Vysk. VINCENTAS BRIZGYS

GYVENIMO KELIAI

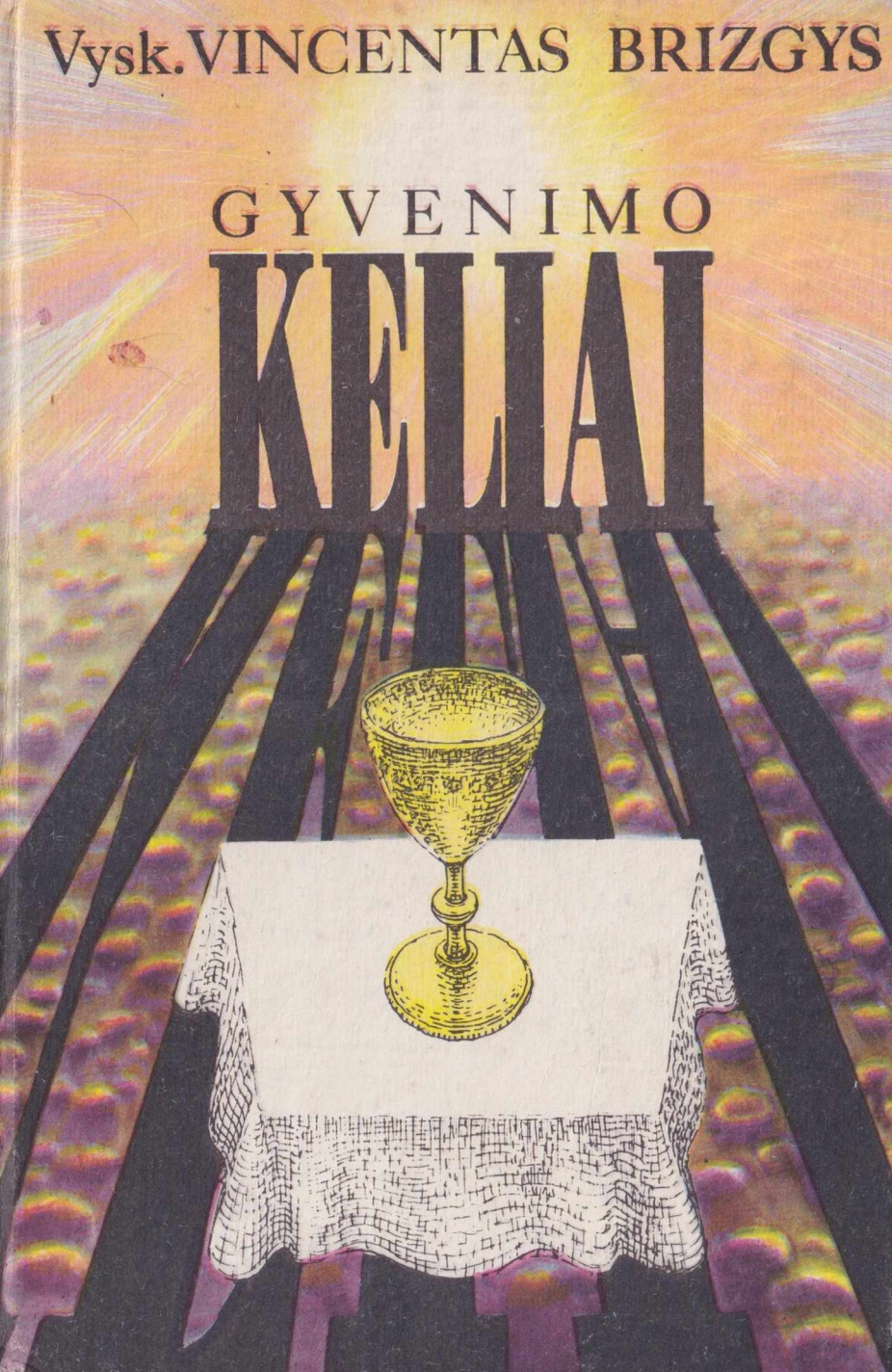

Vysk. VINCENTAS BRIZGYS

GYVENIMO KELIAI

Vysk. VINCENTAS BRIZGYS

Kun. V. K. Šaukliui nuo

GYVENIMO KELIAI

LIETUVOS
RAŠYTOJŲ
SĄJUNGOS
leidykla

VILNIUS
1993

UDK 888.2-94
Br 219

© Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 1993

ISBN 9986-413-14-1

Maloniam skaitytojui

Rašyti savo atsiminimus nėra jokio motyvo. Pats prisimenu daugiau, negu galima parašyti. Rašau tiems, kam dėl ko nors gali būti įdomu juos skaityti. Vadinu tai atsiminimais, nes ką buvau užrašęs iki 1940 metų, rusams okupavus Lietuvą, viską sunaikinau.

Užsimenu, nors ir trumpai, apie gimtinę ypač dėl to, kad mano gimtinės apylinkėse buvo senų istorinių vietų, kurių ne viena šiandien yra sunaikinta ir jos gali būti užmirštos. Jau dabar Lietuvoje rašantys, pavyzdžiui, apie piliakalnius, kai kurių visai nepamini, kitus mini netiksliai, pvz., nurodydami jų vietas.

Kalbėdamas apie savo gyvenimą, kreipiu dėmesį ne tiek į savo autobiografiją, išgyvenimus, kiek į vietas, asmenis, kur ir su kuo teko susitikti, kartu gyventi, ypač kai tai liečia kitus žmones, jų ar mūsų visuomenės reikalus. O ir tų asmenų ir reikalų mano gyvenime buvo tiek, kad skirti daug dėmesio sau ir asmeniniams reikalams nebuvo nei laiko, nejaučiau nei polinkio. Lieku nuoširdžiai dėkingas tiems, kurie manimi daugiau rūpinosi negu aš pats.

MANO GIMTINĖ

Mano protėvių, tėvuko, tėvelio ir mano gimtinė yra Plynių kaime, Daukšių parapijoje, tada Padovinio valsčiuje, Kalvarijos apskrityje, Suvalkų gubernijoje. Laisvoje Lietuvoje Kalvarijos apskrities nebuvo, o buvo Marijampolės apskritis (po 1944 metų okupacijos rusų pavadinta Kapsuko rajonu), Padovinio, vėliau Gudelių, o dar vėliau Liudvinavo valsčiai. Ši vieta yra mano ir nežinau kelių kartų (generacijų) mano protėvių gimtinė. Plynių kaimas tarp Daukšių ir Varnupių buvo neplatus aukštų laukų ruožas, įsiterpęs į Žuvinto ir Amalvo palias. O ties mano gimtine tas ruožas buvo bene siauriausias. Į vakarus nuo tėviškės trobesių - palios tik už gerų varsnų, gal už poros šimtų metrų. Į rytus nuo vieškelio, ant kalnelio stovėjo mūsų sodyba. Ta kalvelė tokia aukšta, kad nuo tėviškės kiemo atsiverdavo tikrai įdomi ir plati panorama. Liudvinavo pietvakariuose ir Marijampolės vakaruose nesimatė. Abu tie miesteliai yra Šešupės vagos dauboje. Į Liudvinavą tiesiai buvo apie 10 kilometrų, o į Marijampolę apie 14, bet vieškeliu skaičiuojama 18 kilometrų. Ramią tyrą dieną regėdavome dviejų Marijampolės lentpjūvių, cukraus fabriko dūmus, bet iš daubos nesimatė net cukraus fabriko kamino. O virš Liudvinavo kilo Liubavo, Gražiškių, Vištyčio apylinkių aukštumos, ypač Kačiargų kalnelis. Į vakarus virš palių gerai matėsi Padovinio, Vyšnialaukio, Putriškių, dalis Panausupio kaimų. Šiaurės link, taip pat virš Amalvo palių ir ežero, - Igliškėliai, Patilčiai, virš jų - Sasnavos apylinkių miškai. Virš Amalvo ežero kilo Igliaukos bažnyčia ir aplinkiniai kaimai, o už jų Prienų šilų vakarinė dalis. Į šiaurės rytus pro Daukšių platų kaimą galėjai matyti Gudelių bažnyčią, o rytų-pietų kryptimi, virš Žuvinto palių ir Daukšių raistų, - Riečių dvarą ir koplyčią, vėliau parapiją, Dzūkijos širdį - Krokialaukio, Simno parapijų kaimus. Į pietus už palių, Alytiškės, Buktos, Žaliosios girių matei Šeštokus ir apylinkes, Rudaminos ir Krosnos bažnytkaimius su Kalniškės ir kitais aplinkiniais miškais. O patį

Plynių kaimą iš pietų supo Liūliškio dvaras, Kumečių ir Varnupių kaimai, iš vakarų Amalvo palios, Varnupių ir Plynių ganyklos, papaliais ir abiem Dovinės upės pusėm ne tik šių kaimų, bet ir Geležinių, Gyviškių kaimams priklausiusios pievos, per kurias tekėjo Dovinė su dviem giliomis ir žolėmis apželusiomis kilpomis - Senaupe ir Bagdžiške. Šios kilpos atsirado apie 1903 metus, kai prakasė tiesų kanalą nuo Daukšių laukų iki Amalvės upės, kuri įtekėjo į Dovinę iš Amalvo ežero. Kanalas nebuvo pakankamai gilus, tad iš perkastų kilpų vandens nenutraukė, nes tos buvo už kanalą gilesnės. Palių ir pievų skaičiuodavo apie 3000 hektarų. Iš šiaurės buvo didelis Daukšių kaimas - net keturių linijų. Iš rytų tęsėsi Daukšių ir Launičių mažažemių - vadinamųjų daržininkų - kaimai ir Liūliškio dvaro laukai.

GIMTOJO KAIMO - PLYNIŲ - GYVENTOJAI

Mūsų kaimas buvo nedidelis - tik 10 kolonijų: apie 1000 margų, arba apie 800 hektarų. Senobinė kaimo sodyba buvo netoli Liūliškio dvaro centro, kur liko gyventi Kavaliauskas. Kaimas į viensėdžius išsiskirstė apie 1850 metus, tuo metu tėviškėje šeimininkaujant mano protėviui, tėvuko, t. y. senelio tėvukui Juozui. Ta proga Liūliškio dvaro savininkas, caro generolas Launicas, atėmė iš kaimo pusę sodybų, o kaimui atidavė plotą, įsiterpusį tarp Plynių ir Daukšių kaimų. Išsiskirstę į viensėdžius, įsikūrė tokia tvarka. Toliausiai į pietus, kaimo laukų kampe, prie Kumečių ir Varnupių kaimo, apsigyveno Aleksyna. Pradedant nuo Varnupių, abipusiai vieškelio apsigyveno iš eilės Žukauskas, Dzinga (šią koloniją paskui pasidalijo pusiau du sūnūs), Žiugžda (bolševikų laikais pagarsėjusio Juozo Žiugždos tėviškė), suskaldyta kolonija tarp Šeštakausko, Kreivėno ir Senkaus (iš Šeštakausko vėliau nupirko imigrantas vokietis Ulrichas, o Senkiškę nupirko Kirtiklis), Kirtiklis, toliau nuo kelio senoje sodyboje pasiliko Kavaliauskas, mano tėviškė - Brizgys, Gumauskas (vėliau pasidalyta dviejų brolių) ir Žukauskas Liūliškio dvaro žemėje (vėliau pasidalyta dviejų brolių). Iš kiekvienos kolonijos buvo paskirta po vieną margą žemės kaimo daržininkams. Kituose sklypuose iš pradžių

nieks neįsikūrė - juos išpirko atitinkamų kolonijų savininkai. Liko tik trys daržai. Kavaliausko kolonijos darže gyveno Kubertavičius, pravarde Gudas, mano tėviškės kolonijos darže liko Simanas Mališauskas, pravarde Paulius, o Gumausko kolonijos daržas paskirtas karčemai-smuklei, tačiau ten smuklė niekad neįsikūrė, o mano atmintyje tas margas priklausė Daukšių parapijos klebonui. Man gimus Kubertavičių-Gudų jau nebuvo. Tėvai mirė, o visi jų vaikai išvyko į Ameriką. Vieną iš jų, mano tėvo pradžios mokyklos draugą, labai šviesų ir tada turtingą žmogų, radau dar gyvą 1949 metais Amerikoje, kuris atvyko su manim susitikti į Šenandorą Pensilvanijoje. Mano tėviškės kolonijos darže mano laikais ir iki 1930 metų dar gyveno senukas Simas Mališauskas-Paulius su dukra, jauna našle Kristina Aranskiene, kuri turėjo vieną sūnų Juozą - jauną siuvėją. Motinai mirus, Juozas kurį laiką ten dar gyveno, o vėliau išsikėlė į savo žmonos tėviškę už Marijampolės, daržą pardavęs geram mūsų kaimynui, Liūliškio mažažemiui naujakuriui V. Markeliui. Buvo įprasta, kad tą vieno margo daržą mano tėvas dirbdavo, o jo savininkai už tai patalkininkaudavo ūkio darbuose. Su ta maža Mališauskų-Aranskų šeima mūsų santykiai buvo tokie, kad jie pas mus valgydavo ne tik tada, kai kuris talkininkaudavo, bet beveik visais šventadieniais, ypač per skerstuves, ar kai turėdavome kokį ypatingesnį skanėstą.

Į vakarus nuo mano tėviškės ir Gumauskų laukų buvo mūsų kaimo ganyklos, kurios visu plotu ribojosi su valdiškomis paliomis. Tarp Žukauskų kolonijos ir ganyklų buvo paskirtas plotas, bene 6 margų, girininkui pasoda. Laisvoje Lietuvoje, parceliuojant Liūliškio dvarą, girininkui pasoda buvo paskirta dvaro žemėj, o buvusioji atiduota Daukšių parapijos klebonui. Klebono naudotas margas sugrąžintas Gumauskui. Kadangi mano tėviškės laukai ribojosi iš vienos pusės su Liūliškio dvaro laukais, o iš vakarų su kaimo ganyklomis ir valdiškomis paliomis, tai mes visada laikėme arklių, galvijų, avių, žąsų kiekį, neproporcingą žemės kiekiui. Būdavo 6-8 arkliai, bent 8 karvės, be prieauglio, užaugdavo apie 50-60 avių, apie 100 žąsų, kiaulių visada būdavo bent keliolika, o su augančiais paršeliais kartais ir 20 ar daugiau. Tas skaičius būdavo palaikomas, dalį kasmet parduodant, suvartojant šeimos reikalams.

GIMTINĖS VIETA IR SITUACIJA

Nuo Daukšių einant pietų link, vieškelio rytinėje pusėje tęsėsi šaltiniuotų pievų ruoželis, vadinamas Beržbalėmis. Vakariniu galu jos siekdavo vieškelį mano tėviškės lauke. Nuo jų į pietus kalnelis ant vieškelio vadinosi Vilkinyčiomis, o į pietryčius, už kelių metrų nuo vieškelio esantis kalnelis ir buvo mano tėviškės sodybos vieta. Trobos stovėjo ant pačios viršūnės taip, kad senas sodnas į vakarų pusę ir jauni sodnai į šiaurės pusę leidosi žemyn ir trobesių neslėpė. Sodne į vakarus buvo dar 15 vaismedžių, parvežtų ir persodintų iš senojo kaimo apie 1850 metus. Keli buvo pasodinti vėliau mano tėvuko. Taip pat iš anų 1850 laikų buvo kelios gražios liepos, milžiniškas gražus klevas, uosis, kaštonas, kai kur alyvų, putinų, keli agrastų, serbentų krūmai, patvoriais vyšnios, slyvos, avietės. Nuo trobų į šiaurę, už klėties, buvo jaunas sodnas, pasodintas mano tėvo bene 1910 metais. Čia pat į rytų pusę tęsėsi daržas, kuris buvo toks didelis, kad apie 1937 metus jo dalį užsodino jaunais vaismedžiais. Pakraščiais nuo šiaurės pusės augo eilė jaunų klevų ir beržų.

PLYNIŲ KAIMO GYVENTOJAI, PANORAMA, YPATINGOS VIETOVĖS

Mūsų kaimas buvo nedidelis. Santykiai irgi ne tik kaimyniški. Simas Aleksynas buvo vedęs Žemaičiūtę iš Gyviškių. Jos tėviškėje trys broliai liko nevedę, o jauniausias, Vincas, vedė mano motinos seserį, Magdaleną Vilkelytę. Vilkelis Miknonyse - mano motinos brolis - vedė Aleksyniūtę. Žukauskas buvo mano tėvuko svainis, žmonos Žukauskaitės brolis. Dzingai, du broliai, kurį laiką ginčijęsi dėl ežių, kaimo vyrų sprendimu susitaikė. Senis Žiugžda ir mano tėvukas buvo pusbroliai. Kavaliauskas - mano tėvuko antros eilės pusbrolis. Gumauskas ir Žukauskas, kurių kolonijas man dar negimus pasidalijo sūnūs: du Gumauskai ir du Žu-

kauskai, - nors kaime giminių ir neturėjo (beje, prieš 1914 m. karą Simanas Žukauskas vedė Mariją Kavaliauskaitę), buvo tarsi tos pačios šeimos žmonės, tikrai geri kaimynai. Jeigu koks nesusipratimas ir atsirasdavo, tai visi stengdavosi jį kuo greičiausiai išsiaiškinti. Ne tik laidotuvės, vestuvės, krikštynos, bet ir atlaidų dienos būdavo viso kaimo bendra šventė. Ir be jokio ypatingo reikalo, ypač šventadienių popiečiais, rudens, žiemos vakarais pas kurį nors kaimyną susirinkdavo visi kaimo vyrai, sekmadieniais ir moterys. Mano šeimoje, nes čia visada buvo daugiau negu kitur laikraščių, knygų, taigi ir naujienų, - toki susirinkimai buvo įprastas dalykas. Pakalbėję vyrai sėsdavo pakortuoti, pajuokauti. Tik jaunimas linksmindavosi beveik iš eilės šeimose, kur buvo jaunų žmonių, kur būdavo kas pakviečia.

Kaimo laukai buvo neaukštos kalvelės, paįvairintos daubų ir pievų. Tik vakariniu kraštu, tarp dirvų ir palių, išilgai viso kaimo driekėsi žemuma, pievos-papaliai. Tėvų atmintyje ten būta miško. Išilgai šių papalių ėjo platokas ir pakeltas kelias tarp Padovinio, Varnupių ir Šakališkių piliakalnių. Kelias buvo grįstas dideliais akmenimis, o ant jų užpilta storas žvyro sluoksnis, kurio apstu Žiugždos ir Žukausko papalių pakraščiuose kalvose. Nežinau, kaip ten dabar kas atrodo, o iki pat 1944 metų tas kelias per Plynių kaimo papalius buvo ryškus. Mano tėviškei tekusiame lauke jis ėjo dirvos pakraščiu. Kai iš kaimo išsiskirstė į viensėdžius, mano protėvis, statydamas trobas, joms pamatus dėjo iš to kelio akmenų, senas šulinys klėties gale nuo dugno iki viršaus taip pat, kaip sakydavo, buvo grįstas to kelio akmenimis, kurių daugumą teko suskaldyti. Dovinės upėje, kur kelias priėjo iki kranto, ta vieta iki dabar vadinosi senatilčiu. Ten vandenyje buvo akmenų ir žemėje stori ąžuoliniai poliai-stulpai. Toliau kelias ėjo Amalvo ežero rytiniu galu. Ir mano laikais ežere buvo didelių akmenų grindinys. Papalys mano tėviškės lauke vadinosi Raganiškiu. Kodėl jis taip vadintas, nei mano tėvukas, nei kiti ano laiko senukai nemokėjo paaiškinti. Gal tikėta, kad ten raganų gyventa. Ties Raganiškiu kalvelė ant vieškelio vadinosi Vilkinyčiomis. Čia, keli metrai į vakarus nuo kelio, dar buvo plačios duobės žymė. Senovėje čia gaudę vilkus. Buvusi plati gili duobė, jos viduje įkastas stulpas, kurio viršūnė siekusi duobės viršų, ant stulpo buvusi prikalta gulsčiai neilga lentelė. Nakčiai duobę apdengdavę plonais žagarais, žole.

Ant lentelės pririšdavę gyvą paršą, žąsį ar vištą. Vilkai ateidavę gyvio pasigrobti ir įkrisdavę į duobę. Pasakoja, buvę atvejų, kad rasdavę daugiau negu vieną vilką. O vilkų paliose buvę daug iki 1900 pabaigos. Pietų ruožas į rytus nuo vieškelio, einantis nuo Daukšių, per Žukauskų, Gumauskų laukus, mano tėviškės laukuose siekė vieškelį ir jungėsi su papaliais. Jis vadinosi Beržbalėmis. Tos pievos visada buvę šaltiniuotos, drėgnokos, senovėje čia augęs beržynas. Prie mano tėviškės trobų rytinėje pusėje buvo nedidelė pievelė, kurios vakariniame gale iškastas tvenkinys. Ši pieva vadinosi Dielinė-lentpjūvė, nes kadaise čia kaimo vyrai pjaudavę dieles-lentas. Tvenkinyje visada būdavę karosų, o kartais užaugdavę ir lydekų, kurių mažų prinešdavome iš papalių ar ganyklų durpinyčių - iškastų durpių griovių. Nuo trobų į pietus klonelis, einąs pietvakarių link, vadinosi Kreivakeliu. Senovėje čia buvęs kelelis. O už jo pieva vadinosi Raisteliu. Kaimo laikais čia buvęs liepų, uosių, ąžuolų parkelis raistas. Tai buvęs kaimo parkas. Čia šventadieniais ar ir šiaip laisvalaikiais vykdavę kaimo pramogos, pievoje ir ant Kreivakelio vyrai žaisdavę ritinį. Mano laikais čia nebuvo jau nė vieno medžio, tik pjaudami šieną dar matėme čia esant kelių ąžuolų kelmus, vienoje vietoje kyšant iš žemės nepajudinamą ąžuolo rąstą. Tėviškės laukų pačiame pietryčių kampe, tarp Gumausko ir Liūliškio dvaro laukų, stovėjo mūsų vėjinis malūnas, įrengtas mano tėvuko. Taigi mano tėviškėje nebuvo rankinių girnų, kurias turėjo kaimo meto visos šeimos. Atsimenu, kad tėvukas visą laiką praleisdavo malūne, klientų turėdavo ne tik kaimynus, bet ir iš aplinkinių kaimų. Kiek vėliau tokį malūną pasistatė ir Kirtiklis. Pirmojo karo metu, 1915 metų vasarą, pasitraukdami rusai nuvertė mūsų malūną, vokiečiai neleido atstatyti; 1915 metais ir mūsų namuose atsirado rankinės girnos.

Kaimyno Kavaliausko laukų vakarinis šlaitas prie papalių vadinosi Kirvelkalniu. Šio vardo kilmės nežinau. Mano gimtajam kaime liko su tuo vardu susijusi tokia istorija. Laukdami atžygiuojančios Napoelono kariuomenės, pirma kurios ėjo žiaurus gandas, kaimo žmonės su manta ir gyvuliais pasitraukė į Liūliškio raistus - klampias Žuvinto palias, į aukštumą, vadintą Skabytų salaite. Mano laikais ta Skabytų salaitė buvo jau dvaro pievose raisto pakraštyje. Prancūzų žvalgai nežinia kaip tą vietą surado, nors ji buvo apie du kilometrus į rytus nuo vieškelio. Ją pasiekę

tik du kareiviai ir pradėję plėšikauti. Kaimo vyrai juos sugriebę, nuginklavę, įkirtę į užpakalį ir paleidę. Tuodu beginkliai nubėgę atgal dalinio link. Žiugžda ir Kreivėnas paėmę atimtus ginklus, nunešę ir įsmeigę kitoje kelio pusėje ant Kavaliausko Kirvelkalnio, kitų - Amalvo palių - pakraštyje, o patys, pasislėpę miške, laukė, kas bus. Po kiek laiko pamatė atžygiuojantį kariuomenės dalinį, kurio priekyje ėjo anuodu, praradę ginklus. Radęs pakelėje susmeigtus ginklus, dalinys sustojęs. Ką jie kalbėję, slapukai vyrai negirdėję ir nesupratę. Po kelių asmenų pasitarimo aniems beginkliams įkirtę po keletą bizūnų, atidavę rastus ginklus ir visi nužygiavę, kaimo nelietę, kaltininkų neieškoję.

Įdomesnės vietos kaimynystėje. Mūsų kaimas į pietus ribojosi su Varnupiais. Varnupių kaimo buvo dvi linijos. Viena nuo Plynių, Naujadvario ir Padovinio link, o kita, pietų pusėje, tarp Plynių ir Geležinių kaimo. Pirmoje linijoje buvo garsaus Sibiro tremtinio ir misionieriaus kunigo marijono Švirmicko tėviškė, Švirmicko kaimynas Giedraitis buvo vedęs mano motinos seserį Vilkelytę. Priešais Giedraitį skersai kelio gyvenęs Tomas Stanynas buvo vedęs kitą mano motinos seserį, baltaplaukę gražuolę Barborą Vilkelytę, kuri visada švytėjo linksma šypsena, buvo labai svetinga ir kartu rimtai tvarkinga. Šalia Stanyno ir Burdulio buvo valdiška degtinės parduotuvė monopolis. Burdulio ūkis ten taip ir sutirpo, Stanyną atlaikė žmona, o Giedraičio žmona mirė jauna, paliko tik vieną mažą dukrelę Katriutę, kurią tėvas šiaip taip, Stanynų talkinamas, užaugino, išleido už Jurgio Mikelevičiaus, ūkį pardavė kaimynui Švirmickui, o pats gyvenimą baigė pas dukrelę.

Šio kaimo vardas gamtiškos kilmės. Kaimo pietiniam gale čiurleno iš šaltinių mažas upeliukas, pavasariais pavirsdamas gerai matomu upeliu, kurio krantai buvo apaugę alksniais, gluosniais ir kitokiais vandenį mėgstančiais medžiais. Čia medžių šakose perėdavę (dar ir aš tai gerai atmenu) tūkstančiai baltasnapių varnų, čia vadinamų kovarniais, gauronais. Upelis ir vadinosi Varnupeliu. Ir kaimas iš Varnupelio pavirto Varnupiais.

Varnupių piliakalnis. Didžiausia įžymybė Varnupių kaime buvo piliakalnis. Supiltas jis rytiniu galu ant aukštų dirvų briaunos, o pietų, vakarų, šiaurės pusės jau žemose pievose. Aukštas, status, aplinkui dar ir dabar yra plataus, gilaus griovio vaga. Išsilaikęs labai gerai. Bet jis ne

Varnupių-Plynių kaimų ribos, kaip parašyta 1969-1970 metais Lietuvoje viename leidinyje, o Varnupių kaimo ūkininko Simo Bubnio lauke, penktame nuo Plynių kaimo. Piliakalnis mano laikais buvo toks status, kad vasarą vaikai mėgo nuo jo važinėtis ant šiaudinių kūlelių kaip rogelėmis nuo snieguotos kalvos. Žiemą rogelėmis nebandydavo leistis, nes buvo per status. Apie šį piliakalnį buvę pasakų, o kai kas ir tikra. Yra likusi senukų pasaka, kad rusų invazijos (gal 18-e šimtmetyje) laikais ant šio piliakalnio ir kaime gyvenę iš Vilniaus atbėgę žmonės. Jie lyg ir palikę užkastą skrynią su sidabriniais indais toje vietoje, „kur vidurdienyje puolęs didžiojo uosio atsikišusios šakos šešėlis". Deja, mano laikais, o jau ir mano tėvuko laikais niekas neatsiminė, kur to uosio augta ir į kurią pusę kritęs jo šakos šešėlis. Seni žmonės ta pasaka tikėję, bet neatrodo, kad ji turėjusi rimtą pagrindą. Ant piliakalnio tikrai buvo rasta senoviškų pinigų, molinių daiktelių. Bene 1912 metais savininkas Simas Bubnys - mano tėvo politinės veiklos, kalėjimo ir visą gyvenimą medžioklių draugas - rado natūralaus dydžio sidabrinę arklio pasagą, kurią bene už 30 rublių pardavė vienam Marijampolės husarų pulko karininkui. 1915 metų vasarą čia laikėsi frontas. Paliose buvo vokiečiai, o pilis rusams buvo geras sekimo punktas. Piliakalnio viršuje slėpėsi žvalgai, o rytiniame gale buvo išsikasę slėptuvę. Frontams nuslinkus į Rusiją, matydavome piliakalnio apardytame gale suguldytą eilę ąžuolinių rąstų, kurie primindavo įėjimo angą. Medžiai buvo taip sutrešę, kad žemės kregždės lengvai išsikasdavo urvelius savo lizdams, o mes, vaikai, išsitraukdavome atplaišų ir jas pirštais sutrindavome į dulkes. Piliakalnio viršus ar taip buvęs supiltas, ar nuo laiko gerokai įdubęs.

Už Dovinės upės į vakarus paliose, vadinamose Beržynu, buvo dvi keistos aukštumos. Viena aukštuma arčiau Dovinės vadinosi Mažaisiais Kaukais, kita, toliau į šiaurės vakarus, Panausupių kaimo link, - vadinosi Didžiaisiais Kaukais. Šie pavadinimai likę iš senovės padavimų: ten gyvenę balų dievai kaukai. Dar minima, kad ten senovėje buvusi ir šventykla aukuras. Pelkėtų miškų glūdumoje tie kalneliai lankantiems darydavo savotišką įspūdį. Palaidų žemių kauburiai, olos tarytum sakydavo, kad žemėje kažkas gyvena. Be miško paukščių, stirnų dieną čia nieko kito nematydavai, tačiau visi žinojome, kad tose olose yra barsukų, lapių.

Nuo Daukšių kaimo paraistės linijos į rytus, Žuvinto ežero palių pakraštyje, buvo aukštų medžių raistai. Tuose raistuose vienoje vietoje yra požemiai, vienur kitur į juos veda barsuko ar lapės ola, kai kur matosi plytų. Pagal padavimus, senovėje čia buvusi Lietuvos kunigaikščių medžioklių stotis. Gal ten ir buvo kokie nors požemiai ar rūsiai, bet iki mano laikų niekas jų netyrinėjo. Ilgus laikus tų vietų ir raistų užvaizda buvusi Daukšų šeima. Aplink tą vietą susikūrusiam kaimui ir tekęs Daukšų vardas. Mūsų laikais ne tik tame dideliame keturių linijų kaime, bet ir apylinkėje nebuvo šeimos Daukšų pavarde.

Mano gimtinės gamta. Nuo mano tėviškės į abi pusi buvo dideli, po kelis tūkstančius hektarų palių, pievų plotai. Iki 1913 metų ir į vakarų pusę, Amalvo paliose, augo tankių nedidelių pušelių, beržynų. Tik rytiniame krašte, ties Kirtiklio, Kavaliausko laukais ir Plynių ganyklų vakariniame krašte buvo gražių pušų raistai - „šileliai". O aplink Amalvo ežerą augo gražių beržų miškas, kuris ir vadinosi Amalvu, Amalviškių beržynu. Išilgai Varnupių ir Plynių kaimų laukų, palių pakraščiuos, buvo pievos-papaliai. Dovinės, Amalvės krantų paliose buvo pievų, priklausiusių net ir toliau gyvenantiems savininkams. 1912 metų vasaros pabaigoje visą šį vakarinių palių plotą ištiko didelė katastrofa.

Putriškių kaimo stambus ūkininkas Bulota turėjo samanotą pievą palių pusėje. Kažkoks išmančius patarė, ar Bulota pats sugalvojo samanas išdeginti. Tik nepagalvojo, kad po samanomis yra gilus durpių sluoksnis. Bulota pievą padegė. Vasara buvo sausa, degė žolė ir samanos, bet įsidegė ir durpės visame jo plote. Pats Bulota nepajėgė ugnies kontroliuoti, talkos nesišaukė. Ugnies kontrolę teko palikti lietaus malonei, o to tiek nebuvo, kad užgesintų ir giliai įsidegusius durpynus. Atsimenu, vakarais eidavome pažiūrėti iš mūsų kiemo Bulotos „miesto" - jūros žiburėlių jo degančioje pievoje. Apie Mykolines, kaip paprastai apie tą laiką, buvo tokios vėjuotos dienos, kad purtė nuo medžių vaisius, draskė šiaudinius stogus. Gerai įpūtė ir degančią Bulotos pievą. Vieną dieną iš Bulotos pievos kibirkštis vėjas nunešė į palias. Tankūs pušynai staigiai užsiliepsnojo ir akimirka išsiplėtė baisus gaisras. Ugnis didžiulėmis bangomis ritosi virš pušynų, po valandos visos palios pavirto liepsnų jūra, juodų, tirštų dūmų debesimis. Pušelių skujos - kankorėžiai degdami lėkė pavėjui tarsi ugnies paukščiai. Žuvo liepsnose stirnos, kiškiai, lapės, tetervai ir

kiti paukšteliai, gyvatės ir kas tik buvo tuose plotuose gyva. Mano tėvai tą dieną buvo išvažiavę į Kalvariją. Tėvukas, teta Elenutė, mes, maži vaikai, nedaug ką galėjome padaryti. Neleidome gyvulių namo, nors tuos daiktus, kuriuos galėjome pakelti, išnešėme į laukus. Pavakare parvažiavo ir tėvai. Jie pasakojo, kad dūmai matėsi net iš Kalvarijos, o artėdami savo kaimo link jautėsi lendą į pragarą. Nudžiugo pamatę, kad dar stovi trobesiai ir mes visi gyvi. Laimei, vėjas visą laiką pūtė viena kryptim - vakarų. Ugnies jūras ir nepermatomus juodų dūmų debesis nešė per tuščius laukus, žinoma, ir Daukšių kaimą. Vėjas buvo toks stiprus, kad iki vakaro ugnis buvo jau nusiaubusi visas palias iki pat mūsų lauko. Dabar visas plotas liepsnojo, bet jau neskrido oru ugnies bangos. Naktį nėjome poilsio, nes pavojus nebuvo praėjęs. Sekančiomis dienomis, aprimus vėjui, degantys plotai liepsnojo, rūko, o apačioje įsidegė gilūs durpių plotai. Valdžia suvarė vyrus ne tik iš Kalvarijos apskrities, bet ir iš toliau ugnies gesinti, tačiau greitai įsitikino, kad visos pastangos nieko nepadės - tokio ploto neužgesinsi. Neužgesino šio gaisro nei rudens lietūs, nei žiemos sniegas. Būdavo įdomu matyti, kaip iš pusnyno rūksta dūmai, nes dažniausiai ugnis ruseno giliai, po viršutiniu nedegančiu sluoksniu. Tik pavasarį paleidus sniegą, pakartotinai palijus, gaisrai galutinai užgeso. Vietoje tankių pušynų liko pliki plotai. Kur buvo sausesnės vietos, durpės išdegė iki pat dugno - po keliolika pėdų gilumo. Atsivėrė vandens pilni gilūs liūnai, vadinami išdagais. Iš po nudegusios žemės išlindo senovėje buvusio milžiniško miško liekanos. Daugiausiai vis pušų, eglių platūs kelmai, išvirtusios apipuvusios medžių šiekštos net iki 20 metrų ilgumo. Visą laiką, nuo 1918 iki 1920 metų, ir mes, ir kaimynai, ir net iš toliau žmonės turėjome kuro iki valiai. Kai kurios šiekštos buvo tokios sveikos, kad, apvalę puvėsius, pjaustėme sieksniniais gabalais ir iš jų skaldėme balanas - skalas vakarais pasišviesti, nes po 1915 vasaros bent iki 1917 metų beveik neįmanoma buvo gauti žibalo lempai. Kitą pavasarį šie plotai sužaliavo tankiai sudygusiais berželiais, kurių sėklų tik vienas vėjas žino iš kur atnešė. Medeliai taip sparčiai augo, kad po 4 ar 5 metų juose slėpėsi ne tik gyvuliai, bet ir degtindariai. Apie 1944 metus čia buvo jau labai gražūs beržynai, kai kur įsimaišę eglių ar pušų. Tačiau juos aplinkiniai gyventojai 1944 - 46 metais gerokai apnaikino kurui, o dar vėliau išnaikino okupanto valdžia, ir dabar jų nėra nė pėdsakų.

Seniau, prieš 1900 metus, Amalvo ir Žuvinto paliose buvo daug vilkų. Po dviejų išdaigų, kai vieną rudens dieną Liūliškio dvaro laukuose užpuolė avių kaimenę, o kitą kartą Daukšių kaimo galvijų bandą, Liūliškio, Plynių, Daukšių vyrai, ginkluoti kas vienašūviu šautuvu, kas lazda, grandine perėjo palias, išmušė rastus vilkiukus, nušovė kelis užaugusius vilkus, vilkai iš čia išsidangino ir negrįžo iki 1933 metų. Nuo tada jie vėl pradėjo rodytis aplinkinėse giriose, o 1935 metų vasarą naktį mano tėviškės pievoje papjovė darbinę kumelę.

Mūsų apylinkėse retas svečias būdavo stumbras, briedis, elnias. Vienas kitas tačiau pasitaikė atklydęs iš kažkur. Stirnų, lapių visada buvo gana daug. Iki 1915 metų buvo daug tetervų, bet vokiečių okupacijos metais, kai neleido medžioti, priviso daug lapių ir jos tetervus labai išnaikino.

Vadinamojoje Žuvinto palių rudėje - užakusiame ežere - iš senovės ir mano laikais perėdavosi daug gervių. Ten gerai augo spalgenos, bet žmogus neįeidavo. Gulbės ir žąsys sustodavo tik pralėkdamos į šiaurę ir grįždamos. Tik padarius Žuvinto ežerą draustiniu, ten pradėjo perėtis gulbės, žąsys. Žuvinto, Amalvo ežeruos ir aplinkiniuos plotuos visada buvo labai gausiai ančių, bene 16 skirtingų rūšių, vandens vištelių, mažesnių ir didesnių, vienų vadinamų kragais, o mūsų apylinkėje jas vadino cinoriais. Lietuvoje yra neseniai išleista knygelė: „Žuvinto paukščiai". Tie patys gyveno visame plote nuo Kirsnos iki Igliškėlių ir nuo Igliškėlių iki Žuvinto ežero ir toliau. Jų visokių - pievų, laukų, vandenų paukščių paukštelių - buvo labai daug ir įvairių. Kas nors gal užrašė jų visų vardus ir gyvenimo būdą, bet niekas neatkurs tų paukščių rytinių ir vakarinių koncertų. O tie koncertai būdavo sezoniniai: vienoki pavasarį, kitoki vasaros vakarais, dar kitoki rudenį. Būdamas Marijampolės moksleivis, pavasario, rudens savaitgaliais ne kartą pėsčias parbėgdavau tėviškėn pasiklausyti vakarais ir rytais paukščių koncertų. Net žiemą, jeigu miške negilu sniego, į mūsų sodnus ir kiemus atskrisdavo ieškoti maisto labai gražių, įvairių paukštelių. Gaila, kad tada nebuvo galima tų koncertų užrašyti į juosteles, o dabar ana gamta jau sunaikinta, ir niekas daugiau jos neatkurs. Europoje nėra tokio bado, kad būtų anų plotų prireikę žmonių gyvybėms gelbėti; užtat tų apylinkių gamtos sunaikinimą aš laikau dideliu nusikaltimu. Tai padaryta, norint gauti keletą tonų šieno... Tai nemokšų darbas. Ir šieno buvo galima turėti ne mažiau, negu dabar gauna, ir nesunaikinti anos gamtos.

MANO GIMINĖ

Iš kur atsirado Plynių kaime šeima Brizgių pavarde, nei mano tėvukas Antanas, nei kiti negalėjo mums pasakyti. Čia tos šeimos gyventa iš senovės. Apie Ukmergę buvo Brizgių kaimas, bet ten nebuvo tokia pavarde nė vienos šeimos. Daukšių kaime, kur už bažnyčios gyveno Galinis, seniau gyventa Brizgio, tačiau jau nuo keturių gentkarčių nežinojome niekur kitos šeimos tokia pavarde. Nepriklausomos Lietuvos laikais suradome Tilžėje nevedusius brolį ir seserį Joną ir Oną Brizgius. Jie buvo susipratę lietuviai ir redagavo „Lietuvišką Zeitungą". Prasidėjus 1939 metų karui, Vokietijos naciai juodu, sako, nužudę. Kiek dabar Lietuvos Suvalkijoje ar Amerikoje yra šeimų Brizgių pavarde, jos visos tiesiogiai ar netiesiogiai yra iš Plynių Brizgių šeimos.

Mano protėvis Juozas neturėjo brolių. Jo sūnus - mano tėvukas Antanas - turėjo vieną už save jaunesnį brolį Simoną, kuris nuėjo žentu į Daukšių kaimą pas Kasparavičius-Naujalius. Mano močiutė buvo Žukauskaitė iš Petraučiznos. Tėvuko dvi seserys buvo ištekėjusios: viena už Karolio Žukausko Petraučiznon - už jos brolienės brolio, ir antra už Cegelskio Rudaminos parapijoje, Kirsnos kaime. Pirma žmona Žukauskaitė mano tėvukui pagimdė tris sūnus: Motiejų, Simoną ir Juozą ir keturias dukteris: Mariją, Veroniką, Magdaleną ir Eleną. Pirmai žmonai mirus, tėvukas vedė antrą kartą Magdaleną Beržinytę, kuri, pagimdžiusi Elzbietą ir Joną, mirė jauna. Tėvo brolis Simas, būdamas tik 18 metų, išvyko į Ameriką ir grįžo Lietuvon 1912 metais. Po metų jis vedė, nuėjo žentu į Sasnavos parapiją, Smilgių kaimą, vesdamas Magdaleną Katiliūtę. Abu su žmona 1946 -1956 metus praleido vergijoje rusų deportuoti, bet liko gyvi ir grįžo Lietuvon, gyveno Marijampolėje. Juodu turėjo tris sūnus: Justiną-Bernardą, Albiną ir Vytautą ir tris dukteris: Adelę, Salemutę ir Anelę. Tėvo brolis Juozas mirė jaunas, apie 20 metų, - jį pagavusios audros auka. Jauniausias tėvo brolis Jonas, 1918 metais įsigijęs mokytojo pažymėjimą, mokytojavo tik kelis mėnesius. Pradėjus 1919 metais organizuotis Lietuvos kariuomenei, jis išėjo savanoriu. Baigęs Karo Mokyklos III laidą, tarnavo 10-e, 7-e, 9-e pulkuose. Pasiekė

majoro laipsnį, buvo bataliono vadas, o rusams užėmus Lietuvą, 1940 metais jis ėjo pulko vado pareigas. Už bandymą išvesti pulką į Vokietiją buvo rusų suimtas, kelis mėnesius palaikytas Kauno kalėjime ir 1941 m. išvežtas iš Lietuvos. Jis paliko žmoną Mariją Baltrukonytę ir vieną dukrelę Vitą (Žiūraitienę).

Tėvuko Antano brolis Simonas Daukšiuose turėjo keturis sūnus ir tris dukteris. Sūnūs Juozas ir Jonas ir jų šeimos liko Lietuvoje. Vincas 1910 metais ir Antanas 1912 metais išvyko į Ameriką. Dukterys viena ištekėjo už Arnastausko, kita už Narijausko, trečia už Motiejaus Vitkausko Daukšiuose. Vincas gyveno Magnolijoje, Ilinojaus valstijoje, priklausė Spring Valio lietuvių parapijai ir ten aš jį palaidojau. Jis paliko tris sūnus: William, Charles ir Henry, ūkininkus, vedusius ne lietuvaites. Antanas gyveno Čikagoje, o senatvėn apsigyveno Momence, Ilinojaus valstijoje, vedė išsilavinusią ligonių slaugę, prancūzų kilmės amerikietę. Mirė 1979 m. lapkr. 5 d. vakare.

Mano protėvio Juozapo žmona - mano pramotė - buvo Lapinskaitė. Per tą šeimą giminiavomės su Norais-Naruševičiais Navinykų kaime, su Vanagiriais Vidgirėlių kaime, su Misiurevičiais, su Jukneliais Padovinio kaime, su Žiugždomis ir Kavaliauskais Plynių kaime.

Mano tėvo seserys Brizgytės: Marija ištekėjo už Juozo Janulevičiaus Daukšiuose, Veronika išvyko į Ameriką ir ten ištekėjo už Juozo Kreivėno, grįžo į Lietuvą 1897 metais, gyveno ūkyje Raišupio kaime, Sasnavos parapijoje. Magdalena išvyko į Ameriką, ten ištekėjo už Jono Žukausko, grįžo į Lietuvą bene 1910 metais ir gyveno prie Marijampolės, Degučių kaime, iš notaro Narijausko pirktame ūkyje, kur dabar stovi kažkokia dirbtuvė. Elena, išmokusi siuvėjos amato, ištekėjo už S. Brazaičio ir gyveno Marijampolėje, kur ją labai jauną palaidojau 1940 metų vasarą. Elzbieta jauna išvyko į Ameriką, ten ištekėjo už šundaktario Stapulionio. Apie 1924 metus juodu grįžo į Lietuvą, nusipirko ūkį netoli Biržų. Ten jo kilmės vieta, bet vyras ją prikalbėjo grįžti į Ameriką „užsidirbti pensijos", žadėdamas ir pats tuoj atvykti, kai tik ūkį išnuomos. Jis į Ameriką negrįžo, o Elzbietą palaidojau Majamyje, Floridoje, 1954 metais.

Mano motina buvo Marija Vilkelytė iš Miknonių kaimo, Daukšių parapijos, nors visai arti Gudelių bažnyčios. Mano motinos tėvas - mano tėvukas - Vincas Vilkelis buvo atėjęs į žentus bene nuo Lazdijų. Vienas ar keli jo broliai buvo išvykę į Ameriką, bet beraščiai. Pirmojo pasaulinio karo metu tėvukas mirė Rusijoje, jo broliai Amerikoje, tad su jo gimine mūsų ryšiai nutrūko. Man pirmą kartą lankantis Amerikoje 1948 metais Elizabete, Niu Džersio valstijoje, prisistatė jauni žmonės - brolis ir sesuo Vilkeliai, - kurie sakėsi žiną iš savo tėvo, kad mes esame giminės. Mano motinos motina buvo Stadaliūtė. Jos ištekėjusios seserys buvo Slavickienė Gudelių parapijoje, Žukauskienė Daukšių kaime ir Alaburdienė. Mano motina sakydavo, kad jos tėvukai, nežinau, iš motinos ar tėvo pusės, atsikėlę iš Prūsų. Motinos motina mirė man esant dar vaikui, tėvas mirė evakuotas į Rusiją 1915 metais, tad neturėjau progos su jais išsikalbėti apie jų kilmę.

Motina turėjo tik vieną brolį Anataną Vilkelį, kuris buvo vedęs Aleksyniūtę iš Plynių. Mirė jaunas. Jo vienas sūnus ir dvi dukrelės išmirė maži, 1915 metais evakuoti į Rusiją. Liko gyvas tik vienas sūnus Antanas, kuris vedė Matulaitytę, buvo ištremtas į Rusiją, po 10 metų sugrįžęs apsigyveno Marijampolėje, šeimos neturėjo.

Gyvendamas Amerikoje susiradau Bradoke, Pensilvanijoje prie Pitsburgo, mano tėvo pusbrolių, Juozo ir Motiejaus Žukauskų, vaikus. Jie visi kalbėjo lietuviškai, priklausė Lietuvos Vyčiams. Maskigane, Mičigano valstijoje, mane susirado motinos pusseserė Alaburdaitė-Kaminskienė ir jos trys dukros. Su jais visais mūsų pažintis tęsiasi ir dabar, nors susitikti tenka labai retai.

Mano šeimos likimas štai toks. Jau minėjau, kad mano močiutė Brizgienė-Žukauskaitė mirė jauna, nežinau, keletą metų prieš mano tėvui vedant. Tėvuką Antaną, mirusį 1928 m. kovo 4 dieną, išgyvenusį bene 84 metus, aš, jau kunigas, palaidojau Daukšių kapinėse. Mano tėvas Motiejus, gimęs 1876 metais, mirė 1941 metų vasario 24 dieną kepenų liga. Motina Marija, gimusi 1871 metais, mirė 1943 metų rugsėjo 3 dieną naktį prieš išeidama iš prof. Mažylio ligoninės po nedidelės trombozės operacijos.

Brolis Antanas, likęs tėviškėje, vedė Moniką Mockevičiūtę iš Mikniškių, Rudaminos parapijos. Kartu su žmona ir dviem mažom dukrelėm 1946 metais jį rusai išvežė į Sibirą, į Kostiną Irkutsko srities Alzamajaus rajone, kur 10 metų išvargo miško darbų koncentracijos stovykloje. Viena dukrelė mirė maža. Po 10 metų grįžo su žmona ir dukrele Angele į Lietuvą invalidas. Apsigyveno Kaune, Šančiuose. Tėviškę radęs sunaikintą, stovinčią tik mūrinę klėtį, kurioje gyveno buvęs Liūliškio naujakurys kaimynas. Nesistengė sodybos atgauti. Sesuo Magdalena ištekėjo už Adomo Pečiulio Šilavoto kaime, Liudvinavo parapijoje, užaugino tris sūnus ir tris dukteris. Brolis Simas, lankęs Kauno universitetą, bet nieko nebaigęs, valdininkavo Kaune savivaldybėje. Vedė Mariją Laurusevičiūtę iš Aukštosios Panemunės, užaugino du sūnu: Eugenijų ir Rimą. 1944 m. pabėgęs nuo rusų iš Lietuvos, gyvena Čikagoje. Sesuo Marija ištekėjo už Vinco Akelio Jurgežerių kaime, Kalvarijos parapijoje. Užaugino keturis sūnus ir tris dukteris. Ši visus vaikus stūmė mokytis. Visus išleidusi į gyvenimą, senatvėn kartu su vyru persikėlė į Vilnių, kur jau buvo apsigyvenę jų vaikai. Albina įstojo į vienuolyną Marijampolėje, į N. P. Švč. Marijos seserų kongregaciją. 1944 metais pasitraukė iš Lietuvos ir priklauso kongregacijai su centro atstovybe Putname Konektikuto valstijoje. Ji - ligonių slaugė. Juozas, po gimnazijos atitarnavęs kariuomenėje, baigė Prekybos institutą, 1944 m. pabėgo nuo rusų iš Lietuvos, 1949 metais jau Amerikoje vedė Aldoną Pupytę ir gyvena Čikagoje. Jurgis dar 1932 m. jaunas įstojo į Don Bosco saleziečių vienuoliją, bet kunigu netapo, o likęs broliu, mokėsi meno, litografijos technikos ir kt. Apie 1938 metus išvyko į Italiją, paskui 1951 metais į Argentiną ir ten, Rosarijaus mieste, ir dabar yra spaustuvių bei su jomis susijusių mokyklų šakų vedėjas. Petras - jauniausias - studijuodamas Kauno universitete, įtartas veikiąs lietuvių pogrindyje, 1941 metų vasario 28 dieną buvo areštuotas, labai kankintas, bet po kelių mėnesių paleistas. Baigęs chemiją, inžinierius, 1944 m. pabėgo nuo rusų iš Lietuvos, 1948 m. Vokietijoje vedė Emiliją Beniukaitytę, M. D. ir gyvena Čikagoje. Simas užaugino du sūnus - Eugenijų ir Rimantą, Juozas užaugino du sūnu - Raymondą ir Vytenį Marijų, ir Petras užaugino tris sūnus - Antaną, Romualdą, Vincentą ir dukrelę Vidą.

TĖVŲ PAVEIKSLAI

Mano gimtinėje visada buvo didelė šeima. Kai tėvai vedė, namie dar buvo tėvukas, trys tėvo broliai ir trys seserys. Mano tėvui teko išmokėti dalis dviem broliams ir penkioms seserims. Paskui gimėme mes vienas po kito devyni vaikai. Kiek mano atmintis siekia, kol paaugo jauniausias tėvo brolis Jonas ir aš, šeimoje visada buvo samdinių: vyras, mergina ir piemenukas. Galima lengvai suprasti, kaip mano tėvai turėjo verstis, kad pragyventų. Gerai žinau, kad 1914 metų karas tėvą užklupo toli gražu ne skoloje; Vailokaičio įkurtam banke ir „Žagrės" kooperatyve jo turėta keli šimtai rublių. Nebuvo nereikalingų išteklių, puošniai nedėvėjome, bet ir po karo tėvas vertėsi gerai: ūkio ir laukai, ir trobesiai darė pažangą. Tiesa, ir tėvai, ir visa šeima daug dirbdavome.

Mano tėvas. Gimęs 1876 metais, buvo vidutinio ūgio, apie 1,65 m, proporcingai sudėtas, niekad nebuvo pilnas, galva daugiau linktelėjusi į priekį, negu pakelta aukštyn. Veidas truputį pailgas, mėlynos kiek įdubusios akys. Kiek mano atmintis siekia, visada buvo jau praplikęs brunetas. Augino tokios pat spalvos netrumpus ūsus, kuriuos visada prižiūrėdavo. Vėliau, pradėjus ūsams žilti, juos pakirpo trumpiau. Visą veidą skusdavosi. Karštoko būdo, toks pat buvo ir darbe: nors ir pailsėdamas, bet kai dirbdavo, tai dirbdavo. Nebuvo atletiškai nuaugęs, bet fiziškai stiprus. Jau sakiau, kai dirbdavo, tai dirbdavo nesiterliodamas, bet mokėdavo rasti tarp darbo ne tik valandų, bet kartais ir visą dieną medžioklei, žuvavimui. Kartais jo tėvas ir mano motina jį net bardavo, kam meta darbą dėl medžioklės ar žuvavimo. Tėvas tačiau jų per daug nepaisydavo, ir darbai jo ūkyje sekdavosi geriau negu ne vieno kaimyno. Turėjo gerą medžioklinį šautuvą, apie kurį vėliau. Mūsų namuose buvo keletas varžų, bučių, geras tribradis. Tinklus paprastai megzdavo tėvukas, bet mokėjo ir tėvas, o vėliau išmokome ir jauniausias mano dėdė Jonas, ir aš.

Nežinau, kiek metų mano tėvas išbuvo mokykloje, bet jo labai graži, tiesiog meniška rašysena. Rašė be klaidų lietuviškai ir rusiškai. Kitiems parašydavo ne tik laiškus, bet ir įvairius prašymus, kitokius raštus. Jau jo vaikystėje Daukšiuose buvusi mokykla, kur dirbęs labai drausmingas ir

geras mokytojas Kriaučeliūnas. Paaugęs į pusbernį, kunigų, o gal ir to paties mokytojo buvo įtrauktas į knygnešių darbą. Už tai artimai pažino daugelį kunigų. Gal todėl pamėgo skaityti, ir mūsų tėviškėje visada buvo nemažai knygelių, o atgavus spaudai laisvę, ir laikraščių. Nuo pat mano [illegible] tėviškė buvo naujienų „centrinė". Čia sekmadieniais ir šiaip vakarais rinkdavosi kaimynai pasiklausyti skaitomų laikraščių. Tėvas iš jaunystės buvo ne tik susipratęs, bet karštas lietuvis. Kai 1903 metais kilo bruzdesys prieš caro valdžią, čia ir jo aktyviai dalyvauta. Mūsų apylinkėje buvo pasiekta tiek, kad įsteigė sukilėlių Valsčiaus savivaldybę. Viršaitis buvo Simas Bubnys iš Varnupių, jo pavaduotojas - mano tėvas. Sukilimą malšinant, 1905 m. vieną rudens sekmadienio vakarą atjojo Kalvarijos dragūnai ir suėmė jį ir Varnupių Simą Bubnį. Šeima tik tada sužinojusi, kad Bubnys buvęs naujos lietuviškos valdžios viršaičiu, o mano tėvas jo padėjėju. Uždarytas Kalvarijos kalėjime, susipažino su Pijumi Grigaičiu, Gabriu iš Garliavos, su ūkininkais Gaveliais iš Gulbiniškių, Pankais nuo Alytaus ir kt. Apie tai vėliau.

Perėmęs iš tėvo ūkį, ne tik dalis mokėjo, bet vieną po kito perstatė ūkio trobesius, juos vis padidindamas, pagerindamas. Pamažu išnyko šiaudiniai stogai ir atsirado skardiniai ant gyvenamojo namo ir klėties, skiedrų ant klojimų ir tvartų. Klėtis buvo pastatyta erdvi iš plytų. Gyvenamasis namas - tėvuko statytas, nukrėstas iš žvyro ir kalkių tinko, išbuvo iki 1939 m. Tada nuspręsta statyti naują plytinį. Pradėtus darbus nutraukė 1940 metų nelaimė. Suvežtas plytas vėliau visas panaudojo Daukšių mokyklos statybai.

Kokių tik organizacijų jo jaunystėje buvo, tokiose ir dalyvavo. Nuo jaunystės būdavo ir klebono „dešinioji ranka". Laisvoje Lietuvoje buvo aktyvus ne tik ūkio organizacijų, bet ir Krikščionių demokratų bei Ūkininkų partijų karštas vietinis veikėjas. To nepaisydamas, prezidentas Antanas Smetona jam, kaip knygnešiui ir lietuviui veikėjui, buvo paskyręs nors ir simbolišką pensiją, bene 30 litų per mėnesį. Mano tėvui ne tiek svarbūs buvo tie 30 litų, bet pats pripažinimas.

Iki 1937 metų beveik smarkiai rūkė, bet, dr. Petriko patartas, tą pačią dieną metė. Nebuvo abstinentas, bet nei iš kitų negirdėjau, nei pats neatsimenu, kad būčiau kada matęs savo tėvą išgėrusį. Eidamas į bažnyčią ar kitur į žmones, rengdavosi padoriai. Mano vaikystėje, kol negrįžo iš Amerikos dėdė Simas ir Simas Žukauskas, visame kaime iš ūkininkų tik vienas mano tėvas kur nors eidamas rišdavosi kaklaraištį.

Jau minėjau, kad 1905 metais jis pateko į kalėjimą. Prisimenu tokį tėvo pasakojimą. Tai buvo rudens sekmadienį. Ryte lynojo. Eidamas į bažnyčią, apsivilko storą ilgą juodą milinę burką nuo vėjo ir lietaus. Kišenėje turėjo pluoštą sukilėlių atsišaukimų prieš carą ir maskolius. Prie bažnyčios jų kiek padalijęs žmonėms, likusius įsidėjo atgal į kišenę. Kai naktį jau areštuotas rengėsi, pasiėmė tą pačią burką, nes šaltą naktį ar pėsčius varys ar veš atvirame vežime į Kalvarijos kalėjimą. Kalėjimą pasiekė pirmadienį. Įleidžiamą kiekvieną apieškojo. Eilėje stovėjo ne pirmas, tai dėl visko pabandė pasitikrinti kišenes, kad ten ko negero nebūtų, ir apstulbo radęs atsišaukimus. Susivokė, kišenėje juos susuko vamzdeliu ir įsistūmė į rankovę. Kai atėjo jo eilė, iškėlė rankas, sargai patikrinę kišenes, liemenį, įleido per grotas į kalėjimą. Seniau suimtų ir tomis dienomis privarytų kalinių buvę gana daug, vieni su kitais sveikinęsi, susipažinę. Įleistas padalijo iš kišenės ištrauktus atsišaukimus. Iš pirmos dienos draugų tarpe liko už tai savotišku didvyriu. Kalėjimo pirmame aukšte sėdėję kriminaliniai ir turėję daugiau laisvės, o antrame aukšte buvę politiniai kaliniai. Kriminalinių buvę daugiau, be to, buvusi jau tradicija, kad senesnieji kriminaliniai reikalaudavę iš naujų „žąsino" - pinigų. Tokį pat reikalavimą gavę ir mano tėvo draugai. Jie atsisakę ką nors duoti. Kriminaliniai būriu pradėję veržtis aukštyn. Politiniai išsiardę metalinę kalėjimo lovą ir ant laiptų susigrūdusius kriminalinius gerai apkūlę, kad keliems net reikėję gydytojo pagalbos. Administracija į tai nereagavusi, o kriminaliniai daugiau nedrįsę lįsti. Kalvarijos dekapo kun. Maciukevičiaus dėka mano tėvą ir Bubnį gana greitai išleido maždaug po metų, bet abu gavo po „vilko bilietą": negalėjo balsuoti net renkant seniūną, viršaitį, patys negalėjo būti renkami, negalėjo gauti leidimo nė medžiokliniam šautuvui laikyti. Iki pat 1914 metų pas mus nuolat lankydavosi zemskiai vis tikrindami, ką tėvas veikia. Bet tėvas mokėdavo juos taip priimti, kad ne tik šautuvą turėjo, bet ne kartą su tais pačiais zemskiais ir medžiojo.

Kai po penkerių nebuvimo metų, 1935-ais, grįžau iš Romos, su liūdesiu pamačiau, kaip per tą laiką mano tėvelis sulinko, pražilo. Paskui patyriau, kad ir širdis jo buvo negaluojanti, skundėsi skausmais, kurių ano meto gydytojai be rentgeno nesugebėjo nustatyti ir išgydyti. O būta tulžies pūslės akmenų. Laiku nepagelbėta, ir tai buvo jo kančios ir pernelyg ankstyvos mirties priežastis. Tėvas mirė 1941 metų vasario 24 dieną.

Mano motina. Gimusi 1871 metais. Ji buvo 2 ar 3 centimetrais žemesnė už tėvą, vidutinio ūgio moteris. Niekad nebuvo nei per liesa, nei per dikta. Apvalaus veido, mėlynų akių, brunetė. Buvo tiesi, nesulinko iki mirties. Labai ramaus būdo. Namuose, savųjų tarpe kilus kokiai karštesnei kalbai, ji niekad nesikišdavo į ginčus. Jeigu kas karščiuodavosi, ji arba ramiai pasakydavo žodį, arba visai tylėdavo. Drausdavo ir tėvą, kad nesikarščiuotų kalboje ar prie darbo. Kaip dabar galvoju, ji buvo labai darbšti, bet darbas, nors ir varginantis, nesutrikdydavo jos pusiausvyros.

Prieš ištekėdama ir ji giedojusi sopranu parapijos chore, kur dalyvavo ir mano tėvas, ir jo sesuo Elena. Tada nebuvo įprasta, kad ištekėjusios moterys giedotų chore. Bet namie mėgo dainuoti, giedoti dirbdama ar laisvalaikiu. Jos apylinkėje tada nebuvo mokyklos, mokėsi tik pas namų „daraktorių" spaudos draudimo laikais. Lietuviškai skaitė, bet rašyti nemokėjo. Kalbėjo tik lietuviškai, nebuvo pramokusi nė rusų kalbos.

Nežinau, ar buvo taip pasižadėjusi, ar ne, bet negerdavo jokių svaiginamųjų gėrimų. Atsimenu, kad ir kitos jos seserys nė viena negerdavo svaigalų. Man būnant jau klieriku, vieną žiemą prieš Kalėdas ji atkrito plaučių uždegimu (pneumonija). Parvežtas iš Marijampolės gydytojas Pautienius patarė jai vartoti po truputį konjako ar vyno. Teko man paaiškinti, jog reikia gerti kaip vaistą. Tada ji paklausė, bet, žinoma, gėrė neilgai, kol sustiprėjo.

Buvo labai pamaldi. Jeigu viena, tai melsdavosi ir namų ruošą eidama, ir virdama valgius, ir kur nors dirbdama. Žinau, kad iš jaunystės priklausė Gyvajam rožančiui, šv. Pranciškaus tretininkėms (vėliau ir tėvas). Laisvoje Lietuvoje dalyvavo katalikių moterų Daukšių skyriuje, bet aktyvi nebuvo.

Mielai priimdavo nakvynėn, pavalgydindavo elgetas, po kaimus važinėjančius pirklius žydelius. Buvo keletas tokių elgetų žydelių, kurie, nors ir ankstyvai pasiekę mano tėviškę, toliau jau nekeliaudavo. Jeigu žydelis norėdavo pasigaminti košer valgį atskirame puode, pageidavimas visada būdavo gerbiamas. Ryte ar vakare žydeliui kalbant savas maldas, mes, vaikai, turėdavome ramiai laikytis, taip laikydavosi ir suaugusieji. Kaip dabar prisimenu, tai motina dirbdavo be atvangos. Kiek likdavo laiko nuo valgio gaminimo, namų ruošos, skalbimo ir kitų šeimos darbų, per darbymetes eidavo į laukus, ar javų kulti į klojimą, vienaip ar kitaip padėti prie mašinos. Rudens, žiemos, pavasario laisvesnėm valandom verpdavo, siūdavo, ausdavo ir panašiai. Kai dabar pergalvoju, be viso to,

jai reikėjo rūpintis viso mūsų būrio ir rūbu, ir maistu, kai vienas po kito ėjom į mokyklas. Jos gyvenimas buvo tikrai sunkus. Kai jau visi vaikai iškriko, o patys jauniausi studentai - Juozas ir Petras - parvažiuodavo tik atostogų, kai visus reikalus jau perėmė sūnus Antanas su žmona, ji galėjo atsikvėpti. Nors namie ir dirbo, bet jau kiekvieną rytą apie pusantro kilometro eidavo į bažnyčią. Jeigu lydavo, Antanas ar pats tėvas pavėžydavo. Gaila, kad tokią ramybę turėjo nedaugelį metų. Pavyko nuo jos nuslėpti sūnaus Petro areštą. Sužinojo apie tai tik šiam grįžus iš kalėjimo. Jau minėjau, jog mirė staiga prof. Mažylio ligoninėje 1943 metų rugsėjo 3 dieną. Nematė vaikų iškrikimo po pasaulį, sūnaus Antano ir šeimos ištrėmimo į Sibirą, tėviškės visiško sunaikinimo. Palaidojome ją tėvo kape, padėdami karstus šalia vienas kito. Buvome su ja taręsi ant kapo pastatyti koplytėlę, bet kapas liko be jokio ženklo. Tik grįžęs iš Sibiro, sūnus Antanas pastatė cementinį kryžių.

❀ ❀ ❀

Turbūt iš seno mūsų šeimoje buvo įprasta, kad ryte, vakare ir suaugusieji, ir vaikai kiekvienas atskirai, bet viešai melsdavomės. Gegužės, birželio, spalio mėnesiais, Sekminių novenos maldas kalbėdavome visi kartu, vadovaujant tėvui, o kai jo nebūdavo - tėvukui, jaunam dėdei Jonui ar tetai Elenutei. Katras sekmadienį būdavo namie, o su vaikais vis likdavo ir vienas suaugęs, tai tuo metu, kai bažnyčioje būdavo suma, visi, pasilikę namie, kartu kalbėdavome Mišių maldas.

Mus, penkis sūnus, tėvai ne tik leido, bet, baigusius Daukšių mokyklą, net mūsų nesiklausę veždavo į Marijampolės gimnaziją. Kol nebuvo marijonų gimnazijos, leido į Rygiškių Jono, o Juozą, Jurgį, Petrą - į marijonų gimnaziją. Brolis Antanas ir trys seserys lankė tik pradžios mokyklą ir įvairius kursus. Kol aš baigiau kunigų seminariją, mergaitės buvo jau peraugusios pradėti gimnaziją. Tik jauniausioji, Albina, jau vienuolyne įgijo darželių vedėjos, vėliau ligonių sesers pažymėjimus. Visi broliai dalyvavo jaunimo veikloje. Antanas taip gynė savo apylinkę, kad ten neįsikurtų kairiųjų organizacijos, kad net gavo kan. A. Steponaičio - Vilkaviškio diecezijos Katalikų akcijos direktoriaus - pagyrimo laišką. Laikraščių ir knygų tėviškėje pakako. Mano tėviškėje iki pat jos sunaikinimo buvo šviesi, jauki nuotaika.

MANO ATMENAMI TĖVIŠKĖS APYLINKIŲ ŠVIESUOLIAI:

Mano tėvuko laikų:

Kunigas Švirmickas - marijonas iš Varnupių
Misiurevičius - mokytojas iš Daukšių
Laurynas Tercijonas - gydytojas iš Amalviškių

Mano tėvo laikų:

Kunigas Antanas Varnagiris iš Vidgirėlių
Kunigas Vincas Varnagiris iš Vidgirėlių
Kunigas Juozas Aleksa iš Daukšių
Kunigas Grinkevičius iš Amalviškių
Inžinierius Grinkevičius iš Amalviškių
Kunigas Šeimys iš Daukšių
Mokytojas Jz. Misiurevičius iš Daukšių
Teisininkas Andrius Bulota iš Putriškių
Vaistininkas Karolis Žiugžda iš Plynių
Mokytojas Juozas Žiugžda iš Plynių
Mokytojas Jonas Stanynas iš Varnupių
Mokytojas Bočys iš Varnupių
Mokytojas Antanas Vokietaitis iš Bavardiškių
Mokytojas Juozas Vokietaitis iš Bavardiškių
Kunigas Markelis iš Kumečių
Mokytojas Juozas Grabauskas iš Daukšių
Gydytojas Vincas Tercijonas iš Amalviškių

Mano laikų:

Mokytojas Adolfas Lastauskas iš Kumečių
Kunigas Juozas Gumauskas iš Daukšių
Mokytojas Adomas Vencius iš Daukšių

Mokytoja Marija Karaliūtė iš Daukšių
Mokytoja Marija Ambraziejūtė iš Daukšių
Mokytoja Albina Ambraziejūtė iš Daukšių
Mokytojas Vytautas Urnevičius iš Daukšių
Mokytoja Konstancija Urnevičiūtė iš Daukšių
Mokytoja Aldona Urnevičiūtė iš Daukšių
Mokytojas Petras Urnevičius iš Daukšių
Mokytoja Elena Urnevičiūtė iš Daukšių
Mokytojas Andrius Galinis iš Daukšių
Mokytojas Jonas Vitkauskas iš Daukšių
Mokytoja Elzbieta Grinkevičiūtė iš Amalviškių
Mokytoja Zuzana Tevrijonaitė iš Amalviškių
Mokytojas Andrius Kirtiklis iš Plynių
Ekonomistas Vincas Stanynas iš Varnupių
Karininkas Staniškis iš Geležinių
Inžinierius Staniškis iš Geležinių
Karininkas Kaminskas iš Panausupių
Karininkas pulkininkas Ambraziejus* iš Panausupių
Mokytoja veikėja Ambraziejūtė* iš Panausupių

* Šių Ambraziejų nereikėtų painioti su plk. Ambraziejum (iš tikrųjų Ambrazevičium)

ASMENINIŲ PRISIMINIMŲ METMENYS

Kiekvienas žmogus turi malonių ir skaudžių išgyvenimų, prisiminimų, kurie jam pačiam yra nepalyginti brangesni už vadinamuosius didžiuosius gyvenimo įvykius. Ne apie vieną galėtum parašyti tarsi apysaką, tokią įdomią, pamokomą, kad ne visi tikėtų, jog tai ne pramanyta. O kitus kad ir kaip beaprašytum, vis tiek niekas nesupras, ką esi patyręs. Daugelis tų išgyvenimų liečia tik mane, kiti - savus ar svetimus. Prisiminimai tesibaigia su manimi. Iš savo gyvenimo paminėsiu tik faktus, o apie išgyvenimus tiek, kiek tai būtina vaizdui sukurti. Ir iš faktų reikėtų minėti tik tokius, kurie liečia ne mane vieną, o ir kitus. Daugeliu atvejų man neleistina nieko minėti, net jeigu tie asmenys ir pritartų tam. Manau, kad joks žmogus nėra parašęs pilnų savų prisiminimų. Nebus išimtis ir manieji.

Iš mano gyvenimo tegul niekas nekuria legendų. Jis natūraliai paprastas, nors faktai, išgyvenimai gal ir įvairesni už daugelio. Esu tėvų pirmagimis, gimęs 1903 metų lapkričio 10 dieną. Kad nebūtų nereikalingų spėliojimų, primenu, jog Suvalkijoje tada laikėsi Grigaliaus kalendoriaus. Gaila, kad niekad nepatikrinau Daukšių parapijos krikšto knygų, kuris gi kunigas mane krikštijo. Pagal tėvus, tai kunigas Jonas Totoraitis, tada ten buvęs vikaru, paskui išvykęs į Šveicariją studijuoti ir po kelerių metų grįžęs iš Fribūro su daktaro titulu. Atsimenu ir dabar, kaip tėvukas ir kiti kaimynai aiškindavosi, koks jis daktaras, nes tada daktarais vadindavo tik gydytojus. Mano tėvas sakydavo, kad jis esąs Bažnyčios mokslų daktaras. Po tokio atsakymo, ar kuris suprasdavo, ar ne, visi pagarbiai nutildavo. Per pamokslus jie buvo ne kartą girdėję apie Bažnyčios daktarus. Vadinasi, ir jų buvęs vikaras pasiekė šitokių aukštybių. Vėliau paaiškėjo, kad jis yra slaptas marijonas, o dar vėliau Marijampolės gimnazijoje jis buvo ir mano mokytojas, ne kartą manęs teiravosi apie mano giminę, šeimą. O dar vėliau jis buvo Kauno universiteto profesoriumi. Man gimstant, Daukšiuose klebonavo Maciukevičius, netrukus iškeltas į Kalvariją ir tapęs dekanu. Mano krikšto tėvai buvo tetėnas

Tomas Stanynas iš Varnupių ir tėvo sesuo Magdalena, vėliau Žukauskienė. Nors buvau ir pirmagimis, bet mano kūdikystė nebuvo vieniša, nuobodi. Tada tėviškėje augo tėvo seserys: Elena - apie 16 metų, Elzbieta - 12 metų ir brolis Jonas bene 3 metų. Mano jaunos tetos buvo mano nešiotojos, o vėliau draugės. Ar toli siekia vaiko dienų atmintis, negalėčiau pasakyti. Tėvai ir teta Elena sakydavo, kad kai kurie mano atsimenami šeimos faktai siekią antrus mano amžiaus metus. Tačiau neatmenu tos nakties, kai caro dragūnai areštavo ir išsivežė mano tėvą, nors jis pasakodavo, kad aš nemiegojęs ir dar jį kalbinęs. Keli žodžiai apie tai, kas liko mano atmintyje apie 1903-1905 metų sukilimą. Mūsų valsčiuje buvo susikūrusi prieš carą nukreipta savivaldybė. Jau minėjau, kad viršaičiu vaitu buvo Simas Bubnys iš Varnupių, jo padėjėju - mano tėvas. Miliciją sudarė Antanas Kavaliauskas, mūsų kaimynas, Andrius Matukas, kaimynas statybininkas, Jonas Kaminskas iš Panausupių kaimo. Apylinkės vyrai sunaikino Varnupiuose degtinės monopolį, Padovinio valsčiaus raštinėje ir Daukšių mokykloje caro portretus. Neatmenu, kokių atlaidų dieną, kai žmonės po pamaldų išėjo į Krokialaukio gatves, atvažiavo trys nusigrimavę vyrai ir suėmę išsivežė Krokialaukio valsčiaus raštininką, kaltinamą pranešinėjus caro žandarams apie sukilėlių veiklą. Miestelyje buvę zemskiai sulandžioję į trobas ir „nematę", kas įvyko. Sekretorių nuvežę ties Riečių dvaru ant Žuvinto ežero kranto. Vyrai išsipjovę ploną berželį, juomi įkirtę sekretoriui į užpakalį, paskui berželį perpjovę, surišę kaip kryžių, įsmeigę į žemę, prieš jį paklupdę ir prisaikdinę sekretorių, kad daugiau maskoliams nepranešinėsiąs. Pagrasinę vėl surasią, jeigu reikėsią, ir vieną palikę paežerėje. Tas pavakare parėjęs namo. Niekas „nematęs", kas buvę tie trys, bet augdamas sužinojau, kad ten buvę A. Kavaliauskas, A. Matukas ir J. Kaminskas.

Visas ano meto sukilimas baigėsi be didesnių represijų, kruvinų susirėmimų. Vienur kazokai, kitur dragūnai ar ulonai sugaudė sukilėlių vadus, ir viskas nutilo. Mano tėvo ir S. Bubnio laimei, Kalvarijoje tada klebonavo Maciukevičius, prieš tai klebonavęs Daukšiuose. Jis mano motinai ir Bubnienei-Brusokaitei išgavo audiencijas pas Suvalkų gubernatorių, padėjo jiedviem išsilaisvinti dar prieš spaudos draudimo panaikinimą ir amnestijos paskelbimą.

Atsimenu, tėvas minėjo kelias pavardes iš kalėjimo laikų. Kalėjimo

sargas Jankauskas, būdavo, ateina į kalėjimą, pasako tą ar kitą pavardę, išbara už tinginiavimą ir varo į malkų sandėlį malkų pjauti ar skaldyti. Vadinasi, to kalinio žmona ar kas iš namiškių laukia sandėlyje su lauktuvėmis. Minėdavo vaistininko Niziolomskio žmoną, kuri politinius kalinius dažnai lankydavusi ir jiems visokiais būdais padėdavusi. Kai 1927 metais nuvykau į Kalvariją vikarauti, radau tą ponią dar gyvą. Vaistinę valdė jos sūnus Romanas Niziolomskis, ji buvo senukė ligonė ir netrukus mirė. Ją garbingai palaidojome. Gyvą radau ir Jankauską, kuris gyveno prie pat buvusio dabar jau nugriauto kalėjimo. Tada Jankauskas buvo dar geros sveikatos. Jis atsiminė mano tėvą iš anų kalėjimo dienų.

Sunku atspėti, kiek žmogaus charakteriui, polinkiams, skoniui pėdsakų palieka aplinka, kurioje jis auga. Man atrodo, kad manyje tų pėdsakų liko. Aš ir dabar, Amerikos ir Kanados prerijose, miškuose, vandenyse, ar gamtoje prie okeano, nors būčiau ir vienų vienas, jaučiuosi daug maloniau negu didmiesčio žmonių minioje. Viena aplinkybė mane iš mažens pripratino prie visokių žmonių ir manau, kad tai jaučiau studijų metais, kelionėse, būdamas tarp svetimtaučių, kitakalbių žmonių. O aplinkybė buvo tokia. Minėjau, kad mano tėviškės laukai ribojosi su Liūliškio dvaru, kuris priklausė generolui Launicui. Dvarą nuomodavo paprastai koks nors žydas, o vasarą jame būdavo trijų kavalerijos pulkų: Vilkaviškio ulonų, Marijampolės husarų ir Kalvarijos dragūnų vasaros pratybos: šaudymas, jojimas ir t.t. Tėvas gražiai kaimynavo ne tik su dvaro tvarkytojais, darbininkais. Dvare tilpdavo tik tų pulkų štabai, koks eskadronas kareivių, o kiti per vasarą gyvendavo pas aplinkinius ūkininkus. Kadangi mano tėviškė prie pat dvaro lauko, be to, nebuvo apšepusi, tai pas mus per vasarą dažniausiai gyvendavo karininkai, jų pasiuntiniai, o kartais net ir žmonos. Ypač atsimenu Vilkaviškio ulonų eskadrono vado Nazarovo žmoną. Ji buvo dar visai jauna ir net valkata. Viena palikta, maišydavosi mūsų šeimoje, o dažniausiai ateidavo pas vaikus, laukuose ganančius gyvulius, ir per dienas su ja lošdavome kortomis, dresiruodavome jos du šuniukus taksius. Mums, vaikams, tos vasaros būdavo nemaža pramoga. Eidavom pasižiūrėti šaudymų, pavakarėmis arba kai kareivių šaudyklose nebūdavo, rinkdavome tuščias žalvarines gilzes, kurias paskui svarais parduodavome pirkliams žydeliams. Kareiviai naudos duodavo ir ūkininkams: pirkdavo pieną, karves, užmokėdavo

nuomą už tvartus ir klojimus, kur laikydavo kareivių arklius. Jeigu kuris pasiskųsdavo, kad laukuose ar trobose padaryta nuostolių, mišri kaimo ir kareivių komisija patikrindavo, įvertindavo ir atlygindavo. O mums, vaikams, buvo dar ir ta nauda, kad, pradėjęs eiti į mokyklą, aš jau neblogai kalbėjau rusiškai. Tai nei manęs, nei kitų nesurusino, o mokytis buvo lengviau ir buvom pripratę prie visokių žmonių. Visada tėviškeje būdavo 2 ar 3 nuolatiniai samdiniai, o darbymetėmis kartais ir iki 10. Su jais mano tėvai elgdavosi kaip su visais savaisiais: kartu valgydavome, kartu dirbdavome, vakarodavome ir t.t. Samdiniai visada būdavo iš kaimyninių mažažemių. Tėvas ne vienam iš jų paskolino pinigų išvykti į Ameriką. Vyrai paprastai bėgdavo nuo tarnybos caro kariuomenėje. 1949 metais Amerikoje iš tokių susitikau dar gyvus Juozą Kazoką bene Niu Heivene Konektikuto valstijoje ir Mariją Arauskiūtę Vusteryje, Masačusetso valstijoje. Tik 1916-1918 metais buvo vargo atvarytas darbininkas iš Smurgainių - Andrius Pečiukonis su žmona ir mažu kūdikiu.

Keli vaikystės įvykiai man tada padarė tokį įspūdį, kad juos ir dabar atsimenu. Kalvarijos dekanas, mūsų žmonių vadintas „dziakonu", klebonaudamas Daukšiuose artimai draugavo su kaimų ūkininkais, kaip ir kiti čia dirbę kunigai. Buvo jau įprasta, kad rudenį mano tėvas, Kavaliauskas, kartais dar Daukšių Bagdonas ar Kazys Vitkauskas, prisišaudę ančių, ar kiškių, ar kokią stirną, važiuodavo lankyti „dziakono". Grįždavo visada vėlai naktį, patenkinti... Nuvykti į Kalvariją būdavo reikalų. Ten tada buvo apskrities centras, Marijampolė pasidarė vėliau. Ten buvo vilnų karšykla, milo vėlykla. Nežinau, kokiu reikalu vykdamas, tėvas vieną kartą pasiėmė ir mane. Tiksliai nežinau, bet spėju, kad tada mano būta kokių 5 ar 6 metų. Atsimenu, kad klebonijoje buvo du maži šunyčiai, kurie mane aplojo, bet, kai eidavau artyn, nuo manęs bėgo. Man tai patiko ir aš juos taip įlodžiau, kad, nebeatmenu, ar tėvas, ar šeimininkė mane sudraudė. Prieš pietus dziakonas su tėvu kažką gėrė. Dziakonas įpylė truputį vyno ir man. Paragavau, man labai nepatiko ir duodu tėvui sakydamas: „Labai neskanus". Įpylė kitokio, bet mano įvertinimas buvo tas pats.

Gerai prisimena pralaimėta kova su žąsinu. Turbūt buvau dar nekas vyras, kad žąsis ganė mano dėdė Jonas. Aš sekiodavau paskui. Žąsys ganėsi už klojimo, Jonas ant klojimo sienos kreida piešė šyvį, ir žąsys

patraukė javų link. Jis pasiuntė mane jų paversti. Varant žąsinas lindo prie manęs, tai aš rykštele pradėjau vanoti jam per nugarą. Jis staigiai šoko prie manęs, parmetė ant žemės ir pradėjo sparnais kulti. Spėjau dar suklikti, bet, matyt, pataikė į smilkinį, kad netekau sąmonės ir pabudau seklyčioje, paguldytas lovoje, visų baimingai apstotas ir visaip liginamas: šaltu vandeniu ir kt.

Dviem prisiminimais pavaizduosiu, kad santykiai su caro zemskiais, o vasarą ir su kareiviais, ne visada praeidavo be įvykių. Nors tėvas neturėjo teisės laikyti šautuvą, bet Marijampolėje visi zemskiai ir karininkai bei kai kurie valdininkai žinojo, kad jis šautuvą turi ir medžioja. Teviškėje visada buvo veislinis skalikas, o Bubnys visada laikė pointerį ar skaliką. Kiekvieną rudenį ir ne po kartą iš Marijampolės atvykdavo zemskių, karininkų ar valdininkų būreliai ir prašydavo tėvą vadovauti tetervų, lapių, stirnų medžioklei. Tėvas paprastai neatsisakydavo, dar pavaišindavo, ir viskas būdavo gerai. Jų tarpe buvo jau tikrų tėvo draugų, tai husarų pulko trečiojo eskadrono vachmistras Viržikovskij, zemskis Bieliavskis. Vieną kartą atvažiavo Marijampolės žandarų viršininkas, dar keli, ne tokie patikimi, ir reikalavo, kad tėvas vestų tetervų medžioti. Tėvas teisinosi neturįs nei leidimo, nei šautuvo. Viršininkas atsakė žinąs, kad jis šautuvą turįs, ir pagrasino. Tėvas sutiko, jeigu viršininkas imtų jo šautuvą, o jis viršininko. Po medžioklės jau išgėręs viršininkas klausia, kodėl tėvas norėjęs pasikeisti šautuvais. Tėvas atsako, kad jeigu kaltintų jį medžiojus be leidimo, pasiteisintų, kad medžiojęs viršininko šautuvu. Visi pasijuokė.

Gal kas paskundė, ir vieną ankstyvą rytą buvo kratos, ieškojo šautuvų ne tik pas mus. Ir pas mus įgriuvo dvejos rogės, pilnos zemskių, bene 12, ir pareikalavo atiduoti šautuvą. Tada buvo grįžęs iš Amerikos ir tėvo brolis Simas, juodu turėjo po šautuvą be leidimo. Tėvas atsakė neturįs šautuvo. Zemskiai įniko ieškoti. Motina atsigulė seklyčioje į lovą, pasisakė serganti, o tokios ligonės lovos liesti jie ar negalėjo, ar nedrįso. Pareikalavo atidaryti klėtį. Tėvas be kaimo seniūno nesutiko. Tada atvedė Joną Kirtiklį. Įsakė atidaryti skrynias, bet teta Elena pareikalavo 30 rublių kaucijos, kad niekas nebus pavogta. Zemskiai dėl įžeidimų baisiai įdūko ir ieškojo tikrai įniršę. Tada tarnas Jonas Rudis-Rudzinskas sako: „Dėde, aš juos jau varysiu". Pasiėmė jis gryčios kampe stovėjusį

nebaigtą apdailinti rungą, apvyniojo rankšluosčiu ir pro zemskius per kiemą pasileido bėgti palių link. Visi zemskiai šoko vytis: kas pėsčias, kas rogėmis. O tėvas su broliu Simu stovi vartuose ir šaukia: „Jonai, mesk į šulinį, mesk į šulinį!" Papaliuose buvo šulinys, kur vasarą girdydavo gyvulius. Pribėgęs iki pušynėlio, Jonas nudavė jau pavargusį, zemskiai jį pasivijo. Tada jis išvyniojo rungą, duoda vienam sakydamas: „Te, šį parneški, o rankšluostį aš pats parsinešiu." Zemskiai parsivarė berniuką į kiemą, bet paleido. Bandė dar ieškoti, bet kai pro šalį eidama tarnaitė nugriebė iš rogių ir „areštuotą" rungą, zemskiai susisėdo į roges ir išvažiavo. Vėliau tėvas Marijampolėje juos nusivedė į alinę, pavaišino, tuo viskas ir baigėsi.

Liūliškio dvaro tvenkinyje buvo daug gražių karosų. Vasarą kareiviai kartais skolindavosi mūsų tribradį pažuvauti. Vieną kitą kartą tinklą gerokai apdraskė užkabindami tvenkinio dugne susmegusias sausas medžių šakas. Bene 1912 metais prieš užsiėmimų pabaigą atėjo skolintis tribradžio nepažįstami kareiviai. Negavo. Naktį, prieš pulkui išvykstant, atėję keli kareiviai išlaužė gryčios duris. Tėvas su jais susigrūmė, o jo rankos buvo tvirtos. Jis susiorientavo nugriebdamas kepures, antpečius išsvaidyti į kampus. Išgirdę triukšmą, pabudę atbėgo šiene miegoję dėdė Simas su tarnu Jonu Rudžiu-Rudzinsku. Kareiviai leidosi bėgti, vienas dar išmušė akmeniu langą, vieną pasivijęs jau už vartų, kviečių lauke, dėdė Simas lazda primušė ir paliko gulėti, bet ryte jo neradome - atsigauta ir nueita. Kareivių kepurėse būdavo jų adresas: vardas, pavardė, dalinys.

Tėvas mato, kad visi tie kareiviai buvo iš vachmistro Viržikovskio eskadrono. Anksti rytą tėvas pasiuntė tarnaitę Matukų Magdaleną nunešti į dvarą raštelį vachmistrui. Apie 9 valandą viena aukštų rugių puse ėjo pas mus anie trys kareiviai, kurių kepurės ir antpečiai liko gryčioje, o kita puse - vachmistras, bet vieni kitų nematydami. Įeidami į kiemą vieni pro vienus, kiti pro kitus vartus susitiko, ir kareiviams nebuvo kaip pabėgti. Tėvas papasakojo įvykį, atidavė užpuolimo įrodymus - kepures ir antpečius, - ir vachmistras juos išsivarė į dvarą. Apie vidurdienį dvaro laukuose buvo pulko paradas, į kurį paprastai atvykdavo ir koks nors generolas: divizijos ar brigados vadas. Kelias valandas truko pratybų paradas, o anie trys kareiviai, vienas su apriša galva, stovėjo laukuose ant kalvelės su šautuvu.

1911 metų vasarą motina vieną rytą nuvede mane į bažnyčią ir įrašydino pirmajai išpažinčiai ir komunijai pasirengti. Mūsų parapijoje tokio amžiaus vaikų niekad nebūdavo didesnio būrio, tik apie 30 ar 40. Aš nebuvau nei mažiausias, nei didžiausias, skaityti dar nemokėjau. Rengė pats klebonas Vincentas Baltrušaitis, nes vikaro tada jis neturėjo. Anais laikais Lietuvoje iš viso vaikų sakramentams pasauliečiai nerengdavo, o vienuolių, bent vienuolynuose, tada nebuvo. Poterius, įsakymus, sakramentus, septynias didžiąsias nuodėmes ir kitus pagrindinius katekizmo dalykus beveik visi anų laikų vaikai išmokdavome namie. Tų dalykų, kiek atsimenu, mane pradėjo mokyti nuo penkerių metų. Kiekvieną rytą ir vakarą turėdavau kartoti paskui kurį nors vyresnį: motiną, tėvą, tetą Elenutę, - Tėve mūsų, Sveika Marija, Tikiu į Dievą ir t.t., kol išmokdavau atmintinai. Ką jau išmokdavau, tai kiekvieną rytą ir vakarą garsiai kalbėdavau klūpodamas. Tik po pirmųjų sakramentų ryto, vakaro maldas kalbėti galėjau vienas sau tyliai.

Atsimenu, kad pirmoji komunija buvo šiokiadienį, be jokių ypatingų iškilmių, viso būrio kartu. Tiesa, beveik visus tą dieną palydėjo į bažnyčią, - ką motina, ką suaugusi sesuo. Nebuvo net bendrų pusryčių, šventoriuje užkandome kiekvienas, ką buvo atnešusi kurio motina ar sesuo, ir iškrikome namo. Neatsimenu, ar tą pačią dieną ar netrukus po to buvome „įrašyti" į karmelitų škaplierių ir į rožančių.

Apie tą laiką teko pradėti reguliarią piemenuko tarnybą: pirmiau žąsys, paskui gyvuliai. Tėviškės kolonija buvo taip suskirstyta, kad iš penkių laukų „palietkų" du išeidavo į kaimo ganyklas, trys į dvaro laukus. Arklius ir karves iki vasaros pabaigos ganydavome ne savuos laukuos. Kaimynystė su dvaru, ganyklomis, paliomis leido laikyti daug gyvulių, palengvindavo ir jų priežiūrą. Tai davė laisvės ir vaikams. Pasiėmę kokį duonos gabalą ir dar ko nors prie jos, o kada ir ne, mes išeidavome paprastai visai dienai. Meškeriodavome, žaisdavome kiaulelę ar sviedinį, susikurdavome durpių ir kelmų ugnį ir joje kepdavome bulves, grybus. Kaip mes atrodydavome? Kad rūbai buvo ir nevalyti, ir apiplyšę, nereikia nė aiškinti. Saule įdegę veidai, rankos. Nugairinta vėjo, nuo saulės, vandens, purvo sutrūkinėjusi kojų oda. Iki kraujo nudaužyti kojų pirštai, dažnai žaizdoti padai. Vasarą niekas nepagalvodavo apie tokių vaikėzų plaukų kirpimą ar jų šukavimą, nebent kokiais ypatingais atvejais. Tai

nebuvo per daug ištaiginga laisvė, bet tai prisiminus, dabartiniai švarūs miestų vaikai man atrodo niekuo nenusikaltę kaliniai, kuriems beveik viskas draudžiama, išskyrus išeiti į automobilių perkimštą gatvę. Mums buvo nevalia keiktis, meluoti, vogti ir leisti gyvulius į savo ar kaimyno javus. Žinoma, tabakas, narkotikai, svaigalai, nepadorus elgesys mums buvo ne tik draudžiami, bet visai nežinomi, ir niekas jų nepasigedo.

1911 metų vasaros pabaigoje tėvas nuvedė mane į Daukšių mokyklą ir įrašydino į pirmą skyrių. Mokytojavo tada mokytojas Juozas Misiurevičius - rimtas lietuvis, geras mokytojas. Tikybos mokyti ateidavo pats klebonas Vincentas Baltrušaitis. Jau atsimenu, kad dar prieš man pradėjus eiti mokyklon čia mokytojavo to paties J. Misiurevičiaus tėvas Misiurevičius, kurio žmona buvo Varnagirytė iš Vidgirėlių - mano tėvuko giminaitė. Jis susirgo, išvežė gydyti į Karaliaučių ir ten mirė. Mano mokytojas buvo visiems pažįstamas, nes Daukšiuose užaugęs, aukštas, gražus ir rimtas vyras, neišdidus, draugiškas žmonėms. Sekmadieniais jis visada būdavo su žmonėmis ant šventoriaus akmeninių laiptų. Jo jauna žmona iš Lapių, pavardės nežinau, kalbėjo lietuviškai, bet su lenkišku akcentu, buvo gana puošni ir tikra gražuolė. Ir ji buvo visų gerbiama. Nežinau, kiek ji buvo išsimokslinusi, bet atsimenu gerai, kad mokykloje niekad nėra pavadavusi savo vyro. Kartais pas juos viešėdavo jos jaunesnioji sesuo, ta kartais pavaduodavo mūsų mokytoją, jam išvykus į Marijampolę ar rudenį išėjus pamedžioti. Tačiau tai pasitaikydavo retai. Vaikams tada būdavo rojus, o jai pragaras - sunku mus valdyti. Mokė rusų kalba, o lietuvių kalba buvo atskiras dalykas. Pramokau skaityti be vargo, nors namuose nebuvau išmokytas nei skaityti, nei rašyti. Suprasti rusų kalbą mokykloje vargo jau nebuvo, nes jos nemažai pramokau iš kareivių. Blogiau buvo su rašymu. Gal buvo ir mokytojo kaltės, bet niekad neprilygau rašysena savo tėvui ar dėdei Jonui, kuriuodu rašydavo tikrai gražiai. Mano mokytojas niekad nesiimdavo fizinių bausmių. Didžiausia bausmė būdavo keliolika minučių paklupdyti į kampą ar už apsileidimą moksle pasilikti po pamokų mokykloje mokytis. Tačiau dažniausiai šitaip nubaustus pasibaigus pamokoms „amnestuodavo". Visi kaimo vaikai, tad ir berniukai, nebuvo išdykę, o jau mergaitės tai tikros šventuolėlės, kokios nors padaužos tikrai nebuvo nė vienos. 1914 metų pavasarį pradėjau pas tą patį mokytoją papildomas privačias

pamokas. Tai man sugadino ir dalį vasaros, nes ir pasibaigus pamokoms mokykloje, kelias savaites kiekvieną rytą eidavau pas mokytoją. Liepos mėnesį man pasakė, kad važiuosiu į Marijampolę laikyti egzaminų į gimnazijos paruošiamąją klasę. Egzaminus išlaikiau. Tačiau prasidėjo karas, mobilizavo ir mūsų mokytoją Juozą Misiurevičių. Buvo paskelbta, kad ims ir arklius. Vedė, kad ir ne visus, ir iš mano tėviškės. Atsimenu, įspūdis buvo labai didelis: verkė ir vyrai, ir moterys. Išvykdamas atėjo atsisveikinti su mūsų šeima ir mokytojas, išleidome jį visi ašarodami. Jo jauna žmona liko su trimis mažais vaikais: dviem berniukais ir mergyte. Mobilizavo ir kaimyną, jauną Padovinio mokytoją Skučą. Tai tas pats, kuris laisvoje Lietuvoje buvo karininkas, generolas, vidaus reikalų ministeris, o 1940 metais okupantų rusų suimtas, išvežtas į Rusiją ir nužudytas. Rusai, įsiveržę į Prūsus, jau rugsėjo mėnesį chaotiškai bėgo. Iš pradžių dar traukėsi apytvarkiais daliniais, o vėliau - jau palaidos masės. Jie skleidė gandus, kad vokiečiai žudą užimtos Lietuvos žmones. Tą gandą kartojo žmonės vieni kitiems ir taip skleidė teroro nuotaikas. Vis tiek žmonės masiškai nebėgo, nes nebuvo nei kur, nei kaip bėgti. Pasirodysi su vežimu ir arkliais, pavargę kareiviai viską atims, ir bėk kad nori. Bet vieną rytą tėvas sukrovė į vežimą vaikus, patalų ir nuvežė bene už trijų kilometrų į Miknonis, motinos tėviškę. Ten prabuvome naktį. Rytą vieškeliu traukė rusų kariuomenė tai tvarkinga, tai pakrikusi kaip avys. Stovėjo mano tėvas prie kelio ir aš, vaikas, šalia jo. Vieno dalinio priešakyje jojo senyvas išvargęs generolas. Tėvas išdrįso jį užkalbinti ir paklausė, ar tiesa, kad vokiečiai žudą civilius gyventojus. Generolas labai maloniai ir tėviškai atsakė: „Netikėki. Vokiečiai žmonės kaip ir mes. Ramiems gyventojams jie nieko blogo nedarysią". Patarė niekur nevažiuoti, likti namuose. Tėvas paklausė, susikrovė vaikus į vežimą ir patraukė namų link. Šiame trumpame kelyje buvo du nepamirštami momentai. Viename dalinyje pėsčias žygiavo išvargęs mokytojas Juozas Misiurevičius. Su juo trumpai pasikalbėjome. Ir jis patarė likti ir niekur nebėgti. Netrukus susitikome arklio traukiamą dviratį ambuliansą, kuriame gulėjo Adolfas Žukauskas, mūsų kaimyno Simano Žukausko brolis. Jis buvo Daukšiuose zakristijonu, mobilizuotas kaip pirmos eilės atsarginis. Prūsuose šrapnelio skeveldra sužeidė į nugarą, jo dalinys besitraukdamas vežėsi ir jį. Jis nakvojo žmonos Pūkiūtės tėviškėje, matėsi su

žmona, dviem mažom dukrytėm. Tai ir buvo paskutinis pasimatymas su juo. Karui pasibaigus, jis iš niekur neatsiliepė, o po revoliucijos chaoso nebuvo įmanoma surasti nei jo buvusio dalinio, nei gauti žinių, kas su juo nutiko. Dar po dienos liko tik šiukšlių primėtyti laukai, rusų kareivių jau nesimatė. Sekančią dieną pasirodė raitų rusų žvalgų. Jų būrys kloneliais skubiai jojo atgal. Priešpiečiais pasirodė būrys raitų vokiečių žvalgų. Visi apmirėme iš baimės. Jie per laukus atjojo iki mūsų sodybos ir sustojo už trobų. Nė vienas iš jų nėjo nei į kiemą, nei į trobas. Po valandėlės pasirodėme mes. Pirmiausia tėvukas kaip seniausias, o paskui ir mes, vaikai, iš smalsumo pamatyti tą legendinį vokietį. Jie mus draugiškai užkalbino. Tėvukas turėjo pypkę. Vienas paprašė ją parūkyti, tėvukas davė. Tuo tarpu moterys mus pašaukė pietų. Po pietų išėję, vokiečių jau neradome, bet pypkę radome pakabintą ant vartų.

Tai vienų, tai kitų žvalgai pasirodydavo, bet tą kartą frontas taip ir liko nežinia kur. Vasaros pabaigon rusai išstūmė vokiečius vėl į Prūsus. Marijampolėje pradėjo mokslo metus gimnazija, ir aš lankiau vadinamąjį prieklasį. Iš to meto mano mokytojų geriausiai atsimenu Petrą Kriaučiūną ilga balta barzda. Jis mūsų klasėje mokė aritmetikos ir lietuvių kalbos. Dar prieš mokslo metus ir aš buvau įsigijęs ano meto gimnazisto uniformą. Ji buvo gan puošni, visiems mokiniams privaloma. Ją vilkdavausi eidamas į bažnyčią ir vokiečių okupacijos laikais, kol susidėvėjo, išaugau.

Po kelių mėnesių, penktadienį prieš Užgavėnes, iš pat ryto plentu nuo Vilkaviškio Kauno ir Prienų link traukė virtinės gurguolių, Marijampolėje nestodamos. Klausiami kareiviai atsakydavo, kad traukiasi. Rytojaus dieną ir mums pranešė, kad nutraukiamos pamokos iki kito pranešimo. O tas pranešimas buvo toks, kad gimnazija išsikelia. Jeigu vadovybė ir mokytojai būtų lietuviai, gal gimnazija būtų pasilikusi ir veikusi, bet, išskyrus Petrą Kriaučiūną, gal dar kokį man nežinomą, vadovybė ir mokytojai buvo rusai iš Rusijos, tad jie ir iškeliavo paskui besitraukiančią rusų armiją. Palaukęs pirmadienio, ruošiausi pėsčias eiti į tėviškę. O buvo šlapia, purvina diena. Ryte atjojo tėvas, atsivedė antrą arklį, ir abu išjojome į tėviškę. Netrukus vokiečiai užėmė Marijampolę. Frontas nuo Suvalkų ėjo pro Kalvariją, kurią sunaikino, ties Liudvinavu kiek į rytus per Gyviškių, Padovinio kaimą šiaurės link. Palios liko vokiečių, o rusų

apkasai ėjo per mūsų kaimo ir mano tėviškės laukus, Daukšių, Amalviškių kaimus į šiaurę. Gyviškių kaime fronto zonoje liko ir mano giminės Žemaičio ūkis. Vieną naktį mūšio metu sudegė dalis trobesių, klojimai ir tvartai, žuvo beveik visi gyvuliai. Žemaitis liko gyventi pas kaimyną Janulevičių, o žmona su dviem mažomis mergaitėmis atvyko pas mus, paskui persikėlė į savo tėviškę Miknonyse. Jinai buvo drąsi moteris. Vieną vakarą užsigeidė pasiekti savo namus, aplankyti vyrą, gal parsivežti dar kokį daiktelį. Tai buvo gavėnios pradžioje. Ji nemokėjo rusiškai, tad kalbinosi mane. Tėvai nebuvo linkę mane leisti, bet aš sutikau, ir temstant mudu išvažiavome. Jau žinojau, kad be leidimo neįleidžia į fronto zoną, žinojau, kad to ruožo dalinio štabas buvo Varnupiuose pas Bočį, tad vakare ten užsukome ir aš paprašiau leidimo mudviem pasiekti tam tikrą vietą niekieno žemėje. Karininkas be niekur nieko parašė mudviem „propuską" ir pagrasino: jeigu bandysime važiuoti į vokiečių pusę, nušaus. Aš atsakiau, kad suprantu, padėkojome ir išvažiavome. Paskutinis rusų žvalgų postas, patikrinęs mūsų popierėlį, leido važiuoti. Trobesiai buvo už kelių metrų. Stovėjo išlikęs gyvenamasis namas, klėtis ir rūsys - kalno šlaite iškastas urvas, grįstas akmenimis, ant viršaus kelių eilių rąstų rentinys, šiaudinis stogas. Pasistatę vežimą ir arklius gale seklyčios į rytų pusę, suėjome į vidų. Gyvenamajame name ant aukšto po stogu radome du kareivius žvalgus, kurie turėjo ne tik žiūronus, bet ir telefoną. Seklyčioje, užsidangstę langus, užžiebėme žvakę. Namo vidus neatrodė išplėštas, stovėjo kaip paliktas. Užkandę, išsivirę arbatos, per naktį rinkome reikalingiausius ar vertingiausius daiktelius ir per langą krovėme į vežimą. Pradėjus švisti, išėjome paklajoti po tvartų, klojimo degėsius. Vaizdas buvo klaikus. Gulėjo negyvi apdegę arkliai, karvės, avys. Tik kelios kiaulės, išsiveržusios iš degančio tvarto, kuri daugiau, kuri mažiau apdegusios, slankiojo žviegdamos apie trobesius. Juodas šunelis iš kažkur atsiradęs niekur nesitraukė nuo mudviejų. Prašvitus tūnojome viduje. Kiek numigę, vėl krovėme daiktus per langą į vežimą. Buvau užlipęs ant aukšto pas žvalgus. Jie davė man pasižvalgyti per žiūroną. Visai netoli pakelėje, ant kaimyno lauko kalvelės, aiškiai matėsi vokiečių žvalgų apkasai, kartais pasirodydavo žmogaus galva ar net pečiai. Paklausiau rusus, kodėl jie nešauna. Jie man paaiškino, kad viena kulka karo nenulems, jų uždavinys yra sekti, o ne šaudyti. Sutemus

išvykome atgal į mano tėviškę. Tokias naktines keliones kartojome dar daug kartų. Parsivežėme ir Žemaitį, bet jis niekad nevažiavo atgal su mumis. Viena, jis buvo vyras, taigi įtartinesnis, antra, turėjo didelį kalbos trūkumą. Saugiau buvo keliauti moteriai su vaiku. Velykų sekmadienį rusai pakorė tos apylinkės gyventoją ūkininką evangeliką Nagražį. Vieną kartą jau po Velykų vakare vėl važiuojant į Žemaičių gyvenvietę, Žemaitienė, visą kelią buvusi nepaprastai kalbi, vienu tarpu nutilo. Po kiek laiko klausia mane: „Ar tu nieko nebijai?" Aš, vaidindamas labai drąsų, atsakiau: „O ko aš turėčiau bijoti?" Ji sako: „Po tuo gluosniu, kurį dabar pravažiavome, griovyje yra pakastas Nagražis". - „Tai kas, - atsakiau, - jis jau negyvas".

Pavasariop frontas pasislinko, mano tėviškė liko apie 6 kilometrus rusų pusėje. Tai buvo kareivių poilsio zona, kai juos apkasuose dienai kitai pakeisdavo. Po to šie vėl eidavo į apkasus, o grįždavo kiti. Fronto ruože ties mumis, tarp Buktos girių ir mūsų palių, stovėjo carienės gvardijos raitininkų pulkas. Jie visi buvo rinktiniai vyrai, švariai aprengti ir viskuo aprūpinti. Ypač atėjus Velykų šventėms, - tiesiog mėtėsi saldainiai, pyragaičiai, cigaretės, tabakas. Vaikai galėjome jų turėti, kiek norėjome, žinoma, ir turėjome. Beje, aš ir mano jaunesnis brolis Antanas turėjome po mažą gražią pypkelę, cigarečių, tabako, kiek tik norėjome. Žinoma, to nedemonstruodavome tėvų akyse. Velykų antra diena buvo saulėta, šilta. Po gerų pietų išėjome paklajoti į dvaro laukus, eidami vis rūkėme vieną cigarėtę po kitos. Staiga man pažaliavo ne tik laukai, bet ir dangus, pajutau tokį nemalonų skonį, kad ir dabar jį atsimenu. Pasakiau tai broliui, o jis sako, kad ir jam tas pats. Jautėme, kad tai nuo tabako. Pasidarė tiesiog pikta, kad tokią gražią Velykų dieną reikia taip šlykščiai jaustis. Išbarstėme į visas puses turėtas cigaretes, tabaką, padėję ant akmens, sudaužėme kitu akmeniu pypkes, ir visam gyvenimui man baigėsi pagunda rūkyti. Brolis Antanas gal kada „dėl kompanijos" ir bandė, bet rūkalium ir jis netapo.

Įpavasarėjus buvo aišku, kad rusai mūsų apylinkėse laikysis. Per Varnupių, Plynių, Daukšių, Amalviškių kaimų laukus buvo prikasta daugybė eilių apkasų, tarp kiekvienos eilės buvo plačios spygliuotų vielų tvoros. Apkasai buvo uždengti ūkininkų išardytų trobų rąstais, lentomis ir užpilti storu žemės sluoksniu. Mano tėviškės ne tik laukus, bet ir sod-

nus, ir kiemą sujaukė apkasai. Šiaip taip pavyko pasėti vasarinius javus, bulvių pasodino daugiau negu paprastai, bet jos liko neravėtos, nekauptos. Pavasario pabaigon paskelbė atsarginių mobilizaciją, kuri palietė ir mano tėvą. Gal tokios suirutės zonoje jo niekas nebūtų ir ieškojęs, bet visa šeima nutarė, kad būsią saugiau, jeigu jis kur nors pasislėps. Išėjo netoli Alytaus pas kalėjimo draugą Panką. Kas kelinta diena vis pasižvalgydavo, kas dedasi tėviškėje. Vieną birželio dieną vokiečiai staigiai puolė kaip tik mūsų ruože. Rusai atsilaikė, bet tą dieną žuvo liepsnose Amalviškių, dalis Varnupių ir Padovinių kaimų. Nuo savo kiemo aiškiai matėme, kaip vokiečių granatos šluote nušlavė gražius Padovinių Strolio, Juknelio ūkius, Varnupiai liepsnojo už pusantro kilometro. Visi buvome apimti panikos. Tą dieną man teko patirti neužmirštamą įspūdį. Pasišaukė mane vieną nuošaliai motina, parodė vietą, kur esą paslėpta pinigų, ir kad juos pavartočiau savo ir mažesnių broliukų bei sesučių reikalams, jeigu ji žūtų, o tėvas negrįžtų. O už mane mažesnių tada buvo penki. Pergyvenau tokį atsakomybės jausmą, kurio ir dabar neužmirštu. Kaip iš dangaus atsirado namie tėvas. Tėvukas ir tėvai nutarė būsią geriau laikinai pasitraukti iš fronto zonos. Ir kaimynai buvo kas pabėgę į aplinkinius raistus, kas pavažiavę kur nors toliau pas gimines ar pažįstamus. Prisikrovę du ilgus vežimus skrynių, patalų, virtuvės reikmenų ir vaikų, varydamiesi užaugusius arklius ir karves, sutemus išvykome Krokialaukio link. Bet ne per Daukšius, Vidgirėlius, nes tą kelią vokiečių artilerija apšaudė, o per Buktos girią ir aplinkui per Dzūkiją. Namie liko tėvukas ir Elenutė prižiūrėti trobas ir likusius gyvulius. Keliaudami naktį per girią, sutikome pulką ir rusų raitininkų, šuoliais lekiančių fronto link. Sekančią dieną apie pietus pasiekėme Krokialaukį, kur vieno totoriaus gryčioje mums su Bukotų šeima iš Kirsnos kaimo leido pasidalyti erdvų kambarį. Jų buvo keturi: tėvai ir dvi dukrelės, o mūsų dešimt. Pradėjome vargingą pabėgėlio gyvenimą. Dvaro klojimuose suradom daug tokių kaip mes, ten buvo ir Varnupių Stanyno šeima. Ganyti gyvulius leido dvaro laukuose. Sekančią dieną tarnas Jonas Kupstas ir dėdė Jonas, tada jau 15 metų berniukas, pėsti išėjo atgal į tėviškę. Nuo tada tėvuko vieno nepalikdavome, su juo būdavo vienas kuris ar abu iš jųdviejų, o kartais ir aš. Tokiem kaip aš ar anuodu būti tėviškėje, kai nesigirdėdavo patrankų ar kulkosvaidžių, nebuvo blogai: nealkome, dirbti nereikėjo, tad prasimanydavome

visokių pokštų ir vieni sau, ir su kareiviais. Kareiviai būdavo mums draugiški. Nežinau, kas tai sugalvojo, bet mėgome pavakarėmis vieną pokštą. Nežinau kodėl, gal kad buvo žmonių, pas mus susirinko viso kaimo ir apylinkių šunys. Būdavo, suveriame ant vielos ilgą virtinę tuščių konservų dėželių, pririšam šuneliui prie uodegos, dar užkertame botagu, kad pradėtų bėgti. Pradėjus dėžėms barškėti, šunelis staugdamas eidavo per laukus. Mes stengdavomės pakreipti vokiečių pusėn, bet nežinau, ar koks pasiekė jų pozicijas. Tą vasarą teko matyti keletą rusų susidūrimų su vokiečiais. Vienas pašautas vokiečių žvalgas liko gulėti ant Dovinės kranto. Kurį laiką dar girdėjome jį dejuojant, bet jo paimti vokiečiai neleido rusams, o rusai vokiečiams. Frontams nuėjus į rytus, radome jo griaučius.

Krokialaukyje, vieno totoriaus gryčios prieangyje priešais mokyklą, tėvas prasimanė krautuvėlę. Parsivežti prekių važiuodavo į Alytų. Kelis kartus vykau su tėvu ir aš. Tekdavo pabūti pardavėju tėvui išvykus į Alytų ar kur nors išėjus. Tėvas išsirūpino karinį leidimą vežti prekes, išskyrus alkoholinius gėrimus, kareiviams į frontą, austrų ir vokiečių karo belaisviams, kasantiems apkasus apie Riečius, Miknonis. Teko kelis kartus važiuoti ir man, nes tėvas visada pasiimdavo mane ar jaunesnį mano brolį Antaną.

Krokialaukio mokykloje valdžia įrengė pabėgėliams arbatinę ir šiokią tokią pagalbą. Jai vadovavo mokytojas Kazlauskas, jo žmona, padėdavo dukrelės. Ten gaudavome puodelį arbatos, riekelę duonos. Kiek vėliau pradėjo dalyti šeimoms kiek miltų, kruopų. Pagalba buvo menka, bet dar visi pabėgėliai turėjo paltį kitą lašinių savo vežime, kokią karvę dvaro laukuose, tad badaujančių nebuvo. Mokytojas Kazlauskas, jo žmona, sūnus, bene mokytojų seminarijos studentas, keturios mokyklinio amžiaus mergaitės buvo tikrai kantrūs žmonės, ypač su mumis, pabėgėlių vaikais. Mes, o ne jų mergaitės, nuvalgėme mokyklos sodnelio vyšnias, kitaip įkyrėdavome, o jie beveik nereaguodavo. Ir dabar atsimenu, kokiais žodžiais jis mus kartais įspėdavo, tai skamba kaip diplomatiški posakiai. Taip, to mokytojo Kazlausko šeimynėlė verta gražiausių prisiminimų. Tos šeimos kitų mergaičių likimo nežinau, tik viena buvo ištekėjusi už K.Barzduko.

Iš mano prisiminimų Krokialaukyje vertas paminėti vienas atsitiki-

mas su rusų kareiviais. Dvaro laukuose prižiūrėdavau mūsų, o kartais ir kitų karves. Girdėjau tėvus kalbantis, kad vieną iš jų vertėtų parduoti kaip mažai tinkančią pienui, girdėjau, kiek jie tikėjosi už ją gauti. Vieną dieną tėvas išvažiavo į Alytų, aš saugau karves, ir ateina per laukus du kareiviai, klausia, ar kas neparduoda karvių. Atsakau, kad aš galįs vieną parduoti ir parodžiau kurią. Būta padorių vyrų. Jie mane išklausinėja, kaip aš, vaikėzas, galiu ryžtis parduoti karvę. Paaiškinu, tėvas grįš tik vakare, motina čia pat, miestelyje, bet nemoka rusiškai. Paklaustas apie kainą, pasakiau keliais rubliais daugiau, negu tėvas kalbėdavo. Sutarėme, bet jie man pinigų nedavė, ir visi trys nuėjome ieškoti motinos. Kai parėjęs su dviem kareiviais pasakiau motinai, kad pardaviau karvę, motina apstulbo ir sako: „Vaike, aš tau kailį nulupčiau". Paaiškinau, tada ji paklausė kur pinigai. Kareiviai čia pat sumokėjo bene penkiais rubliais daugiau, negu tėvai tikėjosi. Motina beveik apsidžiaugė. Šie, rašydami sąskaitą, kurią aš pasirašiau tėvo vardu, įrašė penkiais rubliais daugiau, negu mums sumokėjo. Aš, nuduodamas išminčių, paklausiau, kodėl jie tiek įrašė. Vienas atsakė: „Argi tu nesupranti?" - „Suprantu", - atsakiau kaip senis ir sąskaitą pasirašiau. Nusivedžiau kareivius atgal į laukus ir atidaviau jiems žalmargę.

Nors Krokialaukyje išbuvome tik kelias savaites, bet laikas prailgo, įkyrėjo. Kai liepos mėnesį įsakė visiems pabėgėliams vykti į Mergalaukio gelžkelio stotį ir evakuotis į Rusiją, tėvas suprato, kad rusai nesirengia stumti vokiečių atgal, gal net patys trauksis. Rusijos jis nemėgo. Pasikalbinę Stanynus, kurie dvaro klojime numarino savo jauniausią dukrelę Barbutę, vakare pasikrovėme vežimus ir naktį patraukėme ne į Mergalaukį, o papaliais pro Riečius, Daukšius į Liūliškio raistą. Liūliškio dvaras buvo pilnas pabėgėlių iš Geležinių, Varnupių, mūsų pačių Plynių kaimo. Liūliškio raiste gyvenome neilgai. Simo Bubnio septynių žmonių šeima buvo užėmusi dvaro rūmuose du kambariu. Jie mielai vieną užleido mums. Čia jautėmės jau geriau negu Liūliškio raiste ar Krokialaukyje su Bukotais, nors ir labai gero žodžio vertais. Iš čia bent vaikai kasdien pareidavome aplankyti tuščių tėviškės trobesių, lakstydavome ant arklių po dvaro laukus ir pievas. Kai dabar prisimenu mūsų „sportą" - lakstymą ant arklių per griovius, be pakinktų, be balnų, tik su rykšte rankoje ir abiem rankom įsikibus arkliui į karčius, tai mūsų būta neprastų jojikų.

Sulaukėme rugpjūčio 20 dienos. Ryte vyrai kalbėjo, kad naktį rusai pasitraukę, bet ar toli - niekas nežinojo. Vaikai parėjome namo. Visur tuščia, ir vokiečių niekur nesimato. Popiečiu mudu su dėde Jonu patraukėme per apkasus Daukšių link. Visur tušti apkasai, vienur kitur paliktas šautuvas. Mudu pasirinkome vieną trumpesnį už kitus ir pradėjome eiti namų link. Buvo jau pavakarė. Pamatėme kloniais nuo Kumečių per Liūliškio laukus atžygiuojančią vokiečių koloną. Vokiečiams artėjant, šautuvą vilkome žeme ir ant Vilkinyčių kalnelio paslėpėme žolėje kelio griovyje. Paliose esantys vokiečiai nepajuto, kad rusų jau nėra. Kai tik vokiečių kolona pasiekė Daukšių laukus ir grupavosi ties Daukšių kapinynu, iš anapus palių vokiečių artilerija pradėjo kanonadą. Matėme, kaip lakstė į orą gurguolių vežimų ratai, krito arkliai. Ar žuvo žmonių, nesužinojome, bet tai truko gerą valandą, kol iš čia pasiuntiniai pasiekė palias ir pranešė ten vokiečiams, kad jie šaudą į savus. Tą patį vakarą grįžome iš dvaro į namus. Vokiečių kariuomenė žygiavo kelias dienas. Tada visas gurguoles, artileriją vežė arkliais. Saviems pailsus ar kritus, vokiečiai rinko pakeliui ūkininkų arklius. Ir mes likome tik su dviem darbiniais pačiais prasčiausiais arkliais, kuriuos tarnukas Jonas Kupstas buvo paslėpęs Buktos girioje šalia savo tėviškės. Išsaugojome tik kelias karves. Smulkesni gyvuliai buvo sunaikinti, javų laukai nutrypti. Mums, vaikams, nebuvo kas veikti, nebuvo ką žmoniškai ir pavalgyti, tad paaugliai klajojome po apkasus. Vyrai pradėjo ardyti apkasus ir rinkti ten suneštus savo trobesių sienojus, lentas. Kaimo gale pas Žukauską, prie Varnupių kaimo, tada Vasiliauską, kuris buvo išvykęs į Rusiją, klojime radome suverstus į krūvą kelis šimtus kariškų šautuvų, krūvas šovinių, rankinių granatų. Kodėl rusai visa tai paliko, neaišku. Vieną karišką šautuvą jau turėjau po pirmos dienos apsilankymo apkasuose Daukšių laukuose. Čia pasirinkau antrą trumpą raitininkų ir parsinešiau namo. Namie laikyti buvo nesaugu, galėjo ir tėvas į balą įmesti, tad paliose pasidariau iš berželių ir velėnų būdą, padėjau ten šautuvą, prinešiau šovinių. Mokėjome apsieiti ir su rankinėmis granatomis. Jų pačių nemėtėme, bet išsukdavome kotus, kuriuose likdavo padegimo kapsulė, ir juos mėtydavome. Jie sprogdavo, tik menkas efektas. Vieną kartą dėdė Jonas išsitraukė iš koto kapsulę su knatu ir su vielele prie galo, kuri patraukiama metant granatą. Jis, nieko negalvodamas, pabandė tą vielelę nusukti,

norėjo nuimti kapsulės galvutę ir ištirti, kas joje yra. Vielą pasukinėjus, kapsulė sprogo ir nukirto kairės rankos trijų pirštų po pusę. Tai įvyko rugpjūčio 24 d. Daukšių mokykloje tada dar buvo vokiečių karo lauko ligoninė. Jis ir sesuo Elenutė, abu verkdami, nubėgo į mokyklą, ten jo žaizdas apkarpė, aprišo ir pamokę, kaip toliau gydytis, paleido. Žaizdos užgyti ilgai netruko, bet pirštai neataugo. Tada visi vaikėzai pasimokėme būti atsargesni. Mūsų sodne ir kieme apkasuose buvo likę gana daug didelių keturkampių minų. Jas surinkę, sudėjome eilėn apkase ir pamažu užkasėme. Laimei, bekasant jos nesprogo. Nesprogo ir iki šiol.

Frontams nuslinkus už Nemuno, sumažėjus vokiečių karių judėjimui, tėvas leidosi į karo neliestą Dzūkiją ieškoti arklių, karvių, javų. Vokiškų markių dzūkai neimdavo, už viską reikalaudavo caro rublių. Arklius, karves tėvas su šiokiu tokiu pelnu parduodavo iš paprūsės atvykstantiems ūkininkams, Marijampolės žydeliams. Gana greitai turėjome vėl neblogų arklių, karvių, kiaulių, keletą avių. Atsimenu, kad bent pora pasitaikė ir tokių arklių, kurie nesidavė nei pakinkomi, nei pabalnojami. Ypač viena graži kumelė, jeigu kitaip neapsigindavo, tai krisdavo ant žemės ir net botagu užgauta nesikeldavo. Ką su ja darė nusipirkę žydeliai, nežinau. Greičiausiai pardavė kur nors į Prūsus, o ten, jeigu netiko darbui, tai suvalgė. Mes, lietuviai, kaip bealkome, bet arklienos niekas nelietė. Mes tai laikėme šunų ir vilkų maistu. Dėl to turėjome savotišką pažiūrą į vokiečius ir prancūzus, kurie, ėjo kalbos, atseit valgą varles ir arklieną. Net ir vyskupu tapęs, savo tėvams niekad neprasitariau, kad Prancūzijoje ir aš išmokau valgyti varlių kojas, sraiges, austres ir kt. vandens lukštinius gyvius.

Perkamų grūdų užteko gintis nuo bado, nors ir kasdienė duona buvo beveik normuojamas maistas. Taip buvo iki ateinančio rudens, kol užaugo savas naujas derlius.

Galima sakyti, kad iki rudens nebuvo jokios: nei karinės, nei civilinės valdžios. Nebuvo tačiau ir netvarkos ar kokių nors sauvalių, išskyrus mus, piemenis. Ne tik aš, bet dar keli toki turėjome paliose šautuvus. Apie mūsų „manevrus" prisimenu tokią istoriją. Vieną sekmadienio pavakarę, nusinešę šautuvus į Dovinės paupius ties paliomis, pasistatę taikinį, sugulę ant žemės, ilgokai šaudėme. Nustoję išgirdome rėkiantį žmogų. Jis pakilo nuo žemės kitapus upės, pagrūmojo mums lazda ir nuėjo

Daukšių link. Tėvas pataikė tą pavakarę grįžti iš Dzūkijos, vedėsi porą arklių. Priėjęs Daukšius ir girdėdamas mūsų tėviškės pusėj gana intensyvų šaudymą, paliko arklius pas svainį Janulevičių, o pats pakluonėmis, pakrūmėmis slinko namų link. Girdėjo, kad šaudoma paliose, tai paupiu drąsiau parėjo ir teiraujasi, kas čia darosi. Atsakė jam, kad piemenys. Kai vakare grįžau, gavau vėjo. Ir kiti kaimynai mus apibarė, kad galime užtraukti kokią vokiečių nemalonę visam kaimui. Nuo tada nešaudydavome, bet laikas nuo laiko šautuvus išvalydavome, patepdavome ir palikdavome „būdoje".

Rudens pradžioje Liūliškio dvare apsigyveno vokiečių karo žandaras, klaipėdietis Petras Butkus, gražus aukštas vyras, ilgais geltonais ūsais. Vieną dieną jis atjojo į mano tėviškę ir pasiuntė per kaimą kortelę, kad greitai susirinktų visų kaimo šeimų galvos. Jų buvo nedaug, nes Kreivėnas, Vasiliauskas, Ulrichas evakuoti į Rusiją, taigi likę tik 12. Vėliau prie mūsų kaimo seniūnijos prijungė nežinia kodėl Launičius. Susirinkusiems P.Butkus lietuviškai paaiškino, kad laikas normaliai gyventi, ir kaimas turįs išsirinkti seniūną. Jis pasiūlė į seniūnus mano tėvą. Žinoma, niekas nepriešTaravo, ir mano tėvas tapo Plynių, Launičių ir Liūliškio seniūnu. Visi spėliojo, kad žandaras žinojęs apie tėvo nelojalumą Rusijos caro valdžiai, jo prarastas teises, ir gal todėl jį pasiūlęs kandidatu į seniūnus. Motina ir tėvukas nebuvo patenkinti, sakydami, kad, ruskiams sugrįžus, tai gali užtraukti nelaimę visai mūsų šeimai. Čia paminėsiu vėliau sužinotą vieną dalyką. Vėliau paaiškėjo, kad vokiečių karo valdžia žinojo daugiau negu mes. Jie turėjo smulkią informaciją apie visos paprūsės vokiečius gyventojus Lietuvoje, visus rusams nelojalius lietuvius. Paprūsės vokiečių trobesiai Lietuvoje paprastai buvo mūriniai, o tai už vokiečių karo ministerijos pinigus, kad turėtų karinius atsparos punktus įžengę į Lietuvą karo atveju.

Tą patį rudenį atjojo nežinau kokio laipsnio karininkas. Jis pasakė turįs informacijos, kad pas mus esąs kariškas šautuvas. Trobose jo tikrai nebuvo, jis gulėjo paliose mano vieno žinioje. Tėvas jam nemelavo sakydamas, kad tokio šautuvo pas mus tikrai nėra. Karininkas buvo labai santūrus, elgėsi labai kultūringai, perėjo per kambarius, pasižvalgė, tėvas siūlė apžiūrėti kitus trobesius, bet tas atsiprašė ir išjojo.

1916 metų vasaros viduryje beuogaudami paliose vaikai užėjome

ant dviejų krūmuose ir žolėse pasislėpusių iš Vokietijos bėgančių rusų karo belaisvių. Juodu buvo tokie išvargę, sunykę ir labai išsigando. Rusiškai nuraminau, parsivedžiau į tėviškę. Motina tuoj pavalgydino, paaiškino jiems, kuria kryptimi saugiai pereitų Nemuną, ir išleidome juos vėl į palias. Tą dieną tėvo nebuvo namie. Jis, kaip seniūnas, išvažiavo savaitinio pranešimo į Podbuchtės dvarą, kur buvo mūsų srities centras, vadovaujamas kariškio empforsteherio. Gyvenome tokioje vietoje, kad naktį iš palių dažnai ateidavo po kelis bėglius belaisvius. Galima sakyti, kad 1916 metų vasaros antroje pusėje, rudenį, per visą žiemą pas mus jų būdavo nuolatos. Vasarą jie padėdavo mums vežti javus: mes tik lauke grėbdavome, kraudavome į vežimus, o jau klojimuose iškraudavo, kraudavo į „pruntą" tokie bėgliai rusai. Ilgai pas mus jie neužtrukdavo, vieną dvi dienas, ir eidavo toliau. Rudenį atšalus, žiemą iš nakties rasdavome jų pasislėpusių trobose. Būdami išalkę, naktį tyliai pasibelsdavo į langą ir prašydavo valgyti ar leisti sušilti. Mano tėvai mokėjo skirti caro valdžią nuo tokių nelaimingų bėglių belaisvių, kurie mus sugraudindavo pasakodami, kaip juos marino badu, kaip juos naikino ligos karo belaisvių stovyklose. Nors tai buvo pavojinga, bet pagalbos, patarimo, kaip keliauti toliau, niekad neatsakydavome.

1916 metų rudeniop Daukšiuose, Misiurevičių namuose, apsigyveno iš pradžių 6, o paskui 12 vokiečių kareivių. Jų uždavinys buvo ne tik sekti bėgančius belaisvius, bet daryti pas žmones kratas, prižiūrėti rekvizicijų išreikalavimą, gaudyti lietuvius vyrus darbams į Vokietiją. Apsimetę rusais belaisviais, rusiškai kalbą provokatoriai eidavo naktimis pas žmones prašydami valgyti, o apgautus areštuodavo ir veždavo darbams į Vokietiją. Nebuvo per daug sunku atskirti tokį provokatorių nuo belaisvio, bet vieną dieną atėjo pas pernai atkeltą iš Simno į Daukšius kleboną jauną kunigą Juozą Danielių rusiškai kalbantis tipas ir pasisakė esąs iš vokiečių nelaisvės bėgąs rusas karininkas. Klebonas, mažai nusimanąs apie kariškius, lengvai juo patikėjo, davė pinigų ir paprašė Daukšių Garbų (Vinco Mykolaičio-Putino motinos brolį) bėglį pavėžinti iki Prienų. Kiek tai kainavo pačiam klebonui, nesužinojome, o Garbų išvežė darbams į Vokietiją, grįžo vargšas vos gyvas karo pabaigoje. Tokie provokatoriai ne kartą lankėsi ir mano tėviškėje, vieną šeštadienio vakarą tokį atlydėjo keli ginkluoti vokiečių kareiviai ir, užsislėpę už

seklyčios kampo, laukė, kada provokatorių įsileis į vidų. Tačiau mes turėjome pakankamai patirties, kad lengvai atpažintume net iš to, kaip ir kur jie naktį belsdavosi, kaip kalbindavo. Belaisvis pirma po langais pasiklausydavo, kur žmogus miega, tyliai pasibelsdavo į langą ir, kam nors atsiliepus, tyliai pasisakydavo, kas esąs. Provokatoriai belsdavo į duris ir garsiai šaukdavo. Skirtingi atrodė iš veidų, iš rūbų.

1916 metų Kalėdų pirmą dieną per pamaldas vokiečių kareivių būrys apsupo bažnyčią ir sugaudė būrį jaunų vyrų. Kiti spėjo užbėgti į bažnyčios pastogę, užsirakino zakristijoje. Tokiu elgesiu vokiečiai prarado reputaciją. Kol vokiečiai surado pastotes, kol susiruošė kelionei, atėjo ir žiemos pavakarė. Bevažiuojant Buktos dvaro link, kur vežė suimtuosius, visai sutemo. O sniego nebuvo, nors šiek tiek pašalę. Naktį vyrai, esantys viename vežime, susikuždėję išstūmė iš vežimų su jais sėdėjusius ginkluotus vokiečius, patys šoko bėgt. Kol vokiečiai susigraibė, vežimuose beliko tik keli vyrai. Nuo tada prasidėjo nuolatinis tų bėglių ieškojimas, kratos dienomis ir naktimis. Vieną pavakarę kažkas smarkiai apšaudė Misiurevičių namus, kur tie vokiečiai buvo apsigyvenę. Kaimų seniūnai visą kaltę suvertė rusams belaisviams, kurių esą pilnos palios. Nuo to vakaro kareiviai vaikščiodavo tik būreliais ir tik dieną. Naktį užsibarikaduodavo ir tūnodavo namie. Taip tęsėsi iki 1917 metų pabaigos, kai tuos kareivius turbūt išsiuntė į frontą.

Jau minėjome, kad 1915 metų pabaigoj Daukšiai vietoj į Rusiją pasitraukusio klebono Vincento Baltrušaičio ir vikaro Jono Sakalausko gavo jauną kunigą Juozą Danielių. Jis buvo labai energingas ir visuomeniškas. Greitai susipažino su parapijos žmonėmis, pradėjo juos burti. Pats grojo smuiku, turėjo gan gražų tenorą. Iš pagyvenusių ir jaunimo tuoj suorganizavo ir pats mokė chorą. Iš Dzūkijos parsivežė jauną, kad ir nelabai išsilavinusį vargonininką Ambrazą, po jo vargoninkavo jau labai kvalifikuotas J.Kamaitis, kurį laiką Bendorius, tie du laisvoje Lietuvoje pasiekė konservatorijos profesūrą. Tais pačiais, 1916 metais, rūpinosi ir mokykla. Iš Obelinės kaimo parsivežė jauną Mykolą Lelešių, kuris prieš karą ruošėsi į mokytojus. Pradžioje jį ir apgyvendino klebonijoje. Klebonas su mokytoju rengė vaidinimus ne su kokiais vaidilomis, o su kaimiečiais iš savo parapijos. Pirmame iš tokių vaidinimų „Betliejaus naktis" ir man teko mano pirmoji - mažiausio piemens - rolė. Lankiau ir aš Daukšių

mokyklą pas Mykolą Lelešių, privačiai pas kleboną mokiausi vokiečių kalbos, patarnaudavau Mišioms - buvau klapčiukas. Apskritai kultūrinis ir religinis gyvenimas buvo judresnis ir platesnis negu prieš tai caro laikais.

Nors ūkininkai labai stengėsi, gyvenimas atsigavo pamažu. O okupacinės vokiečių valdžios reikalavimai vis didėjo. Tik vyrų nešaukė kariuomenėn, o arklių mobilizacijos, mėsos, sviesto, grūdų, kiaušinių rekvizicijos vis dažnėjo, didėjo. Jau buvo sunku jas tesėti. Ne iš vieno ūkininko paėmė paskutinį arklį. Galiu paminėti Varnupių Žemaitį, kuris, likęs tik su dviem arkliais, juos gerai prižiūrėdavo, o vieną kartą Marijampolėje mobilizacijos metu neteko ir šių paskutinių. Mano tėvo prašomas Podbuchtės empforsteheris vieną išprašė atgal. Ta šeima, nepaprastai geri, švelnūs žmonės, labai vargo. Nežinau, ar dėl to, ar dėl kitų priežasčių, jie visi - tėvai, suaugęs sūnus, suaugę dvi dukrelės išmirė džiova.

Žmonės griebdavosi visokių gudrybių. Kai arklių mobilizacijos vykdavo Podbuchtėje, mūsų apylinkės gyventojai geresnius arklius suvesdavo į mūsų tvartus ir klojimus. Į mobilizacijos punktą su mano tėvu seniūnu vykdavo arba dėdė Jonas, arba tarnas Kupstų Jonas. Kai tik tėvas pagaudavo, kokį ženklą ten įspaudžia netinkantiems ar dėl kokių nors priežasčių atleidžiamiems arkliams, skubėdavo su ženklu namo. Čia Daukšių daržininkų Vincas Vitkauskas tuoj išpjaudavo iš skardos atitinkamą ženklą, privirindavo jį prie vielos, kad būtų paranku paimti replėmis, kurdavo puode ugnį ir įkaitintu skardiniu ženklu įspausdavo arklio šlaunyje ar kakle - priklausydavo, kur kada spaudė mobilizacijos punkte, - ir toks arklys buvo saugus nuo vokiečių priekabių. Žmonės taip pat greitai pastebėjo, kad vokiečiai net į arklių suvedimo punktus neįleisdavo parkuotų arklių. Nežinau, kas išgalvojo, bet žmonės greitai išmoko savus arklius staiga „apsargdinti parkomis". Tai jie darydavo ne tik per mobilizacijas, bet ir kur nors važiuodami ir bijodami, kad gali prisikabinti vokiečiai ir atimti arklius. Paimdavo raugintų kopūstų skystimo, išmasažuodavo arklio kaklą, šlaunis. Oda susitraukdavo, plaukai pasišiaušdavo, panašiai kaip parkuoto arklio. Kiti ir tyčia apsargdindavo arklius parkomis, kad išsaugotų nuo vokiečių. Rekvizicijas vokiečiai ne visiems Lietuvos gyventojams skirdavo vienodas. Kuriai nors sričiai paskirdavo ir specialias. Atsimenu, vieną vasarą Amalviškiams ir Daukšiams buvo

paskirta pristatyti daug ančių. Mat gyvendami prie ežero, upių, balų galėjo jų užauginti daugiau negu kiti. Gal ir ne tiek, kiek reikalavo, Amalviškių vyrai kilpomis prigaudė laukinių ančių ir nuvežė į Podbuchtę. Žinoma, surištais sparnais, surištomis kojomis. Atraišiotas antis leido čia pat į didelį tvenkinį. Įleistos tuoj panerdavo, iškildavo ir vėl panerdavo, o atsigavę pakilo ir išlėkė. Seniūnai vokiečiams paaiškino, kad jų visos antys, žąsys esančios pusiau laukinės. Į rekvizicijoms atiduodamą sviestą moterys primaišydavo bulvinės košės. Atvežtą sviestą krėsdavo į ten stovinčias statines. Žiemą kiek geriau, bet vasarą, jeigu greitai neišveždavo, toks sviestas prarūgdavo, pradėdavo putoti. Seniūnai paaiškindavo, kad kaimo žmonės neturį priemonių gerai atskirti grietinę, išvalyti sviestą, kad panašiai atsitinką ir namie. Vieną vasarą mūsų apylinkėje nepaprastai gerai užderėjo kviečiai. Vieną pavakarę užvažiuoja Podbuchtės empforsteheris. Jo pirmas įspūdis - šiemet galėsią būti geros kviečių rekvizicijos. O prie vartų kviečių lauke, kur moterys berdavo sąšlavas, buvo plotelis, užkrėstas kūlėmis. Tėvas aiškina empforsteheriui, kad atrodą gražiai, bet kviečius šiemet užpuolusi epidemija ir derliaus galį visai nebūti. Pasiuntė mane, aš parinkęs atnešiau saują kūlėtų varpų. Jos dar nebuvo pajuodusios, tik tamsiai žalios, bet vietoj grūdo lukšte buvo jau dvokiančios juodos dulkės. Tėvas, paėmęs varpą, tarp pirštų sutrynė ir davė svečiui pauostyti. Tas nustebo. Jis, miestietis iš Berlyno, apie tokius dalykus neturėjo supratimo. Varpas išsivežė. Po kiek laiko seniūnų susivažiavime aiškino gavęs Berlyno laboratorijos patarimą, kad prieš sėjant kviečius reikią plauti akmenėlio merkurijaus skiediniu. Visi tai seniai žinojo, bet seniūnai padėkojo ir pažadėjo informuoti ūkininkus. Kai rudenį surašė, koks kieno derlius, mūsų ir Daukšių kaimų seniūnai, nežinau kaip kiti, pranešė, kad švarių grūdų prikūlę labai mažai, sunaikinusi kūlių epidemija. Seniūnai: Amalviškių - Brusokas, Daukšių - Rėklys, Varnupių - Jurgis Mikelevičius ir mano tėvas, - buvo geri patikimi draugai. Jie paprastai kartu pasitardavo, kaip gelbėti žmones, apmulkinti vokiečius.

Daukšių klebonas kun. Juozas Danielius (mirė 1968 metais Londone, Ontarijo provincijoje (Kanada), sulaukęs bene 84 metų amžiaus) buvo veiklus žmogus, jam dažnokai reikėjo važiuoti į kaimus pas ligonius, tad iš privačių pamokų pas jį didelės naudos man nebuvo.

Pramokau skaityti vokiškai ir lotyniškai - nors tiek. 1917 metų pavasarį tėvas suieškojo man korepetitorių Leoną Jurkšą - baigusį Marijampolės gimnaziją, nepriklausomos Lietuvos laikais artilerijos karininką. Mane apgyvendino Degučiuose pas krikštamotę Magdaleną Žukauskienę, kurios vyras Jonas, mano tetenas, buvo mobilizuotas, rusams traukiantis fronte sužeistas ir išvežtas į Rusiją. Kasdien lankiau mokytoją iki rudens. Rudenį buvo paskelbta, kad Marijampolėje steigiama „Žiburio" gimnazija, ir nustatytą dieną laikiau egzaminus į antrą klasę ir aš. Mane egzaminavę pats kunigas Vincentas Vizgirda - steigėjas, labai maloni panelė Katarina Guogaitė, Vincas Kasaitis siūlė pradėti trečia klase, bet, savo mokytojo patartas laikyti į antrą klasę, pabijojau, kad trečioje galiu netesėti ir pasilikau antroje klasėje. Po egzaminų grįžau į tėviškę, kol prasidės gimnazijoje mokslas. O jis kaip neprasidėjo, taip neprasidėjo - net po Kalėdų. Paskui sužinojome, kad užtrukę, kol gavę vokiečių valdžios leidimą. Rudenį ir žiemos pradžią praleidau daugiausia medžiodamas, dirbdamas ūkyje ir panašiai. Prieš metus Marijampolėje buvo įsteigti mokytojų kursai, kuriuos lankė ir mokytojo pažymėjimą gavo mano dėdė Jonas. Po Kalėdų, 1918 metų pradžioje, prasidėjo mokslas Marijampolės „Žiburio" gimnazijoje, ir aš išvykau į antrą klasę. Kad ir ne vienu kartu, Marijampolėje „Žiburio", vėliau Rygiškių Jono gimnazijoje mano mokytojais buvo pirmas direktorius kun. V.Vizgirda, antras direktorius dr. J.Jokantas, vicedirektoriai kun. A.Šmulkštys ir Juozas Gustaitis, K.Guogaitė, E.Grašytė, Muraškaitė, Radušis, Barniškis, plk. Uogintas, V.Kasakaitis, A.Arminas, Šolcas, Aleksandravičius, vokiečių armijos karininkas prūsų lietuvis Kairys, puskarininkis prūsų lietuvis Rimkus. Kapelionais buvo kun. Justinas Novickas, Jonas Totoraitis ir kun. Vincas Borisevičius (vėliau Telšių vyskupas, rusų okupantų nužudytas).

1918-1920 metais mokyklos rimčiai ir tvarkingam mokymuisi turėjo įtakos ano meto politinės audros. Dar prieš kariuomenės kūrimo pradžią organizavosi vietinės savivaldybės. Manau, kaip visur, taip ir Marijampolėje vyravo dvi grupės: patriotinė krikščioniška ir antroji - radikaliai kairi, - vadovaujama advokato Andriaus Bulotos, veiklios jo žmonos Kerenskaitės, kelių žydų ir palaikoma tokių, kuriuos lengviau patraukti demagogija negu rimtomis kalbomis. Paprastai tokias pirmas savivaldybes rinkdavo masiniuose mitinguose. Kai mitingas vykdavo

vakare, kur tamsoje rankų nesuskaičiuosi, laimėdavo ar šaukdami pasiskelbdavo laimėję Bulotos šalininkai. Kai rytojaus dieną Staugaitis, kun. V.Borisevičius sušaukdavo mitingą dieną, kur būdavo lengva rankas suskaičiuoti, tada laimėdavo dešinieji. Niekad tačiau nebuvo prieita prie kokių nors peštynių. Tik vieną trečiadienį - turgaus dieną - Bulotienei bekalbant ir vis nepabaigiant kalbėti, žmonės pradėjo šaukti, kad nutiltų ir liptų žemyn. Ji nuo vežimo-tribūnos nelipo, tai būrys davatkų apvertė vežimą ir Bulotienę nuvertė žemėn. Tuose mitinguose dalyvaudavo ir moksleiviai. Kartais likdavo tuščios klasės. Beje, už tai mūsų niekas nebaudė. Vokiečiai laikėsi gana nuošaliai. Kreisamto ir kreiskomendanto vardu dažniausiai dalyvaudavo lietuviškai kalbąs karininkas, gimnazijoje mokytojaująs Kairys. Jo vaidmuo būdavo daugiau stebėtojo, jo tariamas žodis visada būdavo šaltas, raminantis, raginantis išlaikyti rimtį. Provincijoje prasidėjo plėšikavimai net ir su žudynėmis. Tuo pačiu metu buvo paskelbta savanorių mobilizacija, Marijampolėje steigiama policijos mokykla. Išėjo savanoriais nemažai paauglių jaunuolių iš gimnazijos, išėjo ir mano dėdė Jonas. Mes juos išleisdavome ne tik su gėlėmis, bet ir su ašaromis. Į policijos mokyklą įstojo savanoriu pusbrolis Jonas Kreivėnas. Kaimai patys organizavo savisaugą, bet jos ne visur pakako apsiginti nuo atvykstančių iš kažkur ginkluotų banditų gaujų. Netrukus į Marijampolę atsiuntė karininką Motiejų Valevičių ir savanorių karių dalinį. Jie ir policijos mokykla ėmėsi žygių prieš banditizmą. Vienu tarpu Marijampolės kalėjime buvo uždarytų apie trisdešimt vyrų, kuriuos ar išaiškino, ar įtarė dalyvavus plėšikavime. Vieną dieną ant sienų išlipinti šapirografo lapeliai paskelbė, kad karo lauko teismas nuteisė šešis mirties bausme už plėšikavimą ir žudynes, pavardytos jų ir pavardės. Egzekuciją paskyrė jomarko dienos vidury Marcinkose, lėkštoje Šešupės pakrantėje už kareivinių. Tą dieną Marijampolėje buvo daug žmonių. Visa tai pats mačiau. Ant aukšto kranto nuo kareivinių pusės susirinko didelė minia žmonių. Atvesta visa to meto policijos mokykla buvo išrikiuota tarp minios ir duobės. Duobė buvo tik viena, ant jos kranto įbesti į žemę šeši mietai. Tai buvo apie kovo vidurį, pavasario polaidžio purvų sezonas. Aš stovėjau gatvėje prie kalėjimo, kol išvedė šešis vyrus. Juos apsupo čia pat stovėjęs kareivių dalinys su šautuvais rankose. Varomus sekiau netoliese iš paskos. Man ir šiandien matosi skaudus vaizdas: vieno iš pasmerktųjų,

Jauniaus iš Degučių, sesuo, jauna mergina, einanti šalia savo brolio kitoje kareivių grandinės pusėje, blaškosi desperatiškai šaukdama. Taip ji atėjo iki minios. Čia būriui vadovaująs ištarė tik vieną žodį: „Kelią!" ir pamojo kardu. Tylėdama minia prasiskyrė, pasmerktuosius nuvarė duobės link, sesers toliau neleido. Ji čia suklupusi, iškėlusi rankas šaukė savo brolį... Minia buvo kaip užhipnotizuota. Raišiojant pasmerktuosius prie mietų minioje vienas moteriškas balsas sušuko: „Neduokime". Policininkų grandinė su šautuvais rankose atsisuko į minios pusę. Visi nutilo. Komandos žodis, šūvių salvė, vyrai prie mietų nukrito... Neišreiškiamo jausmo apimti tylėdami skirstėmės. Man tai padarė stiprų įspūdį. Gaila nušautų, tačiau gaila ir nekaltų ūkininkų, banditizmo aukų. Tokia bausme besiorganizuojanti policija grąžino rimtį, padrąsino pačius žmones būti drąsesnius. 1919 metų rudens naktį į Daukšių kaimą atsibrovė keli vežimai su keliolika ginkluotų vyrų, kurie paėmė dviejų ūkininkų arklius, būtų gal ir daugiau žalos padarę, bet jiems kelią pastojo kaimo seniūnas Staniulis ir Daukšiuos jau einąs savo pareigas policininkas Jonas Kreivėnas. Susišaudyme peršovė Staniuliui ranką. Būta sprogstamosios kulkos. Jis ne tik nukraujavo, bet turbūt buvo ir užnuodytas, nes nuvežtas į Marijampolės ligoninę greitai mirė. Rytojaus dieną Jonas Kreivėnas ir keli Daukšių kaimo ūkininkai, apsiginklavę kuo turėjo, pasibalnoję arklius išsekė paskui plėšikus. Žmonių informuojami pasiekė Augustavo miškus. Naktį surado miške didoką namą, pririštus pagrobtus arklius ir sargybas. Užpulti sargybiniai nušovė arklius, o patys subėgo į namo vidų. Daukšiniai namą apsupo ir pareikalavo visus išeiti lauk. Kai pradėjo plėšikai iš namo šaudyti pro langus, namą padegė ir pradėjo šaudyti į duris, į langus. Plėšikai pareiškė pasiduodą ir po vieną išėjo iš namo iškeltomis rankomis. Ten būta ir vienos moters iš Marijampolės, ir daukšiniams iš seno žinomo vagies Jablonskio, kuriam šį kartą peršovė koją. Daukšiniai namui leido sudegti, plėšikus paėmė savo žinion, atvežė visus į Marijampolę ir atidavė teisingumui. Panašios akcijos grąžino krašte rimtį ir saugumą. Tik baimino bolševikų veržimasis iš Rusijos. Visi labai gyvai domėjomės įvykių eiga, labai jautriai reaguodavome į įvykius frontuose. Kai raudonieji partizanai Buktos miškų kelyje nušovė karininką Ramanauską, kai į Marijampolę parvežė palaidoti ties Giedraičiais žuvusius karininkus Kasakaitį, du Matulaičius - Seimo narį Antaną

ir Stulginskienės brolį Kazimierą, - ar kas juos gyvus pažinojome, ar ne - visi dalyvavome laidotuvėse jausdami širdies pareigą, kad tai mūsų visų bendro reikalo aukos.

1920 metų rudenį prasidėjus vadinamajai Želigovskio avantiūrai, Marijampolės gimnazijos ketvirtos ir aukštesnių klasių mokiniai susirinkę vienbalsiai nutarė visi eiti savanoriais kariuomenėn. Tada ketvirtoje klasėje aš buvau vienas iš mažiausių. Dar toki kaip aš, per menki šautuvui, buvo Vincas Ramanauskas, Vytautas Lazdauskas, Vytautas Staugaitis. Visi kiti ir mūsų klasėje tada buvo jau pakankamai užaugę berneliai. Nieks negali pasakyti, kokiais keliais būtų pasukusi kurio ateitis, bet Lietuvai buvo primestos paliaubos, ir tas mūsų nutarimas liko neįgyvendintas.

Iš anų laikų mano, kaip moksleivio, gyvenimo reikėtų paminėti, kad skersai gatvės viena prieš kitą buvo „Žiburio" - vėliau Rygiškių Jono ir realinė gimnazijos. Ir pirmoje buvo visokių pažiūrų jaunuolių, o antroji buvo viešai antireliginė ir raudona. Kitoklų ten buvo mažai. Antroje dažnai šaukdavo susirinkimus neva paskaitoms, o teisingiau tai būdavo antireliginiai ir kartais antilietuviški mitingai. Iš tų mitingų gerai atsimenu Serbentą, Lukoševičių, Renkę, Kirielių, Kundrotą, kitus jaunesnius. Kai kurie iš jų buvo atviri komunistai, o kiti, bent vaikai, A.Bulotos dvasios antilietuviški raudonieji. Tiesa, Lukoševičius mobilizuojamas išėjo kariuomenėn ir mirė bene šiltine, buvo palaidotas Marijampolėje su karine pagarba, Kundrotas vėliau taip pat tarnavo Lietuvos kariuomenėje ir buvo baigęs karo mokyklą, karininkas. Ar jis buvo pakeitęs savo pirmines nuotaikas, nežinau. Į tokius mitingus eidavome ir kitos gimnazijos moksleiviai. Kai kuriems mūsų paaugliams kaip Jurgiui Krasnickui, Juozui Leimonui, Bernardui Žukauskui mitingų rengėjai nelabai galėdavo atsispirti išmintimi, tad ne kartą svečiai buvo tapę situacijos viešpačiais.

Vieną pavasario vidurdienį, dar slūgsant geram sluoksniui šlapio sniego, tarp abiejų mokyklų berniukų įvyko tikrai masinės sniego mūštynės. Dalyvavome visi, maži ir dideli, tik mokytojai nesimaišė. Galop išėję mūsų mokytojai suvarė į klases pamokoms. Oponentai tuo pasinaudodami išmušė sniegu keletą langų. Bet savo mokykloje padarė rinkliavą, atnešė pilną kepurę visokių ano laiko „valiutų", atsiprašė gimnazijos vadovybę, ir tuo viskas baigėsi.

Moksleiviai gyvai sekėme ne tik karo, bet ir Lietuvos vidaus politi-

kos eigą. Komentuodavome valdžios pasikeitimus, asmenis. Kai paskelbė Steigiamojo Seimo rinkimus, moksleiviai labai aktyviai dalyvavo priešrinkiminėje veikloje.

Dabar noréčiau parodyti mano gimtos apylinkės praeities ir dabarties skirtumą. Buvo laikai, kai mano gimtoji parapija davė keletą inteligentų kunigų ir pasauliečių, kuriuos esu jau minėjęs. (Tai kunigai Švirmickas, du Varnagiriai, Šeimys, Grinkevičius, Markelis, iš pasauliečių - broliai Vokietaičiai, Bočys, Stanynas, Žiugžda, Grinkevičius.) Mano vaikystės laikais studentavo Juozas Žiugžda ir Tercijonas. Kitaip prasidėjo nepriklausoma Lietuva 1918 metais. Mano apylinkėse buvome gražus būrys moksleivių, bet visi dar tik vaikai. Paaugę buvo tik Andrius Galinis ir Jonas Vitkauskas, bet abu dar tik pradžiamoksliai, tik pradėję mokytojų kursus, paskui seminariją. Sąmoningiausias buvo Andrius Galinis. Jo skatinamas, ir aš su juo pradėjau pirmas mūsų apylinkėje platinti politinius atsišaukimus, perrašinėdavome ranka. Abu iš pat pradžių įsijungėme į krikščionių demokratų grupės veiklą. Ne tik Daukšiuose, bet ir aplinkui mudu pirmieji rengėme pirmuosius Steigiamojo Seimo rinkimų mitingus. Reikėjo surasti, kas juos žmonėms plačiau paskelbtų, kas priimtų atvykstantį svečią, kokį nors kalbėtoją. Su vietos klebonu, jau grįžusiu iš Rusijos kunigu V. Baltrušaičiu, lengvai susitarė čia pat po klebonijos langu gyvenąs, tarnaująs Mišioms Andrius Galinis. 1920 m. prieš Velykas penktadienį aš vykau į Gudelius pas kunigą Uogintą ir į Igliauką pas kun. Pavilianį. Nors buvau menkas vyras, jiems mažai pažįstamas, bet ir vienas, ir antras priėmė mane palankiai, abu pažadėjo ką nors padaryti, bent paskelbti, kada bus mitingas, ir priimti iš kur nors atvykstančius kalbėtojus katalikus. Į šias dvi vietas mane pavėžino mano tėvas, matyt, patenkintas tokiu mano žygiu. Pačioje gimnazijoje priklausiau tik ateitininkų organizacijai, bet joje niekuo nepasižymėjau. Per atostogas traukdami paskui save Ambraziejų dukreles, Grinkevičiūtę, kurios buvo pradėjusios lankyti mokytojų seminariją, vasaromis, Kalėdų, Velykų atostogomis stengdavomės burti vietos jaunimą į šaulių, pavasarininkų organizacijas.

1919 metų pavasarį persišaldžiau ir taip susirgau, kad teko grįžti į tėviškę šiek tiek prieš mokslo metų pabaigą. Mokiausi neblogai, turėjau pažymių jau ir paskutiniame ketvirtyje, tad toje pat klasėje nepaliko,

nedavė nė pataisų, o perkėlė į kitą. 1919-1920 mokslo metus gyvenau Marijampolėje pas Sasnavos vargonininko žmoną Kavaliauskienę, jų namuose, kur ji pati šeimininkavo besimokantiems jos trims vaikams. Turėjau atskirą kambarį. Tame pat name gyveno serganti inteligentė moteris Grudininienė. Jos miręs pirmas vyras gydytojas paliko jai gausiai knygų, jos dabartinis vyras tarnavo Lietuvos policijoje bene Veiveriuose ir pasirodydavo tik retkarčiais, dukrelė buvo dar priešmokyklinio amžiaus. Paprašyta ši ponia leido man naudotis jos knygomis su sąlyga, kad jų neskolinsiu kitiems. Pažadėjau, to laikiausi ir tais mokslo metais nepaisiau nei organizacijų, nei gerų pažymių, o labai daug skaičiau. 1920-1922 mokslo metais gyvenau Blaivybės namuose pas Lukšienę-Brusokaitę. Tada mokėsi dvi jos dukrelės, trečia, mokytoja, parvažiuodavo per šventes, o viena jauna mirė mokytojaudama Kudirkos Naumiestyje. Pas ją gyvenome aštuoni berniukai, lanką Rygiškių Jono gimnaziją. Iš aštuonių keturi susitarėme 1922 metų vasarą vykti į kunigų seminariją laikyti egzaminų. Tai Jonas Mockevičius iš Mikniškių, Rudaminos parapijos, Vincas Petručionis iš Kalvarijos parapijos, Klemensas Rusec-kas iš Plutiškių ir aš. Susitarėme, kad visi susirinksime pas Rusecką, o jo tėvas mus pavežys į Zyplius, kur tada buvo lenkų iš Seinų išvyta kunigų seminarija. 1922 metų pavasarį pasibaigus mokslo metams, mano tėvas atvežė jaunesnį brolį Simą laikyti egzaminų į gimnaziją. Aš pasilikau su juo. Egzaminai turėjo baigtis penktadienį. Pasakiau tėvui, kad atvyktų šeštadienį parsivežti Simuko, o aš vyksiu ten ir ten. Mačiau, kad tėvas susijaudino, turbūt buvo patenkintas. Atsakė, kad jo arkliai ne prastesni nei Rusecko, jis pats mane nuveš į Zyplius. Šeštadienį grįžome visi į tėviškę, antradienį anksti rytą, saulei dar netekėjus, išvykome. Kelias buvo gana tolimas, bet vakare pasiekėme Zyplius. Atvykome 25 nauji kandidatai. Iš jų tik mes keturi, Petras Žilinskas nuo Punsko, Albinas Drazdys iš Pajevonio ir Justinas Dabrila iš Vilkaviškio apylinkių, Alksnėnų parapijos, buvome ne zanavykai, o visi kiti - zanavykai. Ne dėl mokslo, o dėl kitų motyvų dviejų nepriėmė. Iš 23 priimtų Juozas Stankevičius įstojo pas pranciškonus, tad likome 22.

Tą vasarą seminarija kėlėsi iš Zyplių į Gižus, todėl beveik mėnesiu pavėlavo mokslo metų pradžia. Šį faktą aš skaudžiai išgyvenau. Kai išvyko visi moksleiviai, aš pasijutau tarsi iš mokyklos išmestas. Jeigu

būčiau iš anksto žinojęs, kad taip bus, būčiau nesuabejodamas grįžęs atgal į gimnaziją. Tačiau seminarija vis nepaskelbdavo tikslios mokslo pradžios datos, o pasakė tik, kad šiek tiek pavėluos. Vasarą, kol buvo namuose visi moksleiviai, dirbome kartu organizacijose, aš, kaip ir seniau, patalkininkaudavau Daukšių ūkininkų kooperatyvėliui tvarkyti pajamų ir apskritai kasos knygas. Dirbau visus ūkio darbus ir gana daug medžiojau. Gerai tas, kad tėviškėje buvo jau paaugęs brolis Antanas, sesuo Magdalena. Kiti buvo pradžios mokyklos amžiaus, o Petras dar net iki to nepriaugęs, tad šeimoje nebuvo nuobodu.

Taigi 1922 metų vėloką rudenį išvykau į Gižus, į kunigų seminariją. Kiek buvo rūpesčio tėvams sutvarkyti man rūbus, maistą ir kt., galėtų parašyti tik jie patys, tačiau nedaug yra tokių tėvų, kurie būtų aprašę savų vaikų auginimo, mokymo naštą. Jie tai pakelia tylėdami ir visus savo išgyvenimus išsineša, nepalikdami vaikams nei priekaištų, nei sąskaitų.

Seinų seminariją yra aprašę savo atsiminimuose Vincas Mykolaitis-Putinas, prel. Feliksas Bartkus, prel. Mykolas Krupavičius. Atkelta į Gižus, ji turėjo kai ką seno, bet labai ir skyrėsi. Gižų dvaro centre prieš 1914 metus buvo įsteigta žemės ūkio mokykla, čia pastatytas pusantro aukšto didelis namas. Jame dabar sutilpome: rektorius, vicerektorius, dvasios tėvas, durininkas ir 64 klierikai. Miegojome viename kambaryje: kur šeši, kur dvylika, o kur net ir dvidešimt. Nors mano kaimynas kunigas Juozapas Aleksa buvo neblogas ūkvedys, bet klierikų maitinimo tradicijos išliko iš Seinų, kur nebuvo nei logikos, nei higienos. Taip atrodė mums klierikams tada, taip man atrodo ir dabar. Vis tiek kunigui Vincentui Vizgirdai vadovaujant seminarija turėjo daug ko teigiamo. Daugeliu atžvilgių ji buvo pranašesnė už Kauno tarpdiecezinę seminariją, prie kurios vėliau atsirado ir teologijos-filosofijos fakultetas. Gižuose mes turėjome ne tik kelis saviveiklos būrelius, literatų metinį konkursą ir almanachą, seminarijos klierikų laikraštėlį, paveldėtą dar iš Seinų, „Mūrų aidus", bet buvo ir ateitininkų kuopa. Pats rektorius ragindavo mus dalyvauti, o kartais mokslo metų sekmadieniais net pasiųsdavo augesnius, gudresnius klierikus į politinius mitingus, įvairius susirinkimus ne tik Gižuose, bet ir į aplinkines parapijas. Bent Marijampolėje, Vilkaviškyje po kelis klierikus dalyvaudavome ateitininkų ir kitokiose šventėse. Po vasaros atostogų turėdavome užpildyti anketas su klausimais, liečian-

čiais mūsų vasaros veiklą: ne tik kiek ir kur vaikus ruošei Sakramentams, bet kiek suorganizavai susirinkimų, keliuose dalyvavai kitų organizuotuose, kiek aktyviai - su referatu, diskusijose, - kiek pasyviai. Pirmajame ateitininkų sąjungos kongrese ir prieš tai vykusioje konferencijoje Kaune kaip ateitininkų kuopos nariai organizuotai dalyvavome 24 klierikai. Eisenoje prie mūsų prisijungė ir du kauniškiai: jie tos organizacijos savo seminarijoje neturėjo. Ir dabar man atrodo, kad tada Gižų, buvusios Seinų, vėliau Vilkaviškio seminarijoje, mokslas buvo gero lygio. Buvo gerų profesorių, jie visi turėjo magistrų ar doktoratų laipsnius, būdavo labai sąžiningi, nevėluodavo į pamokas, ne tik jų nepraleidinėdavo. Nepunktualus buvo tik pats rektorius kun. V.Vizgirda, neretai pamokas visai apleisdavo. Visi žinojome jo veiklą „Žiburio" draugijoje su gimnazijomis, kitur, tad tuomi nesipiktindavom. Sakydavome juokais, kad rektorius išvyko į turgų pažiūrėti arklių, nes mėgo gražius arklius.

Pirmus dvejus metus savo elgesiu ir dvasia neatitikau seminarijos vadovybės minčių ir skonio. Galėjo seminariją pasiekti koks nors neigiamas atsiliepimas iš mano vasarų, kai šeštadienio, sekmadienio vėlyvus vakarus ar net iki nakties praleisdavau su jaunimu, pasitaikančiomis progomis parodydavau, kad pasilikau kartu su apylinkės bendraamžiais moksleiviais. Antrais metais vykstant Kalėdų, o paskui vasaros atostogų, rektorius man tai priminė ir net patarė persigalvoti, ar nebūčiau tinkamesnis kitur. Kadangi „popierių neatidavė", tai šių jo pastabų nelaikiau pašalinimu. Tą vasarą tikrai ilgai ir rimtai svarsčiau, ar negrįžti atgal baigti paskutinių gimnazijos metų. Kol vasara baigėsi, nusprendžiau grįžti į seminariją. Kai atvykęs nuėjau įprastinio vizito pas rektorių, jis atrodė nustebęs ir man pasakė: „Tai ką, sugrįžai? Tai žiūrėk, daugiau aš Tau nieko nesakysiu". Nežinau, ar aš pasistengiau, ar kaip nors kitaip tai galima paaiškinti, bet tikrai jis man daugiau niekad nepadarė jokios pastabos, tapau vienu iš mėgstamiausių jo auklėtinių. Man jau kunigaujant, nors mudviejų amžiaus didelis skirtumas, tapome konfidencialūs, širdies draugai ir tokie išlikome iki jo mirties. Niekad nedėjau pastangų su intencija kam nors įtikti, bet nusprendęs būti kunigu, stengiausi tam gyvenimui pasirengti. Moksle jeigu ne visada buvau pats pirmutinis, tai beveik.

Mano klierikavimo metais įdomesnės būdavo atostogos. Jos labai

skyrėsi nuo prieškarinių laikų klierikų. Kai tik sugrįžau atostogų po pirmųjų mokslo metų, klebonas man pareiškė, kad vaikų parengimas pirmajai išpažinčiai, Komunijai - mano darbas. Tos dienos su vaikais man patiko, bet tai buvo tik menkas darbas per visą vasarą. Per savaitę dirbdavau ūkyje su tėvu, broliais, seserimis. Jau minėjau, kad mano santykiai su parapijos moksleiviais ir kitu jaunimu išliko, kokie buvę prieš tai. Kartu su jais organizavome ne tik susirinkimus, bet ir kursus, konkursus. Daukšių chorą užregistravau dalyvauti pirmajame pavasarininkų kongrese Kaune. Laikas nebuvo patogus - pati vasaros darbymetė. Teko padėti ne tik chorą parengti, bet eiti per namus ir prašyti tėvus, kad leistų choristus važiuoti į Kauną. Vykau pats su jais ir kartu dainavau Valstybės teatre ir konkurso, ir bendrojoje kongreso dainų programoje. Daukšių parapijoje pavasarininkai, šauliai, Lietuvių katalikės moterys taip veikė, kad nors ir būdavo pakartotinių pastangų iš šalies įkurti čia kokią nors kairiųjų ar tautininkų organizaciją, visos pastangos nueidavo niekais. Su ano meto moksleiviais mes draugiškai pabendraudavome, kada išvykdami prie Žuvinto ežero, kada šiaip kartu pabūdami. Aš neskyriau berniukų nuo mergaičių. Ar tai buvo jų visų nuomonė, ar vienos, bet kartą sekmadienio pavakarę einant būreliu iš Amalviškių į Varnupius jaunimo susirinkiman, viena iš mokytojų seminarijos mergaičių man sako: „Tu, Vincai, turi pašaukimą į kunigus. Seminarijoje nepasikeitei, Antai N.N. nuo tos dienos, kai įstojo į seminariją, užsidarė, nutilo. O buvo toks gyvas, draugiškas. Manau, kad jis ten gerai nesijaučia". Apie save ne man spręsti, bet dėl antrojo ji buvo teisi. Šis bendravimas su jaunimu man, kaip klierikui, neturėjo jokios negeros įtakos. Priešingai, įpratau veikti, kas paskui kunigaujant man buvo labai naudinga. Dėl tokio maišymosi su jaunimu dienomis, o ne kartą ir iki vėlyvos nakties, man niekad nėra padarę jokios užuominos nei klebonas, nei tėvai.

Seminarijoje aktyviai dalyvavau literatų, visuomenininkų, kalbos lavinimo būreliuose, ateitininkų sąjungoje, blaivininkų būrelyje. Teko būti ne vieną kartą valdybose, net ir pirmininkauti. Rašinėti į laikraščius, pirmiausia į „Pavasarį", „Tėvynės sargą", pradėjau 1922 m. Bandžiau būti bendradarbiu Kaziui Būgai, surinkdamas mano apylinkėje per tūkstantį būdingų ūkio apyvokos, žvejų, gamtos žodžių. Gavau gražų jo

padėkos laišką ir kortelės pavyzdį, kaip žodžius įrašyti, kad paskui nereikėtų jų perrašinėti.

Seminarijoje klierikai tikrai yra tarsi vienos šeimos nariai. Žinoma, asmeniniai santykiai ne su visais yra visiškai vienodi: tai priklauso nuo charakterių ir kitokių nepakeičiamų priežasčių. Sava, ne vadovybės iniciatyva, sudarydavome savotiškus trejetukus, kad geriau lavintume būdą, apskritai elgesį. Bent kartą per savaitę toks trejetukas vienas kitam padarydavome pastabų dėl elgesio, kalbėjimo būdo ir t.t. Viename iš tokių trejetukų išgirdę draugo intencijas, kaip jis įsivaizduoja kunigystę ir ko manąs joje siekti, kiti du draugai prikalbinome jį išstoti iš seminarijos. Jis tapo mokytoju, pasirodė toks savanaudis, koks mums ir išsidavė, neilgai mokytojavęs baigė kalėjimu už labai didelį kriminalą - žmonos nunuodijimą savanaudiškais sumetimais. O šiaip seminarijoje jis buvo toks tvarkingas, ir vadovybė labai nustebo, kai pareiškė išstojąs, dar labiau nustebo dvasios tėvas ir rektorius, kai mudu pasisakėme jį įtikinę taip pasielgti - išstoti iš seminarijos.

Ir atskirų kursų, ir manojo klierikai būdavo tokie solidarūs, kad kartu rengdavo sunkesnes pamokas, stipresni padėdavome silpnesniems. Suprantama, ne visi jaunuoliai buvo ir yra vienodai gabūs, nevienodai ir pasiruošę. O tada filosofiją, teologiją, Bažnyčios teisę nuo pat pirmųjų pamokų aiškino lotyniškai, lotyniški buvo vadovėliai, atsakinėdavome ir egzaminus laikydavome lotyniškai. Mūsų kursas solidarumu padėti vieni kitiems, ypač per egzaminus, užsitarnavo tiek, kad 1926 metais vadovybė atleido nuo visų antrojo pusmečio egzaminų. Taigi ir atostogų išvykome visu mėnesiu anksčiau už kitus. Gal toks įvykis Seinų seminarijoje ir buvo kada nors anksčiau, bet bent jau mūsų laikais - pirmas. Vėliau, kiek žinau, buvę panašių atvejų, bet vis tiek niekad tai nevirto kasmetiniu reiškiniu. Tiesa, tą mėnesį neturėjome atostogų savo asmenine nuožiūra. Tą vasarą kaip tik formavosi nauja Lietuvos Bažnytinė provincija, buvo įsteigta nauja Vilkaviškio diecezija. Šventė ingresus Vilkaviškio vyskupai, atskirai Apaštalinis Vizitatorius, arkivyskupas Jurgis Matulaitis-Matulevičius. Mūsų kurso klierikams teko dalyvauti tų iškilmių asistose, dalyvavau ir aš.

Įvairius šventimus man ir kitiems to laiko klierikams suteikė vyskupai. Dokumentų neišsivežiau iš Lietuvos, o atmintis visų smulkmenų

nepasako, bet atsimenu, kad patį pirmąjį - tonzūrą - suteikė vyskupas A. Karosas Gižuose, seminarijos koplyčioje. Paskui, regis, du kitus šventimus - Apaštalinis Vizitatorius arkiv. Zechini, neatmenu, kuriuos du arkiv. Jurgis Matulaitis.

Kunigo šventimus mūsų kurso daliai, septyniems, suteikė vyskupas Antanas Karosas Gižuose, seminarijos koplyčioje, Sekminių rytą, birželio 5 dieną 1927 metais. Iš mūsų kurso kunigais tapome 12. Vieną - Petrą Matusevičių - pašventino truputį pagreitintai ir paleido be egzaminų. Tada ir jis pats, ir kiti per mažai kreipė dėmesio į jo negalavimus, o jis, neilgai kunigavęs, mirė gerklės džiova Pajevonyje. Klemensas Ruseckas silpniau mokėsi, ir jam teko pakartoti vienus teologijos metus - vieneriais metais nuo mūsų atsiliko. Trys: Vaclovas Balsys, Justinas Dabrila ir Jonas Grigaitis buvo keliais mėnesiais per jauni, ir juos pašventino kiekvieną atskirai, suėjus tinkamam amžiui. Ir man trūko šešių mėnesių, bet vyskupas turėjo galią tiek dispensuoti.

Dar prieš šventimus kurso draugai išsikalbėdavome, kuris ką svajojame ateičiai. Balsys svajojo baigti Kauno teologijos-filosofijos fakultetą, Dabrila svajojo vykti į Romą. Aš svajojau apie socialines studijas Paryžiuje ar Levene. Negavusieji šventimų - per jauni Balsys, Dabrila ir Grigaitis - buvo paraginti tęsti studijas Kaune, o mes kiti gavome paskyrimus į parapijas. Aš buvau paskirtas į Kalvarijos parapiją. Nesijaučiau per daug laimingas, nes buvau prašęs per rektorių, tada prel. Joną Naujoką, leidimo vykti studijų į užsienį. Kol kas į tai nieko man neatsakė.

Tą pačią Kunigystės šventimų dieną beveik visi iškrikome. Beje, Kunigystės šventimai buvo suteikti taip ramiai, kad nepakvietė net mūsų tėvų ir kitų namiškių. Tėviškėje mane savieji sutiko ramiai, šiltai, svetingai. Kitą rytą nuėjau į bažnyčią ir klebono stebimas laikiau skaitytines Mišias. Beje, sakyti pamokslus mums buvo leista dar prieš subdiakono šventimus, bene po ketvirtųjų metų, o tapę subdiakonais bažnyčioje celebruodavome vadinamuosius Mišparus-Vesperae. Po pirmųjų mano Mišių parėjome į kleboniją. O ten buvo man neįprasta atmosfera. Iki šiol klebonas buvo palankus, bet be konfidencialumo, elgėsi kaip su nesuaugusiu ir ne visai savu. Tądien klebono ūpas geras, jis atviras, tarsi būtume ilgai nesimatę seni draugai. Turėjau pasilikti pietų, vaišinomės, kalbėjomės. Tą pat dieną jis man pasakė, ką anksčiau minėjau, jog jis visą laiką

stebėjęs mane klieriką, kad jam svetimas toks elgesys - darbas ūkyje, bendravimas su jaunimu, net politinių susirinkimų organizavimas ir t.t., ir galvojęs, kas iš manęs išeis. Čia pat jis mane pritrenkė. Žinai, sako, devynerius metus nebuvau išvykęs jokių atostogų nė vienos dienos, per tą laiką net savo tėviškės, giminių neaplankiau. Štai tau Kurijos popieriai, rytoj dviem savaitėm išvažiuoju, o tu lieki klebonauti. Man paaiškino, kad dieną galiu valandai kitai išeiti į tėviškę, bet šiaip, o ypač naktį, turiu būti klebonijoje, nes pasitaiką visai nenumatytų reikalų, dažniausiai ligonių. Nors aš ne itin puikiai pasijutau ir to nuo klebono neslėpiau, bet nebuvo jokių derybų, jis įsakė nuo ryt ryto būti Daukšių „klebonu". Rytojaus priešpietį po Mišių išvyko.

Pačią pirmąją naktį atvažiavo kunigo ligoniui ir ne čia pat, o beveik parapijos pakraštin, į Padovinių kaimą. Vieno ūkininko darbininkai nebuvo atsargūs, šiltą dieną dirbdami lauke, bene kratydami mėšlą, sušilę atsigulė ant drėgnos pievos, žemė dar nebuvo įšilusi, ir jauną merginą tarnaitę iki vakaro visiškai paraližavo, kankino raumenų ir sąnarių skausmai. Patarnavęs dvasiškai, patariau, ką mokėjau iš pastoracinės medicinos ir liepiau nedelsti, o kuo greičiau vežti į ligoninę. Nors šeimininkai buvo susirūpinę, bet nenorėjau, kad „niekais nuleistų", užtat pabuvau, kol pasiruošė merginą vežti į Marijampolę. Tai buvo pirmas ligonis mano kunigystėje, kuris, ačiū Dievui, pasveiko. Kitomis mano „klebonavimo" dienomis nebuvo jokių svarbesnių atsitikimų. Sekmadienį stebėjausi, ir dabar tai atsimenu, kad parapijiečiai iš pirmos dienos mane priėmė ne kaip Plynių Brizgio sūnų, o kaip kunigą. Tai buvo puikus tikėjimo pavyzdys, kai rimti vyrai, moterys, kuriems buvau savas, ėjo išpažinties, kaip klausė pamokslo. Po pamaldų nuėjau pasimatyti su žmonėmis. Taip kartais darydavo kun. J. Danielius, bet to beveik nepraktikavo dabartinis klebonas. Pradėjau kunigauti savo parapijoje. Sugrįžus klebonui, tarėmės dėl mano primicijų. Klebonas pageidavo, kad tai būtų kurį nors paprastą sekmadienį, bet tėvai norėjo Švč. Marijos Škaplierinės sekmadienio, kuris tais metais buvo liepos 17 dieną. Pagaliau klebonas sutiko su mūsų šeimos pageidavimu.

Netrukus gavau formalų raštą, mane skiriantį vikaru į Kalvariją. Atmintinai to rašto nepakartosiu, bet jis buvo toks dvasingas ir rimtas, kad man padarė didelį įspūdį: skaičiau jį kelis kartus ir su kiekvienu kartu

vis labiau užsidegdavau laukiamo darbo svarbumu. Gavęs raštą, po kelių dienų vykau į Kalvariją susipažinti ir pasirodyti tos parapijos klebonui dekanui Simanui Adomui Povilaičiui. Radau ten vikaraujantį kunigą Antaną Šilingą, prieš trejus metus įšventintą į kunigus, metus ar dvejus studijavusį Kaune. Man teko užimti prieš ketverius metus įšventinto kunigo Salemono Kauno vietą, kurį tą vasarą paskyrė klebonu į Sangrūdą. Paskui vieną po kito aplankiau gimines, kaimyninius klebonus, pakviesdamas visus į primicijas. Pats asmeniškai pakviečiau ir tėviškės kaimynus. Primicijų dieną pasakyti pamokslą pakviečiau seminarijos dvasios tėvą kun. Feliksą Bartkų.

Suprantama, kad didžiausias vargas su mano primicijomis teko tėvams, broliui Antanui, paaugusioms dviem sesutėm, Magdutei ir Marytei. O svečių - kunigų, klierikų, giminių, kaimynų, - buvo daug, daugiau negu per vestuves.

Praėjus savaitei po primicijų, išvykau į Kalvariją. Man atvykus, parapijos reikalai atrodė prastai. Per karą sudegė klebonija ir jos vietoje būsimos dviaukštės iš plytų stovėjo dar tik sienos, pirmame aukšte įrengtas kambarys klebonui, virtuvė, valgomasis, kambarys tarnaitei. Vos baigtas tinkuoti dar vienas kambarys, kuris laikinai teko man. Klebonas jau gyveno klebonijoje, o vikaras kun. A. Šilingas apsistojo drėgname, menkame namelyje prie buvusios rusų įgulos bažnyčios, kurioje dabar vykdavo pamaldos keturklasės moksleiviams. Įrengus klebonijoje dar du kambarius, kun. A. Šilingas apsigyveno juose, o aš aname namelyje. Bažnyčia dar kentė negydytas karo žaizdas: sušaudytas stogas, apgriauti bokštai, šrapnelių ir kulkų gerokai sužalotos sienos. Sprogta granatos bažnyčios viduje. Stoge ir lubose skylė laikinai užtaisyta. Šventoriaus buvusi akmeninė tvora sugriauta. Buvo sugriuvusi ir akmeninė kapų tvora. Parapijos tarnai ankštai gyveno nedideliame mediniame namelyje. Buvo šiokia tokia lentinė parapijos salė, toli gražu nepakankama.

Parapijiečių buvo apie 14 000, aplinkinėse Sangrūdos, Liubavo, Alksninės, Keturvalakių, Liudvinavo, Šeštokų parapijose visur buvo tik po vieną kunigą. Turgų ir sekmadienių dienomis iš tų parapijų labai daug kas eidavo išpažinties, o kartais tekdavo ir pas ligonį nuvykti. Priemiesčio dvare buvo kita pradžios mokykla ir dar apie 10 kituose parapijos

kaimuose. O kur visokis veikimas, ligoniai ir t.t. Kas turi nuovoką apie parapijos reikalus ir darbą, gali suprasti, kas tai buvo trims kunigams.

Pats klebonas nebuvo karštuolis, bet labai uolus klausykloje, plačių užmojų ir tikrai retos energijos ir planingo veikimo žmogus. Man teko tikybos pamokos pradžios mokyklose, kiekviename skyriuje po dvi savaitines pamokas, vaikų parengimas pirmajai išpažinčiai ir Komunijai, Katalikų akcijos reikalai, pavasarininkai, choro globa. Kitus darbus - išpažintis, ligonius, - buvome pasiskirstę dienomis, bet kad beveik visada visi būdavome namie, tad prireikus lengvai susikeisdavome. Iš pat pradžių mūsų bendradarbiavimas buvo nuoširdus ir sklandus.

Prasidėjus mokslo metams, kitas mokyklas aplankydavau radęs progą, tų mokyklų mokytojams gavome vyskupo patvirtinimą - missionem canonicam mokyti ir tikybos. Lenkų mokyklėlę aptarnavo klebonas, vidurinę - kun. Antanas Šilingas, o miesto pradžios mokykloje kiekvienam skyriui po dvi pamokas per savaitę teko man ir stengiausi jas sąžiningai atidirbti. Ir mieste, ir visoje parapijoje nebuvo nė vieno peiktino mokytojo, visi buvo verti gero žodžio. Pačioje Kalvarijoje buvo du mokytojai evangelikai: Valnerytė, kurios tėvas buvo kantorius Marijampolėje, ir Bliumas, aptarnavęs Kalvarijos ir apylinkių evangelikus. Ir juodu buvo labai pozityvūs asmenys, mano santykiai su jais buvo labai geri. Bliumas ateidavo į parapijos bažnyčią per mokinių Mišias ir vieną kartą man pasipasakojo, kaip jis, pasislėpęs už kolonos, išsiverkia vaikams giedant „Pulkim ant kelių" - taip jį veikusi ši vaikų giedama giesmė. Nors buvo tautininkų laikai, bet, regis, nė vienas nepriklausė Basanavičiaus sąjungai. Du iš jų nebuvo dažnų Sakramentų praktikuotojai, bet rimti vyrai, mūsų santykiai nebuvo familiarūs, bet geri. Mokykloje nebuvo jokių ribų ar neprielankumo mano iniciatyvai burti vaikus Angelo sargo organizacijon. Jai priklausė beveik visi mokyklos vaikai, keli šimtai prenumeravo „Žvaigždutę", o tėvai užmokėdavo. Vasaros šeštadieniais su vaikais eidavome į gamtą, o kitais metų laikais parapijos salėje mokydavomės dainų, giesmių, žaidimų. Man tekdavo parengti Sakramentams visos parapijos vaikus, o jų susirinkdavo daugiau kaip 400. Nesakyčiau, kad buvo sunku tokį būrį bažnyčioje valdyti. Ne visi vienodai būdavo parengti namie. Tokiems padėdavo daugiau žiną, buvo būrelis moksleivių, kurie prižiūrėdavo ne tik savo jaunesnius broliukus

ar sesutes, bet pamokydavo ir svetimus. Tuo metu keli Kalvarijos parapijos berniukai ir mergaitės mokėsi Marijampolės mokytojų seminarijoje, gimnazijose, buvo pora studentų Kauno universitete. Kunigų ir jų santykiai buvo labai geri. Keliems iš jų visi trys kunigai, niekam nežinant, padėdavome pinigais. Per šventes, vasaros atostogas jie pas mus lankydavosi, atsivesdavo savo draugų, iš kitur juos aplankančių. Kai kurie nemažai mums padėjo dirbti su organizacijomis. Labai gerai veikė Lietuvių katalikių moterų skyrius. Inteligenčių, mokytojų tarp jų nebuvo, tai paprastos prasilavinę miestelio ir kaimų moterys, bet nebijančios ir nevengiančios aukotis geriems tikslams. Parapijoje turėjome bene keturias Pavasario kuopas. Geriausiai veikė Kalvarijos ir Jurgežerių kuopos. Ten buvo gražus būrelis vyrų ir mergaičių, kurie nuoširdžiai ir aktyviai padėdavo kiekviename gerame darbe. Gausi ir aktyvi buvo paties klebono vadovaujama šv. Vincento Pauliečio labdaros draugija. Katalikų akciją sutvarkėme taip, kad parapija buvo suskirstyta bene į 30 sekcijų, kiekvienai paskirtas vadinamasis Katalikų akcijos įgaliotinis, kur vyras, kur moteris, vis parenkant tos apylinkės įtakingiausią ir veikliausią žmogų. Abu su kunigu A. Šilingu buvome vietinės šaulių kuopos ne rikiuotės nariai. Tautininkų laikais šis mudviejų gestas padėjo turėti lojalių šaulių bei kitų tautininkų. Aišku, parapijoje buvo ir skirtingų religijų, ir skirtingų pažiūrų, ir skirtingų politinių partijų žmonių. Klebonas mokėjo išlaikyti gerus santykius su visais, nesiangažavo jokioj politinėj partijoj. Dar tolerantiškesnis buvo kunigas A. Šilingas. Aš laikiausi jų linijos. Rezultatas - mes, kaip kunigai, neturėjome parapijoje jokios opozicijos, su nekatalikais mokytojais ir kitų profesijų kitatikiais žmonėmis mūsų santykiai buvo draugiški. Dažnai užeidavo pas kunigus be kokio ypatingo reikalo, tik pasikalbėti, ir nekatalikai mokytojai bei tautininkai ir kairieji. Kalvarijoje tada inteligentų daug nebuvo: teisėjas, du vaistininkai, banko direktorius, keliolika mokytojų. Iš jų visų aktyvūs, mums padedą katalikai buvo vaistininkas Romanas Niziolomskis ir jo ponia, tautininkų nubaustas buvęs Utenos gimnazijos direktorius, čia į keturklasę mokytoju atkeltas Pranas Gineitis. Šiuodu buvo mūsų pagalbininkai. Kai palanki situacija, joje gali būti naudingas ir ne genijus. Be kelių šiek tiek prasilavinusių mergaičių, jaunų ūkininkaičių, kurie buvo nepakeičiami ir sunkiai įvertinami talkininkai daugelyje darbų, prisime-

nu dar vieną žmogų. Turtinga, įtakinga, apyliberalė jauna pora augino vienintelį sūnų, bet per nelaimę ir to neteko. Daugiau vaikų neturėjo. Vyro pareigos buvo tokios, kad beveik kasdien turėdavo išeiti iš namų, tad jam buvo lengviau užsimiršti. Žmona visada namie tik su tarnaite, kuri padarydavo visus namų darbus. Taigi, be patvarkymų darbininkams, daugiau jokio darbo. O dažniausiai ir tai sutvarkydavo vyras. Ji nebuvo tokia išsilavinusi, kad domėtųsi knyga ar kokiais visuomeniniais reikalais. Vieną kartą atėjusi pas mane su graudžiausiomis ašaromis išsipasakojo: koks tuščias, beprasmis ir nepakeliamai nuobodus jos gyvenimas. Ji pati nežinanti, kaip toliau begyvensianti. Kantriai jos klausydamas galvojau, ką jai galėčiau patarti. Ilgokai jai kalbėjau apie gyvenimo prasmę, religinių praktikų vertę ir pasiūliau laisvą laiką skirti mūsų parapijos reikalams, pasiimti savo apylinkės Katalikų akcijos įgaliotinės darbą. Jos nesužavėjo mano pasiūlymas, teisinosi, kad vyras nepritarsiąs, ypač veiklai Katalikų akcijoje. Atsakiau, kad jeigu reikės, su vyru pasikalbėsiu aš. Įsirašė į Katalikių moterų kuopą, pabandė pasiūlyti užsisakyti vieną ar kitą katalikišką laikraštį, pamažu pradėjo dalyvauti katalikų veikloje. Netrukus išvykau į Romą ir penkerius metus apie ją nieko negirdėjau. Man grįžus iš Romos, Kaune vyko sukaktuvinis Katalikių moterų suvažiavimas, kur buvau pakviestas pakalbėti apie Katalikių moterų veiklą Italijoje, Prancūzijoje. Mano nemažam ir maloniam nustebimui, tai sesijai ar visai tai dienai pirmininkavo ana moteris. Ta garbė buvo jai suteikta už tai, kad visoje Lietuvoje ji išplatino daugiausiai laikraščių. Po mano kalbos, po paklausimų ji paskelbė 15 minučių pertrauką. Palydėjo mane už scenos, verkdama parpuolė man prie kojų ir sako: „Atsimeni mane, kur būčiau nuėjusi, jeigu ne tada mudviejų pasikalbėjimas. Esu gerbiama ne tik parapijoje, mano vardą paskelbė laikraščiai visai Lietuvai."

Klebonas dekanas Simonas Adomas Povilaitis mokėjo taip vadovauti ir įtraukti parapiją į gyvenimą, kad per tuos trejus metus buvo gražiai sutvarkyta bažnyčia: naujas stogas, aptaisytos bokštų, sienų, bažnyčios viduje praėjusio karo žaizdos. Šventorius aptvertas cementine tvora, kapai sutvarkyti ir aptverti akmenine tvora, nupirktas naujas plotas kapams ir jis aptvertas vielų tvora. Tuo pačiu metu buvo užsimota ir beveik pabaigta dveji namai seneliams ir vieni seserims vienuolėms.

Neatmenu, kiek senelių buvo ten jau apgyvendintų dar man esant Kalvarijoje. Šv. Vincento draugijos vyrai surengdavo parapijoje rinkliavas ir išlaikydavo ir tuos namus, ir ten apgyvendintus senelius.

Paminesiu ir du nesklandumus Kalvarijoje. Pavasarininkams pageidaujant, nors klebonas ir nepritarė, 1929 metų vasaros pradžioje buvo paskelbtas pavasarininkų kongresėlis, į kurį pakvietėm Suvalkijos pavasarininkus. Visi formalumai buvo sutvarkyti, gautas karo komendanto leidimas (valdant tautininkams toki leidimai buvo reikalingi net eiliniams susirinkimams). Kongresėlis turėjo įvykti sekmadienį. Šeštadienio popiečiu jau atsirado svečių iš toliau. Šeštadienio pavakare policija pranešė, kad komendanto leidimas negalioja, kongresėlis atšaukiamas. Aš pareiškiau, kad dabar ne laikas tokius sprendimus daryti ir kad mes to nepaisysime. Nors ir sutrumpinome programą, šventė įvyko, išsiskirstėme tik vakare. Po šventės parašiau Krašto apsaugos ministerijai skundą apie Marijampolės komendantą. Prašiau atlyginti nuostolį. Gavau ministerio Variakojo asmenišką laišką, kuriame patarė visą reikalą užmiršti. Tuo pasitenkinau. Skirtumas buvo tas, kad tada daugelį kunigų patraukdavo į teismą ar bausdavo administracinėmis baudomis už pamokslus ir kitokius nusikaltimus, o aš reikalavau bausti komendantą, nors pats nebuvau baustas už jo nepaklausymą. Žinoma, į visa tai žiūrint iš laiko perspektyvos, buvo kvailas ir tautininkų režimas, ir kai kurių kunigų elgesys. Ir vieni, ir kiti buvo nesubrendę suprasti, ko tautai iš tikrųjų reikia.

Aišku, kad anas nesusipratimas su komendantu buvo Kalvarijos tautininkų ir policijos intriga. Užtat netrukus ir mudu su kun. A. Šilingu, ir pavasarininkai savotiškai pasidžiaugėme, kai prezidentas A. Smetona, lankydamasis Kalvarijoje, patyrė fiasko. Kalvarijos ir apylinkės tautininkai įsigeidė vasaros pabaigoje pasikviesti Kalvarijon prezidentą A. Smetoną. Ypatingos progos nebuvo, kaip ir tam pavasarininkų kongresėliui, tad buvo nelengva prezidentą prikalbinti, bet pagaliau kažkas parvežė žinią, kad tokį ir tokį sekmadienį atvyks Prezidentas. Buvo sudarytas šventės komitetas, į kurį sutiko eiti ir kun. A. Šilingas. Aptarta programa, ceremonijos, kaip Prezidentas bus priimtas bažnyčioje, sinagogoje, paruoštos vaišės, susirinkimui paimta didesnioji iš dviejų kino salių Kalėjimo gatvėje, pastatyti bene treji vartai, pripinta vainikų, užrašų. Šiame

darbe dalyvavo ir pavasarininkai, ir Katalikės moterys: kunigai paraginome visus žmones Prezidentą priimti pagarbiai. Šeštadienio pvakare kažkuris Marijampolės apylinkių šaulių būrys užsimanė karinių manevrų. Matyt, tarp Kauno ir Kalvarijos sukelta aliarmui žvalgyba nesusivokė, kas darosi, ir Kaune gavo pranešimą, kad apie Marijampolę pagelžkeliais slankioją ginkluoti tipai. O tada buvo gyva nebuvėlio „Baltojo žirgo" - antitautininkų ginkluotos organizacijos - legenda. Nežinia, ar dėl tų manevrų, ar dėl kitokios priežasties Prezidentas į Kalvariją neatvyko: vietoj jo atvažiavo tik du ministeriai - Aleksa ir Žilinskas. Jie jokių civilinių iškilmių nepriėmė, po pamaldų pietavo klebonijoje, buvo nuėję į susirinkimą, bet ten prasidėjus visokiems „sveikinimams", juodu, pasakę po trumpą kalbelę, atsiprašė turį išvykti ir sėdę į auto prapuolė. Susirinkusieji manė, kad juodu išskubėjo į Kauną. Koks buvo nustebimas, kai pavakare apsižiūrėjo, kad jų auto stovi klebonijos kieme, o svečiai - pas kunigus.

Iš prisimintinų Kalvarijos įvykių man ten gyvenant, norėčiau paminėti klebono Simano Adomo Povilaičio pakėlimą į Popiežiškuosius Prelatus. Aišku, kad jis ir intelektu, ir darbštumu, ir sugebėjimais buvo pranašesnis už kitus kaimyninius klebonus, tačiau jokių ambicijų neturėjo. Šis pagerbimas jam buvo maloni staigmena, bet ją priėmė be tuštybės, be pasididžiavimo. Mes trise net pajuokavome. Vis tiek jo įvilktuvių šventę bendromis jėgomis padarėme tokią, kokios Kalvarija nebuvo mačiusi. Jis pats pakvietė ne tik abu Vilkaviškio vyskupus ir kapitulą, bet ir Apaštalinį Nuncijų, tada arkiv. Bartoloni, kartu su juo pakeltais tokiais pat Prelatais profesorių Blažiejų Česnį, profesorių Praną Kuraitį, Prienų kleboną Valaitį, keletą valdžios atstovų, gana daug kunigų. Nors tik vienos dienos šventė, bet buvo iškilminga ir nuotaikinga.

Su malonumu miniu 1929 metais į Kalvariją atvykusį kunigą emeritą Urbanavičių. Dėl amžiaus jis paprašė vyskupą A. Karosą paleisti jį iš Kapčiamiesčio klebonų, o Kalvarijos kleboną paprašė, kad leistų jam reziduoti Kalvarijoje. Tada klebonijoje buvo jau įrengti butai dviem vikaram. Aš persikėliau į kleboniją, o kun. Urbanavičius apsigyveno namelyje prie vadinamosios mokinių bažnyčios. Jis buvo labai puikaus charakterio, ypač uolus bažnyčioje, klausykloje, mums, parapijos kunigams, jis buvo labai didelė pagalba, nes darbų turėjome tikrai per akis.

Atmintyje liko daugybė vardų žmonių, kurie parapijai buvo tikrai naudingi ir mieli talkininkai kunigams. Derėtų atskirai paminėti Niziolomskius. Jis buvo gimęs Lietuvoje, Kalvarijoje, lenkų kilmės, baigęs farmaciją, tvarkė tėvo paliktą vaistinę. Žmona buvo iš Bartninkų kilusių Benadaravičių dukra, maža likusi be tėvų, mokėsi Varšuvoje, silpnokai kalbėjo lietuviškai. Abu buvo labai kultūringi, pamaldūs ir veiklūs. Jis vadovavo miesto ugniagesiams. Buvo aktyvus lenkų organizacijų narys, bet ir veikla, ir pinigais paremdavo ir lietuvių organizacijas. Tai buvo tipiški žmonės: karšti lenkai, nuoširdžiai lojalūs gyvenamam kraštui - Lietuvai. Kiek mano patirtis sako, tokių kitataučių Lietuvoje buvo nedaug. Per šią šeimą ir aš susipažinau su daugeliu Lietuvos lenkų. Juodu galima pavadinti nuoširdžiais ir labai diskretiškais kunigų draugais. Jie prie keturių akių pasakydavo kunigui ir nemalonią tiesą, ir visur jį gindavo, viskuo padėdavo.

Iš kitų kunigų bendradarbių, be minėto mokytojo Prano Gineičio, reikėtų paminėti Jurgį Dovydaitį. Kalvarija buvo jo pirmoji darbo vieta. Iš pat pradžių jis daug laiko skyrė tautosakos rinkimui, bet buvo labai mielas ir naudingas bendradarbis su jaunimu. Iš paprastų žmonių verti visada paminėti Zdebskiai, Bernotai, Karaliai, Kudlinskai. Iš jaunimo buvusi mokytoja Julija Česnulytė, Marija Maziliauskaitė, trys, bet iš jų ypač dvi, Kučinskaitės, Jurgis, Agutė, Verutė Matusevičiai, dvi Neverauskaitės, Juozas Grabauskas, Jurgežerių kaimo Kurantavičius, Pauliukonis, Akelis. Buvo tokių ir daugiau, bet tie prašomi aukodavosi labai nuoširdžiai. J. Česnulytė ir M. Maziliauskaitė įstojo į vienuolyną. Ne viskas joms pasisekė, apie ką jos svajojo, bet ir čia jos lengvai nepasidavė: vienur nepritapę, bendė kitur. J. Česnulytė liko Marijampolėje pas N. P. Švč. Marijos seseris, o M. Maziliauskaitė išvyko pati, o paskui ją ir kitos dvi jos seserys, į Paryžių pas Švč. Širdžių - Picpus seseris. Baigusi noviciatą, pasiprašė siunčiama į misijas. Keliaudamas 1959 ir 1964, 1973 metais susitikau su ja Havajuose.

Kai atvykau į Kalvariją, kaimynas kun. S. Kaunas man rekomendavo vieną našlaitę, besimokančią mokytojų seminarijoje Marijampolėje, kaip labai gerą, reikalingą paramos mergaitę. Jai šiek tiek padėjau. Baigusi seminariją kiek pamokytojavo, nes to reikalavo kurį laiką imta stipendija. Paskui išėjo į vienuolyną, baigė universitete matematiką. Visą

gyvenimą buvo labai kilni, vienuolyne tokia pat aktyvi ir pasiaukojanti, kokia buvo talkininkaudama parapijos jaunimo veiklai.

Iš to meto mokyklos berniukų trys yra Don Bosco saleziečiai kunigai: A. Naujokas, V. Dubinskas ir Gavėnas.

Kalvarijos kunigai didesnių išlaidų neturėjome, nebuvom turtingi. Tačiau 1928 metais kun. A. Šilingas ir aš susigundėme vykti su kun. A. Mieleškos organizuojama ekskursija į Romą ir kitur. Savaime suprantama, kad klebonas nenorėjo abiejų išleisti, bet sutiko, jeigu surasime sau po pavaduotoją. Suradome ir išvykome. Žinoma, kad pirma išvyka į užsienį buvo labai įdomi, tik jeigu būčiau žinojęs, kad po poros metų vyskupas leis man išvažiuoti studijuoti, dabar nebūčiau vykęs.

1930 metų pavasarį mūsų kunigų trejukė iširo. Kun. A. Šilingą perkėlė į Vilkaviškį vikaru pas generalvikarą ir katedros kleboną prel. Dabrilą. Jo vieton atsiuntė teologijos licenciatą kun. Feliksą Sruoginį. Vidurvasaryje seminarijos rektorius, prel. J. Naujokas, pranešė, kad vyskupas man leidžia vykti į užsienį studijuoti. Laiške rektorius rašė, kad nereikia prašyti vyskupo, o jam tik padėkoti. Nuvykau į Vilkaviškį asmeniškai padėkoti ir rektoriui už tarpininkavimą, ir vyskupui už leidimą. Vyskupas pareiškė norą, kad vykčiau į Romą. Žinoma, su jo valia sutikau nesiderėdamas. Kalbėdamas apie lėšas, leido suprasti, kad tuo pats pasirūpinčiau. Man vikaraujant Kalvarijoje, valdžia nemokėjo už tikybos pamokas, kasdieninių išlaidų netaupiau, tad beveik nieko neturėjau. Nelauktai vėl buvo patvarkyta mokėti už tikybos pamokas ir net nuo 1929 metų pradžios. Gavau apie 1500 litų. Mano biudžetui tai buvo kaip sapnas. Susitvarkęs visus reikalus, sumokėjęs už traukinio bilietą iki Romos, dar turėjau apie 800 litų: ano laiko Romos kainomis beveik pusės metų pensionas. Rudenį važiavau į Romą nelengva širdimi, nes jau buvo prasidėjusi ekonominė krizė, augo būrys brolių ir seserų, buvo neaiški jų mokslo ateitis. Vis tiek vykau...

Išvykau spalio pradžioje tiesiai į Romą per Berlyną, Miuncheną niekur pakelėje nesustodamas. Romoje daugiausiai padėjo patarimais marijonas tėvas Kazimieras Rėklaitis. Susitvarkiau Romos kurijoje vikariate savo, kaip kunigo, teises. Kadangi Vilkaviškio seminarijoje dėstė pakankamai platų filosofijos kursą, tai Grigaliaus universitete, žodžiu šiek tiek mane patikrinę, leido užsirašyti filosofijos dvimečiui. Kelias

dienas nakvojau pas tėvus marijonus, kurie patys buvo nuomininkai vienam bazilijonų vienuolyne, o pertą laiką susiradau, vis tėvo Kazimiero patariamas, kambarį pas krikščionių mokyklų prancūzus brolius San Gabrielės viloje, Via le Parioli 16. Ten išgyvenau be jokių nemalonumų visus penkerius metus. Tada ši miesto dalis buvo visai nauja, statėsi, gyveno daugiausia turtingesnės šeimos, valdininkai. Mano pasirinkta vieta buvo viena iš pačių geriausių: nei pigiausia, nei brangiausia, - maistas, šildymas buvo geresni už visas kitas, kur gyveno kiti studijuoją ar reziduoją kunigai.

Be pagrindinių filosofijos paskaitų, užsirašiau dar į pastoralinės teologijos, sociologijos kursus pas tėvą Veermersh. Į paskaitas prieš pietus ir po pietų važinėdavau autobusu. Tada Romoje gyeno daug studijuojančių lietuvių kunigų: Just. Dabrila, Jonas Grigaitis, Jonas Baikauskas, Juozas Stasiulis, Kazimieras Steponavičius, Justinas Juodaitis, Jonas Mockus, Juozas Liutkevičius. Kiti: Vincas Padolskis, Petras Insoda, - gyveno pas marijonus. Pirmą metą Mišias laikydavau pas klauzūrines karmelites Via Tre Madonne, kur oficialus kapelionas buvo Švč. Marijos didžiosios bazilikos kanauninkas Bertini, bet dėl pareigų kapituloje dažnai negalėdavo atvykti čia laikyti Mišių. Tai man buvo šiokia tokia pagalba, nes gaudavau kelias liras Mišių intencijomis ir kt.

1931 m. pavasarį grįžau į Lietuvą. Kelyje savaitei sustojau Paryžiuje, kur tada vyko pasaulinė paroda, kelioms dienoms sustojau Berlyne. Tėviškėje neilgai buvau, nes netrukus kurija pasiuntė pavaduoti susirgusį Gudelių kleboną. Jis turėjo važiuoti į Kauną pasitikrinti sveikatos. Klebonu tada ten buvo kun. J. Uogintas, mane pažinojęs jau nuo 1919 metų. Kelios savaitės čia, Gudeliuose, tėviškėje - ir vasara bėgte prabėgo. Mano kurso draugas kun. Justinas Dabrila buvo įstojęs pas jėzuitus ir nepilnus metus praleidęs pas juos Valkenburge Olandijoje. Vasaros pabaigoje jis sugrįžo į Lietuvą, atsitiktinai mudu susitikome Kaune ir plačiau išsikalbėjome. Jis pas jėzuitus nepasiliekąs, vyskupas Karosas jau davęs jam leidimą vykti studijų į Romą, pareiškė norįs keliauti kartu. Aš pasakiau, kad nemanau keliauti tuo pačiu keliu antrą kartą, dabar bandysiu važiuoti per Lenkiją. Tada Lietuva ir Lenkija visai neturėjo diplomatinių ryšių. Lietuvos piliečiams neleido įvažiuoti į Lenkiją. Net užsienio pase būdavo išspausdinta, kad galioja visur, išskyrus Lenkiją. Susitarėme ir spalio

antroje pusėje vieną pavakarę traukiniu išvykome į Daugpilį, nes šis kelias į Vilnių tada buvo arčiausias. Per naktį keliavę, ryte pasiekėme Daugpilį. Susiradome Lenkijos konsulatą, pasisakėme, kas esą, kad vykstam į Romą studijuoti, norime važiuoti per Lenkiją, kad su ja susipažintume. Priėmė mus labai šiltai, gavome ne tik vizas, bet ir literatūros, kur ir ką pamatyti. Tos pat dienos, penktadienio, vakare traukiniu pasiekėme Vilnių. Gelžkelio stotyje mus apspito lietuviškai kalbą žydeliai, siūlydami gerą kainą už litus. Tada ne tik kitur, bet ir Lenkijoje Lietuvos litas buvo labai pageidaujama valiuta. Žydeliai mums rekomendavo ir viešbutį, kur galėsime lietuviškai susikalbėti. Mudu keliavome trumpais kunigų drabužiais, o Lenkijoje, kaip ir Lietuvoje, visi kunigai dar dėvėjo sutanas, tad kiekvienas lengvai atpažino, kad nesame vietiniai. Vilniuje praleidome šeštadienį, Kristaus Karaliaus sekmadienį ir pirmadienį iki vakaro. Kaip Lietuvos lietuvius visur svetingai priimdavo. Lengvai galėjome laikyti Mišias Aušros Vartuose, prie Šventojo Kazimiero karsto. Katedroje apžiūrėjome tada vykstančius kasinėjimus. Viduryje katedros stovėjo aukštas apdengtas postovis, ant jo buvo padėta aukso karūna, šalia jos degė dvi žvakės. Mums aiškino, kad karūna rasta katedros požemiuose, bene Barboros Radvilaitės. Tas tris dienas vaikščiojome po miestą, istorines vietas pakraščiuose. Pirmadienio vakare išvykome Gardino link. Sustojome Varšuvoje. Keliavome pirmos klasės vagonu. Iš mudviejų rūbo lenkai lengvai atpažino svetimšalį. Mudu niekur neslėpėme, kas esame. Tada Lenkijoje žmogus iš Lietuvos buvo tikrai retas svečias. Mano draugas lenkiškai visai nemokėjo, aš mažai. Tačiau pirmos klasės keleiviai beveik visi kalbėjo kas vokiškai, kas prancūziškai, tad susikalbėti sunkumo nebuvo. Kelyje Vilnius-Varšuva turėjome gana karštą politinį pokalbį dėl Vilniaus, Suvalkų trikampio ir Lenkijos-Lietuvos konflikto. Mudu pokalbyje nenuolaidžiavome, gynėme savo tezes ir teises, bet dėl to jokio nemalonumo nepajutome. Varšuvoje lankėme muziejus, įvairias žymesnes vietas. Eidami Lazenkų link vienu momentu suabejojome, ar tikrai gera kryptimi pasukome. Čia pat ėjo būrelis studentų, matyt, iš paskaitų. Vieną iš jų prancūziškai paklausiau. Jis pasidomėjo, kas esame. Jam pasakiau. Jis su didžiausiu susidomėjimu pašaukė būrelį - kelis berniukus, kelias mergaites, - ir jie visi pasisiūlė mus palydėti. Jie buvo tikrai

malonūs ir labai susidomėję klausėsi paskojimų apie Lietuvos gyvenimą. Po poros dienų popiečiu išvykome traukiniu iš Varšuvos į Krokuvą. Toje pačioje kupė keliavo dar du ponai ir trys studentės. Jos bandė mudu kalbinti, bet nudavėme lenkiškai nieko nesuprantą. Pradėjus joms pernelyg laisvai juokauti, reikšti įspūdžius apie mudu, aš išsiėmiau iš portfelio lenkišką knygą ir savo draugui neva aiškinau, o knygą taip laikiau, kad mergiotės matytų, jog ji lenkiška. Jos nutilo, bet netrukus išlipo. Likome tik su anais dviem ponais. Susipažinome. Vienas buvo advokatas, antras laivyno karininkas iš Gdynės. Pokalbyje palietėme ir Lietuvos ir Lenkijos santykius. Mudu ir šį kartą atvirai „laikėmės Suvalkų sutarties". Karišķis buvo santūresnis, o advokatas atsakė: „Kai išmirs ta senių grupė, kuri šią košę išvirė, tada lengvai susitarsime". Krokuvą pasiekėme vakare. Jie mums ne tik rekomendavo tinkamą hotelį, bet abu palydėjo, pasikeitėme kortelėmis, advokatas kvietė jį aplankyti, bet to nepadarėme: neturėjome laiko ir nenorėjome, kad mudviejų vardai pasirodytų kur laikraštyje, kad neturėtume nemalonumų su Lietuvos valdžia. Pirmą rytą netoli hotelio pamatėme seną bažnyčią ir nuėjome pažiūrėti, ar negalėtume čia Mišių laikyti. Zakristijoje radome tik seną zakristijoną, o prie didžiojo altoriaus senyvas kunigas laikė Mišias. Paklaustas zakristijonas tuoj viską paruošė, išeidami pasirašėme zakristijoje svečių kunigų knygoje, nurodydami savo diecezijį. Klebonas - prelatas ar kanauninkas, - neatmenu, Mišias pabaigė pirma už mudu ir atėjęs zakristijon tuoj patikrino, kokie tie lankytojai. Jis laukė, kol mudu pabaigsime Mišias. Zakristijoje jis mudu pasveikino apsikabindamas ir sakydamas, kad nuo 1914 metų pirmą kartą susitinka kunigus iš Lietuvos. Užėjome pas jį į kleboniją trumpo vizito, o likusį laiką praleidome lankydami istorines vietas, muziejus, meno galeriją.

Iš Krokuvos iki Vienos važiavome viename kupė su dviem jaunais studentais žydais: bernelis iš Šveicarijos ir mergaitė iš Krokuvos. Abu studijavo filosofiją Vienoje. Labai nustebo, kai išsikalbėjome, kad ir mudu studijuojame filosofiją. Mat juodu iki šiol girdėjo tik ateistinę filosofiją ir negalėjo suprasti, kokią filosofiją galį studijuoti kunigai. Kun. J. Dabrila gana gerai kalbėjo vokiškai, tai prasidėjo gana gyvas ir draugiškas pokalbis. Juodu atsidūrė tarsi svetimame pasaulyje, išgirdę, kad mudu žinome ir jų studijuojamus filosofus ne blogiau už juos,

pasakome savą kritiką ir minime sistemas, filosofus, kurių jie nėra net girdėję. Mergaitė, iš pradžių pasisakiusi esanti netikinti ir nesuprantanti, kaip kunigai galį studijuoti filosofiją ir tikėti į Dievą, dabar suprato, kad ir tikintis gali būti filosofu, tik platesniu negu jie. Ji net pasakė, kad Lenkijoje tokių kunigų kaip mudu nesą. Aš jai atsakiau, kad ji Lenkijos kunigų nepažįstanti, o jų yra labai didelių intelektualų.

Trumpai sustoję Vienoje, Venecijoje, Florencijoje, pasiekėm Romą. Kun. J. Dabrila apsigyveno kur ir aš - San Gabrielės viloje. Jis buvo jau gavęs filosofijos licenciatą Valkenburge, tad šiais metais abu ruošėmės doktoratui. Nusprendžiau visus doktorato egzaminus išlaikyti prieš vasaros atostogas, tad dirbau labai daug. Diplominiam darbui temą pasirinkau Spinozos Dievo buvimo įrodymo kritiką.

1932 metų pradžioje parašiau vyskupui A. Karosui prašymą, kad baigus filosofiją leistų pastudijuoti sociologiją Paryžiuje ar Levene. Vasaros pradžioje Lietuvos katalikų universiteto reikalais į Romą atvyko Vilkaviškio vyskupas koadjutorius M. Reinys. Jis man pasakė, kad vysk. A. Karosas norėtų, kad pasilikčiau Romoje ir imčiau studijuoti Kanonų teisę, o šalia studijuočiau, kas man patinka. Aš nuolankiai priėmiau vyskupų valią ir toliau pasilikau Romoje.

Kai 1931 m. rudenį sugrįžau į Romą, mane pakvietė kapelionu pas seseris pranciškietes netoli mano gyvenamos vietos Pitagoro aikštėje. Sutikau. Seserys įsteigė mokyklą, kurią lankė kaimyninių, kelių tada žymių - grafo Ciano, advokato Romanini, pulkininko Bachelet šeimų - vaikai. Tada šioje apylinkėje nebuvo jokios bažnyčios, tad seserų koplyčia tarnavo ir parapijos reikalams, tekdavo pasirūpinti sekmadieniams ir šventėms kunigų laikyti žmonėms Mišias. Aš turėjau Mišių intencijų, kad ir negausiai, bet kiekvieną mėnesį šiek tiek mokėdavo už patarnavimus. Tai buvo geras priedas prie mano labai menkų išteklių. Tų pačių metų Kalėdų proga parašė man iš Amerikos teta Elzbieta, kurios Lietuvoje paliktu sūnumi rūpinausi per kun. V. Balčiūną, klausdama, ar nesu reikalingas pagalbos. Atsakiau, kad ji rūpintųsi savo sūneliu, padėkojau. Atsakydama ji man atsiuntė dviejų šimtų dolerių čekį kaip dovaną. Man tai buvo Dievo Apvaizdos dovana besiruošiant dar trejų metų studijoms Romoje. Paminėsiu dar vieną įvykį, tik neatmenu, ar 1931, ar vėlesniais metais. Velykų sekmadienio rytą eidamas laikyti Mišių, sutikau jauną

moterį su kūdikiu ant rankų. Ji labai vargingai atrodė ir paprašė pagalbos. Tuo metu turėjau iš viso tik kelias liras - ištekliai buvo pasibaigę. Pagalvojau, jeigu tokį rytą elgetauji, tai esi varge, ir atidaviau paskutines turėtas liras. Rytojaus ar kitą dieną nei iš šio, nei iš to, kaip niekad ir iš nieko iki šiol, gavau kan. V. Vizgirdos laišką ir jame šimto litų čekį. O tada tai buvo pusantro mėnesio viso pensiono išlaidų.

San Gabrielės vila buvo tarptautinė. Atsimenu, kad vieną metą čia gyvenome šešiolikos skirtingų tautybių žmonės, ne tik kunigai, bet ir keli pasauliečiai. Gyveno du Vatikane dirbą italai monsinjorai - Ciarcone ir Corte, du kunigai studentai - J. Olivotti, vėliau Venecijos vysk. augziliaras ir A. Gotardi, vėliau Trento arkivyskupas, trys prancūzai: kan. Pacheu - Šv. Marijos didžiosios bazilikos substitutas, Paryžiaus oratorijų generalinis prokuratorius Sabatier ir studijuojąs kunigas Ouvrey, Orientalistikos instituto profesorius rumunas kan. J. Balan, Prancūzijos Garbės Legiono vytis, vėliau Lugožo vyskupas, miręs kankiniu komunistų kalėjime, kitas jaunas kunigas studentas, šveicaras kunigas Baschelette, kanadietis klierikas Blanchette, du Amerikos lenkai kunigai Ropella ir Grabowski, du kunigai Wachaparambil ir Rodriguez iš Indijos - vienas dirbo Orientalistikos institute, kitas ten studijavo, pasauliečiai studentai: vienas maltietis, vienas suomis - ambasadoriaus Lenkijoje sūnus, vienas siamietis, vienas egiptietis.

Gerai sutariau su prancūzais, kurie žinojo mano norą susipažinti su Paryžiaus ir Prancūzijos gyvenimu. Jie mane rekomendavo Paryžiaus kardinolui Verdier, kuris ateinančioms vasaroms man surasdavo Paryžiuje kleboną, kurį galėdavau vasarą pavaduoti.

1932 metų vasarą išlaikiau visus egzaminus filosofijos doktoratui ir, nors labai išvargęs, išvykau vasarai į Paryžių. Pakeliui sustojau kelioms dienoms Nicoje, čia gerai pailsėjau. Paryžiuje šiai vasarai mano vieta buvo Venvė Dievo Motinos bažnyčioje pas kan. Boireau, kur buvo dar kiti keturi vikarai. Jie po vieną eidavo atostogų, o aš likdavau jų vietoje. Tačiau bene po mėnesio gavau kurijos laišką, kad užimčiau susirgusio kapeliono vietą didelėje institucijoje seserų šaričių mergaičių mokykloje ir Eugene Napolleon prieglaudoje netoli Nacijų aikštės. Ten kapelianijoje ir apsigyvenau. Netrukus visa institucija vyko į savo vasarvietę Taši, ir aš kartu. Gamtoje, ne per daug užimtas, gerai pailsėjau. Buvau

išklausęs pas tėvą Veermersh dviejų metų sociologijos kursą ir prieš vasarą buvo paskelbtas laisvas konkursinis darbas tema „Mūsų laiko ekonominės krizės priežastys". Užsimojau rašyti ir aš. Darbą parašiau ir skirtu laiku nusiunčiau į Romą. Rezultatas arba įvertinimas buvo toks: aukso medalį laimėjo vienas ispanas kapucinas, o aš proxim accessi - buvau antrasis. Man atrodo, kad mano trūkumas galėjo būti tik visai techninis: rašomos mašinėlės neturėjau ir ja rašyti nemokėjau, tad pasiunčiau rankraštį, ir tą patį nelabai švarų.

Taigi 1932 - 1933 mokslo metams įsirašiau į Kanonų teisių fakultetą. Priedo pasiėmiau bendrą civilinę teisę, administracinę teisę, politinę ekonomiją. Ir toliau kapelionavau ir pusiau klebonavau pas seseris pranciškietes Pitagoro aikštėje. Ir dabar nesutikau imtis pas jas kitokių pareigų, išskyrus pamaldas, nes turėjau pakankamai savo studijų darbo. Aplinkui pradėjo statyti bažnyčias: netoli Glorio vilos - Švč. Marijos Nekalčiausios Širdies, kitoje pusėje - Panfilo šv. Teresės ir čia, Vengrijos aikštėje, Bellarmino šv. Roberto. Šie mokslo metai Romoje praėjo be ypatingesnių įvykių. Artimai susidraugavau su nauju Lietuvos atstovu prie Vatikano Stasiu Lozoraičiu, vėliau su Graužiniais. Jiems kartais patardavau ką nors iš Bažnyčios teisės ar procedūros sričių. Prie Kvirinalo ministeriu buvo p. Valdemaras Čarneckis. Jo ponia - Amerikos lietuvaitė. Abu buvo gražaus takto, nuoširdūs, mėgiami ne tik lietuvių. Pas juos sekretorium dirbo dr. Petras Vileišis. Visi jie ir savo tarpe gražiai bendravo, ir su mumis - studijuojančiais kunigais. Tų metų vasarą galėjau pradėti anksčiau, nes po pirmų metų studijų Kanonų teisės egzaminų kitokių neturėjau. Išvykau vėl į Paryžių. Pakeliui sustojau Turine pas Don Bosco salezietius, kur buvo įstojęs į misijų skyrių kunigas Albinas Drazdys, o su juo seminarijoje buvome artimi draugai.

Paryžiuje tą vasarą patekau į Didžiųjų Karjerų šv. Genovaitės parapiją miesto šiauriniame pakraštyje, į tos parapijos teritoriją įėjo vadinamoji militarinė zona. Visas tas platus pakraštys buvo žinomas papildomu vardu Banlė Ružas - Raudonasis priemiestis, nes ten buvo bene proletariškiausia Paryžiaus dalis ir manoma, kad komunistiškiausia. Parapijos klebonas buvo kan. Alix ir su juo septyni vikarai, visi Pasaulinio karo veteranai karininkai, vyrai, vienas už kitą įdomesni. Iš tos parapijos gyvenimo būtų galima parašyti didelį veikalą. Ji buvo būdinga

daugeliui ano meto Paryžiaus parapijų, bet turėjo tai, ko kitos negalėjo. Tos parapijos vaikų - berniukų ir mergaičių atskirai, - patronages kiekvienas turėjo apie septynis ar aštuonis šimtus jaunimo per vasarą, o mokslo metu būdavo ir daugiau. Daugiausia jaunimo buvo proletarų šeimų vaikai. Apie tokios institucijos auklėjamąją reikšmę būtų įdomi tema, bet per ilga aprašyti prabėgomis daromiems užrašams. Man teko pačiam aktyviai dalyvauti berniukų patronage darbuose. Tai nebuvo lengvas, bet be galo įdomios patirties darbas. Tos parapijos vienas vikaras, pavarde Bernard, buvo suorganizavęs visai ne parapijos masto pagalbą neturtingiems darbininkams. Prie Megėvė - Šveicarijos pasienyje - buvo du namai vyrams ir vienas moterims džiovininkams. Netoli Paryžiaus, Šatinji miške, buvo didžiulė įstaiga - poilsio namai norintiems pailsėti per atostogas. Bretanės pajūryje buvo kiti du namai. Pats kunigas organizuodavo lėšas šioms įstaigoms išlaikyti, nes neturtingieji, o jiems būdavo teikiama pirmenybė, jais naudodavosi veltui. Kiek vėliau kun. Bernard gavo Paryžiaus arkidiecezijos garbės kanauninko titulą, bet pasiliko čia vikaru iki gyvas ir vadovavo šiam darbui. Kitas šios parapijos vikaras, kun. Caillet, buvo neturtingų vaikų metinės kelionės į Lurdą sumanytojas ir vykdytojas. Jis kasmet veždavo pilną traukinį, kelis šimtus vaikų, kelioms dienoms į Lurdą. Lėšas pats susiorganizuodavo, tiksliau - susielgetaudavo.

Tą vasarą Paryžiuje patyriau ir kitokių atmintinų išgyvenimų. Žinojau, kad Paryžiuje pas Švč. Širdžių - Picpus vienuoles yra lietuvaičių, bet nei pernai, nors gyvenau visai šalia jų centro, nei šįmet nesiruošiau pas jas lankytis, ypač dėl vienos istorijos, kurią patyrė mano mokslo draugas lietuvis per savo neišmanymą. Viena iš tų lietuvaičių laišku jį pakvietė atvykti ir lietuvaitėms atlaikyti rekolekcijas. Su viršininkėmis ji nebuvo susitarusi. Tas nuvyko, o viršininkės jo nepriėmė. Nors tai buvo ne Paryžiuje, bet Lione pas pranciškietes, bet aš tai prisiminiau. Vieną dieną man sėdint bažnyčios budinčio kunigo kambaryje (čia interesantai į kleboniją neateina) atvyko pas mane dvi prancūzės vienuolės, Picpus seserų kongregacijos generolė ir jos sekretorė, ir atvežė Paryžiaus kardinolo Verdier, mano globėjo, laišką. Laiške rašė, kad aplankyčiau tą vienuolyną, susitarčiau pagelbėti lietuvaitėms. Nuvykau. Generolė sukvietė visas lietuvaites - jų buvo apie 40. Susitarėme, kad ketvirtadienio

pavakare kas savaitę atvyksiu išklausyti išpažinčių ir sekmadienių pavakarėmis rengsiu religines konferencijas. Vasaros pabaigai buvo savaitės rekolekcijos. Čia tada buvo M. Maziliauskaitė iš Kalvarijos, Anelė Gurskytė iš Vilkaviškio, iš kitų vietų, daugiausia žemaitės nuo Švėkšnos, prel. Maciejausko atsiųstos. Taip pat tos vasaros pradžioje atvyko ir dvi Liono pranciškietės - Paryžiaus provincijos vyresnioji ir dar viena su ja. Jodvi taip pat prašė patarnauti pas jas esančioms dviem lietuvaitėm. Sutarėme, kad tos dvi ateidinės pas Picpus seseris į aną vienuolyną. Išsikalbėjus paaiškėjo, kad tą provinciolė ir yra ta pati generolė, Lione nepriėmusi nuvykusio mano draugo. Aš pasistengiau neužsiminti apie aną kunigą ir jo kelionę. Vasaros pabaigon ta pati provinciolė atvykusi prašė, kad grįždamas į Romą sustočiau Lione ir atlaikyčiau pas jas esančioms lietuvaitėms rekolekcijas. Sakiau, kad reikėtų turėti generolės kvietimą. Ji atsakė, kad su manim kalbanti generolės vardu ir parodė anos rašytą laišką. Sutikau. Atvykusį į Lioną gelžkelio stotyje sutiko būrelis seserų, parvežė į vienuolyną, kur buvo suvažiavusios iš visos Prancūzijos apie 60 lietuvaičių. Pernykštis patarnavimas pas šarites, šios vasaros susipažinimas su šiomis dviem kongregacijom ir ateityje ne kartą man buvo ir pravartus, ir malonus.

Bendraudamas ir kartais sekmadienių popiečiais prižiūrėdamas patronage vaikus, pasikalbėjau su jais, koki jie vargšai: beveik nė vienas nematęs Paryžiaus. Vieną šiokiadienį, kai buvo mano eilė juos prižiūrėti, pasirinkau iš tvarkingų paauglių talkininkus „būrininkus" ir išsivedžiau visus, apie 500, į požeminio traukinėlio stotį. Išlipome miesto centre. Aplankėme Katedrą, Santarvės aikštę, kitas miesto centro vietas, o paskui sėdome Senos upėje į laivą ir išplaukėme į Bua Sen Klu, kur paleidau juos visus žaisti ragą: vienas, paleistas į mišką, slapstydamasis laikas nuo laiko sutrimituodavo, o kiti jį gaudė. Kas sugaus, tas paims ragą, o jį gaudys kiti. Pavakare tuo pačiu ragu vėl visus sušaukiau, suskaičiavau, ar visi, ir vėl laivu, požeminiu traukinėliu grįžome namo. Vakare klebonas ir kiti kunigai klausė, kur su visais vaikais buvau dingęs. Kai papasakojau, jie tiesiog nusigando, stebėjosi, kad nė vieno nepraganiau, kad vaikai neiškriko, nepaklydo.

Tą vasarą bendravau ir su Paryžiaus lietuviais. Vos atvykęs aplankiau mūsų Lietuvos atstovybę. Tada Paryžiuje tarnavęs S. Blaviesčiūnas

pasiūlė susipažinti su Paryžiaus lietuviais. Jis tiesiai pasakė, kad jie čia esą komunistuojančių įtakoje, sekmadienių vakarais susirenką į čekų komunistų klubą senoje Paryžiaus dalyje, netoli Sen Lazaro gelžkelio stoties. Susitarėme, kad ten susitiksime, jis mane su jais supažindins. Nuvykau, kaip Paryžiuje tada buvo įprasta, apsivilkęs sutana, su prancūziška kunigiška skrybėle. Man vakare pasirodžius bare, kur vieni prie baro, kiti prie stalelių girkšnojo, visi nustebo, kai kurie nuostabą išreiškė net garsiai. Tą vakarą įdomesnių kalbų nebuvo, pasiūlytas išgėriau alaus, po geros valandos išvykau. Beeidamas apytamse gatve, išgirdau, kad mane kažkas atsiveja ir tylomis šaukia. Pribėgo to lietuvių būrio vadovas Varnas, pasitraukė mane už kampo ir tyliai sako: „Kad tave galas, mane taip suintrigavai. Norėčiau plačiau pasikalbėti, bet su sąlyga, kad to niekas nesužinos". Jam paaiškinau, kokiomis dienomis budžiu kambaryje prie bažnyčios, kad galima įeiti iš mokyklos kiemo, nebūtinai per bažnyčią. Sutartą dieną, trečiadienį, jis atėjo ir prakalbėjome kelias valandas. Jis seniai, 1904 metais, labai jaunas išvyko iš Lietuvos, aš gan daug žinojau apie jo gimtinę, o jis labai domėjosi, daug kalbėjomės apie dabartinę Lietuvą. Vėliau mudu visai susibroliavome, ir tai turėjo įtakos ir jam, ir kitiems lietuviams.

Pasiekė žinia apie tragišką Dariaus ir Girėno mirtį. Sekantį sekmadienį, pirma pasitaręs su klebonu, nuvykau vėl į tą patį barą, pasiūliau lietuviams susirinkti pamaldų už tuos du didvyriu. Nė vienas nepasakė tiesiai ne, bet ėmė visi mane įtikinėti, kad tai neįmanoma, kad prancūzai kunigai esą tokie fanatikai, kad su tokiomis pamaldomis niekas mūsų neįsileis į bažnyčią ir panašiai. Aš nusileidau, bet prižadėjau visiems pranešti, ar bus gauta bažnyčia ir mūsų pamaldų laiką. O mano klebonas jau buvo pritaręs, dabar tik sutarėme, kad ateinantį sekmadienį aš laikysiu Mišias vidurdienį 12 valandą, kad pirmos kėdžių eilės bus rezervuotos lietuviams. Antradienį pranešiau p. Blaviesčiūnui, o jis kitiems. Sekmadienį laukiu, kas bus. Atvyko ministeris P. Klimas, p. Blaviesčiūnas, žiūriu, ir Varnas, ir taip pat gražus būrelis lietuvių. Per Mišias, po Evangelijos, prancūziškai keliais žodžiais paaiškinau Mišių intenciją, perskaičiau Evangeliją lietuviškai, pasakiau lietuviškai pamokslą, kaip ten įprasta, po Mišių išėjau prie bažnyčios pasisveikinti su lietuviais. Visi buvo patenkinti, patenkinti buvo ir vakare, kai nuėjau į jų susirinkimą.

Vėliau, kai pasiūliau sekmadienių vakarais rimtesnius pokalbius, radau pritarimo pakalbėti ir religiniais klausimais. Jų tarpe buvo du jaunuoliai lietuviai, atsiųsti iš Maskvos čia esantiems lietuviams vadovauti. Juodu pasipasakojo, kad našlaičiai, užauginti be tėvų bolševikų našlaitynuose ir prieglaudose, specialiai parengti ir čia atsiųsti. Su jais gana karštai ginčijausi ir kitų lietuvių tarpe, ir be kitų. Juodu buvo įsitikinę komunistai, tačiau protas ir bendras išsilavinimas - tik siauras partinis, o buvo geros valios, tad juos nugincyti, sumaišyti ir palikti pačius bent abejojančius man nebūdavo sunku.

Vieną sekmadienio vakarą tokiame susirinkime taip karštai įsikalbėjome apie ateizmą, religiją, kad atėjo ir 11 valanda, o kalbų vis nebaigiame. Pusiau juokais sakau: „Klausykite, manęs vis tiek nenugincysite, man jau laikas namo, pasikalbėsime kitą kartą". Išeinant pasisiūlė anuodu jaunuoliai iš Maskvos palydėti mane iki Sen Lazaro stoties, kur aš požeminiu traukiniu grįždavau į kleboniją. Beeinant vienas karštai man kalba: „Kunige, tu dar jaunas, ne viską žinai apie religiją. Kai Maskvoje viešose diskusijose ginčijasi popas, rabinas ir mūsiškių atstovai, tai iš popo, rabino argumentų apie religiją nelieka nieko".

Klausiu juodu, kada jie tokias diskusijas matė ar girdėjo. Atsakė, kad iki 1931 metų, kai išvyko iš Maskvos į Paryžių, buvę daugelio tokių diskusijų liudininkai, juos nuvesdavę pasiklausyti. Jiems papasakojau, kad paskutinės viešos religinės diskusijos Maskvoje įvyko Didžiajame Maskvos teatre 1923 metais, diskutavo patriarchas Tichonas ir Švietimo komisaras Lunačiarskis. Patriarchas Lunačiarskį taip sudirbo, kad pilna teatro salė sukėlė jam didžiausias ovacijas, o Lunačiarskį paprašė nutilti. Po to Rusijoje nebuvo leistos ir dabar neleidžiamos viešos religinės diskusijos.

„Tai kaipgi? - sako vienas. - Nugi kiek kartų mudu buvome tokiose diskusijose".

„Judu kvailiukai, - pasakiau tiesiai. - Vienas komisaras vaidindavo ateistą, kitas popą, trečias rabiną. Kalbėdavo iš anksto susirežisavę, kaip ir kuris kurį nukalbės, o jūs ir kiti imdavote tai už gerą pinigą".

Juodu sustojo prieš mane, žiūri tylėdami man į akis, aš beveik laukiu, kuris duos man antausį. Pasižiūrėjo vienas į kitą ir sako: „O ką tu su tais rupūžėm, ar jie negalėjo taip padaryti".

„Būkite tikri, - atsakiau. - Kitaip ir nebuvo".

Pasiekėme Sen Lazaro stotį, juodu pasiūlė išgerti alaus, bet atsisakiau, kad jau vėlu, man netinka. Juodu pritarė, atsisveikinome ir išsiskyrėme. Gyvai ir įdomiai kalbėjausi dar ne kartą, jie mane mėgo, bet nežinau, kas nutiko su jais vėliau. Su kitais teko dar susitikti 1947 metais ir vėliau. Kurie dar buvo gyvi iš ano meto, kaip ir pats Varnas, susitikome kaip geri draugai.

Laisvas savaitės dienas, o jų turėdavau dvi, paprastai praleisdavau Nacionalinėje bibliotekoje. Buvau jau nusprendęs, kokia tema rašysiu kanonų doktoratui disertaciją, tad pamažu rinkau medžiagą. Apie šią, 1933 metų vasarą, Paryžiuje tiek galiu pasakyti, kad man, jaunam kunigui, mano akiračiui, mentalitetui, pastoraciniam patyrimui tos dvi vasaros, praleistos Paryžiuje, buvo naudingesnės, negu galima tai nusakyti keliais sakiniais. Derėtų paminėti ir ano meto Paryžiaus žmonių pažiūrą į kunigą, vienuolę. Jie buvo visur gerbiami. Dieną ir naktį su sutana vaikščiodamas po vadinamąją raudonąją zoną niekad nesu patyręs nemalonumo ar nepagarbos kunigui. Paryžiaus kunigas: inteligentas, vyriškai išauklėtas, atsidavęs, neturtingas - tai bendras ano meto Paryžiaus kunigo tipas.

1934 metų vasarą praleidau Italijoje. Pirmą atostogų mėnesį gyvenau netoli nuo P. Pijaus X tėviškės Riesės Kastel di Godego bažnytkaimyje, Veneto provincijoje. Su klebonu buvo dar trys vikarai, kuriems vasarą išvykstant atostogų, aš pavadavau. Tuo metu šioje parapijoje bene 12 berniukų mokėsi vadinamojoje mažojoje seminarijoje ir vienas klierikas aukštesnėje kunigų seminarijoje. Kai būdavau laisvas, nebudėdavau parapijos raštinėje, su tais berniukais dviračiais lankydavome žymesnes, įdomesnes vietas. Beje, pirmiausia, vieno iš vikarų palydėtas, aplankiau to dekanato dekaną Kastelfranko di Veneto kleboną, kuris man labai priminė Vilkaviškio prelatą Juozą Laukaitį: žemo ūgio, apvalus, labai kalbus ir svetingas. Sekmadieniais kunigai aplankydavome visus parapijos ligonius jų namuose ar ligoninėse. Klebonas paskirdavo, kuris kurį lankome, ir po pietų išvykdavome: klebonas lengvu vežimėliu, vikarai dviračiais. Mane paprastai palydėdavo vienas iš tų dvylikos berniukų, kad lengviau surasčiau lankomą asmenį. Pavakare visi kunigai būdavome vėl namie valandai katekizmo ir vakaro maldoms - Mišpa-

rams, kuriuos giedodavo lotyniškai vieną posmą kunigas su patarnaujančiais prie altoriaus, antrą - visi esantys bažnyčioje, pritardavo vargonai. Iš to, ką čia mačiau ir patyriau, mano įspūdis toks, kad šio krašto kunigus ir pasauliečius gali pralenkti tik Prancūzijos didmiesčių kunigai ir tikintys pasauliečiai. O šios visuomenės katalikiškai dvasiai, pamaldumui, gyvenimui, manau, neprilygsta jokio krašto katalikai, neišskiriant ir Lietuvos.

1934 metų vasaros antrą pusę praleidau Emilijos provincijoje, Fidencos diecezijoje, kalnuose, Salco Minorės parapijoje. Iš šiaurės važiavau Dolomitų keliu - pasidžiaugiau Alpių grožiu. Salco Minorė yra tik kitoje Salco Madžorės pusėje: tai karštų mineralinių vandenų gydyklos, gana gražus švarus miestelis. Salco Minorės klebonu tada buvo kunigas Lorenzo Guareschi. Jis tada buvo diecezijos katalikų vyrų direktorius, uolus ir išmintingas ir itališkai kalbus. Nelabai didelė parapija, išmėtyta tarp kalnų, turėjo keturias mažas bažnytėles koplyčias. Tiesiai jos viena nuo kitos buvo netoli, bet per kalvas, aplink kalną, pėstiem per sunkiai pasiekiamos, jeigu visai parapijai tarnautų tik kuri viena. Sekmadieniais ir kitų švenčių dienomis abu laikydavome dvejas Mišias: dviejose bažnytėlėse klebonas ir dviejose aš. Po Mišių būdavo katekizmo pamoka vaikams, kurios klausydavosi ir suaugusieji, nes Italijoje neįprasta, kad vaikus kur nors paliktų ar jie vieni eitų be tėvų ar vyresnio globos. Bažnytėlėje ant kalnelio, kur buvo ir klebonija, katekizmo pamoka būdavo pavakare po Mišparų. Aš aptarnavau tą ir Šv. Roko bažnytėlę, o klebonas kitas dvi, prie kurių vienos buvo ir vaikų darželis su ten gyvenančia mokytoja. Šeštadienių pavakarėm per kalnelį eidavome į Salco Madžorę, vienoje kavinėje išgerdavome po stiklelį konjako, trumpai valandėlei užeidavome pas vietos kleboną dekaną. Šiokiadieniais, jeigu klebono nesutrukdydavo ypatingesni reikalai, vienarkliu dviračiu lengvu vežimėliu, pasikinkę gražią sartąją Stelą, važiuodavome per diecezijąs: jis kaip katalikų vyrų direktorius, aš - kaip jo svečias. Paprastai užeidavome valandėlei pas vietos kunigą ar kunigus pasiteirauti apie jų veiklą, kartais jis turėdavo jiems ką pasakyti. Vykstant į kurią nors vietą, Don Lorenzo man pasakodavo apie ją, kleboną ar kitus kunigus tik teigiamus dalykus. Išvykstant klausdavo mano įspūdžio, aš stengdavausi pasakyti, ką pastebėjau teigiamo. Tada jis pradėdavo pasakoti „kitą

pusę". O pasakoti mokėdavo ir mėgdavo. Prisiklausydavau visokių istorijų.

Įdomus buvo Fidencos diecezijos vyskupas, neseniai ten paskirtas bene iš Venecijos, dar jaunas Vianello. Apie jį papasakosiu du atsitikimus. Netoli Salco Madžorės, vienoje kaimo parapijoje, buvo paskirta Konfirmacija. Valandą prieš paskirtą laiką visiškai tuščioje bažnytėlėje klebonijos šeimininkė tvarkė bažnyčią. Jai bestovint ant altoriaus, bešluostant dulkes, tvarkant gėles, priėjo prie altoriaus nepažįstamas kunigas ir klausia, kam ji ruošianti bažnyčią, ar čia turi kas nors vykti. Ta nepažįstamam aiškina, kad netrukus turi atvykti vyskupas konfirmuoti. Tada šis karščiuodamasis sako: „Tai aš esu vyskupas. Jūs šitaip manęs laukiate? O kur jūsų žmonės?" Moteris ramiai jam atsakė: „Esi vyskupas ar ne, vis tiek manęs netrukdyki, eiki sau į kleboniją. Čia bažnyčioje tau dar per anksti, kai ateis laikas, bus paskambinta, žmonės susirinks, o tuo tarpu leisk man dirbti savo darbą." Ten ir būta vyskupo Vianello. Taip pamokytas nuėjo į kleboniją ir palaukė paskelbto laiko. Iki tol atsirado ir kaimynai kunigai, susirinko ir parapijiečiai, kurie čia gyvena šalia bažnyčios, o ne kur nors toli, ir viskas buvo kaip ir reikia, tik vyskupas, per anksti atvykęs, be reikalo bandė mokyti klebonijos šeimininkę.

Don Lorenzo Guareschi, kai baigdavosi vaikų vasaros darželio mokykliniai metai, surengdavo didelę šventę. Ir 1934 metų vasarą užsimojo padaryti gal daugiau negu kitais metais. Surengė gana turiningą loteriją, pakvietė visą „grietinėlę", atostogaujančią Salco Madžorėje. O čia buvo Mussolini duktė, grafienė Ciano, keli ministeriai, daug kitokių svečių. Pakvietė ir savo vyskupą Vianello, šis pažadėjo atvykti. Visa šventė turėjo įvykti pavakare. Tuoj po pietų nuvykau ir aš ko nors pagelbėti. Dar gerą valandą prieš paskelbtą pradžią susirinko nemaža vaikučių su tėvais, kitų. Taip pat gera valanda prieš pradžią atvyko ir vyskupas. Kunigas Lorenzo bėgiojo su visokiais reikalais, tad man pavedė pagloboti vyskupą. Jaunas, svetimas studentas kunigas nebuvau jam labai įdomus. Jį kalbinti, sudominti man talkon atėjo kelios ponios, jau atvykusios iš Salco Madžorės. Likus kokiai penkiolikai minučių iki paskelbtos pradžios, nepastebimai vyskupas dingo. Per ilgai jam nepasirodant, pradėjome jo pasigesti. Atėjo laikas pradėti programą, visi puolėme teirautis kur jis. Susirinkusieji atsakė matę, kad jis jau išvažia-

vęs. Klebonas puolė į paniką, įsižeidė. Tačiau buvo daug aukštų svečių, reikėjo parodyti dėmesio ir jiems, tad laiku pradėjo programą, po jos - loterija, pasivaišinimas. Atrodė, kad žmonės buvo patenkinti šventė. Klebonas, mokytoja, vaikų tėvai jautėsi kaip danguje turėdami tiek didelių svečių, tik vyskupo išvykimas visus apkartino. Per šventę surinkom daug aukų darželio paramai. Klebonas viskuo buvo sužavėtas, išskyrus tą nelemtą vyskupo pabėgimą. Tai buvo šeštadienio pavakare. Trečiadieniais Don Lorenzo vykdavo į kuriją su savaitiniu pranešimu apie savo, kaip katalikų vyrų direktoriaus, veiklą, parsiveždavo visokių instrukcijų. Artėjant trečiadieniui, klebonas nerimavo. Antradienį po vakarienės pavadino mane pasivaikščioti ir pradėjo nuogąstauti, kaip reikės rytoj susitikti su vyskupu. Pasakiau, ką aš anam atsakyčiau. Sakyčiau, kad viskas buvo numatyta punktualiai, laukėme vyskupo atvykstant keliomis minutėmis vėliau ar bent jau ne per anksti, buvome pasirengę jį pasveikinti ir čia pat pradėti programą. Kad vyskupas atvykote anksčiau, tai nieko, žmonėms buvo malonu pasikalbėti, bet visi įsižeidė, kad, nieko nepaaiškinęs, išvykote ne laiku. Trečiadienį klebonas išvyko, o pavakare sugrįžęs papasakojo apie susitikimą su vyskupu. Po ramaus pranešimo, pasikalbėjimų, per kuriuos klebonas nieko neužsiminė apie praėjusį šeštadienį, vyskupas paklausė, kaip pavyko šventė. Klebonas sako: „Ekscelencija, puikiausiai: susirinko labai daug žmonių, nemažai aukštų asmenybių, pelno buvo tiek ir tiek". - „Tai ir viskas? - piktai paklausė vyskupas. - O kad aš išvykau, tai tu nepastebėjai?" - „Visi pastebėjome, visi pasigedome, ir žmonės dėl to labai įsižeidė, ypač nesmagiai jautėsi aukštieji svečiai, nes jie tai suprato kaip jų boikotavimą - kad Jūsų Ekscelencija pabėgote dėl to, kad jie ten apsilankė". Vyskupas nutilo, neatsakė nė žodžio. Su baime laikė Don Lorenzo, ar tai neatsilieps vėliau, bet vyskupas „užmiršo".

Vakarais kalvose maloniai atvėsdavo. Klebonas, jo sena mama, pagyvenusi sesuo, - jie visi trys gyveno klebonijoje, - ir aš, atsidarę bažnyčios duris, sėdėdami ties jomis lauke, sukalbėdavome rožančių, kitas vakaro maldas, taip pabaigdavome dieną. Ir ta vasara Italijos kaimuose man buvo turininga pamoka daugeliu atžvilgių. Per anas dvi vasaras Paryžiuje, tą Italijos kaimuose pastoracijos, praktikos ir teorijos patyriau ir įvairesnės, ir naudingesnės, negu girdėjau universitete per pastoracinės teologijos paskaitas.

Grįžau į Romą paskutinių studijų metų. Nesakyčiau, kad buvau labai pailsęs. Užsimojau ne daugelio bandomą dalyką: šiais metais baigti rašyti disertaciją, išlaikyti visus kitus egzaminus ir disertaciją apginti prieš vasaros atostogas ir grįžti į Romą. Disertacijos tema ir planas - Moterystė pagal civilinę teisę - buvo priimta ir patvirtinta dar prieš vasaros atostogas. Disertacijos moderatorium sutiko būti tėvas Felice Capello. Visus šituos mokslo metus dirbau nežmoniškai daug. Fiziškai taip sunykau, persitempau, kad jau beveik negalėdavau miegoti. Disertaciją pabaigiau ir įteikiau laiku, ji buvo priimta. Nors vos gyvas, kad mano draugai jau net bardavosi, o seserys, kurioms kapelionavau, žiūrėdavo į mane tylėdamos, bet iki 1935 metų liepos pabaigos išlaikiau visus egzaminus ir apgyniau disertaciją magna cum laude. Atsisveikinau Lietuvos atstovybių darbuotojus, kitus pažįstamus, brolius, pas kuriuos išgyvenau penkerius mokslo metus, seseris.

Grįžęs paskutiniais metais į Romą, neturėjau išteklių tiek, kad ištesėčiau metus iki galo. Parašiau savo geram draugui kun. Antanui Šilingui, prašydamas jį man paskolinti kelis šimtus litų. Bet jis visada buvo vienas iš tų kunigų, kurie niekad nieko neturėjo: išdalydavo studentams, kitiems, jų reikalingiems. Jis kreipėsi į savo, Vilkaviškio katedros kleboną, generalvikarą prelatą Dabrilą, prašydamas jam paskolinti tūkstantį litų. Paklaustas, kam jų reikia, tas neslėpdamas pasakė, kad ne sau, o jis siųsiąs man. Tuo momentu prelatas jam nieko neatsakęs. Tą pat dieną po vakarienės pasišaukęs kun. A. Šilingą į kambarį ir padavęs jam voką sakydamas: „Nusiųsk jam nuo manęs kaip pagalbą, atiduoti nereikės, tegul tik gerai mokosi. Man ir Ponia yra apie jį gerai kalbėjusi" (ponia - Kalvarijos Niziolomskienė, kurią visi pažinoję kunigai vadindavo tik šitaip, bet ne pajuokdami, o su pagarba). Kun. A. Šilingas palengvino mano didelį rūpestį. Laiške patarė parašyti prelatui labai trumpai ir didelėmis raidėmis, nes prelatas ilgų laiškų nemėgstąs ir silpnokai matąs. Parašiau abiem. Prelatui padėkojau ir pažadėjau jo neapvilti. (Jis mirdamas paliko man kelis šimtus litų Mišioms už jo sielą ir dar tūkstantį litų pagalbai.) Neturėjau nei laiko, nei noro suteikta parama kaip nors peiktinai naudotis. Sumokėjau už visus egzaminus, disertacijos perrašymą - reikėjo keliolikos egzempliorių, išlyginau visokias skoleles, jeigu kur kokia buvo, nusipirkau gelžkelio bilietą iki Kybartų ir dar liko šiek

tiek lirų iki išvykstant Lietuvon. Už tas likusias liras nusipirkau reichsemarkių čekį ir rugpjūčio pradžioje išvykau Lietuvon. Kad išleisčiau reichsemarkes, kurių kasdien buvo galima keisti tik nustatytą kiekį, savaitę patogiai pagyvenau Miunchene, kelias dienas Berlyne ir pasiekiau išsiilgtą Lietuvą. Kybartuose, ko visai nelaukiau, mane pasitiko kun. A. Šilingas, dar keli kunigai. Jie, matyt, buvo pasakę ir muitinės tarnautojams apie mane, kad visi mandagiai pasitiko, mano valizas atidavė be jokio tikrinimo. Atsimenu tačiau, kad tada čia susierzinau. Tuo pačiu traukiniu į Lietuvą ar per Lietuvą tolyn važiavo vokiečių mergaičių grupė su viena mokytoja. Kaip vokiečiams įprasta, kiekviena vežėsi po kuprinę, kurioje tilpo jos daiktai. Lietuvos muitinės tarnautojai jas tikrino, viską išversdavo iš kuprinių ant stalų. Aš neiškenčiau ir muitininkams pasakiau, jog keleivius panašiai tikrina tik belgai ir lietuviai. Pastaba pagelbėjo, mergaites paleido susirinkti daiktus ir eiti į traukinį.

Kunigai parsivežė man į Vilkaviškio kleboniją. Buvo jau pavakarė, tad čia likau nakvoti. Maloniai prabėgo vakaras tarp senų draugų kunigų. Radau čia klebonaujantį buvusį Kalvarijos kleboną, prelatą S. A. Povilaitį, tad jaučiausi vėl kaip Kalvarijoje.

Buvau pranešęs tėviškėn, kada būsiu Marijampolėje. Vilkaviškyje pernakvojęs, rytojaus dieną autobusu išvykau į Marijampolę. Žinojau, kad mano tėvelis Marijampolėje paprastai sustodavo marijonų vienuolyno kieme. Iš autobusų stoties ėjau vienuolyno link žvalgydamasis, ar nepamatysiu tėvelio ar brolio Antano. Netoli bažnyčios susitikau pražilusį, linkterėjusį, sunykusį tėvelį. Po ekonominės krizės radau tėviškę gana varganą. Trobos, laukai atrodė gražūs ir tvarkingi kaip visada, visi keturi jaunesni broliai mokėsi. Tik brolis Antanas, visos trys seserys liko augti tėviškėje. Magdalena buvo jau ištekėjusi dar prieš išvykstant man į Romą. Jauniausioji sesuo Albina į Marijampolės N. P. Švč. Marijos vienuoliją įstojo man esant Romoje. Didelių skolų tėviškė neturėjo. Bene 100 litų Daukšių klebonui, apie tiek pat kunigui A. Šilingui, kelias dešimtis litų Šešupės knygyne už brolių moksleivių knygas bei rašymo reikmenis. Nuo kelionės likusias parsivežtas DM pakeitęs gavau apie aštuonis šimtus litų. Nieko nesakęs, sumokėjau rastas menkas skolas, tėvams, broliams, sesutei Marijai nupirkau nors po paprastą rūbą. Visi labai nudžiugo ir su gražia nuotaika praleidome vasaros dalį. Parvykau

fiziškai labai sunykęs, tikrai man reikėjo poilsio, kurį tėviškėje radau. Kaimo klėtyje vasaros oras, laisvė be paskaitų ir egzaminų, galima sakyti, iš pirmos dienos mane taip pataisė, kad grįžo ir miegas, ir apetitas, ir gera nuotaika.

Iš Romos parsivežiau intenciją ir pasiryžimą stoti į vienuolyną pas Lietuvos jėzuitus. Pasisakiau pirmiausia vyskupui A. Karosui. Jis reagavo gana neutraliai, nedraudė, neatkalbinėjo, neskatino. Skolų diecezijai už mokslą neturėjau, tad niekas manęs nevaržė. Daukšių klebonas, namiškiai tylėjo: nežinau, ar jiems tai patiko, ar ne. Man atrodė, kad esu jau pakankamai atsigavęs, tad spalio pradžioj išvykau į Pagryžuvį - į Lietuvos jėzuitų naujokyną. Tėvulis ir sesutė Marytė palydėjo mane į Marijampolę. Atsisveikinęs palikau tėviškėje mamytę ir brolį Antaną. Kai iš tėviškės lauko kelelio sukome į vieškelį, kol sodno medžiai neužstojo, pažvelgiau į pasilikusius kiemo vartuose mamytę ir brolį. Abu verkė, ir šis vaizdas liko neišdildomas man akyse. Marijampolėje autobusų stotyje atsisveikinau tėvelį ir sesutę Marytę, visi apsiašarojome, ir išvykau Kauno link. Kaune vienuolyne pernakvojęs rytojaus dieną pasiekiau Pagryžuvį. Čia aplinka ir bendruomenė buvo labai maloni. Gyvenimo ritmas, galima sakyti, toks, prie kokio buvau įpratęs per penkerius metus Romoje. Čia tada buvo bene trys vokiečiai tėvai jėzuitai, du lietuviai, keli klierikai noviciatai, visi gerokai jaunesni už mane. Man, kaip kunigui, tekdavo patarnauti kaimynams parapijose. Atsimenu Kristaus Karaliaus sekmadienį Tytuvėnuose pas kleboną Radvilą-Jančevskį. Vikaru čia buvo kun. Alfonsas Lapė, bet jis rimtai sirgo kažkokia influensa ir gulėjo lovoje. Turėjau pasakyti pamokslą, gana daug išpažinčių šeštadienio vakarą, o sekmadienį teko tikrai smarkiai padirbėti: Mišios, išpažintys, du pamokslai. Kol viską pabaigiau, jaučiausi gana pavargęs. Kun. Jančevskis, turėdamas tokį talkininką, kalbantį net prancūziškai... buvo toks svetingas, kad traukė iš slaptų bufeto kampų rinktinius dalykus, jo giminaitė buvo pagaminusi labai ištaigingus pietus. Temstant išvažiavau atgal į vienuolyną, o nuo kavos ir kitą naktį neužsimerkė akys nė minutei. Matyt, dėl to, kad pagyvenau drausmėje, kur pati tvarka reikalauja šiokio tokio įsitempimo ar nors nuolatinio dėmesio, mano nervai vėl pairo. Šiaip nebuvau nei erzlus, nei nepakantrus, bet grįžo nemigos naktys, kaip buvo per egzaminus Romoje. Taip sunykau,

kad vyresnieji mane klausė, kas yra. Jiems atvirai pasakiau. Tėvas Andriuška palydėjo mane į Šiaulius pas gydytoją pagyvenusį žydelį. Tas, mane patikrinęs, nustatė per didelį fizinį išvargimą, nevirškinimą, per mažą svorį ir pareiškė pats neišrašysiąs jokių vaistų, atėmė kažkieno duotą liuminalį, kurį nusivežiau parodyti, kad vartoju, patarė negerti jokių vaistų kol nepriaugsiu normalaus svorio. Pasiuntė mane į Kauną. Čia tėvas Kipas, tuo metu provinciolas, nusiuntė mane pas jo patikimą gydytoją. Po to tėvas Kipas pasakė: „Kai negali daryti ką nori, reikia tenkintis tuo, ką gali" ir pareiškė, kad turiu noviciatą nutraukti ir atsigauti. Tarėmės, kur man važiuoti. Grįžti į tėviškę netraukė, nes norėjau gyventi tarp kunigų, nors kiek dalyvauti gyvenime. Čia pat buvo jau ir šaltas ruduo, žiema, nepatogus sezonas gyventi kaime. Kur nors išvažiuoti savarankiškai neturėjau lėšų. Mano mokslo draugai kunigai dar per jauni būti klebonais, kad galėčiau apsigyventi pas kurį nors iš jų. Neprašiau vyskupo mane kur nors siųsti, nes reguliariam darbui buvau per silpnas, taip pat norėjau likti nepriklausomas, kad atsigavęs galėčiau grįžti į vienuolyną. Ilgai svarstęs ir tas kelias dienas praleidęs Kaune pas jėzuitus, nutariau kreiptis į buvusį mano rektorių, kanauninką V. Vizgirdą, kuris dabar Vilkaviškio kurijoje buvo kancleris ir kartu Kudirkos Naumiesčio klebonas. Čia vikaravo mano kurso draugas kun. Petras Žilinskas ir jaunesnis už mane kun. Antanas Bakys. Žinojau, kad nepasitaręs su vyskupu jis man neatsakys, bet parašiau jam laišką. Atsakymo sulaukiau greitai ir labai šilto - kviečiąs mane atvykti į Kudirkos Naumiestį, į jo kleboniją. Mane labai slėgė tai, kad nesu naudingas, kad prasta savijauta. Nors K. Naumiestyje ir kunigų draugų nuotaikos, ir visos sąlygos buvo labai geros, bet ilgokai ne retą naktį neužmigdavau, nesinorėdavo nei skaityti, nei rašyti. Laimei, buvo labai draugiški kunigai. Kun. Petras Žilinskas prižiūrėjo senelių namų statybą, sekmadieniais ir turgų dienomis būdavo ypač daug darbo bažnyčioje. Kiek pajėgiau, tiek talkinau, ir tai man labai padėdavo psichologiškai. Aš vis prisimindavau vieno Romos universiteto medicinos fakulteto daktaro posakį, sutapusį su ano Šiaulių gydytojo žodžiais, kad geriau nemiegoti be vaistų, šiaip ramiai pailsėti, negu užmigti nuo raminamųjų. Laikas man slinko labai lėtai. Tačiau pamažu atsigavau fiziškai, kartu gerėjo ir nuotaika. Vis daugiau padėdavau parapijoje. Artėjo 1936 metų gavėnia. Jau minėjau,

kad Vilkaviškyje klebonavo buvęs Kalvarijos klebonas prel. S. A. Povilaitis, vikaravo kun. A. Šilingas. Gimnazijoje kapelionavo mano kurso ir Romos studijų draugas kun. Justinas Dabrila. Jie mane pakvietė gavėnios rekolekcijų: vienas parapijoj, kitas - moksleiviams. To paties kvietė ir Kybartų klebonas Čepulis bei gimnazijos kapelionas kun. Jurgis Gurinskas. Nors draugai Naumiestyje manęs neskatino važiuoti, bet aš sutikau. Pasirengiau, kaip sugebėjau, ir išvykau. Nors teko ne tik kalbėti, bet ir ilgas valandas išsėdėti klausyklose, tačiau tesėjau. Tada atsigavo nuotaika, vis daugiau įsitraukdavau į darbą Naumiestyje.

Artėjo vasara. Negalėjau tverti be pareigų, bet kartu rimtai bijojau, kad noviciate vėl nesusmukčiau. Gerokai pagalvojęs, išklausęs ir tėvo Kipo, ir daugelio kunigų nuomonės, nutariau kreiptis į vyskupą Karosą, kad jis nors laikinai mane kur nors paskirtų. Jis ir šį kartą atsakė trumpai ir šaltai: „Dievo Bažnyčia visur ta pati, tik vieni joje tarnauja vienaip, kiti kitaip. Tamsta bandei vienaip - nepavyksta, bandykime kitaip. Tamstai ką nors pranešiu vėliau".

Nežinau, ar vyskupo sugestionuotas, ar savo iniciatyva, kan. V. Vizgirda, vieną savaitgalį kaip paprastai parvykęs į Naumiestį, paklausė, koks darbas mane domintų. Atsakiau jokio ypatingo pasirinkimo neturįs, kur paskirsią, kaip mokėsiu taip dirbsiu; manau palaikyti ryšius su kunigais, su jaunimo organizacijomis, dalyvauti spaudoje.

Birželio mėnesį gavau paskyrimą į Vilkaviškio kunigų seminariją. Kai nuvykau vyskupams padėkoti, man buvo pasakyta, kad turiu susitarti su seminarijos rektorium dėl dėstomų dalykų ir kitų reikalų. Kaip paprastai būna, naujam tenka tai, kas lieka nuo kitų. Tiesa, gavau šį tą iš filosofijos, vadinamąjį katalikų akcijos kursą ir patristiką. Visa kita buvo gerai, bet apie patristiką tiek žinojau, kiek buvau girdėjęs klierikas, pats jos klausydamas. Visa kartu sudėjus, susidarė bene 20 savaitinių valandų, ir visas reikėjo naujai parengti. Vėliau patristiką iš manęs paėmė kažkuris po manęs atvykęs kunigas - dr. P. Manelis ar kun. Milius, o man teko kai kuriuose kursuose Kanonų teisė. Nereikėjo daug laiko, kad prisidėtų ir kiti darbai. Buvau paskirtas Katalikų akcijos diecezinio centro nariu, prikalbėtas būti „Žiburio" draugijos valdybos nariu ir prisiimti Vilkaviškio našlaityno bent dvasinę globą, kur dirbo marijampoliškės N. P. Švč. Marijos seselės. Iš pradžių teko būti gynėju trijų kunigų bylose, o paskui

buvau paskirtas teisėju. Jėzuitų siūlymu sutikau vadovauti Vilkaviškio sodaliečių būriui, kuriam priklausė kelios dešimtys vietinių inteligenčių ponių, panelių mokytojų ir kitokių. Pradėjau Vilkaviškio kunigus kalbinti burtis į dvasinio lavinimosi būrelį. Paaiškėjo, kad jauni Kauno ir kitų diecezijų kunigai turi panašų ratelį, vadinamą Tomistų sąjūdžio vardu. Vilkaviškio vyskupai reikalavo, kad seminarijos profesoriai iš eilės laikytume Sumą - šventadienio vidurdienio iškilmingas Mišias, - sakytume pamokslus katedroje ir per gavėnią nors dviejose parapijose surengtume rekolekcijas. Ir man teko būti ne vienoje parapijoje. Vieną kartą vedžiau trumpas rekolekcijas Kauno sodalietėms Pažaislyje, vieną kartą Kauno kalėjime. 1937 metų vasarą tėvas Jonas Paukštys prikalbėjo pabūti vadovu jų suorganizuotai maldininkų grupei, vykstančiai į Prancūziją į JOC-istų 40 metų sukakties kongresą Paryžiuje. Buvo apie 40 keleivių: keli kunigai, o kiti pasauliečiai - mokytojai ir kiti. Tą pat vasarą Paryžiuje vyko ir tarptautinė paroda. Atvykome iš vakaro prieš kongreso iškilmingąsias pamaldas ir jose dalyvavome, kaip Lietuvos katalikiško jaunimo atstovai, kelias dienas praleidome Paryžiuje, iš čia lankėme Tulūzą, Lurdą, paskui Lioną, Pare le Monialį, Strasbūrą ir kitas vietas.

Seminarijoje darbo buvo tiek, kad ką nors rašyti nebuvo laiko, nors marijampoliškių vienuolių prašomas išverčiau iš italų kalbos Vienuolių katekizmą, šį tą parašydavau „Tiesos keliui". Visada man malonu prisiminti Vilkaviškio kunigų seminarijos nuotaiką, ypač profesorių bendravimą. Čia visi kartu gyvenome, visi kartu valgydavome, visi kartu žaisdavome - žiemą čiuoždavome ant ledo, vasarą žaisdavome tenisą. Jau buvo tradicija, kad kiekvieną trečiadienį vienas profesorius iš eilės kviesdavosi visus seminarijos, kurijos, katedros klebonijos, dar kaimyninių parapijų, kaip Alvito, Virbalio, Kybartų, kunigus vakarienės. Ką galėjai gauti iš seminarijos ūkio, už tai mokėti nereikėdavo, o kita kvietėjas apmokėdavo užsakydamas savo nuožiūra. Nors stengdavomės vienas kitam nenusileisti, bet tos mūsų vaišės visada būdavo labai tvarkingos, nors ir užtrukdavo iki vėlyvo vakaro. Tokie mūsų santykiai sukūrė ir palaikė tikrai šeimyniška ir visada malonią prisiminti nuotaiką.

Vilkaviškio kunigų seminarijoje mano dėstymo laikais, 1936 - 1940 metais, dirbo šie kunigai: prel. Jonas Naujokas - rektorius, kan. Antanas Dailidė - vicerektorius, kan. Feliksas Bartkus - dvasios tėvas, prof. kun.

Pijus Karalius - prokuratorius, profesoriai: kan. Vincentas Vizgirda, kan. Pijus Aleksa, kunigai: Mykolas Ražaitis, Pijus Dambrauskas, Justinas Grigaitis, Antanas Sidaravičius, kun. Justinas Dabrila, perėmęs dvasios tėvo pareigas iš kan. F. Bartkaus, Vincentas Padolskis, Vladas Tulaba, Pranas Manelis, Antanas Milius ir aš. Mano laikais pasikeitė tik tai, kad kun. Pijus Dambrauskas vėl grįžo mokytojauti mokytojų seminarijoje.

1937 metais atvyko Apaštalinis Vizitatorius seminarijoms, jaunas prancūzas dominikonas Peletier, prieš tai dirbęs Lenkijoje. Apsistojo Kaune, girdėjome, kad jau lankėsi Telšiuose. Pirmieji gandai iš Kauno nebuvo guodžiantys. Lūkuriavome ir Vilkaviškyje. Iš Kauno pasiekė žinios, kad jis jau susipykęs su Kauno tarpdiecezinės seminarijos redaktoriumi kan. Pranu Penkausku, kad išėjęs iš seminarijos ir apsigyvenęs čia pat, prie vartų, pas kunigus saleziečius prie Švč. Trejybės bažnyčios. Seminarijos kunigai, klierikai, tarnai turį eiti pas jį į šią kleboniją, o į seminariją jis daugiau neateinąs. Plačiai bendraująs su vienuoliais, pasauliečiais katalikais, bet ne su seminarija. Vos pasibaigus mokslo metams, 1938 m. birželį, tik išvykus klierikams atostogų, o profesoriams dar visiems esant seminarijoje, gavome iš Kauno pranešimą, kad tokią ir tokią dieną atvyksta pas mus Apaštalinis Vizitatorius. Vyskupas A. Karosas paprašė mus neišsiskirstyti, palaukti vizitatoriaus. Rektorius prel. J. Naujokas sukvietė mus visus pasitarti, kaip mes jį sutiksime ir kaip traktuosime. Po įvairių samprotavimų aš išdrįsau pasakyti savo nuomonę, siūlydamas pasitikti su visais ritualiniais formalumais kaip Šventojo Tėvo atstovą, paskui jį pavaišinti kaip garbingą ir mielą svečią, o toliau tęsti mūsų įprastinį gyvenimą, kad jis įsigytų ir seminarijos, ir mūsų pačių ne iškreiptą, o tikrą vaizdą. Pasigirsiu, kad šiai mano minčiai pritarė. Taigi studijavome ritualą, rektorius tarėsi su vyskupais, kokiomis ceremonijomis svečią sutiksime. Vieną priešpietį pranešė iš kurijos, kad svečias, Apaštalinis Vizitatorius, jau atvykęs ir kad po pusvalandžio bus pas mus. Visi apsivilkome kamžomis, neatsimenu kas, bet vienas iš mūsų nešė kryžių, du nešė žvakes abipus kryžiaus, vienas šventą vandenį, rektorius duonos ir druskos ant lėkštelės. Tokia procesija laukė svečio prie seminarijos paradinių durų. Netrukus jis atvyko, lydimas abiejų vyskupų ir kurijos kunigų. Atlikę reikiamas apeigas prie durų, visa procesija nuėjome į koplyčią. Sukalbėjus tokiai progai skirtas ritualines

maldas, svečias pasakė mums žodį, rektorius pasveikino mūsų vardu ir įteikė raktą kaip simbolį, kad nuo dabar jis esąs mūsų įstaigos šeimininkas. Po to buvo eiliniai kuklūs pietūs, kurių metu rektorius paklausė svečią, ar jis galėtų susitikti su mumis visais per šeimynišką vakarienę. Svečias sutiko. Vakarienės pakvietė vyskupus, kurijos ir katedros kunigus. Per kokteilį jis atrodė nesivaržąs ir mūsų nevaržąs, tad nesivaržėme nė mes. Atrodė, kad jam patiko, jog su mumis visais galėjo susikalbėti prancūziškai. Tačiau jis nepriėmė pasiūlymo užimti rektoriaus butą, o paprašė jam duoti paprastą klierikų kambarį. Iš pirmos dienos jo nesivaržėme, gyvenome įprastą gyvenimą: po pietų, kurie tik sutanas nusivilkę, kurie su sportiniais drabužiais žaisdavome tenisą, įprastai švęsdavom trečiadienius, kai jau susirinkome visi po vasaros. Atrodė, kad mūsų pastogės svečias nesibaidė: sugrįždavo dažnai, pabūdavo ir po kelias savaites, kvietėsi į savo kambarį ar pasivaikščioti ne tik mus, kunigus, bet ir klierikus, ir tarnus bei tarnaites, nepamiršdamas nė vieno. Nugirsdavome, kad ir čia, kaip Kaune ar Telšiuose, mėgsta klausytis gandų iš šalies.

Man teko patirti du kiek ypatingesnius nuotykius. Vizitatorius mėgdavo ateiti į pamokas, ypač kai lankėsi pirmųjų metų pradžioje. Apie spalio vidurį gavau žinią, kad Daukšiuose mirė mano tetėnas Janulevičius. Laidojamas trečiadienį, man laisvą dieną. Pasisakiau rektoriui, kad antradienį po pamokų išvyksiu ir trečiadienio vakare grįšiu, tad pamokų nepraleisiu. Jis patarė pranešti apie tai vizitatoriui, bet aš atsakiau, kad informuoju savo rektorių, o ką jis darys, tai jo reikalas. Nors pamokoms visada ruošdavausi kruopščiai, bet tam ketvirtadieniui šiek tiek pasiruošiau dar prieš išvykdamas, o grįžęs trečiadienį dirbau iki vėlyvos nakties, net visoms penkioms pamokoms pasirašiau smulkų planą. Ketvirtadienį, dar neįpusėjus pirmai pamokai, įeina vizitatorius. Atsimenu, buvo teodicijos pamoka, kalbėjau apie Tomo Akviniečio Dievo buvimo įrodymus. Pasiūliau svečiui savo vietą, bet jis atsisėdo tarp klierikų ir liepė man tęsti pamoką. Per pertrauką jis nuėjo su manim į mano kambarį, visą pertrauką prakalbėjo, paskui nusekė mane į antrą pamoką, - ir taip į visas penkias iš eilės, su manim praleisdamas ir pertraukas. Kaip ir visada, kalbėdamas laikiausi klierikų turimo teksto, bet aiškindavau ką nors ir daugiau, negu yra jų knygoje ar mano parengtuose tekstuose. Pamokos pabaigoje vis palikdavau kelias minutes klierikams paklausinėti. Nežinau, kokį įspūdį

padariau vizitatoriui, jis man apie tai nieko nesakė, bet po to „ištyrimo" daugiau niekad neatėjo į mano pamokas.

Antras įvykis buvo visai kitoks. Svečias mėgdavo po pietų, po vakarienės vaikščioti lauke, bet ne vienas, o vis pasivadindavo kurį nors iš mūsų. Vieną 1939 metų šiltą pavasario dieną pavalgęs pietus ir sugrįžęs į kambarį, radau sėdinčią vieną Marijampolės N. P. Švč. Marijos kongregacijos vienuolę, gerai pažįstamą iš jos moksleiviškų dienų. Ji atvežė man pinigus už statulą, kurią buvau užsakęs ir sumokėjęs jų noviciato koplyčiai Italijoje. Pasiūliau jai papietauti, bet atsakė valgiusi pas seseles Vilkaviškyje, tad kalbėjomės. Buvo apsirengusi kukliai pasaulietiškai. Vizitatorius užėjo pas kun. V. Padolskį jį vadinti pasivaikščioti. Tas be gero numigimo po pusryčių ir po pietų negalėdavo ištesėti iki vakaro. Atsakė svečiui, kad esąs užimtas, o labai mėgstąs vaikščioti aš. Atvedė, įstūmė pas mane pro duris, o pats pabėgo. Svečiui paaiškinau, kas yra mano viešnia, jos tikslą. Jis atsisėdo, ir kalbėjomės apie viską, ir apie nieką. Viešnia prancūziškai nemokėdama sėdėjo ir tylėjo, bet neišėjo, nes turėjo su manim dar pakalbėti ir manė, kad svečias išeis. Tas prasėdėjo pusvalandį, valandą. O vakar aš buvau buvęs Kybartuose Katalikių moterų susirinkime. Ta proga p. Prapuolenienė ir kitos įkišo man į portfelį porą butelių prancūziško Sautern. Pasiūliau svečiui išgerti. Mes seminarijoje su kasdieniniais valgiais nevartodavome jokių svaigių gėrimų - nei alaus, nei vyno. Prancūzui tai buvo baisu. Mano pasiūlymą jis mielai priėmė, mudu išgėrėme visą butelį, viešniai net nesiūliau, nes žinojau, kad jos visos, o ši ypač, niekad tokių dalykų neragauna. Prakalbėjęs iki ketvirtos valandos išėjo, o viešnią dar paliko. Su vizitatorium buvome jau apsipratę, taigi vakarieniaudamas, jam girdint, papasakojau visiems profesoriams apie tai, juokais pridėdamas, kad dabar arba būsiu pašalintas iš seminarijos, arba tapsiu vyskupu. Visi ir svečias nusijuokė. Vėliau sužinojau, kad viena proga jis teiravosi kongregacijos viršininkę ses. Novickaitę apie mano ryšius su kongregacija, ar turįs giminių, draugių, papasakojo ir apie susitikimą pas mane, o vienuolė patvirtino, kad anoji buvo atvežusi man skolą.

Labai galimas dalykas, kad vizitatoriaus sprendimus galėtum rasti tik Vatikano archyvuose, nes iš Kauno ir kitų kurijų jie gal yra dingę. Kad nereikėtų prie to grįžti, paminėsiu, ką patyriau gyvendamas Kaune.

Vilkaviškio seminarijoje iki tol rektoriavęs prel. J. Naujokas pasitraukė, jo vieton rektoriumi skiriamas vicerektorius kan. Antanas Dailidė. Kitokių pakeitimų Vilkaviškiui nepasiūlyta.

Daugiau paliestas Kaunas. Kunigai profesoriai Malakauskas, Morkelis ir Venckus atleidžiami iš seminarijos ir teologijos-filosofijos fakulteto. Kaip atleistinus iš seminarijos vadovybės rektorių kan. P. Penkauską ir vicerektorių kan. S. Jokubauską siūloma pakeisti - rektoriumi kun. V. Padolskį iš Vilkaviškio ir vicerektoriumi kun. prof. Stasį Ylą - kauniškį. Nežinau, kaip su Vilkaviškiu, o Kauno pakeitimus Roma patvirtino ir pranešė arkivyskupui J. Skvireckui, su kuo jis mane ir supažindino. 1940 metais rusų okupacija sugriovė visą gyvenimą, liko viešai nepaskelbti ir tie sprendimai. Bet organizuojant visai Lietuvai rusų leistą vieną seminariją Kaune, paisyta anų patvarkymų.

Paminėsiu dar vieną nesvarbų dalyką Vilkaviškio seminarijoje, kuris pelnė man kunigų tarpe titulą: refugium peccatorum. Į diecezijos teismą pakliuvo kun. Petras Bagdonas. Kadangi pats nepasirinko gynėjo, vyskupas A. Karosas paskyrė mane gynėju ex officio. Nebuvo kaip jį išteisinti, gyniau, kiek sugebėjau, kelis kartus jam pačiam daviau vėjo už neišmintingą elgesį. Po to sekė kaltinimai kun. J. Mačiulaičiui. Gyniau jo prašomas. Ne tiek profesionaliai jį išteisinau, kiek įkalbėjau ir teismą, ir kuriją duoti progą jam psichologiškai ir kitaip atsigauti. Tai padėjo ir išėjo visiems į gera. Kebliausia buvo kun. J. Liutkevičiaus byla. Jį kaltino Kalvarijos klebonas, kur kun. J. Liutkevičius keturklasėje kapelionavo ir klebonijoje gyveno. Jokio įrodomo sunkaus kaltinimo nebuvo, bet į kun. J. Liutkevičių iš seno nepalankiai žiūrėjo kai kurie teisėjai. Mano prašomi bylą baigti geruoju, teisėjai nesutiko, tada aš jiems atsikeršijau. Nagrinėjant bylą, buvo nusikalsta vienam teisminiam formalumui, dėl kurio kaltinamasis įgijo teisę dvidešimties metų apeliacijai. Teisėjai tai pražiopsojo - buvo pamiršę. Kai per paskutinę teismo sesiją nepaklausė mano prašymo bylą baigti kun. J. Liutkevičiaus iškėlimu iš Kalvarijos ne teismo sprendimu, o tik privačiai tai rekomenduojant vyskupui (su tokia sąlyga J. Liutkevičius buvo sutikęs), aš pateikiau pareiškimą raštu, kad apeliuoju ir apeliacijai turiu laiko 20 metų. Teisėjai sumišo ir rytojaus dieną prašė mane pareiškimą atsiimti, bet aš atsakiau, kad esu prisiekęs sąžiningai atlikti gynėjo pareigas ir tai darau. Taip ta byla ir liko nebaigta.

Kitą vasarą po metinių rekolekcijų kunigai atėjo į mano kambarį (tie, kurie laikomi buvo kuo nors blogesniais už geruosius), atsinešė butelį konjako, išgėrėm po vieną į mano sveikatą, ir davė man pravardę refugium peccatorum.

Bedirbdamas Vilkaviškio kunigų seminarijoje patyriau ir nemalonių momentų, nieko bendro neturinčių su seminarija. Paminėsiu du. Vienas - 1938 metų Katalikų akcijos suvažiavimas. Katalikai pasauliečiai aštriai užsipuolė Lietuvos katalikų bažnyčias ir hierarchiją, kad jie bažnyčių „aukso ir brangenybių" (tai jie pabrėžė) neatiduodą visuomenės reikalams. Prasidėjo užgaulios kalbos, vyskupai išėjo, paskutinis išėjo vysk. J. Staugaitis, gana šiurkščiai jiems replikavęs. Man, nesenai mačiusiam Vakarų Europos šventoves, ten saugojamus liturginius vertingus reikmenis, Lietuvos bažnyčios atrodė gana elgetiškos, išskyrus tai, kad vienoje kitoje yra meniškų altorių, sakyklų. Tame pat posėdyje neiškenčiau ir pasakiau savo nuomonę, o vėliau parašiau „Tiesos keliui" straipsnį. Prof. prel. P. Kuraitis buvo žadėjęs jį spausdinti, bet vėliau grąžino su prierašu, kad dėl jo įsižeistų man žinoma grupė, todėl straipsnio nespausdinsiąs. Tada Kaune daugelis ano sambūrio asmenų viešai žavėjosi Belgijos vadinamaisiais rexistais. Jie man nepatiko kaip ekstremistai, neigią bet kokį Bažnyčios autoritetą. Nuo to laiko mano santykiai su vadinamaisiais frontininkais niekad nesusiderino.

Antras konfliktas, nors buvo pramanytas, bet be intencijos ką nors užgauti. Suaktyvėjus krikščionių demokratų ir kairiųjų grupių koalicijai prieš tautininkus, vyko mitingai. Vienas toks buvo sekmadienį ir Marijampolėje. Kairiųjų kalbėjo Justas Paleckis, gindamas katalikų tezes, o krikščionių demokratų - kun. M. Krupavičius, tada Kalvarijos klebonas, gindamas kairiųjų tezes, be kitų, reikalaudamas civilinės metrikacijos. Prieš šį reikalavimą parašiau trumpą straipsnelį „XX amžiui", kalbėtojo pavardės neminėdamas, bet skaitantiems buvo aišku, kam taikiau repliką. Nežinau, kieno paveiktas, vyskupas A. Karosas įsakė kun. M. Krupavičiui aną pareiškimą pataisyti. Bent man atrodė, kad šis įvykis dar labiau atšaldė ir taip jau nešiltas nuotaikas tarp kun. M. Krupavičiaus ir manęs, ypač po kun. J. Liutkevičiaus bylos. Laikas visa tai išlygino, ir mudviejų vėlesnio laiko santykiai buvo net konfidencialūs.

Tačiau tai keletas man nepalankių ir nemalonių įvykių. Apskritai

1936-1940 metai Vilkaviškyje buvo malonūs. Vėliau sužinojau, kad iš pradžių seminarijos rektorius prel. J. Naujokas vienam kitam buvo pareiškęs nuomonę, jog su manim geriau būsią būti atsargiems, jis mane laikąs per dideliu rigoristu, tačiau netrukus mūsų santykiai sušilo, visokiam bendradarbiavimui ir bendravimui turėdavau net per mažai laiko. Pasitaręs su kun. J. Adomaičiu, tada Katalikų akcijos diecezinių direktorium; iškėliau mintį įsteigti katechetų kursus suaugusiems. Iš pradžių net vysk. M. Reiniui atrodė, kad vardas nepatrauklus, bet pradėję pamatėme, kaip žmonės domisi religiniais klausimais ir kad jie mažai paiso, kokiu vardu tai vadinsis. Vilkaviškyje, Pilviškiuose ir kitur žmonių dalyvavimas pralenkė net mano viltis. Kaip artimai susigyvenau ir su seminarijos, ir su parapijų net vyresnio amžiaus kunigais, pailiustruosiu vienu nereikšmingu fakteliu ne iš savo srities. Lietuvos kunigų seminarijose būdavo iškilmingai švenčiama šv. Juozapato šventė, palaikanti klierikų tarpe Rytų ir Vakarų Bažnyčių susijungimo mintį. Rektorius prel. Jonas Naujokas norėjo vienais metais pasikviesti bizantiškosioms Mišioms vyskupą Pranciškų Bučį, tada gyvenusį Kaune. Vyskupas sutiko su sąlyga, kad bus kam giedoti per Mišias, nes tada jis dar neturėjo teisės laikyti skaitytines (bizantiškąsias) Mišias. Studijuodamas Romoje, sekmadieniais nuvykdamas mišių į Russicum, susipažinau su slavų bizantine liturgija, kokia buvo ir vysk. P. Bučio. Pasikalbėjęs su kun. prof. Mykolu Ražaičiu, buvusiu mano mokytoju, pasisiūliau rektoriui suorganizuoti „chorą". Su kun. M. Ražaičiu pakalbinome kun. Igną Starkų, Virbalio kleboną, kun. Joną Vebeliūną, Sintautų kleboną. Tie trys buvo susipažinę su minima liturgija studijuodami Petrapilyje.

Dieną prieš šventę susitikome vakare visi keturi Virbalio klebonijoje. Buvau jau gavęs iš vysk. P. Bučio reikiamų giesmių gaidas. Pasikartojome. Kun. J. Vebeliūnas buvo stiprus bosas, kun. M. Ražaitis baritonas, kun. I. Starkus pirmas tenoras, aš antras tenoras. Sekantį vakarą dar pasikartojome jau seminarijoj. Per Mišias pagiedojome be nesklandumų, mūsų kvartetą net pagyrė ne tik vyskupas P. Bučys, bet ir vyskupas A. Karosas. O tarnas Juozas Gumauskas susijaudinęs sakė: „Nežinia, nei kaip susirinkote, nei kaip jūs ruošėtės, o kad pagiedojote, tai nors verk klausydamas. Vargoninninkas visą savaitę klierikus rikdo rikdo, o kai nueina į katedrą, tai viskas pabyra".

Iš Vilkaviškio seminarijos laikų paminėsiu dar vieną faktą. 1939 metų vasarą Lietuvos katalikų Mokslo Akademijos suvažiavimo metu buvau pakviestas vieną dieną pietų Vatikano nuncijaus charge d'affaires mons. Burzio. Pietavome tik trys: šeimininkas, Apaštalinis Vizitatorius T. Peletier, OPD ir aš. Kalbėjomės apie tautininkų valdžios pastangas nuslopinti ateitininkų federaciją. Pasakiau savo nuomonę, kad ateitininkija yra svarbesnė, negu už ją siūloma kaina - kiek švelnesni diplomatiniai santykiai su liberalia, negausia ir neamžina dabar valdžioje esančia tautininkų partija. Kai valdžioje „režimas" toks, kaip dabar tautininkų, nelaikau svarbiu dalyku, kad neturime nuncijaus, o tik charge d'affaires, ir gauti nuncijų ateitininkų uždarymo kaina būtų didelė klaida lietuvių katalikų akyse. Be to, ateitininkai niekad nėra prašę leidimo veiklai Apaštalų Sostą ir todėl nuolaida tautininkams, sutinkant uždaryti ateitininkus, niekad nebūtų nuoširdžiai priimta, ją ignoruotų, o ateitininkai veiktų slaptai, kaip dabar yra gimnazijose, ir tik be reikalo laikytų Vatikaną savo priešu. Mano nustebimui, po pietų išsiskirstant mons. Burzio man padavė storą bylą, nesakydamas, kas ten yra, tik pasakydamas, kad tai sub secreto Officii, ir kad po savaitės su parašyta mano nuomone atvežčiau asmeniškai, nesiųsčiau paštu. Maniau, kad bus kokia nors moterystės byla iš Rota Romana. O radau visą bylą: valdžios, Apaštalų Sosto ir Lietuvos vyskupų susirašinėjimą Ateitininkų federacijos klausimu. Su pasigėrėjimu perskaičiau, kad gandai, jog arkivyskupas Juozapas Skvireckas esąs tos nuomonės, kad verta daryti nuolaidų tautininkams ateitininkijos sąskaita, neatitinką jo tikrosios nuomonės. Visi vyskupai gynė ateitininkus prieš valdžią. Gana plačiai išdėsčiau savo nuomonę ir laisvą dieną nuvežiau bylą į nunciatūrą.

1940 metų vasarį, neatsimenu, kurią dieną, pašaukė mane į nunciatūrą ir pasakė stulbinančią naujieną: ar sutikčiau būti vyskupu pagalbininku Kauno arkivyskupui metropolitui Juozapui Skvireckui. Spontaniškai vardijau įvairias priežastis, dėl kurių nelaikyčiau tokio žingsnio tinkamu. Pasakiau manąs, kad ir pats arkivyskupas, ir Kauno kunigai manęs beveik nepažįsta ir nebūsiu palankiai priimtas. Mons. Burzio atsakė, kad arkivyskupo atsiklausta ir jis pritaręs, o kitų nebūsią paisyta, nes visi niekad nebus vienos nuomonės. Paprašiau laiko pasvarstyti. Davė vieną savaitę, tačiau liepė saugoti pareigos paslaptį, taigi su niekuo negalėjau pasitarti. Pasitariau išpažintyje su

(Autoriaus praleistas sakinys)

bus daug nepalankumo, bet nenujausdamas, kas netrukus ištiks visą Lietuvą ir ką tai atneš man, kaip vyskupui Kaune. Šia proga prisimenu, jog į Lietuvos to meto padėtį žiūrėjau labai pesimistiškai. Savo požiūrį išreiškiau, kai 1939 metų rudenį, Lietuvai grąžinus Vilnių, visur šventė džiaugsmo šventę. Kai Vilkaviškyje ta proga sušaukė viešą mitingą, aš seminarijos kunigams pasakiau, kad nematau pagrindo džiaugtis, nes ne Vilnius jungiamas prie Lietuvos, o Lietuva prie maskolių užimto Vilniaus. Kai kurių pasipiktinimui, tame mitinge nedalyvavau.

1940 m. kovo 29 dieną pašaukė į nunciatūrą, kur man įteikė pranešimą iš Vatikano, kad esu paskirtas Kauno arkivyskupo pagalbininku vyskupu. Neprasitariau niekam, kol balandžio 1 dieną žinios nepaskelbė Romoje ir Kaune. Kadangi tokia diena, tai naujieną beveik visi palaikė balandžio pirmosios juoku. Vis tiek Kauno kurijos ir kapitulos kunigai paklausė arkivyskupą, nunciatūrą. Abu šaltiniai žinią patvirtino. Tą dieną į Kauną buvo nuvykęs Vilkaviškio seminarijos kun. Pijus Karalius, seminarijos ūkvedys, ir parvežė žinią. Balandžio 2-os ankstų rytą, man vos apsirengus eiti į koplyčią, seminarijos kunigai beldėsi šaukdami į mano duris. Jie sveikino mane rimtai ir patenkinti. Netrukus atėjo vyskupas M. Reinys, kurijos ir katedros kunigai, pradėjo skambinti iš Kauno ir kitur. Pas vyskupą A. Karosą nuėjau pats ir jam pasakiau, kas įvyko. Seminarijos darbą tęsiau kaip iki šiol. Po kelių dienų pakvietė prie telefono mons. Burzio ir paklausė, kodėl nesirodau Kaune. Atsakiau, kad mano laisva diena yra rytoj, trečiadienį, tada ir atvyksiu. Nuvykęs į Kauną, tiesiai ėjau į nunciatūrą. Iš čia mons. Burzio telefonu pakvietė arkivyskupą metropolitą Juozapą Skvirecką, pasakė, kad aš esu atvykęs, ir klausė, kada galėčiau jį aplankyti. Arkivyskupas liepė atvykti dabar pat, mane pasitiko ir priėmė labai nuoširdžiai. Jis pats mane supažindino su savo kurijos kunigais, kviete pasilikti pietų, bet padėkojęs atsiprašiau, nes norėjau šį kartą atlikti tik būtiniausius formalumus. Mons. Burzio man patarė, kokia tvarka aplankyti valstybės valdžios asmenis. Po savaitės, trečiadienį, vėl atvykau į Kauną ir visą dieną lankiau kapitulos, seminarijos kunigus, valdžios asmenis: valstybės prezidentą, kelis ministerius, Kauno miesto burmistrą. Pietavau pas arkivyskupą su keliais

kurijos kunigais. Dėl visų vizitų buvau iš anksto susitaręs telefonu iš Vilkaviškio. Prezidentas susirūpinęs klausė, kodėl mane paskiriant nebuvo atsiklausta valdžia. Jam paaiškinau, kad konkordatas kalba tik apie kandidatus į vyskupus ordinarus - diecezijų valdytojus, o ne apie pagalbininkus, paaiškinau Vatikano praktiką. Toliau teiravosi, kokia bus mano kompetencija, ar tikrai aš užimsiu prel. K. Šaulio, kaip generalvikaro, pareigas. Paaiškinau vyskupo pagalbininko kompetenciją, pasakiau, kad tikrai prel. K. Šaulys pasiliks generalvikaru. Prezidentas, matyt, buvo patenkintas, pažadėjo dalyvauti mano konsekracijoje. Šia pačia proga sutarėme su arkivyskupu ir konsekracijos dieną - gegužės 19-ąją, pasiūlius pačiam arkivyskupui. Jis taip pat pareiškė, kad konsekracija turėtų būti jo katedroje, sutarėme, kad konsekruos jis pats, konsekratorius pasikviesiu aš pats. Jais buvo vyskupai M. Reinys ir V. Borisevičius. Vyskupas M. Reinys, kuris Kaune profesoriavo, ten lankėsi kelis kartus per savaitę ir gerai žinojo visokias nuotaikas, mane informavo, kad mano paskyrimas esanti Kaune didelė sensacija, apskritai pritariama, bet esą ir nepatenkintų. Man tai pasakė, kai antrą kartą apsilankiau Kaune, ypač perspėjo arkivyskupo sekretorius kanauninkas J. Usorius.

Jis paminėjo net pavardes, patarė nepirkti insignijų, nurodė asmenį, kuris visas insignijas jau turįs, nes buvęs tikras, kad jis tikrai būsiąs vyskupu. Lankiau Katalikų akcijos, ateitininkų ir kitus katalikų vadovaujančius asmenis. Labai šaltai priėmė „XX-tas amžius", nors aš pats tuos žmones visada gerbiau ir vertinau. Labai daug man padėjo ne tik patarimais, bet ir darbu kanauninkas J. Usorius, kai ruošiantis konsekracijos šventei buvo visokių reikalų bazilikoje bei pasiruošimo svečių priėmimui. Asistą, giedojimą ir kt. bazilikoje sutiko sutvarkyti bazilikos rektorius kanauninkas J. Dogelis ir Kauno seminarijos vadovybė. Pietus seminarijos didžiojoje vadinamojoje naujoje salėje sutiko paruošti Karininkų ramovės šeimininkė. Kviestinų žmonių buvo daug tiek iš Kauno, tiek iš Vilkaviškio kunigų, dar pagrindinių organizacijų vadovai, asmenys, kurių negalėjau nekviesti, bet dėl vietos stokos teko apsiriboti tik valdžios asmenų ir giminių svarbiausiais žmonėmis.

Dar prieš konsekraciją, 1940 m. balandžio 22 dieną, atvyko Lietuvon naujas Apaštalinis Nuncijus arkivyskupas Aloizius Centoz. Arkivyskupo pavedimu su keliais kurijos ir kapitulos nariais - prelatu Šauliu,

kanauninkais Jokubauskiu ir Usorium, pasitikom nuncijų prie Lietuvos sienos Kybartuose ir palydėjome į Kauną. Kaune gelžkelio stotyje laukė arkivyskupas J. Skvireckas, visi kiti Lietuvos vyskupai, valdžios žmonės. Su nuncijum visi vyskupai vykome pas arkivyskupą ir čia visi pietavome. Paskui nuncijų palydėjome į jam skirtą naują rezidenciją, į Lietuvos banko rūmus Donelaičio gatvėje.

Nuncijus man atvežė iš Romos vyskupišką kryžių, Vilkaviškio diecezijos kunigų dovaną, kurį Romoje nupirko vyskupas P. Bučys. Tą kryžių nešioju ir dabar (1974 m.) Šios dienos daugelio vyskupų nusiteikimu jis per daug puošnus, tačiau dienos nuotaikų nepaisau, o kryžių branginu kaip draugų dovaną.

Tą pat dieną grįžau į Vilkaviškį, nors turėjau visokių lankytojų, bet tęsiau pamokas seminarijoje. Prieš konsekraciją savaitei užsidariau rekolekcijoms Kaune pas tėvus jėzuitus. Konsekracijos šventė buvo gana didinga. Katedroje giedojo jungtinis Kauno seminarijos klierikų ir Kauno operos chorai, dalyvavo nuncijus, visi vyskupai, išskyrus A. Karosą, valstybės prezidentas su ponia, kviesti vidaus, užsienio, švietimo reikalų ministeriai, keli nekviesti generolai, visokių žmonių, kiek tik tilpo erdvioje Kauno katedroje bazilikoje. Vienas vokietis, atvykęs iš Berlyno kiek vėliau, sakė atvažiavęs pamatyti paskutinės laisvos Lietuvos šventės. Kitiems buvo aiškus mūsų krašto netolimos ateities likimas, tik mes patys raminomės pasitikėjimu, sutartimis su Maskva. Jeigu panašią šventę dar kada ruoščiau, padaryčiau daug ką kitaip, pasakyčiau ir geresnę kalbą, nors iš kitos pusės, turint galvoj visą Lietuvos ir Kauno atmosferą, gal geriau tiko ta bendra padėkos, pažado aukotis kalba, kokią ir pasakiau. Ano berlyniečio posakis nebuvo visai teisingas, nes dar po mano konsekracijos tradiciškai Kaune buvo švenčiama Dievo Kūno šventė, apie kurią nuncijus pasakė, kad panašios procesijos jis nėra matęs. Jubiliejinių 1933 metų vasarą Dievo Kūno procesija Romoje, Švento Petro aikštėje, vadovaujama P. Pijaus XI, kurioje ir aš dalyvavau, tikrai buvo menkesnė už Kauno procesiją.

Po konsekracijos vėl grįžau į Vilkaviškį baigti klierikų egzaminų. Kaip prieš konsekraciją, taip ir dabar, gaudavau iš Kauno vieną kitą anoniminį su plūdimais laišką. Vienas iš tų „konspiratorių", pasipiktinęs kitų elgesiu, mane telefonu painformavo, kas buvo kalbėta, kokį gausiu laišką, tad neėmiau į galvą.

Baigęs Vilkaviškio seminarijoje klierikų egzaminus, birželio 12 dieną išvykau į Kauną čia gyventi. Buvo paskutinės politinės įtampos dienos. Ne vien Vilkaviškio kunigai žinojo mano pesimistiškas nuotaikas dar nuo tada, kai Maskva įkurdino Lietuvoje savo militarines bazes-įgulas. Tokių nuotaikų apimtas priėmiau mano paskyrimą vyskupu, su tokiomis nuotaikomis vykau į Kauną. Atsimenu, kad atėjusiems mane pasveikinti mano prieteliams, Gražiškių mokyklos vedėjui ir žmonai Liutkevičiams, sakiau, jog nėra kuo džiaugtis, gyvename tokius laikus, kad man gali tekti pačiam išsikasti duobę prieš sušaudymą. Ačiū Dievui, taip neįvyko, bet parodau nuotaikas tampant vyskupu. Vėliau Romoje sužinojau, kad vyskupą V. Padolskį ir mane skyrė tokius jaunus vyskupais tik dėl numatomos sunkios Lietuvos ateities.

Birželio 15 dieną rusai viešai užėmė Lietuvą. Visi Kaune man rengiami priėmimai - valdžios žmonių, organizacijų ir kt., - savaime atkrito. Birželio 16 d. pasiūliau arkivyskupui sukviesti kurijos, kapitulos, seminarijos kunigus pasitarimui. Arkivyskupas ramiai išklausė įvairių pasisakymų, kurių tarpe buvo ir labai naivių, įtakotų SSSR kultūrai pažinti draugijos. Arkivyskupo žodis buvo trumpas ir šaltas. Jis patarė neturėti optimistiškų iliuzijų. „Bolševizmas yra toks pat, kurį pažinote 1918-1920 metais, - kalbėjo arkivyskupas. - Kai jis bus kitoks, apie kokį kai kurie čia kalbate, jis tada net nesivadins bolševizmu. Atėjo sunkaus išbandymo laikai ir tokiems būkime pasiruošę".

Pačiomis pirmomis dienomis pasikviečiau kunigus Stasį Ylą, Juozą Prunskį, Kazimierą Barauską, pasakiau savo nuomonę, kad bolševikai ilgai nedelsę juos likviduos, ir patariau pasitraukti iš Lietuvos. Jie pasiklausė arkiv. J. Skvirecką, kiti du - vyskupą K. Paltaroką. Kiek žinau, tiedu mano minčiai pritarė, ir visi trys kunigai dar laiku ir be didesnių kliūčių, kad ir nelegaliai, perėjo Lietuvos-Vokietijos sieną. Taip pat pačiomis pirmomis dienomis po vidurnakčio atbėgo pas mane išsigandusi dr. Agota Šidlauskaitė. Ji papasakojo, kad tik dabar išleista iš NKVD, kad jai įsakyta padaryti nuorašus jos rašomų raštų Italijos ambasadoje, kur ji tarnavo, ir apie tai niekam neprasitarti. Pagrasino net mirties bausme. Jai patariau viską pasakyti Italijos ministeriui. Ji paklausė, anas jai padėkojo, paliko pareigose, patarė daryti, kaip jai NKVD įsakyta, ir pasakė, kad jos sąžinės ramybei jis neduosiąs jai jokių svarbių raštų.

Buvo suplanuotas jos legalus išvykimas į užsienį, bet kai atėjo į gelžkelio stotį, sulaikė, atėmė užsienio pasą ir liepė ramiai sėdėti namie ir dirbti savo darbą. Prie namo, Bazilikos namuos Valančiaus gatvėje, kur jinai gyveno, buvo pastatyta NKVD sargyba. Antrą ar trečią naktį po to ji gudriai paspruko ir nubėgusi į Italijos ambasadą gavo Italijos pasą ir ten prieglaudą, kol išvykdama atstovybė ją išsivežė, kad ir su didelėmis kliūtimis (Tikiuosi, pati dr. A. Šidlauskaitė bus tai tiksliau aprašiusi).

Netrukus užėjo pasikalbėti ir generolas S. Raštikis. Jam pasakiau, kad reikėjo pasitraukti į laisvą pasaulį visiems valdžios žmonėms, bent dalį kariuomenės pervesti į Vokietiją nors po simboliško pasipriešinimo Maskvos kariuomenei. Mano dėdei, majorui Jonui, kuris nesėkmingai bandė išvesti į Vokietiją Marijampolėje stovėjusį pėstininkų devintąjį pulką, taip pat patariau bėgti iš Lietuvos su šeima. Žinojau jo prisirišimą prie Lietuvos ir jo patriotizmą, tad per daug nesistebėjau, kad patarimo nepaklausė ir žuvo. Tačiau daugelis, kaip sakė gen. S. Raštikis, buvo romantikai, tikėjosi išlaikyti, nors ir Maskvos kontroliuojami, šiokią tokią autonomiją. Pasirodo, kad ir rusai turėjo savo nuomonę apie mane. Tos pat 1940 metų vasaros pabaigon vieną kartą iš Kalvarijos atvykęs kun. Mykolas Krupavičius papasakojo tokią istoriją. Atvykę pas jį du parodė dokumentus esą aukšti NKVD pareigūnai iš Maskvos, kalbino jį patį būti lojaliu (nereikalavo pažado šnipinėti), teiravosi, kas iš Lietuvos katalikų kunigijos esą pažangūs. Jis paminėjęs kelis ir mane. Apie mane atsakę, kad asmeniškai manęs dar nematę, bet nemaną, kad būčiau Maskvai lojalus. Jie pasakę turį apie mane žinių, kad aš į visą rusų tautą žiūrįs kaip į všyvij narod - utėlėtą tautą. Savo asmeninius kontaktus su bolševikų valdžios asmenimis ir įstaigomis esu aprašęs straipsnyje: „Mano santykiai su NKVD". Čia tik pridėsiu, kad lietuvių tarpe yra ASMENYBIŲ, kurios viršija gražiausias viltis. Ir man teko surasti žmogų, kuris taikėsi patekti į Kauno kalėjimą ir parnešti žinių apie mano dėdę majorą Joną, apie ten esančius kelis kunigus. Tas pats žmogus parvežė man žinią iš IX forto, kad birželio 16 dieną dėdę Joną ir dar keliolika iš IX forto išvežė. Net jų kalėjimo draugai ir sargai manė, kad juos išvežė tremti, tačiau po tos dienos jie iš niekur niekada neatsiliepė. Ar jie nužudyti kur nors Kauno apylinkėse, ar išvežti ir žuvę kur nors toliau, iki šiol nepavyko sužinoti nei šeimai, nei kitiems. Turiu pridurti,

kad gautomis iš gyvų išlikusių lietuvių žiniomis, majoras dėdė Jonas mirė Šiaures Sibire - Solikamske, 1942 m. V. 5.

Apie mano asmeninius santykius su rusų okupacinėmis įstaigomis, apie Lietuvos Bažnyčią, seminarijas, teologijos-filosofijos reikalus ir likimą yra mano atskiri rašiniai ir knygelė „Katalikų Bažnyčia Lietuvoje 1940-1944", tad čia jų nekartosiu.

Dar prieš gerą mėnesį, didėjant politinei įtampai, sutarėme su arkivyskupu ir tai paskelbėme kunigams, kad 1941 metų vasarą aplankysiu visą arkidieceziją, tik ne kiekvieną parapiją, o dekanatų centrus ar kitas žmonėms patogesnes vietas, kad norintys galėtų priimti Sutvirtinimo sakramentą. Jonava buvo pirmoji. Birželio 22 d., sekmadienio rytą, mano dėmesį patraukė garsus orlaivių ūžimas. Pažvelgęs pro langą iš vadinamųjų Bazilikos namų Valančiaus gatvėje, pamačiau būrį skrendančių orlaivių, iš jų krentančias bombas ant Aleksoto aerouosto. Po trumpo bombardavimo vėl buvo tylu. Laikas vykti į Jonavą. Nors supratome, kad jau turbūt karas, bet su kun. Jonu Aviža, kuris turėjo mane lydėti, nuėjome į autobusų stotį, pasiryžę, jeigu eis autobusas, važiuoti į Jonavą. Ką patyriau Jonavoje ir kaip grįžau į Kauną, yra straipsnyje apie santykius su NKVD.

Iš Jonavos Kauną pasiekėme sekmadienį, birželio 28 popiečiu. Parėjęs radau manęs laukiančius du vokiečius. Kunigai sakė, kad jie atėjo manęs ieškodami jau trečią kartą. Abu man nematyti, nepažįstami. Juodu pasisakė esą iš Berlyno ir paklausė mane, ar aš sutikčiau kokiu nors būdu dalyvauti Lietuvos civilinės valdžios sudaryme. Aš labai nustebau. Jiems paaiškinau, kad tai ne mano sritis, jeigu ir sutikčiau, tai pirma turėčiau gauti Vatikano leidimą ir kad žinau iš radijo, jog Kaune jau esanti Lietuvos laikinoji vyriausybė, su kuria aš dar nesusisiekiau, o jiems patariau kalbėtis su tos vyriausybės žmonėmis. Ją sudarančius asmenis visus pažįstu ir jais pasitikiu. Jie man savo pažiūrų neatskleidė, tik pasakė, kad Berlyno planai esantys kitokie, kad tokia vyriausybė, apie kokią aš kalbu, iki karo pabaigos negalėsianti veikti. Nesileidau į ginčus, ir jie netrukę išėjo. Supratau, kad Berlynas nori tik marionetinės vyriausybės, kuri gal net neturėtų vyriausybės vardo, tik padėtų vokiečiams administruoti užimtus kraštus. Pasiunčiau kunigą informuoti Laikinąją vyriausybę apie šį pokalbį.

Dar tą pačią dieną teiravausi apie likimą prof. Garmaus, kuris bolševikų okupacijos metu buvo paskirtas Kauno miesto burmistru, apie komisarus Glovacką - planavimo komisijos pirmininką, Gedvilą - vidaus reikalų komisarą ir J. Žiugždą - švietimo reikalų komisarą. Rusų okupacijos metu mūsų santykiai buvo tokie ir jie taip paisė lietuviškų reikalų, kad būčiau daręs žygių jiems gelbėti. Paaiškėjo, kad prof. Garmaus nelietė, o anie trys pabėgę. Vėliau sužinojau, kad Glovackas žuvęs kelyje netoli Panevėžio.

Kai nuotaikos šiek tiek aprimo ir pasiekė nors dalis žinių apie iššudytus rusams atsitraukiant kalinius, apie žuvusius vokiečių frontų zonose bei kritusius partizanus, pasitarėme su arkivyskupu ir paskelbėme pamaldas už visus, žuvusius Lietuvoje. Apie tai pranešėme ir vokiečių karinei vadovybei. Bazilikoje Mišias laikiau aš, atėjo mūsų Laikinosios vyriausybės atstovai, vokiečių karo komendantas generolas, bene pavarde Bauer, ir daugiau vokiečių kariškių. Pasakiau kelis žodžius lietuviškai ir vokiškai paminėdamas Mišių intenciją.

Grįžus į Kauną, po kelių dienų mane aplankė iš Berlyno atvežtas generolas Stasys Raštikis, teiraudamasis mano nuomonės apie vokiečių siūlymą sudaryti jam Kaune, prie okupacinės valdžios, Tarėjų tarybą. Jam pasiūlyta tarybą pasirinkti ir pačiam pirmininkauti. Nepatariau to daryti, bet supratau, kad ir jo nuomonė tokia pati.

Neatsimenu tikslios datos, bet netrukus po frontų audros gavome iš Berlyno nunciatūros raštą, pasirašytą Vatikano Valstybės Sekretoriaus kardinolo Rossi, data 1941 m. kovo 12 d., kad, šalia arkivyskupo metropolito, jeigu jis būtų sukliudytas, man suteikiamos ordinaro teisės. Man adresuotame voke tokie pat raštai buvo arkivyskupui M. Reiniui ir vysk. V. Borisevičiui, kuriuos jiems perdaviau. Savo raštą parodžiau arkivyskupui ir kapitulai. Su arkivyskupu susitarėme, kad vienas be antro žinios nieko nedarysime, ir kas vieno padaryta, antras nekeisime.

Greitai iškilo Lietuvos žydų likimo klausimas. Apie tai parašyta atskirai.

Taip pat netrukus iš Berlyno gavome kunigo St. Ylos laišką, prašantį pagalbos sugrįžti į Lietuvą. Jis buvo pageidaujamas ir mūsų seminarijoje. Berlyno valdžia vis neigiamai atsakydavo jo prašymams, negelbėjo nė manasis. Galutinai sutarėm su Kauno gestapu, kad jis gautų leidimą

kelioms savaitėms aplankyti Lietuvą, o paskui Kauno gestapas uždraus jam, kaip nedraugingam vokiečiams, grįžti į Vokietiją. Taip ir buvo: jis gavo leidimą apribotam laikui lankytis Lietuvoje. Kai laikas pasibaigė, gestapas atšaukė jo leidimą grįžti į Berlyną. Žinoma, dėl to jo reikalai Berlyne nepagerėjo. Kaune jį priėmė dirbti seminarijoje, bet tokiomis aplinkybėmis jis per drąsiai elgėsi už seminarijos sienų. Suorganizavo rašytojų ir menininkų klubą, kurio nariai reguliariai rinkdavosi Maironio namuose. Vieną dieną tėvas Fulstas, S. J. mane painformavo, kad narys N. N. yra gestapo pasiųstas sekti tą jų veiklą. Neminėdamas pavardės perspėjau kun. St. Ylą, patardamas būti atsargiems, kad nepakenktų daugeliui. Gal kun. St. Yla apie tai plačiau pats parašys, o aš žinau tiek, kad susirinkime kun. St. Yla gana karštu tonu apie tai viešai pranešęs visai auditorijai ir paprašęs tą anoniminį asmenį išeiti. Ne kuris kitas, o anas, man minėtas, pakilęs ir išėjęs. Negalėčiau pasakyti, ar tai prisidėjo ar ne, kad kun. St. Yla buvo parinktas deportacijoms į Štuthofą.

1943 m. buvo gausu visokių nemalonių įvykių. Vasaros pabaigoje vizituodamas parapijas, vieną rytą gavau nelauktą žinią, kad naktį į rugsėjo trečią Kaune, Mažylio ligoninėje, staiga mirė mano motina. Ji turėjo tą dieną išvykti namo po mažos operacijos. Parapijas vizituoti, kol sugrįšiu, telefonu iškviečiau vysk. T. Matulionį, o aš išvykau į laidotuves.

Tą pačią vasarą du mūsų rezistencijos vadovai, atėję pas mane, išreiškė nepasitenkinimą, kad kunigai Fulstas, P. Petraitis ir M. Sandanavičius per artimai draugauja su gestapo žmonėmis. Jiems nušviečiau tikrovę. Netrukus du faktai sugriovė jų nuomonę.

Rezistencijos prikalbėti, buvęs prezidentas K. Grinius, kun. M. Krupavičius ir buvęs ministeris J. Aleksa pasirašė nežinau kieno parengtą memorandumą Vokiečių okupacinei vyriausybei.

Netrukus visiems trims buvo įsakyta vykti į Eitkūnus ir prisistatyti ten gestapui. Kadangi tai buvo Tilžės gestapo sritis, tai visi nusigandome, nes jis buvo pagarsėjęs žiauriais sprendimais. Rezistentai kreipėsi mano pagalbos. Atsakiau, kad aš kitų kelių neturiu, tik tuos, jiems žinomus, kuriuos neseniai buvo pasmerkę. Kun. Fulsto lydimas į gestapą vykau pats. Aiškinau, kaip mokėjau, kad griežtai bausdami tuos asmenis nieko nelaimėtų patys vokiečiai. Išklausiau visų jų priekaištų, kiek jie visko

„nematę“, kiek kartų rizikavę mūsų labui savo galvomis Berlyno akyse ir t. t. Galutinai sutarėme, kad Kauno gestapas bandys pasmerktuosius užtarti, bet perspėjo, kad tai nebus lengva, nes prieš juos veikia Zivilverwaltungas, tad patarė daryti žygių ten. Buvau ir ten. Šaltai priėmė ir nieko gero neišgirdau, tik generalkomisaro von Renteln pasakymą, kad protestuoti galima, bet keiktis ne, ir kad tas jų raštas negalįs likti be pasekmių, nes jame įžeisti vokiečiai. Kitas smulkmenas gal kiti parašys, o galutinis rezultatas buvo toks, kad K. Grinius, kadangi aklas, paliktas neliestas, J. Aleksa ištremtas į Berlyną (kur turėjo nuosavą namą), o kun. M. Krupavičius - į Rėgensburgą, į basųjų karmelitų vienuolyną. Vokiečių valdžia karmelitų paklausė, ar jie tokį tremtinį priims. Kol tai buvo suderinta, kun. M. Krupavičius gyveno Tilžės gestapo priežiūroje.

Lietuviams boikotavus mobilizaciją į legioną, Berlynas ir Lietuvos Zivilverwaltungas padūko. Ypač įtūžo Lietuvos Zivilverwaltungas, nes boikotas buvo įrodymas Berlynui, kad blogas Lietuvos tvarkymas ir prasti santykiai su tauta. Per represijas daug mums brangių žmonių pateko į Štuthofo kacetą. Mūsų laimei, visą laiką konfliktavo vokiečių civilinė valdžia ir gestapas su kariuomene. Karo komendantas generolas Justas tai panaudojo savo prestižui. Jis pasiūlė lietuviams mobilizuoti nors vieną darbo batalioną ir tuo įrodyti, kad lietuviai nėra prorusiški, o tik nepritaria Zivilverwaltungo politikai ir taktikai. Buvau ir aš prikalbėtas pasakyti per Kauno radiją žodį lietuviams. Vieną vakarą pašaukė atvykti į Zivilverwaltungą. Ten buvo kelios dešimtys žymesnių lietuvių: kariškių, profesorių ir kt. Susirinkime vokiečiai nedalyvavo, pradėjo generolas Kubiliūnas, pirmasis tarėjas, o daugiausia kalbėjo pulkininkas Birontas. Kubiliūno buvo tik paaiškinamasis žodis, kad esame sušaukti apsvarstyti įtemptos padėties ir padaryti žygių jai apraminti. Piktai kalbėjo plk. Birontas, visur kaltindamas lietuvius. Aš, kaip dvasiškis, jaučiausi drąsesnis tokioje situacijoje ir protestavau prieš plk. Bironto lietuvių niekinimą ir kaltinimą, pakartojau lietuvių bandymus pozityviai dalyvauti kovoje su Maskva, vokiečių padarytas klaidas, kurios atšaldė žmonių nuotaikas, kėlė nepasitikėjimą Vokietijos politika. Mano kalba plk. Birontą aptildė, dalyviai man pritarė. Pasirašėme atsišaukimą į tautą, kurį paskui vokiečiai paskelbė ir kuris liko ateityje dokumentu, kurį rusai ne kartą citavo prieš mane. Po to susirinkimo buvo daugybė nuotykių.

Vos tik pasklidus atsišaukimo gandui, vieną vakarą skambina telefonu Lazdijų gimnazijos kapelionas ir sako, kad jie dabar esą susirinkime ir norį iš manęs išgirsti, kaip tą atsišaukimą suprasti: jo klausyti ar ne. Atsakiau: „Kunige Antanai, tu nemoki telefonu kalbėti", - ir padėjau telefoną. Rytą vėl telefonas, iš tono ir stiliaus supratau, kad kalba kažkoks mažlietuvis iš gestapo ir klausia to paties. Paprašiau pasisakyti pavardę. Tas pradėjo karščiuotis mane bardamas, kad neatsakau tiesiai. Atsakiau, kad mano pareigos man neleidžia skaityti anoniminių laiškų ir klausytis anoniminių kalbėtojų. Jis pradėjo šaukti: „A, tai tu šitokis, mes tave rasime". Padėjau telefoną. Manau, jeigu ne mūsų pasinaudojimas Zivilverwaltungo, gestapo ir kariuomenės trintimi, būtume nukentėję daugiau.

Netrukus vėl ateina pas mane tie patys, kurie aną kartą piktai kalbėjo apie trijų kunigų bendravimą su gestapu ir kariškiais. Gelžkelių valdybos direktoriui inžinieriui Augustaičiui gestapas raštu įsakė tą ir tą dieną prisistatyti Eitkūnų gestapui. Žinojome iš patirties, kad tai reiškia kelionę į Štuthofą. Atsakiau, kad aš neturiu jokio kito kontakto su vokiečių įstaigomis, tik per tuos kunigus. „Ot kaip tik todėl mes ir atėjome, kad tą žmogų gelbėtum". O jis buvo vienas iš mūsų pogrindžio žmonių. Kun. Petraitis kviečia vakarienės jau įprastus asmenis: prokurorą, gen. Justą, gestapo viršininką Jalger, jo pagalbininką Schnic ir privaišinęs pradeda maldauti, ginti inž. Augustaitį, kaip niekuo nekaltą pozityvų, vokiečiams draugišką žmogų. Žinoma, vokiečiai nepatenkinti, bet liepė rytojaus dieną Augustaičiui būti gestape. Nuėjęs gauna tik ilgesnį laiką pasilikti laisvėje, o laikui pasibaigus turėjo vėl pasirodyti gestapui. Laikui praėjus, jis vėl nueina. Neatsimenu kuris iš tarnautojų jį piktai išbarė, kad dar Kaune, paėmęs raštą sudraskė ir išvarė jį lauk šaukdamas, kad daugiau nepasipainiotų jiems akyse. Tas išsigandęs ateina pas mane, papasakoja visą pokalbį ir klausia, ką dabar daryti, kad jis likęs be jokio rašto. „Argi nesupranti? - sakau jam. - Važiuoki į tėviškę ar kitur ir daugiau jų akyse nesirodyki, o jie tavęs neieškos".

Vieną dieną priešpiečiais įpuola kun. P. Baltrumas, Telšių kunigų seminarijos ūkvedys (prokuratorius). Tilžės gestapas, už kažką keršydamas vyskupui J. Staugaičiui, padarė seminarijoje kratą, rado daug maisto atsargų, areštavo ūkvedį kun. Baltrumą ir atvežę uždarė Kauno kalėjime.

Rytojaus dieną prisiprašė kalėjimo sargą, kad tas jam leistų ateiti pas mane informuoti, ir jis grįšiąs į kalėjimą. Jo neišleidau, o vėl kreipiausi į kun. P. Petraitį. Šis vėl susikviečia jau įprastus asmenis vakarienės. Po gerų vaišių kun. P. Petraitis tik su jam įmanomu naivumu (o būdamas labai gudrus ir išsilavinęs, mokėdavo gerai suvaidinti naivuolį) kone verkdamas pradeda pasakoti vokiečiams, kaip niekuo dėtas kunigas turįs kentėti kalėjime vien dėl nesusipratimo. Gestapas nedrįsta judinti vyskupo, o suima nekaltą kunigą. Prokuroras susierzino. Pakilęs piktai sako, kad tai būsiąs jo paskutinis vizitas pas kun. Petraitį, kad kiekvieną kartą jis pakiša vis kokią nors nemalonią istoriją, klausia, kur dabar tas kunigas. Kun. Petraitis atidaro savo miegamojo duris, o ten stovi nusigandęs kun. Baltrumas. Vokiečiai paliko jį „namų arešte" kun. P. Petraičio žinioje ir nelabai gerai nusiteikę išėjo. Jeigu apie tuos tris kunigus: Petraitį, Fulstą ir Sandanavičių, - kas nors ir kitaip parašytų, aš trumpai pasakysiu, kad jų veiklą visada aptardavome kartu, vieni savo nuožiūra jie beveik nieko nedarė. Savo tarpininkavimais jie yra išgelbėję daug žmonių. Vokiečiai pasitikėjo Fulstu kaip vokiečiu, o Petraitį šis rekomendavo kaip išlikusią Červenės žudynių auką, rusų kalėjimo kankinį ir todėl ne prorusišką, Sandanavičius gerai kalbėjo vokiškai, draugavo su šiais abiem, ir susidarė jų trejetukas.

Turėčiau ką papasakoti ir apie ryšius su Jonu Matulioniu, finansų reikalų tarėju, ir Pr. Germantu-Meškausku, švietimo tarėju. Trumpai juos paminiu straipsnelyje, tilpusiame Lietuvos universiteto istorijoje (daugiau bus parašęs Jonas Matulionis, nes žinau, kad jis rašė atsiminimus). Abu buvo drąsūs ir praktiškų sprendimų vyrai. Okupacijos pradžioje sklido gandai, kad Germantas-Meškauskas visiškai parsidavęs vokiečiams, bet jo veikla atliekant pareigas, jo mirtis Štuthofe parodė jį esant ne tokį. Ypač Jonas Matulionis visada buvo atviras ir drąsus lietuvis patriotas.

Aprimus teroro bangai, ieškojome kontakto su ištremtais į Štuthofą. Vienas po kito pradėjo atsiliepti savo šeimoms, kunigai kurijai. Laiškeliai buvo labai trumpi, iš jų neįmanoma atspėti visos žiaurios jų tikrovės. Kiek vokiečiai leido, stengėmės jiems padėti, gelbėjome ir jų šeimas, nes ir jų kai kurioms trūko net paprasčiausio maisto.

Bent Kaune vokiečiai vėl pradėjo ieškoti geresnių santykių su

lietuviais, ypač prasidėjus nesėkmėms rytų fronte. Datos neatsimenu, bet 1943 metų vėlyvą rudenį vieną dieną pašaukia Mueller iš gestapo telefonu ir sako, kad gestapo viršininkas nori su manim kalbėtis, šeštą valandą vakaro jis atvyksiąs manęs paimti. Kad šaukiamą į gestapą ar į Zivilverwaltungą vokiečiai būtų pasisiūlę ir pavėžinti, tokio atvejo nebuvo, užtat šį kartą kilo visokių minčių. Pasakiau arkivyskupui, kurijos žmonėms ir pasiruošiau areštui. Sakytą valandą atvyko Mueller ne Feldwagenu o privačiu auto, išeigine uniforma. Aš apsivilkau juodą sutaną su violetine juosta, užsimoviau dar bolševikų laikais pasirūpintą pigų misinginį žiedą, kryžiaus neėmiau, ir išvykome. Nustebau, kad mane vežė ne į gestapo būstinę, o į Kauno šiaurę, Ąžuolyno link. Atvežė į Jalger privačią rezidenciją. Čia radau tris jau minėtus kunigus ir Jalger visus tris patarėjus. Buvo paruoštos vaišės. Pabaigoje sekė kalbos. Pradedant žemiausiu, kalbėjo visi keturi, ne sėdėdami, bet atsistoję. Jų visų kalbos turinys buvo tas pats: kad lietuviai turi būti draugiški vokiečiams, kad po karo nuo Vidužemio iki Uralo bus Vokietijos valstybė, kad lietuvių tautai išlikti esąs tik šis kelias - įsilieti į vokiečių tautą. Palikta nepriklausoma Lietuva, apsupta civilizuotos Vokietijos, net ūkiškai negalėtų išsilaikyti, jeigu jos neparemtų Vokietija. Visi keturi pakalbėję paprašė tarti žodį mane. Aš to nesitikėjęs, kalbėti tokia tema nepasiruošęs, atsakiau maždaug taip, jog kalbu nepagalvojęs ir ne man derančia tema. Tai esanti politikų ir valstybininkų tema, reikalaujanti gero apmąstymo. Aš trumpai galėčiau pasakyti lietuvių nuotaikas. Vokiečiai turi atsiminti, kad jiems žygiuojant per Lietuvą lietuvio ranka neiššovė nė vieno šūvio į vokiečius. Jeigu vokiečiai būtų pritarę, tai Lietuvos laikinoji vyriausybė siūlė skelbti Lietuvoje mobilizaciją ir kariauti prieš rusus. Kad tai neįvyko, kad mūsų santykiai atšalo, tai ne lietuvių kaltė ir ne visų vokiečių kaltė, o stoka takto ir kontakto su lietuviais kai kurių dabar Lietuvos reikalus tvarkančių asmenų. Vokiečius aš užtikrinau, kad ir tokiu atveju, jeigu Vokietijos armijas ištiktų Napoleono likimas, vokiečiai gali būti ramūs, jog lietuvio ranka nepasikėsins nė į vieną vokietį. O dėl mūsų nepriklausomybės, - tai mes esame senesnė valstybė negu Vokietija, ir istoriją turėtų gerbti pati Vokietija. Jeigu Vokietijos valstybe taptų žemės nuo Vidužemio jūros iki Uralo ir šio milžino pašonėje mes liktume ant Baltijos krantų, tai Lietuvai

ekonominiu atžvilgiu būtų aukso gadynė. Tam kolosui reikės tokių dalykų, kokių nei industrija, nei kombainai negalės pagaminti. Mes tada susikoncentruotume į tokias ūkio šakas, į tokią gamybą, kuri įmanoma tik žmogaus rankoms, ne mašinoms, pvz., bičių, kailinių žvėrelių ir panašūs ūkiai, visokia kita gamyba, neįmanoma sunkiajai industrijai. Mes jums duosime tokios produkcijos, o jūs mums savosios, ir galėsime gražiai sugyventi. Žinoma, jų kalba nebuvo jų mintys. Jiems buvo pasakyta ką kalbėti. Ar ką nors pasiekė mano kalba, nežinau. Tik tiek Jalger pasakė, kad jis Vokietijoje nepažįstąs nė vieno panašaus vyskupo. O aš į tą komplimentą atsakiau, kad esu tikras, jog jie nepažįsta nė vieno Vokietijos vyskupo, prieš kuriuos, jau nekalbant apie kardinolą Faulhaber, aš esu tik mažas niekas. Pasakojo paskui kunigai, kad man išvykus Jalger per vėlai susipratęs, jog liko negertas Sektas - vokiškas „šampanas". Liepęs Mueller atnešti, ir gėrę į mano sveikatą jau be manęs.

Tačiau Jalger Kaune neilgai pasiliko, čia atkėlė iš Vilniaus Wulf, ten jau pagarsėjusį žiaurumais. Pasikeitė nuotaikos ir Kaune, pajutome daugiau teroro.

Dar nepabirus komunikacijoms ir tvarkai, gavome Berlyno nuncijaus Lietuvos ir Latvijos vyskupams skirtą P. Pijaus laišką su 1944 metų gegužės 15 dienos data, kuriame jis pagiria Lietuvos ir Latvijos vyskupus už jų laikymąsi bolševikų okupacijos metu. Manau, kad tai atsakas į mūsų pakartotinus pranešimus per Berlyną Vatikanui.

Nuo pat 1944 metų įvykiai fronte kėlė visokių minčių. Ypač sujaudino visus, ne tik vokiečius, aliantų iškėlimas Prancūzijoje. Norėjome tikėti, kad vokiečiai turės tiek proto, kad neleis kraštą sunaikinti bombardavimais ir frontais, tikėjome, kad vokiečiai laiku kapituliuos.

Baigiantis mokslo metams, frontai buvo jau netoli Lietuvos. Vos tik pasibaigė darbas seminarijoje, išvykau lankyti Šiaulių ir Joniškio dekanatų. Kol baigiau, Vilnius buvo jau rusų rankose. Iš Joniškio į Šiaulius dar grįžau autobusu, bet iš Šiaulių į Kauną teko ieškoti arklio. Buvo sunku surasti tokį drąsuolį, nes, vokiečiams traukiantis, galėjai netekti ir arklių, ir vežimo. Pagaliau, vežėjus keisdami, liepos 10 dieną pasiekėme Kauną. Mane lydėjo kun. Jonas Avižis. Kauną radome jau sujudusį, tuštėjantį. Ir seminarijoje buvo likę tik keli kunigai. Frontas kasdien artėjo. Sutarėme su arkivyskupu, kad jeigu frontas padalytų diecezijį, vienas liktume

vienoje pusėje, antras kitoje. Arkivyskupas pareiškė pasiliksiąs Kaune. „Mano amžius, - sakė ji, - man yra šiokia tokia garantija, kad manęs gal nelies". Aš, laikydamasis kiek įmanoma savo arkidiecezijos ribose, traukčiausi pagal reikalą Jurbarko link. Šiek tiek rūbų pasiunčiau į Kulautuvą, o pats pasirūpinau dviratį. Iš seminarijos kunigų buvo likę jau tik kan. S. Jokubauskas ir kun. V. Balčiūnas. Pirmasis buvo pasiryžęs iš Kauno nesitraukti, o antrasis pasirūpino taip pat dviratį ir buvome sutarę laikytis kartu. Šiomis dienomis ir arkivyskupas laikėsi Kaune, nes Linkuvėlėje nesijautė saugiai: ir mieste, ir kitur pasitaikė apiplėšimų, net nužudymų. Niekas tuo jau nesidomėjo, niekas piktadarių neieškojo.

23 d. liepos, sekmadienį, ryte pranešė telefonu ses. Genovaitė iš Pažaislio, kad vokietis karininkas atnešė į vienuolyną iš Rumšiškių bažnyčios liturginių indų: kielikų ir kt. ir manąs, kad altoriuje likusi Eucharistija, nes tabernakulis užrakintas, jis neradęs raktelio, nedrįsęs kitaip tabernakulį atidaryti. Žinojau, kad Rumšiškių miestelis buvo sunaikintas rusų orlaivių antpuolių, nežinojau, kieno rankose jis yra dabar, susisiekimo priemonės neturėjau, nesugalvojau, ką daryti. Apie vidurdienį, man bestovint namo gale į seminarijos sodną, kaip iš žemės išdygo prieš mane kapitonas V. V. ir kitas karininkas G. Pirmasis buvo visagalis visame rytų fronte, antrasis jį lydėjo. Tuo metu Prienų pusėje girdėjosi labai stipri artilerijos kanonada. Juodu sakėsi vykstą pažiūrėti, kas dedasi fronte. Pasiūliau jiems vykti ne rytiniu-pietiniu Suvalkijos Nemuno krantu, o už kanonados į Rumšiškes. Pasakiau savo reikalą ir siūliausi vykti kartu. Iš pradžių juodu manė, kad aš juokauju, bet įsitikinę, kad kalbu rimtai, pavadino mane avantiūristu ir nenorėjo ten vykti. Dar pagundžiau, ir juodu nusprendė, kad fronte bus kokia nors sargyba, kuri neleis vykti į pavojingą zoną. Išvažiavome jų karišku auto Feldwagenu pro Petrašiūnus ir tolyn. Vienoje kitoje vietoje radome užmaskuotą prieštankinę patranką Pack, tankų išraižytus javų laukus, bet didesnės jėgos, vientiso fronto žymių neradome niekur, niekas mūsų nekliudė, ir pamažu pasiekėme Rumšiškes. Iš miestelio buvo likę tik bombų duobės, - namų griuvėsiai, baldai - viskas sujaukta į vieną didelį šiukšlyną. Miestelyje nesimatė jokio gyvo daikto - nei žmogaus, nei gyvulio. Stovėjo tik bažnyčia ir netoli ses. kazimieriečių namelis. Bažnyčios langai oro bangų išnešti net su rėmais, plačios durys, uždaromos iš vidaus

pertiesta metaline štanga, šiek tiek praviros, štanga oro bangų traukimo kiek sulenkta. Privažiavę prie pat bažnyčios, apsižvalgėme, už varsnų matėsi pakelėje šakų krūvelės - rusų slapukų žymės. Atsukę auto atgal, palikę dirbantį motorą, bandėme įeiti į bažnyčią. Nors ir visi trys bandėme štangą daugiau sulenkti, plačiau praverti duris, bet mūsų pečiai buvo per silpni. Šonais šiaip taip sulindome į vidų. Langų stiklai, palubių šviestuvai, vėliavos - viskas oro bangų suvelta į krūvą, kai kur kiauros lubos. Zakristijoje aiškiai ieškota - visi liturginiai rūbai suversti, sujaukti. Visur išieškojau tabernakulio raktelio, bet neradau. Ant kranto atstu nuo bažnyčios stovėjo nesugriauta klebonija, bet nesiruošėme ten eiti, būdami tikri, kad ir ten žmogaus nerasime. Paėmęs vieno karininko durtuvą, atplėšiau tabernakulio užraktą ir atidaręs radau du dideliu indu, pilnu komunikantų. Susiradęs zakristijoje švarų rankšluostį, suvyniojau indus, kad būtų saugu nešti ir išlįsti atgal pro durų plyšį; ant altoriaus vidurinės lentelės-kanono antroje pusėje užrašiau, kas ir kada tabernakulį atidarė ir kad Eucharistiją išvežiau į Petrašiūnų bažnyčią, pasirašiau ir laimingai išvykome atgal. Nepakliuvome į rusų nagus, bet niekur neradome ir vokiečių fronto. Hitlerio vyriausiosios būstinės specialūs įgaliotiniai patyrė, koks tvirtas yra rytų frontas. Mane parvežę į Kauną, karininkai išvyko savu keliu.

Rytojaus dieną atvykę pas mane du gestapininkai parodė Rytų generalkomisaro Lohsė telegramą, kuria įsakoma evakuoti Lietuvos vyskupus. Vilnius jau rusų pusėje, su Panevėžiu jau nebuvo ryšio ir nežinau, kieno jis buvo, Vilkaviškis ir Telšiai galį dar palaukti, o mudu su arkivyskupu Skvirecku turime išvykti nedelsdami, nes Kaunas kiekvieną valandą galįs atitekti rusams.

Atsakiau jiems, kad aš esu pasiruošęs išvykti į Kulautuvą ar ir toliau, kad mano rūbai nuvežti į Kulautuvą, o arkivyskupas nevažiuosiąs niekur. Jie man atsakė turį įsakymą mudu nuvežti į Eitkūnus ir ten perduoti vietos (Tilžės) gestapui. Patys parvežė iš Kulautuvos mano valizas, paliko Kaune iki ryt ryto. Antradienį, liepos 25 d., priešpiečiais atėję liepė tuojau ruoštis ir vykti su jais. Arkivyskupas užsirakino kambaryje ir atsisakė juos įsileisti. Aš patariau vokiečiams nevartoti fizinės jėgos, nes tai tik pakenks jiems patiems, o kaip nors susisiekti su savo viršininkais ir pranešti, kad arkivyskupas atsisakąs klausyti be fizinės jėgos. Tuo tarpu

jį paliko, o mane ir mano pasiimtus daiktus sukrovė į atvirą nedidelį sunkvežimį, davė du ginkluotu Volkssturmo vyru ir išvežė. Prašomi leido man pasiimti kartu kun. Vytautą Balčiūną ir vieną vienuolę - ses. Kleofą. Aš tikėjau, kad vokiečiai rusų į Vokietiją neleis ir kad po dienos kitos galėsime grįžti į Kauną. Arkivyskupą tuo tarpu paliko, bet atvykę kitą dieną jį išvežė ne į Eitkūnus, o jo prašymu į Jurbarką. Tą dieną kelio į Marijampolę, taigi ir Eitkūnus, jau ir nebuvo, nes rusai nuo Alytaus ir Prienų jau buvo arti Kauno-Marijampolės plento, jį apšaudė.

Kelyje tarp Marijampolės ir Vilkaviškio susitikau vėl tą patį karininką V. V., vykstantį į frontą. Jo klausiamas, kur važiuoju, atsakiau, kad klaustų mano palydovus. Tie parodė popierių ir pasakė, kad vežą mane į Eitkūnų gestapą. Jis parodė savo dokumentą ir liepė mane nuvežti į jo buveinę Kybartuose, į Jono Prapuolenio ūkį. Prapuolenių šeimą bolševikai išvežė į Rusiją, sūnų Leoną naciai ištrėmė į Vokietiją, namai buvo tušti. Čia anas karininkas buvo įsikūręs. Ir gyvenamajame name, ir kitur buvo gana daug lengvų ginklų. Volkssturmeriai paliko čia mane, kun. V. Balčiūną ir ses. Kleofą. Pavakare grįžo ir karininkas. Mums paskyrė du kambariu ir sakė tvarkytis, kaip išmanome. Gerai, kad atsivežėme vienuolę, kuri ėmėsi mums šeimininkauti. Suprantama, kad ten buvo ir daugiau vokiečių karių, bet jie su mumis nesimaišė. Karininkas papasakojo, kad rusų tankai jau kontroliuoja Kauno-Marijampolės plentą ir Kauno jis jau nepasiekęs, kad iš Kauno paskutiniai gestapo vokiečiai pasitraukė šiauriniu Nemuno krantu. Tai ir buvo aišku, kodėl arkivyskupą nuvežė į Jurbarką, o ne į Kybartus. Trečiadienį praleidau Kybartuose. Ketvirtadienį tas pats karininkas mane pavėžino į Vilkaviškį pasimatyti su Vilkaviškio vyskupais. Kai kurių kunigų jau nebuvo, išvykę į kaimus. Vyskupą V. Padolskį ir kan. P. Aleksą radau pasiruošusius trauktis į Vokietiją, o vysk. A. Karosas ir kan. V. Vizgirda buvo pasiryžę pasilikti. Buvo čia ir kun. L. Tulaba iš Vilniaus. Karininkas patarė ir jiems atvykti į Kybartus ir trauktis toliau. Penktadienio rytą jie trys: vysk. V. Padolskis, kan. P. Aleksa ir kun. L. Tulaba atvyko į Kybartus. Rusai jau buvo tarp Marijampolės ir Vilkaviškio. Tarėmės, ką daryti toliau. Beje, atsisveikindamas vysk. Karosas mane palydėjo iki gatvės ir pasakė: „Tai Tamsta, jau kad tenka išvykti, tai būk nusiteikęs nesugrįžti ilgesnį laiką. Po tokio kataklizmo pasaulis greitai nesusitvarkys“. Kybartuose prie mūsų prisi-

jungė ir gen. S. Raštikis su žmona. Sutarėme visi kartu vykti į Rėgensburgą. Ne vien todėl, kad ten buvo internuotas kun. M. Krupavičius, bet sekdami įvykius pastebėjome, kad Rėgensburgo aliantai nebombarduoja, kad ten, mūsų manymu, nesą industrijos, tai ir nebombarduos. O nežinojome, kad kaip tik Rėgensburge buvo naujai pastatyti milžiniški Messerschmittų lėktuvų fabrikai, kad arti buvo nemažos chemikalų naujos dirbtuvės, kad Rėgensburge buvo sukoncentruota Rumunijos nafta. To paties karininko rūpesčiu gavome iš atitinkamų įstaigų leidimą keliauti laisvai, kaip evakuojami, o ne kaip gestapo išvežami. Rugpjūčio 2 d. nuvykome į gelžkelio stotį, šiaip taip gavome vietos traukinyje, pavakare išeinančiame Berlyno link. Mūsų traukiniui dar nepajudėjus, užskrido rusų orlaiviai ir iš kulkosvaidžių apšaudė miestą, gelžkelio stotį. Bet į vagoną, kuriame buvome, nepataikė, bombų nemėtė. Nurimus traukinys pajudėjo. Važiavo lėtai, kiek buvo laisvų bėgių, nes karinio transporto buvo gana nemažai. Teko persėsti į kitus traukinius Karaliaučiuje, Berlyne. Rėgensburgą pasiekėme ketvirtadienį, rugpjūčio 5 d., apie vidurdienį. Nebuvome niekam pranešę, kad atvykstame į Rėgensburgą, tad neturėjome jokios nuovokos, kur galėsime čia apsigyventi. Kunigai L. Tulaba ir V. Balčiūnas nuėjo ieškoti basųjų karmelitų vienuolyno, kur buvo internuotas kun. M. Krupavičius. Tikėjomės ten gauti kokių nors patarimų. Kiti pasilikome stotyje. Netrukus sugrįžo ne tik juodu, o kartu ir pagyvenęs, ilgais baltais ūsais vyras, stumdamas pirma savęs vežimą ant dviejų didelių ratų. Tokį galima tada buvo matyti daugelyje Europos miestų prekėms vežioti. Į jį sukrovėme daiktus, vyras vienas vežimą nustūmė savo keliu, o mes prieš stotį esančia tiesia gatve žygiavome vienuolyno link. Už gerų varsnų radome Senąją javų aikštę, jos krašte, Nr. 7 Šv. Juozapo karmelitų vienuolyną, šalia vienuolyno didelė bažnyčia. Čia pat, aikštėje, buvo vyskupo rezidencija ir kurija, už Tiberijaus senoviško bokšto ir sienos stovėjo didingoji ir graži gotikos katedra, priešais vienuolyną, skersai gatvės, Karolio Didžiojo laikų meniškoji Senoji koplyčia. Vienuolyne labai nuoširdžiai priėmė. Jaunesni vienuoliai buvo mobilizuoti karo tarnybai, tad vienuolynas turėjo laisvų celių. Namų prioras tėvas Pijus ir aukšto ūgio inteligentiškas tėvas Teodoras (Pirmojo pasaulinio karo haubicų baterijos vadas) mus priėmė tikrai broliškai, su jautria užuojauta. Vyskupams ir kunigams davė po atskirą

celę trečiame aukšte, kur gyveno ir kun. M. Krupavičius. Tėvas Teodoras pašaukė pranciškietę seserį Gaudenzią, kuri dirbo diecezijos carite. Ši priėmė į carito namus p. p. Raštikius ir seserį Kleofą. Vėliau Raštikiams surado kambarį kitur, o sesuo Kleofa ir liko gyventi carito namuose, dirbo to pat vienuolyno virtuvėje, kur gyvenome ir mes. Ten jau triūsė virtuvėje dvi Schuhlschwestern: seselės Adela ir Wiralda. Mes čia buvome pirmieji bėgliai.

Ir šiandien nežinau, kas paskleidė Prūsuose iš Lietuvos besitraukiantiems žmonėms mašinėle rašytą, šapirografu padaugintą klaidingą informaciją, kad Rėgensburge esąs komitetas gelbėti nuo bolševikų pabėgusius lietuvius. Adresas - karmelitų vienuolynas, kur mes buvome priglausti. Tiesa, nemažas lietuvių skaičius buvo iš anksto numatęs, kur keliaus, kiti sustojo, kur aplinkybės nubloškė, bet vis tiek nemažai traukėsi į Rėgensburgą. Atvyko bent keliolika kunigų, kurių dalis (kan. P. Aleksa, A. Neverauskas, P. Karalius, J. Tautkus, kan. M. Vaitkus, P. Patlaba, P. Vaseris, A. Baltinis, M. Ražaitis ir kt.) čia ir pasiliko, kiti išvyko, kur nugirdę, kad susirinko lietuvių, o dar nėra lietuvio kunigo. Žinoma, ir kunigų dauguma vyko ne per Rėgensburgą. Pasauliečių atvykdavo kartais net ir kelios dešimtys per dieną. Nors patys buvome tokie pat, bet reikėjo anuos kaip nors gelbėti. Komitetų tam reikalui nesteigėme, bet ypač kun. V. Balčiūnas ir kun. L. Tulaba eidavo, galima sakyti, ištisas dienas nuo durų prie durų, ieškodami atvykstantiems pastogės, darbo. Negalima nepaminėti bavarų geraširdiškumo. Kun. M. Krupavičius vokiečiams sentimentų neturėjo, pats labai daug padėjo 1939 metais iš Lenkijos į Lietuvą atbėgusiems lenkams, bet ir jis vieną kartą prasitarė, kad mes turbūt nepajėgtume parodyti tiek užuojautos, kiek kasdien patirdavome iš bavarų. Žinoma, pirmiausia reikėjo su jais susipažinti. Mudu su vysk. V. Padolskiu, kada lydimi kun. V. Balčiūno, kada kun. L. Tulabos, kada abiejų, lankėme dvasinius ir civilius autoritetus. Pirmiausia teko įsiregistruoti gestape, policijoje ir mieste. Arkivyskupas M. Buchberger gyveno už Rėgensburgo Malersdorfe, jis buvo gana ligotas. Prioro tėvo Pijaus palydėti, aplankėme jį, jau prieš tai buvome aplankę jo kuriją ir vyskupą augziliarą čia pat, Rėgensburge. Ramiame sename Eichštete, netoli Ingolštato, veikė ir vienintelė visoje Vokietijoje kunigų seminarija, nes visi jaunuoliai buvo mobilizuoti, čia

buvo tik kelios dešimtys jaunamečių, keli invalidai, paleisti iš karo tarnybos. Už miestelio buvo britų karininkų karo belaisvių stovykla, tad buvo beveik garantuota, kad šio miestelio aliantai nebombarduos. Abu su vysk. V. Padolskiu nuvykome į Eichštetą pasikalbėti su arkivyskupu Mykolu Rachl, ar negalėtų ten tęsti studijų Lietuvos klierikai, kiek jų čia atsirastų. Nuncijus mudu priėmė gana prielankiai ir nuo tada per jį užsimezgė mūsų ryšiai su Roma, trukę iki karo pabaigos ir paskui, amerikiečių karo valdžiai esant, kol atsikūrė normalus paštas. Arkivyskupas M. Rachl mudu priėmė svetingai ir labai nuoširdžiai. Pas jį papietavę ir sutarę, kad bus priimti visi mūsų klierikai, kiek jų beatsirastų, išeidami aplankyti seminarijos rektoriaus Dr. Stiegler, dėkojome arkivyskupui už tokį mūsų supratimą. Jis, žiūrėdamas į tolį, susijaudinęs atsakė: „O vis tiek graži mūsų religija, kai mokame vieni kitus taip suprasti". Prielankiai priėmė ir seminarijos rektorius, parodė mudviem įstaigą, senas to miesto bažnyčias, vienuolynus, o čia jų yra išlikusių iš VII - VIII amžiaus.

Pačiame Regensburge vienuoliai karmelitai užleido mūsų atbėgėlių prieglaudai uždarą vienuolyno sodnelį ir visą pirmą aukštą. Kiek ir kaip galėdavome jų čia sutalpinti, kiek ilgai kuris pabūdavo, vienuoliai į tai nesikišo. Gal ir ne visi vienodai buvo tuo patenkinti, bet tėvas Pijus, tėvas Teodoras sakė mums nieko nepaisyti. Tėvas Teodoras ir sesuo Gaudenzia buvo labai uolūs ieškodami mūsų žmonėms pastogių ir darbų. Virtuvės seserys Adelė ir Wiralda atiduodavo visą maistą, kiek tik jos galėdavo padoriai paimti iš vienuolyno virtuvės. Tėvas Pijus daug kartų, nuslėpdamas tai nuo savo vienuolyno tėvų ir brolių, yra davęs didelius kiekius vertingų maisto kortelių: sviestui, riebalams, mėsai ir kt. Vieną kartą mums dėkingai išsireiškus apie bavarus, tėvas Ireneus, kuris kadaise ilgus metus dirbo Milvokyje, Viskonsino valstijoje ir gerai kalbėjo angliškai, pajuokavo, kad bavarai, nors ir šiurkštoki, bet turi širdis plačias, kaip vonias prausykles.

Diecezija pavedė mūsų pabėgėliams apgyvendinti garsiosios muzikos mokyklos, pirmosios religinės muzikos mokyklos pasaulyje, nemažas patalpas, kurios tada stovėjo tuščios. Čia galėdavome apgyvendinti didesnį kiekį žmonių ir nebuvo skubu iš jos keltis kur kitur. Sesuo Gaudenzia ir kitos vienuolės pririnko čiužinių, pagalvių, antklodžių.

Kur nors apsigyventi nebuvo galima be policijos leidimo, o policija neregistruodavo, kol neturi kur gyventi. Rėgensburge buvo visos žemutinės Bavarijos ir Aukštutinio Pfalco sričių policijos viršininko įstaiga. Jis išduodavo leidimus visiems - įregistruodavo, ką jam pristatydavo mūsų kunigai V. Balčiūnas ir L. Tulaba. Žinoma, gelbėdavo ir vysk. V. Padolskio ar mano žodis. Maisto kortelių nebuvo galima gauti be darbo pažymėjimo. Ir Arbeitsamto viršininkas išduodavo tokius pažymėjimus visiems, kuriems prašydavo anuodu kunigu.

Nacių dekretas draudė svetimšalių grupių pamaldas. Tai buvo nukreipta tiesiogiai prieš lenkus, bet mūsų dabartinėmis aplinkybėmis dekretas lietė ir mus. Pamaldoms reikėdavo vietos gestapo leidimo, o gestapas leidimo neduodavo be Berlyno aprobato. Žemesnės instancijos kreiptis į Berlyną tokiu reikalu ir bijodavo, ir jeigu būtų kreipęsi, gautų neigiamą atsakymą. Su Bavarijos ir Aukštutinio Pfalco gestapo viršininku Alt, kurio įstaiga buvo Rėgensburge, susitarėme, kad jis apie mūsų pamaldas „nežinos", kol jam niekas nepraneš, žinoma, skundu. Klauzūrinės klarisės vienuolės leido mums naudotis jų bažnyčia su uždaru vienuolyno kiemu. Čia mūsų susirinkimas niekam nekrisdavo į akis, tikintieji bavarai mums buvo palankūs ir iki karo pabaigos meldėmės be jokių kliūčių.

Mūsų, lietuvių, santykiai su vietos valdžios įstaigomis buvo tokie, kad policija, nutarusi įsisteigti sau bendrą virtuvę, kreipėsi į mūsų kunigus prašydama virėjų. Buvo jiems rekomenduotos ir priimtos dvi kun. Pijaus Karaliaus seserys, viena mokytoja, kita šiaip darbininkė, ir vieno Vilkaviškio vaistininko dukrelė žydaitė studentė, kuri su kita seserimi studente slėpėsi pas kun. P. Karalių Lankeliškių klebonijoje, kai Vilkaviškio žydus varė į getą. Kun. P. Karalius drįso atsivežti jas kartu su savo seserimis į Vokietiją. Jodvi nebuvo tipiškos žydaitės, abi gerai kalbėjo vokiškai. Vieną iš jų Prūsuose paėmė į kažkokį kariuomenės dalinį štabo vertėja ir raštininke, kitą kun. P. Karalius atsivežė į Rėgensburgą. Pirmoji šiuo metu yra Vilkaviškyje vaistininkė, o antroji Kanadoje.

Reikėjo padaryti žygį Berlyne Darbo ministerijoje, kad mūsų klierikų nemobilizuotų darbams. Kur nors keliauti iš Rėgensburgo aš negalėjau be gestapo leidimo. Tuo metu Berlyne gyveno kun. Jonas Puišys,

salezietis, kurį Kauno arkivyskupas paskyrė ir vokiečių valdžia pripažino kapelionu lietuviams, išvežtiems darbams į Vokietiją. Per jį gavau telegramą, kad Darbo ministerija kviečia į Berlyną. Vykau vienas, nes vyskupas V. Padolskis bijojo bombardavimų. Tikrai vakare mūsų traukinys ilgokai stovėjo laukuose jau netoli Berlyno, matėsi sprogstančių bombų pašvaistės, priešlėktuvinių sviedinių sprogimai, paskui gaisrai. Ryte pasiekėme Berlyną. Su kun. J. Puišiu aplankiau Berlyno vyskupus, kur augziliaras vysk. Winkel buvo Vokietijos vyskupų ryšininkas su valdžia, aplankiau Darbo ministeriją, kur man daug padėjo buvęs Kaune darbo tarėju dr. Paukštys. Po tos kelionės, vysk. Winkel tarpininkaujant, buvo išsiderėta, kad mūsų klierikai Vokietijoje galės studijuoti. Pirmą naktį ir man teko patirti naktinį bombardavimą. Seserų ligoninė, kurioje nakvojau, nebuvo paliesta, bet bombos sproginėjo aplinkui, kad ligoninės požemiuose kabančios lempos siūbavo. Berlyne sužinojau, kad arkivyskupas J. Skvireckas, prel. K. Šaulys ir dar keli kunigai iš Prūsų Yluvos nuvyko į Vieną. Sugrįžęs į Rėgensburgą, kreipiausi į gestapą leidimo keliauti į Vieną, kad susitikčiau su arkivyskupu. Leidimą gavau ir nuvykau. Papasakojau arkivyskupui ir prel. K. Šauliui, kaip mes gyvename, apie įvairius vizitus, kelionę į Berlyną klierikų reikalais. Visa tai buvo rugpjūčio mėnesį. 1944.IX.2 gavau arkivyskupo laišką, pasakojantį apie lietuvius Vienoje, klausiantį, ar negalima kuo nors padėti kun. St. Ylai Štuthofo KC.

Netrukus pasiekė gandai, kad Telšiuose susibūrė nemažai įvairių diecezijų klierikų ir kad ten visiems bus pradėti mokslo metai. Vokietijoje atsiliepę mūsų klierikai jau buvo nusiųsti į Eichštetą. Kun. L. Tulaba, juos globojantis, priimtas gyventi seminarijoje. Frontas tada atrodė bent laikinai sustojęs nuo Vištyčio iki Vilkaviškio, Virbalio, Jurbarko link, toliau nuo Šiaulių, Telšių, Mažeikių, Latvijos link. Mane apsėdo baisi pagunda grįžti į Telšius. Nepaisydamas vysk. V. Padolskio ir kun. M. Krupavičiaus atkalbinėjimų, vėl paprašiau kun. J. Puišį iškviesti mane į Berlyną. Vėl gavau Darbo ministerijos telegramą ir nuvykau į Berlyną. Čia atvykęs rytą tuojau pat prašiau kun. J. Puišį bandyti nupirkti gelžkelio bilietus iki tol, kiek tik gaus. Gavo iki Karaliaučiaus. Rytojaus dieną mudu buvome jau Karaliaučiuje. Iš čia galėjome gauti bilietą tik į Pagėgius, o toliau leidimus duodanti tik Lietuvos Feldkomendantūra -

kariškoji komendantūra. Paklajoję per dieną po beveik visiškai sunaikintą Karaliaučių, vakare išvykome į Pagėgius ir švintant buvome ten. Pirmiausia nuėjome į kleboniją pas kun. Pr. Bajerčių nusiprausti ir laikyti Mišių. Jis priėme mudu labai draugiškai, pusryčių pavaišino net lašiniais ir kiaušiniais. Bavarijoje tai buvo tik svajonė. Po Mišių išėjau ieškoti kariškosios Feldkomendantūros. Nesunkiai radau užrašą su rodykle, po kelių minučių buvau komendantūroje. Jaunas karininkas mandagiai paaiškino, kad jis esąs tik Pagėgių, o visos Lietuvos komendantas kitas generolas, gyvenąs Klaipėdoje - Festungstrase 20, ir toliau keliauti galįs leisti tik jis. Paprašiau leidimo nuvykti į Klaipėdą. Jį gavau, ir abu su kun. Puišiu nuvykome į gelžkelio stotį laukti traukinio, nes tada traukinių tvarkaraščio nebuvo - vienas kitas važiuodavo, kai bėgiai būdavo laisvi. Stoties komendantas pasakė, kad kaip tik dabar įvažiuojąs karinis traukinys. Tikrai, po kelių minučių įvažiavo traukinys, pilnas kareivių. Traukinio komendantas, jaunas karininkas, paklaustas, ar mudu galėtume tuo traukiniu važiuoti į Klaipėdą, leido, jeigu rasime vietos traukinyje. Kunigus kareiviai mielai įleido, nors vagonai buvo pilni, pasispaudę padarė mudviem vietos atsisėsti. Traukinys važiavo Mažeikių link, taigi šiuo traukiniu galėjome važiuoti iki Kretingos. Tad pasitarę nusprendėme komendanto neieškoti, o važiuoti šiuo traukiniu iki Kretingos. Paskui jau bandyti iš ten patekti į Telšius. Kiek po vidurdienio pasiekėme Kretingą. Čia prikibo prie mudviejų labai nemandagūs muitininkai ir pareikalavo atidaryti valizas. Aš turėjau tik mažą valizėlę, joje nieko ypatingo, bet blogiau buvo su viena kun. J. Puišio valiza. Aš ir nežinojau, kad jis vežė kelis šimtus lietuvių laiškų saviesiems Lietuvoje. Vokiečiai tai pamatę tiesiog nusigando. Pareikalavo iš mudviejų leidimų keliauti, o tokių mudu neturėjome. Paėmę mudviejų valizas, pareiškė, kad arba turime grįžti į Klaipėdą ir iš ten gauti leidimus, arba grįžti atgal į Berlyną, o toliau nekeliausime. Teiravausi juos pačius, ar čia nėra jokios įstaigos, kuri galėtų mūsų reikalą išspręsti. Jeigu norite, atsakė, eikite į Bajorus, į gestapą. Jie norėjo mudu pagąsdinti, bet mudu nutarėme eiti. Valizas muitininkai pasiliko, o mudu išėjova. Už poros ar kiek daugiau kilometrų radome įstaigą. Mudviem įėjus, vienas prūsiškai lietuvišku akcentu klausia: „Na, pons vyskupe, iš kur gi tu čia". Aš beveik nustebau, radęs mane pažįstantį, bet aš jo neprisiminiau. Jis paaiškino esąs prūsų lietuvis

N. N., mane įsidėmėjęs Kaune, bet asmeniškai mudu niekur nesusitikę. Papasakojau jam reikalą, jis vokiškai atpasakojo kitam ir klausia, ką jie galėtų padaryti. Sakau jam, parašykite mums raštelį, kad muitininkai nekliudytų keliauti. „Rašyti raštelį, - jis sako, - aš negaliu". - „Tai paskambinki, - sakau, - jiems telefonu". Tai jis padarė, liepė leisti mudviem keliauti. Kretingoje muitininkas piktai išmetė mudviejų valizas pro duris ir nieko nesakydamas duris užsidarė. O stotyje rengėsi važiuoti tuščias prekinis traukinys. Pasiteiravome, kur link jis važiuojąs. Ogi į Telšius. Popietė buvo saulėta, rami, gana šilta. Mudu sulipome ant vienos platformos. Ant jos, o ne kitos, gal lipome todėl, kad ten jau stovėjo vienas suvargęs vyriškis kariškio uniforma. Mudviem užlipus, jis mane atpažino, bet aš jo ne. Būta Sigito Kudlinsko iš Kalvarijos, kuris kadaise pradžios mokykloje buvo mano mokinys. Jis buvęs paimtas karo tarnybon, bandęs pabėgti, sugautas atlikęs bausmę drausmės dalinyje ir dabar turįs įsakymą prisistatyti fronte tam tikro dalinio vadui. Patariau jam pasilikti su manim Telšiuose, aš jį kur nors paslėpčiau, bet buvo toks įgąsdintas, kad nesutiko ir nuvyko fronto link. Iš vėlesnių susirašinėjimų su Lietuva patyriau, kad po karo jis iš niekur neatsiliepė. Jeigu taip, tai jis turėtų būti žuvęs kur nors Šiaulių-Telšių fronto ruože arba patekęs rusams į nelaisvę ir kur nors žuvęs.

Labai gražią pavakarę pasiekėme Telšius. Čia mudviejų niekas nelietė ir mudu nuėjome į vyskupo rezidenciją. Mudu išvydęs, vyskupas V. Borisevičius ir kiti labai nustebo. O aš labai nustebau, radęs pas vyskupą tą patį karininką V. V., dar vieną vokietį karininką ir Levą Prapuolenį, kuris, paleistas iš Dachau KC, buvo Miunchene namų arešte. Greitai atsirado vysk. P. Ramanauskas, kan. J. Juodaitis. Vysk. V. Borisevičius mus visus vaišino, buvo paruošta vakarienė, apie kokias vokiečiai Bavarijoje nė nesvajoja. Paaiškėjo, kad rytoj, trečiadienį, prasideda mokslo metai. Aš buvau paprašytas pasakyti ta proga pamokslą. Raginau į rimtį ir pasitikėjimą, frontas esąs net už 30 kilometrų (nors man pačiam buvo aišku, kad rusų tankui tai pusė valandos kelio). Tuoj po pamaldų buvo posėdis kan. J. Juodaičio bute. Seminarijos vadovybei paaiškinau, kas yra sutarta Eichštete, ir kalbėjau maždaug šitaip: bėgti gali tekti nelauktai, net ne pro duris, o pro langus, todėl reikia būti pasiruošusiems. Tokiu atveju kiekvienas kunigas ir klierikas tegul turi seminarijos vado-

vybės raštą - Marschbefehlį, kad N. N. yra jo vyskupo ir seminarijos siunčiamas studijuoti į Eichšteto seminariją. Raštas turėtų būti karo komendantūros ar gestapo antspauduotas, tada žmogus galės gauti vietą traukinyje ir nekliudomas keliauti. Patariau tokius raštus rašyti nedelsiant, o tėvas Fulstas S. J., kurį ten taip pat radau, sutiko nueiti į kurią nors vokiečių įstaigą ir gauti tokius antspaudus. Seminarijos vadovybė paklausė šio mano patarimo ir tokius raštus tuoj parašė. Telšių vyskupai ruošėsi sekmadienį į Židikus pasveikinti kun. Bukontą, minintį kunigystės 50 metų sukaktį, kalbino ir mane. Aš mielai pritariau, tik norėjau prieš tai pasiekti Kybartus ir sužinoti, kas atsitiko su vysk. A. Karosu ir kan. V. Vizgirda. Tos dienos popiečiu auto išvykome per Klaipėdą Kybartų link, nes tiesioginio kelio nebuvo. Važiavome anas karininkas V. V., Levas Prapuolenis ir aš. Pavakare pasiekėme Kybartus. Miestelis jau tuščias, bet klebonas kan. A. Steponaitis dar buvo. Sužinojome, kad Vilkaviškio katedrą susprogdino pasitraukdami vokiečiai, kad Vilkaviškio miestas labai sunaikintas, kad frontas prie Virbalio, kad vyskupas A. Karosas ir kan. V. Vizgirda pasitraukę į Šunskus. Toliau vykti nebuvo prasmės. Vakare buvo ramu, tik fronte įvairiose pusėse girdėjosi lengvų ginklų tratėjimas. Nakvojome tame pačiame Prapuolenių ūkyje - Levo tėviškėje. Visi jautėmės kaip namie ir labai nenorėjome iš čia pajudėti, užtat prabuvome ne tik ketvirtadienį, kaip manėme, bet ir penktadienį. Sužinojome, kad penktadienį anksti rytą rusai pradėjo stiprų puolimą Šiaulių ruože. Šeštadienio rytą vėl per Klaipėdą išskubėjome Telšių link. Pakeliui sustojome Vainute, kur radome prel. Kuodį ir kan. Barauską. Užėjęs į bažnyčią radau sėdinčią vienišą jauną mergaitę, kuri pakalbinta pasisakė, kas esanti. Jai patariau vykti į Vokietiją, pasakiau, kur mane surasti. Savo keliones ir gana nelengvą, drąsų gyvenimą turėtų aprašyti ji pati. Aš tik tiek pasakysiu, kad ji turi nuosavą dantų kliniką ir laboratoriją ir yra padariusi daug gero. Čia patyrėme, kad rusai gana sparčiai eina pirmyn. Ilgai netrukę Vainute vykome toliau, bet pasiekėme tik Plungę. Toliau vykti buvo nesaugu, taigi sustojome tėvų kapucinų vienuolyne, čia ir nakvojome. Sekmadienio rytą atsirado keli klierikai ir papasakojo, kad Telšiai jau rusų rankose, kad vyskupai penktadienį išvykę į Židikus su intencija tą pat dieną grįžti, bet jau negrįžę, frontas juos palikęs rusų pusėje. O vyskupas Ramanauskas buvo tikrai pasiruo-

šęs trauktis į Vokietiją. Telšiuose liko nedidelė ir mano valizėlė, kurioje buvo mano vyskupo kryžius, keli antspaudai: Kauno kurijos, teologijos fakulteto, mano asmeninis, stamboka suma DM, kurias buvau paėmęs iš Telšių kurijos. Jas susiuntė parapijos Mišių intencijoms. Taigi turėjau jas nuvežti į Vokietiją ir pasirūpinti, kad ten Mišios būtų atlaikytos. Liko viena juoda sutana, baltinių, dar keli menkniekiai. Vykdamas į Kybartus trumpam laikui, aš pasiėmiau vysk. V. Borisevičiaus sesers nedidelį portfelį, į kurį įsimečiau Brevijorių, rankšluostį, pižamą, veidui valyti priemones ir nieko daugiau. Tos valizos labai gailėjau, ypač ten likusio kryžiaus. Iš atvykusių į Plungę klierikų sužinojau, kad mano patartus raštus jie yra gavę, ir paaiškinau, kaip jais naudotis Vokietijoje. Sekmadienio popiečiu mūsų karininkas pareiškė, kad šį vakarą jis turįs būti Karaliaučiuje. Nebuvo ko pasilikti Plungėje ir mudviem su L. Prapuoleniu, todėl išvykome visi trys. Apie vidurnaktį sustojome miške mediniuose barakuose ir ten nakvojome. Rytą (karininkas paaiškino, kad tai esanti fiurerio būstinė) savo auto mudu pavėžino į Karaliaučių, ir atsisveikinę pasilikome gelžkelio stotyje laukti progos, kada galėsime išvažiuoti Berlyno link. Su apytuščiu portfeliu išvykau iš Karaliaučiaus. Kiek atsimenu, gelžkelio bilietui pinigų skolinausi pas L. Prapuolenį; jis pasiliko Karaliaučiuje.

Man išvykstant iš Telšių į Kybartus, kun. J. Puišys išvažiavo Jurbarkan, savo tėviškės link. Man dar esant Kaune, mano sesuo ir kelios kitos vienuolės nuvyko pas vieną seselę į tėviškę. Prašiau kun. J. Puišį pasiteirauti ir, jeigu jas kur surastų, pasiųsti į Berlyną, o paskui patvarkytume jų ateitį. Kun. J. Puišys Berlyne gyveno ir patarnavo vienoje ses. vienuolių ligoninėje. Pasiekęs Berlyną, nuvykau į tą ligoninę. Radau ir kun. J. Puišį, ir savo seserį, ir dar kitas dvi, pasiekusias Berlyną pirma manęs. Ligoninės seserys noriai laikė lietuvaites: darbininkių per daug jos neturėjo, ir aš patariau ten pasilikti; į Regensburgą išvykau vienas. Sugrįžusį mane gan keistai pasitiko ir vysk. V. Padolskis, ir kiti, nes vokiečių laikraščiai buvo parašę, kad vysk. T. Matulionis, kan. S. Jokubauskas ir aš esame netoli Jurbarko pakarti rusų. Kun. M. Krupavičius pasakojo, kad žinutei pasirodžius laikraščiuose, jis nuėjęs į kirpyklą. Prie jo priėjęs nepažįstamas ponas ir rodydamas jam tą laikraštį sakąs: „Matai? Netikėki, tai netiesa. Žinau, kas tu esi, jums visiems rūpi, kas laukia jūsų. Nebijoki, čia ateis amerikiečiai".

Sugrįžau į Regensburgą bene spalio 12 d., o 15 dienos naktį sapnuoju, kad čia, vienuolyne, įeinu į savo celę ir randu išdėliotus ant stalo visus daiktus, kuriuos palikau Telšiuose valizėlėje. Taip apsidžiaugiau, kad pabudau ir, žinoma, labai nuliūdau, kad tai tik sapnas, o mano brangus kryžius ir kiti man vertingi dalykėliai teko nežinia kam. Rytą gaunu laiškelį iš klierikų P. Dauknio ir Kairio, kad juodu jau Eichštete ir turį mano valizėlę, kad kurią nors dieną ją man atvešią į Regensburgą. Tiesiog neįtikėtina, bet po poros dienų tuodu klieriku tikrai atvyko, atvežė man valizėlę, kurioje nebuvo tiktai Borisevičiūtės įdėtos dešros ir kelių dešimčių markių. Rankšluostis ir marškiniai jau vartoti. Jie papasakojo, kad pradėjus bolševikams pulti Telšius, seminarijos vadovybė, išdalijusi raštelius ir pasakiusi gelbėtis kiekvienam kaip kuris išmano. Juodu neskubėję iš Telšių trauktis, bet fronto ugnis privertusi. Juodu matę mane atvykstantį iš gelžkelio stoties, kai važiavau į Telšius, ir įsidėmėję mano atsineštą mažą valizėlę. Kun. Fulstas ir keli vokiečiai, nesulaukę grįžtant vyskupų, negalėdami ilgiau pasilikti ir žinodami, kad vysk. P. Ramanauskas buvo pasiryžęs trauktis Vokietijos link, įsiveržę į jo kambarį, susidėjo į auto jo paruoštas valizas, mano valizėlę ir išvykę su viltimi, kad vysk. P. Ramanauskas ir aš atsirasime kur nors Vokietijoje. Jų auto puolęs rusų tankas, tad jie, apipylę auto benzinu, jį padegę, o patys pabėgę į mišką. Tankas pasitraukęs, o tuodu klieriku, bėgdami pro degantį auto, atpažinę valizas, bet vysk. P. Ramanausko buvę per didelės, kad juodu galėtų jas panešti, tad ištraukę ir palikę ant lauko, o mano pagriebę ir nubėgę. Pasiekę fronto užnugaryje kiek saugesnę vietą ir būdami jau visiškai išvargę, savo nieko neturėdami, nutarė atsidaryti mano valizą. Juodu alpę iš džiaugsmo pamatę, kad ten tysojo stora, ilga dešra, švarus rankšluostis, muilo, marškinių ir pinigų. Iki pat Regensburgo pinigų juodu išleido tiek mažai, kad pridėjau jiems kelis kartus daugiau. Ir iš jų, ir vėliau iš kitų nustačiau, kad klierikai, turėję minėtus raštelius, atvyko į Eichštetą be kliūčių, o jų neturintys ir klierikai, ir kunigai, ir ses. vienuolės pakliuvo į darbus Prūsuose kasti apkasų. Vieni iš jų vėliau paspruko į Vakarus, kiti pateko į rusų rankas, o kai kurie ir žuvo. Į Eichštetą klierikų susirinko arti šimto. Daugelis iš jų neturėjo ne tik apsiausto, bet net baltinių pamainos, megztuko, o žiema artėjo. Kad dar prieš Kalėdas jau visi klierikai turėjo ir baltinių, ir po apsiaustą, o kas

tokio nebuvo gavęs, tai turėjo bent du megztuku, kad nebadavo, tai ačiū bavarų krikščioniškai širdžiai. Pvz., mūsų vienuolyno karmelitų kunigo, tėvo Eberherdt, pagyvenusi sesuo siuvėja ne tik pati beveik viską atidavė, bet ėjo per šeimas ir prašė aukų. Daug padėjo katalikų caritas.

Kiek atsipeikėjęs po kelionės, parašiau Apaštaliniam Nuncijui Orsenigo apie kelionę, kad iki šiol Vokietijoje atsiliepė iš Lietuvos pabėgusių 117 kunigų. Vėliau jų atsirado daugiau. Vėl gavęs gestapo leidimą, nuvykau į Vieną pasidalyti įspūdžiais su arkivyskupu. Jis man atsiuntė 1944 metų gruodžio 18 dienos ilgoką laišką tikintiesiems lietuviams Kalėdų proga. Jo turinys gražus, bet kaip paskelbti?.. To paties gruodžio 10 dieną visų mūsų trijų vyskupų vardu jis pasiuntė informaciją Apaštalų Sostui apie Lietuvoje įvykusias deportacijas, kitus įvykius. Vėliau paaiškėjo, kad Roma laišką gavo po poros mėnesių, vasario viduryje. Grįžęs iš Vienos, jau niekur toliau nekeliavau.

Jau minėjau, kad Rėgensburge buvo Messerschmitto orlaivių fabrikai, kitoje miesto pusėje - sprausminių lėktuvų bandymo aerodromas, mieste, Dunojaus pakrantėje, dideli naftos sandėliai ir rafineriai, toliau, ant Dunojaus kranto, kariški chemijos fabrikai. Tikrai vieną dieną visiškai subombardavo orlaivių fabrikus, kur žuvo daug žmonių, vokiečių darbininkų, daugiausia ten dirbusių prancūzų belaisvių ir kitų. Juo toliau, tuo bombardavimai ir Rėgensburge darėsi vis dažnesni. Sunaikino ne tik minėtus punktus, bet ir kareivines, Kumpfmiūlio priemiesčio dalį, kur net mes nežinojom, kad perkeltos anos sunaikintos orlaivių dirbtuvės, sugriovė gelžkelio stotį, kelis kartus bombos krito visai šalia mūsų vienuolyno, ir mano celė du kartu liko be lango, oro banga išmušė duris, bet namui nekliuvo ir mūsų nė vieno nepalietė. Artėjant frontui prie Berlyno, dieną iš Berlyno į Rėgensburgą atvyko mano sesuo su trimis draugėmis; iš apkasų pasprukę, išvargę ir parazitais aptekę trys ses. kazimierietės ir dvi kandidatės, keli kunigai, klierikų, daug pasauliečių. Mano sesuo ir jos draugės gavo darbą krikščionių brolių ligoninėje, kazimierietes kelioms dienoms priglaudė klauzūrinės ses. dominikonės, vėliau jos išvyko dirbti į Eichštetą, klierikai į seminariją. Gavau žinių, kad po bombardavimų išvyko iš Vienos ir arkivyskupas su kunigais, bet nesužinojau, kur jis sustojo. Rėgensburgo ir apylinkių bombardavimai vis dažnėjo. Tas gerai, kad Bavarija buvo amerikiečių oro puolimų zona, tai bombarduodavo

dieną. Teko labai artimai susigyventi su optiku Hans Brandl, kuris jau daugelį metų kalendoriuje tiksliai žymėdavo orus, temperatūrą. Dabar tiksliai žymėdavo, kada ir kaip stipriai bombardavo. Karo pabaigoje man jis sakė ir aš tai užsirašiau: vadinamųjų sunkiųjų bombardavimų su daugiau kaip 2000 tonų bombų buvę 68, o mažesnių - be skaičiaus. Pridėjęs, kad du bombardavimu patyriau Berlyne, būsiu atlaikęs 70 sunkiųjų ir nežinau kiek mažesnių bombardavimų Kaune ir Vokietijoje. Slėptis nuo bombų bėgdavome po bažnyčia į kriptą. Žinoma, jeigu būtų pataikiusi nors viena gera bomba, slėptuvė nebūtų mūsų apsaugojusi, bet nuo sprogstančių aplinkui jautėmės gana saugūs. Rėgensburgo miesto parko slėptuvėje žuvo nuo bombos visa jauna Kavaliauskų šeima, priemiestyje netoli chemijos dirbtuvių žuvo inžinieriaus Rudžio žmona, sūnus studentas ir dukrelė, gimnazijos absolventė. Jis pats visa tai taip skaudžiai iškentė, kad pairo jo nervai ir neilgai gyveno. Kad ir ne per daugiausia, bet po kiekvieno bombardavimo būdavo ir žmonių aukų.

Toje kriptoje turėjome gerą telefunkeno radijo aparatą.

Ten slėpdamiesi klausydavomės pranešimų, kur yra orlaiviai, kada galime išeiti. Kitu laiku klausydavomės ir naujienų. Ir vienuoliai, ir mes klausydavomės BBC programų. Klausytis užsienio transliacijų naciai žiauriai draudė, tad eidavome po vieną, kiekvienas skirtingu laiku. Tai darėme todėl, kad tardomiems nereiktų meluoti, ar buvai kada liudininkas, kuriam nors tokių transliacijų klausant. Tik mudu su vysk. V. Padolskiu eidavome kartu.

1945 metų pavasarį amerikiečiai jau pasiekė Berlyną, Prahą, o Rėgensburge naciai dar vis laikėsi, mobilizavo Volkssturmą, statė barikadas gatvėse, o aikštelėse priešlėktuvines patrankas. Žinoma, kelios dešimtys orlaivių per minutę būtų tai pavertę griuvėsių krūva, bet amerikiečiai kažkodėl Rėgensburgo naikinamai nepuolė nei oro, nei sausumos jėgomis. Pavieniai orlaiviai skraidė žemai nuolat, kur numesdami bombą, kur apšaudydami iš kulkosvaidžių. Bavarai kalbėdavę, kad Rėgensburgas bus išsaugotas kaip antinaciškas miestas. O buvusi tokia istorija. Hitleriui dar siekiant valdžios, prieš rinkimus 1933 m., Rėgensburgo miesto burgermeisteris neleido naciams surengti Rėgensburge mitingo Hitleriui čia atvykus. Mitingas vykęs už miesto. Ir mūsų vienuoliai kalbėdavę, jog Rėgensburgas turįs amerikiečių ir kitų garantijas, kad

nebus griaunamas. O mes pasijuokdavome, kad amerikiečiai žiną, jog mes čia apsistojome, ir todėl Rėgensburgo negriauną.

Paskutinės NSDP (nacių partijos) dienos Rėgensburge (1945 m. balandžio 22 - 23)

Naktį iš balandžio 22 į 23 skelbiamas aliarmas šaukiamas Volkssturmas prieš tankus, sprogdinami tiltai, tarp jų ir senas istorinis tiltas. Skelbiama, kad 6 val. ryto likviduojami maisto sandėliai Švabelveizės priemiestyje, kitokios gėrybės - viskas išdalijama vokiečiams (ne kitataučiams), gyventojai prašomi padėti, kas kokiomis galįs transporto priemonėmis.

23 d. 18 val. prieš partijos ir komisaro būstinę, aikštėje už karmelitų vienuolyno kampo, sušaukiamas mitingas, susirenka vyresnio amžiaus vyrų, moterų, vaikų nemaža minia ir prašo miesto neginti - perduoti amerikiečiams be mūšio. Čia pat areštuoja kunigą Mayer, vieną senuką, buvusį laiškanešį, vieną buvusį policininką. Rytojaus rytą pamatėme toje pat aikštėje juos tris pakartus. Pakartieji iškabėjo visą dieną. Taip nacių režimas atsisveikino su Rėgensburgu.

24 d. amerikiečių orlaiviai nuolat skraido virš miesto, bet nebombarduoja. Pradeda apšaudyti miestą amerikiečių artilerija, bet miestą mažai liečia, šaudo į taikinius aplink miestą. Nuo 23 dienos likviduojamos maisto ir kitokios krautuvės - viskas išdalijama vokiečiams. Karmelitų vienuoliams nėra reikalo eiti ieškoti, jiems atsiunčia nemažus kiekius maisto ir kitų gėrybių.

25 d. visą dieną vis skraido amerikiečių orlaiviai, numeta vieną kitą bombą, bet sistemingai ir stipriau nebombarduoja. Artilerija šaudo nuolatos, bet ne griauna, o daugiau terorizuoja. Vokiečių priešlėktuvinė artilerija iš miesto jau pasitraukusi ar jos bent nesigirdi. Nors elektros ir vandens tiekimas miestui jau amerikiečių rankose, bet nei elektros, nei vandens nenutraukia. Vienintelis ir paskutinis miesto gynimo komendanto įsakymas buvo šį vakarą: taupyti vandenį ir to paties nevartoti nevirinto - gal amerikiečiai jį užnuodijo. Vokiečiai piktai pajuokia, kad tai aukščiausias gerovės laipsnis, į kurį atvedė tautą nacių režimas.

Apie 23 val. iš kreisleiterio įstaigos sujaudintas balsas pranešė, kad nutrūko ryšys su aliarmo sirenomis, tad oro aliarmai jau nebus skelbiami, piliečiai patys turį būti atsargūs, nes priešas arti. „Heil Hitler", - buvo paskutiniai žodžiai. Visi garsiai nusikvatojome. Buvo aišku, kad sirenos gali veikti, nes elektra yra, tik turbūt ponija jau bėgo iš miesto.

Iš 25 į 26 tarp vidurnakčio ir 2 valandos ryto amerikiečiai įsiveržė į miestą, bet, atrodo, kad tik bandydami gynybos stiprumą. Net nebandę mieste ilgiau pasilikti, pasitraukė atgal. Amerikiečiai, priartėję prie miesto, pradėjo iš visų pusių metodiškai bombarduoti artilerija. Apšaudė ne masiškai, bet vieną sviedinį po kito, vieną miesto dalį po kitos. Tėvas Teodoras tuoj suprato artilerijos strategiją ir mums komandavo, kada turime būti kriptoje, o kada galime išeiti į uždarą vienuolyno kiemelį. Per pietus ir vakarienę amerikiečiai darydavo pertrauką. Lygiai vidurdienį, paskui 5.30 val. pavakare kanonada nutildavo. Tai supratę ir mes tuo metu eidavome į viršų papietauti, pavakarieniauti. Pirmai val. baigiantis ir pusei septintos artėjant, vėl skubėdavome į kriptą. Tai tęsėsi dvi dienas ir dvi naktis. Antrą naktį buvome stipriai apšaudomi, granatos sprogo mieste: naktį amerikiečiai bandę gynybą. Penktadienio rytą naciai dingo, policijos komisaras, miesto savivaldybės atstovai išvyko pas amerikiečius pranešti, kad miestas pasiduoda. Netrukus atvažiavo atviras auto - džipas su būriu amerikiečių, du nuėjo į Rotušės vidų perimti miesto valdymo, o keli liko prie auto. Vienas iš jų pasiteiravo, ar nėra Rėgensburge lietuvių. Tie jam parodę vienuolyną sakydami, kad jame yra keli. To amerikiečio būta lietuvio. Jis, palikęs kitus du sargyboje, atėjo pas mus pasikalbėti. Jo pavardės neatsimenu.

Netrukus atsirado mieste didesnis amerikiečių dalinys. Vokiečiai buvo pasiruošę terorui, represijoms, tačiau to nebuvo. Tiesa, pirmas tris dienas pavienių kareivių elgesys buvo savavališkas. Didelė jų dauguma buvo pasigėrėtinai tvarkingi, religingi, bet buvo ir tokių, kurie ėjo per butus, plėšikavo, užpuldinėjo moteris. Pvz., iškraustė dr. Jurgio Balčiūno kambarį, nors, vyrui protestuojant, paliko ramybėje žmoną. Panašių išgyvenimų patyrė dar keli lietuviai. Apie tai daugiau žino kun. V. Balčiūnas, nes jis visą laiką palaikė gyvą kontaktą su čia gyvenusiais lietuviais.

Užėmę miestą, amerikiečiai čia pat paskyrė civilinę valdžią iš

vietinių gyventojų, policijos komisarui pavedė suorganizuoti vietos miliciją, kuri tuo tarpu buvo neginkluota, tačiau vokiečiams daug reiškia titulas, ne tik ginklas. Kurį laiką tik šaligatvių niekas nevalė, nes niekas neįsakė, o vokietis be įsakymo, kaip sakoma, net nesiprausia. Amerikiečių įsakymu patys vokiečiai aptvėrė spygliuota aukšta tvora pusę tos aikštės, kurioje vyko susirinkimas, prašantis kapituliuoti, ir kur buvo pakarti anie trys rėgensburgiečiai, nes ta dalis nekliudė gatvių judėjimui. Toje aptvertoje aikštėje laikinai uždarė sugautus ar pasidavusius nacius, vokiečių karius. Ačiū Dievui, kad oras buvo šiltas ir nelietingas - balandžio pabaiga. Netrukus už miesto buvo įrengta gana didelė karo belaisvių stovykla, į kurią perkėlė ir tuos, ir privežė tūkstančius iš kitur. Rėgensburgas tapo 3-ios armijos vadovybės būstine, Krikščioniškų brolių ligoninė tapo armijos centrine ligonine. Ligoninėje atsirado gydytojas, Amerikos lietuvis dr. Vosylius, virtuvės bosas buvo seržantas Stukas. Jis atleido iš virtuvės skyriaus ten susigrūdusius tokius, kuriems rūpėjo ne darbas, bet pasipelnijimas, ir priėmė apie 30 lietuvių. Vyresniųjų paklaustas, kodėl jis daraąs tokią diskriminaciją, atsakęs, kad atleistieji iš darbo vogę, o jis suradęs patikimų tarp pabėgėlių ir vokiečių deportuotų žmonių. Liko ligoninėje dirbti ir mano sesuo su savo draugėmis, nes ligoninė ne visa buvo paimta kariuomenės.

Jau pačioje pradžioje pajutome aliantų pasitikėjimą kunigu. Toje belaisvių stovykloje už miesto buvo net kelios dešimtys ir lietuvių vyrų, pakliuvusių amerikiečių nelaisvėn kartu su vokiečiais, nes buvo mobilizuoti darbams aerouoste ar kitur. Tai sužinojęs ir per kun. Kazimierą Senkų susisiekęs su stovyklos komendantu, vieną rytą nuvykau ten laikyti Mišių, keliems jauniems vyrams suteikiau Sutvirtinimo sakramentą. (Radau ten ir jauniausią gen. Raštikio brolį.) Padarius žygių, visi tie lietuviai buvo paleisti, tik kurį laiką jie negavo DP statuso. Taip pat netrukus sužinojau, kad vienoje vokiečių belaisvių stovykloje yra buvęs Vilniaus burmistras plk. Dabulevičius. Parašiau stovyklos komendantui laišką, paaiškindamas jo vaidmenį Lietuvoje. Jį tuojau paleido. Gavau iš britų zonos nepažįstamo vokiečių pulkininko laišką, kad vienoje stovykloje likęs belaisviu jo adjutantas Scholz, kurį labai gerai žinojo kauniečiai. Prieš karą jis tarnavo Vokietijos ambasadoje, karo pradžioje tarnavo gestape, bet paskui buvo iš ten išmestas ir išsiųstas į rytų frontą, kur

paskirtas to pulkininko adjutantu. Parašiau laišką ir tos stovyklos komendantui. Ir tą tuojau paleido.

Sumanėme išsiaiškinti, kur ir kiek yra lietuvių aliantų zonose, kur ir kokie kunigai. Kun. L. Tulaba ir kun. V. Balčiūnas sutiko apkeliauti visas tris zonas. Vysk. V. Padolskis ir aš parašėme jiems prancūziškai ir angliškai laišką, adresuotą karinėms valdžioms, kad juodu yra mūsų siunčiami sužinoti, kur ir kiek yra lietuvių, kunigų. Visose trijose zonose: amerikiečių, britų, prancūzų, - jie, kaip vyskupų siųsti, buvo visur korektiškai priimti, kariškos instancijos duodavo jiems nakvynes, automobiliui benzino, maisto. Grįžo po kelių savaičių, apvažiavę visą Vokietiją, išskyrus rusų okupuotą teritoriją, parvežė gana tikslių žinių apie lietuvių skaičių ir vietas, apie kunigus ir parsivežė maisto bei benzino daugiau, negu išsivežė. Maždaug po poros savaičių tuodu kunigu ir dar kun. V. Cukuras vėl išvyko tais pačiais keliais, šį kartą veždami kunigams vysk. V. Padolskio ir mano pasirašytus laiškus, kur kuris skiriamas patarnauti lietuviams. Beje, mudu tai darėme be ypatingo Vatikano ar Vokietijos vyskupų įgaliojimo, nes kol kas su tomis instancijomis nebuvo dar jokio ryšio, o šis mudviejų žingsnis buvo gana naudingas. Būtinai reikia paminėti mūsų kunigų susiklausymą ir pasišventimą. Karui dar nepasibaigus, gana dažnai bombarduodavo Miuncheną. O lietuvių ten buvo ir darbams nuvežtų, ir savo iniciatyva nuvažiavusių pasitraukiant iš Lietuvos. Jie prašė kunigo, o iš pradžių nebuvo galima surasti tokio, nes iš viso kunigai dar tik pradėjo atsiliepti. Vieną dieną atvyko pas mane keturi žemaičiai. Tada Regensburgo mažoji seminarija buvo prašiusi nors poros kunigų ton seminarijon, o vieno - tokio priemiesčio klebonas, na ir dar Miunchenas. Pasakiau jiems apie vakuojančias vietas. Išėjo trumpam pasitarti ir po valandos grįžę pareiškė jau susitarę. Į Miuncheną vyksta kun. St. Valiušaitis. Parašiau laišką Miuncheno kardinolo kurijai ir civilinei valdžiai, kad toks ir toks kunigas yra mano siunčiamas. Jam patariau pirma kreiptis į kuriją. Tada kardinolas, žymusis Faulhaber, kunigą mielai priėmė, davė jam visus įgaliojimus patarnauti lietuviams. Gestapas pareiškė, kad čia jokių svetimų kunigų nereikią ir jiems neleisiąs Miunchene sustoti. Kunigas atsakęs, kad jis savo vyskupo siunčiamas, vietos vyskupo priimtas, - ir negalįs nepasilikti. Jeigu gestapas nori, gali jį areštuoti, bet jis pats iš Miuncheno neišvyks. Gestapas nusileido.

Kai po savaitės jis atvyko pas mane ir papasakojo apie pokalbį su gestapu, jam patariau kitą misiją: sueiti į kontaktą su Dachau KC esančiais mūsų kunigais: V. Pikturna, J. Parensevičium (ir net nežinojau, kad ten buvo iš Baltgudijos senukas kunigas Puida). Patariau jam nuvykti į Dachau bažnytkaimį, užeiti pas kleboną ir pasitarti. Sakiau, kad su pinigais, jeigu reikėtų, nesiskaitytų. Pavyko. Klebonas padėjo jam susitikti su KC laiškanešiu ir per šį buvo užmegztas ryšys su KC esančiais mūsų kunigais. Deja, jie buvo jau ilgai ten kentėję be pagalbos. Atnešė kun. V. Pikturnos laišką su pavardėmis visų lietuvių, perėjusių Dachau stovyklą.

Vieną dieną ateina pėsčias ir išvargęs, su kuprine ant pečių, lazda rankoje kun. B. Sugintas ir klausia, kur reikia lietuviams kunigo. Šiuo metu reikia, atsakiau jam, Getingene, bet kaip jį pasiekti, kad gelžkeliai jau tokie subombarduoti, kad susisiekti galima tik telefonu. Jis ilgai negalvodamas atsakė: „Aš pasieksiu". Ir išėjo, kaip atėjęs - su kuprine, lazdele rankoje. Ir pasiekė, daugumą to kelio nuėjęs pėsčias.

Kiti čia minimi faktai buvo jau karo veiksmams sustojus, bet dar neatstačius komunikacijos. Prašėsi kunigo britų zonoje Augustdorfas, kur susirinko nemažai lietuvių, buvo didelė lenkų kolonija, taip pat netekusi kunigo. Prancūzų zonoje, seserų vienuolyne, gyveno kun. I. Starkus, buvęs Šakių „Žiburio" gimnazijos direktorius, paskui Virbalio klebonas ir dekanas. Parašėme su vysk. V. Padolskiu jam laišką. Gavome žinią, kad jau išvažiavęs. Važiavo šaltu oru ant prekinio traukinio platformos, vienoje stotyje piktadariai pavogė valizą su rūbais, tad nuvyko beveik tuščiomis rankomis. Norės su kliūtimis nuvykęs, ten pasiliko ir laimingai tarnavo iki pat emigracijos.

Liko be kunigo lietuvių grupė britų zonos vakaruose. Bavarijoje viename seserų vienuolyne kapelionavo kun. K. Simanavičius (vėliau Simaitis). Parašiau jam laiškutį, ar nesutiktų atsižadėti tos ramios vietos ir nepatarnautų lietuviams. Po kelių dienų jis ateina pas mane ir sako užėjęs atsisveikinti, vykstąs į britų zoną. Aš, žinoma, visai nemaniau, kad jis taip staiga mano prašymą vykdys. Tai kada manai išvykti? - klausiu. Atsako, kad vykstąs dabar. Betgi, sakau, reikia susitvarkyti su Regensburgo kurija, nes anas vienuolynas buvo tos diecezijos ribose ir jis ten dirbo kurijos paskirtas. Atsakė, kad jis atėjęs tiesiai iš kurijos, kad ten jau

viskas sutvarkyta ir jis iš manęs einąs tiesiai į traukinį. Lietuvių kolonijoj tarnavo, kol lietuviams išsikėlus ir pats išvyko į Ameriką.

Jau prasidėjus emigracijai, bene 1949 metais, atvyko iš prancūzų zonos kun. A. Riškus atsisveikinti - išvykstąs į Ameriką. Pasiteiravau, kiek jo aptarnautoje apylinkėje lietuvių dar pasilieka ir kas jiems patarnaus. Atsakė, kad lietuvių esąs geras šimtas, jam išvykus, ten lietuvio kunigo jau nebus. Jis be žodžių suprato mano jausmą ir pareiškė, kad jis pasiliekąs su lietuviais. Į Ameriką niekad ir neišvyko.

Lankydamasis Austrijoje, susitikau Insbruke kun. P. Bačinską. Jis sako manęs keliauti pas mane į Rėgensburgą atsisveikinti, nes išvykstąs į Ameriką, tad dabar prašąs nuo kelionės į Rėgensburgą atleisti ir atsisveikinti čia. Klausė patarimo, kur Amerikoje būtų reikalingas lietuviams. Jam paaiškinau, kad Amerikoje lietuvių kunigų jau yra daugiau negu reikia lietuviams, kad ir dauguma tremtinių pradėjo dirbti su nelietuviais, o per mažai kunigų Australijoje. Jis ir sako: „Jeigu taip sakote, tai važiuosiu į Australiją". Ir išvyko.

Tiesa, buvo vienas kitas kunigas bailus, keli, nors ir nemetė kunigystės, nesutiko įsipareigoti darbui nei su lietuviais, nei su kitataučiais, tačiau tokios išimtys yra tik kelios, tad jų neverta net minėti. Tiek apie mūsų tremtinius kunigus.

Vakarų aliantai: amerikiečiai, britai, prancūzai, - įkūrė pabėgėlių stovyklas, į kurias rinktis ragino visus pabėgėlius. Stovyklos savaime susiskirstė pagal tautybes. Jas tvarkyti buvo paskirti aliantų kariškiai, o jeigu ir civiliai, tai kariuomenės žinioje. Tas stovyklas lankyti buvo leista rusų vadinamiesiems ryšio karininkams, kurie buvo aiškūs NKVD agentai mums suregistruoti, sekti ir raginti grįžti pas juos į savus kraštus. Kurį laiką visi gyveno baime, kad aliantai išduos tremtinius, pabėgėlius rusams. Buvo keli atvejai, kai rusus, ukrainiečius vertė grįžti į Rusiją. Dėl šios priežasties iš pradžių daugelis žmonių bijojo eiti į stovyklas. Rėgensburge, o gal ir kitur, buvo sudaryti komitetai, kurie amerikiečiams ir kitiems aiškino, kas mes esame, kodėl nenorime pas rusus ne tik grįžti, bet nenorime, kad mūsų tarpe maišytųsi rusų ryšio karininkai. Kun. M. Krupavičius, gen. S. Raštikis, jų vertėjas P. Jakutis daug kartų lankėsi amerikiečių armijos štabe įteikdami ten lietuvių vardu memorandumus. Buvo juntama komunistų ranka, iš tiesų vadinamosios MAKI organizacijos,

kuri kariuomenėje buvo įtakinga, ypač prancūzų zonoje. Visus gąsdino gandas apie Amerikos prezidento D. Rooswelt žmonos Eleonoros pareiškimą tremtinių delegacijoms, nuvykusioms pasveikinti ją, besilankančią Vokietijoje. Pvz., mūsų moterų delegaciją tiesiog apibarė, kad lietuviai prietaringai biją rusų komunistų, kad tie esą geri žmonės ir panašiai. Šis gandas nemažai prislėgė mūsų žmonių nuotaikas ir pažeidė pasitikėjimą amerikiečiais.

Rėgensburge lietuviams tuoj buvo atiduota viešoji mokykla šalia miesto rotušės. Ton mokyklon greitai susirinko apie tūkstantį Rėgensburge gyvenančių lietuvių. Netrukus evakavo dar gana naujo Kumpfmiūlio priemiesčio gyventojus vokiečius ir tą priemiestį paskyrė pabėgėliams. Kiekviena tautybė: lenkai, lietuviai, latviai, ukrainiečiai gavo atskirą kvartalą. Žydai, kiek jų Rėgensburge atsirado, apsigyveno iššudytų žydų namuose. Nors lenkų buvo gerokai daugiau negu lietuvių, bet neišliko jų inteligentija. Rėgensburge jiems vadovavo P. Jokubauskas iš Kauno, buvęs „Pochodnios" redaktorius. Lietuviai ir turėjo, ir rodė daugiau už kitus kultūrinio pajėgumo.

Daugelio stovyklų gyvenimo ir veiklos istorijos yra paskelbtos išsamiuose leidiniuose. Nežinau, ar kas parašys apie Rėgensburgo-Šeinfeldo lietuvių stovyklos gyvenimą. Ta tema ir aš nieko neužsirašiau, tad tik kai ką paminėsiu prabėgomis. Susirinkus į Kumpfmiūlį, tėvai karmelitai užleido lietuviams patogią valandą - vidurdienio pamaldas savo bažnyčioje sekmadieniais ir per šventes. Nors vienuolių klarisių bažnyčia buvo mums pakankamai erdvi, tačiau karmelitų bažnyčia buvo čia pat. Stovyklos kapelionu tapo kan. Pijus Aleksa. Bronius Budriūnas sėkmingai suorganizavo lietuvių chorą. Mus pasiekė gandas, kad Eichštete Petro Balčiūno iniciatyva organizuojama lietuvių gimnazija savam jaunimui. Susitiko mane labai susirūpinusi p-lė Alicija Rugytė. Ji beveik ašarodama pasakojo, kad Rėgensburge esą ir jaunimo, ir mokytojų pakaktų padoriai gimnazijai, kad ji kalbinusi Igną Malėną pasekti Eichšteto pavyzdžiu, bet tas nenoris nė klausytis, manęs būsią geriau, jei jaunimas eisiąs tiesiai į vokiškas mokyklas. Ir man buvo suprantama, kad jaunimas daugiau laimėtų eidamas į vietines mokyklas, bet tai pagreitintų jų nutautėjimą. P-lei A. Rugytei tiesiai atsakiau: „O kodėl Tu pati negali imtis iniciatyvos? Esi šiam darbui ne mažiau kompetentinga už kitus".

Atsakė bijanti užgauti buvusį savo viršininką. Tada jai patariau nueiti pas I. M. ir jam pasakyti, kad gimnazija bus. Jeigu jis sutinka būti jos direktorium, visi susiburs su juo, jeigu ne - imkis ir daryki pati, o visi paremsime. Ji mano žodžių paklausė ir tai „pamačijo". Nors faktiškai viską tvarkė, organizavo, bėgiojo p-lė A. Rugytė, direktorium buvo paskelbtas I. Malėnas, o jinai - vicedirektore. Susiorganizavo ir pradžios mokykla. Pradėjo organizuotis visokie komitetai, komisijos vienkartiniams ir pastovesniems reikalams: įvairioms paskaitoms, kursams. Kaip vėliau visus pamokė likimas ir patirtis, laikas stovyklose nebuvo panaudotas beveik reikalingiausiam dalykui - svetimų kalbų mokymuisi, ypač vokiečių ir anglų. Šią paskui jau sunkiai užpildomą ar visai neužpildomą spragą labai skaudžiai pajuto lietuviai, emigravę į angliškai kalbančius kraštus. Daugybė mokytojų ir kitokių buvo priversti imtis paprasto juodo darbo tik dėl kalbos nemokėjimo.

Rėgensburgo tremtinių stovyklų komendantas ar tiksliau - UNRA įgaliotinis buvo Vengrijos žydas, prieš karą pasiekęs Ameriką. Jis buvo sukalbamas, bet per daug prieinamas rusų atsiųstiems ryšio karininkams. Grįžti sava valia pas bolševikus negalvojo ne tik lietuviai, bet nei ukrainiečiai, nei rusai. Rusų karininkų visi bijojo. Kilo tiesiog panika, kai pasklido gandas, kad tasai komendantas leido rusams nusirašyti tremtinių kartotekas. O tokias jis turėjo šalpos reikalams. Stovyklos gyventojai įsidrąsino ir, vieną kartą rusams atvykus į stovyklą prie UNRA būstinės, rusiškai šūkaudami žmonės sudaužė jų auto. Kitą kartą, sustojus jiems žydų kvartale, jų mašiną apvertė ir padegė.

Tos pat vasaros pradžioje susitarėme su kun. V. Balčiūnu aplankyti arkiv. J. Skvirecką. Neatsimenu, kaip sužinojome, kad jis gyvena Austrijoje, seserų šaričių vienuolyne Camso miestelyje, netoli Insbruko ir Brėgence su kun. Matu Čyvu. Kun. V. Balčiūnas gavo motociklą ir iškeliavome. Dar nevėlyvu popiečiu pasiekėme Camsą. Čia surasti vienuolyną nebuvo sunku, nes nedideliam miestelyje jis matėsi iš tolo, ne tik dėl to, kad aukštesnis už kitus, kad šalia jo didelė ligoninė, bet kad stovėjo aukštumėlėje ant Izaro upės kranto, gražių kalnų fone. Čia užtrukau porą dienų. Džiaugėmės ne tik seserų ir arkivyskupo svetingumu, bet ir kūrėme labai konkrečius planus, ką mes, tremtiniai vyskupai, turėtume ir galėtume veikti. Po to pirmo pokalbio radosi daugybė raštų ir žygių, apie kuriuos vėliau.

Grįždami Regensburgan, pasukome į Mitenvaldą, kur Amerikos karinės valdžios žinioje buvo pereinamoji stovykla grįžtantiems į tėvynę italams karo belaisviams ir darbininkams. Sužinojome, kad ten virtuvėje ir kitus darbus dirba kelios dešimtys lietuvių, tad nutarėme šia proga juos aplankyti. Susipažinau su mokyklos komendantu lenkų kilmės jaunu Amerikos armijos kapitonu. Vėliau paaiškės, kad ši pažintis mums labai patarnavo.

Dar nesusisiekęs su arkivyskupu, pasitaręs su nuncijum arkiv. Orsenigo, kuris iš Berlyno pasitraukė į Eichštetą, parašiau P. Pijui XII laišką, kuriame pranešiau, kiek turime Vokietijoje klierikų, kad kunigų yra daugiau, negu būtina lietuviams pabėgėliams aptarnauti. Paklausiau, ar Apaštalų Sostas pritartų minčiai dalį jaunų kunigų ir klierikų atsiųsti į Romą studijų. Šį laišką su nunciatūros korespondencija nuvežė į Romą vienas Amerikos kariškis, nes tada dar neveikė jokis paštas. Maždaug po mėnesio gavau per nunciatūrą atsakymą, kad Šventasis Tėvas mūsų minčiai pritaria ir kad tų būsimų studentų reikalams jis paskyrė 10 000 $. Kaip paskiau paaiškėjo, tai buvo Amerikos Episkopato auka, skirta per Vatikaną padėti Lietuvos Bažnyčios reikalams. Birželio mėnesį vėl vykome pas arkivyskupą, šį kartą jau auto: vysk. V. Padolskis, kun. V. Balčiūnas ir aš. Auto vėl gavo pasiskolinti kun. V. Balčiūnas. Benzino gaudavome kur nors pakelėje, amerikiečių karių stovykloje. Po to susitikimo visi trys parašėme pranešimą Apaštalų Sostui apie mūsų nelaimes ir nusiteikimus. Grįždami vėl užsukome į Mitenvaldą. Ta proga paklausėme Mitenvaldo stovyklos komendantą amerikietį karininką, ar jis nesutiktų, kad su grįžtančiais italais nuvyktų į Romą ir mūsų kunigai bei klierikai, paskirti studijuoti Romoje. Jis sutiko po keletą pavėžėti iki Italijos sienos, o ten juos perduotų Italijos valdžios žinion. Pasišaukę į Regensburgą ir kun. L. Tulabą, visi trys atrinkome kandidatus į Romą. Iš kunigų pirmiausia tuos, kuriuos žinojome, jų vyskupai buvo skyrę ar numatę tolesnėms studijoms, ar kurie jauni, gabesni, nebūtini lietuviams aptarnauti. Iš klierikų atrinkome taip pat gabesnius: vienų ir kitų maždaug po 20. Iš jų keli nenorėjo vykti, keli atsirado patys pasiprašę. Mudu su kun. V. Balčiūnu, perėję visus bankus, kiek jų buvo Miunchene ir Regensburge, supirkome Italijos liras. Kiekvienam išvykstančiam įdavėme anglų, prancūzų ir italų kalbomis raštą, kad N. N. yra Lietuvos

vyskupų siunčiamas studijų į Romą, kad jų pragyvenimas Romoje garantuojamas, jie nebus našta Italijos valdžiai, kad prašome karines ir civilines instancijas padėti pasiekti jiems Romą. Kiekvienam, kuriam reikėjo, davėme šiek tiek lirų - kelionei ir pradžiai. Klierikai ir kunigai po kelis kiekviename italų traukinyje ir išvyko į Romą tik su tokiu dokumentu. Prie austrų-italų sienos nežinia kodėl užkliuvo tik viena trijų kunigų grupelė, kuriems amerikiečių kontrolė liepė grįžti atgal. Vienas, kun. A. Rubikas, čia pat bėgte perbėgo sieną, o kiti du sugrįžo. Vienas išvažiavo su kita grupe, trečiasis studijavo Vokietijoje. Romoje susirinko apie pusšimtis lietuvių kunigų ir klierikų studentų. Jų rektorium-moderatorium paskyrėme kun. V. Tulabą, kuris pats planavo rašyti doktoratą iš Šventojo Rašto, o mes manėme nominuoti jį mūsų kolegijos rektorium, jeigu Apaštalų Sostas pritars tokios įkūrimui.

Liepos 1 d. gavome arkivyskupo laišką, kad jis turįs leidimą vykti į Šveicariją, prašąs pagalbos tokį leidimą gauti ir prel. K. Šauliui, tuo metu gyvenančiam Miunchene. Apie tą arkivyskupo kelionę į Romą per Šveicariją buvome kalbėję mūsų susitikime birželio mėnesį. Mudu su vysk. V. Padolskiu jį tada labai raginome, o ypač reikalas pagyvėjo, kai nusiuntėme į Romą studijų būrį kunigų ir klierikų. Jau tada aptarėme galimybę įsteigti Romoje lietuvių kolegiją. Su arkivyskupu susitikdavome gana dažnai. Jeigu ne abu vyskupai, tai kada vienas, kada antras jį lankėme atsiradus reikalui. Parašėme keletą laiškų: 1945 m. liepos 19 d. trijų vyskupų laiškas Apaštalų Sostui apie mūsų tremtinius. Prieš tai, birželio 21 d., arkivyskupas savo vardu parašė Apaštalų Sostui apie mūsų tautos nelaimę ir nuotaikas okupacijose. Rugpjūčio 23 d. pasitarime nutarta rugsėjo 8 d. parašyti visiems lietuviams laišką Švč. Marijos Gimimo šventės proga, paliečiant daugiausia dorovės reikalus. Laiškas viso pasaulio vyskupams apie mūsų tautos likimą. Šis laiškas buvo išverstas į lotynų, prancūzų, anglų kalbas, išspausdintas Romoje ir išsiuntinėtas viso pasaulio vyskupams. Laiškus čia pat, Camse, ir rašydavome. Čia pasilikdavome tol, kol toks laiškas ar laiškai būdavo pabaigti, visų trijų priimti. Šitaip parašėm dar kelis laiškus: kunigams, kad pasistengtų stovyklose atkurti ateitininkų būrelius, sendraugių, studentų, moksleivių, kad burtų pamaldžiuosius į Gyvojo rožančiaus broliją ir kt.

Rugsėjo mėn. arkivyskupas, lydimas kun. M. Čyvo, išvyko į Švei-

cariją. Ten jį pasiekė ir prel. K. Šaulys. Šveicarijoje buvo Kauno arkidiecezijos pinigų, apie kurių likimą truputį vėliau. Ši priežastis buvo bene svarbiausia arkivyskupui ir prel. K. Šauliui kaip nors nuvykti į Šveicariją. Prel. K. Šaulys ten ir pasiliko, apsigyvenęs Lugane pas šv. Birgitos seseris, o arkivyskupas netrukus išvyko į Romą. Rugsėjo 3 d. jis jau iš Romos, iš tėvų marijonų namų, rašo laišką Amerikos lietuviams kunigams apie mūsų kunigus ir klierikus studentus Romoje, apie kolegijos planus, prašo pagalbos kunigams klierikams ir kolegijos steigimui, šv. Mišių intencijomis, aukomis, kurias pataria siųsti tėvui K. Rėklaičiui, tada gyvenusiam Čikagoje.

Pasilikę Regensburge, su vysk. V. Padolskiu kūrėme įvairius planus toliau. Sutarėme, palaikydami ryšį su arkivyskupu, kad salezietį kun. Praną Petraitį reikėtų įkurdinti Konstancoje, prie Vokietijos-Šveicarijos sienos. Jis būtų mūsų ryšininkas laisvajame pasaulyje su įvairiomis instancijomis korespondencijos ir kitais reikalais. Atsirado, nors ir nedidelių, galimybių įvairiais būdais padėti mūsų žmonėms. Įkūrėme formalią Lietuvos vyskupų caritą ir 1945 m. lapkričio 13 dienos laišku tai pranešėme Apaštaliniam Nuncijui Šveicarijoje, Austrijos ir Vokietijos valdžioms, prašydami leisti šiai įstaigai veikti. Jos būstinę nurodėme Konstancą, o direktoriumi - kun. P. Petraitį.

Apie mūsų šv. Kazimiero kolegiją Romoje buvo rašyta spaudoje, „Drauge", jos 20 metų sukaktį minint, o 25-ųjų metinių proga knygelę parašė prel. K. Tulaba. Mūsų kunigų ir klierikų kelionė į Romą buvo savotiška avantiūra, ne visiems ji laimingai baigėsi, patį kun. L. Tulabą traukinyje apvogė, Romą pasiekė plikomis rankomis, netekęs paskutinės valizėlės. Iš pradžių juos apgyvendino tuščioje Pietų Amerikos kolegijoje, kur jie buvo tikrai skriaudžiami, gyvenimo sąlygos nepakenčiamos. Buvo tai Dievo Apvaizdos ranka, kad tuo pačiu laiku atvyko ir arkiv. J. Skvireckas. Jeigu ne jis, vargiai būtume tada sugebėję iš viso Romoje įkurti savo kolegiją, o jeigu ir būtų pavykę, tai nežinia nei kada, nei kurioje vietoje, nei kokią. Kolegijos istorijos nekartosiu.

Tų pačių 1945 metų rudenį Apaštalų Sostas atsiuntė italo arkivyskupo vadovaujamą misiją pabėgėlių dvasiniams reikalams tvarkyti. Joje buvo ir kun. dr. V. Pavalkis iš Romos. Tačiau jis nenorėjo pasilikti Vokietijoje, grįžo į Romą, o savo vietoje galvojo palikti kurį nors iš mūsų

kunigų. Jis pats buvo numatęs ir net paskyrimo raštą parašęs kun. Pijui Aleksai. Kun. V. Pavalkiui atvykus pas mane ir įsikalbėjus apie tokio kunigo misiją, aš patariau skirti kan. Feliksą Kapočių, tikėdamasis, kad jis bus pakankamai judrus lankyti kolonijas. Ta pačia proga buvo atvykęs ir p. Stasys Lozoraitis, Jr., lankėsi Rėgensburge.

Tą patį rudenį atvyko ir kun. dr. Juozapas Končius iš Amerikos, BALFo pirmininkas. Prieš tai mudu nebuvom susitikę, bet pas mane Rėgensburge plačiai išsikalbėjome apie jo planus, galimybes juos įgyvendinti. Jis pasisakė turįs savo žinioje Amerikos vyskupų auką 10 000$ lietuvių religiniams reikalams ir manąs Šveicarijoje ar Švedijoje išleisti vaikams katekizmą. Jam paaiškinau, kad tuose kraštuose už tą sumą daugiau ko nors ir nepadarysi. Pigiau būtų Italijoje ar Vokietijoje. Jis paklausė manęs ir pinigų sumą vėliau Šveicarijoje perleido man. Jie padėjo atsirasti „Lux" ir jos leidiniams. Mes nesiėmėme leisti katekizmo ar kitokių vadovėlių vaikams, nes buvome informuoti, kad aplankęs Vokietiją kun. J. Balkūnas atvežė per ALK federaciją gautus 40 000 $ ir juos perdavė kan. F. Kapočiui. Gavęs kun. J. Končiaus žadėtus pinigus, parsivežęs juos iš Šveicarijos, nuvykau į Frankfurtą pas vysk. Muench, kuris tada jau buvo misijos tremtiniams pirmininkas. Per jį padėkojau Amerikos vyskupams ir papasakojau apie mūsų planus. Nuo tada mudviejų ryšiai nenutrūko. Teko vieną kartą pasiaiškinti kan. F. Kapočiaus įstaigos reikalais. Jo teisinis patarėjas kun. A. Šidlauskas patarė anam vadintis Apaštališkuoju Delegatu ir savo įstaigą vadinti šitaip. Nors susitikęs kun. A. Šidlauską, kai jis apie tai užsiminė, paaiškinau, kas yra Apaštališkasis Delegatas, į tai dėmesio nekreipė, kan. F. Kapočius atsispausdino laiškus ir vokus su tokiu titulu. Kai vieną laišką su tokiu voku pats kan. F. Kapočius parašė vysk. Muench, tas jį išsikvietė, liepė visus tokius vokus ir laiškus sunaikinti ir jam paaiškino jo titulą.

1945 metų rudenį pasiteiravau laišku, ką Apaštalų Sostas sakytų, jei bandyčiau grįžti į Lietuvą. Atsakymas buvo teigiamas. Pabandyti pasitaikė gera proga. Rusai buvo atsiuntę iš Lietuvos pulk. Tvr., kad tas prikalbintų gen. S. Raštikį grįžti į Lietuvą. Pas Raštikius jis lankėsi ne vieną kartą (apie tai plačiau gen. S. Raštikio atsiminimuose). Nors generolas kitiems to nepasakojo, bet man pasisakydavo. Panaudojome progą užsiminti apie mano grįžimą. Jis atsakė, jog su mano byla gerai

susipažinęs, taigi jeigu bandysiu grįžti, tai Lietuvos nepasieksiu, o nukeliausiu pro ją. Jis nesutinkąs prie to rankų kišti. Parašiau apie tą pasikalbėjimą į Vatikaną. Gavau atsakymą kol kas šio klausimo neliesti. Vatikanas geriau numanė būsimą Lietuvos vyskupų ir kunigų likimą negu aš. Aš tikrai nesitikėjau, kad rusai taip pasielgs su Lietuvos vyskupais, kunigais.

Vos tik pasibaigė karo operacijos, mudu su vysk. V. Padolskiu pačiomis elementariausiomis susisiekimo priemonėmis lankėme mūsų žmones besisteigiančiose stovyklose. Vykome ir kviečiami, ir patys.

Grįžo iš Romos ir arkiv. J. Skvireckas. Abu vyskupai 1946 metų pradžioje jį aplankėme. Arkivyskupas vienas parašė lietuviams laišką Vasario 16-osios proga, jį suredagavęs dar Romoje. 1946 metų gavėniai parašėme laišką visi trys.

1946 m. Šventosios Savaitės dienomis Rėgensburgo lietuviams teko pergyventi sunkias dienas. Iš amerikiečių trečiosios armijos štabo gavome pranešimą, kad visa lietuvių grupė perkeliama iš Rėgensburgo į Šeinfeldą, Erchercogo Švarcenbergo pilį ir miestelyje esančius barakus. Šeinfeldas buvo tarp Niurnbergo ir Viurcburgo, taigi arčiau rusų zonos. Dar buvo gyvas gandas apie tai, kaip rusus išdavė prievarta rusams komunistams. Mūsų žmones perkėlimo žinia labai išgąsdino. Visi sujudome daryti, ką galėjome. Man pačiam Velykų šventės praėjo bevažinėjant Frankfurtan ir Miunchenan į karines įstaigas prašant, kad mūsų iš Rėgensburgo nekeltų. Visur tik padrąsindavo, bet niekur nepažadėjo palikti mus ramybėje. Dalis lietuvių išvyko į kitas stovyklas, dalis apsigyveno privačiai. Trečiadienį po Velykų sukrovė mūsų žmonių ryšulius ir juos pačius daugiausia į platforminius vagonus ir išvežė. Labai gąsdino dar ir tai, kad vežė ne tiesiai Niurnbergo link, o per Hofą, kur buvo amerikiečių-rusų pasienio punktas. Amerikiečiai mūsų žmones ramino aiškindami, jog būk pilies savininkai prašę Amerikos karinę valdžią apsaugoti vietovę nuo sunaikinimo, vandalizmo. Iš pradžių ten stovėjęs vienas amerikiečių karių batalionas. Dabar jie parinkę, jų manymu, kultūringiausią ir tvarkingiausią pabėgėlių grupę - lietuvius iš Rėgensburgo. Vėliau paaiškėjo, kad jie gal nuoširdžiai kalbėjo. Toji stovykla tapo viena iš pačių pirmųjų, kur visa administracija buvo sudaryta tik iš pačių mūsų grupės gyventojų. Stovyklos komendantu

paskirtas pulkininkas inžinierius Birutis-Birutavičius, visą kitą štabą pasirinko jis pats, tik iš savų žmonių. Žmones padrąsindami ton grupėn DP piliečiais įsirašėme ir mudu su vysk. V. Padolskiu, su savo žmonėmis išvyko kan. P. Aleksa, kunigai J. Tautkus, J. Šeštokas, P. Dzegoraitis. Kitą savaitę nuvažiavome ir mudu su vysk. V. Padolskiu. Lietuviai mus sutiko labai iškilmingai ir nuoširdžiai. Pasitiko mudu prie gėlėmis ir vainikais išpuoštų pilies kiemo vartų, visi nuėjome pirmiausia į bažnyčią, o paskui praleidome visą popietę tiesiog kaip šventę. Nuo tada kartais abu, kartais aš vienas daugiausia ten ir gyvenome. Lietuvius Šeinfelde palankiai priėmė ir gyventojai vokiečiai, buvo stengtasi išlaikyti mūsų žmonių ir tvarką, ir rimtį, tad geri santykiai su vokiečiais išliko visą laiką. Taigi čia atvykę lietuviai nieko neprarado, o priešingai - daug ką laimėjo. Jie čia savo gyvenimą tvarkė, kaip išmanė, dirbo gražų kultūrinį darbą. Lankęs beveik visas lietuvių stovyklas, galiu sakyti, kad ta, nors ir nuošalioje vietoje, buvo viena iš geriausių.

1946 metų pradžioje pradėjome galvoti, kaip savo žmonėms duoti katalikiškosios doktrinos apskritai ir religinės literatūros. Po įvairių pasikalbėjimų kilo mintis išleisti knygų. Tada nieko negalėjai daryti be vakariečių karinės valdžios leidimo. Gauti tokį leidimą amerikiečių ar britų zonoje vilčių nebuvo. Prancūzų zonos kultūros reikalų vedėjas buvo generolas Schmitlein, buvęs Kauno universitete profesoriumi. Mūsų žmonės prancūzų zonoje palaikė su juo gerus santykius ir patyrė iš jo daug gera. Jis davė dr. Petrui Karveliui leidimą spausdinti religinio ir apskritai katalikiško turinio leidinius. Tai buvo leidimas, o kur spausdinti, popieriaus reikėjo susirasti mums patiems, kas nebuvo lengva, nes visos spaustuvės buvo karinės valdžios žinioje, trūko popieriaus. Darbą praktiškai organizuoti pavedėme kun. P. Juknevičiui, kuris tada gyveno Feldbache prie Štutgarto. Sau talkininkus jis pasirinko pats. Darbą pavadinome „Lux". Štutgarte suradome spaustuvę, turinčią gražių lietuviškų šriftų. Vienas vokietis turėjo pasislėpęs didelius kiekius labai gero popieriaus, kad jo nesekvestruotų karinės valdžios. Vokiečiui pasiūlėme mokėti valiuta, kokia jis norėtų, ir visą popierių nusipirkome. Turėdami prancūzų zonos leidimą spausdinti, nesunkiai gavome amerikiečių karinės valdžios leidimą darbus atlikti jų zonoje, jeigu neprašysime popieriaus. Jiems paaiškinome, kad tuo patys pasirūpinsime. Kun. P. Juknevi-

čiui vadovaujant, 1947 metais buvo išleistas vienoje plono popieriaus mažo formato knygelėje visas Naujasis Testamentas, 1948 m. sekmadienių ir švenčių Mišių tekstai „Būk mums malonus", parengti prel. F. Bartkaus, 1949 m. Popiežių enciklikų ir kalbų rinkinys, kun. dr. M. Ražaičio išversta į lietuvių kalbą „Pasauliečių dogmatika". 1955 m. mokslinė laida viso Senojo Testamento ir II tomas Naujojo Testamento, 1960 metais kun. dr. P. Manelio išverstas iš vokiečių kalbos „Katalikų katekizmas". Pirmiausia leidome tokius leidinius, kurie atrodė būtiniausi lietuviams, ar jie grįžtų Lietuvon, ar pasiliktų kitur pasaulyje. Naujojo Testamento viena knygele kietais viršeliais išleista 12 000 egz. ir veltui išdalyta po vieną kiekvienai šeimai, kiekvienam mokytojui, kiekvienam studentui. P. Ignas Malėnas laiške arkiv. J. Skvireckui pasakė, kad tai buvo dovana lietuviams, primenanti, jog jie katalikai ir lietuviai. Išleidome ir Maironio „Pavasario balsus". Lietuviams iš Vokietijos emigravus, „Lux" darbą perkėlėme į Romą, bet su vysk. V. Padolskio mirtimi jis nutrūko.

Vysk. V. Padolskis dar 1945 metų rudenį susitarė su Švč. Kraujo vienuoliais Kufšteine, kur vyresniuoju buvo jo mokslo draugas, kurį laiką būti Šventojo Rašto paskaitininku iš karo tarnybos grįžusiems kunigams vienuoliams. Ten jis ir apsigyveno, retkarčiais atvykdamas ar į Rėgensburgą ar į Šeinfeldą. Susitarėme, kad jis aptarnaus Austrijos lietuvius, o aš Vokietijos. Žinoma, po mėnesio kito vis susitikdavome Camse pas arkivyskupą. 1946 m. toliau neišvykdavau, išskyrus tik kelis susitikimus su arkivyskupu ar aplankytą vieną kitą lietuvių stovyklą Vokietijoje.

Judresni man buvo 1947 metai. Kovo pradžioje visi trys vyskupai, susitikę Camse, šv. Kazimiero šventės proga parašėme laiškus artimo meilės klausimais ir Amerikos lietuviams katalikams, prašydami pagalbos mūsų žmonėms Vokietijoje. VLIKas buvo man pasiūlęs vykti politiniais reikalais į Paryžių, aptarėme, ką reikėtų tokia proga padaryti ir ne iš politikos srities. Kovo 17 d. išvykau į Paryžių. Atvykęs radau kun. M. Krupavičių, min. V. Sidzikauską, min. Igną Šeinių iš Švedijos. Maniau, kad politinių reikalų čia man jau nebus, pasitenkinsiu kitais. Tačiau šeimininkas dr. S. Bačkis buvo apimtas tikros desperacijos. Jis buvo susitaręs keletą vizitų, bet paskutiniu momentu kun. M. Krupavičius atsisakė eiti į kurį nors iš jų. Priežasties nežinau. Rytojaus ar dar kitą dieną jie visi trys išvyko. Su dr. S. Bačkiu ėjau į Užsienio reikalų ministeriją

aiškintis, kokia Prancūzijos politika Lietuvos klausimu, ir tuo pačiu - jo paties diplomatinė pozicija Prancūzijos valdžios akyse. Kartu vykome ir pas Apaštalinį Nuncijų arkiv. Juozapą Roncagli - vėliau P. Joną XXIII, dalyvavome Katalikų instituto šventėje, kur ta proga šventės kalbėtojas, supažindindamas dalyvius su manim, plačiai ir palankiai kalbėjo apie dabartinę situaciją Lietuvoje ir Lietuvos politinę padėtį. Abu aplankėme daugelio laikraščių redakcijas. Tada išsiaiškinome, kad Prancūzijos vyriausybė nepripažįsta Lietuvos prisijungimo prie Rusijos ir kad p. dr. S. Bačkis bus pripažintas tuo, kuo jis buvo Lietuvos vyriausybės paskirtas. Dr. S. Bačkis pats nežinojo, ar min. P. Klimas spėjo jį pristatyti Užsienio reikalų ministerijai, nes jis atvyko į Paryžių prieš pat karo pradžią. Aplankiau ir Paryžiaus kunigų seminariją, kurios rektorius pažadėjo priimti kelis mūsų klierikus. Sekmadienį T T. Jėzuitų bažnyčioje Grenelio gatvėje, kur gyveno lietuviams patarnaująs tėvas J. Kubilius, laikiau šv. Mišias lietuviams ir buvo malonu sutikti čia nemažą būrį tų, su kuriais susitikdavau 1932 - 1933 metų vasaromis. Aplankiau ir Didžiųjų karjerų šv. Genovaitės parapiją, kur gyvenau 1933 metų vasarą. Buvo dar tas pat klebonas kan. Alix, dar tie patys keli kunigai vikarai. Kalbėdamasis su Apaštaliniu Nuncijum apie mano kelionės tikslus, patyriau, kiek jis turėjo gražaus sarkastiško jumoro. Kai kurie jo patarimai, pvz., kaip aš turiu žiūrėti į prancūzus, buvo pasakyti tokiais žodžiais, kad jų niekad neužmirštu, bet be jo leidimo čia jų nekartoju.

Grįžau į Šeinfeldą vėlai Verbų sekmadienio išvakarėse. Truputį pailsėjęs, Šventąjį ketvirtadienį atsilaikęs Mišias, išvykau per Brėgencą į Camsą, kur, pakeliui į Romą, norėjau pasitarti su arkivyskupu. Kelionės į Romą tikslas buvo dalyvauti pirmame po karo Pax Romana suvažiavime, kuriame turėjo būti įsteigta ir intelektualų sąjunga. Šventąjį penktadienį ir šeštadienį praleidau Camse, o Velykų sekmadienį, atsilaikęs ryte Mišias, išvykau Brenerio link. Neturėjau formalaus karinio leidimo išvykti iš Austrijos prancūzų zonos, o Italijos vizą buvau pasiėmęs Paryžiuje. Pasiekęs popiečiu Brenerį, nuėjau Austrijos pusėje pas vietos kleboną, pasisakiau jam, kas esąs, ir paprašiau padėti pereiti į Italijos pusę. Jis tuojau pašaukė vieną pasienio sargybinį, kuris mane geras varsnas pavedėjo ne kontrolės punkto, o priešinga kryptimi ir liepė eiti. Po kelių minučių be kliūčių buvau Italijos kontrolės punkte gelžkelio

stotyje, nusipirkau traukinio bilietą ir po gero pusvalandžio jau riedėjau Romos link. Po karo pirmą kartą atsidūręs Italijoje, labai nustebau pamatęs, kaip skiriasi Vokietija, Austrija ir Italija. Breneryje prie traukinio siūlė vynus, valgius kaip ir prieškariniais laikais. Italijos gelžkelio stotyse viskas buvo ir neįtikimai pigu, ir visko taip pat gausu, kaip ir prieš karą. Seniai buvau valgęs tokią skanią vakarienę, kaip šį kartą traukinyje. Pirmadienį, balandžio 7 d. rytą buvau jau Romoje, o dar prieš pietus - mūsų naujai įsteigtoje kolegijoje, Kasalmonferato 20. Čia radau į Pax Romana suvažiavimą atvykusius ir ponus Turauskus - mūsų ministerį Šveicarijoje. Lietuvių oficiali delegacija suvažiavime buvo gana gausi ir rimta grupė. Studentai posėdžiavo Netune, o akademikų konferencija prasidėjo Romoje antradienį, balandžio 8 dieną. Sesiją atidarė tada jaunas, Italijoje jau populiarus Vittorio Veronese. Su juo ir su Aldo Moro susipažinau studijuodamas Romoje. Nežinau tiksliai kodėl, bet aš buvau pakviestas pradėti sesiją malda. Lietuviai čia buvo net tiek užsitarnavę dėmesio, kad konstitucijos redakcinėn komisijon išrinko ir p. ministerį E. Turauską. Apie jo darbą šioje komisijoje truputį vėliau. Kitą dieną, trečiadienį, p. p. Turauskai, keli mūsų kunigai ir aš nuvykome į Netuną, studentų konferenciją. Ir čia tada aš buvau vienintelis vyskupas, o tai prisidėjo prie to, kad toks dėmesys buvo rodomas lietuviams. Vos tik man atsisėdus ir pirmininkaujančiam pranešus, kas esu, kažkas palietė mano petį ir tyliai pašaukė: don Vinčenco, don Vinčenco! Atsisukęs pamačiau baltaplaukį jaunuolį, kurio neatpažinau. O tai būta Vittorio Bacheleti iš garsios vieno pulkininko šeimos, kuris, man studijuojant Romoje, būdamas penkerių metų pradėjo patarnauti mano Mišioms. Dabar jis buvo FUCI - Katalikų studentų sąjungos - pirmininkas, vėliau profesorius universitete, Katalikų akcijos pirmininkas ir po Vatikano II susirinkimo Vatikane - Pasauliečių Tarybos ir komiteto narys Šeimų klausimams. Vėliau jis buvo Italijos prezidento asmeniniu patarėju. Vieną dieną, jam esant universiteto rektoriaus kambaryje, įsiveržė piktadarys ir jį čia pat nužudė. Kitomis dienomis dalyvaudavau akademikų sesijose.

Noriu papasakoti vieną epizodą iš šių sesijų. Jau minėjau, kad min. E. Turauskas buvo išrinktas komisijos nariu suredaguoti konstitucijos projektą. Kiti jos nariai buvo garsesni už jį - prancūzų, italų ir kitoki garsūs teisininkai. Ypač prancūzai komisijos nariai stengėsi neįsileisti

pabėgėlių grupių. Vieną vakarą jau vėlokai grįžo p. p. Turauskai iš komisijos sesijos posėdžio į mūsų kolegiją, jis labai susijaudinęs, pralaimėjęs kovą. Rytoj rytą bus pateiktas sesijai konstitucijos projektas, o komisija į jį įtraukusi maždaug tokį paragrafą, kad Pax Romana intelektualų sąjungos nariais gali būti tik tokios katalikų organizacijos, kurios laisvame pasaulyje turi savo tautines hierarchijas. P. Turauskas klausė, ar Pax Romana pripažins mus, tris tremtinius vyskupus, tautine hierarchija. Jam paaiškinau, kad toks terminas: **tautinė hierarchija** negalės būti priimtas, nes tokių hierarchijų Bažnyčios Kanonų žodyne nėra. Yra tik skirtingų liturgijų ir teritorinės hierarchijos. Tautinė hierarchija, kaip pvz., lenkų Amerikoje, reiškia schizmatinę hierarchiją. Patariau jam pasitarti dar su kokiu nors kanonistu, paminėdamas pažįstamą arkiv. Arratą, buvusį Lietuvos Nuncijų, kuris tada buvo Romoje. Rytojaus ankstų rytą p. min. E. Turauskas pasimatė su arkiv. Arrata prieš sesijos pradžią. Arkiv. Arrata patvirtino, ką buvau sakęs. Kai susitikom prieš sesiją auditorijoje ir p. Turauskas pasakė, ką girdėjęs iš arkiv. Arratos, patariau jam prieš sesiją apie tai nekalbėti, o kai svarstys konstituciją, kai prieisime prie to punkto, paprašyti leisti pasakyti, ką girdėjęs apie tautines hierarchijas, ir pasiūlyti, kad Pax Romana nariais gali būti tokios organizacijos, kurias jų krašto hierarchijos yra pripažinusios katalikiškomis. Kai sesija svarstė konstituciją ir priėjo tą punktą, p. min. E. Turauskas pasiprašė žodžio ir labai diplomatiškai apgailestavo, kad būdamas komisijos narys turįs kitokį siūlymą. Paminėjo, kad kanonistai vyskupai, kurių pavardžių jis neminėsiąs, jam išaiškinę, kad Katalikų Bažnyčioje yra tik teritorijų ir atskirų liturgijų hierarchijos, kad tautinės hierarchijos esantis liaudies, ne teisės žodis, katalikų terminologijoje jos reiškiančios schizmatinę hierarchiją, kaip pvz., atskilusių nuo Romos Amerikoje lenkų hierarchija. Jis siūląs vietoj tautinės hierarchijos įrašyti: organizacijos, kurios savo krašte yra hierarchijos pripažintos katalikiškomis. Šis jo pareiškimas buvo visiems toks netikėtas ir įtikinamas, kad tuo klausimu niekas nekalbėjo, ir jo pasiūlymas buvo vienbalsiai priimtas. Po sesijos sveikinome vienas kitą ir kiti mus už tokią pataisą, nes ji lietė ne tik mus. Šios konferencijos-kongreso pabaigimo proga įrašėme Ateities sendraugių sąjungą Pax Romana nare, ir Turauskai keletą metų sumokėdavo sąjungos nario mokestį.

Po konferencijos pasilikau kelias dienas Romoje, mūsų naujoje kolegijoje. Audiencijoje pas P. Pijų XII Jo Šventenybė man patarė užrašyti 1940 - 1944 okupacijų metus, ypač Bažnyčios išgyvenimus, katalikų laikyseną, ką esu padaręs. Visai nesitikint, mane aplankė kolegijoje lenkų arkiv. Juozapas Gawlina, Lenkijos armijos vyriausiasis kapelionas, ir Lenkijos ambasadorius prie Apaštalų Sosto P. Pappė. Iš jų sužinojau, kaip toli yra pasklidęs garsas apie mano pamokslą Kauno Įgulos Šv. Mykolo bažnyčioje vokiečių okupacijos metu, kai Lietuvos vyskupų vardu pasisakiau prieš vokiečių paskelbtą planą Lietuvos lenkus surinkti į getus, panašiai kaip padarė su žydais. Vėliau gyvenime daugybę kartų patyriau, kad lenkai tai įvertino, o su arkiv. J. Gawlina vėliau tapome nuoširdūs bendradarbiai.

Vos pasiekęs Italiją, pranešiau apie tai broliui Jurgiui - saleziečiui - kuris tada gyveno Turine. Mudu buvome nesimatę jau dešimtį metų. Jis tuoj atvyko, kolegijos rektorius davė jam kambarį kolegijoje, tad pabuvome kartu, kol gyvenau Romoje.

Pax Romana konferencija baigėsi pasauliečio profesoriaus Contardo Ferrine beatifikacija. Pax Romana kongreso dalyviai neturėjo atskiros audiencijos, o pirmadienio rytą dalyvavome bendroje audiencijoje su maldininkais italais, atvykusiais į beatifikacijos iškilmes. Atrodė, kad jiems buvo skirta daugiau dėmesio negu Pax Romana kongreso dalyviams. Kai kurie iš Pax Romana žmonių šį faktą aiškino kaip Popiežiaus nepasitenkinimą Pax Romana. Turauskų audiencijos proga Šventojo Tėvo kalba aiškiai parodė, kad jį pasiekė gandas apie čekų ir šveicarų studentų atstovų pasisakymus, siūlančius bendradarbiavimą su komunistais. Šventasis Tėvas tuo klausimu ir jų adresu laikėsi neigiamai.

Man baigus vizitus, išvykome su p. p. Turauskais jų tamsiai raudonu šauniu Cadillacu Florencijos, Šveicarijos link. Mūsų pirmas sustojimas buvo Florencijoje pas jų pažįstamą monsinjorą, kuris lankydavosi Šveicarijoje tarptautiniuose caritas suvažiavimuose ir ta proga susidraugavo su Turauskais. Florenciją pasiekėme šeštadienio vakare. Sekmadienio rytą Mišias laikiau studentams katalikams - FUCI - pasakiau trumpą pamokslą. Man patarnavo ministeris E. Turauskas, abu su Ponia priėmė komuniją. Studentai tuo labai gėrėjosi. Tai patyriau, kai su jų vadovybe praleidau visą dieną. Auto jie mane pavežiojo ne tik po Florenciją, bet

padarė man nesvajotą malonumą. Mane pavėžėjo į Fidencą, kur katedros klebonu ir kapitulos dekanu buvo tas pats Don Lorenzo Guareschi, pas kurį praleidau pusę 1934 metų vasaros mažame kalnų vienkiemyje, prie mažos bažnytėlės Salco Minorėje. Man atvykus, po keliolikos minučių buvo katedroje giedami kapitulos narių ir dalyvių pasauliečių sekmadienio mišparai. Per juos pabuvau bažnyčioje ir aš, paskui valandėlę pasivaišinome kava, ir su tais pačiais jaunuoliais išskubėjome į Florenciją, nes tą vakarą teko dar kita nenumatyta išvyka. Mūsų šeimininkas monsinjoras, Turauskai ir aš vakare vykome į netoli esantį San Sekondo miestelį, kur vienas tėvas benediktinas baigė misijas. Pabaigimo vakare buvo pažadėjęs dalyvauti ir monsinjoras, pasiūlė vykti ir mums, mes sutikome. Visa ta apylinkė, o ypač San Sekondas, garsėjo kaip stipriai komunistuojanti, visa miestelio savivaldybė tada buvo komunistų. Vykdamas iš Vokietijos į Romą, buvau pasiėmęs tik vieną mažą valizėlę, nepasiėmiau violetinių rūbų, o tik juodą sutaną, juostą, kryžių. Taip apsirengiau ir eidamas į bažnyčią. Visai netikėtai misionierius, pasakęs pamokslą, paminėjo atvykusius svečius: monsinjorą, ministerį Turauską ir Ponią, mane, plačiau paaiškindamas, kas esu, ką esu patyręs, kas dabar dedasi Lietuvoje, ir pakvietė mane pasakyti žmonėms žodį, juos palaiminti. Nežinojau, ką daryti ir ką turėčiau sakyti. Tačiau klebonas priėjo, nusilenkė ir paprašė eiti į sakyklą. Įlipau. Itališkai kalbėjau dar apylaisviai, pasisakiau, kas esąs, ką išgyvenome, kas darosi su Bažnyčia Lietuvoje dabar, palinkėjau, kad panašus likimas neištiktų italų, nieko neužsimindamas, ką esu girdėjęs apie San Sekondą, palaiminau. Po pamokslo procesija ėjo miestelio gatvėmis. Buvo jau sutemę. Visų namų languos kabojo kilimai, degė žvakės, buvo daug gėlių. Einant pro kompartijos būstinę, dviejų aukštų namą su didele iškaba ir užrašu stambiomis raidėmis kas ten yra, pamatėme, kad ir šio namo visi langai papuošti, visuose degė žvakės. Po procesijos ir visoms pamaldoms pasibaigus, išėjusį iš bažnyčios mane apsupo minia, moterys nešė laiminti jų vaikus, kiti prašė laiminti juos, leisti bučiuoti žiedą. Kurį laiką tai leidome, bet minia vis didėjo, tad atėję keli kunigai mane išvedė ir nuvedė į kleboniją. Pirmadienio vakare pasiekėme Berną Šveicarijoje, ir iš čia traukiniu išvykau į Vokietiją. Po kelių savaičių gavau kun. P. Petraičio pranešimą, kad mano vardu Berno banke yra čekis. Nuvykau. Aplankęs ten lietuvius,

aplankiau ir nuncijų arkiv. Carboni R., su kuriuo vėliau teko daugiau susitikti. Banke radau 10 000 $ - Amerikos vyskupų auką mūsų caritas reikalams ir iš nunciatūros paėmiau Mišių intencijų už 15 000 $. Visa paėmęs cash - amerikoniška popierine valiuta - be kliūčių parsivežiau į Rėgensburgą. Mišių aukų pinigus amerikoniška valiuta išsiuntinėjau mūsų kunigams, o caritas pinigus išdalijau po 10-15 dolerių šeimoms su mažais vaikais. Atsiradus progai, nuvykau į Frankfurtą prie Maino ir arkiv. Munch padėkojęs, prašiau jį perduoti mano padėką Amerikos Episkopatui. Jis juokaudamas atsakė: „Dėkoki, kai jau turėsi savo rankose". Aš atsakiau, kad jau turiu. Jis paklausė, valiuta ar čekiu. Atsakiau, kad turiu viską Amerikos valiuta. Jis labai nustebo, nes Amerikos kariams ir kitiems amerikiečiams Europoje tada Amerikos valdžia neduodavo Amerikos valiutos, o tik vadinamųjų kariškų dolerių čekius, už kuriuos buvo galima pirkti tik kariškių krautuvėse. Tai saugojo nuo spekuliacijos. „Matai, - sako, - mes negaunam, o tu gauni". Juokaudamas atsakiau, kad jeigu reikės, galėsiu padėti.

Gegužės 9 d. parašiau visiems lietuviams kunigams, vadinamiesiems tautiniams dekanams, kad jie pasirūpintų, jog keitimo dieną kiekvienas lietuvis turėtų nors 1500 - 2000 senų DM, nes buvo paskelbta, kada senos DM bus keičiamos į naujas po vieną už dešimt, kad kiekvienas galės gauti į rankas 200 naujų DM, o kas turės daugiau, tiems bus deponuota ir gaus dalimis. Aš buvau pasilikęs apie 1000 $ tokiems tikslams. Beveik niekas neatsiliepė, ir man liko 300 $. Tuos aš pakeičiau po 300 senų DM už dolerį ir deponavau Rėgensburgo diecezijos caritas sąskaiton, susitaręs, kad jie vėliau man išmokės po vieną DM už 10 senų. Taip už 1 dol. gavau 30 naujų DM. Šiuos pinigus vėliau panaudojau pagelbėti lietuviams, o likusią dalį išvykdamas į Ameriką pervedžiau mūsų kunigų globon Miunchene.

Šių metų pavasarį susitarėme su vysk. V. Padolskiu aplankyti britų zonoje gyvenančius lietuvius. Pasiskyrėme, kuris kurias stovyklas lankysime, pranešėme kunigams, sutarėme dienas, kurią kurioje stovykloje būsime, ir bene 9 d. birželio išvykome traukiniu iš Rėgensburgo. Traukinys buvo toks pilnas, kad mudu stovėjome koridoriuje. Kiek pavažiavus išėjo iš vieno kupė žydas, išsivesdamas su savim du jaunuoliu, juodu paliko stovėti koridoriuje, o mudu pakvietė atsisėsti. Kupė sėdėjo dar

penki žydai. Pasisakė esą Miuncheno žydų Altenrato nariai, pradėjome kalbėtis apie Lietuvos žydus. Papasakojo, kad yra atvykusių iš Lietuvos. Aš paklausiau, ar jie nieko nėra girdėję, kas nutiko su Kauno gete surinktomis Toromis ir brangenybių fondu. Jie man papasakojo, ką aš žinojau, kad visa tai buvo paslėpta Švč. Trejybės bažnyčios požemyje, o dabar jie visa tai jau turį Miunchene, kad Lietuvoje išlikę žydai visa tai atgabenę per Lenkiją. Tada tai buvo dar įmanoma ir aš neabejoju, kad jie sakė tiesą, nes, patys būdami ne iš Kauno geto, būtų nesužinoję, kur buvo paslėpta. Aš pasisakiau tik, kad esu iš Kauno, bet nesakiau esąs Kauno vyskupas. Gal ir be reikalo, gal būtų ką nors daugiau papasakoję.

Iki Hanoverio keliavome kartu, o čia išsiskyrėme. Vysk. V. Padolskis paėmė rytinę dalį nuo Hanoverio - Brėmeno, o aš vakarinę. Prie Hanoverio, Augustdorfe, lietuvius aptarnavo mons. Ignas Starkus. Čia buvo ir daug lenkų. Jų kunigas - Dachau kalinys - metęs kunigystę, gyveno čia pat stovykloje su žydaite. Mons. I. Starkus, gerai kalbąs ir lenkiškai, laikydavo pamaldas ir lenkams. Intelektas, asmenybės stiprumas, pamokslai jo buvo nepalyginamai pranašesni už ano lenkų jauno kunigo, kuris šia proga net nepasirodė - lindėjo kambaryje. Atvykstančio į Augustdorfą prie gėlėmis išpuoštų vartų, kaip paprastai darydavo lietuviai, laukė ir lietuviai, ir lenkai kartu, su vėliavomis, su savais atstovais. Sveikino ir teikė gėles lietuviai, tą pat darė ir lenkai, visi kartu ėjome į bažnyčią. Rytojaus dieną visiems kartu teikiau Sutvirtinimą, visi kartu dalyvavo bendroje vakarienėje. Tai buvo lietuvių ir lenkų šventė. Lenkai man dėkojo, kad tai stovyklai suradome tokį kunigą. Žinoma, kai ten siuntėme mons. I. Starkų, apie lenkų reikalus nebuvome girdėję ir negalvojome. Po pirmųjų pamaldų bažnyčioje mons. I. Starkus mane įspėjo, kad ateis delegacija man pasiūlyti nakvynę, papasakojo visas aplinkybes ir pasakė pats nieko nepatariąs, bet jeigu tas pasiūlymas man nebūtų prie širdies, jis užleisiąs savo kambarėlį. O lenkų stovyklos mokyklos vedėja, apyjaunė grafaitė, turėjo gan erdvų ir patogų kambarį. Atvyko ji pati su lenkų stovyklos komiteto pirmininku ir ne tik pasiūlė, bet prašė suteikti jiems tą garbę - apsigyventi mokytojos kambaryje. Priėmiau jų pasiūlymą, tai buvo man proga ir su jais daugiau pasikalbėti, gal net sustiprinti tos stovyklos lietuvių ir lenkų gražius santykius. Iš tos kelionės verta paminėti britų kariškų instancijų taktą. Su mumis, vysku-

pais, visur buvo korektiški amerikiečiai, dar labiau - prancūzai, išskyrus porą smulkių incidentų mano kelionėse, kai susidurdavau su komunistuojančiais MAKI. Mūsų žmonės britų zonoje pranešdavo apie mudviejų atvykimą stovyklos kariniam komendantui, tas savo viršininkams. Kur nuvykdavome, pirmiausia mudu pasitikdavo ir pasveikindavo ar tos apylinkės, ar vietos karinio padalinio viršininkų vardu atsiųstas karininkas, visada paklausdavo, ar turime susisiekimo priemonę. Dviem atvejais lietuviai jos neturėjo, tad ten vežiojo auto su kariu vairuotoju. Jeigu būčiau kur nors negavęs nakvynės ar kitokios paslaugos, kariškiai būtų tai parūpinę. Iš šios kelionės paminėsiu Uchtę, nedidelį miestelį, kur buvo apie 1500 mūsų žmonių. Miestelyje su 15 000 gyventojų buvo tik kelios vokiečių katalikų šeimos, ten nebuvo net katalikų koplyčios, kartą per mėnesį atvykdavo vokietis kunigas, kurios nors šeimos namuose klausydavo išpažinčių, laikydavo Mišias. Lietuviai šiokiadieniais Mišių klausydavosi savo stovyklos mažoje salėje, sekmadieniais Mišios būdavo erdvioje gotikos stiliaus liuteronų bažnyčioje. Ten atvykau šeštadienį. Susitikimo apeigoms, vakarui pakako stovyklos aplinkos. Sekmadieniui sutarėme, kad ir Mišios, ir Sutvirtinimas bus anoje liuteronų bažnyčioje. Sužinojau, kad tos bažnyčios ir parapijos ganytojas praėjusį sekmadienį paskelbęs savo žmonėms, jog jų bažnyčioje bus pirmas ir gal net istorinis įvykis - lankysiąsis ir iškilmingas pamaldas laikysiąs katalikų vyskupas. Tą sekmadienį jis visai nelaikysiąs pamaldų, o visus savo žmones paraginęs dalyvauti mūsų pamaldose. Sekmadienio bene 11 valandą nuėję radome tikrai nemažą minią vietos gyventojų. Bažnyčioje tilpo ir jų, ir mūsų žmonės. Pats šeimininkas sėdėjo per pamaldas šalia altoriaus. Laikiau pontifikalines Mišias, asistavo keli mūsų kunigai, po Mišių teikiau Sutvirtinimą. Po pamaldų bendrų pietų salėje pakvietė ir šeimininką su žmona. Abu buvo jau pagyvenę žmonės. Prie stalo, mano dešinėje, sėdėjo šeimininkas, kairėje - mūsų kunigai. Per pietus šeimininkas man prasitarė: „Gaila, kad esu gimęs evangelikas, o keisti Bažnyčios nenoriu, nepatogu. Labiausiai ko pasigendu, tai Marijos kulto. Ypač tai išgyvenau gegužės mėnesį, kelis kartus dalyvavęs jūsų žmonių pamaldose Marijai".

Pirmadienį iš čia vykau į lenkų karių ir jų šeimų ligoninę, kur lauke laikiau Mišias, suteikiau nemažam būriui jaunų ir suaugusių Sutvirtini-

mą. Visur man asistavo kariškiai su senomis kariškomis uniformomis, o majoras, ėjęs tų iškilmių metu šeimininko pareigas, su manim susipažindamas sakėsi esąs generolo Anders adjutantas. Aišku, kad į tą ligoninę jie nekvietė manęs be savo viršūnių žinios: arkiv. J. Gawlinos ir gen. Anders. Per pietus ir kitomis progomis su tuo majoru kalbėjome prancūziškai.

Britų zonoje užtrukome apie tris savaites. Grįždami nesusitikome. Vysk. V. Padolskis pora dienų anksčiau už mane išvažiavo tiesiai į Rėgensburgą. Grįžtantį į Hanoverį, mane kareivis atvežė į vietinį štabą, kur man globoti buvo paskirtas vokiškai kalbantis karininkas. Su juo pavakarieniavome karininkų ramovėje, jis pavėžėjo mane į gelžkelio stotį, ir išvykau Frankfurto link. Traukinys buvo prisikimšęs žmonių, bet aš šiaip taip gavau atsisėsti. Naktis buvo šilta, traukinyje nei vandens, nei laisvai pajudėti, nes stačių keleivių buvo prikimšti ir koridoriai. Tik priešpiečiais pasiekiau Frankfurtą. Subombarduotoje stotyje ir niekur aplinkui nebuvo galima rasti nei vandens, nei ko užkąsti. Apie vidurdienį išvykau Viurcburgo link, iš pradžių teko sėdėti, paskui, pakeičiant traukinį Karlsrūhėje, vos tilpau stačias ant platformos gale vagono, taip keliavau iki Viurcburgo. Tik nuo Viurcburgo iki Biberacho, kur išlipdavome eiti į Šeinfeldą, gavau atsisėsti. Šeinfeldą pasiekiau apie 10 val. vakare, birželio 28 d., nuo vakar vakaro nieko nevalgęs ir net vandens niekur neradęs. Pusgyvis, nieko nenorėjau - nei valgyti, nei miego, tik gerti. Likusią 1947 metų dalį praleidau su lietuviais amerikiečių zonoje.

Tų metų liepos 2 d. „Osservatore Romano" italų grafas Della Torre siūlo Rusijai palankią politiką. Visi trys vyskupai, susitikę Camse, parašėme laišką laikraščiui.

Kaip tik buvo gautas teigiamas atsakymas - P. Pijaus XII raštas, paskelbiantis šv. Kazimierą lietuviško jaunimo Globėju. Ta tema liepos 25 d. visi trys vyskupai parašėme laišką lietuviams. Ta pačia proga aptarėme laišką lietuviams ateinančių Kalėdų proga.

1948 metų antroji pusė buvo gana nerami. Pirmąją pusę lankiau kelias lietuvių stovyklas, gyvendamas Rėgensburge, bet daugiausia Šeinfelde. Pavasarį N. P. Švč. M. seselės, gyvenančios Šeinfelde, gavo savo viršininkės Putname pranešimą, kad joms teks išvykti į Kanadą. Du kartu joms tarpininkai vežė affidavitus kelionei į Ameriką, bet jie kažkur

pradingo. Atrodo, kad arba vežusieji, arba amerikiečių įstaigos Frankfurte juos pardavė, nes vėliau patikrinome Niujorke ir nustatėme, kad su tais affidavitais yra atvykę 16 žydų. Apie gegužės pabaigą gavome Toronto arkivyskupo kvietimą atvykti joms į Torontą. Su tuo laišku Kanados vizas gavome be sunkumų. Bene birželio 24 d. palydėjau jas į Niurnbergą kelionei į pereinamąją stovyklą ir į Kanadą. Su jomis buvo ir mano sesuo. Išvyko į Ameriką ir Eichštete gyvenusios kazimierietės su dviem pas jas buvusiom kandidatėm. Išvykti į Ameriką didesniam skaičiui mūsų žmonių gerų vilčių tada nebuvo, todėl jaunesnieji pasidavė iš kitų kraštų atvykusių komisijų pagundoms: Kanados, Australijos, N. Zelandijos, net mažai lietuviams girdėtos Venesuelos. Stovyklose labai mažėjo jaunų žmonių. Palydėjus vienuoles į Niurnbergą ir grįžus į Šeinfeldą, tą vakarą buvo bene jau paskutinis koncertas mūsų gana gero choro, vadovaujamo Br. Budriūno. Tarp kitų, jau girdėtų dainų, buvo viena nauja, Gaidelio komponuota „O tėviškės laukai žalieji..." Mūsų nuotaikas ji taip atitiko, kad beveik visa minia verkė, man ji paliko gilų nostalgijos ir nevilties įspūdį, kuris ilgai neapleido. Rugsėjo pabaigoje turėjo išvykti į pereinamąją stovyklą ir paskutinė mūsų stovyklos vienuolė kazimierietė, mums patarnavusi sesuo Kleofa - Emilija Macelytė. Prieš išvykdama ji dar padėjo mūsų šeimai - surengė Šeinfelde puotą mano jauniausio brolio ir Emilijos Baniukaitytės vestuvių proga. Jų moterystę palaiminau Šeinfeldo pilies bažnyčioje, mano kambaryje buvo gausios vaišės, nors ir nedideliam skaičiui žmonių. Rugsėjo 1-2 dienomis visi trys vyskupai vėl susitikome Camse. Šia proga sutarta p. dr. S. Bačkį, esantį dabar Paryžiuje, paskirti Lietuvos Arkiv. Metropolito atstovu prie UNESCO. Parašytas laiškas - Lietuvos vyskupų žodis - lietuviams kunigams emigracijoje. Nutarta parengti ir išleisti pasauliečiams skirtą teologijos santraukos veikalą ir pavadinti - Dievas ir žmogus. Jį parengti kviestis kan. P. Aleksą, kun. F. Bartkų ir kan. K. Steponavičių. Šį nutarimą įvykdė, galima sakyti, vienas kunigas, vėliau prelatas F. Bartkus, o „Lux" išleido Romoje 1953 m. Manau, kad tokio veikalo mums galėtų pavydėti net ir didelės kultūringos tautos.

Šia proga nutarta išleisti Šventojo Rašto Naujojo Testamento II-jo tomo mokslinę laidą, paminint jo autoriaus arkiv. J. Skvirecko kunigystės 50 metų ir vyskupavimo 30 metų sukaktis. Šis tomas išleistas Romoje 1949 metais.

Vis rimčiau negaluojant kun. P. Petraičiui, nutarta caritas reikalų atstovavimą Šveicarijoje pavesti kun. dr. Juozui Navickui.

Lietuvių Raudonajam kryžiui finansiškai bankrutavus ir jo vedėjui dr. D. Jasiukaičiui prašant, nutarta skirti iš Amerikos Episkopato gautų lėšų 800 negrąžinamai ir 700 paskolinti.

Man siūlant, susitarta surasti vieną du pasauliečius intelektualus ir pasiųsti Olandijos, Belgijos ir Portugalijos socialinio gyvenimo ir santvarkos studijų. Tačiau, kilus emigracijos nuotaikoms, šis nutarimas nebuvo įvykdytas.

Išklausėme arkiv. J. Skvirecko referatą apie lietuvių ir lenkų santykius, kuriame plačiau išaiškintos tų dviejų tautų mūsų laikų antagonizmo priežastys, siūloma ateityje ir dabar palaikyti draugiškus santykius, nes, tokiu keliu einant, būtų galima išsiaiškinti praeities nesusipratimus.

Ateinančiais 1949 metais arkiv. J. Skvireckas vyks į Romą ad limina ir parengs pranešimą Apaštalų Sostui ne tik apie Kauno arkidiecezijos, bet ir apie visų Lietuvos diecezijų dabartinę padėtį.

Spalio pradžioje į Miuncheną emigracijai iškvietė ir seserį Kleofą. Šeinfelde likau beveik be patarnavimo. Taip pat spalio pradžioje gavau Amerikos Klivlendo arkiv. Hoban kvietimą atvykti į Ameriką. Kaip tik tomis dienomis vieną šeštadienį vykau į Memingeno lietuvių stovyklą Sutvirtinimo. Sustojęs Miunchene, užėjau į Amerikos konsulatą ir čia palikau savąjį 1947 m. Romoje gautą Vatikano tarnybinį pasą (Passaporto di Servizio), tikėdamas grįždamas jį pasiimti jau su viza. Man liepė ateiti trečiadienį. Kai atėjau į vizų skyrių, vedėjas pradėjo man vokiškai (pats vokiška pavarde) aiškinti, kad jam nepatinkanti proklerikalinė Amerikos politika, kad Amerikoje visokių dvasininkų ir katalikų kunigų esą ir taip per daug. Aš įsižeidžiau, atsistojęs paklausiau, ar vizą man duos ar ne, o Amerikos politika ir jo nuomonė apie savo krašto politiką man esančios visai neįdomios. Jis atsakė nenorįs vizos duoti. Pats pasiėmiau savo pasą nuo jo stalo, pasakiau „auf Wiedersehen" ir išėjau. Nė negalvojau eiti į kurią kitą instanciją apeliacijos, nes nejaučiau jokio noro išvykti į Ameriką, kol neemigravo mūsų žmonės. Trumpai parašiau arkiv. Hoban ir kun. dr. J. Končiui, kad vizos man nedavė, tačiau nieko neužsiminiau apie ano tarnautojo kalbas. Laikiau reikalą baigtą ir ruošiausi rudeniui, žiemai Vokietijoje. Spalio 20 d. nuvažiavau į Miuncheną

išlydėti ses. Kleofos. Tą ar kitą dieną ji turėjo išvykti į laivą bene Brėmenhafene. Su ja pasimatęs, užėjau į mūsų Raudonąjį kryžių, kur man pasakė, kad telegrafavę pakartotinai iš Šeinfeldo, manęs ieškodami. Ten atvykęs Amerikos armijos kariškis su kažkokia telegrama, ir aš turįs tučtuojaus išvykti į Ameriką. Dėl tos žinios nesijaudinau ir neėmiau į galvą. Grįžau į Šeinfeldą vėlokai vakare. Man papasakojo, kad buvęs kapitonas su telegrama iš savo armijos štabo, kad rytoj ryte vėl atvyksiąs, norėjęs važiuoti į Miuncheną, bet nežinoję, kur jis galėtų mane ten rasti. Tikrai, kitą rytą atėjo kapitonas ir nors mandagiai, bet įsakė man rengtis ir tuoj vykti su juo. Aš bandžiau derėtis, kad nesu pasiruošęs, pavargęs po vakar kelionės. Niekas negelbėjo, įsakė vykti su juo kaip kokiam areštantui. Nuvažiavome į Niurnbergą, į jo divizijos štabą, kur karininkų ramovėje abu papietavę sėdome jau ne į džipą, kuriuo atvykome, o į juodą patogų Cadillacą ir visu greičiu pasileidome autobahnu į Miuncheną. Jis norėjo dar šiandien gauti man vizą ir mane išsiųsti. Už kelių dešimčių kilometrų nuo Miuncheno mudu pasivijo du MP ir paklausė, kur mes taip skubame. Nors eiliniams MP kapitonas buvo labai nuolankus, bet parodė telegramą ir pasakė, kad mudu turime būti konsulate prieš 5 valandą, nes tą valandą baigiasi konsulato darbas. MP kariai paleido sireną, tik pasakė „Follow us" ir pirma mudviejų pasileido dar greičiau negu mudu prieš tai. Kapitonas, matyt, susirūpinęs klausė, kur juodu mus nuves ir ką darys. Miunchene atvedė mudu į MP būstinės kiemą ir vienas iš jų priėjęs sako, kad konsulatas penktame aukšte, ranką pridėjęs atsisveikino ir nuėjo. Konsulato vizų skyriuje aš likau prieškambaryje prieš atdaras duris, karininkas, paėmęs mano pasą, priėjo prie to paties džentelmeno, kuris anądien man nedavė vizos, parodė telegramą ir paprašė čia pat duoti vizą, nes mudu dar šiandien turime sutvarkyti militarinius formalumus - gauti iš kariškos įstaigos exit ir reentrance - išvykimo ir sugrįžimo leidimus. Žinojau, kur yra ta įstaiga, ten nuvykome, bet buvo jau per vėlu. Nakvojome Miunchene: aš mūsų Raudonajame kryžiuje, jis - karių hotelyje. Rytojaus dieną gavome kariškos įstaigos antspaudus, ir kapitonas norėjo vežti mane tiesiai į Frankfurtą, tą pačią dieną išskraidinti į Ameriką. Aš jam rimtai paaiškinau, kad taip negalima, kad yra reikalų, kuriuos aš turįs sutvarkyti, pranešti lietuviams vyskupams, kam nors palikti reikalus. Jis kažkur paskambino, sutiko duoti man dvi dienas.

Parvežė į Šeinfeldą. Lietuviai čia buvo sujudę, nežinojo, ką su manim ir kokiais tikslais daro. Kitos dienos vakare visi susirinkome bendros vakarienės pilies salėje. Buvo daug atsisveikinimo kalbų, žmonės jaudinosi. Aš buvau skaitęs telegramą, kuri buvo iš Vašingtono, iš Pentagono, trečiosios armijos štabui. Ten parašyta, kad tokį ir tokį surasti ir tuoj išsiųsti į USA, kad Amerikos lietuvius supažindinčiau su komunizmu. Taigi aš pats buvau kiek apsiraminęs, raminau ir juos, kad ten ilgai nebūsiu ir grįšiu atgal į Šeinfeldą. Atsimenu p. Igno Malėno kalbą, kur jis beveik verkdamas kalbėjo, kad iš Amerikos aš jau negrįšiu. Juos padrąsindamas, be to, ir nusiteikęs būti Amerikoje kuo trumpiausiai, pasiėmiau tik vieną nedidelę valizą, tik vieną juodą sutaną, kelias pamainas baltinių, o visa kita palikau kambaryje. Beje, namelyje, kuriame gyvenau, viršuje gyveno senukai, tų namelių savininkai. Mes labai gražiai sugyvenome, nes jie buvo garantuoti, kad ten jau neapgyvendins kokių nors kitų pabėgėlių. Jų globai palikau ir kambarius, ir viską, kas juose buvo. Rytą kapitonas vėl atvyko. Susirinko lietuviai, prikrovė džipą gėlių, atsibučiavome, apsiverkėme ir išvykau. Laimei, kad ten dar liko keli kunigai, nes kitaip liekančių nuotaika būtų buvusi tikrai prasta. Vėl atvykome į Niurnbergą, papietavome, mane pavežėjo į traukinį, davė du kareiviu palydais, ir formaliai ir faktiškai areštuotą išleido į Frankfurtą. Prašiau, kad mane nuvežtų į N C W C būstinę, kur tada dirbo man dar nepažįstami du Amerikos lenkai kunigai iš Čikagos: Biernasz (su kuriuo vėliau Čikagoje gerai susipažinau ir dalyvavau jo laidotuvėse) ir resurrectionistas Bates. Tą dieną lėktuvas į USA jau buvo išskridęs. Tada skrisdavo tik vienas kas antra diena. Teko su jais praleisti naktį, dieną ir dar vieną naktį. Jie nupirko man orlaivio bilietą į vieną pusę, už kurį paskui Niujorke atsiskaičiau N C W C prieš grįždamas atgal į Vokietiją. Čia jaučiausi jau ne kariškių žinioje, nors kariškių buvau jiems patikėtas. Iš čia telegrama pranešėme kun. J. Končiui į Niujorką, kada ir kokiu lėktuvu atskrendu. Tuodu kunigai buvo dar neseniai atvykę į Vokietiją ir norėjo pamatyti didesnę DP stovyklą. Pasiūliau jiems vykti į Hanau, kur buvo didelės grupės lietuvių, lenkų, estų, ukrainiečių. Sėdome į neseniai gautą naują erdvų fordą ir išvykome. Juodu sakė, kad tuo auto dar pirma kelionė, kad tik vakar gavę jį iš laivo. Atvykę į stovyklą, sustojome pas kun. Z. Gelažių. Jis mus pavedžiojo ir po lietuvių, ir kitų gyvenamas kareivines,

papasakojo apie žmonių gyvenimo sąlygas, reikalus. Kai po kelių valandų išvykome, mūsų fordas, nuriedėjęs kelis kilometrus, sustojo ir negalėjome jo užkurti. Vienas iš kunigų tolokai paėjėjo, kol surado telefoną, paskambino į garažą. Pralaukėme gerą valandą, kol atvažiavo automechanikas. Trūkumas pasirodė paprastas - neturėjome benzino. Išvykdami iš Frankfurto, prisipylėme pilną baką, bet jo būta kiauro, lašėjo mums važiuojant į Hanau, ten stovint ištekėjo visas, liko tik karbiuratoriuje, tai ir važiavome, kol ir tas išdegė. Kitą dieną popiečiu lėktuvas pakilo gerokai pavėlavęs, nes buvo rūkas. Nusileidome Kopenhagoje, Šenane Airijoje, Islandijos karo aerouoste. Kelyje užtrukę apie 20 valandų, 5 valandą ryto nusileidome Niujorke, La Gvardijos aerouoste. Manęs ten laukė kun. J. Končius. Nors važiavome netoli nuo kun. J. Balkūno ir kitų lietuvių parapijų klebonijų, bet niekur nestojome, nes buvo dar per anksti. Važiavome tiesiai pas kun. J. Končių, kuris tada Jonkerse kapelionavo vienuolėms klauzūrinėms klarisėms. Rytojaus dieną aplankėme kard. F. Spelman, N C W C būstinę, mons. Komor, kuris rūpinosi tremtinių kunigų paskirstymu, ir lietuvius klebonus: Gurinską - Aušros Vartuose, Manhatane, J. Aleksiūną - Angelų Karalienės, N. Pakalnį - Apreiškimo, Brukline ir J. Balkūną - Atsimainymo, Maspete.

Jeigu ne kun. J. Končius, man būtų buvę nelengva pradėti keliones Amerikoje. Kiek kartų ir dienų buvau Niujorke, beveik visada gyvenau pas jį. Jis mane visur vežiodavo. Antrą dieną po mano atvykimo atplaukė iš Europos pirmas laivas su tremtiniais. Jame buvo ir pirmieji atvykėliai iš Šeinfeldo: Lušių ir Švelnių šeimos, dr. A. Katiliūtė su motina ir sesuo Kleofa. Visa BALFo vadovybė: kun. J. Končius, kun. J. Balkūnas, p. J. Laučka, Staknytė ir kiti pasitiko laive. Ir prieš tai, ir po to visus mūsų atvykėlius pasitikdavo BALFo žmonės ir lietuviams visaip padėdavo. Šio laivo pasitikti atvyko ir kard. J. Spelman. Jam ir man buvo leista užeiti į laivą pasitikti tremtinius. Mūsų lietuviai nesusivokė mane pamatę, kai kurie manė dar klajoją po jūrų ligos. Mat prieš kelias dienas mane palikdami Šeinfelde, nebuvo nieko girdėję apie mano kelionę, o aš orlaiviu juos aplenkiau Atlante. Nežinia kodėl kardinolui patiko Švelnių šeimynėlė, kad su jais jis nusifotografavo ir ta nuotrauka rytojaus dieną buvo Niujorko laikraščiuos kaip tipiška DP šeima: du jauni, inteligentiški, gražiai atrodą vyras ir moteris su maža gražia dukrele.

Visų Šventųjų dieną popiečiu kun. J. Končius vežė mane savo auto į Džozefo ir Marijos vilą, kur ses. kazimierietės mane svetingai priėmė. Kitą dieną išvykome Vašingtono link, sustodami Baltimorėje. Vašingtone aplankėme Lietuvos ministerį P. Žadeikį, jo patarėją J. Kajecką.

Dar prieš pietus nuvykome į Pentagoną, kur suradome man siųstą telegramą pasirašiusį generolą. Pavardės jo neatsimenu, bet jis kalbėjo rusiškai, buvo porevoliucinių rusų tremtinių sūnus, jo tėvas buvęs caro armijos generolas. Su mumis jis buvo labai malonus, pakviestas kartu papietauti atvyko į hotelį, kur buvome apsistoję, ir pabuvo apie dvi valandas. Tada paaiškėjo ir jo telegramos priežastis. Arkiv. Hoban pranešė Vyskupų Konferencijos būstinei, kad man neduoda vizos. Iš ten P. Moller, teisinis patarėjas, būdamas asmeniškai pažįstamas su Pentagono vadovybe, kreipėsi į ją, o iš ten buvo atsiųsta telegrama, kurią trečioji armija taip rimtai priėmė, kad ir jie, ir aš nežinojome, ar mano kelionė yra man malonė, ar areštas. Po pietų nuvykome vizito pas Apaštalinį Legatą tada arkiv. A. Cicognani. Iš čia grįžtant pastebėjau, kad važiuojame pro Kanados ambasadą ir paprašiau kun. J. Končių sustoti. Norėjau užeiti ir gauti Kanados vizą, jeigu tektų lankytis Kanadoje. Buvau priimtas net pagarbiai. Vizą gavau ir man paaiškino, kad turint Amerikos vizą, kol ji galioja, į Kanadą galima vykti ir grįžti į Ameriką kada nori. Ambasadorius mane supažindino su tą valandą ten besilankančiu erchercogu Švarcenbergo-Šeinfeldo stovyklos savininku. Jis domėjosi, o aš jam smulkiai papasakojau, kas ten gyvena, kaip kurie pastatai atrodo ir t. t.

Grįždami iš Vašingtono, pasukome į Pensilvaniją, aplankydami lietuvius klebonus. Grįžus į Niujorką, bene „Alpin" hotelyje vyko Kunigų vienybės suvažiavimas, kurio tos dienos programa ir buvo tik susitikimas su manim, pokalbis apie mano kelionę po lietuvių parapijas. Kunigų Vienybės pirmininku tada buvo kun. K. A. Vasys - Vusterio Aušros Vartų lietuvių parapijos klebonas. Jis, susitaręs su provincijų pirmininkais, turėjo parengti mano lankymosi programą. Suprantama, kad nežinodami, ar atvyksiu ir kada, negalėjo ruoštis, kol dar neatvažiavau. Tada Kunigų Vienybės provincijų pirmininkai buvo šie: N. Angliją tvarkė bene pats kun. K. A. Vasys, Niujorką ir Niu Džersį - kun. J. Balkūnas, Pietinę Pensilvaniją - kun. M. Daumantas, Žirardvilį klebonas,

Pitsbergą-Erį - kun. M. Kazėnas, Pitsbergo šv. Kazimiero parapijos klebonas, Skrantoną - kun. Miliauskas, šv. Juozapo parapijos klebonas, Detroitą - kun. A. Savage-Masevičius, šv. Petro parapijos klebonas, Čikagą, Indianą ir visus kitus į vakarus - kun. B. Urba, tada ses. kazimieriečių kapelionas. Suprantama, kol pirmininkas susisiekė su provincijų pirmininkais, šitie su savo provincijų kunigais, kol viską suderino, čia pat jau ir Adventas, Kalėdų šventės. Sutarėm, kad lietuvių kolonijų lankymą pradėsiu Naujųjų metų dieną. Taigi turėjau beveik du mėnesiu laiko. Kai grįžome iš Vašingtono, kelionėje užtrukę turbūt ilgiau kaip savaitę, kun. J. Končiui atėjo mintis, kad būtų gera kardinolui S. Spelman įteikti kokią nors naujai atvykusių tremtinių dovaną. Jis paklausė mano nuomonės, ar atvykusieji galėtų kuris ką nors turėti ar padaryti. Atsakiau jam, kad ką nors padaręs turėti ar greitai padaryti gali tik Švelnys, kuris buvo baigęs amatus, pats mokytojavo Marijampolėje amatų mokykloje ir buvo medžio skulptorius (ar bent apdirbėjas) - geriausias, ką mes dabar galėtume surasti. Kun. J. Končius, kaip BALFo pirmininkas, žinojo, kad Švelniai nuvyko pas savo gimines į Ansoniją. Greitai patyriau, kad kun. J. Končius keliauti mėgo, gal labiau, negu sėdėti namie, turėjo gerą automobilį. Tad važiuojame į Ansoniją. Artėdami prie miestelio tarėmės, kaip surasti, kur Švelniai apsistojo. Privažiavus policijos būstinę, kun. J. Končius sako: „Užeiname čia, tie viską žino". Įėję radome du policininkus ir paklausėme, kur apsigyveno Švelniai. Vienas sako: „Eikime". Jis sėdo į savo auto, mes paskui jį. Netoli pavažiavę sustojome, policininkas parodė namą sakydamas: „Čia, antrame aukšte". Radome Švelnius. Jų giminėms ir jiems mūsų apsilankymas buvo ne laukta staigmena. Švelnys pažadėjo padaryti kokį nors rankdarbį: Kryžių ar Rūpintojėlį. Ta proga aplankėme ir vietos kleboną kun. Karkauską ir pavakare grįžome atgal į Jonkersą.

Turėjau laiko, tad pasakiau kun. J. Končiui, kad manau aplankyti Torontą, kur nuvyko mano sesuo ir kitos jos draugės vienuolės iš Šeinfeldo. Jis atsakė, kad ir pats niekad nėra buvęs Kanadoje, kad važiuosiąs ir jis. Tuo metu atsirado ir T. S. Kulbis, S. J. iš Monrealio, kuris aptarnavo lietuvius, išblaškytus po Kanados miškus, kasyklas ir kitur dirbančius pagal sutartį su Kanados valdžia. Išvykome auto visi trys. Pernakvoję pakelės hotelyje, pakeliui pasigėrėjome senai girdėtu, bet nė

vienam iš mūsų dar nematytu Niagaros vandenkričiu, trumpai sustojome Hamiltone aplankyti čia dar neseniai atvykusio kun. J. Tadarausko ir apsigyvenusio pas socialinės tarnybos vienuoles vengres. Pavakare pasiekėme Torontą, susiradome vienuoles. Joms čia vadovavo Amerikos lietuvaitė, Lietuvoje besimokiusi ses. Apolinara (Emilija Urnikaitė). Seselėms buvo pavestas vaikučių našlaitynas. Apgyvendino mane čia pat kaimynystėje, kun. bazilijonų vienuolyne. Užtrukome Toronte bene dvi dienas, lankydami ką tik iš Vokietijos atvykusį jauną kunigą Petrą Ažubalį, dabar jau lietuvių parapijos kleboną, Lietuvos konsulą Gylį, ir arkivyskupą kard. James M. McGuigan, kuris pakvietė čia lietuvaites vienuoles ir su kuriuo vėliau man teko artimai susigyventi. Pasiekę Torontą, nutarėme aplankyti ir Kanados sostinę Otavą. Čia jau buvo kelios lietuvių šeimos. Sustojome hotelyje, vakare lietuviai susirinko į Socialinės Globos seserų vienuolyną, nes ten būreliui lietuvių laikydavo pamaldas, būdavo sueigos. Šioms vienuolėms buvo pavesta misija globoti naujus imigrantus, ypač moteris. Kitą rytą trumpai aplankėme arkivyskupą ir Apaštalinį Legatą. Dar iš vakaro susitarėme pasiekti ir Monrealį. Studijuodami Kanados žemėlapį, pamatėme, kad tas pats kelias, prie kurio miesto pakraštyje yra Apaštalinė legatūra, veda tiesiai į Monrealį. Taigi vykdami į legatūrą, viską pasiėmėme, išsiregistravome iš hotelio, kad po vizito galėtume keliauti tiesiai toliau. Važiuojame valandėlę, aš studijuoju žemėlapį, įdomu skaityti upių, ežerų, miestelių vardus. Pastebėjau, kad upė, kurios pakrante eina mūsų kelias, pagal žemėlapį turėtų būti mums kairėje, o dabar yra dešinėje. Sakau draugams, kad važiuojame priešinga kryptimi. Kun. J. Končius susierzinęs sudraudė, kad neblaškytume, jis turįs žiūrėti kelio. O tas kelias Nr. 17 buvo dar prastas, neplatus, kreivas ir judėjimas labai mažas. Pagaliau ir T. S. Kulbis sako: „Bet tikrai, mes turime važiuoti į rytus, tad saulė turėtų būti dešinėje, o dabar yra kairėje". Privažiavom vieną stubelką, J. Končius nieko nesakęs išlipo ir nuėjo į vidų. Išėjo su moteria, ranka pamojo ta kryptimi, iš kurios mes atvažiavome. Apsisukome ir nuvažiavome atgal, per miestą, dabar jau gera kryptimi. Kai kur darbininkai taisė kelią. T. Kulbis pasakojo, kad čia gyvenantys prancūzai tokie fanatiški, kad angliškai užkalbinti neatsaką. Vienoje vietoje pabandžiau. Sustojome ir klausiau juos kelio, iš pradžių angliškai kaip mokėjau, paskui vokiškai.

Nė vienas nieko nesako. Kai paklausiau prancūziškai, tuoj pakėlė galvas ir prabilo net keli. Buvome paskambinę Monrealio lietuvių klebonui kun. Bobinui, kad atvykstame. Monrealį pasiekėme pavakare, sustojome ir pavalgėme hotelyje, paskui nuvykome į kleboniją. Čia radome Šapokus, dar kelis lietuvius, ir su jais praleidome vakarą. Rytojaus rytą Mišias atlaikėme katedroje, trumpai aplankėme vietinį arkivyskupą, pasivažinėjome po miestą ir, palikę T. Kulbį Monrealyje, priešpiečiais išvykome Amerikos link. Kun. J. Končius patarė važiuoti iki Atola Masačusetse, kur klebonavo šviesus ir svetingas, prieš karą iš Vilkaviškio atvykęs kun. Pijus Juraitis. Pakelėje sustoję jam skambinome, jis pažadėjo mūsų laukti su vakariene. Tačiau pritemus kalnuose įvažiavome į tokius rūkus, kad net kelio nesimatė. Daiktais galėjome pajudėti kiek greičiau, o daiktais slinkome tik, kad motoras neužgestų. Taip važiuodami Atolą pasiekėme tik 10 valandą vakaro. Vis tiek vakarieniavome. Čia ir nakvojome. Rytojaus dieną trumpai aplankėme kun. K. Vasį Vusteryje, tėvus marijonus Marianapolyje ir Putname N. P. seseles, kur tada joms kapelionavo tėvų pranciškonų „primestas" kun. S. Būdavas. Šia proga aptarėme su ses. Aloiza kun. S. Ylos pakvietimą, nors jos apie tai galvojo jau prieš man čia atvykstant. Ta mintis buvo bene ses. Augustos - Sereikytės.

Gruodžio mėnesį lietuviai T T jėzuitai pakvietė mane į Čikagą jų klierikui Jonui Sukackui suteikti subdiakonato ir diakonato šventimus. Juos teikiau Čikagos jėzuitų Švč. Šeimos bažnyčioje prie Ruzvelt Roudo. Dėl to Čikagoje užtrukau apie savaitę. Aplankiau lietuvius klebonus, marijonus, kazimieriečių motinišką namą, kard. Stritch. Šiuo kartu buvo sutarta, kad lankysiu tik T T jėzuitus, užtat su lietuviais daugiau nesimačiau, tai turėjo būti vėliau.

Vėl su kun. J. Končium nuvykome į Torontą švęsti su lietuviais šv. Kalėdų. Visų bendra Kūčių vakarienė buvo pas kun. P. Ažubalį šv. Jono parapijos salėje. Prisirinko tiek, kiek tik galėjo toje nedidelėje salėje sutilpti, beveik vien jauni žmonės, tik vienas kitas iš anksčiau emigravusių. Prabuvome iki vidurnakčio labai šviesios nuotaikos, o vidurnaktį visi nuėjome į bažnyčią, kur aš laikiau Bernelių mišias. Kalėdų ar kitą dieną kun. J. Končius išvyko į Ameriką, o aš pasilikau Toronte iki gruodžio 30 dienos. Tos dienos vakarą traukiniu išvykau Filadelfijos link, nes Naujųjų metų dieną pradėjau lietuvių parapijų lankymą ir pirmoji vieta turėjo

būti Niu Filadelfija. Traukinyje miegamojo kupė (roomette) negavau, teko pasiimti lovą miegamajame vagone. Lova buvo prie durų, šalta naktis, tad labai peršalau. Kitos dienos pavakare atvykau į Niu Filadelfiją beveik visai neprakalbėdamas. Vakare ir naktį gydžiausi ir iki ryto tiek pagerėjo, kad galėjau ne tik Mišias laikyti, nedidelėje bažnyčioje kalbėti, bet ir pasikalbėti su žmonėmis. 1949-aisiais Naujųjų metų diena buvo šeštadienį. Po pamaldų, pokalbių su žmonėmis, tos pat dienos pavakare išvykau į Šenandorą, kur klebonu buvo kun. J. Karalius - Kunigų Vienybės pirmininkas, kai prasidėjo mūsų kontaktai po karo iš Vokietijos. Buvau jau pusėtinai atgavęs balsą, kad galėjau kalbėti ir bažnyčioje, ir salėje su žmonėmis. Po pokalbių salėje buvo ypatingas susitikimas. Atėjęs į kleboniją jau pagyvenęs vyras klausė manęs, ar aš esąs Motiejaus sūnus. Atsakiau, kad taip. Tada jis pasipasakojo esąs Kubertavičius, mūsų kaime ta šeima pravardžiuota Gudais ir ta vieta Kavaliausko lauke, prie mūsų lauko, iki paskutinių laikų vadinosi Gudo daržu. Jis su mano tėvu kartu ėjęs į mokyklą ir juodu buvę neišskiriami draugai. Atsimenu apie tai ir iš tėvo pasakojimų. Kubertavičių tėvams mirus, du sūnūs ir duktė išvykę į Ameriką. Mudu praleidome kelias valandas. Jis papasakojo savo brolio tragišką likimą, sesers ir savo vargus. Dabar jo vaikai visi baigę ar kolegijas, ar universitetus, jis padėjęs jiems ir gyvenimiškai pradžioje, ir pats esąs pasiturįs iš savo kad ir ne stambios prekybos. Jis labai gražiai minėjo savo jau mirusią žmoną, kuri jam parodžiusi padoraus gyvenimo ir sėkmės kelią. Ilgai klausęs, pasiteiravau, iš kur jis mokąs tokios turtingos naujoviškos lietuvių kalbos, jo laikais mūsų kaime žmonės taip nekalbėję. Jis atsakė, kad per žmoną pradėjęs domėtis knygomis, skaityti ir rašyti gerai pramokęs dar vaikas Daukšių mokykloje, o dabar jis turįs turbūt visas knygas, kiek jų buvo išspausdinta laisvoje Lietuvoje, ir visas perskaitęs, turįs savo namuose didelę biblioteką. Apie tai minėjau lietuviams pranciškonams, paragindamas nepamiršti tos bibliotekos.

Be to, apie mano lankymosi dieną kiekvienas klebonas pranešdavo savo vyskupui, to aš buvau paprašęs, kai pradėjo ruošti mano kelionės planus. Todėl lankydamas lietuvius, aplankydavau ir tos diecezijos vyskupą. Jie visi žinojo mane atvyksiant, nes Lietuvių Kunigų Vienybei prašant, vyskupai konferencijoje svarstė jų prašymą ir pavedė arkiv.

Hoban mane iškviesti. Tad suprantama, kad pirmiausia, bene lankydamasis Čikagoje, kai teikiau šventimus klierikui J. Sukackui, aplankiau arkiv. Hoban Klivlende, jam padėkodamas. Trukdė prastas anglų kalbos mokėjimas.

Ne visi vyskupai kalbėjo itališkai, vokiškai ar prancūziškai. Kalbėdavomės lotyniškai, bet kai kurių ir lotynų kalba buvo ne per geriausia, tačiau vieni kitus suprasdavome. Kai pradėjau lankyti lietuvių parapijas, pirmasis vizitas buvo Filadelfijos kardinolui Doherty. Mane palydėjo kun. J. Čepukaitis. Su kardinolu kalbėjome itališkai. Jis nepiktai, bet tiesiai mane paklausė, ar atvykau rinkti pinigų. Mat kas gi kitokiu tikslu atvyksta į Ameriką, ypač kitų kraštų vyskupai. Atsakiau, kad ne, rinkliavų neskelbsiu ir nedarysiu. Atvykau kitų vyskupų, savo ir visų tremtinių vardu padėkoti už pagalbą, paaiškinti žmonėms, kas įvyko Lietuvoje, paaiškinti komunizmą, paprašyti affidavitų mūsų žmonėms Europoje.

Esi geras diplomatas, atsakė kardinolas. Mano diecezijoje rink ir pinigus. Jų turi ir kunigai, ir kiti žmonės, tegul duoda vargšams.

Neužteko tiek sekmadienių, kad lietuvių parapijas galėčiau lankyti tik sekmadieniais: aš buvau pasiryžęs pabūti 3-4 mėnesius. Keliavau užtat beveik kasdien vis į kitą vietą. Žmonės susirinkdavo į bažnyčią, kur pakalbėdavau dvasinėmis temomis, paprastai būdavo palaiminimas Švč. Sakramentu, paskui eidavome į salę, kur užtrukdavome po kelias valandas. Daugelis žmonių turėjo giminių pabėgėlių, teiravosi apie juos, apie Lietuvos likimą. Vietiniai komunistai stengėsi skleisti melus, visur girdami rusus, purvindami pabėgėlius kaip žudikus ir kitokius nedorėlius. Po pasimatymo Vašingtone su generolu aš niekur nesivaržiau, kalbėdavau labai atvirai ir drąsiai. Net taip, kad Brukline, bene Apreiškimo parapijoje, po mano kalbos priėjo dar neseniai į Niujorką atvykęs kun. dr. M. Ražaitis ir sako: „Žinai, komiai gali tave nudėti. Auditorijos gale stovėjo Bimba su savo sėbrais, visi išraudę". Atsakiau, jeigu aš manyčiau jų paisyti, nebūčiau vykęs čia lietuvių lankyti. Jeigu atvykau, turiu pasakyti tai, kuo žmonės domisi.

Kadangi lankiausi Mahanoi Sityje, tai reikėjo aplankyti ir Harisbergo vyskupą Leech. Vizitą man užsakė jo kurso draugas, Žirardvilio klebonas kun. M. Daumantas. Buvome pakviesti pietų. Kun. M. Daumantas turėjo gražią rezidenciją ir jo parapijos mokykloje besidarbuojan-

čias seseles. Pietaujant vyskupas kunigui Daumantui sako: „Sakyk, Michaeli, Tu įsigijai tokią vilą, kiti stato naujas mokyklas, klebonijas, net bažnyčias (lietuviai). Ar ne beprasmis vargas, išlaidos? Ar ilgam to reikės? Dabar augantys lietuviškai nekalbės, be to, kam tos atskiros bažnyčios, mokyklos ir kita". - „Vyskupe, nesirūpinki, - atsakė kun. M. Daumantas. - Nebus manęs, nebus tavęs, o tokie dalykai dar bus reikalingi. Mūsų pareiga duoti, kas reikalinga dabar. Kai po mūsų tie dalykai nebus reikalingi, tai tada gyvensiantys nuspręs, ką su jais daryti".

Susitikimai su kunigais, jų parapijiečiais nemažai išvargindavo, bet jie buvo tikrai malonūs, nuoširdūs. Būtų per ilga ir per smulku pasakoti paskirus išgyvenimus susitinkant su vaikystės pažįstamais, buvusiais kaimynais ar artimais, mūsų šeimoje tarnavusiais. Tokiais atvejais būdavo ir ašarų. Nesižymėjau įspūdžių ir apsilankymų kiekvienoje vietoje: jie visi būdavo panašūs. Paminėsiu tik tris atvejus, kai lietuvių parapijos liko neaplankytos. Viena iš jų - Grand Rapidsas Mičigane, kur klebonavo kun. Lipkus. Prieš man atvykstant į Detroitą, kažkokia proga buvo didesnis vyskupų ir kunigų subuvimas. Kun. J. A. Lipkus prieina prie kun. A. Savage, kuris buvo tos provincijos Kunigų Vienybės pirmininkas, ir prašo, kad tas paprašytų jo vyskupą sutikimo man aplankyti Grand Rapidso liet. par-ją. Tas paima kun. J. A. Lipkų už rankos, prieina prie jo vyskupo Haas ir sako: „Vyskupe, kunigas Lipkus kreipėsi į mane paprašyti Jūsų sutikimo apsilankyti vysk. Brizgiui". Vyskupas pažiūrėjo į abu ir klausia: „Tai kodėl kun. Lipkus man nieko nesako?" - „Kad jis tavęs bijo", - atsakė kun. A. Savage. Vyskupas apsisuko ir nuėjo. Aš tai išgirdęs ilgai galvojau, ar man ten vykti, ar ne. Kai kurie Čikagos kunigai ragino vykti, bet susilaikiau.

Man lankant Peorijos parapijas Spring Valyje ir Kėveinyje abu klebonai: V. Kvinn (Kvietinskas) ir S. Bartkus mane pavežėjo pas vysk. Schlarman. Buvome pakviesti pietų. Per pietus vyskupas klausia, kada būsiu Vestvilyje pas kun. J. Paukštį. Atsakiau, kad neturiu jo kvietimo, todėl nemanau vykti. Vyskupas šiem dviem kunigams sako: „Praneškite jam, kad aš noriu, kad vyskupas ten apsilankytų". Gal dėl to, kad ten dar buvo, nors ir menkutė, nuolat negyvenančių parapija. Tačiau kun. J. Paukštys niekad neatsiliepė, ir ten niekad nebuvau. Manau, vykti vyskupui, kviestam ne klebono, o pasauliečių, yra savotiškas klebono ir

parapijiečių santykių ardymas. Trečias atvejis buvo Vusteryje, Masačusetse, šv. Kazimiero parapijoje. Čia nesilankiau ne dėl kitų priežasčių, o dėl klebonų santykių. Vėliau esu buvęs ir šioje parapijoje, ir su jos klebonu santykiai nusistovėjo geri. Kad tada nebuvau šv. Kazimiero parapijoje, didelės reikšmės neturėjo, nes visi lietuviai turėjo progą aplankyti Aušros Vartų parapiją. Šioje kelionėje neaplankiau ir Los Andželo parapijos, tačiau čia buvo tada savotiškos aplinkybės. Neseniai miręs prel. J. Maciejauskas, dar neseniai čia atvykęs kun. J. Kučinskas-Kučingis kūrėsi naujoje vietoje, buvo nedaug lietuvių, - tikras naujakurio vargas. Vėliau aš čia būdavau dažnokas svečias.

Lankydamas parapijas, visur aplankydavau ir mokyklas, kur šeštadieniais ir sekmadieniais dirbdavo seselės. Klivlende gavau naujai paskirto vyskupo W. O'Connor kvietimą į jo ir dviejų jo draugų - Martin McNamara ir W. Cousins, - konsekraciją, o ir kun. V. Urba iš Čikagos telefonu kvietė būtinai atvykti. Ta proga susitikau beveik visus Amerikos vyskupus. Gaila, kad prastai mokėjau angliškai, kad nepatyriau to malonumo, kokį būčiau galėjęs.

Teko dar kartą važiuoti iš rytų į Detroitą, savaitę prieš Palmių sekmadienį pašventinti pamatų naujai lietuvių parapijos bažnyčiai, iš vidurio miesto besikeliančiai į užmiestį. Kai čia pirmą kartą lankiausi, nakvojau dar senoje klebonijoje, meldėmės senoje bažnyčioje miesto centre, negrų kvartale. Man tai buvo pirma tokia patirtis ir vakare, užgesinęs šviesas klebonijos antrame aukšte, ilgai stebėjau juodukų elgesį. Išsikėlė iš tos miesto dalies visi baltieji, teko atsisakyti ir lietuviams savo bažnyčios, klebonijos, mokyklos. Tų pastatų dabar ten visai nėra - per tą vietą nutiestas greitkelis, viskas nugriauta. Nėra dabar ir tos Dievo Apvaizdos bažnyčios, kurios pamatus šventinau. Vėl vestas naujas greitkelis turėjo eiti per tą vietą, kur stovėjo bažnyčia ir klebonija, vėl viskas nugriauta. Iš Detroito po Palmių sekmadienio nuvykau į Omahą Nebraskoje, kur, užtrukęs vieną dieną, išvykau į Su Sitį Ajovoje. Apie šias dvi vietas po kelis žodžius. Man lankantis Omahoje, lietuvių parapija buvo jau tokia maža, kad klebonas Jonas Jusevičius vos išsimaitino. Apie kokį nors kunigams skirtą mėnesinį pastovų atlyginimą tada nebuvo ko ir kalbėti. 1948 metų rudenį, man atvykstant į Ameriką, jis, paėmęs kelias dienas atostogų, traukiniu atvažiavo į Brukliną pas savo draugą kun.

J. Balkūną. Tada orlaivių kai kur dar visai nebuvo, o kad ir buvo, tai dar ne visi jais skraidė. Ryte atvykęs į kun. J. Balkūno kleboniją, rado šeimininką apsirengusį išeiti. Svečiui buvo pasiūlyta pasilikti klebonijoje, o jis pats vykstąs pasitikti tremtinių laivo, kuriame esą daug lietuvių. Tremtinių, Eleonoros Roosvelt pavadintų Displaced Persons - DP, vardas tada dar labai vis populiaresnis, vyskupai paskyrė savo diecezijose kunigus direktoriais įvairių tautybių tremtinių reikalams - pakvietimams. Omahos diecezijoje buvo tik ta viena lietuvių parapija, tad tokiu direktorium buvo paskirtas kun. J. Jusevičius. Dar nematęs nė vieno tremtinio, ir jis pasisiūlė eiti kartu. Atvykus laivui, Juozas Laučka pavarde pašaukė vieną tremtinių šeimą, jaunus tėvus su bene keturiais mažais vaikais, ir pastatęs juos nuošaliai, rūpinosi kitais. Vienus pasitiko giminės, kitus kitokie kvietėjai, o šios šeimos - niekas. J. Laučka aiškino kun. J. Balkūnui, tai girdėjo ir kun. J. Jusevičius, kad tos šeimos kvietėjai - sponsoriai, ūkininkas iš Vakarų Virdžinijos savo kvietimą atšaukė turbūt išsigandęs būrelio mažų vaikų. Nebuvo juos kur siųsti, tarėsi laikinai apgyvendinti hotelyje ir surasti nors formalius sponsorius. Kunigui J. Jusevičiui tos šeimynėlės taip pagailo, kad jis susijaudinęs pareiškė ją pasiimąs. Čia pat telefonu pasakė savo giminaitei, kuri tarnavo pas jį klebonijoje, kad tą šeimą pasitiktų ir apgyvendintų klebonijoje, kol jis sugrįš, sumokėjo už traukinio bilietus, pasodino į traukinį ir išsiuntė į Omahą. Čia atvykęs radau tą šeimynėlę dar klebonijoje. Jie klebonui buvo tokie dėkingi, nuolankūs, tvarkingi, kad jam kilo mintis pasikviesti tokių daugiau ir atgaivinti parapiją. Jis parašė BALFui, kad duotų pavardes visų tremtinių, neturinčių kvietimų, ypač su mažais vaikais. Jis atsivežė į Omahą daugiau kaip 1000 tremtinių. Pats juos pasitikdavo stotyje. Jeigu neturėdavo kur kitur jų apgyvendinti, tai kartais buvo pilna klebonija, parapijos salė po bažnyčia. Pats ieškodavo jiems darbų, o jų tada buvo, ypač skerdyklose. Neturėdamas kur jų apgyvendinti, nupirko kelis apleistus namus. Tremtiniai savo rankomis tuos namus suremontavo, gaudami atlyginimą už darbą, pradėjo mokėti nuomą, tad klebonas paėmė keletą senų ir naujesnių namų išsimokėtinai. Rezultatas buvo tas, kad ten prireikė naujos didesnės mokyklos, susikūrė gyva parapija su gražiu choru, o klebonas, apie tai nei svajodamas, nei siekdamas, tapo turtingu žmogumi. Per anksti mirė, iki pat mirties gyveno vargingai, o visa, ką

buvo įgijęs, paliko taip nepraktiškai, kad su jo palikimu dar ir man buvo šiek tiek vargo, išlaidų, kurių man niekas neatlygino. Bet man pavyko rasti išeitį, kad liko patenkintos jo sesuo ir klebonijoje tarnavusi jos duktė, graži suma teko mūsų kolegijai Romoje, o dvigubai daugiau tai parapijai. Parapijai teko daugiau. Jis pats tos intencijos neturėjo, bet kun. L. Tulaba ir aš per daug pasitikėjome to meto arkivyskupu Bergenu. Tačiau niekas vėjais nenuėjo, o aš širdyje patenkintas, kad tokia dalia teko parapijai, nes per ją jis visa tai įgijo.

Pirmadienio rytą kun. J. Jusevičius auto nuvežė mane į Su Sitį ir paliko. Su lietuviais susitikau antradienio vakare. Ir čia jų buvo nedaug. Klebonavo kun. Jurgis Česna iš Pensilvanijos. Buvo jaunas, nepatyręs ir nepraktiškas, atrodė nesveikas ir skundėsi negalėmis. Vienoje vidurinėje mokykloje čia jau mokytojavo neseniai atvykęs mano draugas kun. Antanas Sidaravičius. Prieš karą jis buvo lankęsis Škotijoje, tad pramokęs angliškai. Su vyskupu Mueller labai nuoširdžiai išsikalbėjome ir jis man pasisakė, kad mirus ar pasitraukus kun. J. Česnai, kito klebono ten jau neskirs, nes neturi lietuvių kunigų, o paves kun. A. Sidaravičiui sekmadieniais ten laikyti Mišias, klausyti senukų išpažinčių. Man išvykus atgal į Vokietiją, kun. J. Česna netrukus mirė, vyskupas pakvietė kun. A. Sidaravičių. Kun. A. Sidaravičius vyskupui tiesiai atsakė, kad tas norįs uždaryti parapiją, bet jis su tuo nesutiks ir į tą vietą vien patarnavimams neis. Vyskupas įsižeidė ir įsakė kun. A. Sidaravičiui išvykti iš jo diecezijos. Laimė, buvo ką tik atvažiavęs kun. S. Morkūnas. Šiam vyskupas jau nesiūlė tik sekmadieniais patarnauti, o paskyrė pastoviu administratorium, ir jis ten klebonauja ir dabar (po 25 metų). Kitą dieną, - trečiadienį prieš Velykas, - iš čia nuskridau į Vinipegą, Manitobą - Kanadoje. Čia tada buvo vienas lietuvis pranciškonas. Buvau jam pranešęs, kad atvyksiu. Sužinojau, kad angliškosios diecezijos vyskupas (nes ten buvo trys: dar prancūziškas ir ukrainiečių) yra pakvietęs mane apsistoti jo rezidencijoje. Trečiadienio vakare jėzuitų kolegijoje buvo lietuvių susirinkimas. Ar dalyvavo čia tremtinių ir kiek, dabar neatsimenu. Mūsų pokalbyje dalyvavo ir kolegijos rektorius. Pakalbėjau apie Lietuvos likimą, tremtinius, paprašiau visus maldų ir lojalumo Lietuvai. Buvau girdėjęs, kad čia nemaža lietuvių esą rausvi, yra net kompartijos narių. Tik dėl to šis susirinkimas buvo ne lietuvių klube, nes jo nariai

nenorėjo tokio svečio kaip aš, o kai kurie lietuviai nenorėjo ateiti į tokią vietą. Apie bolševizmo skriaudas Lietuvai kalbėjau santūriai, bet po mano kalbos buvo nemaža klausimų, kai kurie aiškiai šališki ir prielankūs komunizmui. Tai man sudarė progą daugiau ir plačiau pakalbėti apie bolševizmo turinį, apie tai, ką bolševikai yra padarę Lietuvoje. Vėliau pajutau, kad kai kurie neužmiršo mano posakio, jog dabar Lietuvoje į palankų komunizmui žiūri taip, kaip caro laikais žiūrėjo į lietuvį, įtariamą tarnaujant caro žandarams. Mūsų pokalbis užtruko iki vėlyvo vakaro. Nežinau, kas tuo pasirūpino, bet po pokalbio rektorius pakvietė visus į gretimą salę užkandžio ir kavos. Nors kalbėjau atvirai, bet ir privačiuose pokalbiuose nepatyriau iš lietuvių jokios nemalonios reakcijos žodžiu ar šalta laikysena. Maloniai kalbėjomės beveik iki vidurnakčio. Šventąjį ketvirtadienį dalyvavau katedroje Mišiose ir Aliejų šventinimo apeigose. Po jų aplankiau vyskupą prancūzų diecezijoje kitoje upės pusėje, kelias ką tik atvykusias lietuvaites, dirbančias ligoninėje, ten buvo ir mano giminaitė A. Grajauskaitė, vėliau Lietuvninkienė. Tada orlaivių daug nebuvo, kaip dabar, tad iš Vinipego į Čikagą išskridau Šventojo penktadienio priešpiečiais ir pavakare buvau Čikagoje. Šv. Velykas praleidau pas kun. B. Urbą - seserų kazimieriečių kapelioną. Po šv. Velykų savaitė buvo laisva, tad nutariau dar nuvykti į Kanadą atsisveikinti sesers ir jos draugių, lietuvių kunigų, nes vėliau jau nemačiau laisvo laiko, viso pavasario kalendorius buvo jau paskirstytas. Kaip mane priėmė Kanados ir Amerikos vyskupai, parodo toks faktas. Hamiltono kurijoje prasitariau, kad norėčiau aplankyti Londono vyskupą, kurio diecezijoje buvo nemaža lietuvių, bet turiu laisvą jau tik rytdieną, be to, eisiu žiūrėti, ar rasiu tinkamų traukinių. Vyskupas davė savo auto ir sekretoriui, kun. J. L. Wilhelm, liepė mane nuvežti ir parvežti. Nors diena buvo labai bjauri, ėjo debesys po debesio su sniego ir lietaus šlapdriba, buvo labai slidu, kai kur vos matėsi kelias, bet mane nuvežė į Londoną ir tą pačią dieną parvežė. (Man malonu, kad jis dabar yra Kingstono arkivyskupas.) Po šv. Velykų baigiau lankyti likusias Amerikos lietuvių parapijas. Atskridęs į Ameriką spalio pabaigoje ir lietuvių parapijas pradėjęs lankyti 1949-ųjų Naujųjų metų dieną, aplankiau šitas parapijas, o jose susitikau su daugeliu lietuvių:

1. Amsterdamas (Niujorkas) - klebonavo kun. J. Raštutis
2. Ansonija (Konektikutas) B. Gauronskas
3. Atolas (Masačusetsas) P. Juraitis
4. Baltimorė (Merilendas) dr. L. Mendelis
5. Bajona (Niu Džersis) prel. M. Kemežis
6. Pietų Bostonas (Masačusetsas) prel. P. Virmauskas
7. Kembridžas (Masačusetsas) prel. Pr. Juškaitis
8. Bridžportas (Konektikutas) J. Kazlauskas
9. Broktonas (Masačusetsas) prel. F. V. Strakauskas
10. Bruklinas (Niujorkas) Angelų Karalienės J. Aleksiūnas
11. Bruklinas (Niujorkas) Apreiškimo N. Pakalnis
12. Bruklinas Šv. Jurgio K. Paulionis
13. Čikaga (Ilinojus) Šv. Jurgio prel. M. Krušas (tada jau Kalifornijoj)
14. Čikaga Švč. P. M. Gimimo prel. J. Paškauskas
15. Čikaga Visų Šventųjų J. Šaulinskas
16. Čikaga Petro ir Povilo M. Švarlis
17. Čikaga (Ilinojus) Šv. Juozapo prel. V. Černiauskas
18. Čikaga Šv. Mykolo kun. P. Gasiūnas
19. Čikaga Aušros Vartų tėvai marijonai
20. Čikaga Dievo Apvaizdos prel. A. Martinkus
21. Čikaga Švč. M. Nekalto Prasidėjimo mons. A. Briszko
22. Čikaga Šv. Kryžiaus kun. A. Linkus
23. Čikaga Haitsas Šv. Kazimiero P. Katauskas
24. Siseras (Ilinojus) Šv. Antano prel. I. Albavičius
25. Klivlendas (Ohajas) Šv. Jurgio kun. V. Vilkutaitis
26. Detroitas (Mičiganas) Šv. Jurgio J. Čižauskas
27. Detroitas Šv. Antano I. Boreišis
28. Detroitas Šv. Petro V. Masevičius (Savage)
29. Diu Boisas (Pensilvanija) prel. M. Urbonas
30. Ist Sent Luisas (Ilinojus) J. Deksnys (vikaras A. Deksnys)
31. Elisabetas (Niujorkas) J. Simonaitis
32. Prakvilis (Pensilvanija) J. Narbutas
33. Garis (Indiana) J. Martis
34. Žirardvilis (Pensilvanija) M. Daumantas
35. Harison-Kernis (Niu Džersis) L. Voiciekauskas

36. Hartfordas (Konektikutas) prel. J. Ambotas
37. Indiana Harboras (Indiana) mons. K. Bičkauskas
38. Kenoša (Viskonsinas) tėvai marijonai
39. Keveinis (Ilinojus) S. Bartkus
40. Kingstonas (Pensilvanija) J. Inčiūra
41. Lorensas (Masačusetsas) prel. P. Juras, PA
42. Mahanoi Sitis (Pensilvanija) P. Česna
43. Maspetas (Niujorkas) prel. J. Balkūnas, PA
44. Minersvilis (Pensilvanija) K. Klevinskas
45. Maunt Karmelis prel. V. Dobinis
46. Našua (Niu Hempšyras) tėvai saleziečiai
47. Niuarkas (Niu Džersis) prel. I. Kelmelis
48. Niu Britenas (Konektikutas) V. Karkauskas
49. Niu Heivenas (Konektikutas) A. Gradeckas
50. Niu Filadelfija (Pensilvanija) S. Mozuras
51. Niujorkas, Manhatanas (Niujorkas) J. Gurinskas
52. Norvudas (Masačusetsas) S. Kneižis
53. Omaha, Nebraska J. Jusevičius
54. Filadelfija (Pensilvanija) Šv. Kazimiero prel. I. Valančiūnas
55. Filadelfija Šv. Jurgio prel. dr. V. Martusevičius
56. Filadelfija Šv. Andriejaus J. Čepukaitis
57. Pitsburgas (Pensilvanija) Dangun Žengimo kun. J. Misius (jau panaikinta)
58. Pitsburgas (Pensilvanija) Šv. Kazimiero M. Kazėnas
59. Pitsburgas (Pensilvanija) Šv. Vincento J. Vaišnora
60. Pitstonas (Pensilvanija) J. Kasakaitis
61. Plimutas (Pensilvanija) A. Sinkevičius
62. Port Vašingtonas (Viskonsinas) prel. J. Šlikas
63. Ročesteris (Niujorkas) J. Bakšys
64. Rokfordas (Ilinojus) (neturėjo nuolatinio kunigo)
65. Skrantonas (Pensilvanija) Šv. Juozapo prel. V. Miliauskas
66. Šeboiganas (Viskonsinas) prel. J. Šlikas
67. Šamokinas (Pensilvanija) J. Klimas
68. Šenandoras (Pensilvanija) prel. J. Karalius
69. Springfildas (Ilinojus) S. Yunker

70. Spring Valis (Ilinojus) V. Kwinn (Kvietinskas)
71. Su Sitis (Ajova) J. Česna
72. Sent Kleras (Pensilvanija) P. Laumakis
73. Tamakva (Pensilvanija) K. Batutis
74. Vandergriftas (Pensilvanija) Šv. Vincento kolegijos benedektinai
75. Voterberis (Konektikutas) J. Valantiejus
76. Vokiganas (Ilinojus) J. Čužauskas
77. Westfildas (Masačusetsas) V. Puidokas
78. Vilks Baras (Pensilvanija) J. Miliauskas
79. Vusteris (Masačusetsas) prel. K. Vasys.

Man lankant tas parapijas, prelatų titulus tada turėjo tik du: Čikagoje prel. M. Krušas ir Hartforde (Konektikutas) prel. J. Ambotas. Kiti prelatais ar monsinjorais tapo vėliau.

Aplankiau keletą vietų, kur parapijų susirinkimų nebuvo, nes jų kunigai manė, kad žmonėms gali pakakti to, kad nuvyks į kaimyninę parapiją. Tokios buvo:
1. Olbanis (Niujorkas), kur klebonavo kun. K. Strimaitis
2. Česteris (Pensilvanija) E. Paukštys
3. Klivlendas, Švč. M. Nesiliaujančios Pagalbos kun. J. Angelaitis
4. Duryja, Pensilvanija J. Savulis
5. Istonas (Pensilvanija) P. Garmus
6. Heizlfonas (Pensilvanija) V. Nanorta
7. Lusernas (Pensilvanija) J. Kundreckas
8. Mezvilis (Pensilvanija) A. Degutis
9. Providensas (Rod Ailendas) J. Vaitiekūnas
10. Skenekteidis (Niujorkas) Al. Orvydas
11. Skrantonas (Pensilvanija), Šv. Mykolo prel. J. Boll
12. Vusteris (Masačusetsas), Šv. Kazimiero A. Petraitis

Aišku, bendravau ne tik su išvardytais kunigais, bet su visais lietuviais kunigais, dirbančiais parapijose, atliekančiais kitas pareigas, esančiais ne tik marijonų, jėzuitų ar pranciškonų, bet ir kituose vienuolynuose. Jeigu liko koks lietuvis kunigas neaplankytas, tai tokių buvo tikrai nedaug. Man lankantis lietuvių klebonijose, ten ateidavo ir jauni lietuviai kunigai, dirbantys nelietuvių parapijose. O tada ir tokių buvo

gana daug. Pakartotinai teko lankytis T T. marijonų Hinsdeilyje ir Marianapolyje. Taip pat pakartotinai, net ir su nakvynėmis, lankiausi Broktone, Nukryžiuotojo Jėzaus (pasionisčių) lietuvaičių motiniškame name, Putname, Konektikute, N. P. Švč. Marijos seselių namuose. Pitsbergo seselių pranciškiečių kapelionijoje gyvenau lankydamas Pitsberbo, Diu Boiso ir kitas aplinkines parapijas.

Matydamas, kad Amerikoje lietuvių kunigų netrūksta, o daugybė jaunų, čia gimusių lietuvių kunigų, dirbančių nelietuvių parapijose, laukia, kada galės pereiti į lietuvių parapijas, parašiau į Vokietiją kan. V. Zakarauskui laišką, ragindamas visiems kunigams patarti stropiai mokytis anglų kalbos, nes nėra vilties, kad ten esantys mūsų tremtiniai kunigai visi rastų sau vietos lietuvių parapijose.

Baigęs Kunigų Vienybės parengtą programą, aplankęs visas jų numatytas lietuvių parapijas Amerikoje, aplankęs Kanadoje Hamiltoną, Torontą, Londoną, Otavą, Monrealį, gegužės mėnesį pradėjau paties planuotą kelionę, vienas aplankiau kai kuriuos asmenis, padėkojau, atsisveikinau. Birželio pradžioje aplankiau Sinsinatį su intencija atsisveikinti arkivyskupą McNichol, kuris tada buvo Vyskupų Konferencijos iždininkas, bet jį radau išvežtą į ligoninę, kunigai patarė ten neiti, prašiau juos perduoti mano pagarbą ir linkėjimus. Netrukus jis mirė. Iš čia atvykau į Čikagą ir pataikiau, kai seselės kazimierietės, baigusios mokslo metus savo akademijoje, visos važiavo į Bleini Parką Šiaurės Mičigane. Jų kapelionas kun. B. Urba pasakojo, kad telefonu manęs teiravęsis iš Grin Bėjaus kun. Ropella, vysk. Bona sekretorius, su kuriuo gyvenau studijuodamas Romoje. Jis, kun. P. Gasiūnas ir kun. P. Juškevičius, Šv. Kryžiaus ligoninės kapelionas, važiuoją rytoj į Bleini Parką pro Grin Bėjų ir pakvietė mane važiuoti su jais. Išvykome, pakeliui aplankėme buvusį marijoną kun. A. Morkūną, vikaravusį vienoje Grin Bėjaus parapijoje, pasiėmėme jį. Sustojome valandai Grin Bėjuje, ta proga susipažinau su vysk. Bona, kun. B. Urbos mokslo draugu, su kuriuo vėliau mūsų draugystė buvo labai artima. Užtrukę Bleini Parke bene tris dienas, grįžome į Čikagą, ir aš tuoj išvykau į Filą. Buvau žadėjęs dalyvauti kun. M. Daumanto, Žirardvilio klebono, kunigystės 25 metų sukakties minėjime. Dieną praleidau su kunigais, o vakare kun. Gibas pavežėjo mane į Filo aerouostą, išskridau į Los Andželą. Po įdomios kelionės auto per

Virdžiniją, Alabamą ir kt. pietines valstijas aplankiau ir išgelbėjau iš ūkių kelias ten patekusias mūsų tremtinių šeimas. Prieš dvi dienas jau buvo atvykęs kun. dr. J. Končius, tą patį rytą turėjo atvažiuoti ir kun. J. Starkus, tada vikaravęs pas kun. J. Simonaitį Elizabete, Niu Džersyje. Visi trys susitikome aerouoste ir suplanavome kelionę Pasifiko krantu į Vankuverį Kanadoje. Paskambinome į kleboniją. Mums pasakė, kad klebonas kun. J. Kučinskas-Kučingis išvykęs visai dienai, tad pradėjome kelionę. Pakeliui aplankėme prof. Pakštą, kuris po nesunkaus dalinio paraližo tada sveiko gyvendamas pas P. Starkienę. Keliavome neskubėdami, be to, ir neleido greitai važiuoti. Keletą dienų užtrukome San Franciske besigėrėdami jo apylinkėmis. Lietuvių tada ten nesusitikome, nebuvo namie nė arkiv. Meeny, tad sekmadienį išvykome pamažu tolyn. Manau, kad mums visiems trims nepaprastą įspūdį padarė pirmą kartą matomi sekvojų-raudonmedžių tūkstantmečiai miškai. Savaitės pabaigon pasiekeme Siatlį, kur, iš Vokietijos atvykęs, katedroje vikaravo kun. J. Dakinevičius. Kun. J. Končius dar keliaujant buvo jį susiradęs telefonu. Mums visiems trims nakvynę paruošė katedros klebonijoje. Čia nakvojome, regis, dvi naktis, o sekmadienio priešpiečiais išvykome Kanados Vankuverio link. Mano turistinės Amerikos vizos laikas pasibaigęs jau prieš kelis mėnesius, tad gyvenau antrąkart gautu stay permit. Žinojau, kad su Amerikos viza galiu nuvykti į Kanadą ir vėl grįžti, bet nežinojau, kad, Amerikos sieną perkirtus, stay permit nutrūksta automatiškai. Amerikos-Kanados perėjimo punkto amerikiečiai mus visus praleido nieko nesakydami. Kanadiečiai tačiau paklausė, ar ilgai manąs Kanadoje būti ir kur vyksiąs iš Kanados. Atsakiau, kad Vankuveryje būsime tik rytojaus dieną ir po to visi grįšime į Ameriką. Tada jie man paaiškino, kad grįžti į Ameriką aš jau negalėsiąs, nes mano vizos laikas pasibaigęs, reikią naujos. Grįžome visi trys iš punkto ir čia pat motelyje likome nakvoti. Susitarėm, kad pirmadienį juodu vyks į Vankuverį, nusiveš mano pasą ir bandys gauti naują Amerikos vizą. Popiečiu grįžo be vizos. Konsulas pažadėjęs vizą pratęsti, bet reikia, kad atvykčiau pats. Ryte išvažiavome jau visi trys, daiktus palikę motelyje, jį rezervavę dar vienai nakčiai. Nuvykome tiesiai į Amerikos konsulatą. Konsulas laisvai kalbėjo vokiškai, sušaukė visus tarnautojus su mumis pasisveikinti. Sakėsi, tarnaudamas konsulu Vokietijoje, nuvykdavęs į Palangą pas Tiškevičius. Pasa-

kiau jam, kad senieji Tiškevičiai likę rusų neišvežti, o jis atsakė, kad rytoj vyksiąs į Halifaksą pasitikti jų, atvykstančių į Kanadą. Gavau vizą. Iš ten nuvykome į kuriją susipažinti su arkivyskupu, kuris mus priėmė labai maloniai, mokėjo prancūziškai, tad buvo lengva su juo susikalbėti. Kai pasiteiravome apie tremtinius, jis atsakė, kad toliau žinių gausime iš Socialinės Globos vienuolių, ir generalvikaras mus ten palydėjo. Vienuolės parodė visų jau atvykusių į Vankuverį tremtinių sąrašus, bet lietuvių ten dar nebuvo. Kun. A. Traškevičius-Traška ir kiti, kurie pasiekė Kanados Pasifiko pakraščius, dar dirbo pagal sutartis kas miškuose, kas kitur.

Tą pačią pavakarę grįžtant į Amerikos pusę, kun. J. Starkus sako, kad reiktų ką nors pasiimti amerikiečių muitininkams paerzinti. Sustojome, priemiesčio mažoje krautuvėlėje nusipirkome šešis kiaušinius, padėjome automobilio užpakalyje net neužrakinę. Amerikiečių kontrolės punkte klausia, ką vežamės. Končius atsako: „Aš nenoriu kalbėti, klauski tą rascally - latrą užpakalyje (kun. J. Starkų)". Amerikietis jau rimtai klausia kun. J. Starkų. Tas atsako: „Šešis kiaušinius". - „Kur jie?" - klausia valdininkas. „Žiūrėk mašinos užpakalyje", - atsako kun. J. Starkus. Valdininkas liepia atidaryti auto. Starkus atsako, kad atidaryta. Valdininkas atidaro - nieko daugiau, tik dėžėlėje šeši kiaušiniai. Juokdamasis pamojo ranka, ir nuvažiavome prie savo motelio. Grįžome per Spokeiną, Jelonston Parką, pasukome į Su Sitį, per Omahą į Čikagą. Pernakvoję Sisere, kun. J. Starkų palikome pas kun. I. Albavičių, o mudu su kun. J. Končium iškeliavome Klivlendo, Niujorko link. Iš ten, kun. J. Končiaus pavėžintas, nuvykau dar į Vašingtoną atsisveikinti Apaštalinio Legato ir Lietuvos ministerio P. Žadeikio. Apaštalinis Legatas manęs paklausė nuomonės apie kun. J. Končių. Atsakiau, kad tai vienas iš pačių geriausių kunigų. „Ačiū Dievui, tai malonu girdėti", - atsakė vyskupas. Iš to supratau, kad jis bus girdėjęs apie kunigą ką nors neigiamo. Vėliau iš paties kun. J. Končiaus sužinojau apie jo incidentą su kardinolu Doherty. Gandas pasiekė ne tik Apaštalinį Legatą, bet prireikė net Romos įsikišimo, kad kun. J. Končius gautų teisę laikyti doktorato egzaminus Vašingtono katalikų universitete. Incidentą laimėjo kun. Končius, bet paskleisti šmeižtai, matyt, dar nebuvo pamiršti.

Baigęs keliones, dar pasilikau kelias dienas Niujorke. Atvyko į Ameriką mano brolis Juozas ir pasakė norįs mane prašyti, kad prieš

išvykimą palaiminčiau jo moterystę su Aldona Pupyte. Su ja buvo besitarią dar Vokietijoje. Vieną sekmadienio popietę susitikome Niujorke Aušros Vartų lietuvių parapijos klebonijoje: jis, Aldona su savo tėvais, ir sutarėme, kad jų moterystę palaiminsiu sekmadienį - liepos 24 d., Brukline, Švč. Marijos Apreiškimo lietuvių parapijoje. Tai buvo, jeigu ne visoje Amerikoje, tai nors toje bažnyčioje pirmoji jaunų tremtinių moterystė, užtat žmonių dalyvavo daug. To paties sekmadienio popietę, toje pačioje klebonijoje, parašiau padėkos laišką Amerikos vyskupams, su kuriais teko turėti kokių nors reikalų.

Trečiadienį, liepos 27 d., Britanijos laivu „Mauritanija" išvykau į Europą - į Havrą. Laive susipažinau su viena britų šeima. Sužinoję, kas esu ir kad niekad nebuvęs Anglijoje, kvietė mane sustoti ir aplankyti tą šalį. Kad neturiu vizos, jie sakė, jog tai ne kliūtis, sutvarkysią. Jie patys nesisakė, aš nenorėjau klausinėti jų pareigų. Tačiau D. Britanijoje nesustojau. Beveik devynių mėnesių kasdienės kelionės, beveik kasdien vis naujoje vietoje, kalbėjimas ir kalbėjimas nuo ryto iki vakaro man buvo jau nusibodę, tad mintis, jog galėsiu ramiai pailsėti vienuolyno celėje, mane ramino. Tik aptemdydavo mintis, kad jau nerasiu saviškių. Žinojau, kad lietuviai labai sparčiai emigruoja, kad vieną po kitos uždaro stovyklas, jų likučius perveža į kitas. Iš brolio ir Pupių žinojau, kad jau likviduojamas ir Šeinfeldas. Havrą pasiekiau rugpjūčio 3 dieną ir iš čia vykau tiesiai į Štutgartą, kur gyveno priemiestyje brolis Petras. Užsukau pas jį pakviesti vykti su manim į Šeinfeldą susirinkti ten paliktų menkniekių. Jis pasakė, kad jau ir brolis Simas su šeima išvykę į pereinamąją stovyklą, o gal jau laive. Šeinfelde radome tik kelis lietuvius, paliktus likviduoti stovyklą ir perduoti vokiečiams pilį. Patalpas valė iš rytų atbėgę vokiečiai. Tai jie darė labai noriai, nes rado gana daug paliktų dėvėtų drabužių, lovų, kitokių reikmenų, kurių mūsų žmonės negalėjo ir nenorėjo pasiimti išvykdami į pereinamąją emigracijos stovyklą. Su čia rastais keliais lietuviais praleidome vakarą, o rytą, brolio padedamas, susirinkau likusius asmeninius menkniekius. Baldus, virtuvės reikmenis, radiją palikau senukams, namelio savininkams. Daviau jiems dar keletą DM. Abu verkė atsisveikindami, nes mūsų santykiai buvo tikrai šeimyniški. Bene rugpjūčio šeštą dieną išvažiavau iš Šeinfeldo. Brolio Petro palydėtas, išvykau į Rėgensburgą, iš kur jį paleidau atgal į Štutgartą. Jau

iš Regensburgo antroje rugpjūčio pusėje parašiau Apaštaliniam Legatui Vašingtone platų pranešimą apie savo kelionės įspūdžius ir patirtį. Matyt, juos nusiuntė į Vatikaną, nes gavau tų pačių, 1949 metų, rugsėjo 12 dienos atsakymą iš Vatikano.

Reiketų paminėti dar vieną dalyką. Keliaudamas po Ameriką, gavau, kur iš vyskupų, kur iš mūsų kunigų ir pasauliečių, smulkių aukų, kurių susirinko keliolika tūkstančių dolerių. Dar iš Amerikos pasiunčiau vyskupui V. Padolskiui, kad juos panaudotų mūsų žmonių labdarai. Tačiau prie jo prisiplakė du jo mėgiami skaitytojų jau neturinčio laikraščio redaktoriai - vienas kunigas ir vienas pasaulietis, - ir išprašė tuos pinigus, žadėdami sugrąžinti. Man grįžus į Regensburgą, juodu netrukus atėjo pas mane ne skolos grąžinti, bet labai įkyriai prašydami paskolinti daugiau. Trumpai atsakiau, kad juodu turės sugrąžinti skolą, o ne daugiau gauti. Netrukus tie išvyko į Ameriką. Vyskupas V. Padolskis mirė, anie dar gyvena. Bet niekad iš jų negauta nė cento, pvz., padėti mūsų žmonėms Sibire ar Lietuvoje, nors abu yra gana turtingi žmonės...

Grįžęs iš Amerikos, susitariau su arkivysk. J. Skvirecku ir vysk. V. Padolskiu susitikti Romoje. Susitikę ne tik pasidalijome mano kelionės įspūdžiais, bet ir parašėme ilgoką, septynių puslapių mašinraščio ganytojišką laišką emigruojantiems lietuviams. Jis yra „Vyskupų byloje" (1949), o kitas platinamas L-vėje, kitur vergijoje, laisvam pasaulyje yra paskelbtas 1951.V.1. Rudeniui vienas pasilikau Regensburge. Ten buvo kelios lietuvių šeimos vokiečių žinioje, o amerikiečių išlaikomuose senelių namuose keliolika lietuvių senukų ir invalidų. Laiką leidau kasdien juos lankydamas, šį tą rašinėdamas. Nuotaika tačiau buvo tokia, kad kreipiausi net į gydytoją dėl širdies. Ištyręs pasakė, kad kitokių trūkumų nesą, tik trūksta geresnės nuotaikos ir daugiau gryno oro.

Vyskupas V. Padolskis ir toliau gyveno Kufšteine, retkarčiais atvykdavo į Regensburgą. Vienas po kito emigravo ir kunigai. Išvyko į Ameriką ir kan. F. Kapočius, nepalikdamas nieko, kas tvarkytų dar liekančių lietuvių dvasinius reikalus. Pasitarę su vysk. V. Padolskiu, parinkome iš likusių kunigų kapuciną tėvą Alfonsą Bernatonį. Jį rekomendavome Vatikanui, ir jis buvo patvirtintas lietuvių sielovadai Vokietijoje. Gyvendamas Austrijoje, vysk. V. Padolskis aplankydavo ir arkivyskupą dažniau negu aš. Daug ką nutardavome visi kartu, nors ir nesusitikdami.

1950 metų kovo mėnesį visi trys vyskupai parašėme du laišku lietuvių jaunimui šv. Kazimiero asmens ir jo kulto temomis.

Rugpjūčio viduryje visi trys vyskupai vėl susitikome Romoje. Tikslas buvo dalyvauti Švč. Marijos į Dangų Ėmimo dogmos paskelbimo iškilmėse, dalyvauti Šventuose Metuose, kartu pasitarti. Šia proga visi trys kartu paprašėme P. Pijų XII vienokiu ar kitokiu būdu pagerbti šiuos asmenis: J. Kajecką, S. Bačkį, prof. A. Damušį, dr. J. Leimoną, dr. P. Karvelį, J. Matulionį, M. Galdikienę, O. Labanauskaitę. Mūsų prašymus patenkino, išskyrus vieną - prof. A. Damušį. Man atrodo, kad visai nepelnytai jam pakenkė tą vasarą prie Šv. Jurgio bažnyčios įvykę senbuvių lietuvių ir karštakošių kelių tremtinių peštynės. Kai vysk. Hoban pasiteiravo kun. V. Vilkutaitį, šv. Jurgio parapijos kleboną, apie prof. A. Damušį, Vilkutaičiui, matyt, atrodė, jog dėl peštynių kaltas ir prof. A. Damušis, ir apie jį gal ką nors neigiamo pasakė. Spėju, kad taip, nes nuo tada kun. V. Vilkutaitis atšalo nuo prof. A. Damušio, o iš pradžių jį labai vertino.

Ta pačia proga Romoje mudu su vysk. V. Padolskiu lankėmės pas Rio de Žaneiro kardinolą Barros de Camara, pas Toronto kardinolą McGuigan ir dar pas kelis vyskupus, siūlydamiesi darbui, jeigu jie manytų, jog mudu kuo nors jiems naudingi.

Tų pačių metų gruodžio 1 dieną vysk. V. Padolskis ir aš parašėme P. Pijui XII laišką: kiek maždaug lietuvių į kurį kraštą išvyko, kiek jų ten iš seniau yra, ir pareiškėme, kad mudu, dar palyginti jauni, galėtume kur nors būti naudingi Bažnyčiai ir lietuviams. Europoje pasilieka pakankamai kunigų patarnauti čia liekantiems lietuviams, o su jais ir arkiv. J. Skvireckas. Laiške nepaminėjome jokio krašto, kur manytume vykti. Tai palikome Popiežiaus nuožiūrai. Pokalbiuose buvome daugiau linkę jis - į Ameriką, o aš - į Pietų Ameriką.

Beje, rugpjūčio mėnesį vykdamas į Romą, pakviečiau ten atvykti ir savo jauniausius brolius: Jurgį, salezietį, iš Turino ir Petrą iš Vokietijos. Juodu atvyko, ir tai buvo jų pirmas susitikimas po 16 metų.

1951 metų pavasarį VLIKo pirmininkas prel. M. Krupavičius prašė mane nuvykti į Paryžių, Madridą, Lisaboną ir patirti tų kraštų valdžių nuotaikas, kaip jie žiūri į Lietuvos okupavimą: ar jį pripažįsta, ar ne. Išvykau birželio 5 d. Paryžiuje Užsienio reikalų ministerijoje man buvo

atsakyta, kad Prancūzija yra tos pačios nuomonės kaip D. Britanija ir Amerika. Sakė, jie priimsią asmenį kaip Lietuvos charge d'affaires, jeigu Lietuvos vyriausybė yra ką nors pristačiusi jų vyriausybei. Jau minėjau, kalbėdamas apie mano lankymąsi čia 1947 metais, kad dr. S. Bačkis nebuvo tikras, jog min. Klimas spėjęs jį pristatyti Prancūzijos vyriausybei, Ispanijai ir Portugalijai. Dabar Užsienio reikalų ministerijoje man pažadėjo pabandyti savo archyvuose tai patikrinti. Pasakėme jiems datą, kada dr. S. Bačkis buvo paskirtas mūsų ministerio patarėju ir kada jis čia atvyko. Sakiau, kad maždaug po dviejų savaičių grįšiu. Išvykau į Madridą ir Lisaboną. Nei ispaniškai, nei portugališkai nemokėjau. Laimei, Madride gyveno salezietis kun. Antanas Patalavičius, kuris mane lydėjo visur, kur nebuvo galima susikalbėti prancūziškai, jis buvo ir vertėju. Apsigyvenau Kasa di San Vinsentėje - tai Madrido Kunigų sąjungos namai: kunigams ir jų rekomenduotiems pasauliečiams, graži bažnyčia ir kitoje bažnyčios pusėje ligoninė. Gavau gražų trijų kambarių vyskupišką butą, čia ir valgydavau. Man išvykstant patys sąskaitos nepateikė, o tik paprašyti parašė, ir vienuolė nedrąsiai paklausė, ar man nebūsią per brangu. Pesetas pavertus doleriais, išėjo maždaug pusantro dolerio už kambarius ir maistą per dieną. Čia lankiau ir arkivyskupą, ir kunigų seminariją, ir laikraščių redakcijas, bet svarbiausias vizitas buvo pas Užsienio reikalų ministerį Martiną Artaho. Man vizitą paskyrė 10 valandą vakaro. Atvykęs radau laukiantį už mane amžiumi vyresnį labai kuklų asmenį, kuris pats mane pasisveikino, sakydamasis esąs Amerikos pasiuntinys Stanton Griffits. Prieš tai apie jį nebuvau girdėjęs, tik vėliau teko skaityti labai įdomius jo atsiminimus apie diplomatinę karjerą karo metais Skandinavijoje, paskui Lenkijoje, Egipte, Argentinoje, Ispanijoje. Jis kalbėjo vokiškai, ir užsimezgė įdomus pokalbis. Jam papasakojau apie savo misiją, jis domėjosi bolševikų elgesiu Lietuvoje. Taip mums bekalbant išėjo iš ministerio kabineto medaliuotas, auksu galionuotas asmuo su dviem palydovais. Prieš tai p. Stanton Griffits buvo spėjęs man dar papasakoti, kad dabar Amerikos vyriausybė vedanti derybas su Ispanija dėl militarinės bazės, ką jau žinojau, nors UN buvo nutarę paskelbti Ispanijai diplomatinį ir ekonominį boikotą. Išėjus aniems trims ponams - Švedijos ministeriui su dviem palydovais, - po kelių minučių pakvietė mane. Atsisveikindamas p. Stanton Griffits juokais pasakė:

„Matai, tave priėmė pirmiau negu mane, nes esi vyskupas, nors iš tavęs jie nieko negaus, o ministeris dar nežino, kad aš atnešu jam septynių milijonų dolerių čekį."

Ministeris Martinas Artaho mane priėmė priklaupdamas ir pabučiuodamas mano žiedą. Paaiškinau savo misiją, kalbėjome prancūziškai, jis atsakė, kad Ispanija seka Vakarų pasauliu. Jeigu yra gyvas asmuo, kada nors akredituotas Lietuvai atstovauti Ispanijoje (o tada ta pati atstovybė buvo Prancūzijai, Ispanijai ir Portugalijai), jis bus priimtas be kliūčių, tik reikėtų, kad jis nors retkarčiais aplankytų Ispaniją, nes jis žinąs, kad prieš karą tai būdavę retai. Mūsų visą situaciją ministeris žinojo gerai. Jis net pasakė, kad jeigu neatsirastų tokio, kuris buvo Ispanijos valdžiai pristatytas, nesant nepriklausomos Lietuvos valdžios, jis priimsiąs kad ir naują, kurį rekomenduos VLIKas ar aš. Jis tą patį pakartojo vėliau min. E. Turauskui, kai tas nuvyko į Madridą. O Paryžiuje, Užsienio reikalų ministerijoje, tuoj po mano apsilankymo patikrino archyvus ir rado, kad dr. S. Bačkis buvo ten pristatytas kaip Lietuvos ministerio patarėjas. Išeidamas iš ministerio išreiškiau savo užuojautą dėl UN nutarimo ir perdaviau pasigėrėjimą, kad Ispanija šaltai į tai reagavo. (Mat buvau skaitęs, kad po UN nutarimo, kai beveik viso pasaulio valstybės nutraukė diplomatinius ryšius, Alkasaro gynėją gen. Moscardo Ispanijos vyriausybė pasiuntė į Angliją pas sosto įpėdinį, kuris tada ten studijavo, prikalbinti grįžti studijų į Ispaniją. Anglijos valdžia laukė, kad generolas paprašys audiencijos jeigu ne pas karalienę, tai bent Užsienio reikalų ministerijoje, buvo pasiruošę jį iškilmingai priimti. Tačiau gen. Moscardo išvyko niekam nieko nepranešęs.) Ministeris Martinas Artaho man atsakė, kad dėl UN nutarimo jie gal turėsią laikinų ekonominių nuostolių, tačiau dėl to nepulsią ant kelių prieš pasaulio masoneriją. Ateisią laikai, kai jie patys pakvies mus į UN ir kitur.

Tai prasidėjo dar man ten būnant: pirmieji atėjo amerikiečiai, paskui juos britai ir kiti. Apie tai labai įdomu skaityti Stanton Griffits.

Tada Madride lietuvių buvo mažai: radau tik kun. A. Patalavičių, studentą Pabedinską ir vieną Lietuvos žydų šeimą, pas kurią lankiausi su kun. Patalavičium. Ta pačia proga aplankiau ir plačiai kalbėjausi su T. Murillo, S. J., kuris tada buvo Madrido radijo stoties direktoriumi. Jį prašiau, kad leistų iš Madrido lietuviškas transliacijas į Lietuvą. Jis

atsakė, kad dabar radijo stotis modernizuojama, būsianti galingesnė, turėsianti daugiau bangų ir t. t. Kai darbas bus baigtas, būsią galima galvoti ir apie tai. Tai vėliau laimėjo vysk. V. Padolskis. Sekmadienį buvau pakviestas laikyti šv. Mišias universiteto bažnyčioje svetimšaliams studentams. Po pamaldų valandėlę kalbėjausi prie bažnyčios su įvairių kraštų studentais, patyriau, kiek daug jų čia yra ir kad visiems norintiems Ispanijos valdžia skiria stipendijas, tačiau be gundymo Ispanijoje pasilikti, netgi universiteto baigimo diplomo neduoda, jeigu po to neišvažiuoji. Man paaiškino, kad Ispanija turinti pakankamai inteligentų, čia baigę mokslus tegu grįžta į savus kraštus ir tegul lieka Ispanijos draugai. Panašiai elgtasi ir su našlaičiais. Karui pasibaigus, Ispanijos valdžia per katalikų caritas paėmė Ispanijon tiek našlaičių, kiek tik pajėgė finansiškai, bene apie 15 000. Jų nedavė bevaikėms šeimoms, o tik pavyzdingoms, turinčioms savų vaikų. Specialūs inspektoriai tikrindavo, kad tų vaikų nelaikytų šeimose antraeiliais ir kad mokytų jų tėvų kalbos ir kultūros. Kai jie užaugs, kiek sąlygos leis, turėtų grįžti kiekvienas į savo tėvų šalį gražiai išauklėti, išlavinti, kad būtų naudingi savo kraštui ir Ispanijos draugai. Po pamaldų parvežti į Kasa di San Vinsentą pasisiūlė Lenkijos ambasadorius grafas Potockis. Jis mane supažindino su savo ponia Radvilaite. Neilgoje kelionėje kalbėjomės labai bendromis temomis. Juodu pareiškė jaučią didelį palankumą lietuviams, Lietuvai. Aš juokais atsakiau, kad iš Potockių ir Radvilų kitokių jausmų negalėtum tikėtis.

Iš Madrido pirmadienį nuvykau į Lisaboną Portugalijon. Čia radau du kunigus saleziečius: Augustiną Sabą ir A. Trainavičių. Kun. Augustinas Sabas buvo toks vadovas ir palydovas, kad geresnio nerastum. Jo santykiai su Lisabonos aukštais sluoksniais buvo tikrai neįsivaizduojami. Jo dėka tuoj mane priėmė Užsienio reikalų ministeris. Čia išgirdau tą patį, ką ir Madride, kad Portugalija Baltijos kraštų klausimais laikosi anglosaksų politikos, kad ir čia nebus jokios problemos priimti Lietuvos atstovą, priimtą Paryžiaus ir Madrido. Tolesniame pokalbyje ministeris pasakė, kad jis ilgą laiką buvęs prie Vatikano, kad nesąs Europos valstybių reikalų ekspertas, kad Portugalija iš viso nesanti europiečių, gal daugiau afrikiečių (maurų) tauta; tad jos interesai esą ne Europoje, o Afrikoje, kur yra jos kolonijos. Žinoma, man nederėjo reikšti kitokios

nuomonės, - jos nepareiškiau, užteko išklausyti ministerio pasisakymą, kuris man vis tiek buvo gana įdomus. Premjero Salazar tada nebuvo Lisabonoje. Buvo priešrinkiminis laikas, tai ir valdančioji partija, ir kairioji opozicija vedė gana gyvą propagandą. Salazar tada važinėjo po Portugaliją mitinguodamas. Tai irgi kun. A. Sabo nuopelnas, kad patyriau tokią staigmeną: vieną dieną atvyko manęs aplankyti pretendento į karaliaus sostą princo sesuo princesė, paaiškindama, kad princas auto akcidence šiek tiek susižeidė ir negalįs išvykti iš namų, tad pasiuntęs ją aplankyti mane kaip specialų pasiuntinį Lietuvos reikalams. Per ją perdaviau mano padėką, pagarbą, linkėjimus pasveikti princui, nes iš kalbos paaiškėjo, kad juos revizituoti nebūtų patogu. Taip pat kun. A. Sabo dėka susipažinau su Mokslų Akademijos pirmininku. Norėjau šia proga aplankyti jau gana garsėjančią Fatimą. Per kun. A. Sabą telefonu sutvarkėme, kad sekmadienį man bus rezervuota valanda Mišioms prie altoriaus apsireiškimo vietoje - koplytėlėje. Pavėžyti į Fatimą pasisiūlė Mokslų Akademijos pirmininkas, tik paklausė, ar galėtų kartu vykti dvi jo dukrelės studentės. Važiavome auto visi keturi, kalbėjomės prancūziškai. Per Mišias mano globėjas tarnavo Mišioms, visi trys priėmė Komuniją. Tada Fatimoje dar nebuvo daug ko žiūrėti: dabartinė bazilika buvo statoma, statė ir kelis kitus pastatus. Buvo šventovės namai su keliolika kambarių turistams, su kuklia valgykla. Po Mišių ir mes, čia užkandę, kiek pavaikščioję, pasižvalgę po apylinkes, išvykome Lisabonos link, nes tą patį vakarą aš turėjau išvykti traukiniu atgal į Madridą. Grįžome kitu keliu, sustodami aplankyti vertus pamatyti Alkobaso ir La Bataljos vienuolynus. Dar pridėsiu, kad šeštadienį mane vienas jaunas inžinierius nuvežė auto į Estorilį (exkaralių gyvenvietes), labai gražų privačių rezidencijų miestą, aplinkui kaimuose daugelyje vietų sustojome pas paprastas šeimas vis pirktis pyragaičių. Jis man norėjo parodyti šių vietų moterų kulinarijos meną, kaip kiekviena išgalvoja pagaminti vis ką nors nauja, skirtinga.

Fatimoje, nors diena buvo saulėta ir nešalta, bet aukštumoje kartais patraukdavo toks šaltas vėjas, - aš peršalau. Grįždamas traukiniu iš Lisabonos į Madridą, nors turėjau miegamąjį, deja, pilną traukinio keliamų dulkių, bet jau vakare pasijutau negerai, naktį jaučiau turįs temperatūros, skaudėjo gerklę. Madridą pasiekiau anksti rytą, parvykęs

į Kasa di San Vinsentę, tuojau paprašiau medicinos pagalbos. Po Mišių seserys vienuolės mane paguldė į lovą ir pašaukė gydytoją. Mano gerklė jau buvo žaizdota, aukšta temperatūra. Daktaras suleido penicilino, paskui vienuolė dieną pakartojo kelis kartus. Daktarui išėjus, vyresnioji liepė su ja esančiai seseriai atnešti citriną. Perpjovė pusiau, liepė man išsižioti ir išspaudė citriną man į gerklę, taikydama ant žaizdų. Įsakė ir vienuolei, ir man apie tai nieko nesakyti gydytojui. Sako: „Matai, jie viską žino iš knygų, bet daug ko paprasto nežino iš gyvenimo". Išgulėjau iki kito ryto. Susirūpinau, nes buvau sutaręs rytoj, antradienį, 11 valandą būti katalikų dienraščio redakcijoje. Paryčiu kelis kartus pasitikrinęs temperatūrą, pamačiau, kad ji normali, gerklės neskaudėjo. Atsikėliau, 9 val. atsilaikiau Mišias, pavalgiau pusrytį, tuo tarpu atvyko kun. K. Patalavičius ir išėjome į redakciją. Grįžome apie 12 val., radome gydytoją belaukiantį. Jis tuoj pamatavo temperatūrą, man išsižiojus apžiūrėjo gerklę ir, radęs ją be žaizdų, tik ištarė: „Incredible". O vienuolė, mano gerklę gydžiusi citrina, stovėjo ir tylėjo. Gydytojas man papasakojo, kad karo metu jis buvęs Ispanijos legiono Mėlynosios divizijos gydytojas Rytų fronte ir daug laiko praleidęs Vilniuje.

Prieš grįždamas į Paryžių dar norėjau aplankyti Monserato vienuolyną. Traukinys išvyko 9 val. ryto, man labai patogus, nes galėjau ten praleisti vieną dieną ir vakare būti Madride. Paprašiau seseris, ar negalėčiau 8 valandą laikyti Mišias. Vyresnioji labai kategoriškai atsakė neigiamai, sakydama, kad per dieną dirbusių seserų ji negalinti kelti taip anksti. Išvykau be Mišių, jas atsilaikiau Monserate. Šis posakis lietuviui keistai skamba. Nepabuvus Ispanijoje, keistai skambėtų ir man. Ispanijos žmonės ne tiek paiso laikrodžio, kad ištisą metą darytų ką nors vis tą pačią valandą, o paiso metų sezono. Vasarą vakare gulti, kai per kaitrą vis tiek negali užmigti, ir ryte kelti tada, kai oras yra patogiausias poilsiui, aiški nesąmonė, bet daug kur žmonės yra per daug „mechanizuoti". Madride išmokau, kad bažnyčios atidaromos, įstaigos, mokyklos darbą pradeda ne anksčiau kaip 10 val. ryto. Dirba iki 2 val., paskui iki 5 val. viskas tylu, uždaryta. Nuo 5 iki 10 ar 11 val. dirba įstaigos, atdaros krautuvės. Vakarieniauja 11-12 val. vakare, paskui pasėdi valandą balkonuose ir, orui atvėsus, eina poilsio.

Iki Prancūzijos sienos važiavau nauju moderniu ir greitu ispanų

traukiniu Talco. Tokio modernaus traukinio dar neturėjo nei kiti Europos kraštai, nei Amerika.

Grįžęs į Paryžių, vėl vykau kartu su dr. S. Bačkiu į Užsienio reikalų ministeriją. Čia sužinojome, kad rastas dr. S. Bačkio pristatymo raštas ir kad jis priimamas kaip Lietuvos charge d'affaires. Žinia buvo maloni ir dr. S. Bačkiui, ir man. Su šia žinia vykome į Ispanijos ir Portugalijos ambasadas, kur patyrėme, kad jie tai jau žinojo, taigi šia proga dr. S. Bačkis susipažino su tų kraštų atstovybėmis jau kaip Lietuvos atstovas. Tuo pačiu tikslu nuvykome ir į Apaštalinę Nunciatūrą, kuriai iš anksto buvau pranešęs apie apsilankymo tikslą. Nuncijus J. E. arkivyskupas Juozapas Roncagli - vėliau P. Jonas XXIII, mus palankiai priėmė, ilgokai kalbėjomės apie Lietuvą. Grįžęs į Vokietiją, nuvykau tiesiai į VLIKo būstinę smulkiai pranešti apie savo keliones. Rytojaus dieną išvykau į Rėgensburgą.

Tų pačių 1951 metų pradžioje vysk. V. Padolskis ir aš gavome po Vatikano Valstybės Sekretoriato raštą, pasirašytą kardinolo Piazza, Protokolo Nr. 1299/50. Man rašė, kad gausiu laišką iš Amerikos, iš Čikagos, ir kad daryčiau tai, kas bus rašte nurodyta. O vysk. V. Padolskiui - kad vyktų į Braziliją, Bel Orizontės kunigų seminariją profesoriauti. Laiškai nei vieno, nei antro nesužavėjo. Vysk. V. Padolskis mieliau būtų vykęs į Ameriką. Jis 1932 m. ten lankėsi pas savo brolį kun. mar. J. Navicką, kalbėjo angliškai. O aš, nemokėdamas anglų kalbos, nejaučiau didelio patraukimo vykti į Ameriką, mieliau būčiau kur nors dirbęs mokymo darbą. Bel Orizontės kunigų seminarija tada buvo gana sukrėsta, ir vysk. V. Padolskiui gal būtų tekę ne tik Šventąjį Raštą dėstyti, bet įsimaišyti ir į seminarijos tvarkymo reikalus. Apie tai gerai žinodamas iš Studijų kongregacijos bei užjausdamas vysk. V. Padolskį, kun. L. Tulaba, tada mūsų vos susikūrusios Šv. Kazimiero kolegijos Romoje rektorius, pasisiūlė vykti į Braziliją, o Romoje palikti vysk. V. Padolskį. Susirinkome Camse pas arkivyskupą visi: vysk. V. Padolskis, kun. L. Tulaba ir aš. Išklausęs mus visus, ramiai išdėstė savo nuomonę arkivyskupas. Aš buvau šiek tiek jau susipažinęs su Amerikos situacija ir su to krašto vyskupais, jie šiek tiek pažinojo mane. Jeigu jie siūlo man grįžti, vadinasi, netapau ten persona non grata. Vieta svarbi, tad ir reikia man ten vykti. Kunigas L. Tulaba turįs pasilikti Romoje, o jeigu juodu su vysk. V. Padolskiu darbu pasidalytų ir abu liktų kolegijoje, būtų idealu. Kun. L. Tulabai grįžus į Romą, buvo sušauktas Vatikano Studijų kongregaci-

jos posėdis svarstyti ir kun. L. Tulabos pareiškimui vykti į Bel Orizontę. Kun. L. Tulaba buvo jau pasakojęs kardinolo J. Pizzard pokalbį su mumis Camse. Jam šiame posėdyje gavus žodį ir papasakojus arkivyskupo nuomonę, kardinolas J. Pizzard paskelbė šį klausimą baigtą, priimant arkivyskupo J. Skvirecko pageidavimą. Mes iš to pasidarėme išvadą, kad ne tik arkivyskupas, bet ir kongregacija nenorėjo išleisti iš mūsų kolegijos kun. L. Tulabos. Taip mūsų kolegijoje atsirado vysk. V. Padolskis-Praeses su pirmininkaujančio titulu ir su juo kun. L. Tulaba su iki šiol turėtu kolegijos rektoriaus titulu. Tuo mes buvome patenkinti, nes turėti Romoje savo vyskupą ir atrodė, ir buvo labai pravartu daugeliu atžvilgių. Nežinau, ar dėl to, ar ne, bet jautrus kun. Zenonas Ignatavičius, kolegijos vicerektorius, pasisiūlė kongregacijai vykti į Braziliją, Bel Orizontės seminariją. Jis ir išvyko ten Kanonų teisės profesorium, o kartu su juo vienas latvis kunigas Šventojo Rašto profesorium. Gal kad iš Romos atvyko, juodu toje seminarijoje nebuvo labai svetingai priimti. Gal po neseniai ten įvykusių nesusipratimų brazilai žiūrėjo į juodu kaip į Vatikano „agentus". Kun. Z. Ignatavičius, dvejus metus ten padirbęs, persikėlė į Rio de Žaneirą, kur jam pavyko išplėsti ryšius, įsigyti gerą vardą pas kardinolą Barros des Camara ir kitus, gana plačiai ir įtakingai reikštis spaudoje ir kitur.

Belaukdamas laiško iš Amerikos, gavau iš Čikagos laiškus nuo kun. B. Urbos ir neseniai ten nuvykusio kun. P. Karaliaus, kad esu laukiamas Čikagoje. Man buvo įdomu, iš kur jie tokią naujieną žino, kodėl aš dar nebuvau girdėjęs apie tai iš Čikagos kardinolo. Paaiškėjo man tai vėliau: prieš mane kviesdamasis, Čikagos kardinolas Samuel Stritch pasikvietė visus Čikagos lietuvius klebonus ir seselių kazimieriečių generalinę vyresniąją motiną Juozapą (Čižauskaitę iš Niu Filadelfijos) išgirsti jų nuomonę. Matyt, šie bent neprotestavo, kad buvo toliau tartasi apie mano apgyvendinimą. Nežinau kokiais motyvais, bet neutraliausia vieta buvo parinkta seselių kazimieriečių kapelianijoje. Man čia lankantis 1948 - 1949 metais, buvęs kapelionas kun. B. Urba dabar buvo šv. Jurgio parapijos klebonas. Kapelionu buvo kun. S. Valuckas, kun. B. Urbos geras draugas. Matyt, kad ir motina Juozapa, ir juodu su tuo sutiko, nes buvo nutarta man pasiūlyti apsigyventi kapelianijoje.

Pirma negu sulaukiau kardinolo S. Stritch kvietimo iš Čikagos, gavau Toronto arkivyskupo kardinolo James McGuigan laišką, mane kviečiantį atvykti pas jį, padėti tvarkyti kunigų seminariją ir padėti

arkidiecezijos darbuose. Šis kvietimas man patiko. Atsakiau kardinolui padėkodamas ir rašydamas, kad pasiklausiu Apaštalų Sostą ir tikiuosi gauti iš ten pritarimą. Kovo 12 dieną šį kardinolo ir mano laišką pasiunčiau į Vatikaną. Po geros savaitės gavau tuo pačiu paštu du laišku. Vienas iš Vatikano, pasirašytas Valstybės Sekretoriaus kardinolo Piazza, kad turiu gauti laišką iš Čikagos ir kad elgčiausi pagal tą laišką. Antras buvo Čikagos arkivyskupo kardinolo Samuel Stritch kvietimas atvykti į Čikagą. Tikslas nepaaiškintas nei viename, nei antrame laiške.

Netrukus po šio gavau laišką iš Portlendo, Oregono vyskupo Edward D. Howard, kad ar pats atvykčiau pas jį būti jo diecezijos officiolu, ar surasčiau šiam darbui tinkamą lietuvį kunigą. Atsakiau vyskupui, kad aš turįs jau kitokį patvarkymą, o jam rekomenduoju dabar gyvenantį Detroite kan. Pijų Aleksą, buv. Vilkaviškio kurijos officiolą ir kunigų seminarijos profesorių. Parašiau apie tai ir kan. P. Aleksai. Šis man tuoj atsakė, kad gavęs mano ir vysk. E. D. Howard laiškus, kad pasiūlymą priėmęs ir man dėkojąs už jo prisiminimą.

Gavę paskyrimų laiškus iš Romos, vieną vakarą Regensburge, vienuolyno svetainėje, su vysk. V. Padolskiu, išklausę vakarines naujienas per radiją, studijavome čia esantį didelį gaublį. Aš jam pasakojau tai, ką tuo momentu kūrė vaizduotė: kad nuvykęs į Ameriką ir kiek apsitvarkęs, tuoj vyksiu aplankyti Venesuelos, Kolumbijos lietuvių, pamatyti, kaip jie tuose egzotiškuose kraštuose kuriasi, paskui pasikviesiu jį į Ameriką ir pervešiu skersai išilgai. Nors vysk. V. Padolskis visada buvo nepaprastai santūrus ir atsargus žodžiuose, bet šiuo momentu neištvėrė ir pavadino mane plepiu. Jis netikėjo, kad aš greitai tai padaryčiau. Vyskupas V. Padolskis išvyko iš Regensburgo, pakeliui dar sustodamas Kufšteine, Camse ir Romoje. Pasilikau Regensburge vienas su nedideliu būreliu jau minėtų invalidų, Urbų šeima ir dar vienu kitu. Iš anksto susitarę, visi vyskupai dar suvažiavome Romoje, kur ta proga mūsų kolegijoje įvyko visų Romos lietuvių šventė - Lietuvos pavedimas Švč. Marijos Nekalčiausiosios Širdies globai. Šia proga parašėme lietuviams ganytojišką laišką, pasirašę keturi - su mumis ir vysk. P. Bučys. Vasaros viduryje atvyko kelioms dienoms į Regensburgą arkiv. J. Skvireckas su kun. K. Razminu, kuris nuo 1946 metų gyveno su juo Camse. Pasivažinėjome po gražias apylinkes, pasikalbėjome, nusiteikę išsiskyrimui ilgam laikui. Man jau laikas ruoštis kelionei į Čikagą.

II

Iš Vokietijos į USA išvykau per Romą, norėdamas Vatikane patirti jų intencijas ir savo situaciją, kompetenciją. Vatikane pasakė, kad mano misija - tarnauti, kaip sugebėsiu, lietuviams už Europos. Romoje užtrukau keletą dienų ir rugsėjo 22 d. išvykau į Neapolį. Manęs išleisti gelžkelio stotyje susirinko visi Romos lietuviai, net ir vysk. P. Bučys, kuris tada jau rimtai sirgo. Vysk. V. Padolskis ir keli kiti norėjo mane palydėti iki Neapolio, tačiau tada jie neturėjo automobilių, būtų važiavę traukiniu, grįžę arba naktį, arba net kitą dieną, tad juos perkalbėjau, kad nesivargintų. Iš Romos išvykau vienas. Vietą buvau užsisakęs „Saturnia" laive. Atvykau į Neapolį dar likus porai valandų iki laivo išplaukimo. Keliaujančių tuo laivu pažįstamų nebuvo, tačiau vos tik įsikūriau, mane susirado laivo kapelionas, - jau nejaunas kunigas, - ir vienas jaunas italas vienuolis, kuris per USA vyko dirbti į Pietų Ameriką. Mons. Ferreto iš Vatikano Sekretoriato (aš jį pažinojau iš anksto) papraše mane pagloboti šešias itales vienuoles ir vieną jauną kandidatę. Jos vyko į Kanadą į Amoso diecezijos Kvebeko seminariją, kur buvo jau nuvykęs iš Romos jaunas kunigas St. Žilys.

Jau pritemus laivas atsiskyrė nuo kranto. Tai ypač išgyvenau. Laive buvo apie 800 italų, dauguma emigruojančių į Kanadą, kiti į Ameriką. Vieni atplaukę jau iš Genujos, kiti įlipę čia, Neapolyje. Jų palydėti ir atsisveikinti susirinko minia ant kranto. Laivui pradėjus judėti, balsiai verkė, dauguma šaukdami: viena minia ant kranto, kita čia, laive. Mane tai labai jaudino. Stovėdamas nuošaliai vienas ir į juos žiūrėdamas galvojau, kad aš irgi keliauju į svetimą pasaulį nežinion, svetimų tironų ištremtas iš tėvynės, o šitie, mylėdami savo kraštą, turi iš jo iškeliauti tik todėl, kad tėvynėje per maža vietos ir pragyvenimo šaltinių. Pamažu nuo kranto tiek nutolome, kad šauksmų iš ten nesigirdėjo, o laive ilgai liejosi graudžios raudos. Viduržemio jūroje naktis buvo labai rami. Keliaudamas aš paprastai nemiegu, beveik iki švintant prasėdėjau ant denio. Ryte

atsilaikęs Mišias, pavalgęs pusryčius, išėjau ant denio. Čia dar nebuvo nė vieno žmogaus, dar visi miegojo. Rytas buvo labai gražus. Palypėjęs ant aukštesnio denio ir pažvelgęs dar aukščiau, pamačiau tarp gelbėjimosi luotų bešokinėjančius du nusigandusius žvirblius, beieškančius maisto. Matyt, Neapolyje vakare užlindo, užmigo ir nepajuto, kaip atsidūrė jūroje. Kad balandis ar kregždė - būtų pakilę ir nuskridę į krantą, bet žvirbliui tai per ilga kelionė. Susitikęs kapelioną ir nemanydamas nieko pikta sakau jam, kad ant mūsų laivo radau du pasislėpusius keleivius, matyt, keliaujančius be bilietų. Norėjau jam paaiškinti, kas tie keleiviai, bet nespėjau, persigandęs jis pabėgo. Netrukus sugrįžo su laivo kapitonu, kuris buvo taip pat išsigandęs. Juodu abu labai susijaudinę klausia, kur tie mano matyti keleiviai. Parodžiau į sukabintus aukštai luotus, kad ten pasislėpė. Kapitonas sako, aišku, kad tai su jūrininkų žinia, be jų čia nebūtų užlindę. Buvo jau belipą aukštyn ieškoti, bet paaiškinau, kas tie keleiviai. Tada sužinojau, kad už neteisėtai vežtą keleivį kapitonas turi mokėti gana stambią piniginę baudą ir savo laivu išsivežti, jeigu tokį keleivį suseka išlipantį. Laivo biuletenyje pasirodė ir ši naujiena, kaip keliaujantis vyskupas laive surado du nelegaliu keleiviu.

Man buvo įdomu, kad laivo gydytojas paaiškino visiems keleiviams pagarsėjusį vaistą nuo „jūrų ligos" - dramaminą. Jis pasakė, kad tai nėra jokis vaistas, o tik priemonė, laikinai paraližuojanti skilvį, gerklę, kad jo padarinius vis tiek reikia iškęsti. Linkusiems į jūrų ligą jis patarė nevartoti pipirų, garstyčių, kavos ir kitų erzinančių dalykų, o patarė vaisių sultis, švelnų maistą, verčiau rūgštaus (sauso) vyno ar kitokio gėrimo stiklelį, o ne dramaminą. Viduryje Atlanto teko patirti vieną dieną ir vieną naktį gana stiprių bangų. Dauguma keleivių sirgo, nekaip jautėsi kapelionas, dalis jūrininkų. Laivo langai ir durys į denius buvo uždaryti, jūrininkai vaikščiojo koridoriais laikydamiesi pasieniais nutiestų virvių. Aš nesirgau. Pasigedau globojamų vienuolių. Jų skyriuje patarnaujanti moteris paklausta atsakė, kad jos visos serga. Paėmiau iš restorano du butelius sauso chianti ir per tą moterį pasiunčiau, pridėjęs raštelį, kad vartotų po truputį kas valandą kaip vaistus. Kitą rytą nuėjęs į koplyčią, radau sėdinčias vieną seserį ir jauną kandidatę. Atrodė išblyškusios, paklaustos apie kitas, atsakė, kad visom kiek geriau, bet dar nesikeliančios. Pasiunčiau per šias dvi dar vieną didelį vyno butelį. Pietų atėjo jau visos ir man

padekojo už pagalbą. Aš vėl patekau į laivo biuletenį kaip geras jūrininkas, okeane nesirgęs. Pirmą sekmadienį laikiau Mišias I-II klasės keleiviams, pamokslą jiems pasakiau prancūziškai. Nežinau, kiek buvo tokių, kurie suprato. Tačiau vėliau prie manęs priėjo pagyvenusi pora, pasisakė esą žydai iš Šiaurinės Dakotos ir man papasakojo, kad dalyvavę Mišiose ir jautę, jog ten tikrai buvęs Dievas. Jie supratę ir mano kalbos bent turinį, kad aš kalbėjęs apie žmogaus pareigą moraliai gelbėti klystantį, patenkantį ydų ar nors nuodėmės pavojun žmogų. Kaip dabar visi pultume gelbėti, jeigu per nelaimę kuris nors iš keleivių nukristų į jūrą, taip turėtų būti ir mūsų dvasiniame gyvenime - turėtume vienas kitą traukti iš klaidų, ydų, kurios sunaikina žmogaus gyvenimo prasmę, vertę. Su šia pora pasikalbėjau kelis vakarus. Anam vyrui ypač krito į akį, kad laisvalaikiu aš esu ne tiek su žmonėmis plaukymo baseine ar kitur, o rašau. Jis labai susidomėjo, ką rašau. Jam paaiškinau, kad rašau platesnį straipsnį apie Portugalijos politinę, socialinę ir ekonominę santvarką. (Tas straipsnis vėliau buvo „Aidų" žurnale.) Antrą sekmadienį - jau netoli Kanados krantų - Mišias laikiau turistinėje klasėje. Mišiose dalyvavo daugiausia italai su Italijos vėliava. Pamokslą sakiau itališkai. Raginau svetur neprarasti savų dvasinių ir kitokių tradicijų. Svetur įsigytais naujais dalykais reikia praturtinti save, o atsivežtais dvasiniais turtais turtinti naują kraštą ir ten gyvenančius. To pat sekmadienio pavakare priplaukėme Kanados Halifakso uostą ir sustojome atvirame okeane, gal dėl to, kad buvo sekmadienis, nedarbo diena. Rytojaus dieną apie dešimtą valandą įplaukėme į uostą. Labai nustebau, kai į laivą atėjęs jaunas prancūziškai kalbąs kunigas pašaukė mane pavarde. Iš to patyriau, kaip kanadiečiai gerai susitvarkę. Uoste Globos seserys turi savo įstaigą - raštinę ir patarnauja atvykstančioms moterims, kunigus ir kitus pasitinka ten tarnaujantis kunigas jėzuitas. Šis kunigas pasakė, kad Halifakso vyskupas atsiuntęs jį su auto parvežti manęs, pabūti tą dieną jo svečiu. Pavakare turėjau būti laive. Globos seserys ir kunigas iš Amoso diecezijos pasitiko itales vienuoles. Mes nebuvome pažįstami su Halifakso vyskupu, jis tik iš ano kunigo sužinojo, kad aš keliauju pro Halifaksą. Pas vyskupą valgėme gausius pietus, paskui pats vyskupas mane pavėžino auto, rodė visas įdomesnes Halifakso vietoves, ypač katalikiškas įstaigas, mokyklas ir kt. Pavakare atvežė į uostą, nes krašto ir laivo taisyklės neleido nakvoti

mieste. Rytą išplaukėme iš Halifakso Niujorko link, pakeliui niekur nestodami. Keliavome visą dieną, nakvojome Atlante netoli Niujorko ir spalio 3 d. priešpiečiais įplaukėme į Niujorko uostą.

Uoste mane pasitiko kan. J. Končius, kun. S. Kulbis, S. J. iš Monrealio, brolis Juozas su žmona, iš Toronto atvykusi sesuo Albina. Iš uosto su šiais dviem kunigais nuvykome į „Alpinę" hotelį, kur buvo susirinkę apie 50 kunigų iš Niujorko, Niu Džersio, Naujosios Anglijos, Pensilvanijos. Iš Čikagos atvyko, sakėsi kardinolo Stritch siųstas, tada jau prelatas Boleslovas Urba. Jis turėjo mane parvežti į Čikagą. Bet užsipuolė kun. A. Virmauskas iš Pietinio Bostono, kad tiesiai iš Niujorko su juo važiuočiau į Bostoną savaitei jo parapijos misijų. Vėliau patyriau, kad jis panašiai pasielgdavo su kiekvienu iš kur nors atvykusiu jam įdomesniu kunigu. Buvo nelengva nuspręsti, ar vykti tiesiai į Čikagą, ar pasukti į Bostoną, ten susitikti su apylinkių kunigais. Kadangi Čikagoje neturėjau jokių įsipareigojimų, prel. B. Urba jų taip pat neatvežė, tad nuvykau į Bostoną. Į Čikagą grįžau traukiniu po savaitės. Gelžkelio stotyje pasitiko mane prel. B. Urba, kun. I. Albavičius, dar būrelis kunigų ir būrys pasauliečių tremtinių. Su visais trumpai pasisveikinęs, atsidaviau kun. S. Valucko globon, kuris tada buvo ses. kazimieriečių kapelionas ir mane parvežė į kapelianiją, kur apsigyvenau nedideliame, bet patogiame kambarėlyje. Čia, kapelianijoje, tada gyveno ir ses. kazimieriečių akademijoje mokytojavo jaunas kun. Jonas Malin (Malinauskas). Prel. B. Urba buvo mano patarėjas ir tarpininkas žengiant pirmus žingsnius: aplankiau arkiv. kardinolą S. Stritch, jo padėjėjus vysk. J. Sheel, vysk. J. O'Brien. Aplankiau lietuvius klebonus, marijonus, jėzuitus, nors išvykau iš čia tik prieš porą metų. Daugiausia man padėjo, vežė, kur tik reikėjo, kun. S. Valuckas. T. J. Borevičius užsiminė, kad ateitininkai norėtų sutikimo vakaro su manim, suprantama, kur nors su vakariene, kalbomis. Nebuvau girdėjęs ką nors apie tai kalbant, mūsų ateitininkai, kiek jų čia tada buvo, vos atvykę naujakuriai: ruošti kokias nors vakarienes tada jiems nebuvo tas pat, kaip po 20 metų gyvenimo Amerikoje. Pergalvojęs atsakiau neigiamai. Yra ir daugiau organizacijų, yra parapijos. Kai vieni taip darys, kiti manys, kad aš to pageidauju, o tada būtų nereikalingo vargo ir jiems, ir man.

Netrukus iš kunigų sužinojau savo atsiradimo Čikagoje istoriją. Po

mano kelionės 1948 - 1949 metais po Ameriką ir Kanadą Amerikos lietuvių Kunigų Vienybės seimas 1950 metų vasarą kreipėsi į Amerikos vyskupų Konferenciją per Apaštalinį Legatą į Vatikaną, kad Amerikos vyskupai pakviestų mane į Ameriką pastoviai apsigyventi. Matyt, buvo gautas iš Vatikano pritarimas, patys Amerikos vyskupai irgi teigiamai sprendė, o mane pakviesti buvo pasiūlyta Čikagos arkivyskupui kardinolui Samuel Stritch. Gal dėl to, kad Čikagoje buvo daugiausia lietuvių. Žinoma, Vatikanas nei Episkopatui, nei vyskupui kardinolui S. Stritch negalėjo to įsakyti, taigi išeitų, kad kardinolas S. Stritch mane pakvietė savo sprendimu. Kardinolas, pakvietęs lietuvius klebonus, tarėsi apie mano paskyrimo vietą.

Seselėms kazimierietėms nei manęs asmeniškai, nei mano patarnavimų nereikėjo: jos turėjo du kunigus, kurie abu buvo savo pareigose pavyzdingai uolūs. Vis tiek čia jaučiausi jaukiai ir neutralus, kas buvo taip pat svarbu, ir ką netrukus supratau.[1]

Spalio mėnesį pasikvietė mane trumpam pokalbiui J. E. kardinolas S. Stritch. Pokalbio tikslas - mūsų tremtiniai, bedarbiai kunigai Čikagoje. Kardinolas mane prašė ir man pavedė su kiekvienu pasikalbėti, ko kuris pageidautų, kokį paskyrimą prisiimtų, bet jis nenorįs, kad jo diecezijoje pajėgūs kunigai eitų į dirbtuves ar nieko neveiktų. Po kiek laiko Jo Eminencijai pranešiau, kad jo žodį ir mintį perdaviau kiekvienam kunigui, pasakiau, kuris kokių turi problemų. Po to juos kiekvieną kvietė į kuriją pasitarti. Keli iš tų kunigų niekad neėmė jokio paskyrimo: tai kun. A. Glauslys, kun. J. Juozevičius, kun. B. Sugintas, paskui dar prisidėjo kun. K. Kuzminskas. Ne vienas iš jų ne kartą pasauliečiams skundėsi, kaip vietos kurija jais nesidomi, niekuo nepadeda, vėliau jie reiškė pretenzijų gauti arkidiecezijos pensijas, bet negirdėjau, kad būtų žmo-

---

[1] Manau, vertėtų paminėti, kad rudenį atvykdamas iš Vokietijos, atsivežiau arkiv. J. Skvirecko pasirašytus paskyrimus Kauno kapitulos garbės kanauninkais: kun. dr. J. Končiui, kun. J. Valantiejui - Voterberyje, kunigams A. Linkui ir J. Paškauskui Čikagoje. Suprantama, pirmiau negu jiems ką sakiau, pasimačiau su Niujorko kardinolu E. Spelman, kuris pritarė, su Hartfordo arkiv. O'Brien, kuris nepritarė, ir su Čikagos arkiv. kardinolu S. Stritch, kuris sutiko pritarti kun. J. Paškausko paskyrimui, bet nesutiko su kun. A. Linkaus skyrimu.

nėms kada nors pasipasakoję, ką jiems arkidiecezija siūliusi ir ką jie atsakę.

Lapkričio 3 d. dalyvavau BALFo seime. Tada BALFui dar vadovavo tik vietiniai, t.y. ne tremtiniai lietuviai, išskyrus p. E. Devenienę.

Lapkričio 14 d. išvykau pas Monrealio lietuvius besikuriančion jėzuitų - vėliau Aušros Vartų - parapijon. Tada tėvai J. Kubilius ir S. Kulbis gyveno dar kitoje kanalo pusėje, sename mediniame name, kur žemai buvo įrengta laikina vieta pamaldoms, viršuje gyveno kunigai. Užtrukau pas juos kelias dienas ir iš čia išvykau į Niujorką, kur 18 d. „Waldorf Astoria" hotelyje įvyko Amerikos Lietuvių Bendruomenės įsteigimo viešas aktas. Tuo pačiu metu ir ten vyko ALTo sesija. ALTas linko boikotuoti besisteigiančią Bendruomenę, nes ji visiškai ignoravo visą iki šiol buvusią Amerikos lietuvių veiklą bei organizacijas. Jų užsigavimas man buvo suprantamas ir širdyje jam pritariau, o vėliau savo pažiūras išreiškiau straipsnyje „Drauge", bet vis tiek ėjau kalbėtis su ALTo prezidiumo nariais, kad čia pat būdami viešai tokio boikoto nepareikštų. Kalti yra organizatoriai, o eiliniai žmonės, nežinantys tokio boikoto nei fakto, nei motyvų, laikys blogu ALTui. P. L. Simučio raginami, sutiko sesijoje dalyvauti ir besikuriančią Bendruomenę pasveikinti. Pasveikinimo žodį pasakė A. Olis, tada ALTo pirmininkas.

Iš Niujorko vykau į Pitsbergą, kur nuo lapkričio 23 d. iki gruodžio 1 d. sakiau pamokslus Šv. Kazimiero bažnyčioje parapijos misijų proga. Tada čia klebonavo anais laikais žymus kunigas Magnus Kazėnas.

Gruodžio 2, 3, 4 dienomis sakiau pamokslus Čikagoje, Šv. Jurgio bažnyčioje 40 val. adoracijų proga. Tokia pat proga pamokslininkavau gruodžio 9, 10 ir 11 dienomis Detroite, Šv. Petro bažnyčioje pas kun. J. Misevičių (Savag). Žinoma, aš kalbėjau tik lietuviškai, ir mano pamokslų Amerikoje gimęs jaunimas jau ne visas galėjo klausytis, nes nesuprasdavo. Įspūdis ir buvo, kad jaunimo mažai dalyvaudavo.

1952 metų pradžioje kokių nors įsipareigojimų neturėjau, tad, pasitaręs su kardinolu S. Stritch, nutariau aplankyti Venesuelos lietuvius: šalis arčiausia šios Amerikos, o lietuviams iki šiol taip mažai girdėta. Susirašiau su ten dirbančiu kun. Antanu Sabaliausku, Don Bosco saleziečiu, ir 1952 m. sausio 2-ąją apie vidurdienį išskridau iš Midvėjaus aerouosto. Žinoma, tada orlaiviai buvo dar tik propeleriniai. Kunigai

I. Albačius ir kun. J. Paškus-Paškauskas palydėjo mane į aerouostą. Juodu abu buvo nemažai keliavę, bet ši kelionė jiems atrodė egzotiška, į nežinomą džiunglių kraštą. Man išskrendant, juodu sumetė į automatą po 25 centus ir gavo mano gyvybės apdraudą bene 5000 S. Aš pats nesutikau mokėti ir tų 50 centų sakydamas, kad, man žuvus, pinigų nereikės. Geriau gyvam 50 centų, negu už 5000 $ užsimušti. Orlaivis nusileido Niu Orleane, paskui Kuboje ir sausio 3 d. apie vidurdienį nusileidau Venesuelos La Gvairoje. Pasitiko mane ne tik kun. A. Sabaliauskas, bet ir geras būrys lietuvių, keli Venesuelos aukšti asmenys iš Užsienio reikalų ministerijos, iš Karakaso miesto. (Ta mano kelionė aprašyta ir mano, ir atskirai kun. A. Sabaliausko leistame Venesuelos „Lietuvyje", kuris tada buvo tikrai gražiausias iš visų lietuviškų laikraščių ne Lietuvoje.) Venesueloje užtrukau iki vasario 9 d.

1952 m. vasario 10 d. buvau pažadėjęs Pietinio Bostono lietuviams dalyvauti ir kalbėti Vasario 16-osios minėjimo proga. Taigi 9 d. išskridau iš Venesuelos ne į Čikagą, o tiesiai į Bostoną. Šiai progai savo kalbą pasirašiau orlaivyje. Tada iš Venesuelos Bostono negalėjai pasiekti taip greitai, kaip šiandien.

Ta pačia proga ir tą pačią paskaitą skaičiau vasario 17 d. Čikagoje. Kiek ji tiko senųjų ir čia gimusių lietuvių psichologijai, negaliu spręsti, bet iš tremtinių patyriau labai šiltų atsiliepimų.

Apie tų metų pradžią kun. S. Valuckas ir dr. J. Simonaitis pakalbino mane įsirašyti į Kolumbo Vyčių kardinolo Mundelein kuopą, kuri įsikūrė lietuvių kunigų ir pasauliečių inteligentų pastangomis ir yra išlikusi kaip lietuvių kuopa. Įsirašiau, kelis kartus dalyvavau kuopos eiliniuose susirinkimuose ir tų metų (bene vasario pabaigoje) per Ilinojaus valstijos K. o. C. metinį banketą buvau oficialiai priimtas 3-ojo laipsnio nariu, bent šioje valstijoje pirmą kartą aplenkiant 1 ir 2 laipsnius, į kuriuos buvau priimtas vėliau kuopos narių priėmimo tvarka. Žinoma, tokia išimtis man buvo padaryta kaip vyskupui, o ne dėl kokių nors kitų priežasčių.

Kovo 2 - 14 dienomis vedžiau misijas Kembridže, Masačusetse, N. P. Švč. Marijos parapijoje pas svetingą kun. P. J. Juškaitį. Visi kunigai žinojo svetingumą ne tik to klebono, bet ir jo puikios virėjos L. Vytės Margaritos. Prisimindamas šias misijas, turėčiau pamineti vikarą kun. J. Petrauską. Ne klebonas, o jis mane pakalbino misijoms už bažnyčios.

Bažnyčioje mano darbas buvo ryte ir vakare, o visa diena - laisva. Kun. J. Petrauskas pasiūlė lankyti ligonius ir senukus ne tik ligoninėse, bet ir jų namuose. Tiems, kurie gal laukė tokio apsilankymo, nieko nepaprasto. Buvo tačiau jų tarpe atšalusių, nutolusių, apsileidusių. Kun. J. Petrauskas parodė tikrai gražaus sugebėjimo prie jų prieiti ir mane privesti. Ne vienu atveju už tokius apsilankymus dėkojo mudviem su ašaromis ne vienos šeimos nariai ir mudu vienas kitam: jis man, kad tie asmenys pasinaudojo mūsų apsilankymu, o aš jam, kad mane pas juos nuvedė.

Iš čia vykau tiesiai į Vusterį, Masačusetse, pas kun. K. A. Vasį į Aušros Vartų parapiją, taip pat misijų kovo 16-23 dienomis.

Kitur kunigų kviečiamas, visada primindavau, kad dėl to susitartų su savo ordinaru vyskupu. Be šio formalumo vykdavau tik pasisvečiuoti, bet ne patarnauti bažnyčioje. Tik Čikagos arkivyskupas kardinolas S. Stritch iš pat pradžių man pasakė, kad tik konfirmacijas tvarko kurija, o visokiem kitokiem patarnavimam jo arkidiecezijoje davė man bendrą leidimą: kunigai gali apie tai pranešti jam ar ne, bet aš galiu nesirūpinti ir neprašyti nei vienkartinių leidimų, nei pranešinėti.

Kovo 30 - balandžio 6 dienomis vedžiau parapijai misijas Čikagos Market Parke, Švč. Marijos Gimimo bažnyčioje.

Šių misijų metų vieną vakarą po pamokslų atėjo į zakristiją ponai Petrušiai, P. Urbienės iš Regensburgo sesuo, gavusi anos laiškų apie mane. Nuo tada su šia šeima teko artimai susipažinti. Paskutinę misijų dieną, kai pabaigėm bažnyčioje ne tik pamokslus, pamaldas, bet ir išpažintis, klebonas kan., vėliau prelatas, J. Paškauskas pasakė, kad raštinėje esą dvi moterys, norį su manim pakalbėti. Radau vieną senyvą, kitą jauną. Abi verkė. Duktė ragino motiną pasinaudoti misijomis, bet ta nedrįso ar šiaip atsikalbinėjo. Duktė prikalbėjo ir atsivedė motiną į bažnyčią nors paskutinį vakarą, misijoms jau pasibaigus. Abi verkė. Motina prie dukters pradėjo pasakoti savo gyvenimą. Tada dukterį paprašiau išeiti iš raštinės, o pasilikau tik motiną. Man priminus, kad ir per išpažintį nereikės daugiau pasakyti, ką ji dabar man pasakoja, nusivedžiau abi į bažnyčią, išklausiau motinos išpažinties ir visiškai tuščioje bažnyčioje palikau abi verkiančias. Neklausiau jų nei pavardės, nei iš kur jos. Taip baigiau pirmąsias misijas Market Parke.

Tada visose lietuvių parapijose būdavo kasmet ištikimai švenčiama

trijų dienų - 40 valandų - Šv. Eucharistijos adoracija, arba 40 valandų atlaidai. Būdavo kviečiami ir susirinkdavo lietuviai kunigai iš visos apylinkės: ne tik iš Vokigano, Gario ar Indiana Harboro, o iš Spring Valio, Keveinio, kai kada iš Ist Sent Luiso, Milvokio ir toliau. Kitose klebonijose tie tolesni svečiai nakvodavo ir išbūdavo visas tris dienas. Žinoma, tas dienas kunigai broliškai pabendraudavo: pasikalbėdavo, palošdavo kortomis, pasivaišindavo. Kurių nors atlaidų metu vienoje ar kitoje klebonijoje įvykdavo ir formalus Kunigų Vienybės Čikagos provincijos posėdis. Jau tada pastebėjau, kad jaunieji kunigai sau, vyresnieji sau, kad Kunigų Vienybės posėdžiuose jaunieji nelabai dalyvaudavo, nes tada jų balso tikrai niekas nepaisė, kalbamos temos jiems nebuvo aktualios. Tokių atlaidų progomis man, kaip naujam žmogui, tekdavo arba sakyti pamokslą, arba celebruoti Mišparus ir vadovauti procesijai.

Balandžio 27 d. šv. Jurgio parapijoje, minint parapijos globėjo šventę, laikiau pontifikalines Mišias. Apskritai, visokiomis progomis dažniau už kitus mane kviesdavosi šv. Jurgio parapijos klebonas prel. B. Urba. Kai kuriems kunigams atrodė, kad jis tai daro per dažnai, per menkomis progomis. Aš visada laikiausi taisyklės - jeigu leidžia laikas ir įsipareigojimai, - neatsisakyti jokių patarnavimų.

Buvau jau anksčiau nusprendęs vykti į Barseloną į Pasaulinį Eucharistinį Kongresą gegužės 30 - birželio 5 dienomis. Prieš išvykdamas sekmadienį, gegužės 18 d., Maspete, Niujorko valstijoje, Atsimainymo parapijoje, pas prel. J. Balkūną, vėliau Apaštalinį Protonotarą, teikiau Sutvirtinimo sakramentą. Pats klebonas prieš dvi dienas išvyko į Europą nauju „Independence" laivu, kuris plaukė pirmą kartą. Šeimininkavo ten vikaraująs kun. P. Lekešis, dalyvavo daug lietuvių kunigų. Po visų pamaldų klebonijoje buvo vakarienė. Kun. P. Lekešis man davė du nestambius čekius. Vieną buvo palikęs klebonas, o antrą, didesnį, 150 $, jis davė sakydamas, kad tai parapijos. Betgi ir pirmas buvo ne iš kur kitur. Vėliau klebonas kažkokia proga man tai priminė, jam pinigus grąžinau, bet jis neėmė, liepė panaudoti lietuvių labdarai. Taip ir padariau.

Gegužės 19 dieną laivu „Saturnia" išvykau Lisabonos link. Laive buvo 39 kunigai keleiviai, jų tarpe - vienas lietuvis C. A. Patrick iš Eikrono, Ohajo, ir du vyskupai: vienas iš Ekvadoro (kapucinas iš Niujorko) ir aš. Visi vykome į tą patį kongresą, laive kasdien laikydavome

gegužines pamaldas, vieną dieną, šventą valandą tik kunigams, aš kalbėdavau maldas lotyniškai. Kelionės pabaigoj buvo procesija ir palaiminimas Švč. Sakramentu ant laivo denio.

Susitarę su vysk. V. Padolskiu, iš anksto įregistavome kongrese dalyvaujančią lietuvių grupę, atstovaujančią įvairių kraštų lietuviams, buvome iš anksto įsiregistravę ir mudu. Atvykęs į Barseloną, radau jau atvykusius vysk. V. Padolskį, su juo kun. V. Balčiūną ir kun. A. Dobrovolskį, atskridusį iš Amerikos kun. K. Vasį iš Vusterio Masačusetse. Kun. K. Vasį buvau rekomendavęs kaip savo palydovą, o anuodu paminėtu - vyskupo V. Padolskio. Mus penkis apgyvendino miesto pakraštyje, privačioje viloje „La Miralda", Senor Ing. Jaime Rifa Anglada - jaunų žmonių rezidencijoje. Jie patys kongreso dienomis gyveno savo namuose mieste, čia parvykdavo praleisti su mumis valandą kitą, kai ir mes nebuvome užimti. Paaiškėjo, kad jis yra pirmininkas komiteto, kuris turėjo surinkti kelis milijonus dolerių šio kongreso paminklui - P. Pijaus XII miesteliui. Turėjome ne tik erdvią vilą, bet ir gražų uždarą sodnelį, kelis tarnus, mudviejų dispozicijoje auto ir šoferį. Barselonoje tuojau pajutau labai prielankaus dėmesio mūsų grupei ir sau asmeniškai. Kaip netrukus patyriau, kai kur atsiliepė mano lankymasis Madride prieš metus. Lietuvių vardai figūravo ne tik kongreso programų įvairiuose punktuose, bet ir mudu su vysk. V. Padolskiu asmeniškai, ir Lietuva buvo minima tikrai dažnai. Tiesa, ir mes pasistengėme ne tik atvykti, bet ir aktyviai dalyvauti ne tik liturginėse pamaldose, bet įvairiose tą proga vykusiose konferencijose. Man buvo ir gaila, ir net pikta, kad čia pat, Monserato benediktinų vienuolyne gyvenę vysk. A. Urbšas ir su juo prel. Novickis, nors patys dalyvavo, bet nebuvo įregistravę latvių, kaip kongreso dalyvių, ir jų vardo niekur neminėjo. Matydamas mus visur dalyvaujant, visur girdėdamas minint lietuvių vardą, prel. Novickis, matyt, pyko. Kai vieną popietį buvo įvairių tautų maldų valanda už persekiojamą Bažnyčią Šventosios Šeimos bažnyčios (tada dar nebaigtos) aikštėje, kur lietuvių vardu maldą skaitė kun. V. Balčiūnas, prel. Novickis taip įtūžo, kad vyskupui Urbšui (kartu sėdėjome) nieko nesakęs nuėjo prie mikrofono ir tos programos tvarkytojui pasauliečiui pareiškė, kad ir jis turįs sukalbėti maldą. Tas prelatui neprieštaravo, o Novickis, nieko nepaaiškinęs, sukalbėjo latviškai „Tėve mūsų". Po jo maldos vedėjas pasakė:

„Dar vienas lietuvis prelatas sukalbėjo maldą". Prel. Novickis dar labiau įtūžo, tik nebuvo aišku, ant ko jis pyko, nes latvius įregistruoti buvo ne kieno kito, o jųdviejų - vyskupo ir jo - pareiga.

Mūsų jauni šeimininkai buvo patys daug nukentėję nuo vadinamojo civilinio karo. Šeimininko jauną seserį nukankino, nes atsisakė išduoti paslėptą kunigą, jis pats kalėjo, bet pabėgęs į Prancūziją išliko gyvas. Iš savo šeimininkų sužinojome daug mums nežinomų dalykų apie civilinį karą, apie dabartines Ispanijos nuotaikas. Kaip jie kalbėjo apie savo persekiotojus, ko jiems linkėjo, matėme turį reikalą su labai aukštos ir kilnios krikščioniškos dvasios žmonėmis.

Kongreso pabaigos dieną, Sekminių sekmadienį, birželio 5-ą suėjo lygiai 25 metai mano pašventimo į kunigus (1927 m. Sekminių sekmadienį, birželio 5 dieną). Paprašiau vysk. V. Padolskį apie tai neprasitarti mūsų šeimininkams, nes jie tikrai būtų ką nors ruošę. Ir be to viskas išėjo labai gražiai. Kadangi tai buvo jau paskutinė kongreso diena, tai mudviejų Mišiose vilos koplyčioje dalyvavo šeimininkai, jų tėvai, būrelis jų artimųjų, patarnavę asmenys. Pietums buvau pakvietęs visus kongrese dalyvavusius lietuvius kunigus, studentus, kuriuos tik pavyko surasti. Kun. Balkūnas ir keli kiti kongreso pabaigos nelaukė, nes jų „Independence" išvyko anksčiau, nepagavau amerikiečių kun. A. Zakarausko ir kun. J. Šliko, gal dar ko nors. Pietus valgėme 41 asmuo. Mūsų pobūvis įvyko „Rizo" hotelyje. Prieš pietus gavome privačią terasą iš sodnelio pusės, pietums privatų kambarį. Gėrė ir valgė, kas ką norėjo. Ano meto Ispanijos kainomis tokie pietūs, įskaitant ir priedą tarnams, nekainavo asmeniui nė po du doleriu. Pietų dalyviai man įteikė nedidelį albumą, jame visi pasirašę. Nors jame nėra nė vieno paveikslo, tie parašai man vertesni už viską.

Kongreso pabaigos procesijoje turėjau ypatingą asistą, kuri atkreipė į mane visų žiūrovų ir spaudos atstovų dėmesį. Mano oficialiu kapelionu buvo kun. K. Vasys, vyras kaip ąžuolas. Tačiau besirikiuojant procesijai, prieina prie manęs vysk. A. Miunch, tada Vatikano atstovas Vokietijoje (vėliau kardinolas) ir sako turįs tik juodą sutaną, vyskupo insignijas, o neturįs nei kamžos, nei kapos, nei mitros, kaip visi kiti vyskupai, neturįs kitų pažįstamų vyskupų, tad jis eisiąs su manim. Norėjau kaip nors surasti jam kapą ir mitrą katedroje, bet jau nebuvo laiko, procesija pradėjo judėti,

jis prašė nesitrukdyti, tad taip ir žygiavome: aš su kapa, mitra viduryje, o vysk. A. Miunch ir kun. K. Vasys iš šalių. Procesijoje ėjo nešini plakatu su Lietuvos vardu, Lietuvos vėliava būrelis mergaičių ir berniukų studentų, - visi tautiniais rūbais. Matyt, mūsų tautinių rūbų spalvingumas ir kuklumas patraukė visų akį, kad juos fotografavo, filmavo iš visų pusių. Pirmadienio rytą atsisveikinau šeimininkus ir išvykau. <...>

Sutarėme su vysk. V. Padolskiu, kad jis paprašys Šventąjį Tėvą pagerbti kun. M. Krupavičių ir kun. I. Starkų.

Iš Barselonos vykau tiesiai į Paryžių, kur, praleidęs vieną dieną, išvykau traukiniu į Frankfurtą. Čia susitikome su kan. J. Končium ir vykome į Amerikos konsulatą. Mums pasisakius, kas esame, kad atvykome pasiteirauti, kodėl kai kuriems asmenims neduoda vizų į Ameriką, konsulas pasitikėjo mumis, atsinešė vadinamąjį slaptą sulaikytųjų sąrašą. Pamatėme, kad daugelis gerų žmonių yra įskųsti vieni esą komunistai, kiti naciai, kiti nebūtus nusikaltimus padarę ir t.t. Kuriuos pažinojau, ką pasakėme, konsulas pasižymėjo, mudu pažadėjome apie šį pasimatymą viešai nekalbėti, nerašyti, o jis pažadėjo visiems duoti vizas, ką ir ištesėjo. Iš čia nuvykome pas kun. A. Povilaitį, netoli Miuncheno kapelionaujantį viename seserų vienuolyne, pasveikinti jo kunigystės 50 metų proga. Jis tuo buvo labai patenkintas ir atminčiai kan. J. Končiui davė jo užrašytų anekdotų knygelę. Abu su kun. J. Končium trumpai lankėmės Miunchene, iš čia nuvykome į Camsą pas arkiv. J. Skvirecką, kur atvyko ir vysk. V. Padolskis. Čia pabuvome kelias dienas. Birželio 19 - 20 dienomis buvo formalus posėdis, kuriame apžvelgėme įvairias žinias iš pasaulio, pasidžiaugėme lietuvių katalikų ir kartu visų politine veikla, kalbėjome apie paramą mūsų studentams Europoje, apie Šv. Kazimiero kolegiją, apie Katalikų Fondą, apie Šventojo Rašto tolesnį spausdinimą, apie atsaką bolševikų melams ir apskritai jų propagandai. Parašėme ir protokolą. Tai buvo paskutinis mano pasimatymas su arkivyskupu. Iš čia su mons. J. Končiumi aplankėme kan. P. Penkauską ir Zalcburgo apylinkių lietuvius. Grįžtant traukiniu į Miuncheną, mons. J. Končius paprašė mane pabūti jo sekretorium, jis diktavo, o aš užrašinėjau jo įspūdžius, prisiminimus iš tos mūsų kelionės. Pabaigęs diktuoti, paprašė perskaityti, ką parašiau. Perskaičiau. Neblogai skamba, jis sako. Todėl, kad nerašiau taip, kaip diktavai, o rašiau savo galva, atsakiau. Jis dėl panašių juokų neužsigaudavo.

Prabėgo birželis. Buvau pažadėjęs vysk. P. Bučiui, kad liepos 6 d., sekmadienį, laikysiu Mišias ir pasakysiu pamokslą Marianapolyje Lietuvių Dienoje. Liepos 4 d. nuvykau į Frankfurtą, aplankiau V. Vilkutaitį, kuris mane nuvežė į Frankfurto aerodromą. <...>

Čikagoje tuo metu vyko seselių kazimieriečių generalinė kapitula. Maniau sau, kad bus geriau, jeigu kapitulos metu jų kapelianijoje ir jų tarpe nesimaišysiu, tad paprašiau tėvus marijonus leisti man pasilikti jų Gladingse. Kartą seselių vyresnioji Aloisa, pašaukusi mane telefonu iš Putnamo, papasakojo, kad jos yra pakvietę Naujosios Anglijos lietuvius kunigus į Putnamą prisiminti mano kunigystės 25 metų sukaktį. Jai padėkojęs, griežtai atsisakiau paaiškindamas, kad tie 25 metai neturi nieko bendra su Amerika. Jeigu sutiksiu su jų kvietimu, parašys „Darbininkas", „Draugas". Tada ir Čikagos lietuviai galės pamanyti, kad ir jie turėtų ką nors panašaus daryti. O aš nenoriu. Taigi labai nuoširdžiai ir griežtai atsisakiau tokiame pobūvyje dalyvauti. Pobūvį atšaukė.

Sustojęs Gladingse, daugiausia ilsėjausi, beveik niekur toliau neišvykdamas. Liepos 8 dieną parašiau Filadelfijos kardinolui laišką visų trijų Lietuvos vyskupų vardu, prašydamas lietuviams studentams paramos iš kun. J. Pautieniaus fondo. Atsakymą gavau spalio mėnesio 20 dienos data, kad mano prašymo jis negalįs patenkinti, tai galįs padaryti tik teismas. Tačiau šiuo metu jis gavęs dovaną Studijų kongregacijai. Iš jos tam tikrą sumą skiriąs mūsų kolegijai Romoje, o kitus persiuntęs kardinolui J. Pizzardo.<...>

Rugsėjo 14 d. dalyvavau Deitone, Ohajo Lietuvos Vyčių seime, laikiau dalyviams Mišias, su jais praleidau to sekmadienio vakarą. Tai buvo mano pirmas platesnis kontaktas su ta organizacija, su kuria ateityje artimai susigyvenau.

Rugsėjo 27 - 28 dienomis Čikagoje vyko Lietuvių katalikų federacijos seimas, kurio dalyviams sekmadienį 28 d. laikiau Mišias, sakiau pamokslą.

Gavau J. E. kard. S. Stritch pirmus paskyrimus konfirmacijai. Tiksliai dienos neatmenu, bet rugsėjo pabaigoje, sekmadienį, pirmą kartą Čikagoje teikiau Sutvirtinimo sakramentą Pranašo Danieliaus parapijoje 5400 So. Nashvill Av. Mane ten nuvežė ir apeigų tvarkytoju pabuvo kapelionas kunigas Jonas Malin/auskas/. Čia pajutau, koks didelis trūku-

mas nemokėti vietos žmonių kalbos. Be jos nėra ryšio su žmonėmis bažnyčioje, su kunigais klebonijoje. Pasiryžau pramokti, paprašiau ses. kazimieriečių naują generalinę viršininkę mot. Teofą leisti kuriai nors vienuolei man padėti. Jinai paskyrė man seserį Perpetuą gal dėl to, kad ji geriau už kitas mokėjo lietuviškai. Ji man padėjo pramokti skaityti, o toliau stengiausi pats, nemažai skaitydamas.<...>

Lapkričio 3 d. iš ses. kazimieriečių vienuolyno kapelianijos persikėliau gyventi į naujos Marijos H. S. kapelianiją - į vieną butą su kun. Jonu Malin/ausku/. Jis - prieš ketverius metus pašvęstas į kunigus, aš - jau trylika metų vyskupas, iki šiol mudu mažai turėję ką bendra. Nežinau, kaip jis jautėsi dėl tokio mudviejų sudėjimo į vieną butą, bet man keletą metų tai buvo Dievo palaima. Mudu ne tik niekad nesusipykome, bet jis man buvo nepakeičiamas pagalbininkas lankant parapijas sutvirtinimui. Jis man daug padėjo apsiprasti su anglų kalba, o pats pramoko daugiau lietuviškai, nors neblogai mokėjo iš namų.<...>

Gruodžio 6 dienos data parašiau Apaštaliniam Legatui pranešimą apie ikšiolinę mano veiklą Amerikoje ir kitur.

Gruodžio 5 - 6 dienomis dalyvavau Toronto Lietuvių katalikių moterų šventėje.Iš čia su kan. J. Končium išvykome į Otavą, kur Kanados imigracijos įstaigose plačiai ir naudingai išsiaiškinome Kanados planus ir pažiūras į imigraciją. Ta pačia proga atlankiau Ontarijo provincijoje dirbančius lietuvius kunigus.

Iki šiol aš keliavau su Vatikano tarnybiniu pasu, Amerikoje buvau su turisto viza. N. C. W. C. patarėjas mr. Mollaras sutvarkė, kad Windzore aš turėjau gauti Amerikos imigracijos vizą. Kan. J. Končius pasisakė, kad grįžęs į Niujorką, eis dar prieš Kalėdas ligoninėn pasitikrinti sveikatos. Pasiūliau jam pusiau juokais, o baigėme rimtai, kad abu vykstame kartu į Čikagą, į Šv. Kryžiaus ligoninę, o ne į Niujorką. Taigi abu keliavome automobiliu Čikagos link, abu sustojome Windzore Amerikos konsulate, kur aš tikrai be jokių kliūčių gavau Amerikos imigracijos vizą.

Šioje kelionėje ir kan. J. Končiui būnant Čikagoje, tikrinantis sveikatą, mudu suformulavome ir sutarėme du dalyku:

Lietuvos Vyskupų Fondą ir Pašaukimų Komisiją.

Šv. Kryžiaus ligoninėje dr. Jovaišas /Javoys/ konstatavo, kad kan. J. Končiaus tiesiojoje žarnoje yra piktybinis auglys /malignant tumor/ ir

patarė jam kuo greičiausiai operuotis. Aš kalbinau, kad negrįžtų į Niujorką, o operuotųsi čia, bet jis nesidavė perkalbamas, nes sausio pradžioje turįs įvykti BALFo seimas Bostone, jis, kaip pirmininkas, turįs dalyvauti. Bandžiau įkalbėti, kad bent po seimo grįžtų čia, į dr. Jovaišo rankas, bet jis nusprendė kitaip, kas jam liūdnai baigėsi - patyrė nereikalingų kančių ir vos liko gyvas.

Vyskupų Fondo mintį plačiau paaiškinau laiške arkiv. J. Skvireckui ir vysk. V. Padolskiui. Juodu pritarė ir sutarėme mes trys pradėti tokį Fondą, kad padėtume Bažnyčiai Lietuvoje, pagal išgales ir dabar, ir ateityje. Nors formaliai tą Fondą skelbėme visi trys, bet faktiškai ieškoti jam geradarių teko man vienam. Kol juodu buvo gyvi, Fondo vardu surinkau kelias dešimtis tūkstančių dolerių, kurie buvo tikrai Dievo Apvaizdos duoti, kai pradėjome susirašinėti su mūsų žmonėmis Sibire ir Lietuvoje. Jiedviem mirus ir įsteigus Lietuvių katalikų religinę šalpą, tą Fondą likvidavau, nors formaliai jis nebuvo teisiškai įregistruotas. Kas buvo likę nuo siuntų į Lietuvą ir į Sibirą, dalį kaip paskolą perdaviau ses. kazimieriečių kongregacijai su sąlyga, kad tinkamu laiku tai būtų perduota Lietuvos vyskupams vienuolynų reikalams, o už prel. I. Valančiūno auką buvo nupirkta nuosavybė (pagal jo norą) Kanadoje, Ouk Pointe (Manitoba), likusius perdaviau L. k. religinei šalpai.

Pašaukimų Komisijos reikalu per daug klausiau, arba gal nusileidau, kan. J. Končiaus nuomonei. Jis buvo linkęs visur remtis kardinolu Spelman, kuris mums buvo labai palankus, bet negi jis neturėjo daugiau ką veikti, kaip vadovauti tokiai mūsų komisijai. Kadangi ją sudaryti užsimanė pats kan. J. Končius, tad kardinolą ir pakvietė tokiai komisijai pirmininkauti. Pats kan. J. Končius pasiliko vykdomąjį vadovavimą, ant popieriaus komisijon įrašė mane, lietuviškų vienuolijų viršininkus. Viskas, ką ta komisija nuveikė, tai jos vardu, Vyskupų Fondo lėšomis, „Draugo" spaustuvėje lietuvių ir anglų kalba išspausdino brošiūrėlę, raginančią jaunimą kunigystėn, į vienuolių luomą. Pati komisija niekad nesusirinko net pasitarti ir nesu tikras, ar vienuolijos buvo paskyrę jon savo atstovus, ar ne. Jeigu ir buvo paskyrę, tai tikrai niekas neatsimena, kas tie asmens buvo.

Prasidėjus to rudens mokyklų darbui, lankiau Čikagos lietuvių parapijų mokyklas, bandydamas vaikučiams kalbėti apie kunigystę ir

vienuolių pašaukimą. Suprantama, kad mano kalbos buvo suprantamos tik tremtiniams vaikams. Man buvo aišku, kad vienu kitu atsilankymu ne ką laimėsi, reikia metodiško, intensyvaus darbo, kartu veikiant šeimoms, mokykloms, parapijų kunigams.<...>

Gruodžio 30 d. pas mane, Maria H. S., tarėmės ateitininkų reikalais: kun. I. Albavičius, kun. V. Rimšelis, kun. J. Borevičius, S. J., ir kun. V. Gidžiūnas, OFM. Apie tai parašiau arkiv. J. Skvireckui ir vysk. V. Padolskiui.

Gruodžio mėnesį išsiuntinėjau visur lietuviams kunigams ir lietuvių katalikų laikraščiams informaciją apie užsimojimą pradėti Vyskupų Fondą ir jo tikslus. Čikagoje patarėjais šiuo reikalu pasikviečiau kun. I. Albavičių, kun. J. Paškauską ir po vieną kunigą tremtinį iš įvairių Lietuvos diecezijų. Iždininku paprašiau būti kan. V. Zakarauską, kuris gyveno čia pat, Švč. Marijos Gimimo parapijos klebonijoje.

1953 m.

Tuoj po Kalėdų pasišaukęs mane, J. E. kard. S. Stritch pasiūlė, kad tremtiniai kunigai, gyveną Čikagoje, vieni atsilaikytų metines rekolekcijas jėzuitų rekolekcijų namuose, Baringtone, Ilinojus. Susisiekiau su rekolekcijų namais, sutarėme 1953 metų sausio 2 - 6 dienas, pranešiau apie tai visiems mūsų kunigams. Rekolekcijų vedėju pakviečiau kun. V. Rimšelį, M. I. C.,jis sutiko. Rekolekcijų dalyviai surinkome maldų pažadų - dvasinę dovaną ir įgaliojome kan. F. Kapočių ir kun. dr. J. Prunskį aplankyti J. E. kard. S. Stritch, jam padėkoti ir įteikti šį mūsų dėkingumo simbolį. Vėliau ir mūsų tremtiniai kunigai jau buvo tiek pramokę anglų kalbos, kad vieni vykdavo rekolekcijų į Mandeleiną, kard. Stritch rekolekcijų namus, kartu su vietiniais kunigais, kiti atsilaikydavo kur nors kitur, bet tokių, tik tremtiniams kunigams, bendrų rekolekcijų paskui nebuvo.

Sausio 4 d. data gavau J. E. kard. Tardini, Vatikano Valstybės Sekretoriaus pranešimą, kad mano pranešimas apie veiklą, pasiųstas Apaštaliniam Legatui Vašingtone, D. C. yra gautas.

Sausio 9 d. traukiniu atvažiavau į Niujorką, kad 10 dieną kartu su kan. J. Končium išvykčiau į Bostoną, į BALFo seimą. Regis, kad šia pačia proga Niujorko hotelyje aplankiau iš Europos atvykusį prel. M. Krupavičių, jį pasveikindamas su naujai gautu prelato titulu. Jis

sarkastiškai paklausė mane: „Tai už kokį nusikaltimą jūs man tai prikabinote?“ Atsakiau jam: „Kad daugiau nebliuznytum prieš kanauninkus ir prelatus“. Jis pats tikrai niekad neparodė noro vienokiam ar kitokiam titului, mėgdavo pasakoti kunigiškus anekdotus apie kanauninkus, prelatus. Mes, susitarę su vysk. V. Padolskiu, paprašėme kokio nors garbės titulo kun. M. Krupavičiui ir kun. I. Starkui. Gavo abu kartu: kun. M. Krupavičius - prelato, kun. I. Starkus - monsinjoro.

11 dieną Bostone, lietuvių Šv. Petro ir Povilo bažnyčioje, laikiau Mišias ir sakiau pamokslą BALFo seimo dalyviams, vakare dalyvavau šio seimo dalyvių ir svečių vakarienėje, kurioje apsilankė Bostono arkiv. Richard Cushing - vėliau kardinolas. Arkivyskupas buvo ligotas, visi tai žinojome, svečiuose nevalgydavo ir nemėgdavo ar net negalėdavo ilgai būti. Vakarienės metu jis vaikščiojo nuo stalo prie stalo ir sveikinosi su žmonėmis. Vakarienės pabaigon išeina lietuvių choras su dainų programa. Arkivyskupas prie stalo garsiai sako: „Aš esu kviestas tarti žodį, o ne koncerto klausytis, aš neturiu laiko“. Arkivyskupą tyliai atsiprašėme, chorą paprašėme palaukti. Ta proga arkivyskupas pasakė neužmirštamą kalbą: The stars are still shining - Žvaigždės dar šviečia. Visi buvome ja taip sužavėti, kad aš patariau dr. J. Leimonui, šio seimo rengimo komiteto pirmininkui ir vakarienės šeimininkui, paprašyti arkivyskupą tos kalbos teksto. Tekstą gavome ir Lietuvos Vyčiai yra jį išspausdinę brošiūrėlėje.<...>

13 d. pakeliui trumpai sustojome Providense, Rod Ailende, ir vykome Vusterio link, kur kun. A. Petraitis buvo pažadėjęs sušaukti lietuvių susirinkimą ir įsteigti BALFo rėmėjų skyrių, nes iki šiol jo toje parapijoje nebuvo. Šia proga pabaigėme seną nemalonią istoriją. Apie ją esu užsiminęs, kalbėdamas apie 1949 metais mano lankymąsi lietuvių parapijose. Kelyje priminiau tai kun. J. Končiui ir patariau, kad gal būtų geriau sužinoti kun. A. Petraičio nuotaikas. Jeigu jis nekaip nusiteikęs, bus geriau, kad aš sustosiu nakvynės pas kun. K. Vasį Aušros Vartų parapijoje. Radę pakelėje telefono būdelę, sustojome ir kun. J. Končius A. Petraičiui pasakė, kad mudu keliaujame kartu ir jis norįs konfidencialiai žinoti, kaip būtų geriau - ar kad abu atvyktume pas jį, ar kad jis vienas. Kun. A. Petraitis atsakė, kad jo klebonija niekuo neprastesnė už kun. K. Vasio, vietos yra, jis laukiąs abiejų. Vakare susirinkimas parapijos

salėje buvo labai gausus, ypač daug atėjo tremtinių, buvo įsteigtas BALFo skyrius. Klebonijoje vaišingumui ir gerai nuotaikai nebuvo ribų. Čia pernakvoję, valandėlei aplankėme kun. K. Vasį ir išvykome į Niujorką-Jonkersą.

Man tikrai rūpėjo, kad kun. J. Končius neatidėtų operacijos. Taigi 14 d. abu nuvykome į Šv. Vincento ligoninę Niujorke. Jam buvo pažadėta, kad jį išsikvies, kai tik bus laisvas kambarys.

18 d. su Čikagos ir Indianos lietuviais kunigais Indiana Harbore šventėme kun. K. Bičkausko įvilktuves į monsinjorus. Kaip kadaise Filadelfijos kardinolas arkiv. O'Hara prel. I. Valančiūnui, Niujorko arkiv. Oboyl prel. I. Kelmeliui, taip šį kartą Fort Veino arkivyskupas mons. K. Bičkauskui pasakė tą patį, kad jis pagerbiamas už tai, ką padarė tremtiniams lietuviams, padėdamas jiems atvykti į Ameriką.

Kun. J. Končių netrukus paguldė į ligoninę, po tyrimų operavo bene sausio 28 dieną. Sausio 30 d. vėl atvykau iš Čikagos į Niujorką tik jo aplankyti, bet radau dar tokį silpną, kad pasimatėme tik trumpam.<...>

Kovas. 1 d. Šv. Antano bažnyčioje Sisere sakiau pamokslą, kur šįmet Čikagos ir Indianos Lietuvos Vyčiai minėjo šv. Kazimiero šventę.

4 d. popiečiu išvykau traukiniu į Los Andželą. Šios parapijos dar nebuvau lankęs <...> Kelyje iš nusipirkto laikraščio sužinojau, kad kovo 5 d. mirė Rusijos tironas Stalinas. Kun. J. Kučingis, Los Andželo šv. Kazimiero parapijos klebonas, apie mano apsilankymą Los Andžele buvo pranešęs vietos laikraščiams. Man atvykus, pavakare atėjo ne tik tos diecezijos, bet ir kelių kitų laikraščių korespondentai. Visus domino žinia apie Stalino mirtį, jie daug teiravosi apie Rusiją, apie Stalino įpėdinius. Man tada gerai pavyko nuspėti, kas po Stalino Rusijoje iškils valdžios viršūnėn. Šį pokalbį gana plačiai aprašė keli ne tik Los Andželo laikraščiai. Vėliau tai paskaitęs Čikagoje dr. Pijus Grigaitis, „Naujienų" redaktorius, straipsnyje savo laikraštyje pareiškė nuomonę, kad aš menkai nusimanąs apie Rusijos asmenis ir nuotaikas, jis nuo 1903 metų pažįstąs visus senuosius bolševikus ir pareiškė savo spėliojimus. Netrukus paaiškėjo, kad aš geriau atspėjau negu dr. P. Grigaitis. Tik Berijos tragiško likimo mudu nė vienas nenumatėme.

Šia proga Los Andžele lietuvių klebonas kun. J. Kučingis, mano prašomas, sukvietė ateitininkų valdybos susirinkimą klebonijoje. Siūliau

jiems kartu su klebonu imtis iniciatyvos Los Andžele pradėti minėti Lietuvių Dieną. Dalyvavę pasauliečiai nepritarė sakydami: „Kas ateis į tokią dieną, jeigu sunku žmones prikalbinti dalyvauti Vasario 16-osios minėjime?" Tada patariau klebonui visa tai pradėti parapijos vardu. Sutarėme, kad dar šiais metais, kada nors vasarą, jis bandys tai įvykdyti.

Sekmadienį prieš pamaldas senoje mažoje klebonijoje sėdint Lietuvos konsului Bielskiui, prof. Mykolui Biržiškai, dar keliems asmenis, įsiveržia per virtuvę moteris sakydama: „Nors žinau, kad čia tik labai garbingi asmenys, bet aš drįstu įeiti ir tikiuosi manęs nepasmerksite. Pasisakysiu, kas esu, ir vyskupas atsimins". Tačiau aš pasveikinau ją vardu ir pavarde - Magdaleną Gumauskaitę-Grinkevičienę, augusią mano tėviškės kaimynystėje, gerą mūsų šeimos jauną draugę, kuri išvyko į Ameriką prieš Pirmąjį pasaulinį karą, laisvos Lietuvos laikais buvo grįžusi su šeima į Lietuvą, bet tada man neteko su ja susitikti, o po kiek metų šeima vėl išvyko į Ameriką. Ji tiesiog apstulbo, kaip aš galėjau ją pažinti, tačiau ji buvo išlaikiusi visada besišypsančios Magdalenos bruožus, tokius būdingus jos jaunystėje. Nuo dabar mes vėl atnaujinome kaimynystę, bent švenčių proga pasisveikindami laiškais.<...>

15 - 22 dienomis Klivlende vedžiau pas kun. J. Angelaitį gavėnios misijas. Misijoms pasibaigus, sekmadienį parapijos salėje buvo parapijos pietūs. Žmonių dalyvavo daug, daug pasakyta kalbų. Tada Klivlende dar gyveno du mano pusbroliai: Justinas-Bernardas ir Vytautas su šeimomis, pusseserės Orintienė ir Smelstorienė su šeimomis, prof. A. Damušis ir daugiau senų prietelių.

Tik po ketverių metų, D. Eisenhower išrinkus prezidentu, pasimokiau, kad pokalbiuose su nežinomais žmonėmis reikia ir atsargumo, ir išminties daugiau, negu aš turėjau 22 d. kovo vakare Klivlende. To sekmadienio pavakare nusivedė mane kun. J. Angelaitis, tik skersai gatvę prieš bažnyčią, į Amerikoje gimusio jauno vengro gydytojo šeimą. Juos man nupasakojo kaip didelius parapijos rėmėjus, gerus katalikus ir t.t. Neabejoju, kad jie tokie ir yra. Kitų svečių nebuvo, tik abu jauni šeimininkai, kun. J. Angelaitis ir aš. Šeimininkas mėgo kalbėti politinėmis temomis, rodė gero nusimanymo, sekąs gyvenimą ir asmenis. Priėjome prie buvusio prezidento Rooswelt šeimos. Aš iš plepumo papasakojau, ką girdėjau per BBC 1945 metų kovo mėn. - karui dar nesibaigus. Tada vyko Daughters of America suvažiavimas, kuriame kalbėjo prezi-

dento žmona Eleonore Rooswelt. Jos kalbos, pertransliuotos per BBC, teko man klausytis Regensburgo karmelitų vienuolyno bažnyčios kriptoje. Jinai šaukdama barė Amerikos moteris už neigiamą nusiteikimą komunizmo atžvilgiu. Ji šaukė: „Aš pati esu viena iš pirmųjų Amerikos komunisčių". Vėliau tai man atsiliepė. Išrinkus prezidentu D. Eisenhower, kai p. Eleonore Rooswelt buvo UN Amerikos misijos pirmininke, gavau iš Vašingtono laišką, viršuje su užrašu confidential, kuriame rašoma, kad aš Klivlende esu pasakojęs apie p. E. Rooswelt tokius ir tokius dalykus. Ar galįs patikslinti, iš kur tai paėmiau? Žinoma, galėjau išsiginti, kad tokių dalykų nekalbėjau, bet tada gal būtų toliau tardę ir pranešėjus, ar kaip juos pavadinti, ir mane. Tad parašiau, kada, kur girdėjau, paminėjau datą ir progą, kuria toks išsireiškimas buvo ištartas: ir p. E. Rooswelt, ir mano. Pridėjau, kad įstaiga gali patikrinti, ar nera to susivažiavimo juostelės įrašytų kalbų. Į tokį atsakymą niekad daugiau nepatyriau jokio atgarsio. Žinoma, ne dėl to, kad p. E. Rooswelt atstovauti Amerikai UN greitai pakeitė kitu asmeniu.

Pirmadienį aplankiau gimines ir išvykau atgal į Čikagą. Susitariau su T. S. Kulbiu, S. J., prisikalbinau kartu važiuoti kun. V. Parulį, M. I. C., po Velykų aplankyti šiaurės Kvebeke ir Ontarijyje lietuvius.<...> Otavoje su lietuviais praleidome labai malonų vakarą pas Socialinės globos seseris. Vakare jų koplytėlėje buvo šventa valanda, paskui ten pat, vienuolyne, vakarienė, šeimyniškas pokalbis. Lietuvius čia aptarnavo kun. V. Skilandžiūnas, čia gyveno prof. A. Ramūno-Paplausko šeima, prof. A. Šidlauskaitė, dr. Kubilius ir dar keliolika lietuvių. Rytojaus dieną lankėmės pas arkivyskupą, Apaštalinį Legatą, trumpai aplankėme Paplauskus, Kubilius, A. Šidlauskaitę ir išvykome į Monrealį.

Beje, toje kelionėje ir visose kitose vakariniai susitikimai su lietuviais nebūdavo tik pasivaišinimai, pokalbiai, o visada bažnyčioje ar koplyčioje būdavo šventa valanda su pamokslu, palaiminimu Švč. Sakramentu, klausydavome išpažinčių.

Monrealyje balandžio 12 dieną pas tėvus jėzuitus suteikiau Sutvirtinimo sakramentą būreliui lietuvių ir visą dieną praleidome su lietuviais. Pirmadienį kun. V. Parulį paleidome vieną atgal į Čikagą. Aš lankiausi pas arkivyskupą, prieš tris mėnesius pakeltą į kardinolus, Paul Emil Leger. Ta proga jis mane prašė perkalbėti kunigą V. Bobiną, kad naują

bažnyčią statytų ne senoje vietoje, o keltųsi į Montrosą, kur gyvena lietuviai. Atsakiau, kad kardinolo minčiai ir aš pritariu, bet kun. V. Bobinas čia jau pastatęs naują kleboniją, jeigu jis neklauso kardinolo ir savo parapijiečių nuomonės, neklausys ir manęs.

Antradienio, 14 dienos, rytą auto išvykome į šiaurę, kur įvairiose vietose lietuviai dirbo metalų kasyklose. Pakeliui sustojome St. Andrė-Amoso diecezijos būstinėje, kur vyskupo sekretoriumi tada buvo jaunas mūsų kunigas St. Žilys. Tačiau jis buvo išvykę. Su T. S. Kulbiu 13 - 17 dienomis aplankėme Kvebeke ir Ontarijo šiaurėje gyvenančius ir dirbančius lietuvius. Jų čia nebuvo didelių kolonijų: kur kelios dešimtys, kur keli šimtai. Ir čia susitikdavome paprastai vakarais bažnyčioje šventos valandos, išpažinčių. Suprantama, kad savo bažnyčių ir jiems skirtų pamaldų jie neturėjo, laikėsi vietinių parapijų. Kai aplankydavo T. Kulbis, laikydavo jiems pamaldas. Ir mudu čia beveik visur sustojome vietinėse, paprastai prancūzų klebonijose, būdavome svetingai priimami, vietos kunigai kartu su mumis dalyvaudavo ir lietuvių vakarienėse, kaip tų žmonių klebonai.<...>

20 d. aplankiau Londoną, kur lietuviams patarnavo kun. J. Danielius, 21 d. atvykau į Vindzorą, kur patarnavo kun. V. Rudzinskas. Šiose vietose lietuviai dar neturėjo savo bažnyčių, kunigai gyveno kurios nors vietinės parapijos klebonijoje, toje bažnyčioje sekmadieniais lietuvių pamaldoms buvo skirta valanda.<...>

Gegužės 19 d. vykstu į Niujorką pasitikti laivu atvykstančio vysk. V. Padolskio. Išsipildė mano planas, kurį jam pasakojau Regensburge 1951 m., kai gavome iš Vatikano laiškus, kur kuriam vykti, tas mano kalbas tada jis palaikė tik plepumu. Gaila, kad buvo jau senokai miręs jo mielas brolis, marijonas kun. J. Navickas.

20 d. bene Palmer Hause susirinko Naujosios Anglijos, Pensilvanijos kunigai šį svečią pasitikti.

21 d. traukiniu jį palydėjau į Bostoną, kur pas kleboną Virmauską 22 d. susirinko lietuvių kunigų būrys.<...>

Birželio 7 dieną Hamiltone Kanadoje šventino padidintą lietuvių bažnyčią. Šia proga čia laikiau Mišias ir sakiau pamokslą. Tai buvo pirmasis kun. J. Tadarausko gražus laimėjimas; jį vėliau sekė kiti. Čia pirmą kartą buvo parodytas tos parapijos kunigo ir parapijiečių susiklau-

symas ir pasiaukojimas. Lietuviai tada dar buvo labai neturtingi naujakuriai, visą darbą padarė savanorių parapijiečių talkos.<...>

30 d. Čikagoje, Maunt Karmelio vienuolyno ir mokyklos bažnyčioje (6410 so. Dante) konsekravau bene 14 naujų altorių. Pabaigon ypač pradėjo nervintis Vyresnysis. Vienuoliai neturėjo nuovokos apie tas apeigas, jie manė, kad tai truksią kokią pusę valandos, o truko apie tris. Nors jeigu vietoj manęs būtų buvęs kuris kitas Čikagos vyskupas, tai būtų trukę dar ilgiau.

Liepos mėnesį iš anksto buvau pasilikęs laisvą, be įsipareigojimų, kad vysk. V. Padolskiui parodyčiau Amerikos vakarinį pakraštį. Buvau tais keliais važiavęs jau 1940 m., turėjau šiek tiek bendros patirties. Bendrakeleiviai buvo kun. I. Albavičius, jo patogus auto, ir marijonas kun. J. Vaškas - geras vyskupo, jo mirusio brolio ir kun. I. Albavičiaus draugas. Ir šiuodu į vakarus keliavo pirmą kartą. Nakvynes telefonu užsakydavom iš anksto žemėlapyje atmatavę, kiek tą dieną nuvažiuosime. Neskubėjome, sustodavome aplankyti įdomesnių gamtos vietų, vakare baigdavome kelionę ankstokai. Kelias dienas praleidome Los Andžele ir apylinkėse, San Franciske mus labai svetingai priėmė kun. V. Pavalkis ir klebonas, pas kurį jis vikaravo. Erdvioje klebonijoje buvome apnakvydinti visi keturi, lankydami miestą ir apylinkes, čia praleidome dvi dienas. Neskubėdami keliauti, nakvojome miškuose motelyje apie Eureką. Pakeliui aplankėme Eugenį, Oregoną, kur ligoninėje kapelionavo kun. P. Brazauskas. Portlende, Oregone užtrukome porą dienų, kur, prie vienos bažnyčios reziduodamas, vyskupo kurijoje dirbo kan. P. Aleksa. Savo auto kartu su mumis jis vyko į Maunt Hateną. Jis grįžo atgal, o mes važiavome Jelouston Parko link. Pakeliui telefonu skambinau kun. dr. J. Patašiui, kuris dirbo Greit Folzo diecezijos kurijoje, ir kun. P. Geisčiūnui, kuris buvo klebonu teritorijos, į kurią įėjo ir pats Jelouston Parkas.<...>

Rugsėjis. 12 d., šeštadienį, Filadelfijoje, Šv. Kazimiero bažnyčioje, konsekravau altorius. Bažnyčią buvo apnaikinęs gaisras, prel. I. Valančiūnas ją taip atnaujino, kad reikėjo pašventinti ne tik naujus altorius, bet sekmadienį, 13 d., arkiv. kardinolas O'Ohara šventino pačią bažnyčią, pats sakė angliską pamokslą. Jis Šv. Kryžiaus kongregacijos vienuolis, intelektualas, silpnos sveikatos, neseniai čia paskirtas, bet su visais buvo

labai malonus ir paprastas, labai ryškus kontrastas savo predecesoriaus. Aš laikiau Mišias - sumą ir sakiau pamokslą lietuviškai.

Tos pat savaitės 16 - 17 dienomis Čikagoje, Maria H. S., vyko Lietuvių Kunigų Vienybės seimas. Dalyvavo daug, beveik visi jaunieji Čikagos lietuviai kunigai, iš kurių tada dar tik vienas kun. P. Katauskas buvo klebonu Čikago Haitse, o visi kiti - vikarai. Aš pabandžiau į organizacijos valdybą įtraukti tuos jauniklius. Bandymas pavyko. Asmeniškai pakalbinti sutiko kun. P. Katauskas, vienas iš tėvų marijonų, kun. J. Malin, tik sekretorium parinktas vienas iš tremtinių kunigų. Buvo būrys jaunų kunigų iš rytų: Bostono ir kitų diecezijų. Manau, kad daugelį kunigų domino jų dar nematyta, o jau garsėjanti Maria H. S. Šiame seime kalbėjo pasaulietis p. Ant. Rudis, ko paprastai nebūna Kunigų Vienybės seimuose. Kalbėjo apie Romoje įvykusį Pasauliečių Apaštalavimo kongresą. Skaičiau ir aš referatą apie dvasinio pašaukimo ugdymą. Seselės kazimierietės priėmė susivažiavusius kunigus labai svetingai. Šia proga pamačiau, koks puikus šeimininkas yra jaunas kun. J. Malin.

20 d., sekmadienį, taip pat Maria H. S., popiečiu įvyko akademija pagerbti arkiv. Juozapą Skvirecką jo 80 metų proga. Žmonių, ypač tremtinių, dalyvavo daug. Šiai progai buvau paruošęs ir išspausdinęs knygelę - jo biografijos svarbesnius bruožus.

Spalis. 11 - 18 dienomis Kasteryje, Mičigane, Švč. Marijos parapijoje, vedžiau lietuviams misijas. Čia tada klebonavo Amerikoje gimęs kun. Benediktas Marčiulionis, pas jį vikaravo tremtinys kun. Mykolas Kirkilas. Šioje apylinkėje buvo stebėtinai daug senos imigracijos lietuvių ūkininkų, tad ypač į vakarinius pamokslus susirinkdavo gal per pusantro šimto. Kai kurie senesnieji bijodavo vairuoti savo auto vakare vieškeliu, tai abu kunigai savo auto juos atveždavo į bažnyčią ir iš bažnyčios namo. Iš šių misijų liko man keletas prisiminimų. Pirmą rytą Mišioms man patarnavo aukštas, lieknas, jau pagyvenęs vyras. Prieš Mišias nebuvo laiko su juo pasikalbėti. Pirmu pažvelgimu jis man priminė Gižų seminarijos klieriką, bene dviem metais jaunesnį už mane, Vladą Deltuvą, kuris, nebaigęs seminarijos, išstojo, studijavo ir jaunas mirė. Po Mišių aną vyrą užkalbinau. Paaiškėjo, kad jis tikrai buvo ano jaunuolio dėdė, tėvo brolis. Toks skirtingų generacijų tos pačios šeimos asmenų panašumas nėra labai dažnas. Deltuva čia buvo ūkininkas, iš pokalbių labai kultūringas,

protingas žmogus, jis daug padėjo klebonui jo asmeniniuose ir parapijos reikaluose. Po misijų pirmadienio rytą prieš man išvykstant iš Kasterio, jis atvažiavo, prisikrovęs savo auto medaus galonų ir obuolių. Kiek tilpo į kun. B. Marčiulionio auto, persikrovėme ir parvežiau Maria H. S. seselėms lauktuvių.

Neatsimenu, kurią misijų dieną, po rytinių pamaldų, pamokslo abu kunigai buvo išvežę savo parapijiečius, o aš vaikščiojau lauke prieš kleboniją. Atvažiavęs sustojo auto ir išlipę dvi moterys ir du vyrai nedrąsiai priėjo prie manęs. Atvyko jie iš Maskigano susitikti su manim. Vyresnioji moteris buvo Alaburdaitė, mano motinos pusseserė, jos vyras Kaminskas iš Vidgirėlių, mano gimtosios Daukšių parapijos, jaunesnioji - jos duktė Ona, gimusi Amerikoje, ir jos vyras Ivinskis, gimęs Lazdijuose. Esą dar kitos dvi dukterys: Juozapa Germanavičienė - našlė, gyvenanti taip pat Maskigane, ir kita, gyvenanti Kalamatzu, ištekėjusi už nelietuvio. Parėjome į kleboniją, pasikalbėjome, trumpai pasivaišinome. Mūsų pažintis pasiliko, kelis kartus susitikome. Dabar Kaminskai abu jau mirę, dukterų šeimos jau užaugo, iškriko savarankiškam gyvenimui. Vienos Germanavičiūtės palaiminau moterystę Maskigan Haitse.<...>

Šio mėnesio pabaigoje patyriau vertą paminėti išgyvenimą. Čikagos šv. Kristinos parapija, lietuvių įkurta, bet iš pradžių nebuvo lietuvio kunigo, tad ji teko nelietuviui. Vėliau, kai buvo pakankamai lietuvių kunigų, airiai jos lietuviams jau neatidavė. Kadangi ten gyveno ir gyvena daug lietuvių, tai visada būdavo 1 - 2 lietuviai vikarai. Tuo metu, nežinau jau kiek metų, ten klebonavo kun. Rebedeau. Per tą parapiją perėjo daug lietuvių ir nelietuvių kunigų, ir visi ten ištesėdavo tik kelis mėnesius. Atvykęs į Čikagą, ten jau radau tremtinį kun. Joną Petrėną. Jis buvo išgyvenęs arti metų. Visi stebėjosi, o kun. Rebedeau didžiavosi, kad jis nesąs toks baisus, kaip kunigai kalbą, kad yra tokių, kurie galį ir su juo gyventi. Tačiau ir kun. J. Petrėnui jau pakako. Jis prašė pagalbos išeiti iš Šv. Kristinos parapijos. Jam pasakiau jau girdėtą kunigų nuomonę apie jį ir patariau ruoštis vykti į Vašingtono katalikų universitetą baigti studijų doktoratui. Po kiek laiko parašiau jam raštą, rekomenduojantį baigti studijas. Kun. Rebedeau buvo patenkintas, kad kun. J. Petrėnas, tiek laiko pas jį išbuvęs, išeina ne savo iniciatyva. Atvykęs pas mane, gyrė kun. J. Petrėną ir prašė surasti jam kitą panašų. Šv. Kryžiaus klebonijoje,

naudodamiesi kun. klebono Aniceto Linkaus neužmirštamu svetingumu, gyveno tuo metu bene penki tremtiniai kunigai. Iš jų kun. Pijui Kirvelaičiui pasiūliau pereiti pas kun. Rebedeau. Kultūringas, ramus kun. Pijus Kirvelaitis patiko Rebedeau, mokėjo išvengti nesusipratimų ir ten labai įsigyveno. Gaila tik, kad plaučių vėžys jį per anksti atėmė ir iš šv. Kristinos, ir iš mūsų visų.<...>

25 d. Kristaus Valdovo sekmadienį, laikiau sumą Sisero Šv. Antano bažnyčioje. Baigiant Mišias, priėjo prie manęs klebonas kun. I. Albavičius ir pasakė, kad Šv. Kryžiaus ligoninėje mirštąs kun. P. Kirvelaitis, kuris plaučių vėžiu čia kankinosi jau kelias savaites. Baigęs Mišias ir nedelsdamas nė minutės, išskubėjau į ligoninę. Tikrai, kun. P. Kirvelaičio buvo jau paskutinės minutės. Įskubėjo į kambarį ir kun. Rebedeau ir, sukritęs gale lovos, pradėjo garsiai verkti. Jis, kelios seselės, aš melsdamiesi numarinome kun. P. Kirvelaitį.<...> Klebonas Rebedeau palaidojo kun. P. Kirvelaitį tikrai pagarbiai ir nuoširdžiai. Prie altoriaus patarnavo tik lietuviai berneliai, dalyviams buvo paruoštas parapijos salėje užkandis, kur patarnavo taip pat tik lietuvės moterys ir mergaitės. Kun. Rebedeau taip patvarkė sąmoningai. Jis čia pat kreipėsi tyliai į mane, kad surasčiau jam vėl tokį lietuvį kunigą, panašų į kun. J. Petrėną, kun. P. Kirvelaitį. Kaip tik apie tą laiką kreipėsi į mane iš Viskonsino tremtinys kun. Jonas Vėlutis, prašydamas padėti pritapti kur nors Čikagoje. Jis buvo jau pramokęs anglų kalbos. Jam patariau šv. Kristiną ir jis čia išbuvo iki kun. Rebedeau mirties, po jo su klebonu kun. Gallery iki pensininko amžiaus.<...>

Lapkričio mėnesį turėjau dar vieną įdomesnį išgyvenimą. Esu minėjęs Omahą, Nebraską, lietuvių parapijos kleboną kun. Juozą Jusevičių, kaip ir kiek tremtinių jis prisivežė į Omahą. Į mokyklą vaikų prisirinko tiek, kad teko pristatyti suolų koridoriuje, pastogėje, klasėse sodino, kiek galėjo sutalpinti. Vieną dieną atvyko miesto sanitarinė ir gaisrininkų komisija, ir jo mokyklą uždarė. Ir buvo jau senoka, medinė. Vyskupas, vėliau arkivyskupas Bergen sutarė su kontraktoriais ir po metų pastatė naują mūrinę, pakankamai erdvią. Laiku buvo pradėti mokslo metai. Vyskupas Bergen liepė klebonui paruošti vaikus sutvirtinimui ir jo vardu pakviesti mane suteikti Sutvirtinimo sakramentą, pašventinti naują mokyklą. Sutartą dieną, lapkričio 13, buvau Omahoje. Žmonių dalyvavo daug. Pamoksle žmonėms priminiau, kad nauja mokykla pastatyta jų

reikalams, užtat už ją išmokėti turės ne kas kitas, o jie, kad aukodami po kvoterį savo pareigos neatliks. Po pamaldų parapijos salėje buvo vaišės ir seselių paruošta gana graži vaikučių programėlė: kelios dainelės, keli šokiai, eilėraščiai. Pirmadienio rytą klebonas kun. J. Jusevičius, beskaičiuodamas vakar dienos rinkliavą, net apsiašarojo, sakė įvykęs stebuklas, suskaičiavęs daugiau nei 800$, kai iki šiol net Kalėdų ar Velykų švenčių rinkliava retai kada viršijusi šimtą. Aplankiau vyskupą Bergen, paskui auto su kun. J. Jusevičium nuvykome vizito į Su Sitį, kur jau klebonavo kun. S. Morkūnas ir kurio dar nebuvau aplankęs.

23 d. Čikagoje vyko N C W C diecezinių direktorių ir su N C W C bendradarbiaujančių organizacijų suvažiavimas. Lietuvių grupėje, atstovaujančioje BALFui, buvo mons. J. Balkūnas, keli kiti ir aš su jais - iš viso mūsų buvo bene 12 asmenų. N C W C pagalbos užsieniui skyriaus direktorius mons. E. Swanstrom vėliau Niujorko vysk. augziliaras kalbėdamas apie 300 000 naują kvotą emigrantų iš Europos, paminėjo, kad šis laimėjimas yra kun. J. Končiaus, BALFo pirmininko, pastangų nuopelnas, kad lietuviai organizuotumu, atsiskaitymu su N C W C už suteiktą pagalbą lietuviams DP yra pirmoje vietoje, sau lygių neturį. Jis ragino italus ir kitus pasimokyti iš lietuvių. Ir dabar, kalbėdamas apie naują imigrantų kvotą, kuria lietuviai jau beveik nepasinaudos, jis matąs lietuvių gausesnį atstovavimą negu kitų. Žinoma, mes, tai girdėdami, maloniai jautėmės.

26 - 28 d. Čikagoje vyko ALTo sušauktas Amerikos lietuvių kongresas, kurį ALTas pradėjo rengti kas penkti metai.<...>

Gruodis. 5 d. teko Niujorke liudyti vadinamojoje Kersteno komisijoje. Apie šį klausimą, manau, p. Leonardas Šimutis savo atsiminimuose ar kas kitas gal daugiau parašys, o aš tik tiek pasakysiu, kad šis geras laimėjimas - Kongreso paskirta komisija ištirti bolševikų darbus Lietuvoje ir kt. užimtuose kraštuose - nebuvo išnaudotas gal tik todėl, kad jos pirmininkas neturėjo nei politinio patyrimo, nei gabumų šiai sričiai, nei nuovokos apie bolševizmą.<...>

1954m.

Sausio 16 d. data gavau mons. J. Montini - Vatikano Valstybės Prosekretoriaus laišką, kad Šventasis Tėvas gavo mano šventinius sveikinimus, mano veiklos pranešimą ir kad tai teigiamai įvertinęs.

Vasario 14 d. Pietiniame Bostone laikiau Mišias, paskui dalyvavau

lietuvių salėje minint Vasario 16-ąją. Visą šią savaitę praleidau Bostono apylinkėse, nes sekantį sekmadienį 21 d. Kembridže, lietuvių parapijos bažnyčioje, laikiau Mišias ir sakiau pamokslą taip pat čia minint Vasario 16-ąją.

24 d. Putname dalyvavau pasitikime Švč. Marijos statulos, kurią iš Romos atvežė pernai atvykęs vysk. V. Padolskis. Ši statula buvo pašventinta P. Pijaus XII, jos paskirtis - kada nors pasiekti Lietuvą, o dabar ji vežama per lietuvių kolonijas už Lietuvos. Ji turės apkeliauti visas Amerikos ir Kanados kolonijas (tai įvyko, bet nepavyko kol kas jos nuvežti į P. Ameriką, Australiją. Ji laikoma Čikagoje, Market Parke Švč. Marijos Gimimo lietuvių parapijos bažnyčioje).

Čikagoje tėvų servitų Švč. Marijos Sopulingosios bažnyčioje /3121 w. Jackson Blv./ šie metai skirti paminėti tos bažnyčios šimtmetį. Tuo metu čia buvo labai gyva vien baltųjų parapija, su didelėmis pradine ir vidurine mokyklomis.<...>

Birželis. 5 d. laikiau Mišias pabaigiant mokslo metus Čikagos lituanistinei mokyklai, kurios direktore tada buvo pati mokyklos organizatorė p-lė Alicija Rugytė.<...>

Birželio mėnesį buvo įdomesnis susirašinėjimas su Apaštaliniu Delegatu J. E. arkiv. A. Cicognani. Turbūt po mano pranešimo Vatikanui apie savo veiklą, gavau paklausimą, ar yra vietų, kur lietuviai nebūtų pakankamai dvasiškai aptarnaujami. Parašiau išsamų pranešimą su vietovių vardais, lietuvių apytikriu skaičiumi, priežastimis, kodėl jie, mano manymu, nėra pakankamai aptarnaujami. Tarpe kitų vietų paminėjau Kanzas Sityje 1948 m. uždarytą lietuvių parapiją ir kaip tie žmonės pakriko, dabar nepriklausydami jokiai parapijai. Ne anais 1948 m., o dabar ten vyskupu buvo John Cody. Matyt, ir jis gavo paklausimą, nes parašė raštą, paneigiantį mano tvirtinimą, sakantį, kad aš nesu informuotas. Jis paminėjo, kiek šeimų iš anų lietuvių dabar priklauso įvairioms parapijoms. Jo raštą Apaštalinis Delegatas atsiuntė man, su prierašu, kad atsakyčiau. Atidžiai perskaitęs ir suskaičiavęs pamačiau, kad vyskupas išvardija tik 12 šeimų. Atsakiau, kad toje parapijoje buvo daug kartų daugiau šeimų, anos visos vyskupo laiške neminimos, taigi aš esu teisus, rašydamas, kad parapijos panaikinimas lietuviams daug pakenkė, kad jie dabar nepriklausą jokiai parapijai. Ar dėl to, ar ne, Vatikanas vyskupui

parašė, kad už parduotą tos parapijos nuosavybę pinigai būtų saugojami ir, jeigu ten atsikurtų lietuvių parapija, būtų jai panaudoti. Sunku tikėtis, kad ten dar kada atgimtų lietuvių parapija...

Liepos 1 d. - rugpjūčio 10 d. Pasiprašiau tėvų marijonų provinciolą, kad šiam laikui duotų man kun. V. Parulį ir automobilį ilgai kelionei. Mudu ir tėvas St. Kulbis, S. J., iš Monrealio sutarėme pervažiuoti visą Kanadą nuo Hamiltono iki Vankuverio ir aplankyti didesnes ir mažas lietuvių grupes vidurinėje ir vakarinėje Kanadoje. Liepos 3 - 4 d. vyko rytų Kanados Lietuvių Diena, kurioje dalyvauti buvau pasižadėjęs, tad kelionės pradžią sujungėme su šia švente. Išvykę iš Čikagos liepos 1 d., liepos 2 d. praleidome pas kun. Kazimierą Rickų su Delio ir Simko lietuviais. Liepos 3 d. nuvykome į Torontą, kur vakare katedroje sakiau pamokslą lietuviams, susirinkusiems į Lietuvių Dieną. Šventės tąsa vyko Hamiltone, kur sekmadienį, liepos 4 d., laikiau Mišias ir sakiau pamokslą Hamiltono katedroje. Kun. J. Tadarauskas, klebonas, tada gyveno dar senoje mažoje klebonijoje, bet jis buvo pasiruošęs mus visus tris ir dar kelis atvykusius kunigus sutalpinti nakvynei klebonijoje. <...>

Žinojome, kad kelionė nebus labai patogi, nes skersai Kanadą - nuo Toronto į vakarus - dar nebuvo asfaltuoto kelio, jį tada dar tik planavo, teko keliauti žvyruotu vieškeliu, patiriant viską, ką su tokiais keliais padarydavo pasitaiką vasaros lietūs.<...>

Liepos 28 d. išvykome į Portlendą, Oregoną, kur kurijoje dirbo kan. P. Aleksa, rezidavo vienos parapijos klebonijoje ir aptarnavo ten gyvenančius nedaugelį lietuvių. Čia praleidome visą 29 dieną: lankiau vyskupą ir jo kuriją, servitų vienuolyną, o kitą dienos laiką praleidome su lietuviais. Išvykę 30 d. ryte, San Franciską pasiekėme 31 d., kur šeštadienio vakarą praleidome su lietuviais slovakų salėje. Dalyvavo čia kunigai dr. V. Pavalkis, dr. P. Manelis, kun. T. Palis /Palukaitis/ <...>

Rugsėjis. 3 - 5 d. Čikagoje vyko ateitininkų kongresas. Jo pradžioje laikiau Mišias ir sakiau pamokslą Šv. Petro bažnyčioje, Madisono gatvėje. Kalbėjau apie šv. Pijaus X doktriną, priminiau modernizmo pasmerkimą. Nustebau išgirdęs, kad tuo pamokslu buvo labai nepatenkinti vadinamieji frontininkai. Vėliau prel. P. Juras man pasakojo, kad kun. V. Dabušis prikalbėjęs kongreso komitetą nespausdinti „Kongreso darbų" tik todėl, kad juos spausdinant būtų reikėję dėti ir tą mano

pamokslą, kurio tekstą, komiteto prašomas, buvau davęs. Pamoksle neturėjau galvoje frontininkų ar kurios kitos grupės, o tik mūsų laiko kai kurias nuotaikas, su kokiomis ateitininkams tenka susidurti <...>

Šį mėnesį surinkau lietuvių vienuolijų viršininkų, Lietuvių katalikų organizacijų centrų pirmininkų parašus po prašymu P. Pijui XII, kad Amerikoje paskirtų nors vieną vyskupą iš lietuvių kunigų. Vėliau sužinojau, kad P. Pijus XII, tą prašymą pats perskaitęs, savo ranka užrašė kaip ir rezoliuciją, kad būtų priimta prielankiam dėmesiui. <...>

Spalio 26 - gruodžio 10 d. praleidau kelionėje, lankydamas Venesuelos ir Kolumbijos lietuvius. Iš Čikagos išskridau 26 d. ir nakvojau Majamyje pas kun. P. Garmų. 27 d. iš Majamio, per Jamaiką, pasiekiau Barankilją Kolumbijoje. Todėl, kad orlaivis čia nusileido. Pas salezie-čius, kur klebonu buvo kun. St. Matutis, o jo vikaru buvęs mano mokinys kun. Dubauskas, pernakvojęs 28 d. išskridau su kun. M. Tamošiūnu į Medeljiną. Čia iki lapkričio 3 d. vakarais kalbėdavau lietuviams bažny-čioje, dienas praleisdavau juos lankydamas, ar kur kitur pakeliaudavome. Lapkričio 4 - 8 d. panašiai praleidau Bogotoje, tik čia lankiausi ne tik pas kardinolą, o pas valstybės prezidentą, pas užsienio reikalų ministerį. 9 - 10 dienas praleidau Ibagvėje pas kun. N. Salduką jo įsteigtoje ir vadovau-jamoje žemės ūkio mokykloje. Lankiausi taip pat pas gen. Grigaliūną-Glovackį.

11 d. atskridau iš Bogotos į Marakaibą Venesueloje. Apsistojęs pas kapucinus, vakarais jų bažnyčioje sakiau pamokslus lietuviams, klausiau išpažinčių. Panašiai praleidau 15 - 21 d. Barkisimete, 22 - 24 Karakase, 25 - 28 d. Valensijoje, 29 d. lapkričio vėl Karakase, 2 - 5 d. gruodžio Marakajuje, 6 - 8 d. Karakase. Čia lankėmės ne tik pas vyskupą, bet ir katalikiškojo laikraščio redakcijoje ir kitur, kur vietos lietuviai man patarė. Gruodžio 9 d. išvykau į Čikagą, kelyje niekur ilgiau nesustoda-mas. 14 d. Čikagoje įkalbėjau į juostelę žodį Kalėdų šventėms Lietuvon per Amerikos balsą ir Vatikano radiją.

1955 m.

Kovas. 6 d. Reisine, Viskonsinas, prakasu žemę naujiems būsi-miems parapijos pastatams, kur išsikelia lietuvių parapija iš senosios vietos. Tada ten dar klebonavo marijonas kun. V. Andriuška, vėliau iš marijonų išėjęs ir įsijungęs Majamio diecezijon...

Balandis. 16 d. laikiau Mišias ir sakiau pamokslą ses. kazimieriečių motiniško namo koplyčioje, minint motinos Marijos Kaupaitės mirties metines <...>

Gegužis. 5 d. Niujorkas: kan. J. Končius ir kiti tarėmės kan. J. Končiaus siūlomo AL Kat. Centro klausimais. Kiek kartų tie patys ar kiti panašūs klausimai iškildavo, visada sakiau iki šiai dienai, kad turime visiems žinomas ir visur priimtas (ir Vatikano, ir Amerikos Episkopato) AL Kunigų Vienybę, Katalikų Federaciją. Šias dvi gyvinkime, tobulinkime, o ne naujas kurkime. Tačiau yra žmonių, kurie sutverti tik vadovauti ir kai neįeina esamų organizacijų vadovybėn, iš kailio neriasi kurtis naujas. <...>

Birželis. 27 d. Toronte, Ontarijas, skaičiau paskaitą su paklausimais, tema: Kristaus Eucharistinė karalystė.

Šio mėnesio pabaigoje aš ir kun. I. Albavičius įsirašėme į kardinolo S. Stritch organizuojamą kelionę į Pasaulinį Eucharistinį kongresą, Rio de Žaneire, Brazilijoje. Turės atvykti ir kartu su mumis keliauti ir prel. L. Tulaba iš Romos. Aš nusprendžiau P. Amerikoje įteisinti mano turimą dar galiojantį Lietuvos diplomatinį pasą. Su įvažiavimu į Braziliją nebuvo sunkumų, nes, padavęs pasą su kardinolo grupe, atskirą vizą gavau nesunkiai.<...>

Kongresas oficialiai turėjo prasidėti sekmadienį, 24 d. Kadangi tą dieną buvo tik Kongreso atidarymo iškilmės, tai mes, visi keturi keleiviai iš toliau, šeštadienio pavakare nuskridome į San Paulą. Lietuvių Šv. Juozapo bažnyčioje tada klebonavo kun. Pijus Ragažinskas, pas jį vikaravo kun. Juozas Šeškevičius. Kunigų rezidencija buvo maža ir labai kukli, bet kitus tris svečius nakvynei ten vis tiek sutalpino, o aš buvau apgyvendintas ses. pranciškiečių kapelianijoje, netoli nuo Šv. Juozapo bažnyčios. Sekmadienį procesijoje ėjome į bažnyčią, aš laikiau pontifikalines Mišias, sakiau pamokslą, visą dieną praleidome su lietuviais, vakare buvo ateitininkų pasitarimas. Pirmadienį, 25 d., grįžome į Rio de Žaneirą ir visą savaitę dalyvavome Kongreso programoje. Suprantama, kad nebuvo reikalo užsiimti vien Kongreso programa, turėjome laiko ir kitokiems reikalams. Lankėme Lietuvos ministerį P. Meierį jo įstaigoje ir vieną vakarą jo privačioje rezidencijoje. Ta proga ministeriui papasakojau istoriją su Argentinos viza. Ministeris man padėjo Lietuvos pasą

įteisinti aplink visą Pietų Ameriką, nesinaudojant šioje kelionėje Vatikano pasu.

Mūsų šeimininkai, Liucia Grandmasson, jos sesuo ir jos vyras, buvo labai svetingi, kultūringi inteligentai. Galėjom kalbėtis angliškai, prancūziškai, vokiškai. Gerai, nes portugališkai nemokėjome iš keturių nė vienas. Šeimininkai vieną dieną mus nuvežė į Tichuką parodyti būdingą tropišką mišką; kitos dienos vakare nuvežė į Korkovado kalno viršūnę. Vieną dieną laikiau lietuviškas Mišias mažoje bažnytėlėje, kur kun. J. Janilionis, jau senokai čia atvykęs, laikydavo jiems pamaldas kiekvieną sekmadienį. Kongreso metu vykusioje religinio meno parodoje lietuvių kambarys patraukė visų dėmesį. Tai buvo daugiausia kun. Z. Ignatavičiaus ir Lietuvos atstovybės, ypač P. Babicko, pastangos. Čia nebuvo didelių meno šedevrų, bet ypač gražaus liaudies meno buvo ir labai apsčiai, ir įdomiai sutvarkyto. Meno ir demesio atžvilgiu buvo vertingesnis tik vokiečių kambarys. Mūsų kambarys išsiskyrė ir savo stiliumi, ir turiniu: čia buvo gausiai nuotraukų ir statistikos apie bolševikų padarytus žiaurumus Lietuvoje. Šiuo kambariu susidomėjimas buvo tokis, kad Niujorko kardinolas Fr. Spelman amerikiečių grupę vedė atskirai lankyti mūsų kambarį, pats aiškino.

28 d. Ispanijos ambasadoje buvo kviestinių vyskupų priėmimas. Be Ispanijos vyskupų, kitų svečių buvo nedaug. Buvau pakviestas ir aš. Supratau, kad tai rezultatas mano lankymosi Ispanijoje 1951 m. ir 1952 m. Barselonoje Eucharistiniame kongrese.<...>

28 - 29 naktį Kongreso aikštėje buvo Mišios tik vyrams. Jas laikė J. E. kard. Fr. Spelman, Niujorko arkivyskupas, dalyvavo apie du milijonai vyrų, civilių ir karių. Kongreso šeimininkas kardinolas Baros de Camara paprašė vyskupus tų Mišių metu duoti norintiems dalyviams Komuniją. Dalino Komuniją toje minioje pakrikę apie du šimtai vyskupų, jų tarpe buvau ir aš.

29-os dienos vakare Kongreso aikštėje buvo savotiškos Kryžiaus kelių pamaldos už persekiojamą Bažnyčią. Šiai ypatingai procesijai vadovauti privilegija teko man. Manau, kad tai dėl dviejų priežasčių. Dar prieš Kongresą aš buvau pirmas vyskupas, pranešęs komitetui, kad dalyvaus gausi laisvojo pasaulio lietuvių grupė ir aš jai vadovausiu. Apie tai parašė ne tik Rio de Žaneiro, bet visos Pietų Amerikos laikraščiai.

Antra, čia dirbo kan. Z. Ignatavičius, visi matėme, kokie geri jo santykiai buvo su komitetu, kaip lietuvius čia visur tiesiog pabrėždavo.

Kryžiaus kelių stotis vaizdavo gyvos žmonių grupės, kurių kiekvieną sudarė kurios nors komunistų pavergtos šalies atstovai. Prieš procesiją kreipėsi į mane latvis kunigas, kad į lietuvių grupę priimtume porą latvių protestantų, nes katalikų čia jis nesuradęs. Priėmėme. Jie nebuvo vieninteliai. Albanams, bulgarams atstovavo ortodoksai. Ir šios pamaldos, ir kas joms vadovaus, buvo iš anksto paminėtos spaudoje. Gal dėl to tą rytą kreipėsi į mane laikraščių korespondentai. Mūsų pokalbis įvyko popiet viloje, kur buvau apgyvendintas. Daugiausia kalbėjau apie religijos persekiojimą Rusijoje, Lietuvoje. Paminėjau, kad ir rusų tauta nėra komunistinė, o yra režimo auka kankinė, kaip ir kitos tautos. Šį pokalbį laikraščiai plačiai aprašė, o rusams ypač patiko mano posakis apie rusų tautą. Jų laikraštis, spausdinamas Paryžiuje, šį mano posakį plačiai komentavo, prirašydamas mano adresu komplimentų, kokių nesu užsitarnavęs.

Kongreso paskutinę dieną, sekmadienį, liepos 31 d., lietuviams Mišias laikiau Švč. Marijos Sopulingosios bažnyčioje. Atvyko apie 150 lietuvių iš San Paulo, jaunimas tautiniais rūbais per pamaldas gražiai giedojo. Kongreso pabaigimo procesijoje lietuvių jaunimas ėjo su savo vėliavomis - bažnytine ir Lietuvos trispalve, visi tautiniais rūbais. Tai patraukė dėmesį.

Šia proga ir vėliau San Paule raginau kun. P. Ragažinską, kun. Z. Ignatavičių ir kitus pradėti rengti periodinius Pietų Amerikos lietuvių kongresus, ar ruošti sritines Lietuvių Dienas Amerikos lietuvių pavyzdžiu.

Rugpjūtis. 1 d. Mano draugai išskrido į San Paulą, o aš pasisiūliau keliauti auto kartu su seselėmis pranciškietėm, kurių keturios buvo atvykusios dalyvauti kongrese. <...> Mano tikslas keliauti auto buvo tik pamatyti kiek galima daugiau Brazilijos.<...>

6 - 9 d. praleidome Argentinoje. Atskridus iš Montevidėjo į Buenos Aires, mus pasitiko tėvai marijonai, mano brolis Jurgis, dar keli lietuviai. Trys mano draugai perėjo per pasų kontrolę be kliūčių ir sutrukties, o aš užkliuvau. Nors vizą turėjau, bet trys tarnautojai, nepratardami nė žodžio, stumdė mano pasą vienas nuo kito, tik pirštu parodydami šen ar ten,

pusbalsiu telefonu su kažkuo kalbėjo, tik po gero pusvalandžio atidave man pasą ir leido eiti per užtvarą, taip pat neištardami nė žodžio. Buenos Airėse sustojome pas lietuvius marijonus. Buenos Airės dar dvokė prieš kelias dienas įvykusio pasikėsinimo prieš Peroną liekanomis. Stovėjo sudeginta kardinolo rezidencija, dar nenuvalyti degėsiai nuo katedros altorių. Kardinolą aplankiau ligoninėje - ne sergantį, o išrūkytą iš rezidencijos. Jis prisiglaudė seserų vienuolių ligoninėje. Su visais palydais nuvykau vizito pas nuncijų. Čia nustebau radęs fotografus, laikraščių reporterius. Pasiteiravau, ar juos pakvietė nunciatūra, ar kas kitas. Paaiškėjo, kad tai padarė pats vienas marijonas kun. Černiauskas, nesitaręs nei su nunciatūra, nei su manim. Pareiškiau, kad neisiu į nunciatūrą, kol tie svečiai nepasišalins. Kun. Černiauskas nemaloniai pasijuto, pradėjo aiškintis, bet turėjo nusileisti. Nuncijui paaiškinau incidentą, priminiau J. E. kard. S. Stritch įspėjimą, užtat noriu, kad mano lankymasis čia būtų tik pravažiavimas incognito, nepatektų į laikraščius.<...> Lankėmės Rosarijuje, kur klebonavo kun. Jakaitis. Ir čia, kaip Buenos Airėse, jis buvo jau pastatęs naują bažnyčią, kuri man labai patiko. Buenos Airėse norėjau susitikti ir su Kaune buvusiu Argentinos ministeriu Barsanti, vedusiu lietuvaitę. Telefonu atsiliepė ponia ir paaiškino, kad ministeris užsigavęs autogaraže, negalįs priimti, bet tai buvo netiesa. Jis bijojo dėl tada Argentinoje ir Buenos Airėse buvusio politinio įtempimo. Labai nustebau, kai 10 dieną, atvykę į aerouostą, radome didelį būrį lietuvių, jų tarpe ir ponus Barsanti. Gerai, kad buvo daugiau lietuvių, tad ponia Barsanti ir kiti liko kalbėtis su mano kelionės draugais, o mes su ministeriu pasitraukėme nuošaliau ir pasikalbėjome. Man buvo įdomios ateities perspektyvos. Jis paaiškino, kad antras sukilimas esąs paruoštas geriau ir šį kartą tikrai pavyksiąs, pasidžiaugė, kad užsienio spaudoje minimų keturių vadų pavardžių tarpe nėra nė vieno iš tų, kurie tikrai pasiruošimui vadovauja. Kaip po kelių savaičių paaiškėjo, jo pasakojimas tiksliai atitiko tikrovę.

Išskridome iš Buenos Airių į Čilės Santjagą 10 dieną. Čia prie mūsų prisijungė ir kun. J. Kardauskas, buvęs Vilkaviškio katedros klebonas, mano draugas dar iš klierikavimo laikų, kuris iš Rio de Žaneiro grįžo į Čilę - Vinja del Marą, kur vikaravo, o toje pačioje klebonijoje jo sesuo buvo virėja. Šioje kelionėje vežiausi mažą filmų kamerą, padariau

neblogų nuotraukų visoje kelionėje, bet ypač skrendant per kalnus tarp Argentinos ir Čilės. Dabar niekas tokių nepadarys, nes viršgarsiniai lėktuvai skrenda virš kalnų, o tada motorinis skrido tarp kalnų ledynų. <...>

Kelis kartus kunigų paragintas, tos vasaros pabaigos ir rudens laisvas valandas skyriau paruošti skaitymams gegužės mėnesiui: parengiau knygelę: „Marija danguje ir žemėje", kurią išleisti ir platinti apsiėmė „Draugas".

Spalis. 23 d. Šv. Kryžiaus lietuvių bažnyčioje minėjo kunigo Anupro Bardausko kunigystės 50 metų sukaktį, aš sakiau pamokslą.<...>

Neatsimenu tikslios datos, nes nuorašo nepasilikau, parašiau Don Bosco saleziečių vyriausiam direktoriui /generolui/ laišką aiškindamas, kad jų kongregacijai reiktų Čikagos apylinkėse įsisteigti mokyklą, gal net seminariją, į šį darbą įtraukti lietuvius, nes jie turį kongregacijai labai daug prielankumo. Tada saleziečiai dėl savo veiklos Kaune tikrai buvo lietuvių tarpe labai populiarūs. Negavau jokio atsakymo. Po kiek laiko parašiau antrą laišką. Atvyko pas mane jų provinciolas Amerikoje Giovanetti. Jis teiravosi, ką aš turiu galvoje: ar įstaigą tik lietuviams, ar platesnę; ar sutikčiau kuriam nors vyskupui tarpininkauti. Kreipėsi į mane, nesalezietį, ir tai sudomino. Patyriau, kad Amerikos vyskupų tarpe saleziečiai nebuvo populiarūs ir nebuvo niekur plačiau prigiję. Turėjo kelias įstaigas, bet labai mažai kam žinomas. Jam paaiškinau, kad tokios įstaigos, kokią aš įsivaizduoju, vadovavimą pavesčiau lietuviams saleziečiams, kad sutrauktų vėl prie saleziečių Amerikoje esančius lietuvius. Bet įstaiga turėtų būti atvira visokios kilmės katalikams jaunuoliams. Pažadėjau patarpininkauti vyskupui, kur jie bepasirinktų vietą. Netrukus gavau kun. Antano Sabaliausko, S D B laišką, kad juodu su minėtu provinciolu vietą jau numatę - Kraun Pointą Indianoje, tada dar Fort Veiną - Sant Bendą Indianos vyskupijoje, kreipęsi į vyskupą ir prašą mano paramos. Arkivyskupui parašiau, greitai gavau palankų atsakymą, tik su pastaba, kad saleziečiai dar nesikreipę. Greitai parašiau kun. A. Sabaliauskui. Leidimas buvo gautas, provinciolas vėl atvyko pasikeisti mintimis, kas iš lietuvių saleziečių kunigų tiktų naujai projektuojamos įstaigos vedėju. Jam patariau kun. Vincentą Endriūną, kuris tuo metu buvo jų įstaigoje Niu Džersyje. Įstaiga pradėjo veikti, kun. V. Endriūnui buvo priskirti kun. A. Sabaliauskas ir kun. Augustinas Sabas,

vienas klierikas nelietuvis. Vieta greitai tapo lietuvių pamėgta, ypač savaitgaliais. Nežinau visų smulkmenų ir priežasčių, bet tapus provinciolu Amerikoje gimusiam italui, įstaigoje radus kažkokių trūkumų, trims lietuviams savo tarpe pakankamai nesutariant (nemačiau, bet tikiu, kad jie vienas kitą skundė, matyt, daugiausia pakenke anas italas klierikas savo informacijomis naujam provinciolui), įstaigos direktorium buvo paskirtas salezietis slovakas. Kunigų A. Sabaliausko ir A. Sabo laiškai savo vyresniesiems (tuos laiškus juodu man parodė post factum, klausdami mano nuomonės, kurios neslėpiau, o pasakiau, kad toki laiškai nerašomi) sugadino visą reikalą. Visi lietuviai greitai atšalo nuo gražiai besivystančios įstaigos. Daugiau apie tai tegul parašo patys lietuviai saleziečiai (kun. V. Endriūnas netrukus mirė, kun. A. Sabas išėjo iš saleziečių ir dirba Kanadoje, kun. A. Sabaliauskas ir dabar ten pat).

Gruodžio 17 d. Šv. Felicitos bažnyčioje /1526 E. 84th st/ konsekravau naujus altorius. Sugrįžę su kun. J. Malin sužinome, kad sunkiai serga ligoninėje kun. S. Valuckas, motiniškojo namo kapelionas, man daug padėjęs. Tuoj nuėjome į ligoninę. Prie jo lovos radome seseles, dr. J. S. ir mums ten besimeldžiant, jis mirė.

22 d. kun. S. Valucko laidotuvės.

Bene 25 d. ar kurią kitą parašiau atviruką į tėviškę, nenujausdamas, kad mano brolis Antanas su šeima ištremtas į Sibirą. Iki to laiko ir dar vėliau niekas nedrįsdavo rašyti į Lietuvą, bet neiškenčiau, parašiau ne savo vardu, norėdamas nors bandyti kaip nors susirišti su paliktais savaisiais. Vėliau paaiškėjo, kad mano atvirukas, rašytas mašinėle, pasiekė Daukšių paštą, čia žmonės, žinodami mano brolio koncentracijos stovyklą Sibire, atviruką ten išsiuntė ir brolis gavo.

1956 m.

<...>

Kovas. 4 d. gaunu pirmą žodelį, parašytą ant nuplėšto mažo popierėlio, brolio Antano laišką iš Sibiro. Jo adresas: Irkutskaja oblast, Alzamaiskij rajon, p/o Baravinok, pos. Kostino.<...>

Rugsėjis. Pradedu rengti knygelę skaitymams per birželio mėnesio pamaldas. Ją baigiau pavasarį, išleido tėvai marijonai, titulu „Trisdešimt meilės žodžių, arba Gyvenimo temomis Kristaus dvasioje".<...>

27 d. Čikagoje lietuviai minėjome Vilniaus kolegijos universiteto

įkūrimo 300 metų. Gavau J. E. kard. S. Stritch laišką, kad jis negalįs apsilankyti, prašo ir įgalioja mane perskaityti jo laišką.

<...>

Spalis. 7 d. Šv. Kryžiaus lietuvių bažnyčioje laikiau pontifikalines Mišias ir sakiau pamokslą minint Vilniaus akademijos įsteigimo 300 metų sukaktį.

<...>

Gruodis. 6 d. Alvernijoje H. S. kalbėjau mergaitėms apie komunizmo sistemą, apie įvykius Lietuvoje rusų komunistų okupacijoje. Paskui klausimams ir pokalbiui skyriau apie porą valandų.

16 d. Teknyje, S V D seminarijoje, teikiau vienuoliams klierikams mažuosius šventimus.

Lietuvių jėzuitų Jaunimo Centro salėje dalyvavau prof. Krikščiūno ir Vikt. Biržiškos pagerbime jų 80 metų proga.

31 d. ryte pradėjau ir baigiau tik po vidurdienio pašventinti 270 portatilių, atsiųstų iš Čikagos kurijos. Teko tai daryti ir anksčiau, bet po mažiau.

<...>

1957 m.

Praėjusių metų rudens ir šių metų pradžios atliekamas valandas paskyriau minėtai knygelei „Trisdešimt meilės žodžių".

<...>

Sausis. 23 d. Šv. Kryžiaus lietuvių bažnyčioje - kun. Julijono Korsako laidotuvių pamaldos. Aš laikiau Mišias ir atlikau išlydėjimo apeigas. Prieš ketvertą dienų Grand Rapidse laidotuvėse jis važiavo kun. A. Traškos-Traškevičiaus vairuojamu auto. Auto paslydo, atsitrenkė į medį ar stulpą, kun. J. Korsakas taip nelaimingai sudavė smilkiniu, kad netrukus mirė. Palaidojome Čikagoje, šv. Kazimiero kapinėse, jo giminių įsigytame sklype.

26 d. Švč. Marijos Gimimo lietuvių bažnyčioje, Market Parke, krikštijau brolio Juozo ir Aldonos antrą sūnų Vitenį-Marijų.

<...>

Balandis. 2 d. rašau arkiv. A. Samora, tada Vatikano Valstybės Subsekretoriui, apie kandidatus į Kauno kapitulą.

4 d. tuo pačiu klausimu rašau J. E. arkiv. J. Skvireckui.

23 d. persiunčiau arkivyskupui laišką, gautą iš Romos. Tą pat dieną parašiau P. Pijui XII prašymą, kad pradėtų arkiv. Jurgio Matulaičio beatifikacijos bylą.

Iš kontaktų su Lietuva žinojau, jog reikia papildyti Kauno kapitulą. Tuo reikalu anksčiau susirašinėjau su arkivyskupu, su kan. J. Stankevičium Lietuvoje. Atrinktus asmenis pasiūlėme Romai patvirtinti.

<...>

Birželis. 2 - 4 d. Ročesteris, Niujorko valstija. Šv. Jurgio lietuvių bažnyčioje sakiau pamokslus 40 valandų adoracijų proga. Su jaunu klebonu kun. Pranu Valiukevičium buvome pažįstami jau iš ankstesnių mano apsilankymų, kai klebonavo dabar ligotas (Floridoj - Leik Vorte) kun. Bačkis. Ta proga susigyvenome artimiau ir tai turėjo reikšmės ateityje.

16 d. Šv. Kryžiaus lietuvių bažnyčioje laikiau Mišias ir sakiau pamokslą minint 1941 metų bir'fdelio trėmimus iš Lietuvos.

22 d. Švč. Marijos Gimimo lietuvių bažnyčioje, Market Parke, palaiminau moterystę Žukausko /Bernardo sūnaus/ ir Mickevičiūtės / Kazimiero - mano mokslo draugo dukrelės/, buvau jų namuose trumpam šeimyniniam pobūvy, o į vakaro vaišes nevykau, ko paprastai nedarau - tokiomis progomis vaišėse dalyvauju tik labai man artimų šventėje, nes, tokius kvietimus priimdamas, negalėtum visų patenkinti, ir kiltų visokių nereikalingų spėliojimų ir t.t.

23 d. palaiminau naują marijonų vienuolyną.

30 d. Švč. Marijos Gimimo lietuvių bažnyčioje laikiau Mišias Jaunimo I-ojo kongreso proga.

Liepos 4 d. Šv. Šeimos Labdarių viloje prakasiau žemę naujam priestatui, sakiau žodį lietuviškai.

7 d. dalyvavau Lietuvių profesorių draugijos suvažiavime.

14 d. laikau Mišias ir sakau pamokslą saleziečių vietovėje, Kraun Pointe, Indianoje, pašventindamas jaunuolių bendrabučio pastatą.

21 d. dalyvavau metiniame Dariaus ir Girėno paminėjime čia pat, Market Parke, prie jų paminklo.

Rugpjūčio 8 d. Fordamo un-te, Niujorke, lituanistikos semestre, skaičiau pranešimą apie Katalikų Bažnyčios būklę Lietuvoje 1940 - 1941 ir 1941 - 1944 metais.

10 - 11 d. Los Andžele dalyvavau L. Vyčių seime. 10 d. šeštadienio vakare dalyvavau bankete, kuriam vadovavo Ruta Lee-Kilmonytė. Sekmadienį laikiau Mišias Šv. Kazimiero bažnyčioje, kur pamaldų metu dalyvavo J. E. kard. James Francis McIntyre, būrys lietuvių kunigų iš Naujosios Anglijos. Šis seimas atgaivino L. Vyčius Los Andžele ir prie jų pritraukė Rutą Kilmonytę.

<...>

Spalis. 27 d. Švč. Marijos Gimimo lietuvių bažnyčioje konfirmacija. Žinojau, kad dalis vaikų nemoka lietuviškai, tremtiniai stengėsi, kad lietuviškai kalbantiems Konfirmacija būtų teikiama atskirai. Žinoma, tada buvo vartojama dar lotynų kalba, tad viena ar kita kalba būdavo tik pamokslas, kokia giesmė. Aš kalbėjau lietuviškai ir angliškai, giedojimas beveik visas buvo lotyniškai, tik vienu tarpu įterpta lietuviška giesmė, kurią mokykloje seselių išmokyti giedojo visi vaikai. Po kelių dienų buvau maloniai nustebintas, kad „Draugas" tą šventę aprašė labai teigiamai. O laukiau priekaišto už tai, kad kalbėjau ir angliškai - yra visokių žmonių.

<...>

Po kelionės aptvarkęs susirinkusią korespondenciją, rudens ir žiemos laisvas valandas skyriau rengti knygelei moterystės ir šeimos klausimais, kurią 1959 m. išleido tėvai pranciškonai „Darbininko" spaustuvėje.

<...>

Lapkričio mėn. gaunu kan. J. Stankevičiaus iš Kauno laišką, kuriame jis susirūpinęs, kad Kauno kapitulos narių skaičius Lietuvoje taip sumažėjo, jog nebūtų kam paskirti net Vaciarium Capitularem. Tuo reikalu parašiau arkiv. J. Skvireckui.<...>

1958 m.

Sausis. Neskubėdamas parašiau žodį Vasario 16-osios proga per radiją į Lietuvą, nes numačiau, kad vasario mėnesį neturėsiu tam laiko.

16 d. data gavau arkivyskupo laišką, mane įgaliojantį rūpintis Kauno kapitulos papildymu. Jis sakosi taip jaučiąsis, kad šis reikalas jam jau per sunkus. Ir mons. K. Razminas laiškelyje mini, kad arkivyskupo sveikata paskutiniu laiku labai susilpnėjusi.

Nedelsdamas parašiau J. E. kard. A. Samora, pranešdamas man

suteiktą įgaliojimą. Tuo tarpu gavau kan. J. Stankevičiaus kandidatų į kapitulą pasiūlymą. Rašydamas arkivykupui, pareiškiau savo nuomonę dėl kai kurių, pridėjau ir savų. Galutinai sutarę su arkivyskupu, nusiuntėme į Romą mudviejų siūlomus kandidatus.

<...>

Vasario 6 - 8 d. su kun. J. Klumbiu vykome pas jo jaunesnį brolį kun. Romaną Klumbį į Van Horną Teksase. Kas nematė Van Horno, kokį kun. R. Klumbis rado, ar paveldėjo, nežinau iš ko, tas negali patikėti, ką gali padaryti žmogaus pasišventimas, be kurijos pagalbos, vien su savo parapijiečiais. Jis rado bažnyčią su įgriuvusiomis lubomis, kiauru stogu, purviną ir, atrodė, nėra vilties kada nors padaryti ją tinkamą. Klebonija buvo irgi panaši, dabartinės salės visai nebuvo, nebuvo asfaltuotos aikštės. Iš griuvėsių atstatytos kitos dvi toje parapijoje misijų bažnyčios. O jo parapija nuo vienos ribos iki kitos - skersai 100 mylių. Pinigų jis prisirinkdavo Čikagoje, kitur, o iš parapijos bent 10 ar daugiau metų negavo net jokios algos. Negalima nutylėti, kad jis nebūtų galėjęs to viso padaryti, gal nebūtų turėjęs net ką valgyti ir iš ten būtų kur nors kitur pabėgęs, jeigu ne paslaptingoji, fantastiška jo šeimininkė Eleonora, kuri jį ne tik maitino, vairavo auto, bet savo rankomis padarė daug vyriškų darbų remontuojant bažnyčias, kleboniją. Nežinau, ar pats kun. R. K. žinojo jos tapatybę. Aš sužinojau tai pripuolamai, pagavęs jos vieną išsitarimą. Ji buvo iš Omahos Nebraskoje, lenkų kilmės, registruota arba diplomuota ligonių slaugė, dėl sveikatos ankstokai išėjusi į pensiją ir visas savo pajamas, darbą paaukojusi kun. R. K. asmens ir jo veiklos reikalams. Sugavau jos žodžius, netyčia pratartus, kai mes trise keliavome į Karlsbad Kavernsą. Tada ji nuoširdžiai man papasakojo savo biografiją, jos pažintį su kun. R. K. Palm Springse, Kalifornijoje. Man buvo malonu patirti, kad El Paso vyskupas ją tinkamai suprato ir vertino. Šioje kelionėje į Karlsbad Kavernsą Eleonora, matydama mano domėjimąsi akmenimis, pasiūlė užsukti pakeliui pas vieną seną vokietį, kunigą Stokemyer, kuris buvo mėgėjas mokslininkas, turėjo tikrai gausų ir įdomų akmenų rinkinį. Jis gali būti pavyzdys daugeliui, kaip naudoti laisvą laiką. Kiek jis šioje srityje buvo išsilavinęs ir ko pasiekęs, beveik neįtikėtina. Mačiau, kad jam patiko mano domėjimasis jo rinkiniais, įrankiais. Parvykęs į Čikagą, tuoj parašiau jam laišką, patardamas mano

matytų dalykų neišdalinti kam nors dovanomis atminimui, o kai norės tuomi nusikratyti, kad praneštų man, aš paimsiu viską ir dėl sąlygų susitarsime. Labai greitai jis man atsakė, džiaugdamasis įvertinimu. Rašė, kad jis norįs to jau atsisakyti, esąs 80 metų, siūlęs tai savo vyskupui, bet tas jam atsakęs, kad jam reikią pinigų, ne akmenų. Kad iš jo rinkinių yra gabalų ir Čikagos Lauko muziejuje ir Londono gamtos muziejuje, ir visas Teksaso valstijos gamtos muziejus esąs iš jo rinkinių, kad už gautus pinigus jis pastatęs dvi bažnyčias, dvi klebonijas. Už tuos visus, kuriuos aš mačiau pas jį, jis paprašė 800 dolerių ne vienu kartu, o kada paprašysiąs. Nedelsdamas pasiunčiau jam 200 $, o kun. R. K. ir Eleonorai parašiau, kad visa tai jie paimtų ir prie progos pervešime į Čikagą. Vasarą Eleonora atvežė man dalį tų akmenų - apie 500 gabalų. Kitus vėliau įdavusi man parvežti kažkokiam Čikagos lenkui iš Evanstono, bet tas niekad nepasirodė ir jų negavau. Gautuosius esu padėjęs Marijos H. S.

9 d. sekmadienį visi lietuviai kunigai susirinko ir pasakė, kad visi važiuoją į Chuaresą, į Meksikos pusę, pamatyti kautynių su buliais (teisingiau pasakius, su veršiais). Niekad nebuvau to matęs ir nenorėjau matyti. Visada man tai atrodė barbariška, nekultūringa, nesubrendusių žmonių pramoga. Jie buvo jau iš anksto taip susitarę, nenorėjau jų užgauti, tad vykau, bet savo nuomonę pasakęs. Ir iš jų kai kurie nebuvo to matę, jie manė man malonumą padarysią. Matęs pakartojau, manau, kad ir mano draugai tam pritaria, kad neverta nei pačiam matyti, nei kitam patarti.

10 d., pirmadienį, visi lietuviai kunigai susirinko į Kanutilją pas kun. J. Juodiką paminėti Vasario 16-osios. Atvyko ir El Paso vyskupas Sydney Mat. Metzger, jo kancleris mon. Kwinn, p. p. Butkai iš El Paso. Prieš pietus, bene 11 val., laikiau Mišias, psakui - vaišės, pokalbiai iki vėlyvo vakaro.

11 d. grįžau į Čikagą, nes 13 d. turėjau kalbėti maldą Vašingtone, Senato sesijoje, kuri buvo skirta Lietuvos nepriklausomybės paminėjimui. Ilinojaus senatoriai Paul Dougl ir Everet Dirksen nutarė, kad jiems, kaip nekatalikams, nedera būti tokia proga kataliko vyskupo globėjais, tad jų prašymu mano formaliu globėju ta proga buvo jaunas demokratų senatorius iš Masačusetso John Fitzgerald Kennedy. Po kelių dienų gavau, manau, p. K. Kajecko, Lietuvos ministerio, tarpininkavimu,

Amerikos veliavą su senatoriaus J. F. Kennedy raštinės palydimuoju laišku, liudijančiu, kad toji vėliava 1958 metais sausio 13 d. plevėsavo virš Amerikos Senato rūmų.

14 d. Čikagoje, Maria H. S., mergaitėms lietuvaitėms laikiau Mišias minint Vasario 16-ąją. Dalyvavo beveik visos Maria H. S. mergaitės ir lietuvaitės, ir nelietuvaitės.

16 d. mirė prel. Boleslovas Urba, šv. Jurgio parapijos klebonas, kuris buvo parodęs man daug prieteliškumo. <...>

Kovas. 9 d. 12 val. laikiau Mišias Šv. Kryžiaus lietuvių bažnyčioje paminint šv. Kazimiero 500 metų gimimo sukaktį.

Visą likusį kovo mėnesį praleidau netrukdomas.<...>

Balandžio 16 d. data gavau iš Vatikano atsaką dėl Kauno kapitulos papildymo. Atsakė, kad galime nominuoti kanauninkus, o prelatų nominavimas ir toliau lieka Vatikano jurisdikcijai. Parašiau tai arkivyskupui.

19 d. parašiau į Vatikaną, į Konsistorinę Kongregaciją, raštą reikalu mūsų tremtinių kunigų, kurie dėl kokių nors priežasčių nebuvo vietinių vyskupų dispozicijoje. Kai baigdavosi iš Romos gautos jurisdikcijos terminas, nebuvo per ką kreiptis į Romą. Parašiau, siūlydamas tos jurisdikcijos pratęsimo reikalus palikti arba man, arba Apaštaliniam Legatui Vašingtone.

<...>

Gegužės 1 d. data gavau Camso arkivyskupo pasirašytus paskyrimus į Kauno kapitulą kanauninkais: Juozas Stankevičius, Steponas Kairys, Antanas Žitkus, Nikodemas Česna. Atskirame laiške mons. K. Razminas rašė, kad paskutiniu laiku arkivyskupui sklerozė taip sustiprėjo, kad neretai jis esąs beveik neaiškios sąmonės. Gautus dokumentus išsiunčiau kan. J. Stankevičiui į Kauną ir apie tai pranešiau į Camsą.

2 d. data laiškas, pasirašytas arkiv. A. Samora, man pranešė, kad balandžio 19 d. mano parašyta jurisdikcijos galia, liečianti mūsų tremtinius kunigus, suteikta Apaštaliniam Legatui Vašingtone, D. C.

<...>

Lapkritis. 15 d. apie vidurdienį išvykstame specialiu traukiniu iš Čikagos į Milvokį parsivežti ten buvusį arkivyskupą Albert Gregory Meyer, paskirtą Čikagos arkivyskupu.

16 d. naujojo arkivyskupo intronizacijos iškilmės katedroje. Po

apeigų visiems sugrįžus į arkivyskupo rezidenciją, prieš pietus buvau pakviestas į kambarį, kur buvo tik naujasis arkivyskupas ir Apaštalinis Legatas arkivyskupas A. Cicognani. Jie man be komentarų pasakė, kad aš nieko neplanuočiau, kad pasilieku Čikagoje. Tam buvo tokia priežastis. Mirus kardinolui S. Stritch, parašiau P. Pijui XII laišką, išreikšdamas savo nuomonę, kad mane pakvietęs kardinolas mirė, tad nenorėčiau būti primestas jo įpėdiniui, kas juo bebūtų, be jo noro, o tik laikantis fakto, kad mane Čikagoje rado. Kad man leistų susirasti vietą ir pareigas, kur aš būčiau laisvai priimtas. Turėjau mintyje ne tik man palankius vyskupus Amerikoje, Kanadoje, be to, būčiau galėjęs gauti dar ir mokymo darbo. Į aną mano laišką negavau atsakymo raštu, bet, matyt, buvo pavesta Apaštaliniam Legatui pasitarti su naujuoju Čikagos arkivyskupu, ir šis jųdviejų pasakymas ir buvo atsakymas.

<...>

20 d. data gaunu San Paulo Minesotoje arkivyskupo laišką. Jis tada buvo N C W C iždininkas. Gaunu ir 20 000 $ čekį, skirtą BALFui, kad aš jį perduočiau mons. J. Končiui, BALFo pirmininkui, ir susitartume, kiek iš jų skirs pinigų paremti lietuviškas programas Lietuvai per Vatikano radiją.

29 d. Jaunimo Centre trumpai dalyvavau lietuvių mokytojų suvažiavime. Savo žodyje išreiškiau apgailestavimą, kad iš Lietuvos atvykusių mokytojų toks mažas skaičius (net ne 1 %, o tik vienetai) čia, Amerikoje pasistengė dirbti savo profesijos darbą. Visi kiti tapo juodadarbiais. Tai didelė skriauda ir jiems patiems, ir lietuvių visuomenei, ir Amerikai. Suprantama, kad tokis pasakymas entuziazmo nesukėlė, bet pasakiau, ką visada jaučiau savo širdyje - koks mažas skaičius buvusių Lietuvos mokytojų pasistengė čia gauti darbą ir jam pasirengti. Kurie pasistengė, gavo darbo ir net iškilo, kaip Č. Masaitis, A. Šerkšnas ir keli kiti.

Lapkričio 29 d. popiečiu išskridau į Niuarką, kur BALFo seime vakare pasakiau trumpą sveikinimo žodį. Buvau liudininkas ir pasipiktinau kai kurių liberalų intrigomis bei kun. L. Jankaus negudrumu leistis tapti jų įrankiu intrigoms prieš BALFo pirmininką mons. J. Končių.

30 d. Portlende, Oregone, mirė kan. Pijus Aleksa, laidojamas antradienį. Išklausęs oro pranešimus, kad kalnuose ir vakaruose sniego pūga, į laidotuves neskridau.

Gruodis. 2 d. Čikagą sukrėtė gaisro tragedija O. L. of the Angels parapijos mokykloje, kur žuvo keletas vaikų ir dvi seserys vienuolės. Kaip ir kardinolo S. Stritch mirtį, taip ir šią tragediją Čikagos žmonės - visi be religijų ir pažiūrų skirtumo, - suprato humaniškai, kad mano širdyje tai paliko Čikagai didelį pagarbos jausmą. Čia pasitaiką nusikaltimai, kurių buvo ir yra visada ir visur, nėra Čikagos žmonėms būdingi.

5 d. dalyvavau Mišiose už šio gaisro aukas. Jas laikė Veterans Armory, kur buvo suvežti žuvusių karstai. Dalyvavo kardinolas Fr. Spelman, Mišias laikė arkivyskupas A. G. Meyer, pamokslą sakė vyskupas R. Hillinger. Jo pamokslas tokiai progai buvo tikrai Dievo įkvėptas, aš prašiau nuorašo, arba kad jį visą paskelbtų „The New World". Nors diena buvo labai šalta, bet žmonių minios stovėjo lauke, netilpo didžiulėje patalpoje. <...>

Jaunimo Centre tariau žodį atidarant jungtinę būrio lietuvių menininkų parodą. Toje parodoje pastebėjau kiek nuošaliau pakabintą vieno menininko nuogos gulinčios moters paveikslą. Savo žodyje pasakiau, kad ir menininkas darbuose išreiškia save. Kaip pavyzdį paminėjau, kaip nevienodai menininkai vaizduoja, pavyzdžiui, moterį. Paminėjau Rafaelį, Murillo, El Grecą. Anas moters paveikslas dingo, kitą dieną apsilankęs jo jau neradau.

<...>

9 d. rašo Portlendo Oregone arkiv. Howard, ar nesurasčiau jam kito kunigo vieton mirusio kan. P. Aleksos. Jo asmenyje arkivyskupas neteko ne tik kompetentingo darbininko, bet ir intymaus patarėjo.

Gruodžio 11 d. rašiau savo veiklos pranešimą Apaštalų Sostui.

12 d. „Draugo" patalpose ALKo Federacijos Tarybos sesija.

13 d. Rokforde, Ilinojus, buvo teikiama Konfirmacija apie 700 konvertitų ne tik iš Rokfordo, bet ir iš platesnių apylinkių. Tai atlikome penki vyskupai, vienu iš jų teko būti ir man. Apeigos truko valandą ir visas transliavo per TV. Aš turėjau savotišką staigmeną. Maria H. S. tarnavo rytais atvažiuodamas inžinierius nekatalikas, kurį vadindavome vardu - Jimm. Buvo viduramžis, rimtas, sąžiningas vyras. Po metų kitų darbo jis atėjo vieną dieną po darbo valandų pas kapelioną kun. Joną Malin ir sako: „Žinai, Father John, čia dirbu, stebiu jūsų darbą ir gyvenimą, ir jūsų visų toleranciją, kodėl man jūs niekad neužsimenate apie mūsų religijų skirtumą. Man tai padarė įspūdį, kad jūsų įsitikinimai

nėra toks pigus dalykas, kurį siūlytumėte ir norintiems, ir nenorintiems. Aš norėčiau susipažinti su katalikų religija." Kun. J. Malin davė kelias knygas, pasikalbėjo. Tai buvo tuoj po Kalėdų. Jimm kiekvieną savaitę po kartą užeidavo pas kunigą J. Malin pasiaiškinti įvairių klausimų, išgirsti nežinomų dalykų, gauti daugiau literatūros. Gegužės pirmą penktadienį Market Parke, Švč. M. Gimimo lietuvių bažnyčioje, Jimm ir jo visa šeima buvo priimti į Katalikų Bažnyčią. Labai nustebau, kai tos konfirmacijos Rokforde metu ta šeima priėjo prie manęs Konfirmacijos. Tai nebuvo parinkta, 700 minią skirstant į grupes po 140, ta šeima pripuolamai pateko grupėn, kurią sutvirtinti teko man. Rytojaus dieną, pirmadienį, susitinkam su Jimm Maria H. S. ir jis sako: „Tai ko man reikėjo važiuoti į Rokfordą, kad kasdien susitinkame Maria H. S.? Galėjai mus ir čia konfirmuoti". Žinoma, tai buvo pasakyta ne priekaištui, o juokais.

19 d. Leonardas Šimutis ir Antanas Rudis lankėmės pas arkivyskupą A. G. Meyer mano iniciatyva. Norėjau juos arkivyskupui rekomenduoti kaip Čikagos lietuvius pasauliečius, katalikus veikėjus.

31 d. parašiau P. Jonui XXIII laišką, paklausdamas, koks bus likimas Lietuvos ir Lenkijos atstovybių prie Vatikano. Mat naujam Popiežiui jas kas nors (ar to krašto vyriausybė) turi pristatyti. Ar bus ir kokiu titulu bus palikta Lietuvos atstovybė be šio tarptautinio protokolo formalumo?

1959 m.

Sausio 19 d. išskridau per Havajus į Australiją ir grįžau į Čikagą tik balandžio 1 d. Ši kelionė aprašyta atskirai, tilpo „Drauge".

Man esant kelionėje, sausio 27 d., buvo instalacija Milvokio naujo arkivyskupo W. Cousinso. Jis asmeniškai laišku kvietė mane dalyvauti, bet buvau toli...

Radau kardinolo Tardini, Vatikano Valstybės Sekretoriaus, laišką - atsakymą į mano pasiteiravimą Lietuvos atstovybės reikalu. Prie laiško pridėta iškarpa iš „Osservatore Romano", kuri taip pat paaiškina aną klausimą. Šis laiškas yra mano susirašinėjime su Vatikanu.

<...>

Birželio 5 d., skrisdamas į Monrealį, pasukau ne visai pakeliui - į Vinipegą. Reikalas buvo toks. Apie Kalėdas, prieš eidamas į ligoninę, prel. I. Valančiūnas iš Filadelfijos atsiuntė man 10 000 $ čekį ir laišką, rašydamas, kad tuos pinigus jis skiria Lietuvos Bažnyčios reikalams, kai

Lietuvos vyskupai galės jais tiems reikalams laisvai disponuoti. Rašo, kad tų pinigų nelaikyčiau banke, niekam neskolinčiau, o kur nors naudingai investuočiau. Aplink Čikagą už tokią sumą neradau ko gero nupirkti. Gavėnioje lankydamasis pas mane Čikagoje kun. Justinas Bertašius iš Vinipego prasitarė, kad jis žinąs puikų pirkinį, kuris būtų naudingas ir jo parapijos reikalams, ir augtų kaina, o dabar galima esą pigiai nupirkti. Smulkiau jį paklausinėjęs, prašiau atsiųsti man braižinį. Jis tai greitai padarė. Popieriuje tai atrodė neblogai: nuo Vinipego 60 mylių, ant ežero kranto, šalia Ouk Pointo miestelio. Nutariau šia proga pasukti į Vinipegą ir viską pamatyti. Abu apžiūrėjome, užėjau pasitarti pas arkivyskupą Pocock, kuris pasišaukė savo teisinį patarėją. Abu sakė vietą žiną ir patarė man pirkti siūlomomis sąlygomis. Grįžęs į Čikagą, pasikviečiau prel. I. Albavičių, kleboną J.Paškų, tėvų marijonų provinciolą kun. Joną Jančių, p. Leonardą Šimutį ir p. Antaną Rudį pasitarimui. Parodžius žemėlapį, visą smulkią situaciją, papasakojus, ką mačiau ir girdėjau, kaip vieta atrodo, visi patarė pirkti.

Liepos 16 d. ryte Hinsdeilyje pas tėvus marijonus dalyvauju kunigų Juozo Vaško ir Antano Švedo kunigystės 25 metų paminėjime.

19 d. Šv. Kryžiaus lietuvių bažnyčioje sakiau pamokslą prel. L. Tulabai ir jo kurso draugams minint kunigystės 25 metų sukaktį. 3 val. kalbėjau maldą pradedant minėjimo iškilmes prie Dariaus-Girėno paminklo. Po to prel. L. Tulaba ir jo kurso draugai praleidome vakarą pas mane.

Laiškais su kun. J. Bertašium, su Vinipego arkivyskupu ir notaru Brigges tvarkėme minėtos nuosavybės pirkimą. Nupirkta mano vardu, o Vinipego arkivyskupas lieka po manęs tos nuosavybės globėjas Lietuvos vyskupų naudai. Iki vasaros pabaigos visi teisiniai formalumai buvo baigti.

<...>

Rugpjūčio 18 d., antradienį, skrendu į Vinipegą baigti nuosavybės pirkimo formalumų.

23 d. Detroite L. Vyčių seime per Mišias sekmadienį sakiau pamokslą. Mišiose dalyvavo ir naujai Detroitui paskirtas arkivyskupas John Dearden. Per Mišias visi dalyviai gražiai sutartinai giedojo Missam de Angelis, giedojimui vadovavo man asistavęs jaunas kun. W. J. Stanevi-

čius. Kai reikėdavo giedoti, jis pakildavo iš klaupkos ir nuo grotelių diriguodavo. Po pamaldų arkivyskupas mane teiravosi, iš kur visi dalyviai išmoko taip darniai giedoti. Jam paaiškinau, kad kun. J. Stanevičius seimo vakarais juos paruošė hotelyje. Paaiškinau taip pat, kad L. Vyčiai visur yra aktyvūs parapijų nariai, kad dauguma dalyvauja parapijų choruose. Arkivyskupas panoro asmeniškai susitikti su kun. W. Stanevičium, kuris ir savo elgesiu, ir gražiu pokalbiu turėjo padaryti arkivyskupui gerą įspūdį. Ir tikrai, iki dabar kun. W. Stanevičius turėjo kardinolui įtakos.

<...>

Spalio 24 d. Šv. Antano bažnyčioje, Sisere, laikiau Mišias už a. a. vysk. Praną Ramanauską, mirusį Lietuvoje.

25 d. Jaunimo Centre laikiau Mišias už mirusius Lietuvos profesorius.

Lapkričio 18 d, data gavau arkivyskupo J. Skvirecko laišką P. Jonui XXIII, prašantį užtarti Lietuvą.

20 d. dalyvauju Washington DC I C B V M National Shrins dedikacijoje. Čia sutikau iš Australijos vykstantį į kitą paskyrimą arkivyskupą Romolo Carboni, su kuriuo turėjau savotiškų reikalų Australijoje (tai aprašyta minėtame strp.). Jį paklausiau, ar mano raštas nepadarė jam kokių nemalonumų, nes tą raštą savo vardu jis išsiuntinėjo Australijos kunigams tremtiniams ir Australijos vyskupams. Priešingai, jis atsakė, tai buvo man proga pasakyti tai, ką jau seniai norėjau, bet trūko drąsos.

Ta pačia proga, išeinant po apeigų iš šventovės, priėjo prie manęs prel. L. Mendelis ir beveik su ašaromis sako: „Vyskupe, nejaugi šioje vietoje mes, lietuviai, neturėsime savo paminklo?“ Kiek atsimenu, atsakiau jam, kad šio klausimo aš neišspręsiu.

<...>

26 d. pakeltas į kardinolus arkivyskupas A. G. Meyer ruošėsi vykti į Romą su visais šios provincijos, Ilinojaus valstijos, vyskupais. Mane prašė pasilikti Čikagoje, nes nenorėjo palikti diecezijos be jokio vyskupo. Jam prižadėjau.

Gruodžio 3 d. gaunu telefonu pranešimą iš Camso, kad mirė arkivyskupas Juozas Skvireckas. Telefonu tai pranešiau generaliniam vikarui mons. George Casey, sakydamas, kad man dera vykti į laidotuves.

Netrukus paskambino kardinolas A. G. Meyer, prašydamas pasilikti. Anot jo, palaidojimui aš nieko ypatingo nei pridėsiu, nei atimsiu. Jeigu arčiau, aišku, kad reiktų būti. Dabar, jeigu aš vyksiu, jis turįs palikti namie arkiv. O'Brien, nes negalįs palikti visą provinciją be jokio vyskupo.

Priminsiu, kad dar gera pusė metų prieš arkivyskupo mirtį sužinojau, kad seserys, kur jis gyveno, remontuoja savo bažnyčią. Parašiau jų generolei ir Insbruko arkivyskupui laiškus, juos abu prašydamas ta proga kur nors tinkamoje, kad ir nuošalioje vietoje, paruošti arkivyskupo palaidojimui vietą ar ją nors numatyti. Pažadėjau apmokėti su tuo susijusias visokias išlaidas. Jie tai padarė geriau, negu aš būčiau drįsęs prašyti: prieš didįjį altorių sanktuariume po grindimis pamūrijo vienam karstui plytinę nišą, joje arkivyskupas palaidotas, ir grindyse per visą karsto dydį travertino marmuro lenta su jo ženklu herbu ir atitinkamu lotynišku įrašu.

Taigi pasilikau Čikagoje. Išskridus kardinolui ir jo palydams, sužinojau, kad Springfildo vyskupas W. Al. O'Connor susirgęs ir pasilikęs Čikagos Šv. Elžbietos ligoninėje. Nuvykau jo aplankyti. Atrodė, kad kojoje jis turėjo flebitis, bet pasveiko be operacijos. Pasilikęs turėjau ir daugiau įpareigojimų.

<...>

12 dienos data gaunu mons. K. Razmino laišką, kuriame aprašo arkivyskupo paskutines dienas, valandas, mirtį, laidotuves (laiškas mano susirašinėjime su vyskupais).

1960 m.

Sausis. 5 dienos data kardinolas Tardini rašo Popiežiaus vardu, kad mano Kalėdinis laiškas ir kt. gauti, dėkoja.

Šių metų sausis ir vasaris man buvo gana ramūs. Toliau šiais metais pažymiu, kiek kurioje bažnyčioje asmenų gavo iš manęs Sutvirtinimo sakramentą. Iš to bus galima apytikriai numanyti, kiek Amerikoje ir Kanadoje iš viso yra mano sutvirtintų. Gaila, kad tos statistikos nesižymėjau kitais metais, nors ją būtų galima atkurti iš registracijos Čikagos, Džolieto, Grin Bėjaus kurijose. Tačiau tai nėra didelės svarbos statistika.

<...>

Gegužės 1 d. Šiandien Romoje mirė vysk. V. Padolskis, pranešė telef. Ms. Tulaba.

9 d. Romoje laidojamas vysk. Padolskis. Dėl įsipareigojimų negalėjau vykti į laidotuves.

28 d., šeštadienį, Švč. Marijos Gimimo bažnyčioje, Market Parke, įšventinau 15 kunigų: karmelitų, viatorijonų ir kt. vienuolių. Man tai pavesdamas, J. E. kardinolas A. G. Meyer buvo užsiminęs, kad tai gal galėčiau padaryti seserų kazimieriečių motiniškojo namo koplyčioje. Bet pasitariau su prel. Jurgiu Paškausku, jis mielai priėmė. Paprašiau vikarą kun. Joną Vyšniauską man padėti ir pabūti ceremonijų vedėju. Jis sutiko. Paprašytas vargonininkas J. Giedraitis parengė aukštesnių skyrių parapijos mokyklos berniukų grupę pagiedoti lotyniškas grigališkąsias Mišias De Angelis, keletą tinkančių giesmių. Kun. J. Vyšniauskas ir seselės, dirbą mokykloje, pamokė būrį berniukų patarnauti apeigoms. Bažnyčia buvo perpildyta. Prisirinko vietos lietuvių, nes retas matęs kunigo šventinimo apeigas. Visos apeigos ir giedojimas pavyko tikrai sklandžiai.

Po mišių ir visų apeigų kunigai, iš viso apie 30, buvome klebono pakviesti į kleboniją pusryčių. Ir čia viskas buvo gausiai ir skoningai paruošta. Pusryčių metu karmelitų provinciolas papasakojo, kad, kai gavo pranešimą, kur vyks šventimai, net pyktelėjęs sakydamas sau, kad jų pačių bažnyčia nėra prastesnė už Market Parko lietuvių bažnyčią, kam jie turį čia vykti. Tačiau pamatęs bažnyčią, išgirdęs giedojimą, stebėjęs, kaip gražiai buvo atliktos visos apeigos - kun. J. Vyšniauskas tikrai gražiai pasirodė, - liko labai patenkintas, tad norįs viešai pasakyti, ką jautęs prieš tai ir ką jaučiąs dabar. Man buvo malonu, kad apie 1000 lietuvių pirmą kartą, o gal ir vienintelį, matė kunigų šventimus. Nors iš savų, daviau šį tą šeimininkei, 100 $ kun. J. Vyšniauskui, kad jis savo nuožiūra padarytų kokį nors malonumą giedojusiems ir apeigose patarnavusiems berniukams. Viskuo buvau labai patenkintas. Vėliau kun. J. Vyšniauskas ir vargonininkas Giedraitis, paėmę autobusą, išvežė tuos visus vaikus į pikniką prie Mičigano ežero Indianoje ir iš ten parašė man į Romą laišką su savo ir visų tų berniukų parašais.

<...>

Šių metų **pirmąjį pusmetį** Čikagos archidiecezijoje **sutvirtinti 8247 žmonės.**

Birželio 12, 13, 14 dienomis keliavome su inž. A. Rudžiu į Vinipegą, kartu vyko jų vyriausia dukrelė studentė Margarette. Prie Manitobos

ežero nupirktam namui nuvežiau gyvenimui reikalingų dalykų: kelias dešimtis paklodžių ir pagalvėms apvalkalų, rankšluosčių, dvidešimt pagalvių ir tiek pat naujų gerų anklodžių, ir dvidešimčiai asmenų stalo reikmenų: peilių, šakučių, šaukštų, šaukštelių, plastikinių puodelių, stiklų ir įvairaus didumo plastikinių lėkščių dvidešimtį komplektų. Visus šiuos naujus reikmenis pirkau Čikagoje, Ruzvelt Roude, vienoje urmo krautuvėje, sumokėdamas nesvajotai pigiai, kelis kartus mažiau negu krautuvėje.

Liepos 7 d. pasiekiau Londoną ir iš čia skrendu tiesiai į Glasgą. Aerouoste sutinka prel. J. Gutauskas ir su juo vykstame tiesiai pas Oną Iškauskaitę-Shoskey, seserį vienuolės Felicitos - Magdalenos Iškauskaitės, kuri Lietuvoje ir nežino, ką daryti, kad galėtų išvykti. Norėjau ją informuoti, ką esu padaręs ir ką ji galėtų daryti, kad ta atvyktų. Patyriau, kad ji žygį Užsienio reikalų ministerijoje buvo jau padariusi. Ją pirmą kartą sutikau, bet buvau apie ją girdėjęs. Kūdikystėje nelaimingai nukritusi, užaugusi invalidė, siuvėja, visur ir visiems daranti gera. Jos svetingumo ir pagalbos yra patyrę keli jauni ir mūsų kunigai. Deja, išgirdau, kad keli iš jų neatsako net į kalėdinius sveikinimus. Porą dienų praleidau Glasge, prel. J. Gutauskas pavėžino mane po apylinkes, antrą vakarą ir naktį - svetingoje klebonijoje su keliais vietiniais kunigais praleidome nepaprastai jaukiai ir įdomiai. Buvo tikrai malonu matyti ir jausti, kaip gražiai su jais sugyvena prel. J. Gutauskas.

Grįžęs į Londoną, sustojau pas lietuvius tėvus marijonus svetingoje kun. A. Kazlausko globoje. Aplankiau ministerį P. Balutį, lietuvių įstaigas ir vasarvietę, sekmadienį švenčiau su lietuviais.

12 d. išskridau į Romą. Čia pabuvau iki 22 dienos. Turėjau ilgai trukusią ir įdomią privačią audienciją pas Šventąjį Tėvą Joną XXIII, J. E. kardinolą Domenico Tardini - Valstybės Sekretorių, arkivyskupą Antonio Samore, kelis žemesnius pareigūnus. Aplankiau kardinolą J. Pizzardo, Mimmi. Padariau reikiamų žygių po pokalbių, kaip gauti Europoje lietuviams vyskupą vietoje mirusio vysk. V. Padolskio. Lietuvos vyskupų prašytas, parašiau keletą prašymų, prašydamas jų vardu privilegijų. Šie raštai buvo formalumas, o viską buvau aptaręs žodžiu per audiencijas (teigiamus atsakymus gavome po poros metų: 1962.12.15). 15 d. parašiau kardinolui Mimmi - Konsistorijos Kongreso prefektui (?) prašymą,

kad prelatą L. Tulabą paskirtų į Emigracinę tarybą ir kun. P. Balkų (?) lietuvių sielovados direktoriumi Australijoje.

23 d. ryte prel. L. Tulaba, mons. K. Razminas ir aš auto išvykome į Luganą. Lugane sustojome pas tas pačias vienuoles, jų svetainėje, kur gyveno prel. K. Šaulys. Rytojaus dieną praleidome su prel. K. Šauliu ir kun. Alb. Arminu, kuris ten vienoje ligoninėje kapelionavo. Prel. L. Tulaba čia dar kiek pasiliko, o mudu su mons. K. Razminu 25 d. auto išvykome į Camsą.

26 d. raštu, pasirašytu J. E. kardinolo D. Tardini, man suteikiamas koadiutoriaus titulas, su teise išduoti Litteras Dimissoriales tremtiniams Kauno kunigams.

26 - 29 dienas praleidau Camse. Beveik keturias dienas užsidaręs kambaryje surūšiavau, suklasifikavau visus arkivyskupo J. Skvirecko daiktelius, visus raštus. Kas palaikytino, sudėjau į dėžes, kurias vėliau, grįždamas iš Miuncheno, kun. A. Jonušas parvežė į Romą kolegijon.

Atvyko čia iš Miuncheno kun. dr. J. Aviža, su kuriuo aptarėme Lietuvių programą Eucharistiniam Kongresui Miunchene. Tais reikalais mudu plačiai smulkmeniškai susirašinėjome, čia liko viską tik patikrinti.

30 d. visi trys kun. dr. J. Aviža, mons. K. Razminas ir aš išvykome į Miuncheną dalyvauti Eucharistiniame Kongrese.

Kongreso reikalu bent metus laiškais tarėmės su kun. dr. J. Aviža. Kongreso komitetui raštu buvau rekomendavęs jį kaip savo asmeninį atstovą lietuvių grupei ir įgaliojau tvarkyti visus reikalus su komitetu ir visur kitur. Ir Kongreso komitetui, ir kurijai darant kliūčių, kun. dr. J. Aviža buvo rezervavęs lietuviams Kongreso metu gyventi Schulsch-western (Amerikoje žinomos kaip Notre Dame seserys) studenčių bendrabutį, kuris vasarą būna laisvas. Ten pat buvo ir erdvi bažnyčia. Paaiškėjo, kad mes šiuo atžvilgiu buvome labai privilegijuoti. Komitetas tikėjosi minių iš Rytų Vokietijos, Čekoslovakijos, Vengrijos, tad mieste visus hotelius, mokyklas, vienuolynus rezervavo jiems, o visus kitus siuntė nakvynių į Augsburgą, Rėgensburgą, Garmiš Partenkircheną. Komitetą tuo įtikino vienas jėzuitas - Bea (vėliau kardinolas), kuris šiuo reikalu vedė derybas su komunistinių kraštų valdžiomis. Dieną prieš Kongreso pradžią komunistinių kraštų radijas išjuokė Kongresą, patį jėzuitą ir neišleido nė vieno kataliko į kongresą. Kitų kraštų vyskupai, į

kreipimąsi gaudami atsakymus, kad Miuncheno mieste vietų jau nėra, kad reikės nakvynėn važinėti į kitus miestus, susilaikė nuo maldininkų organizavimo. Atvyko bene du autobusai iš Ispanijos, kiek iš Italijos. Kongresas išėjo tik bavariškas, o ne tarptautinis. Be bavarų, gausiausia grupė buvome lietuviai. Mes tikrai buvome privilegijuoti: miesto centre turėjome patogias nakvynes, čia pat bažnyčia, kasdien pamaldos, vis kito kunigo laikomos, kasdien vis kitas pamokslininkas. Pats Kongresas buvo tikras fiasco, bet mes, lietuviai, gausiai dalyvaudami, turėjome tikrai naudingą dvasinę savaitę, vertą gerų rekolekcijų vardo. Kongreso eiga buvo tokia:

Rugpjūčio 1 d. Sekmadienį Kongreso atidarymo iškilmės.

2 d. pavakare buvo skelbtos Mišios už Tylos Bažnyčią. Šioms Mišioms buvo paskirta maža priemiesčio bažnytėlė toli už miesto. Atvykę radome ją jau pilną bavarių moterų, kitiems nebuvo vietos nė į vidų įeiti, o lauke lijo. Apaštalinis Legatas, kardinolas Mimmi dalyvavo, tai matė ir privačiuose pokalbiuose tai tinkamai įvertino. Ir šių pamaldų vieta buvo kardinolo Bea ir Komiteto naivumo rezultatas, - kad neįžeistų komunistinių kraštų. Jie priešinosi, kad tokia intencija pamaldos iš viso būtų programoje, bet arkivyskupo J. Gawlina ir kt. pastangomis tai buvo įtraukta į programą.

3 d. Lietuvių pamaldose aš sakiau pamokslą.

4 d. Lankiau lietuvius senelius ir ligonius jų gyvenvietėse, ligoninėse.

5 d. Buvo labai lietinga, per bendras pamaldas aikštėje peršlapo ne tik sutana, bet ir marškiniai.

6 d. Lietuviams laikiau pontifikalines Mišias.

7 d. Kongreso pabaiga. Per Mišias aikštėje, iš šalia esančio parko, komunistai šaudė sprogstančias raketas, kurios virš aikštės paskleisdavo šimtus komunistinių-ateistinių lapelių. Tada miesto biurgermeisteris buvo raudonasis socialdemokratas, atbėgęs iš prūsų. Į šį reiškinį nesikišo nei policija, nei kiti tvarkdariai.

Po vidurdienio buvome kviesti priėmiman pas vietos arkivyskupą kardinolą. Buvau liudininkas, kai arkivyskupas J. Gawlina kardinolo sekretoriui sakė, jog jis neatvyks protestuodamas dėl to, kad buvo paskirta netinkama vieta Mišioms už Tylos Bažnyčią, jo nepatenkino ir

kongreso eiga. Aš buvau nuvykęs, bet tik trumpam, formalumui, nes popiečiu lietuviai turėjome savo šeimynišką pobūvį, kuriame mums pakalbėti buvo pasižadėjęs prof. A. Maceina. Dėl sveikatos jis neatvyko, jo vietoje kalbėjo kun. Pr. Brazys, marijonas. Jo kalba man labai patiko. Paskui vaišės, kurias buvau užsakęs aš savo lėšomis ir buvau jų šeimininkas. Tai buvo tikrai didelis malonumas. Atrodo, kad visi lietuviai buvo patenkinti.

8 d. Dar pasilikau Miunchene sutvarkyti visokių sąskaitų, visų su lietuvių dalyvavimu susijusių reikalų, kad nei kun. dr. J. Avižai, nei man pačiam nebeliktų jokių rūpesčių.

9 d. išskridau į Čikagą.

Rugsėjis. 12 d. gavau sesers Felicitos laišką iš Lietuvos, kad ji policijos apklausinėta, užpildyta ilga anketa su įvairiausiais klausimais, nežinanti, ko toliau laukti. Apklausinėjęs policininkas negalėjęs nieko pasakyti, nes jam pavesta tik anketą užpildyti, o tikslo jis nežinąs. Tik manąs, kad panelei gali tekti išvykti iš Lietuvos.

<...>

Spalis. 8 dienos data gavau iš Vatikano, kardinolo D. Tardini, Valstybės Sekretoriaus, pasirašytą raštą, kad esu skiriamas patarėju Vatikano II Susirinkimui rengti vyskupų ir diecezijų administravimo komisijos nariu. Tai pati svarbiausia komisija. Gerai, kad skiriamas tik patarėju, o ne kuriuo kitu titulu, kuris reikalautų dažnai važinėti į Romą ar ten nuolat gyventi. Netrukus šios komisijos pirmininkas, kardinolas Mimmi, mirė, jo vieton buvo paskirtas kardinolas Paulo Marella. Netrukus gavau jo pasirašytą raštą, paaiškinantį, kokios mano pareigos, ir pluoštą medžiagos įvairiais klausimais, ir gana trumpą datą, iki kurios turiu parašyti nuomonę. Šiuomi prasidėjo metai prieš Susirinkimą, kurie ir man davė daug darbo. **Paskyrimo raštas ir kt. yra mano dokumentų rinkinyje Nr.29.**

<...>

1961 m.

Sausis. 4 d. data gavau kardinolo D. Tardini, Valstybės Sekretoriaus, laišką, kad mano pranešimas apie veiklą gautas.

11 d. data to paties kardinolo laiškas, kuriuo pranešama, kad man suteikiamas kitoks titulas: Auxiliaris Kaunensis Sedi Datus uti Antistes.

Iki šiol mano paskyrimas buvo pagalbininko arkivyskupui, kaip asmeniui, o šis reiškia, kad skirtas vietai ir kaip pirmaujantis, nors esąs ir ne Lietuvoje.

Sausio antrą pusę ir vasario pradžią praleidau Pietų Amerikoje.

<...>

Birželis. 17 d. Delis, Ontarijas. Pas kun. dr. J. Gutauską pirmas Kanados lietuvių vaikų kongresėlis. Ne viena proga buvau kalbėjęs kunigams ir pasauliečiams, kad reikėtų tokį vaikų sambūrį pabandyti. Amerikoje yra lietuvių parapijų mokyklos, stovyklos, įvairių kitų lietuviškų progų vaikams susitikti ir prisiminti savo lietuviškumą. Kanadoje tokių progų mažiau. Šis bandymas pavyko gana gražiai. Mišias laikiau aš, dalyvavau visoje programoje.

19 d. Iš Kanados per Niujorką išskrendu į Romą dalyvauti vienoje iš Vatikano II Susirinkimo paruošiamųjų sesijų.

Šia proga Romoje turėjau gan įdomų ir malonų susitikimą. Minėta sesuo Felicita gana greitai buvo iškviesta į Maskvą, ten prie orlaivio ją pasitiko Britanijos atstovybės žmogus, davė jai Britanijos pilietės pasą ir kitą dieną išskraidino į Londoną. Tai buvo praėjusių metų lapkričio mėnesį. Po Kalėdų ji ir jos sesuo man parašė, kad ši gyvenanti Glazge, padarė įžadą, jog, jeigu ana iš Lietuvos bus išleista, abi aplankys Lurdą. Po Velykų žadą savo įžadą ištesėti. Joms patariau palaukti vėlesnio laiko, nes tuo metu apie Lurdą dar būna vėsių dienų. Kai sužinojau, kada aš vyksiu į Romą, patariau jom vykti į Lurdą birželio viduryje ir iš ten atvykti į Romą.

Romą pasiekiau 20 d. popiečiu, buvau pavargęs, iš vakaro mažai su kuo mačiausi. Kitą rytą, atėjęs į kolegijos koplyčią Mišių, radau ir tas abi viešnias.

Šia proga Romoje radau lietuvių kunigų suokalbį prieš prel. L. Tulabą. Ėjo jie pas mane vienas po kito, visi kalbėjo ir tą patį, ir kiekvienas savų naujienų. Ačiū Dievui, išsilaikiau ramiai ir tarsi pasiinformuoti bendrais kolegijos reikalais paprašiau prel. L. Tulabą, kurią nors dieną padaryti kolegijos visos vadovybės, globėjų ir patarėjų posėdį. Posėdžio metu klausiau visų dalykų, kuriuos buvau girdėjęs: kiek kainavo nupirkto antro namo remontas, kas daroma ten ruošiamoje koplyčioje. Klausantis tų pokalbių viešai, pasirodė, kad man kalbėjusieji nežinojo, ką kalba, ir

ne vienu atveju nežinojo net to, kas buvo jų pareiga žinoti. Atrodo, kad prel. L. Tulaba nesuprato, iš kur esu klausimus ištraukęs, o jeigu suprato, tai laikėsi labai ramiai ir taktiškai. Skundėjams buvo aiški bausmė - viešai girdėti atsakus į jų priekaištus. Įspūdis buvo toks, kad aš skundėjams niekad to nepriminiau - užteko to, ką girdėjo tame posėdyje.

Liepa. Iki liepos 15 dienos praleidau Romoje. Tris dienas dalyvavau paruošiamojoje sesijoje, kur buvo peržvelgta jau gausi surinkta medžiaga. Ta proga arčiau susipažinau su kardinolu Paulo Marella. Pakviestas jis vieną dieną atvyko į kolegiją pietų. Ši mudviejų pažintis liko. Po sesijos su kun. K. Dobrovolskiu vieną dieną pavažiavome į pietus - iki Pompėjos ir atgal.

16 d. mons. K. Razminas, abi minėtos viešnios ir aš auto išvykome ir, pernakvoję Milane, kitą dieną pasiekėme Luganą. Aplankėme prel. K. Šaulį ir pernakvoję išvykome į Camsą. Pernakvoję vienuolyne, kur palaidotas arkiv. J. Skvireckas, auto išvykome tiesiai į Miuncheno aerouostą ir po valandos jau buvome ore, pakeliui į Londoną. Su bendrakeleivėmis atsisveikinome orlaivyje, nes Londone išlipę jos ėjo savo keliu skristi į Glasgą, o aš į Niujorką ir tą patį vakarą į Čikagą.

<...>

Rugsėjis. 1 - 3 dienomis Čikagoje vyko L. Kat. Mokslo Akademijos suvažiavimas. Dar gyvas būdamas, vysk. V. Padolskis, tada Akademijos pirmininkas, ir dr. St. Bačkis kreipėsi į mane, kad jų numatomą suvažiavimą Čikagoje aš sutikčiau „globoti". O tas žodis „globoti" daug ką reiškia. Valdyba tik paskelbs vietą ir laiką, pakvies prelegentus, gal nustatys bendrą programą, o suvažiavimo komitetą, komisijas, smulkią programą, patalpas, na ir išlaidas reikia prisiimti ruošėjams globėjams.

Atsakiau jiems, kad jeigu Akademija mano ir toliau pasilikti tik kelių senų narių uždaras ratelis, tai man ji visai neįdomi. Jeigu ją pagyvintų ta prasme, kad patrauktų jauną akademikų kartą, suvažiavimo dalyviais kviestų ir studentiją, atidarytų duris ir naujiems nariams, tai sutinku prisiimti visą suvažiavimo „globą". Po ilgesnio susirašinėjimo valdyba sutiko, kad jie nustatys bendrą programą turinį, pakvies kelis prelegentus, o visa kita palieka mano nuožiūrai. Sutikau. Talkon pasikviečiau prof. dr. J. Meškauską, inž. J. Rugį, p-lę A. Rugytę, p. p. A. ir M. Rudžius, sudarėme platoką komitetą, komisijas, paruošėme visoms trims dienoms programą. Beje, vysk. V. Padolskis šio suvažiavimo nesulaukė.

Suvažiavimas pradėtas Shermano hotelyje, kur gavome veltui posėdžiams patalpas. Dalyvavo gausiai, ypač jaunimas. Manau, kad pagrįstas ir suprantamas nepasitenkinimas buvo tas, kad nebuvo bendrų pietų ar vakarienės banketo, o bendriems pietums buvo kviesti tik tie, kurie turėjo kokias nors pareigas: komiteto, sekcijų nariai, prelegentai. Dalyviams buvo palikta pavalgyti pavieniui. Gausiai buvo lankomos sekcijų paskaitos. Dalyvių buvo bent keli šimtai. Sekmadienį pamaldos buvo Švč. Marijos Gimimo Market Parko lietuvių bažnyčioje per sumą. Mišias laikiau aš, pamokslą sakė kun. St. Yla. Po pamaldų Marijos mokykloje vyko prof. J. Ereto, prof. Z. Ivinskio paskaitos ir lietuvybės išlaikymo klausimais vadinamasis simpoziumas. Mokslinio lygio gal trūko šiame simpoziume: ne visi kalbėtojai ir klausinėtojai iš auditorijos buvo kompetentingi, ne visi vienodai pasirengę. Visose trijose šiose paskaitose žmonių buvo tiek, kiek galėjo tilpti. Kaip kas šį suvažiavimą bevertino, jis plačiai visuomenei priminė ir išpopuliarino Akademijos vardą, pakėlė jos prestižą, nes niekas kitas panašaus suvažiavimo nebuvo čia niekad bandęs. Atsirado naujų narių, ir nuo tada Akademija pasidarė gyva ir dabar auganti.

Dabar tokiam įvykiui rengėjai ieškotų mecenatų aukotojų. Šio suvažiavimo visas išlaidas pasidalijome pusiau p. p. Rudžiai ir aš.

<...>

1962 m.

Sausis. 7 d. dalyvavau „Draugo" romano premijos įteikimo šventėje Jaunimo centre.

<...>

Balandis. 4 d. pas dr. L. Kriaučeliūną dalyvauju pokalbyje. Market Parke, prieš lietuvių bažnyčią, esanti vieša valdiška mokykla taip ištuštėjo, kad buvo kalbos, jog miestas manąs ją parduoti. Kai kam iš lietuvių atėjo mintis tą mokyklą nupirkti ir įsteigti mokyklą tik lietuvių vaikams (dalyvavo prel. M. Krupavičius, keli kunigai, dr. P. Dauzvardis - Gen. Konsulas, p-lė A. Rugytė). Pasiklausęs jų patriotiškų kalbų, aš paklausiau: kokia bus toje mokykloje dėstomoji kalba, lietuviška ar angliška? Jeigu lietuviška, kur vaikai eis toliau studijuoti be tinkamo anglų kalbos pasiruošimo? Jeigu angliška, kuo ta mokykla skirsis nuo dabartinių parapinių mokyklų? Mokykla būtų privati, tad kas mokės

mokytojams algas ir už visą mokyklos išlaikymą? Kiek atsiras tokių tėvų, kurie leistų į tą mokyklą vaikus, ir kiek bus vaikų, norinčių eiti? Mano manymu, reikėtų sušaukti platų jaunų tėvų susirinkimą ir su jais aiškintis šį klausimą. (Išskyrus šeimininkus, p. p. Kriaučeliūnus, kiti dalyviai nė vienas neturėjo vaikų. Šis iniciatorių būrelis, kiek žinau, daugiau niekad nesusirinko.)

6 d. pokalbis su Lituanistikos instituto mokytojais.

14 d. pas vyskupą Al. Wiczislo pasitariau Vašingtono koplyčios reikalais. Prel. L. Mendelis, prel. J. Karalius, kun. J. Čepukaitis, ministeris J. Kajeckas ragino mane Nekaltai Pradėtos Švč. Marijos šventovėje Vašingtone, įrengti lietuvių koplyčią. Atrodė, kad mums, lietuviams, būtų įmanoma tokią koplyčią gauti. Lenkai tokią jau rengė. Norėjau patirti, kaip sekasi lenkams gauti tam tikslui žmonių, pinigų. Žinoma, skaičiumi mes, lietuviai, lenkams toli neprilygstame. Jie turi Amerikoje apie 10 vyskupų iš vietinių kunigų, mes tik vieną vysk. C. A. Salatką ir aš čia svečias. Jų parapijų bent tris kartus daugiau negu lietuviškų, ir t.t. Vysk. A. Wiczislo mane labai drąsino, papasakojo, kas jų koplyčios komitete, kas daroma, davė tuo tikslu išleistų brošiūrėlių. Skirtumas toks, kad jų vyskupai asmeniškai sudėjo 100 000 dolerių, o man ir šituos reikės surinkti, ir kelis kartus daugiau, ir ne iš kitur, o iš mūsų paprastų žmonių. Vis tiek šis pasimatymas buvo man praktiškai labai naudingas.

28 d. ryte Jaunimo Centre tariau pasveikinimo žodį lietuvių mokytojų studijų dienų dalyviams. Dalyvių buvo gražus skaičius, jie beveik visi Lietuvoje buvę mokytojai, o dabar mokyklose dirbo iš jų tik keli. Savo žodyje išreiškiau apgailestavimą, kad jų maža ryžosi pasiruošti ir imtis darbo mokyklose. Kurie, kalbos pramokę, to norėjo, visi mokytojavo. Lietuviai mokytojai, atvykę į šį kraštą, neatliks tos misijos lietuvių ir kitataučių tarpe, kurią galėtų atlikti dirbdami mokyklose. Žinau, kad šis mano žodis patiko tik mokytojaujantiems...

<...>

Tą patį vakarą išskridau į Monrealį.

<...>

Birželis. 16 d. popiečiu skrendu į Los Andželą, kur 17 d. kun. J. Kučingis, klebonas, mini kunigystės 25 metų sukaktį. Sakau pamokslą. Tą pačią dieną tokią pat sukaktį minėjo kun. J. Tadarauskas Hamiltone.

Suprantama, kad pas jį nebuvau. Labai gaila, bet visada pasižadu ten, kur pirmiau kviečiamas.

Ta proga Los Andžele susitikome kun. P. Činikas, M. I. C. ir T. S. Kulbis. Taip buvome susitarę. Užsisakėme mažą auto ir keliausime Pasifiko krantu į Kanadą.

23 d. atvykome į Portlendą Oregone ir čia pasilikome 24 dienai, sekmadieniui. Tą dieną čia, tėvų servitų parke, turėjome pašventinti lietuvišką kryžių, kurį Čikagoje padarė inž. Mulokas, o V. Šimkus traukiniu išsiuntė į Portlendą. Jis tačiau nepagalvojo, kad toki traukiniai neina tiesiai, kaip keleiviniai, o kartais kur nors stotyje išstovi ir po kelias dienas. Jis nesusiprato taip sukombinuoti, kad kryžius būtų vežtas tuo pačiu traukiniu, kuriuo jis keliavo, ar išsiųstas anksčiau. Kryžius po šiai dienai neatvyko.

<...>

30 d. popiečiu traukiniu išvykome į Edmontoną, Alberta, kur rytoj čia turi vykti Vakarų Kanados Lietuvių diena. Vakare buvo koncertas, kuriame labai gražiai pasireiškė jauna Smitienė. Po koncerto jos vyrui ir tėvam patariau leisti jai lavintis toliau dainavimo, bet jie to nepadarė. Po koncerto vyko šeimyniškos vaišės, kur išbuvome su lietuviais iki vėlyvo vakaro.

<...>

Spalis. 1 d. išvykstu į Romą, į Vatikano II Susirinkimo pirmąją sesiją. Išvykimo niekam neskelbiau, žinojo tik kaimynai kunigai, M H S dirbančios seselės. Nustebau, kai nieko nepranešę atvyko kan. V. Zakarauskas ir kun. J. Juozevičius, siūlydamiesi pavėžinti mane į O'Haros aerouostą. Sutikau, pavėžino. Tą pat vakarą iš Niujorko išskridau Romos link.

2 d. vidurdienį pasiekėme Romą. Pasitiko ne tik lietuviai kunigai, visus, atvykstančius į Susirinkimą, gražiai sutiko ir maloniai patarnavo Vatikano ir Italijos valdžios atstovai.

3 d. Jau vakar atvykęs radau laiškelį, kad šiandien vidurdienį būčiau Vatikane, Segretaria di Stato. Čia arkiv. A. Samore mane klausė, ar man žinoma, kad iš Lietuvos atvyksta ne vyskupai, o trys kunigai: kan. J. Stankevičius mano prašymu buvo Vatikano pakviestas experto titulu */peritus/*, o kiti du: kun. P. Bakšys ir kun. Č. Krivaitis atvyko niekieno

nekviesti - Maskvos siunčiami. Atsakiau, kad žinau. Jis teiravosi, kaip mes, lietuviai, juos traktuosime. Atsakiau, kad kalbėjausi su prel. L. Tulaba ir sutarėme, kad jų kredencialų mes neklausime, jeigu jie tai priims, tai mes juos irgi broliškai priimsime ir apgyvendinsime kolegijos svetainėje. Kaip juos traktuos Vatikanas - ne mūsų reikalas. Arkiv. A. Samore, matyt, buvo labai patenkintas tokiu mano atsakymu. Vatikane nenorėta, kad tarp mūsų ir jų pačioje pradžioje įvyktų koks nors nesusipratimas.

Spalis. Turėdamas kelias dienas, aplankiau keletą asmenų, Susirinkimo tvarkymo įstaigas, susipažinau su būsima tvarka, parengta medžiaga. Atvyko ir minėti trys kunigai. Iš jų anksčiau pažinojau tik kan. J. Stankevičių, su kitais dviem susitikome pirmą kartą. Jie mielai priėmė mūsų kvietimą gyventi su mumis, mes keturi, kada vienas, kada kitas iš kolegijos kunigų valgydavo kartu prie vieno stalo. Iš pradžių jie kiek varžėsi, bet greitai susigyvenome. Beje, su kan. J. Stankevičium atvyko ir kun. R. Krikščiūnas, neseniai įgijęs Kanonų Teisės doktoratą čia pat, Romoje, ir gyvenęs mūsų kolegijoje. Kan. J. Stankevičių pats visur palydėjau įsiregistruoti kaip Susirinkimo dalyvį peritus titulu. Tiesa, šiems mūsų svečiams teko ne geriausieji kambariai, nes jau anksčiau, kai dar nieko nežinojome apie jų atvykimą, mūsų namus savo žinion su prel. L. Tulabos sutikimu paėmė Vatikano II Susirinkimo butų komisija ir pas mus apgyvendino keliolika vyskupų: tris iš Australijos, Airijos ir Olandijos nuncijus ir kt. Jų sąrašai yra mūsų kolegijoje Romoje. Mūsų romėnai kunigai nebuvo pakankamai diskretiški pokalbiuose su svečiais iš Lietuvos. Jie kartais klausdavo ne tik nereikalingų, bet net provokuojančių dalykų. Pirmomis dienomis prie stalo tokių pokalbių metu kan. J. Stankevičius padarė pertrauką ir labai ramiai pareiškė, kad jie į jokius konfidencialius klausimus neatsakinės, nieko konfidencialaus mūsų neklaus ir mūsų pokalbių laikyti paslaptyje jis nežada. Dabar, sako, galite kalbėti. Pamažu paaiškėjo, kad prieš išvykdami jie tris dienas praleido Maskvoje ir ten kiekvienas atskirai buvo indoktrinuojamas. Ten dar pasilikęs kun. St. Mažeika. Jie mane prašė, kad jis nebūtų priimtas mūsų namuose, nes jie esą tikri, kad jam bus pavesta juos sekti, nors ir taip jie žinoję, kad savo tarpe jiems pavesta sekti vienas kitą. Kadangi kun. S. Mažeika marijonas, tai aš, niekam nieko nesakęs, paskambinau tėvams marijonams Romoje, kad jeigu atvyktų kun. S. Mažeika, tai mūsų

namuose jau nėra laisvų kambarių, - ir tai buvo tiesa, kad jį priimtų jie patys. Taip ir buvo. Po kelių dienų jis atvyko ir apsigyveno pas marijonus, o pas mus kasdien lankėsi. Mūsų svečiai buvo, matyt, nustebinti Romos gyvenimo: kaip visko pilna, perki, ką ir kiek nori, kamšatis automobilių. Viena proga jie mane net klausė, kas ir kaip gali čia įsigyti automobilį ir kas jais važinėja. Atsakiau, važinėja valdininkai, darbininkai, studentai. O įsigyti: jeigu norite išbandyti, eikime į čia pat šalia esantį Fordo garažą, užtikrinsiu, kad esate patikimi, gyvenate pas mus kolegijoje, tai jūsų be auto neišleis, turėsite paimti. Jie tik tiek atsakė, kad pas juos ir Rusijoje taip nėra.

11 d. ryte prasidėjo Vatikano II Susirinkimas. Šios sesijos pradžios, eigos nekartosiu, nes apie tai rašiau „Drauge", tai galima rasti mano archyvų dėžėje: KAS MANO RAŠYTA SUSIRINKIMO METU IR APIE SUSIRINKIMĄ.

Mudu su kan. J. Stankevičium, su kitais mūsų namuose gyvenančiais vyskupais kartu eidavome ir į Baziliką, ir iš Bazilikos. Taip tęsėsi dvi sesijas, ir šis mudviejų laikas be kitų lietuvių liudininkų buvo labai naudingas. Kiti trys labai nusivylė, kad nebuvo įleisti į Baziliką. Stengiausi jiems tai paaiškinti, kad tokių nekviestų svečių būtų milijonai, tik nežinau, ar jie tai suprato. Kelias dienas pasivaikščioję po Romą, vieną dieną kun. K. Dobrovolskio pavėžinti išvyko į Neapolį ir jo apylinkes. Be abejo, tai darė su Maskvos atstovybės sutikimu ar leidimu, kur slapstydamiesi kun. S. Mažeika ir kun. P. Bakšys lankydavosi maždaug kasdien. Po poros dienų grįžo. Grįžę iš Bazilikos po vidurdienio juos radome. Einant pietų, priėjęs prie kan. S. Stankevičiaus kan. P. Bakšys jam pakuždomis išreiškė savo įspūdžius. Ir ten, Neapolyje, tas pats velnias: ir ten visko pilna. Matyt, jie manė ar gal taip buvo „mokyti", kad susirinkimo proga kapitalistai visko priveš į Romą, kad apgautų iš kitur atvykstančius. Kaip jie klausinėjo, kai jiems aiškinau, jog ne tik Amerikoje, bet ir Prancūzijoje, Vokietijoje visko yra daugiau, negu jie mato Romoje. Jie viena proga prašė trumpai pavaizduoti Amerikos gyvenimą. Jiems atsakiau, kokį skirtumą matote tarp Romos ir Rusijos, toks yra tarp Romos ir Amerikos. Kiti du tylėjo, o kan. J. Stankevičius atsakė, kad tai nelengvai įsivaizduojama.

Buvo mįslė ir Vatikanui, ir mums, kad šiems iš Lietuvos dar

neatvykus tariamieji Maskvos Patriarcho du atstovai stebėtojai darė Vatikane žygių, kad kun. P. Bakšį, Č. Krivaitį ir S. Mažeiką padarytų Susirinkimo dalyviais ar įvestų nors expertų *periti* titulais. Prel. L. Tulaba ir aš nuogąstavome, kad Vatikanas taip nepasielgtų, o dėl asmenų, kokių tada buvo arti Jono XXIII ir „Osservatore Romano", mes turėjome ko bijoti. Tačiau popai nelaimėjo. Po kelių savaičių, pasitaręs su arkiv. A. Samore (jis, žinoma, teiravosi aukščiau) gavau dviem: kun. P. Bakšiui ir kun. Č. Krivaičiui leidimą dviem savaitėm įeiti į Baziliką svečių teisėmis. Jie galėjo pabūti per Mišias prieš sesijos pradžią, o paskui turėdavo išeiti. Buvo pasakyta, kad jeigu juodu bus pakankamai diskretiški, niekur nieko nekalbės, tai leidimas gal bus pratęstas. Žinoma, ši sąlyga buvo tik tuščias žodis, nes sesijoje sėdėjo du Maskvos atsiųsti popai, ir jie viską referuodavo savo viršininkams - Maskvos žvalgybai. Šis leidimas buvo sąmoningai duotas per mane ir pasakyta, jog man prašant, kad parodytume, jog tai gauta ne anų popų pastangomis. Paskui paaiškėjo, jog jie net nežinojo, kad popai juos užtarė. Kun. S. Mažeikai šiuo kartu leidimas nebuvo duotas, kad jam parodytume, jog apie jį mes šį tą žinome, juo mažiau pasitikime negu kitais dviem.

Dariau žygių, ir jis pats to pageidavo, kad prel. L. Tulaba būtų paskirtas vienu iš *periti*, bet nelaimėjau.

Šios sesijos metu padariau sensaciją. P. Stasys Pieža pasakė, kad jis yra atvežęs Šv. Petro Klavere Vyčių dovaną - pinigų Afrikos kardinolui Rugambua ir klausė mano patarimo, kaip jam tą auką įteikti. Man šovė mintis S. Piežą dėl to įvesti sesijos pradžiai Mišių į Baziliką. Tada, be vyskupų ir kitų teisėtų dalyvių, sesijos pradžioje galėdavo pasilikti vyskupus palydį jų kapelionai, po Mišių jie turėdavo išeiti. Žinoma, kapelionai buvo kunigai, ir aš šitaip vieną po kito pervedžiau ir mūsų kunigus Romoje. Ryte nusivežiau S. Piežą prie Bazilikos, radau kardinolą, jam pasakiau, kad vienas ponas turi jam dovaną, kad jis išeitų su juo pasimatyti. Jis, pasižiūrėjęs į laikrodį, atsakė, kad jau nesą laiko, jau turi prasidėti sesija. Tai buvo tiesa. Tada jam sakau, kad aš tą poną pas jį atvesiu. Išbėgau, paėmiau S. Piežą, sargybos nenorėjo leisti, bet aš pasakiau, kad tai darau savo atsakomybe, ir nuėjome. Kardinolui perdavė auką, S. Piežą pasodinau su kapelionais, vienintelį pasaulietį, paaiškindamas, kad, Mišioms pasibaigus, pats išeitų pro Šv. Mortos duris. Jis tai

padarė su kapelionais. Grįžęs namo, telefonu pranešė savo laikraščiui „Chicago Herald American", kad jis vienintelis pasaulietis dalyvavo sesijoje. Kitą rytą Čikagos dienraščiai pirmame puslapyje tai skelbė didelėmis raidėmis. S. Pieža buvo labai patenkintas, nes laikraščiams tai buvo sensacija, kad iš daugelio Romoje sėdinčių jų reporterių tik vienas A. Pieža galėjo įeiti į Baziliką sesijos rytinei pradžiai.

Lapkritis. 6 d. Kolegijoje buvo sukviesti visi lietuviai kunigai pasitarti, ar kuris turėtų kokių nors minčių, kurias derėtų palikti Susirinkimui. Nieko naujo vieni kitiems nepasakėme, bet tai buvo išmintinga ir psichologiškai gerai.

Vieną dieną asmeniškai kalbėjausi su J. E. kard. Francis Spelman jam papasakodamas apie dr. V. Vygantą - Pax Romana jau kelintos kadencijos pirmininką, kuris gyvena jo diecezijoje. Kardinolas susidomėjo ir, dr. V. Vygantui vieną savaitgalį atvykus į Romą, padėjau jam su kardinolu susitikti, parašiau kardinolui laišką. Dr. V. Vygantas kardinolo F. Spelman prašymu tapo Šv. Silvestro Vyčiu.

<...>

Gruodis. 5 d. vakare P. Jonas XXIII priėmė privačioje audiencijoje grupėmis atskirų kraštų vyskupus. Aš buvau priimtas vienas ir man buvo pasakyta, kad palydovais galiu pasiimti kun. P. Bakšį ir kun. Č. Krivaitį. Kan. J. Stankevičius buvo priimtas atskirai, kad parodytų skirtumą tarp jo ir šių dviejų: jis - Susirinkimo dalyvis, šiuodu tik turistai. Kan. J. Stankevičius tačiau to nesuprato ir susijaudino iki ašarų, kad šiuodu su manim vyko, o jis ne. Nors stengiausi jam dalyką išaiškinti, bet nežinau, ar jį įtikinau. Žinoma, kelių ar kad ir keliolikos minučių audiencijos buvo tik formalumas, jose vargiai kas palietė kokį nors svarbesnį klausimą.

Svečiai iš Lietuvos, kaip ir Vengrijos vyskupas Homwasz, Čekijos, o gal ir Lenkijos vyskupai, kiekvienas atsivežė „labai slaptą ir tik jam vienam patikėtą" misiją patirti, ar Vatikanas yra pasiryžęs kalbėtis su Maskva. Kan. J. Stankevičius apie tai pasakė man ir jį įspėjau, kad čia tik akių mulkinimas, kad tokių, kuriems patikėta „tik jam vienam pasaulyje", yra keliolika. Lenkijos Wiszinski buvo šventai įsitikinęs, kad tai tik jam patikėta misija, iš pradžių tikėjo ir mūsiškiai, bet pajutę, kad ir kiti turi tokias pat „misijas", atvėso. Manau, kad Vatikane jie vis tiek bus kam nors tai pasakę. Prieš sesijos pabaigą buvome pakviesti pas arkiv. A.

Samore visi keturi iš Lietuvos ir aš. Ta proga jiems buvo aiškiai pasakyta, kokių jie atsivežė iliuzijų ir kaip reikia į jas žiūrėti. Visa tai buvo pasakyta mano akivaizdoje, kad jie neišsivežtų „paslapčių".

8 d., šeštadienį, baigėsi pirmoji Vatikano II Susirinkimo sesija. Ji buvo ne tokia, kokios tikėjosi pats P. Jonas XXIII ir visi aplink jį. Dar pradžioje P. Jonas XXIII savo kalboje prašė, kad Kalėdų šventės taptų ir Susirinkimo pabaigos šventė. Ir rengę Susirinkimui pateiktą medžiagą, ir pats P. Jonas XXIII buvo tikri, jog viskas taip plačiai ir gerai parengta, kad susirinkusieji tik pagirs, priims. Išėjo visai priešingai. Pats Susirinkimas sukūrė naujas komisijas paruošti naujiems ne tik pateiktiems schemų tekstams, bet kai kuriuos visai atmetė, iškėlė naujų klausimų, priimtinus jungė po kelis į vieną schemą, o kitų iš vieno darė kelis ir t.t. Buvo aišku, kad Susirinkimas užtruks ne vienerius metus. P. Jonas XXIII buvo aiškus ligonis. Jeigu jis ilgiau gyvens, kiti aplink jį veiks ir Susirinkimui darys įtaką savomis nuožiūromis, bet Popiežiaus vardu. Šioje sesijoje daugiausia pasireiškė ne nuosaikieji, o visoki ekstravagantai ir mėgstą kalbėti. Jie visai neslėpė savo sąmokslo Susirinkimą pakreipti jiems patinkančiu keliu. Iš šios sesijos vyskupai išvyko namo labai prislėgtos nuotaikos: vienas kitą klausinėdami, ar šis Susirinkimas galės iš viso būti pabaigtas ir ką gero jis duos, jeigu jame bus tokios pat nuotaikos, kokios reiškėsi šioje sesijoje.

Gruodis. 9 d. Prel. L. Tulaba, kolegijos rektorius, pakvietė visus Romoje gyvenančius į bendrą pobūvį vakarienės, atsisveikinti su grįžtančiais į Lietuvą. Kolegijoje turėjom susirinkti apie 5 valandą. Apie 3 valandą atėjo pas mane kun. S. Mažeika ir gana karštai mane užsipuolė, kad jie grįžtą atgal ne tik ne vyskupai, bet nė vienas nepakeltas net monsinjoru, kad jie nepriimti pilnateisiais Susirinkimo dalyviais, kad buvę traktuoti tarsi koki šnipai ir dabar grįžę tik paprastais kunigais, kokiais išvykę, ką jie pasakys Lietuvos žmonėms. Ačiū Dievui, aš nė kiek nesusijaudinau, paprašiau jį atsisėsti ir ramiai išklausyti, ką galiu atsakyti į jo užsipuolimus. Atsakiau jam maždaug taip:

1. Man neaišku, kodėl šiuos priekaištus sakai man, o ne Vatikanui.

2. Lietuvos žmonės džiaugsis, kad grįžote, kokie išvykote, nes visi žino, žinome ir mes, kad vykote ne Vatikano kviesti, net ne savo iniciatyva, o Maskvos parinkti ir atsiųsti. Jeigu būtumėte ką nors laimėję,

Lietuvos žmonės labai nusimintų manydami, kad ir Vatikano II Susirinkimui Maskva diriguoja, kaip jai patinka, jame pasodina, ką ji nori.

3. Pretenduodami į Vatikano II Susirinkimo dalyvius, parodėte neturį net elementariausio supratimo apie Bažnyčios Visuotinį Susirinkimą, kas jis yra.

4. Pats paaiškinki, koki jūsų santykiai su Maskvos patriarchu? Jis tuoj atšovė - jokie. Atsakiau ir aš esąs tikras, kad patriarchas jūsų nepažįsta, gal net negirdėjo, kad tokie iš viso egzistuojate. Jeigu taip, tai kieno pavedimu tuodu ortodoksų popai, čia atvykę tarsi patriarcho siųsti, ėmėsi žygių prieš jums atvykstant į Romą jus padaryti Susirinkimo dalyviais. Tik iš to mes ir sužinojome, kad atvykstate.

5. Kodėl Tu pats ir dar vienas iš jūsų slapukaudami kiekvieną vakarą vykdavote į Maskvos ambasadą?

6. Koki esate naivūs patikėję Maskvai, kad tik „tau vienam, ir niekam kitam pasaulyje, patikėta Maskvos misija patirti, ar Vatikanas sutiktų su Maskva kalbėtis". Kai Maskva to norės, tai ji turi savo ambasadą Romoje. Čia diplomatinio korpuso dekanas yra nuncijus, ir Maskvos ambasadorius, nori nenori, turi su juo dažnai susitikti ir būti su juo mandagus. Maskva, jeigu kada norės su Vatikanu kalbėtis, ras geresnių kelių negu jūs. O jūs visi keturi, lenkų Wiszinski, vengrų Homvasz, vienas čekas vyskupas esate parinkti tokiais „vieninteliais pasaulyje", kad Romoje skleistumėte Maskvos taikingumo dūmus, ką visi visą laiką ir darėte.

Jis staiga pašoko, ypač po paskutinio sakinio, ir karštai paklausė, ar aš sutinkąs tai pakartoti prie jo draugų kunigų. Man atsakius teigiamai, jis šaute šovė pro duris. Po kelių minučių grįžo su kunigais P. Bakšiu ir Č. Krivaičiu. Kan. J. Stankevičius nėjo ir neleido kun. R. Krikščiūno, tuo parodydamas savo nesiskaitymą su kun. S. Mažeika. Kun. S. Mažeika tuoj paprašė pakartoti, ką jam buvau sakęs, o anuodu gana nusigandę žiūrėjo, nesuprasdami, kas čia darosi. Jiems pakartojau, kaip kun. S. Mažeika atėjęs mane užsipuolė, ir iš eilės pakartojau, ką buvau sakęs kun. S. Mažeikai. Kun. Č. Krivaitis nepratarė nė žodžio, o kun. P. Bakšys pasakė tik tiek: „Na, vyrai, po velnių gi esame durni". Paprašiau juos nesijaudinti, aš visa tai pasakiau tik kun. S. Mažeikos išprovokuotas, išėmiau iš spintos butelį konjako, jį visą išgėrėme ir nuėjome visi kartu į kolegiją, kur jau rinkosi kunigai.

Tuo pat metu kan. J. Stankevičiui buvo skirta privati audiencija pas P. Joną XXIII, ir jis išvyko, lydimas kun. R. Krikščiūno. Tai dar labiau suerzino kun. S. Mažeiką ir kitus du. Kolegijoje pobūvio metu prasidėjo oficialios atsisveikinimo kalbos, kurias sudėjus visas ir dar tą įspūdį, kokį jos paliko, būtų buvę daug geriau, kad būtume to nedarę.

Turiu pareikšti, kad su kolegijoje gyvenusiais keturiais kunigais, ypač su kan. J. Stankevičium, mūsų santykiai buvo geri. Vieną sekmadienį užsidarėme mano kambaryje išsikalbėti Lietuvos Bažnyčios reikalais. Šis ir kiti pokalbiai bei jų prašymų rezultatai - gavau iš Vatikano keletą ypatingų privilegijų Lietuvai. Atsakymų originalai yra pas mane, o savu laiku ir savu keliu jų nuorašus esu perdavęs Lietuvos vyskupams ir diecezijų valdytojams.

Prieš išvykstant atgal į Lietuvą, mūsų konfratrus pakvietė į Vatikaną ir čia jiems davė Popiežiaus vardu jo asmenines dovanas kiekvienai Lietuvos katedrai - gana brangų arnotą, liturginį kunigo rūbą, dėvimą per Mišias. Parsivežę į kolegiją, jie buvo susirūpinę, ką daryti, nes Maskvoje už tai jie gali gauti vėjo, ir dovanos gali būti sekvestruotos. Jų klausiamas pasakiau savo nuomonę. Patariau tai vežtis ir, jeigu Maskvoje juos užsipultų, jų vietoje aš atsakyčiau: „Tai kaip jūs norite, ar kad Vatikane būtume pasakę, jog tokių dalykų mes negalime vežtis, kad jūs to neįleisite? Mes paėmėme, parvežėme, o jūs padarykite, ką išmanote, nors ir sudeginkite. Tik, jeigu kada būsime paklausti, kas su dovanomis nutiko, mes nemeluosime". Panašiai ir nutiko: Maskvoje juos užpuolė, negi jie tokie naivūs, jog nežiną, kad į Lietuvą tokių dalykų vežti negalima. Kunigai atsakė maždaug kaip kalbėjome, ir tai pagelbėjo. Muitininkai maskoliai tarėsi, skambino ir pagaliau leido rūbus vežtis ir padalinti katedroms.

10 d. mūsų draugus palydėjome į Romos aerouostą kelionei į Maskvą. Kartu su jais oro siunta buvo išsiųsta 13 valizų religinio turinio knygų ir visokių devocionalijų: apie trys tūkstančiai rožančių, keli tūkstančiai medalikėlių ir kt. Nuo savęs įdaviau po rožančių kiekvienam Lietuvos kunigui ir kiekvienai vienuolei. Visos tos valizos Maskvoje buvo konfiskuotos. Po kelių dienų jos visos pasiekė tuos, kam buvo skirtos, o kas tuo pasirūpino, gavusieji ir šiandien nežino. Kuris tai žinojo ir tai padarė, jau miręs (kan. J. Stankevičius).

Vėliau sužinojome, kad tie lietuviai kunigai buvo išlaikyti Maskvoje tris dienas ir tris naktis ir beveik be pertraukos dieną naktį tardomi. Jie turėjo duoti ne tik diena po dienos, o kiekvienos minutės apyskaitą, su kuo Romoje kada susitiko, ką kalbėjo, ką iš kitų girdėjo. Jie tai numatė, užtat kur ėjo, portfelyje visur nešėsi aparatą įrašyti viską į juostelę. Man jie tai buvo parodę. Tardomi leisdavo klausytis juostelę, kad sau palengvintų, nes kai tardomasis tik pasakodavo, tuoj darydavo priekaištą: „Vot, čia turbūt meluoji". Taigi kiekvienas namo grįžo išvargęs ne Romoje, o nuo tardymų Maskvoje.

Nesvetingai sutiko valdžios pareigūnai ir Lenkijos Wiszinski, ir Vengrijos Homwasz. Man pasakojo, kad iš Wiszinski viską atėmė ir davė jam parsivežti tik kelis šventus paveikslėlius ir kelis medalikėlius.

11 d. ilgiau kalbėjausi su Vatikano radijo lietuviškų programų komisija: kun. dr. V. Kazlausku, kun. dr. P. Braziu, kun. dr. J. Vaišnora. Šiuodu ir mons. K. Razminas man labai nusiskundė, kad esą labai sunku bendradarbiauti su kun. dr. V. Kazlausku. Besikalbant visiems kartu, paaiškėjo, kad ir vienų, ir kitų priekaištai turėjo pagrindo, bet pagrindinis trūkumas buvo stoka kunigiško atvirumo ir nuoširdumo: nebuvo nieko, ko nebūtų galima lengvai pataisyti gera valia.

13 d. Kongregacijoje Sancti Concilli gavau Lietuvos diecezijų valdytojams leidimą pasiskirti po tris patarėjus, kur sunaikintų Kapitulas.

15 d. parašiau devynis prašymus atitinkančioms S. Kongregacijoms, prašydamas įvairių privilegijų Bažnyčiai Lietuvoje.

17 d. Išskridau į Čikagą ir tą patį vakarą buvau jau savo kambaryje. Kalėdas ramiai švenčiau M H S, ir paskutines šioje vietoje po 11 metų.

1963 m.

Su kun. kapelionu J.Malin-Malinausku viename bute išgyvenome 11 metų. Gyvenome kaip du geri broliai. Per tą laiką tarp mudviejų neįvyko jokio nesusipratimo. Nežinau, ką jis pasakytų apie mane, o jis yra retas, pasigėrėtinas charakteris. Bent iš mano pažįstamų lietuvių ir nelietuvių kunigų aš nežinau kito tokio.

Kai seselės kazimierietės užsimojo statyti naują ligoninę (nors jų vyresniosioms pasakiau savo nuomonę, kad toje vietoje naujos ligoninės nestatyčiau, o kur nors toliau, nes po 15 - 20 metų čia bus jau pasiekę negrai), pakalbinau jas, ar ta proga jos nesutiktų pramanyti ir man porą

kambarių, už kurių įrengimą aš pasistengčiau atlyginti. Generalinė vyresnioji sesuo Teofilė man visada buvo prielanki, bet po mano užsiminimo po kiek laiko man pasakė, kad kurija nepritarianti mano apsigyvenimui ligoninėje. Ar tai buvo kurijos mintis, ar ne kurijos mintis, nesidomėjau, man užteko žinoti, kad mano prašymas nepriimtas. Gavęs tokį atsakymą, pradėjau tartis su kun. P. Juknevičium kartu pirkti kur nors arba namelį, arba sklypą ir namelį pasistatyti. Vienas gyventi nenorėjau. Prie mudviejų prisidėjo ir kun. J. Plankis. Daugiau bendrininkų neieškojome. Pradėjome dairytis, ieškoti, tačiau tyliai, nesikreipdami į jokius tarpininkus. Tačiau po kiek laiko sesuo Teofilė man pasakė, kad ji gavusi kardinolo sutikimą, jog aš galįs gyventi ligoninėje. Daviau seselėms pinigų ir nusprendžiau keltis ligoninėn, kai tik bus galima. Suprantama, tokiu mano sprendimu buvo patenkintas ir kun. J. Malin-Malinauskas: jam liks daugiau vietos ir niekas netrukdys, kaip būdavo iki šiol, pas mane besilankant visokiems žmonėms. Ligoninėje kapelianijai vieta buvo skirta trečiame aukšte tarp senos ir naujos ligoninės. Iš eilės penki kambariai su trimis atskirais įėjimais iš koridoriaus. Vidurinis kambarys numatytas svetainė, į vieną ir į antrą pusę po kambarį darbui ir galutiniai, be durų į koridorių, miegamieji. Man skirti kambariai į pietų pusę. Visų kambarių langai į vieną pusę - į vakarus, į Market Parką.

Ramiai atšventęs Kalėdas ir Naujuosius metus, sausio 2-ą beveik visą dieną kroviau į dėžes knygas tokia tvarka, kad galėčiau jas be sunkumų sudėti naujose lentynose.

Sausis. 3 d. ryte darbininkai vyrai visas mano knygas ir visus mano asmeninius daiktus pervežė skersai gatvę į Šv. Kryžiaus ligoninę. Mano gyventuose kambariuose M H S visi baldai priklausė kapelianijai, nebuvo asmeniški. Iš visų pasiėmiau į ligoninę rašomąjį stalą, kuris buvo ir yra mano tikslams labai patogus, o kapelianijai ir mokyklai jis nebuvo reikalingas - seselės leido paimti. Naujojoje vietoje visą dieną tvarkiausi rūbus ir knygas. Vakare viskas buvo pakankamai sutvarkyta.

6 d. pas lietuvius tėvus jėzuitus susirinkusiems lietuviams kunigams pasakojau įspūdžius iš Vatikano II Susirinkimo sesijos. Tomis temomis prakalbėjome kelias valandas.

<...>

Kovas. 4 d. pasijutau peršalęs ar influenca susirgęs. Labai susirūpi-

nau, nes buvau sutvarkęs kelionę pasimatyti įvairiose vietose su kunigais ir pasauliečiais Vašingtono koplyčios reikalais, patirti jų nuomones, sukelti susidomėjimą. Kelionės pradžia turėjo būti Grand Rapidse kovo 6 d. <...>

8 d. niekam nieko nesakęs išvykau autobusu į Detroitą. <...> Susirinkime paaiškinau Vašingtono koplyčios reikalus, projektą, išlaidų planą ir kt. Buvo nemažai paklausimų, buvo ir priekaištų, bet pokalbis buvo teigiamas.

<...>

14 d. priešpiečiais su prel. V. Miliausku jo auto išvažiavome į Wilks Barą. Kelyje patylėjęs jis nedrąsiai sako: „Bijau net pagalvoti, kiek kunigų atvyks ir ką iš jų išgirsime". Kai jis nuvyko pasikalbėti mūsų užsimojimo tema pas Skrantono vyskupą augziliarą, lenkų koplyčios komiteto pirmininką, tas jam atsakęs: „Vincent, keep away. Jeigu mes, turėdami 10 lenkų vyskupų ir tiek lenkų parapijų, nelengvai einame pirmyn, tai ką jūs padarysite". Aš papasakojau prelatui priešingą vyskupo Al Wiczisl nuomonę. Susirinko visi Skrantono diecezijos kunigai. Nedalyvavo tik kun. V. Kasakaitis ir J. Miliauskas, nes abu rimtai sirgo. <...> Kunigų pritarimas buvo vienbalsis. Kai kurie čia pat davė net auką pradinėms išlaidoms, kiti žadėjo projektą remti.

Kelionėje patirti įspūdžiai buvo drąsinantys. Jeigu buvo klausimų, tai galima sakyti, kad nebuvo sumanymui priešingų, išskyrus vieną kitą pasaulietį iš mūsų tremtinių. Baigęs šią iš anksto suplanuotą kelionę, 30 d. grįžau į Detroitą, kur buvau pažadėjęs šv. Antano parapijoje pravesti gavėnios rekolekcijas savaitę prieš Palmių sekmadienį.

Balandis. Taigi iki balandžio 7 dienos buvau Detroite. Dar vis jaučiau šiek tiek bronchito simptomų, bet dienomis būdamas laisvas pailsėjau, galėjau reguliariai pasinaudoti ir medicina, kad iki rekolekcijų pabaigos, Palmių sekmadienio, jau jausčiausi visai neblogai. Rekolekcijose žmonių dalyvavo daug. Jas pasiskyriau ir sau metinėmis rekolekcijomis.

8 d., pirmadienį po Palmių sekmadienio, grįžau į Čikagą ir Velykas švenčiau ramiai namie.

Nors Vašingtono šventovės administracijos **formalaus** teigiamo atsakymo dar neturėjome, bet kūrėme koplyčios planus ir skelbėme aukų

vajų. Susirašinėjau su mūsų menininkais, paprašiau talkon mūsų istorikų pasiūlyti savo nuomonių. Savotišką memorandumą pateikė Vilniečių sąjunga, kuri reikalavo, kad koplyčia būtų ne Šiluvos Marijos, o Aušros Vartų titulu. Į jų memorandumą niekad nebuvo atsakyta todėl, kad jie nežadėjo pinigais paremti, o tokių, kurie tik pataria, ką veikti svetimu geru, turbūt ne aš vienas nepaisau.

<...>

Gegužės 30 d. Šiandien parašiau Apaštalų Sostui užuojautą Kardinolų Kolegijos dekanui dėl P. Jono XXIII ligos. Taip pat šiandien parašiau kitą laišką ir pasiunčiau J. E. arkiv. Antonio Samore į Segretaria di Stato. Dar studijuodamas Romoje sužinojau, kad po Rusijos revoliucijos Maskvos patriarchas Tichonas buvo parašęs P. Benediktui XV įdomų laišką apie Rusijos tikinčiųjų nuotaikas, kai kurias sugestijas Romos Bažnyčiai ateityje, ypač apie Rusiją. To laiško turinį žinojau, bet ir Vatikane nebuvo žinoma, kaip tas laiškas iš Rusijos pasiekė arkiv. P. Karevičių ir iš jo Romą. Išsikalbėjus su mons. J. Končiumi, jis pasipasakojo, kaip lietuvių grąžinimo reikalais jo misijos proga Rusijoje jis kalbėjosi su patriarcho Tichono artimaisiais, tie juo pasitikėję ir įdavę laišką kaip nors persiųsti į Vatikaną. Jis tą laišką parvežęs ir perdavęs arkiv. P. Karevičiui, nors jo turinio nežinojęs, laiškas buvęs užklijuotas.

<...>

Rugpjūtis. 16 d. Šią vasarą gana daug dirbau užsidaręs kambaryje. Vatikano II Susirinkimo komisijos atsiųsdavo tiek medžiagos, kad neretai padirbėdavau iki vėlyvos nakties.

Rugsėjo pabaigon išskridau į Romą. Man esant Niujorke, atvyko iš Vašingtono mons. Grady, šventovės rektorius, archit. Kennedy. Susirinkome hotelyje. Prel. P. Juras, prel. J. Balkūnas, prof. V. Jonynas. Aptarėme koplyčios dekoravimą. Buvo kilęs karštas ginčas tarp abiejų pasauliečių, bet man pavyko netikėtai ramiai ir sklandžiai tą pokalbį taip pakreipti ir pabaigti, kad prel. P. Juras net stebėjosi. Tą patį vakarą išskridau į Romą.

29 d. prasidėjo Vatikano II Susirinkimo 2-oji sesija. Nebandysiu pasakoti įspūdžių iš naujo Popiežiaus Pauliaus VI pirmųjų pasirodymų. Mus visus tiesiog stebino jo nedrąsus kuklumas. Manau, kad kas nors tai geriau parašys, negu aš sugebėčiau.

Vėl atvyko tie patys kunigai iš Lietuvos. Šį kartą Maskvoje buvo jiems pasakyta negyventi mūsų kolegijoje, toliau laikytis nuo manęs. Maskvos ambasada apgyvendino juos sename hotelyje šalia gelžkelio stoties. Apleistuose, nešvariuose kambariuose nebuvo vandens, praustis reikėjo eiti į koridorių, dviaukštės geležinės lovelės, kaip būna kalėjimuose. Hoteliuką nuomavo Maskvos ambasada, tad aišku, kad kiekviename kampe buvo ir mikrofonai, ar bent tuo tikėjo mūsų kunigai. Tokios sąlygos, gatvės triukšmas neleisdavo jiems užmigti. Po kelių naktų jie pareiškė, kad arba jie vyksta atgal, arba turi būti jiems leista apsigyventi kitur. Rusai leido. Teko tarpininkauti Susirinkimo butų komisijoje, ir jiems buvo duoti kambariai už Tiberio Milvio tilto, priemiesčio hotelyje, bene Čezare Agoste. Čia gyveno ir daugiau Susirinkimo dalyvių. Čia gyvendami, vieną kartą sekmadienio popiečiu jie patys man įtikinamai parodė, kaip jie vienas kitą turi sekti. Žinoma, kiekvienas iš jų žinojo, kurį jis seka, bet kaszin, ar visi žinojo, kuris seka jį. Kan. J. Stankevičius žinojo ir mane tuo įtikino, kad jį seka kan. P. Bakšys.

Spalio 3 d. paraišiau prašymus gauti Šv. Tėvo palaiminimus kunigams Lietuvoje, švenčiantiems kunigystės 50 metų.

Lapkritis. 26 d. Privati audiencija pas P. Paulių VI. Vienas iš svarbiausių mano prašymų buvo gauti Europos lietuviams vyskupą. Vienas iš motyvų, kurį aiškinau Šventajam Tėvui, buvo, kad pasaulyje turime mažai diplomatinių atstovybių, iš patirties žinau, kad vyskupas visur gali prieiti, bet aš vienas visame pasaulyje negaliu spėti dalyvauti net svarbesniuose lietuvių gyvenimo įvykiuose. Šventasis Tėvas atsakė mano mintį suprantąs ir man pažadėjo vyskupą. Pasikalbėjimas buvo nuoširdus. Šventasis Tėvas buvo paprastas, kuklus, kuo jis pasižymėjo būdamas aukštose pareigose Sekretarijoje.

Ta proga prisiminiau vieną įvykį, kuris mane nemaloniai nuteikė, tik nežinojau, ar Šventasis Tėvas tai prisimine. Studijuodamas Romoje 1930 - 1935 m., neturėjau nei laiko, nei ypatingų reikalų, nei palinkimo ieškoti pažinčių su Vatikano pareigūnais. Vasario 16-osios ir kitomis progomis esu susitikęs mūsų atstovybėje su kardinolais E. Pacceli, J. Pizzardo ir kt., bet su tada paprastu kunigu Montini nebuvau pažįstamas, nors jo pavardę gerai žinojau, pažinojau iš matymo. Lankantis Romoje 1947 metų pavasarį, Grigaliaus universitete buvo minima neatsimenu kokia

sukaktis. Kaip buvęs alumnas, buvau ir aš pakviestas. Neatsimenu, kaip jie sužinojo, kad tomis dienomis esu Romoje. Skirtą valandą nuvykau, kaip vyskupas, buvau pagarbiai sutiktas paties rektoriaus, palydėtas į pačią pirmąją eilę. Netrukus rektorius atlydėjo liesą kunigą Giovanni Montini iš Vatikano Sekretarijos ir pasodino šalia manęs. Pasisveikinome. Jis buvo nekalbus, man nebuvo kaip jį daugiau kalbinti, netrukus prasidėjo programa, tad mudu taip beveik ir nepasikalbėjome. Po oficialios dalies pobūvyje susitikau buvusių mano profesorių, studijų draugų, tad ir neteko padoriau pasikalbėti su kunigu Montini. Pirmą kartą ilgiau ir konfidencialiau pasikalbėjau dabar su juom - jau su Popiežium.

Prieš audienciją su Šv. Tėvu įteikiau arkivyskupui Angelo Dell'Aqua iš anksto mano parengtą sąrašą kandidatų, tinkančių į vyskupus, iš viso 12 asmenų: iš visų Lietuvos diecezijų ir vienuolijų kunigų, neaplenkiant ir saleziečių. Pirmuoju įrašiau prel. L. Tulabą, kolegijos rektorių. Kaip vėliau patyriau, Vatikane svarstant šį mano prašymą ir kandidatą į vyskupus, pirmuoju ir buvo svarstytas prel. L. Tulaba. Kardinolas J. Pizzardo pareiškė, kad jis labai norėtų matyti prel. L. Tulabą vyskupu, jeigu tai suderinama su rektoriavimu. Jeigu šios dvi pareigos nebūtų suderinamos, tada pirmiausia jis turįs likti kolegijos rektorium. Dėl suprantamų priežasčių jis negalėjo būti kartu ir vienose, ir kitose pareigose, tada buvau paklaustas, kurį kandidatą siūlau po jo. Konfidencialiai visa tai pasakiau prel. L. Tulabai. Matyt, jis nebuvo tuo patenkintas, bet šį mano pranešimą priėmė ramiai ir abu kartu tarėmės, ką siūlyti pirmuoju kandidatu. Abu sutarėme, kad bus geriausia pasiūlyti tada tėvų marijonų vicegenerolą kun. dr. Praną Brazį. Taip ir padariau.

Apie lapkričio vidurį Romoje įvyko metinė Amerikos vyskupų konferencija. Gįžęs iš jos vakare arkiv. O'Hara, nuncijus Airijoje, per vakarienę Kolegijoje priėjęs prie manęs, sveikino su laimėjimu, kad nutarta Vašingtone, Švč. Marijos tautinėje šventovėje, leisti lietuviams įrengti koplyčią mano atsakomybe. Mat anksčiau ta pati koplyčia buvo žadėta Amerikos ukrainiečiams, bet mirusio Filadelfijos arkivyskupo metropolito įpėdinis paprašė trejų metų apsisprendimui. Rytojaus dieną Bazilikoje prieš sesijos pradžią priėjęs prie manęs Vašingtone D. C. arkiv. P. O'Boyle pranešė man tą patį ir klausė, ar aš galiu tikėtis surinksiąs reikiamą sumą (šventovei 250 000 $). Atsakiau, kad 60 000 $

galiu jau dabar garantuoti. Jis apsidžiaugė ir mane sveikino. Tą pat dieną susitikęs sveikino mane ir kardinolas Fr. Spelman. Nors formalus atsakymas buvo gautas tik dabar, bet aš tikėjausi teigiamo atsakymo ir todėl rengėme projektus, rinkome pinigus. Nesuprantamai delsė prof. V. Jonynas. Per tai dalis darbų teko Elskui ir Kašubai. Išvykdamas į Romą, prof. V. Jonynui ultimatyviai pasakiau, kad jeigu grįžęs prieš Kalėdas iš Romos rasiu jo darbus nepadarytus, jo atsisakysime. Tai padėjo.

30 d. Lietuvos vyskupų prašomas parašiau Apaštalų Sostui prašymus **dispensos a matrimonio rato non consumato** 23-ims šeimoms Lietuvoje.

Gruodis. 3 d. Įkalbėjau kalėdinį žodį Lietuvai per Vatikano ir „Amerikos balso" radio.

4 d. baigėsi Vatikano II Susirinkimo 2-oji generalinė sesija (taip tada vadinosi). Prieš kelias dienas atvyko iš Lietuvos iš viso 12 asmenų: kun. dr. J. Labukas, dar du kiti kunigai ir būrys „korespondentų". Jie atvežė daug reikalavimų kan. J. Stankevičiui: kad šis išrūpintų jiems privačią audienciją pas Popiežių, kad jis pats, Bakšys ir Krivaitis būtų paskirti vyskupais. Iš jų grupės mane konfidencialiai prašė, jog padaryčiau taip, jeigu galiu, kad jie nelaimėtų nieko, ko prašo. Pats kan. J. Stankevičius jų vengė. Kai jie paskyrė vakarą pasitarimui, kan. J. Stankevičius su savo sekretorium (kun. R.K.) važinėjosi iki vidurnakčio tramvajum po Romą, kad anie negalėtų jo surasti. Man pavyko gauti privačią audienciją vienam kan. J. Stankevičiui, o svečiai iš Lietuvos buvo paskirti audiencijos su Don Orionės mokyklų mokytojų ir mokinių grupe. Iš Lietuvos tie buvo atsivežę lyg iš Rugieniaus, Maskvos įgaliotinio religijos reikalams Lietuvoje, dovaną Popiežiui: medžio lentoje suklijuotų gintaro gabalėlių Aušros Vartų Marijos paveikslą. Kanauninkai P. Bakšys ir Č. Krivaitis kreipėsi į mane, kaip tą dovaną Popiežiui įteikti, nes su jais audiencijon kan. J. Stankevičius nevyksta - priimamas atskirai, tad tas uždavinys tenkąs jiedviem. Patariau nutaikyti momentą pasisveikinimo metu, jeigu Šventasis Tėvas sveikinsis asmeniškai su kunigais, įteikti tai Šventajam Tėvui ar jo sekretoriui ir trumpu žodžiu paaiškinti, kas ir nuo ko. Tačiau audiencijoje per minią italiukų jie neprasimušė iki Popiežiaus, stovėję už nugarų ir gal nedrįsę patys eiti priekin, gal manę, kad juos kas nors prives arčiau Popiežiaus. Audiencijai pasibaigus, išsiskirstant palikę paveikslą

audiencijos salėje ant stalo ir kažkam pasakę jo paskirtį. <...>

9 d. išskridau į Čikagą.

1964 m.

Vasaris. 9 dieną buvau prašytas atvykti į Rokfordą, Ilinojuje, lietuvių bendruomenės Vasario 16-osios minėjimą, laikyti Mišias, dalyvauti programoje. Žinodamas klebono kun. J. Reikaus charakterį ir jo antilietuviškumą, prašiau mano kvietėjus pasitarti su vyskupu Lane, nes be jo žinios man nederėtų vykti. Vyskupas parašė man laišką, sakydamas, kad jis norėtų, kad aš atvykčiau. Pasitaręs su vyskupu telefonu, pažadėjau lietuviams atvykti ir parašiau laišką klebonui. Jis neatsakė. Telefonu susitarėme, kad mano Mišios bus vasario 9 d., sekmadienį, 12 valandą. <...> Per Mišias keliais žodžiais angliškai supažindinau nelietuvius su šių pamaldų ir mano apsilankymo prasme. Man tik pradėjus kalbėti lietuviškai, klebonas nuėjo į zakristiją, išjungė garsiakalbį ir išėjo į kleboniją. Bažnyčia nedidelė, visi girdėjo mane ir be garsiakalbio. Po Mišių jis nepasirodė, aš nėjau jo ieškoti, nuvykau su lietuviais tiesiai į jų salę netoli bažnyčios. Minėjime mano kalba buvo pagrindinė. Klebonas nepasirodė, niekas apie jį viešai nekalbėjo, bet jaučiau žmonių nepasitenkinimą iki užsigavimo. Prieš išvykdamas patariau rimtesniems vyrams nedaryti iš to „istorijos", o ramiai, objektyviai ir trumpai parašyti apie viską vyskupui ir Apaštaliniam Delegatui. Nors ir nemačiau, bet jie turbūt taip ir padarė, nes vasarą gavo vyskupas iš Romos įsakymą kun. J. Reikų iš tos parapijos paleisti ir surasti kitą lietuvį kunigą. Apie tai buvau informuotas ir aš. Vietoje kun. J. Reikaus buvo paskirtas kun. P. Daus /Daukus/. Apaštalinis Delegatas Vagnozi parašė jam laišką, linkėdamas suburti lietuvius, laiško nuorašą atsiuntė ir man.

<...>

Birželis. 7 d. Dvi Konfirmacijos grupės St. Pius X (Lombarde, Džoliete). Pirmoji grupė buvo vadinamųjų atsilikusių vaikų, apie 80, įvairaus amžiaus, suvežtų iš apylinkių, net iš Čikagos. Amžius: 10 - 18 metų. Jau įeidamas procesijoje pastebėjau graudžiai verkiančių. Tai tų vaikelių tėvai. Prieš Konfirmaciją pamokslą pasakė kun. benediktinas iš Lislio, kalbėjo teologiškai apie sakramentą, be jokios aliuzijos į tuos jaunuolius. Manau, kad jis išmintingai pasielgė. Konfirmuodamas mačiau jų nenormalumo visokių laipsnių, tačiau manęs tai nejaudino. Buvau

su tuo apsipratęs iš vikaravimo Kalvarijoje laikų, kur tada buvo vienintelė psichiatrinė ligoninė ir tekdavo ten lankytis, kad ir ne kasdien, tai vis tiek dažnai. Mane jaudino sveikų verksmas. Baigęs Konfirmaciją ir atkalbėjęs maldas, paprašiau valandėlei visus atsisėsti. Teko pasistengti, kad pats nesijaudinčiau. Iš anksto apie tai nieko negalvojęs, pakalbėjau maždaug šitaip: Matau jūsų tarpe verkiančių. Tai šių vaikelių savieji. Ko jūs verkiate? Jie visi pakrikštyti, gal visi priėmę ir dar ne kartą priims Šv. Komuniją, dabar suteiktas Šventosios Dvasios sakramentas. Jie gal visi nėra padarę ir gal niekad nepadarys net mažos nuodėmės. Ar ne labiau reikėtų verkti tų, kuriuos vadiname brilliant children? Mirtis visiems netolima, visų gyvenimą pabaigia, o kas mums gero liks po jos: ar mūsų talentai, ar sielos nekaltumas? Dėl ko bus daugiau garbės Dievui ir patiems daugiau laimės ir džiaugsmo? Taigi neverkite nei šiandien, nei niekad. Kas daugiau gavo, iš tų bus daugiau ir pareikalauta. Sielos visų nemirtingos. Šiuos vaikelius mylėkite ir gerbkite net daugiau negu talentinguosius. Po to gavau kelis laiškus. Viena mokytoja, kuri rašo buvusi vienos mergaitės globėja, mane mačiusi pirmą kartą. Mano žodžiai jai padarę didelį įspūdį ir ji mananti, kad aš esąs labai drąsus žmogus. Parašė padėkos laišką ir ten dalyvavęs Džolieto generalinis vikaras, ir vėliau viena proga man pasakojo, kad mano kalbą jis pakartojęs viename diecezijos kunigų susirinkime.

<...>

Rugsėjis. 10 d. atskrendu į Romą. Sužinojau, kad kan. J. Stankevičiaus rusai neišleido. Su kun. P. Bakšiu ir kun. Č. Krivaičiu atvyko kun. Barauskas iš Telšių. Taigi nebeliko nė vieno iš Lietuvos, kuris Susirinkime dalyvautų kviestas Apaštalų Sosto.

13 d. pavakare Kryžiaus procesija iš Šv. Kryžiaus bazilikos į Koliziejų. Kryžių nešė Šventasis Tėvas Paulius VI, visi vyskupai ėjome procesijoje paskui jį.

14 d. Sesijų pradžia. Jau pirmosiomis dienomis pajutome, kad buvę triukšmingieji liberalūs kalbėtojai pritilę: Doefner, Suenons, Alfrink ir kt.

11 d. kalbėjau per Vatikano radiją apie Marijos Motinystę.

Spalis. 22 d. Ryte Bazilikoje prieš sesijos pradžią pasistengiau sutikti kard. James Fr. L. McIntyre ir paskui Hamiltono vysk. J. Ryan.

Prašiau vieną dėl kun. J. Kučingio, kitą dėl kun. J. Tadarausko, kad juodu gautų kokį nors pagarbos titulą iš Vatikano. Kardinolas J. Fr. L. McIntyre pritarė ir pažadėjo padaryti, kas reikia, o vysk. J. Ryan trumpai atsakė: „Na, tada jis turėsiąs daug tokių padaryti, o to jis nenorįs". Ir nenorėjo su manim kalbėti.

<...>

Sesijos pradžioje priėjo prie manęs mons. Willebrand, kardinolo Bea sekretorius, ir man pasakė, kad Bazilikoje esą du rusai ortodoksai kunigai stebėtojai ir norėtų su manim konfidencialiai pasikalbėti, bet kad niekas nežinotų. Gerai, sakau, eikite, sutarkite vietą čia, Bazilikoje, ir pasikalbėsime. Ne, jis atsakė. Jie norėtų kur nors užmiestyje, kad niekas nežinotų, nematytų. Aš atsakiau, kad tokio pasimatymo man nereikia. Ar garantuoji, klausiu jį, kaip ir kuo toks pasimatymas gali baigtis? Aš nuvyksiu vienas, jie atvyks visa gauja iš Maskvos ambasados ir mane arba nužudys, arba pagrobs. Jis nustebęs klausia, ar tu jais nepasitiki? Ne, atsakiau, jeigu nori čia, Bazilikoje, galime pasikalbėti, o kitur ne ir man jie visai neįdomūs, jokių paslapčių tarp mūsų negali būti, išskyrus kokią nors kreivą jų intenciją. Monsinjoras nustebo ir buvo aiškiai nepatenkintas. Vėliau šį visą įvykį smulkiai aprašiau ir įteikiau arkiv. A. Samore.

Daugiausia mons. V. Mincevičiaus padedamas parengiau netrumpą, apie 20 puslapių pranešimą apie Bažnyčios padėtį Lietuvoje. Mons. V. Mincevičius išvertė į italų kalbą, ją peržiūrėjo jo E L T O S bendradarbis italas, padauginome ir išsiuntinėjome ar į butus išnešiojome visiems Susirinkimo dalyviams. Tai buvo padaryta su Vatikano ir Susirinkimo prezidiumo žinia.

<...>

Lapkritis. 14 d. laikiau Mišias prie šv. Petro karsto. Pasistengiau tai padaryti su mintimi, kad pavasarį man sukaks 25 metai vyskupavimo, kaip nors kitaip minėti nemaniau ir nenorėjau, tad norėjau pats sau tai priminti panašiais išgyvenimais.

Tomis dienomis susitikau Bazilikoje Bombėjaus kardinolą Valeriano Gracias ir pasakiau norįs formaliai įregistruoti lietuvių dalyvavimą Bombėjaus Pasauliniame Eucharistiniame Kongrese gruodžio mėnesį. Jis atsiuntė pas mane jauną savo sekretorių, kurį buvau sutikęs anksčiau, kai jis studijavo Romos Akademijoje ir artimai bendravo su kun. A. Bač-

kiu. Prel. L. Tulaba ir kai kas iš Vatikano mane labai gąsdino, kad nevažiuočiau į Bombėjų. Prel. L. Tulaba kiek anksčiau kelionėje po tuos kraštus labai sirgo - apsinuodijo vandeniu ar maistu. Žinojau, kad Vatikane daug nepalankių žadamai Šv. Tėvo kelionei į tą kongresą. Aš vis tiek buvau nusiteikęs vykti ir pamažu tvarkiausi. Su Pan American agentu aptariau visą kelionės planą, kur ir kiek laiko sustosiu, jis man atvežė visai kelionei orlaivio bilietą su raide I-important, kas kelionėje turėjo praktiškos reikšmės. Kur sustojau tik vienai dviem naktim, visur buvo veltui geras hotelis, specialus limuzinas. Deramu laiku pasirūpinau gauti visus reikalingus skiepus, kurių kelionėse niekad nepamiršdavau, nes tai buvo mano paties sveikatos saugumui, o ne tušti formalumai.

3-oji Sesija buvo tokia, kad vieną rytą, mums laukiant autobuso vykti į Baziliką, Seilemo Australijos vyskupas Lyon man sako: „Žinai, atrodo, kad iš Susirinkimo grįšime katalikai. O po pirmos sesijos atrodė, kad išsiskirstysime protestantai".

Sesija baigėsi lapkričio 21 dieną.

Prisikalbinau prel. L. Tulabą vykti su manim nors į Šventąją Žemę, pasiūliau apmokėti jo kelionę. Vykti sutiko, apmokėjimo nenorėjo priimti, bet tai padariau. Jis neturėjo jokio intereso vykti, o man tai buvo didelė pagalba, nes ten jis jautėsi kaip namie.

22 d. išskridome iš Romos į Beirutą, kur, praleidę porą dienų, lankę istorines vietas, antros dienos vakare skridome į Jordanijos Jeruzalę. Nusileidome ne Jeruzalėje, bet Amane, nes Jordanijos Jeruzalės aerouostas be jokių šviesų, nusileisti galima tik dieną. Iš Amano į Jeruzalę keleivius vežė limuzinai, lydimi ginkluotų arabų, nes pasitaiką kelyje užpuolimų, apiplėšimų. Jeruzalėje apsigyvenome nedideliame ir dar nebaigtame hotelyje netoli nunciatūros. Viešbučio savininkai buvo amerikiečių šeima. Nunciatūroje radome labai „karštą" atmosferą. Vatikano II Susirinkimo toje sesijoje nebuvo priimtas kardinolo Bea projektas žydų klausimu. Arabai katalikai ir nekatalikai pyko, kad apie žydus per daug kalbėta. Žydai pyko, kad nebuvo priimtas kardinolo Bea pareiškimas. Į nunciatūrą plaukė viena po kitos telegramos su kietais protestais. Daugelis katalikų bendruomenių telegramomis pranešė išstoją iš Romos Katalikų Bažnyčios. Mons. C. Baldicci jaudinosi, nežinojo, ką daryti. Žinoma, visa tai siuntė į Romą, į Vatikaną. Įspūdis buvo tikrai nemalonus, kol paaiškėjo, kad visos tos telegramos yra vieno asmens, vieno kunigo.

Žydų būdingiausia reakcija gal buvo laikraštyje „Herald". Viename numeryje išspausdino du straipsnius Rabinų Akademijos profesorių: vienas rabino, kitas pasauliečio. Rabino straipsnis, kaip reakcija į Vatikano II Susirinkimo gestą, buvo gana standartinis. Pasaulietis profesorius drąsiai ir atvirai patarė žydams peržiūrėti savo Talmudą, jeigu jie tikisi ir laukia krikščionių broliško nuoširdumo. Nuoširdumas turi būti abipusis, o Talmudas esąs to kontradikcija. Žydai esą labai naivūs, manydami, kad krikščionys nežino, ką Talmudas kalba apie krikščionis.

<...>

Ne tik Kongreso programoje dalyvaudamas, bet ypač Popiežiaus atvykimo ir jo išvykimo proga mačiau, kaip tada ne tik Popiežiaus reikalus tvarkė, bet ir visą Bombėjų valdė, neišskiriant policijos ir didelių ponų, kun. Povilas Marcinkus. Reikia pripažinti, kad jam tai puikiai pavyko. Jis čia atvyko keliom savaitėm prieš Kongresą. Po chaoso lankant Šventąją Žemę, Vatikane daug kas bijojo, kad Indijoje gali būti net daug blogiau. Jeigu ne organizuota iš anksto tvarka, jeigu ne griežtas, nors ir mandagus kun. P. Marcinkus, Popiežius niekur nebūtų buvęs laiku. Tikrai pelnytai Popiežius jį paskelbė prelatu dar Bombėjuje, vos įžengęs į orlaivį. Tai miniu, nes prelato laipsnio tarnautojų tada Sekretarijoje nebuvo, tik monsinjorai.

<...>

1965 m.

Vasaris. 2 d. Klivlende dalyvavau kun. V. Vilkutaičio kunigystės 50 metų sukakties paminėjime. Jis jau atsisakęs klebono pareigų, gyvena klebonijoje, jo vietoje klebonu yra kun. Boleslovas Ivanauskas, buvęs mano mokinys Vilkaviškio kunigų seminarijoje.

<...>

13 d. Audiencijoje pas Šventąjį Tėvą jis pranešė, kad prel. L. Tulaba paketas į Apaštalinius Protonotarus. Tai padaryta, kad parodytų, jog ir vyskupą renkant jo vardas nebuvęs antraeilis. Audiencijoje dalyvavo ir daugiau maldininkų, rodos, argentiniečių grupė. Audiencijos pabaigoje Popiežius sveikinosi asmeniškai su dalyviais ir pats pasiūlė nusifotografuoti su lietuviais. Aplink jo kėdę negalėjo tilpti visi - parinkome kunigus ir kelis pasauliečius. Popiežius, žiūrėdamas į kitus stovinčius, sako man: „Tas dvi su tautiniais rūbais paimti". Tai buvo p. Birutė Venckuvienė iš

Paryžiaus ir p-lė Augustaitytė iš Miuncheno. Pastačiau Venckuvienę iš dešinės pusės po vysk. P. Brazio, o aš, truputį pasitraukęs į užpakalį, pastačiau Augustaitytę Popiežiaus kairėje.

<...>

15 d. vakare skridau virš Afrikos į Rio de Žaneirą dalyvauti P. Amerikos lietuvių kongrese. Naktį valandai orlaivis sustojo Dakare, paskui tik Brazilijoje. Priešpiečiais pasiekėme Rio de Žaneirą, čia pakeitę lėktuvą, išskridome į San Paulą. Tame pačiame orlaivyje skrido ir ministeris S. Lozoraitis. Jis, kiek mačiau, nes sėdėjome ne kartu, miegojo, o aš nemigau ir šią naktį.

<...>

Lietuvių kongreso programa ir visa eiga buvo neblogi, bet iš spaudos, radijo, TV padarytos propagandos atrodė, tarsi būtų koks grandiozinis įvykis, liečiąs visą Braziliją. Tai buvo prel. P. Ragažinsko veikla. Lankantis pas civilinę valdžią, Bažnyčios hierarchijos asmenis, jautėsi, kad čia prel. P. Ragažinsko įtaka panaši į prel. L. Tulabos, kun. V. Mincevičiaus Romoje, kunigų N. Salduko, Matučio, M. Tamošiūno Kolumbijoje, o gal net kai kuriuos iš jų ir pralenkiąs. Nors jis pats visada tylus, apie savo santykius niekad neužsimenąs, bet tai jautėme visi ir visur.

<...>

Balandis. Grįžęs iš P. Amerikos radau liūdną žinią - mirtinai sirgo kardinolas A. G. Meyer.

7 d. aplankiau jį Gailestingumo ligoninėje. Sąmonės jis jau neturėjo. Pasimeldžiau, su ten sėdinčiu jo sekretorium abu apsiverkėme, palaiminau. Tai buvo paskutinis pasimatymas su kardinolu, kuris buvo visų gerbiamas Čikagoje, Vatikano II Susirinkime iš pat pradžių laimėjo visų pagarbą ir prielankumą, kurio žodis visada buvo trumpas, turiningas ir įtikinamas. Tačiau praėjusioje, 1964 metų sesijoje, visi atkreipė dėmesį į pasikeitusį jo charakterį. Vėliau sužinojau, kad jau senokai jį kankino galvos skausmai, nemigos, kad nuo skausmų turėdavęs nuolat vartoti medikamentus. Nustatė, kad jo smegenyse išaugusi votis tumoras, tokioje vietoje, kad pagelbėti nebuvo galima.

9 dieną pasklido žinia, kad kardinolas A. G. Meyer mirė. Man ypač gaila to žmogaus dėl jo išsilavinimo ir sveikų sprendimų. Ypač posusirinkiminiu laiku jo protas ir dvasia būtų buvę labai naudingi ne tik Čikagai, bet ir platesniam pasauliui.

Gegužė. 19 d. Šv. Kryžiaus bažnyčioje mano pontifikalinės Mišios, minint mano vyskupavimo 25 m. sukaktį. Lietuvių kunigų ne tik iš Amerikos, bet Kanados, net Romos dalyvavo gražus skaičius. Iš vyskupų dalyvavo: Cletus O'Donnelli, Čikagos arkid. administratorius, Aloysas Wiczislo, Raymond Hillinger, Martin McNamara, Džolieto vyskupas, marijonų kongregacijos generolas, vyskupas Pranciškus Brazys, mons. Povilas Marcinkus, kuris perskaitė P. Pauliaus VI sveikinimą ir raštą, man suteikiantį garbės titulą *Assistens Solio* - Sosto Asistento.<...>

Gruodis. 8 d. baigėsi Vatikano II Susirinkimas.

Pabaigos iškilmės vyko lauke - prieš Šv. Petro baziliką. Procesijai apsirengti ir susirikiuoti vyskupai susirinkome Bazilikoje. Man besirengiant, J. E. kardinolas Julius Doefner, Miuncheno ir Freizingo arkivyskupas, priėjo prie manęs ir, tvirtai spausdamas man ranką, pasakė: „Sveikinu ir dėkui tau už drąsą. Ne viską laimėjai ko siekei, bet laimėjai daugiau negu žinai". Jis buvo vienas iš Susirinkimui pirmininkavusių ir, matyt, buvo viską skaitęs, ką kada Susirinkimui parašiau. O parašiau gana daug. Tiesa, kalbėjau tik vieną kartą pirmoje sesijoje, ir tai nesvarbiu klausimu: apie spaudos, radijo, TV svarbą.<...>

Gaila, kad turiu ne visus nuorašus to, ką parašiau pasiruošimo metais, būdamas vienoje iš paruošiamųjų komisijų ir paskui jau Susirinkimo eigoje. Buvau prisiekęs paslaptį ir stengiausi ją ištikimai tesėti. Pasitaikė tokių, kurie buvo mažiau skrupulingi negu aš. Taigi ne vieną mano parašytų dalykų ras tik skaitą Vatikano archyvuos surinktą Susirinkimo medžiagą. Prel. L. Tulabą buvau užregistravęs asmeniniu patarėju - toks buvo leistas, - sesijų metu rašydamas apie daugybę klausimų, su juo tariausi, tačiau ką rašiau prieš Susirinkimo pradžią, pertraukų metu grįžęs į Čikagą, rašiau vienas sau, niekas nėra to skaitęs. Susirinkimo priimtuose nutarimuose, jeigu tai būtų ir ne mano vieno mintys, tai yra nemažai minčių, kurias esu įteikęs raštu Susirinkimui. Daugiau mano parašytų dalykų buvo perduota Kanonų kodekso peržiūrėjimo komisijai. To naujo Kodekso dar neturime, bet esu tikras, kad kai kurie mano siūlymai bus priimti.

Kelis mano raštus, kurių nuorašų neturiu, paminėsiu.

1. Atidarant Susirinkimą, buvo pateiktas P. Jono XXIII parengtas pasveikinimo žodis pasauliui Susirinkimo vardu. Projekte buvo paminė-

ta ir Tylos Bažnyčia. Lenkijos kardinolas Wiszinski, Vengrijos vyskupas Homvasz ir vienas Čekijos vyskupas pasisakė prieš tai, jie tiesiog prašė Tylos Bažnyčios neminėti. Anot jų, Rusijoje ir visame komunistiniame pasaulyje dabar vyksta ryškus persiorientavimas Bažnyčios atžvilgiu ir nereikia reikalo gadinti, komunistų erzinti. <...> Reikia konstatuoti, kad, jau nekalbant apie anuos Vengrijos ir Čekijos vyskupus, kurie ir namie buvo žinomi kaip prisitaikantys, Lenkijos kardinolas Wiszinski buvo toks pat naivus, kaip ir iš Lietuvos atvykę kunigai, - tikėjo, kad Maskva nuoširdžiai nori susitarimo su Roma. O buvo tai tik bandymas paleisti susirinkusiems dūmų į akis.<...>

Antras mano stiprus raštas, kuris prel. L. Tulabai atrodė per stiprus, buvo atsakymas į kardinolo Bea pateiktą tekstą žydų klausimu. Tame tekste žydus atsiprašė visos Katalikų Bažnyčios vardu. Aš savo rašte pareiškiau, kad visa Katalikų Bažnyčia neturi už ką žydų atsiprašyti. Jeigu kurio krašto tikintieji jaustųsi, kad jų krašto Bažnyčia turi už ką atsiprašyti, tegul sveiki atsiprašo. Tačiau reikia gerai pagalvoti, ar toks gestas būtų užtarnautas net viso Vokietijos Episkopato vardu. Vokietijoje katalikai žydų nepersekiojo, o tai darė pačių žydų nubedievinti buvę krikščionys. Žmonės, padaryti gyvuliais, vėliau ar anksčiau už tai atsikeršija tiems, kurie juos tokiais padarė. Jeigu kardinolo Bea siūlomas tekstas nebus pataisytas, esant reikalui, aš viešai protestuosiu kaip Susirinkimo dalyvis. Įdomu, kad tas pirmas tekstas buvo labai greitai pakeistas, turbūt pačios Komisijos, kardinolui sutinkant, nes pakeitimams viešai jis neprieštaravo.

Vos tik buvo priimta Liturginių reikalų konstitucija, tuoj padariau žygių aprobuoti viešam naudojimui prel. G. Bartkaus parengtus lietuviškus Mišių tekstus „Būk mums malonus". 1964 m. kovo 14 d. gavau teigiamą atsakymą.

Tų pačių, 1964 metų, pradžioje suorganizavau lietuvių Liturginę komisiją rengti lietuvių kalba liturginiams tekstams ir pačiam Apeigynui. Per Vatikano ir „Amerikos balso" radiją perdavėme tą žinią į Lietuvą. Ten Rugienius tuoj pasikvietė į Vilnių vysk. P. Maželį ir liepė paskirti Liturginę komisiją greitomis parengti Apeigyną lietuvių kalba. Jie dirbo Lietuvoje, čia dirbo daugiausia kun. P. Dambrauskas. 1964 metų rudenį atvykstantys iš Lietuvos kunigai ir aš iš Čikagos atsivežėme Apeigyno

lietuviškus tekstus, daugiau kaip tris savaites dirbome juos palygindami, įteikėme Susirinkimo Liturginei komisijai, ir mūsų darbas buvo patvirtintas. Skubėjome spausdinti ir mes, ir anie Lietuvoje valdžios leidimu. Netgi pirmiau, negu mes spėjome baigti mūsų darbą, Romoje buvo gauti 500 egz. Vilniuje spausdinto Apeigyno, parduoti po 5 dolerius. Lietuvoje tačiau jo niekas negavo. Kai sužinojau, kad Lietuvoje jis negaunamas, per Vatikano ir „Amerikos balso" radiją gana smarkiai tai kritikavau. Ar dėl to, ar ne, bet po to buvo duota kiekvienai bažnyčiai po keturis egz., bet ne privačion kunigų nuosavybėn.

Kaip minėjau, antros sesijos pradžioje tariausi su kardinolu Cicognani, Valstybės Sekretorium, ir su Susirinkimo prezidiumu dėl mano atsakymo į kardinolo Wiszinski, vysk. Homwaszo oportunizmą komunistų atžvilgiu. Buvo sutarta, kad atsakymą galėsiu pats paskleisti Susirinkimo dalyviams. Aš buvau prašęs, kad tai galėtų išplatinti Bazilikoje patarnaujantys. Man buvo atsakyta, kas visai suprantama, kad tai galėtų būti precedentas kitiems reikalauti dalyti Bazilikoje visokius poleminius straipsnius ir pan. Niekas man nedraudė tai daryti pačiam ar suradus talkininkų, kad ir Bazilikoje. Padedamas daugiausia kun. V. Mincevičiaus, parengiau platų pranešimą apie Katalikų Bažnyčios padėtį Lietuvoje, ir tai buvo įteikta visiems Susirinkimo dalyviams, išsiuntinėjant į jų gyvenamąsias vietas. Savo pasiekiau, atgarsis buvo geras, įvairių kraštų spauda tai paminėjo, pvz."Stimmen der Zeit" įdėjo visą tekstą.

<...>

Tos paskutinės sesijos metu įvyko dar vienas svarbus dalykas. Vos atvykęs į Romą, buvau pakviestas į Sekretaria ir buvo aptarta prel. dr. J. Labuko eventuali nominacija į vyskupus. Tai buvo padaryta dar prieš jam atvykstant. Atvykusį pakvietė į Vatikaną ir padarė šį pasiūlymą. Jam buvo priminta mano sugestija, kaip ištirti Maskvos reakciją. 1965 m. lapkričio 24 d. jam buvo pranešta, kad jis nominuojamas vyskupu, bet tai nebuvo paskelbta. Viešai buvo paskelbta tik iš vakaro prieš jo konsekraciją. Šventino gruodžio 5 d. Konsekravo vienuolyno koplyčioje kardinolas C. Confalonieri, kokonsekratoriai buvo arkiv. A. Samore ir vysk. P. Brazys. Buvo sutarta, kad aš laikysiuos nuošaliai, konsekracijoje dalyvavau tik koplyčioje, nevykau nė į pusryčius. Konsekracijos metu buvo ir du „korespondentai" iš Maskvos ambasados. Tuoj po kardinolo

C. Confalonieri kalbos, kurios buvo švelnus tonas, bet labai stiprus turinys, „korespondentai" išėjo. To pat sekmadienio vakare vyskupui atnešė iš Maskvos ambasados lapelį, kad pirmadienį ryte atvyktų. Vyskupas nemažai nusigando, nes buvo pagrindo iš pranešimo turinio. Pirmadienio ryte, apsirengęs vyskupo insignijomis, nuvyko. O mes visi nekantriai laukėme, kuo tai baigsis. Jo paties žodžiais, jeigu jį tremtų atgal į Vorkutą ar uždarytų namų arešte, kaip vyskupus Sladkevičių ar Steponavičių, po turimos patirties Kazachstane jo tuomi neišgąsdins. Būtų blogiau, jeigu neleistų grįžti į Lietuvą. Grįžo iš ambasados nei išsigandęs, nei nusiraminęs. Ambasadorius pasisveikinęs, nepaprašęs net sėstis ir nieko daugiau nepasakęs. Po šio įvykio pirmu pasitaikiusiu rusišku lėktuvu, neatsimenu kurią dieną, vyskupas išskrido į Maskvą. Skrisdamas apsirengė vyskupiškais rūbais ir taip skrido iki Maskvos. Baimės turėjo, tad pasiėmė tik minimumą daiktų. Po kelių dienų gavome pranešimą, kad Maskvoje ypatingų kliūčių neradęs. Kiek laiko ir ką teko kalbėti Maskvos saugume, apie tai niekad neparašė.

Prieš Kalėdas ir aš grįžau į Čikagą.

Beje, dar prieš išvykstant iš Romos, aš, vysk. P. Brazys, marijonų kongregacijos generolas, ir Čekoslovakijos kardinolas J. Beran lankėmės pas kardinolą Cicognani, Valstybės Sekretorių, ir įteikėme pro memoria, kad vieną iš mūsų paskirtų atstovauti pavergtiems kraštams būsimame Vyskupų Sinode, jeigu rusai neleis Sinode dalyvauti vyskupams iš anapus geležinės uždangos. Mes kalbėjome tik apie tris Pabaltijo tautas. Šį žingsnį sąmoningai padarėme dar esant Romoje vyskupui J. Labukui ir kitiems kunigams iš Lietuvos ir Latvijos, kad jie tą žinią parvežtų į Maskvą.

1966 m.

Sausis. 31 d. data gavau kardinolo A. Cicognani laišką su neigiamu atsakymu dėl atstovavimo Vyskupų Sinoduose. Tačiau pasiekėm ko norėjom: Vatikanas, atėjus laikui, parašė Lietuvos, Latvijos vyskupams atsiųsti atstovą į Sinodą, ir rusai tai leido. <...>

Liepa. 28 - 29 d. Vašingtone su lietuviais aptarėme mūsų koplyčios dedikacijos visas smulkmenas. Sustreikavus statybos darbininkams, grėsė pavojus, kad mūsų koplyčia nebus baigta. Taip būtų ir buvę, jeigu ne prezidento Johnson dukrelės vestuvės, kurios turėjo būti palaimintos

toje šventovėje. Šventovės rektorius mons. T. Grady gavo Unijos leidimą darbininkams baigti mūsų koplyčią, kad tų vestuvių iškilmėms būtų galima šventovę išvalyti, išnešti pakopas, lentas ir kt. Tokiu laimingu supuolimu mūsų koplyčia galėjo būti baigta sutartam laikui.

<...>

Rugsėjis. 1 d. Vykstu iš anksto Koplyčią pašventinti į Vašingtoną. Atvykęs gavau Apaštalinio Delegato gražų ir išsamų P. Pauliaus VI laišką, skirtą šiai mūsų šventei.

2 d. patikrinau visas šventės eigos detales. Susitariau su šventovės vadovybe, kad rytoj pavakare mūsų šventės vargonininkė Marija Mondeikaitė-Kutz bandys naujus vargonus, kuriais dar niekas nebuvo grojęs. Bandys prižiūrima prancūzo, kuris vadovavo jų sustatymui ir liks čia vargonuoti.

3 d. mūsų koplyčios altorių konsekracija ir mano pirmos Mišios, asistuojant kunigams A. Zakarauskui ir J. Malin. Prie didžiojo altoriaus tuo pat metu lietuviškai Mišias laikė kun. J. Stankevičius. Po Mišių Marija Mondeikaitė-Kutz ir „Dainavos" choras su solistais bandė vargonus. Tai buvo puiki proga ir choro bei solistų repeticijai. Prancūzas pasakė, kad mūsų vargonininkė puikiai valdo naujus vargonus.

Rugsėjis. 4 d. Koplyčios pašventinimas. Kaip buvome iš anksto sutarę, labai punktualiai išėjo procesija šventinti koplyčios. Šventino kardinolas P. O'Boyle, Vašingtono arkivyskupas, Mišias koncelebravome aš ir būrys lietuvių kunigų, Šv. Tėvo laišką skaitė mons. P. Marcinkus, pamokslą lietuviškai sakė prel. L. Mendelis. Dalyvavo kardinolai J. P. Cody, L. Shehan, Baltimorės arkiv. ir kiti svečiai. Koplyčiai nusipelniusius prelatus paskyriau asistuoti kardinolams.

<...>

1967 m.

Sausis. Šių metų pradžia buvo įvairi. Lietuvius jaudino gandas, kad vyksta pas Popiežių Rusijos prezidentas Podgornyj. Mat rudenį Rusija minės revoliucijos 50 metų sukaktį, tad Maskva stengėsi visą pasaulį taip nuteikti, kad jos niekas neužkabinėtų. O tuo vizitu Podgornyj ir Maskva gal norėjo pritrenkti vis drąsiau galvas keliančius Lietuvos katalikus. Vieną dieną atvyko pas mane VLIKo, ALTo pirmininkai su p. L. Šimučiu. Jie klausė mano nuomonės, ką manyčiau, jeigu jie lietuvių vardu

protestuotų raštu Popiežiui prieš Podgornyj priėmimą. Jiems paaiškinau, kodėl nedera protestuoti, o patariau parašyti, kad Popiežius panaudotų tą progą iškelti jeigu ne Lietuvos laisvės, tai nors tikinčiųjų persekiojimo klausimą. Atrodo, kad mano motyvus jie suprato, rytojaus dieną telefonu man perskaitė rašto projektą, kuriam neturėjau ką prikišti, tik padariau nedidelę formalumo pataisą. Parašiau Popiežiui laišką ir aš, pranešdamas lietuvių susijaudinimą ir pats prašydamas iškelti katalikų persekiojimą Lietuvoje.

<...>

Vasaris. 5 d. data gavau kardinolo A. Cicognani, Valstybės Sekretoriaus, laišką, kad informuočiau lietuvius, jog Šventasis Tėvas priminė Rusijos prezidentui Podgornyj Lietuvos Katalikų Bažnyčios reikalus. Kaip vėliau patyriau, parašė man, kad informuočiau lietuvius, nes visokių laiškų buvo parašyta ne vienas. Gal Vatikane nelabai ir orientavosi, kas tie rašantieji, užuot atsakę kiekvienam, man pavedė pranešti visiems. Tai padariau per lietuvių laikraščius.

8 d. data rašo arkiv. D. Vagnozzi, Apaštalinis Delegatas Vašingtone, kad man išsiųstos keturios knygos - asmeninė P. Pauliaus VI dovana. Žinoma, tai ne man vienam, o turbūt visiems vyskupams.

27 d. data Vatikano Secretaria Status siunčia man konfidencialiai pluoštą dokumentų, kurie turėtų būti knygoje: Actes et Documents de St. Siege etc. Prašo mano nuomonės apie juos. Keli iš Kauno ir Berlyno nunciatūrų buvo labai neobjektyvūs. Savo nuomonę parašiau labai atvirai, kai ką atpasakodamas taip, kaip buvo, kai ką laikydamas ar pavadinęs ne tik neobjektyviais, bet net šmeižikiškais ir todėl nusikalstamais dar gyviems asmenims. Vėliau gautame leidinyje tų mano „pasmerktų" dokumentų arba raštpalaikių nebuvo nė vieno.

Vasario mėnesį susirašinėjimas su arkiv. A. Samore Šv. Petro bazilikos kriptoje lietuvių koplyčios reikalais.

Gegužė. 6 d. pavakare skrendu į Monrealį, pas kun. F. Jucevičių, rytojaus dienos pamaldoms Lietuvių dienoje Pasaulinės parodos proga. Vakare atvykęs į kleboniją, čia radau P. Verbylą ir kitus Lietuvių bendruomenės žmones, kurie buvo labai susirūpinę rusų propaganda toje parodoje. Ten vykusioje rusų surengtoje estų dienoje rusai nesulaukę jokios opozicijos. Netrukus bus tokia ir Lietuvių diena su dainininku

Noreika iš Vilniaus ir kt. Man tada staiga atėjo mintis, kuri buvo sėkminga. Kadangi tos dienos sutrukdyti neįmanoma, tai patariau į koncertą susirinkti kuo daugiau, patriotinėms dainoms kelti ovacijas, jeigu dainuotų kokią prokomunistinę, ją trukdyti, o visą programą pabaigti Lietuvos himnu, giedamu visos auditorijos.

Taip pat sutarėme prieš tą laiką surengti Laisvųjų lietuvių dieną su pamaldomis kurioje nors Monrealio didesnėje bažnyčioje, su kokia nors programa parodos teritorijoje visiems jos lankytojams, atspausdinti lapelius su tinkamu atsišaukimu ir išplatinti parodos lankytojams ir visame mieste. Jeigu rusai tikrai atveš į parodą, kaip sklinda gandas, Vilniaus technikos studentų grupę, tai mūsų studentai turėtų susiorganizuoti juos pasitikti ir paimti savo įtakon. Visi šia proga sutarti planai buvo laiku sėkmingai įvykdyti.

<...>

Birželis. 1 d. Rytoje pranešė telefonu iš Romos, kad staiga **mirė vyskupas Pranas Brazys**, laidojamas antradienį. Sekmadienį popiečiu skrisiu iš Hamiltono į Niujorką ir iš ten naktį į Romą.

11 d. Hamiltone per Mišias pamokslo pradžioje pranešiau žmonėms tą liūdną žinią. Žmonių reakcija buvo tokia, kad ne vienas pradėjo garsiai verkti. Vysk. P. Brazys čia turėjo ne tik pažįstamų iš anksčiau, bet, jau būdamas vyskupu, neseniai lankėsi Amerikoje, Kanadoje ir Hamiltone.

<...>

13 d. Vysk. P. Brazį laidojome. Aš laikiau Mišias, pamokslą sakė arkivysk. A. Samore, absoliuciją po Mišių - kardinolas C. Confalonieri. Kapuose liturgines apeigas atliko tėvų marijonų generolas, prie kapo kalbėjo ministeris S. Lozoraitis ir prel. J. Aviža.

14 d. Asmeninė audiencija pas P. Paulių VI. Jis nuoširdžiai pritarė mano prašymui skirti Europos lietuviams kitą vyskupą. Paklaustas apie kandidatus, atsakiau, palaikąs anuos vienuolika, kuriuos pasiūliau po vysk. V. Padolskio mirties, pirmą vietą skirdamas prel. L. Tulabai.

<...>

Rugsėjis. 17 d. Detroite laikiau Mišias ir dalyvavau lietuvio mokytojo pagerbime. Šia proga įdomų pranešimą padarė iš Sibiro išsigelbėjusi mokytoja Rūkienė.

27 d. Šv. Kryžiaus ligoninėje pirmas Romos koplyčios komiteto

posėdis. Po mano pranešimo apie tai, kas jau padaryta, kad jau gautas sutikimas tokią koplyčią įrengti, buvo pasikeista įvairiais pasiūlymais.

Spalis. 9 d. išskrendu į Romą, į III Pasauliečių Apaštalavimo kongresą. Išvykdamas palikau pranešimą šio kongreso, koplyčios ir kitais klausimais ALKo federacijos tarybos sesijai.

Pasauliečių Apaštalavimo kongrese buvau įregistravęs Pasaulio lietuvių atstovybę ir tikrai ji buvo labai šauni. Prieš tai vykusioje Pasaulio katalikių moterų konferencijoje dalyvavusios p. Venckuvienė iš Paryžiaus, p. Grinienė iš Vokietijos ir kt. pasiliko ir šiame kongrese. Mūsų grupės oficialus pirmininkas buvo dr. V. Vygantas, globėjas aš. Buvo būrelis jaunų žmonių iš Europos. Mes patyrėme daugelio prielankaus dėmesio. Tuo pačiu metu vyko ir pirmasis Vyskupų Sinodas, kur susitikau su vysk. J. Labuku.

1968 m.

Gegužė. 26 d. Jaunimo Centre, Čikagos saleje, koncelebravome Mišias ir ta proga pašventinau Švč. Marijos metalinį Aušros Vartų paveikslą. Jį Sibire skardos gabale padarė nežinomas Lenkijos karo belaisvis, galima spėti, kad vilnietis. Kai gen. Andersas vedė iš Rusijos vadinamąjį Sikorskio-Anderso lenkų korpusą per Aziją, tą darbą paliko Lenkijos senoje atstovybėje, bene Teherane. Po karų, kai senosios Lenkijos atstovybės buvo likviduojamos, Lenkijos atstovas atidavė paveikslą ten keliavusiai p. Bieliukienei, kuri, parvežusi į Ameriką, atidavė mūsų tėvams jėzuitams Čikagoje. Paveikslas stovėjo spintoje, kol vieną kartą aš jį ten pamačiau ir pasiūliau pakabinti bažnyčioje, šoniniame altoriuje.

27 d. Dalyvauju kun. V. Mikolaičio pagerbimo vakarie-

Birželis. 1 d. vakare Lithuanian Forum Rudžių radijo programoje dalyvavome prof. St. Dirmantas, prof. P. Čepėnas, prof. dr. J. Meškauskas ir aš. Visi kalbėjome apie baigiamą rengti Lietuvos universiteto istoriją, o aš pakalbėjau ir apie rengiamą koplyčią Šv. Petro bazilikoje Romoje.

<...>

14 d. Jaunimo Centre birželio trėmimų minėjimas.

<...>

Spalis. 26 - 27 d. Čikagoje vyko Lietuvių Katalikų Federacijos suvažiavimas.

27 d. Sisere p. Kleivų bute įvyko pasitarimas Pasaulio Lietuvių Katalikų Centro klausimais. Dalyvavo ne tik Amerikos LKF valdyba, bet ir iš Romos prel. L. Tulaba, iš Argentinos kunigai Steigvila ir Margis, iš Kanados T. Placidas Barius, pranciškonas, ir dr. Sungaila. Galima sakyti, kad šis pasitarimas ir buvo dabar vadinamosios Pasaulio Lietuvių Katalikų Bendrijos užuomazga. Buvo visų pritarta ją steigti, buvo aptartas net pirmos valdybos projektas, nutarta formaliai tai padaryti Romoje šventinant lietuvių koplyčią, o per tą laiką išsiaiškinti ir užmegzti ryšius su įvairių kraštų lietuvių katalikų organizacijų centrais.

<...>

Gruodis. 19 d. Privati audiencija pas Šventąjį Tėvą.

20 d. Gerai, kad atvykau ir gavau audienciją, nes radau visą maišą skundų, intrigų Europos lietuvių vyskupo klausimais. Vatikane, net pas Šventąjį Tėvą, radau nemaža pasipiktinimo tomis intrigomis. Tik tokiais atvejais pamatai, kokių yra menkų žmonių, kuriems asmeniškumas yra aukščiau visko. Vienos grupės pastangos prieš prel. L. Tulabą buvo tiesiog begėdiškos. Kad tokios intrigos vedamos, žinojau anksčiau, žinojau, kas jas kuria, nes keli kunigai, intrigantų įkalbinti, pasipiktinę mane informavo, bet nemaniau, kad tai pasieks patį Šventąjį Tėvą. Asmeniškame pokalbyje Šventasis Tėvas taip pasakė: „Iki šiol jūs, lietuviai, buvote vienybės simbolis. Kas dabar su jumis pasidarė?" Jam paaiškinau, kad tai nedidelės grupės darbas. Jis pažadėjo lietuvį vyskupą paskirti. Ta proga pasikalbėjome ir koplyčios tema. Šventasis Tėvas pažadėjo dalyvauti jos dedikacijoje, jeigu priderinsim laiką, kad jis galėtų. Su mons. Montalvo ne tik pasikalbėjome, bet sugrįžęs į Čikagą parašiau jam laišką, paminėdamas asmenį, kuris visas intrigas organizavo, nepaisydamas jį saistančių patikėtų paslapčių - jas keliais atvejais sulaužė. Pasakiau žinąs, kad tas pat asmuo ir jį informuoja. Manau, kad mano laišką anam asmeniui jis bus parodęs. Žodžiu įspėjau prel. L. Tulabą, kad to asmens jis pasisaugotų. Aš neabejoju, kad tie intrigantai siekė gero, jų intencija jiems atrodė teisinga, gera, bet jų veikimo būdas buvo nepadorus, o ano asmens tiesiog šventvagiškas, nes piktnaudžiavo

jam patikėtomis paslaptimis, kurios, jis pats tai žino, saisto sąžinę.

1969 m.

Sausis. 3 d. po 20 metų Elizabete, Niu Džersio valstijoje, paskutinis teismas dėl Ant. Andriejausko palikimo Veiviržėnų bažnyčiai. Robert Kennedy pakeitė iki šiol buvusią USA nuostatą neišmokėti palikimų „už geležinės uždangos". Maskvos įgaliotas Niujorko žydas advokatas Moscowich (manau, kad jo tikros pavardės Amerikoje niekas nežino) pateikė teismui dabartinio Veiviržėnų klebono kun. Burneikio įgaliojimą paimti palikimą. Palikimas perduotas minėtam Moscowich. Palikimas atiteko Maskvai. Teismas nepripažino net mano iki šiol turėtų išlaidų. Po to kleboną tuoj iškėlė į kitą vietą, o Veiviržėnų bažnyčia nieko negavo.

<...>

Balandis. 12 d. Šios dienos data paskelbtas vysk. A. Deksnio paskyrimas.

16 d. parašiau Šventajam Tėvui padėkos laišką už tą paskyrimą.

Žinau, kad ne visi buvo tuo patenkinti, ypač tie, kurie Vatikane varė intrigas savom intencijomis. Tačiau prel. I. Albavičius, kun. Antanas Zakarauskas, Amerikoje gimęs lietuvis, man pasakė gražių komplimentų už tokį pasirinkimą. Anot prel. Albavičiaus, geresnio kandidato negalėjau surasti.

<...>

Rugpjūtis. 23 d. vakare nuskridau į Niuarką, iš čia į Elizabeto kleboniją. Vyko L. Vyčių seimas, rytoj laikysiu jiems Mišias. Vakare į kleboniją prof. J. Stukas atvežė iš Lietuvos atvykusį kun. St. Lidį, su kuriuo du vienu pasilikome klebonijoje iki 2 val. ryto. Pasikalbėjome, ką jam patariau, jis paklausė. <...>

Lapkritis. 16 d. Mišios ir pamokslas minint prezidento Aleksandro Stulginskio mirtį.

<...>

26 - 28 d. Čikagoje vyko Lietuvių mokslo kūrybos suvažiavimas. Daug jaunų ir įdomių žmonių. Nutarta steigti Lietuvių mokslo draugiją. Dalyvavo prel. L. Tulaba, P. Liuima, S. J. Visi jiems pareiškėme, kad tai nebus konkurencija su L. Kat. Mokslo Akademija, kad mes visi šią naują iniciatyvą remsime.

<...>

Gruodis. 27 d. Jaunimo Centre Tumo-Vaižganto 100 metų gimimo minėjimas.

Sausis. 3 d. Šeboigane, Viskonsino valstijoje, mirė prel. Jokūbas Šlikas - geras mano, o ypač kun. A. Zakarausko, Šv. Kryžiaus ligoninės kapeliono, su kuriuo gyvenu, draugas. Abu nusprendėme vykti į laidotuves.

<...>

17 d. Šeštadienis. Labai šalta ir pusnys, o aš turiu vykti į Klivlendą, į lietuvių ruošiamą mirusio Lietuvos prezidento Al. Stulginskio paminėjimą.

18 d. Klivlende, Šv. Jurgio bažnyčioje, laikiau Mišias, paskui parapijos salėje dalyvavau a. a. prez. A. Stulginskio minėjime. Vėl nakvojau Šv. Jurgio klebonijoje.

19 d., pirmadienį, skridau į Niujorką pas prof. V. Jonyną pamatyti, kaip sekasi skulptūrų darbai mūsų koplyčiai Romoje. Sutarėme, kad šio mėnesio pabaigoje darbai bus baigti ir orlaiviu išsiųsti į Romą. Tos pat dienos vakarą grįžau į Čikagą.

Vasaris. 7 d. Švč. Marijos Gimimo bažnyčioje palaiminau giminaitės Vidos Orintaitės ir Algio Kaulėno moterystę. Vakare dalyvavau Ford Sičio klube jų svečių vakarienėje.

8 d. Vyčių salėje dalyvavau Lietuvos Vyčių tradicinėje Lithuanian Memories šventėje. Tuo laiku vadinamoji Regio šaika daug triukšmavo prieš kardinolą Cody ir mane. Telefonu grasino, kad nedrįsčiau rytoj laikyti Mišių Šv. Kryžiaus bažnyčioje ir panašiai. Tame vakare pagyriau Vyčius už išmintį nesileidžiant įtraukiamiems į Regio ir Maskvos agentų balą, neminėdamas nei laikraščio, nei redaktoriaus, atsakiau „Naujienoms" (klausė Gudelis ir Gužauskas) į vakarykštį straipsnį. Pabrėžiau jų veiksmų sutapimą su birželio minėjimu ir dabar, Vasario 16-osios proga, pabrėždamas, kad visa tai daroma norint nukreipti lietuvių dėmesį nuo to, ką Lietuvoje daro Maskva, kad tokiomis progomis, kaip birželio įvykių ir Vasario 16-osios minėjimas, jie nekalba, tik kursto prieš Vatikaną, kardinolą Cody ir mane. Mano žodis buvo stiprus, girdėjau, kad padarė klausantiems įspūdį.

15 d. laikiau Mišias Šv. Kryžiaus bažnyčioje minint Vasario 16-ąją. Dar iš vakaro telefonu grasino, kad nedrįsčiau to daryti. Šiurkščiai

atsakiau. Ne tik Mišias laikiau, bet dalyvavau ir auditorijoje.

16 d. laiške arkiv. Casaroli palankiai rašo apie mano 1964 - 1969 m. veiklos pranešimą.

<...>

Kovas. Kovo pradžioje italų, prancūzų ir kt. spauda mini, kad Maskvos „Literaturnaja gazeta" puola Vatikano radiją. Gaunu įvairių pranešimų apie tai.

<...>

31 d. Sužinojau, kad Klivlendo arkivyskupas, vieno lietuvio prašomas, pasirašė laišką, kviečiantį kunigą iš Lietuvos atvykti svečiu į Ameriką. Parašiau Detroito arkiv. J. Dearden (Vyskupų Konferencijos pirmininkui) laišką, patardamas nekviesti nepasitarus. Deja, nors arkivyskupo atsakymas buvo labai prielankus, bet kaip tik tuo metu Valstybės Departamentas naikino iki tol buvusį nerašytą formalumą, kad į Ameriką atvykti kunigams nebūtų duodama viza be kurio nors Amerikos vyskupo kvietimo.

Balandis. 12 d. Penkių šventųjų kankinių bažnyčioje dalyvauju Mišiose minint Katynės žudynių 30 metų sukaktį.

<...>

21 d. „Pick Congress" hotelyje, ukrainiečių iniciatyva, spaudos konferencija apie bolševikų įvykdytus ir vykdomus žiaurumus. Spaudos ir TV dėmesys labai menkas, nes kalbama apie senus dalykus, nepasakant nieko naujo.

<...>

25 d. Jaunimo Centre informacinis susirinkimas vykstantiems į Romą koplyčios dedikacijon. Kalbėta tik apie kelionę, o ne apie dedikaciją.

Koplyčios dedikavimo šventei tvarkyti mano iniciatyva buvo sudarytas ir paskui praplėstas šventės komitetas. Greitai pajutau, kad viską tvarkys tik J. E. kard. A. Samore ir mons. V. Mincevičius, o gal tik vienas mons. V. Mincevičius. Neapsirikau. Tai pajutęs pradėjau kai ką tvarkyti aš pats, nors iš tolo. <...> Laišku paprašiau mons. Tulabą užeiti ir asmeniškai pasiteirauti, ar kardinolas P. Marella sutiktų konsekruoti altorių ir laikyti prie jo pirmąsias Mišias, kaip reikalavo ano meto apeigų taisyklės, ir taip pat paklausti vysk. P. Marcinkų, ar jis sutiktų pakalbėti

vietoj manęs per Mišias. Pasiteirauti, ar dalyvaus Šventasis Tėvas, ar bus audiencija, ar kaip nors kitaip jis parodys dėmesį.

<...>

Liepa. 1 d. Atskridęs į Romą, išgirstu naujieną, kad liepos 7 d. lietuviams Mišias laikys Šventasis Tėvas. Jis pats tai pasakė vysk. A. Deksniui praėjusį trečiadienį. Tai iš pagrindų keitė J. E. kardinolo A. Samore ir mons. V. Mincevičiaus numatytą tvarką. Dabar altorių konsekruos kardinolas P. Marella, rytojaus dieną Mišias laikys Šventasis Tėvas, jis ir kalbės, o nuo lietuvių žodį pasakys vysk. P. Marcinkus.

2 - 3 d. Paruošiau dovaną Šventajam Tėvui. Tai iš Lietuvos atsiųsta gintarinė Rūpintojėlio statulėlė maždaug pėdos aukščio. Ir Amerikoje, ir Romoje manyta, kad tai tinkama dovana tokia proga.

<...>

7 d. Labai punktualiai atvyko Šventasis Tėvas. Mūsų žmonės susirinko laiku, viskas buvo tvarkoj. Šventasis Tėvas palaimino koplyčią, uždegė padovanotą žvakę gale altoriaus ir pasimeldęs, pabučiavęs altorių, čia pat apsirengė Mišioms, kurios buvo laikomos kriptos centrinėje patalpoje, nes žmonių buvo kelis kartus daugiau, negu galėtų sutilpti mūsų koplyčioje. Buvo iš anksto pasakyta, kelioms duos Komuniją Šventasis Tėvas. Žmones aš pats parinkau po kelis iš įvairių kraštų. Mišios buvo lotyniškos, tekstas sukurtas ir Šventojo Tėvo patvirtintas specialiai šiai progai. Daugiausia padirbėjo prel. L. Tulaba. Tekstų knygeles išspausdino Vatikane, padalijo visiems dalyviams, tad mūsų žmonės lotyniškai darniai ir garsiai atsakinėjo, darniai kalbėjo lotyniškai atgailos aktą, Gloria ir kita. Mišių pradžioje, per Sanctus, Komuniją, Mišių pabaigoje visi darniai giedojo lietuviškas giesmes, kokios buvo iš anksto sutartos ir Šventojo Tėvo pritartos. Po Mišių - vysk. P. Marcinkaus žodis lietuviškai, Šventojo Tėvo žodis itališkai ir vysk. P. Marcinkaus atpasakojimas angliškai, dovanos, aukos, Rūpintojėlio, prof. V. Jonyno paveikslo įteikimas. Šventasis Tėvas praleido valandėlę su mumis, asmeniškai pasisveikindamas su daugeliu, kurie galėjo jo ranką pasiekti. Svečių dalyvavo: kardinolai Slypi, Marella, Samore, arkiv. G. Benelli, du lenkai vyskupai, keletas iš diplomatinio korpuso, Italijos visuomenės. Viskas toli gražu viršijo tai, apie ką mes galėjome svajoti tokią šventę rengdami.

Išleidę Šventąjį Tėvą, visi lietuviai ir kardinolas Marella grįžome prie P. Pijaus XI kapo: prie popiežiaus, kuris, P. Benedikto XV siųstas, lankė Lietuvą tuoj po Pirmojo pasaulinio karo kaip Apaštalinis Vizitatorius. Tapęs Popiežiumi, pripažino Lietuvą de jure, 1926 įsteigė Lietuvos Bažnytinę provinciją, 1927 m. buvo pasirašytas Lietuvos konkordatas su Apaštalų Sostu. Prie jo kapo pasimeldę, padėję gėlių vainiką, krikome iš Bazilikos visi patenkinti.

<...>

8 d. Šv. Petro bazilikoje dalyvavome bendroje audiencijoje. Centrinėje navoje prie tako buvo rezervuota vieta lietuviams. Savo kalboje Šventasis Tėvas mūsų dalyvavimą paminėjo ypatingai. Po mums skirtų žodžių lietuviai Bazilikoje sugiedojo Ilgiausių metų. Visas tris dienas viskas vyko labai sklandžiai, pagal aptartas smulkmenas. Už tai ačiū šventės komitetui ir ypač mons. V. Mincevičiui, prel. L. Tulabai. Dr. P. Karvelis ir keli kiti reiškė beveik nepasitenkinimą, kad aš niekur nepasirodęs. Aš jiems trumpai atsakiau, kad savo pasiekiau: koplyčia yra ir jos dedikacija vyko geriau, negu buvo galima tikėtis.

<...>

9 d. Praleidau lankydamas, padėkodamas: kardinolus P. Marella, A. Samore, mūsų ministerį Lozoraitį ...

Grįžau į Čikagą ne tik fiziškai gerokai pavargęs, bet dar ir su rūpesčiu. Už visokius extra darbus koplyčioje, už šventės išlaidas ir kt. gautos sąskaitos viršijo surinktą sumą visais 20 000 dolerių. Juos reikės surinkti, o darbą pabaigus ir jau net apvainikavus, tai nebus taip lengva

<...>

Rugsėjis. 1 d. Toronto tėvų pranciškonų lietuvių parapijos bažnyčioje laikiau Mišias ir sakiau pamokslą Lietuvių Katalikų Mokslo Akademijos suvažiavimo dalyviams ir kitiems susirinkusiems. Po Mišių salėje kelis pasipiktinę parodė man tos dienos „Tėviškės žiburius" su kun. P. Gaidos straipsniu pirmame puslapyje. Straipsnis atseit apie Romoje dedikuotą koplyčią, deja, nieko nei apie pačią koplyčią, nei apie šventę, tik ignoruojančios insinuacijos. Po pirmos pertraukos priėjęs kun. P. Gaida ta tema užvedė kalbą. Pasakiau savo nuomonę apie jo šališkumą, neobjektyvumą. Jis atsakė, kad parašyčiau apie tai, jis išspausdinsiąs.

Jam atsakiau pavyzdžiu Bernardo Brazdžionio, kuris, prieš rašydamas „Lietuvių dienose“, atsiuntė raštu man klausimų, į juos atsakiau, ir tik tada jis parašė. Pats pirma padarai, o paskui klausi patarimo. Jį pavadinau snobu ir nuėjau.

<...>

Rugsėjis. 12 d. parašiau į Vatikaną, kad gali skirti Telšiams vyskupą, Maskva nekliudys.

19 d. Market Parke eisena protestuojant dėl Simo Kudirkos išdavimo rusams.

<...>

29 d. Sunkiai serga prel. M. Krupavičius, bet atsisako gultis į ligoninę ir reikalauja, kad išeitų iš jo buto Maldeikis, kuris jį saugojo. Šis vėlai vakare telefonu klausia, kaip jam pasielgti. Patariau prelato neerzinti, išeiti ir rytoj ryte vėl ateiti. Jis taip ir padarė. Panašiai buvo ir kitą dieną.

Gruodis. 1 d. vakare antrojo aukšto gyventojai išgirdo, kad prelatas lyg smarkiai krito ant grindų. Moteris atėjusi rado prelatą iškritusį iš lovos ir nepajėgiantį atsikelti. Paskambinau dr. A. Katiliūtei-Rugienei, ši pašaukė dr. P. Kisielių. P. Kisielius gavo lovą Loreto ligoninėje. Prelatas protestavo vežamas į ligoninę, bet aš telefonu sakiau to nepaisyti.

2 d. ryte nuvykau į ligoninę prelato aplankyti. Jis turėjo ligoninės paskirtą nuolatinę slaugę lietuvaitę, tuo buvo patenkintas, bet man mandagiai pasakė: „Kam čia atvežėte, ką tai padės, kam žmones varginti ir užimti kambarį, kuris gal reikalingas tokiam ligoniui, kuriam galima padėti“. Atsakiau, kad šitaip jam bus patogiau, o mums ramiau žinant, kad jis yra prižiūrimas ir pagal išgales aprūpintas.

4 d. prelatas mirė...

Testamento vykdytojais palikti kun. V. Bagdanavičius ir p. Ant. Repšys. Pastarasis buvo rimtas širdies ligonis, ir juodu abu kreipėsi į mane, kad padėčiau tvarkyti laidotuves, ypač pamaldas ir tinkamos vietos kapuose parinkimą. <...> Su administratorium P. Kulpavičium parinkome kapo vietą šalia prel. I. Albavičiaus ir kitų senosios kartos žymių Čikagos ir kt. lietuvių kunigų kapų.

<...>

5 d. 11 val. Cibic Centre aikštėje lietuvių demonstracija Simo Kudirkos reikalu. Ji buvo gausi, ypač daug jaunimo, studentų, bet ir labai

tvarkinga, net ten dalyvavę policininkai po demonstracijos mums padėkojo.

Kai ėjome į laidotuvių koplyčią atlydėti į bažnyčią prel. M. Krupavičių, p. p. B. Žukauskas, P. Spetyla, dar keli prelato tikri gerbėjai pradėjo karštai įrodinėti, kad prelatas esąs visos tautos žmogus, kad nesą laidotuvių komiteto, kad prelatą reikią tinkamai palaidoti, reikią paminklo ir t. t. Man tai nepatiko ir jiems trumpai atsakiau, kad čia melskimės, o tuos reikalus palikime tvarkyti paties prelato paskirtiems.

Radau nuošaliai kun. V. Bagdanavičių ir P. A. Repšį išvargusius ir išsigandusius. Čia pat buvo p. Repšienė, dr. A. Rugienė-Katiliūtė, p. Al. Rugytė, būrys kitų - visi susirūpinę dėl anų triukšmo, kad reikia laidotuvių komiteto tvarkyti laidotuvėms. Trumpai pasakiau, ką aniems atsakęs. Vyrai ir moters siekė bučiuoti man ranką ir už pagalbą tvarkant laidotuvių reikalus, ir už anų nutildymą.

8 d. lydime prelatą iš koplyčios į bažnyčią.

9 d. koncelebruojame laidotuvių Mišias: prel. J. Balkūnas, mons. J. Tadarauskas, kun. V. Bagdanavičius, kun. E. Abromaitis ir aš. Kardinolo vardu dalyvavo vysk. A. Ambramowicz. Kapuose apeigas vykdė prel. J. Balkūnas.

15 d. Balsuojame Ilinojaus valstijos konstitucijos pataisas. Aš prieš mirties bausmę.

1971 m.

Sausis. 9 d. vakare visa mūsų giminė pas G. Brazaičius Maler Byče, Garyje (Indiana), jo sesers Konstancijos išleistuvėse. Ji čia svečiavosi ir grįžta į Lietuvą.

<...>

Balandis. 18 d. L. Vyčių salėje salėje L. Kat. Federacijos Čikagos skyriaus susirinkimas, prel. L. Tulabos pranešimas, vad. A. Regio ir V. Žemaičio intrigos ir prel. L. Tulabos atviri, aštrūs žodžiai jiems (aš visai nekalbėjau).

<...>

Gegužė. 16 d. Šv. Jurgio bažnyčioje teikiau lietuviškai Konfirmaciją būreliui jaunuolių.

Kun. K. Žemaičiui girdint, mokytojai mane prašė jam įsakyti šeštadieniais ateiti į mokyklą ir vaikus pamokyti tikybos. Pirmadienį, mudviem vykstant į aerouostą, jis teisinosi, kad su vaikais jis nemokąs, negalįs pradėti kalbėti. Kiek pastebėjau, jis ne ką daugiau kalbėjo ir su suaugusiais.

<...>

Rugpjūtis. 23 - 24 d. Marianapolyje Kunigų Vienybės seime. Čia teko pasakyti kietesnį žodį po kun. Ylos, Dabušio kalbų, kad reikią lietuviams savo diecezijos, kad visus valdytų. Atsakiau, kad norintys ir dabar susiklauso, o tie, kurie dabar nieko nepaiso, ir tada nieko nepaisys, jeigu ne jie valdys. Pirma reikia atsiklausti ir čia gimusių kunigų, parapijose dirbančių, kiek tokiam centrui paklustų. Siūliau paskirti komisiją parengti projektui, kaip pagyvinti lietuvių pastoraciją ir apskritai katalikiškąjį gyvenimą realiomis sąlygomis, o ne neįvykdomas utopijas kalbėti.

<...>

Rugsėjis. 28 d. pas mane Mišiolo vertėjų pasitarimas.

<...>

Spalis. 13 d. Pasitarimas su kviestais asmenimis dėl vakarienės Romos koplyčios skoloms. Patyriau, kokia ryžtinga yra p. S. Semėnienė, kiek palankumo parodė jaunos ponios, kurias net mažai pažinojau ir nemaniau esant tokias talkininkes.

<...>

17 d. dalyvauju Resurrection kapinėse mauzoliejaus dedikacijoje, kur žymūs darbai yra R. Mozeliausko skulptūros.

24 d. Detroite koncelebruojame Mišias, sakau pamokslą Šv. Petro bažnyčioje, parapijai minint 50 metų sukaktį.

29 d. miršta konsulas dr. Petras Dauzvardis. Reikėjo net kreiptis į mane, kad išvengtų kišimosi tokių žmonių ir tokia forma, kokių nei pats mirusis, nei jo ponia nepageidauja. Patariau atlydėti mirusįjį į bažnyčią iš vakaro, leisti parinktiems asmenims bažnyčioje tarti trumpą žodį. Tačiau tai buvo iki šiol negirdėta praktika. Aš pasisiūliau pakalbėti su kardinolu. Kun. A. Zakarauskas pasakė pamokslą, atsisveikinimo žodį tarė ministeris J. Kajeckas, VLIKo vardu - prof. B. Vitkus, ALTo vardu

- dr. K. Bobelis. LB vardu - J. Jasaitis. Velionis pageidavo, kad kaip nors galėtų pasireikšti Lietuvių teisininkų dr-jos pirmininkas. Juo dabar buvo prof. Mackevičius. Jis save laikė nevertu kalbėti bažnyčioje. Jam buvo pasiūlyta, ir jis tai priėmė - pakviesti kalbėtojus.

<...>

1972 m.

Balandis. 7 d. ALTo būstinėje gaunu medalį ir pažymėjimą kaip vienas iš pirmųjų „Amerikos balso" programų kalbėtojų, kalbu jau 20 metų.

<...>

Rugsėjis. 30 d. parašiau mons. J. Tadarauskui paskyrimą būti mano asmeniniu įgaliotiniu be jurisdikcijos, o veikiant susitarus su vietos ordinarais. Šią žinią pasiunčiau vyskupams, kurių diecezijose yra lietuvių parapija ar misija, pronuncijui į Otavą.

<...>

Spalis. 23 d. grįžtu į Čikagą. Vakare apsilanko E. D. ir papasakoja, kaip ją, išvykstančią iš Lietuvos (buvo nuvažiavusi), bolševikai „ištyrė", papasakojo pokalbius su įvairiais asmenimis, parvežė ir man paliko pluoštą poezijos - M. - Putino imitacijos, bet tikrai ne Putinas.

<...>

1973 m.

Birželis. 15 d. J. Centre pirma lauke prie paminklo, paskui salėje, birželio deportacijų minėjimas.

16 d. Švč. Marijos Gimimo parapijos salėje aplankiau genocido parodą.

21 d. P. Pauliaus VI išrinkimo dešimtmetis. Pasveikinu ilgesniu laišku.

26 d. Pas tėvus marijonus Čikagos L. Kun. Vienybės susirinkimas, kalba T. Montvilas, S. J., parvykęs atostogų iš Indijos, kur pirmiau profesoriavo, o dabar dirba raupsuotųjų kolonijoje. Netaktiškai iššoka kalbėti kun. V. Gorinas, dar neišmintingesnė kelių kunigų replika jam. Kalbėjau apie tai, jog reikia spaudoje rašyti apie misijose dirbančius lietuvius.

<...>

Spalis. 9 d. Ateina G. Kijauskas, S. J., P. Kavaliūnas ir p. Jonynienė

nusiskųsdami užsipuolimais dėl mokyklų vaikams paruoštos knygos. Nebuvau jos matęs, paliko. Peržiūrėjau. Kai paskui kreipėsi į mane kun. A. Zakarauskas ir kun. J. Stankevičius nuomonės, kaip atsakyti į kitų reikalavimą tą knygą uždrausti jų parapijos lietuviškose pamokose, patariau nesikišti.

12 d. popiečiu lankosi iš Imigration Naturalization Office kažkoks Thom Vail dėl skundų, kad aš ir kiti bendradarbiavome su naciais. Jam čia pat įdaviau pasiaiškinimą raštu, kurį buvau parašęs dar 1963 m., kai Čikagoje mane puolė komunistai, vadovaujami vieno rabino.

<...>

17 d. Po pietų vėl atėjo Thom Vail iš Imigration Naturalization Office. Pasirašiau pareiškimą.

21 d. - sekmadienis. Šiandien J. Centre - Vilniaus „įkūrimo" 650 metų sukakties minėjimas. Nedalyvavau ir nebuvau kviestas, nes dar gerokai anksčiau, kai ruošėjai apie tai užsiminė (istorikai, besirenką pas p. Rugytę), parašiau p. A. Rugytei laišką, išreikšdamas pasipiktinimą, kad jie taip nuvertina Vilniaus istoriją, perpus ją sutrumpindami ir žalodami. Nežinau, ar dėl to, ar ne, bet bent nuo tada jų kalba ne apie Vilniaus įkūrimo, o Vilniaus, kaip sostinės, sukaktį.

<...>

Lapkritis. 4 d. Toronte, Misisogos lietuvių kapuose, laikau Mišias ir sakau pamokslą. Vėliau, pašventindamas naują salę, tariau ilgesnį žodį apie šios vietos ateitį. Dalyvavo kancleris kun. Volo, su kuriuo trumpai pasikalbėjome apie šį „Anapilį". Nakvojau Hamiltone.

5 d. ryte su mons. J. Tadarausku vykome į Torontą, kur tėvų pranciškonų lietuvių bažnyčioje koncelebravome Mišias laidojant iš Niuarko atvežtą kun. Petrą Totoraitį. Su arkivyskupu Pocock kalbėjausi apie „Anapilį". Jam papasakojau, kad kun. P. Ažubalis ir jo korporacija norėtų išlaikyti salę ir žemę aplink salę kaip korporacijos nuosavybę, išskyrus plotą su bažnyčia, klebonija, kapus. Korporacijai išnykus, ta nuosavybė tektų Lietuvos Bažnyčiai, kai ten bus Bažnyčiai laisvė. Iki to laiko Toronto arkivyskupas prašomas būti trustee. Pokalbį tęsėme visi trys: arkivyskupas, jo kancleris ir aš. Juodu mano mintį suprato ir prielankiai priėmė. Sutarėme, kad kun. Ažubalis palaikys kontaktą su kurija rengdamas „Anapilio" inkorporavimo aktą, nes ten turi būti

teisiškai tiksliai pasakyta tai, apie ką kalbėjome. Visa tai papasakojau kun. P. Ažubaliui ir jo bendradarbiams. Atrodė, kad jie buvo patenkinti. Pavakare vėl grįžau į Hamiltoną.

6 d. Skridau į Niujorką pasikalbėti su p. K. Valiūnu - VLIKo pirmininku, nes bolševikų puolamas ir šantažuojamas buvau ne aš vienas: jis, prof. J. Brazaitis ir kiti.

<...>

10 d. Ligoninėje mirė mano pusseserės vyras Motiejus Mikučiauskas. Ji pati čia sunki ligonė: plaučiuose turi kraujo krešulį, reikia operuoti, kad pašalintų votį (tumorą) iš vidurių.

<...>

1974 m.

Sausis. Naujųjų metų dieną ramiai praleidau namie. Pavakare buvo užėjęs brolis.

2 d. Atskrido į Niujorką keliolika metų iškalėjęs rusų koncentracijos stovyklose, kalėjimuose, tremtyje pusbrolis Jonas Kreivėnas, kurio čia sulaukti nebuvo jokių vilčių. Jį iškvietė jo dukrelė Teresė per Nebraskos senatorių.

<...>

24 d. ketvirtadienį J. Centre supažindinimas su prof. A. Maceinos knyga „Krikščionis pasaulyje".

Vasaris. 9 d. vakare J. Centre jaunųjų menininkų parodos atidarymas.

<...>

14 d. Maniau aplankyti iš Lietuvos atvykusį J. Kreivėną, bet, vakar paskambinęs telefonu, sužinojau, kad šiandien jis laukia iš Filadelfijos ir kitur laikraščių reporterių. Geriau tegu kalbasi su jais, aš rasiu kitą progą.

<...>

Kovas. 15 d. dalyvauju Galdiko parodos atidaryme (pas Putnamo seseles).

<...>

Balandis. 6 d. šeštadienis. Tautiniuose Namuose Ad. Varno pagerbimas (90 metų).

7 d. Maria H. S. auditorijoje „Draugo" romano premijos vakaras.

<...>

Gegužės 28 d. Lankosi pas mane Chicago Boys Scouts atstovas, prašydamas paveikti lietuvius skautus, kad tie jungtųsi su jais. Atsakiau, kad ne mano sritis. Vėliau iš spaudos patyriau, kad juos užpuolė valdžia už tai, kad gavę ir išleidę didoką sumą pinigų, kad patrauktų daugiau jaunimo į skautus, bet nieko nepadarė. Matyt, norėjo laimėti nors lietuvius ir tuo pasiteisinti.

<...>

Birželis. 8 d. Švč. Marijos Gimimo bažnyčioje laikau Mišias ir palaiminu brolio Petro sūnaus Antano ir Ramunės (Baronaitės) Brizgių moterystę.

9 d. buvau pažadėjęs Sisere L. B. laikyti ten Šv. Antano bažnyčioje mišias. Sužinojęs, kad šiandien L. B. mini birželio deportacijas, o kitą sekmadienį minės ten pat ALTo skyrius, atsisakiau, aiškiai pasakydamas, kad jų suskilimą smerkiu.

<...>

23 d. Šv. Kryžiaus bažnyčioje dalyvauju Mišiose, telšiškio kun. K. Olšausko paminėjime.

<...>

Rugpjūtis. 5 d. Rašau Filadelfijos lietuviams klebonams, siūlydamas šio mėnesio pabaigoje, po Kunigų Vienybės seimo, pasitarti dėl būsimo Euharistinio kongreso.

<...>

Rugsėjis. 22 d. Tautiniuose Namuose tariu žodį, pateikdamas Švekšnos monografiją ir p. Al. Rugytės darbą.

25 d. Lankosi prof. B. Vitkus ir Virbickas pasitarti dėl Dotnuvos ž. ū. akademijos 50 metų sukakties.

<...>

30 d. Apsilanko p. Povilaitienė, grįžusi iš Vilniaus, ir papasakoja, kas buvo jau perduota man pasakyti.

<...>

Spalis. 26 d. Pasiunčiu „Draugui" P. Jono XXIII laiško Lietuvių tautai kserokopiją.

<...>

1975 m.

Sausis. 5 d. Kun. V. Bagdanavičius, dr. p. B. Miniotaitė, P. Povilaitis

taremės PLK Bendrijos reikalais: apie būsimą suvažiavimą Romoje, jo programą. P. K. Kleiva jau Floridoje, P. Kilius, p. Semėnienė neuolūs posėdžių lankytojai.

<...>

7 d. Jau buvo tapęs gana žinomu V. Siavruko vardas. Iš Lietuvos jis išvyko neseniai, su žydų kvota, bet į Izraelį nevažiavo, pasiliko Europoje. Kurį laiką, bene Tolstojaus fundacijos apmokamas, gyveno mūsų namuose Romoje, o dabar jau Amerikoje. Kaip dėl kelių kitų, taip ir dėl V. Siavruko, vyko varžybos, kas pirmas ir daugiau padės, kas galės sakytis išgelbėjęs, padėjęs: VLIKas, ALTas ir BALFas. Šiandien į Čikagą V. Siavrukas atskrenda BALFo pastangomis. P. p. Rudžiai vyksta jo pasitikti, bet prieš vakarą juodu turi kažkokį reikalą (o jie visada turi tiek, kad tik reikia stebėtis judrumu ir ištverme), nenorį V. Siavruko palikti bet kur, tad klausia mane, ar man nebūtų įdomu su juo susitikti. Pritariau, popiečiu atvežė pas mane. Susipažinome, gana nuoširdžiai pasikalbėjome, pasivaišinome. Po vakarienės atvyko ir p. p. Rudžiai, jį išsivežė. Iš mudviejų pokalbių, iš planų, ką jis manąs veikti ir t. t., iš kelių posakių susidariau apie jį savo nuomonę, kad mums nėra ko daugiau iš jo laukti.

8 d. Jaunimo Centre pasitarimas apie persekiojimus Lietuvoje.

9 d. Lankėsi V. Valiušaitis iš Lietuvos. Jis atvykęs lankyti mirtinai sergančio savo brolio (kitas jo brolis, kun. Stasys, mirė 1971.IV.11 Brukline). Mons. V. Balčiūnas parašė trumpą laiškelį rekomenduoti man V. Valiušaitį kaip labai nuoširdų žmogų, iš kurio būsią galima daug ką patirti, o gal per jį daug kam ir padėti. Netrukdydamas leidau jam kalbėti kelias valandas, kalbėjomės dar ir po vakarienės. Taigi susidariau įspūdį, kad jis tik čigoniško būdo įkyrus pinigų prašytojas. Vėlesni susitikimai šį mano įspūdį patvirtino.

<...>

12 d. Maria H. S. auditorijoje ponų Rudžių surengtas V. Siavruko pranešimas su klausimais, vadovaujant prof. V. Vardžiui. Dalyvavau scenoje prie stalo ir aš, bet paklausiau tik vieno dalyko - apie jaunimo religingumą. To jis nežinojo, pats viešai prisipažindamas esąs marksistas. Kitų klausimai jį kiek suerzino, atsakymai nebuvo gilūs ar taktiški, tad pokalbio bendras įspūdis liko blankus.

13 d. praneša telefonu iš Romos, kad šį rytą rastas po nakties negyvas mons. kan. dr. J. Končius. Žinia visus sujaudino. Nors jau gražaus

amžiaus, savo populiarumo dar nebuvo praradęs. Tuoj paskambinau jo seseriai Mikuckienei.

<...>

19 d. sekmadienį „Martinique" rest. Balzekų sukviesta vakarienė pagerbti S. Kudirkai. Dalyvavo Simas, jo žmona ir dukrelė. Pradžioje sukalbėjau maldą.

<...>

Vasaris. 9 d. „Martinique" rest. Lietuvos Vyčių tradicinis Lithuanian Memories vakaras. Pasidžiaugiau čia sutikęs ir L. Šimutį, kuris dar neseniai labai rimtai sirgo ligoninėje. Pranešiau apie Rugieniaus iš Lietuvos lankymąsi, kad iš Lietuvos atvyks dvasininkų grupė, tarp jų vienas lietuvis kunigas. Įspėjau ir atspėjau jų tikslus, raginau ignoruoti. Kalbėjau apie žodį iš Lietuvos, kad iš laisvo krašto nelaukia lepšių, kurie ir ten nuvykę, ir namo į Ameriką sugrįžę nedrįsta burnos praverti. Tarp klausančių buvo keli kunigai, kuriems šie žodžiai tiko. Mano kalbą garsiai nuplojo, p. L. Šimutis pagyrė ir už informacijas, ir už įspėjimus.

<...>

26 d. Gaunu kardinolo J. P. Cody laišką, ukrainiečių kreipimąsi laukiant iš Rusijos dvasininkų. Savo pareiškimą buvau jau plačiai išsiuntinėjęs po Ameriką ir Kanadą, vieną egzempliorių turėjo ir kardinolas. Pasakiau savo nuomonę apie jų tikslą, pakartojau nusiteikimą. Vėliau gavau kardinolo laiškelį, sakantį, kad jis ir nemanąs su jais susitikti. Tai jis ištesėjo.

<...>

Kovas. 2 d. Susirenka pas mane Romos koplyčios buvę komiteto nariai pamatyti abiejų: Vašingtono ir Romos koplyčių aukotojų knygų.

7 d. Pas mane seselė Lawrence - kazimieriečių vyresnioji, t. J. Borevičius, S. J., kun. A. Stašys, dr. J. Meškauskas, dr. P. Kisielius, J. Jasaitis. Jiems pranešiau apie 1976 m. Eucharistinį Kongresą, kas daroma, kad lietuviai dalyvautų, paprašiau organizacijas paskirti po savo atstovą prie jau sudaryto ir veikiančio komiteto Filadelfijoje, patardamas pirmoje vietoje parinkti kurį nors iš komitete jau esančių asmenų. Paskyrimus pranešti kun. K. Sakalauskui.

<...>

Balandis. 11 - 19 d. Kelionė į Romą su maldininkais iš Čikagos.

Pakartotinai bandžiau atsisakyti, bet rimtos priežasties nebuvo, tik nenoras, tad sutikau. Turėsiu... 7 maldininkus: vieną lietuvį vyrą, jo žmoną ir dar penkias moteris, iš kurių viena juodukė.

<...>

15 d. Vatikane lankiau mons. A. Bačkį, mons. Diaz, kardinolą A. Samore, vysk. P. Marcinkų, su kuriuo pasitarėme LK religinės šalpos ateities reikalais.

Gegužės 25 d. J. Centro salėje Mišios, pamokslas, visuomenei parodant koplyčių aukotojų knygas ir Romos koplyčios pašventinimo filmą. Žmonių buvo vos kelios dešimtys. Pats būčiau šito visai nedaręs, bet to ypač pageidavo inž. P. Narutis. Šia proga knygų kserokopijas palikome Lituanistikos archyve, o filmą T. G. Kežio globai.

<...>

Rugsėjis. Dvi savaites ramiai tvarkau medžiagą ir pradedu rašyti 1940 - 1944 metų Bažnyčios gyvenimo Lietuvoje apžvalgą.

<...>

Lapkritis. 5 d. pavakare skrendu į Sinsinatį. Sutarta, kad rytoj 10 val. susitiksime su arkiv. J. L. Bernardinu - Vyskupų Konferencijos pirmininku. Susitikome kun. K. Pugevičius, ses. Margarita Bareikaitė, Putnamo vienuolyno vyresnioji, ir dr. V. Vygantas. Vakare ilgokai kalbėjomės aptardami visokias galimybes - kaip gali mus sutikti ir kaip kokiu atveju kalbėtume.

6 d. priėmė arkivyskupas, buvo kun. Hehair iš Vašingtono D. C., Vyskupų Komisijos for Justice and Piece sekretorius. Mūsų pokalbis, arkivyskupo nuotaikos buvo geriausi. Pirmas kalbėjo arkivyskupas, paliesdamas keturis punktus, kuriuos kun. K. Pugevičius buvo iš anksto jam pateikęs raštu. Ką jis kalbėjo, ką žadėjo veikti, mums nedaug liko pridėti. Aš, padėkojęs už mums skirtą dėmesį, už tai, kas buvo jo pasakyta, pareiškiau, kad mūsų apsilankymo ne tautiniai, politiniai tikslai, o kaip Bažnyčios narių - kalbėti apie galimą pagalbą persekiojamai Bažnyčios daliai. Apie Lietuvos Bažnyčios sąlygas mažiau nusimanė kun. Hehair. Pokalbis buvo naudingas ir jam, ir mūsų reikalui. Sutarėme, kad mūsų pokalbio niekur neskelbsime, kol kun. Hehair ir kun. K. Pugevičius kartu neparuoš oficialaus komunikato.

<...>

1976 m.

Vasaris. 8 d., sekmadienį, Lietuvos Vyčių tradicinis Memories Lithuanian. Pasakiau savo mintį apie klaidingą vadinamojo bendravimo su Lietuva supratimą, apie neišmintingus ir bailius turistus, vykstančius į Lietuvą, kurie ir ten bijo pasirodyti žmonėmis iš laisvojo pasaulio, ir sugrįžę elgiasi veidmainingai, kalba niekus, kad neužkirstų sau kelio vėl gauti maskolių leidimą nuvykti į Vilnių, kad nepakenktų ten saviems.

<...>

Spalis. 23 d. Braiton Parke N. P. Švč. Marijos lietuvių parapijos salėje vyko L. Katalikų Federacijos 70-asis seimas. Jis buvo gausesnis už pernykštį, bet neišvengta užkulisinių intrigų (vis frontininkų machinacijos) ir šį kartą. Tai paliko visiem blogą įspūdį ir, be abejo, tai nepadeda katalikų vieningumui ir veiklai, o ją skaldo ir silpnina. Žmonės nepajėgia nei suprasti, nei prisipažinti, kad jie negali išsivaduoti iš prieškarinių Europos diktatorių palikto raugo, jie mano, kad „viršžmogiškumu" išgelbės pasaulį.

<...>

1977 m.

Sausis. 1 d. Popiečiu aplankė broliai: Simas ir Juozas su žmona. Kalbėjomės apie mano kunigystės 50 metų šeimyninį paminėjimą. Brolis Petras apie tai kalbėjo per Kalėdas, kad jie pageidautų ta proga šeimyninio pobūvio, panašiai kaip paminint mano vyskupavimo 25 metus, 1965 metais.

<...>

21 d. Seselių kazimieriečių motiniškame name įvyko susirinkimas-pasitarimas pašaukimų klausimu. Susirinkimas įvyko kun. K. Pugevičiaus iniciatyva, nors tai buvome aptarę su juo anksčiau. Dalyvavo keletas ses. kazimieriečių, prel. V. Balčiūnas, dvi ses. pranciškietės iš Pitsbergo, ses. Margarita ir ses. O. Mikailaitė iš Putnamo, p. I. Bublienė iš Klivlendo ir keletas kitų. Suprantama, kad kokių nors konkrečių nutarimų ir negalėjo būti, nes tai yra gilesni auklėjimo klausimai. Visi konstatavo, jog jaunimui reikia gilesnio dvasinio auklėjimo. Ypač dėmesingai klausiau p. I. Bublienės kalbos, kurioje ji reiškė mintis, kad visur jaučiame perdėtą patriotizmo pabrėžimą iki įkyrumo, o visur per silpną religinį auklėjimą bei švietimą.

<...>

25 d. Kaip buvome sutarę 21 d. posėdyje, parašiau šiandien krikščio-

niškojo atsinaujinimo rašto projektą, kurio nuorašai bus pasiųsti visiems P L K B valdybos nariams, kad kiekvienas pateiktų pataisas. Parašiau laišką lietuviams kunigams, siūlydamas per Mišias tikinčiųjų maldose įterpti du maldavimu: pašaukimų ir arkiv. J. Matulaičio beatifikacijos. Parašiau spaudai ir radijui „Amerikos balsas", Vatikanui komunikatą apie šaukiamą Maskvoje „dvasininkų" suvažiavimą.

Balandis. 10 d. Velykų sekmadienį vėlai vakare paskambino iš Broktono Masačusetse, kad šį vakarą Bostone ligoninėje mirė kun. dr. Pranas Manelis, laidos 13 d. 12 d. pavakare išskridau į Bostoną. Radau jo brolį su šeima, ilgiau pasikalbėjome apie mirusiojo paliktų dalykų sutvarkymą. <...> Buvo labai gaila taip nelauktai ir per anksti mirusio tokio pozityvaus kunigo. Jo knyga Eucharistijos klausimais jau beveik baigta spausdinti, bet jis pats spėjo padaryti tik jos korektūrą - knygos nesulaukė. Buvo gaila ir gerų seselių vienuolių, kad po ilgesnio laiko gavę tinkamą kapelioną, jo taip greitai neteko ir nežinia, kaip greitai surasime kitą.

<...>

Gegužė. 3 - 5 dienomis Čikagoje, Palmer Hause, vyksta Amerikos vyskupų pusmetinė konferencija. Dalyvavau visas tris dienas. Be kitų klausimų, buvo paskaitytas pareiškimas apie religijos persekiojimą komunistų valdomuose kraštuose. Ilgokai kalbėjo Filadelfijos ukrainiečių vyskupas apie persekiojimus (ypač orientalų katalikų) Ukrainoje ir Rutenijoje - Baltgudijoje, prašydamas tuos kraštus išskirti. Aš, kaip svečias stebėtojas, negalėjau, ar man bent jau nederėjo dalyvauti diskusijose, bet per pertrauką padėkojau referentui vysk. Davis ir konferencijos pirmininkui, Sinsinačio arkiv. Bernardino. Gal ne dėl to, bet pareiškimo tekste buvo paminėtas ir Lietuvos vardas, ko nebuvo projekte.

<...>

Rugsėjis. 2 d. popiečiu išskridau į Klivlendą dalyvauti ateitininkų kongrese. Radau vysk. C. A. Salatką, kuris šiandien laikė mišias ir sakė pamokslą, vysk. A. Deksnį, kuris laikys mišias ir sakys pamokslą rytoj.

3 d. dalyvavau kongreso darbe, pasigėrėjau tematika, visa dvasia, kalbėtojais: labai prasmingai kai kurie pasauliečiai kalbėjo apie dvasinį krikščioniškąjį atsinaujinimą. Vakare Šv. Marijos Nesiliaujančios Pagalbos - kur dabar tėvai jėzuitai - salėje vaidinimas, parašytas Landsbergio,

scenizuotas Lapinsko. Mano įspūdis: kartą mačius, neverta nei pačiam antrą kartą gaišinti laiką, nei kitiems patarti.

<...>

24 d. ryte išskridau į Vašingtoną. Prie Lincolno paminklo Pabaltijo jaunimas kvietė į protesto demonstraciją. Protestavo dėl to, kad rusai pažeidinėja Helsinkio konferencijos nutarimus, dėl Baltijos kraštų pavergimo, persekiojimų. Šios demonstracijos pradžioje sukalbėjau maldą. Pabuvome aikštėje beveik iki pat pabaigos ir su kun. K. Pugevičium auto išvykome į Brukliną.

<...>

28 d. Lėktuvu grįžau iš Čikagos. Namie pasimatavau temperatūrą - 103 F. Tuoj pasikviečiau savo gydytoją F. Winskūną, tas telefonu pašaukė ligoninės slaugę, kuri atnešė antibiotikų.

29 d. Ligoninėje nebuvo laisvo kambario, tad dieną praleidau savo kambaryje. Gydytojas jau turėjo tyrimų rezultatus ir pasakė, kad man labai stiprus pūslės uždegimas, turėsiu kuriam laikui atsigulti ligoninėn, padarysiąs daugiau tyrimų.

30 d. Jau ligonis, formaliai įregistruotas.

Spalis. 1 ir 2 dienomis temperatūra dar vis aukšta ir tik 3 d. paprašiau kun. P. Kelpšą atnešti man rašomąją mašinėlę.

7 d. daktarai F. Winskūnas ir Rossas paaiškino, kad anksčiau ar vėliau turėsiu operuotis. Buvau pažadėjęs 11 d. sukalbėti maldą pradedant ALTo metinį suvažiavimą, lapkričio 5 d. buvo numatytas mano kunigystės 50 metų paminėjimas. Paklausiau gydytojus, ar jie galėtų garantuoti, kad tas kelias savaites nepasikartos priepuolis. Atsakė, kad nėra jokios garantijos. Tad juodu paprašiau operuoti kuo greičiausiai. Sutarėme 12 dieną. Paskambinau kun. A. Stašiui, kad negalėsiu būti ALTo suvažiavime.

<...>

12 d. išvežė mane į operacinę. Slaugės juokėsi, kai vežamas jas prašiau laikyti pusryčius, kol sugrįšiu iš operacinės. Žinoma, nereikėjo man ne tik pusryčių, tą dieną negavau nei valgyti, nei gerti. Per naktį turėjau privatų vyrą slaugą.

<...>

15 ir 16 naktimis ir dienomis jau neturėjau privačios slaugės.

Normalus patarnavimas buvo rūpestingas. Išliko neužmirštama pagarba toms moterims ir mergaitėms, kurių rūpestingos pagalbos patyriau.

17 d. Šiandien pajutau norą skaityti. Perskaičiau visus laiškus.

<...>

26 - 27 dienomis ryte laikiau Mišias. 27 d. išleido mane iš ligoninės į savo kambarį.

<...>

Gruodis. 1 d. parašiau ir išsiuntinėjau lietuviškiems laikraščiams žodį Kalėdų proga, „Draugui" išsiųsiu kiek vėliau.

4 d. Torontiškiai, dr. J. Sungailos iniciatyva, užsimanė, kad šiandien Toronte, tėvų pranciškonų bažnyčioje, laikyčiau Mišias, pasilikčiau vakarienės minint mano kunigystės 50 metų sukaktį. Visi ėjome į bažnyčią, nes atlydėjo visų mėgiamą menininką Telesforą Valių, mirusį prieš porą dienų.

<...>

28 d. Šiandien popiečiu pradėjau jausti vidurių netvarką. Maistas negalėjo būti priežastis.

29 d. Naktis - taip sau. Dieną jaučiausi neblogai, valgiau normaliai. Vakare atsigulęs, apie 11 val. pajutau vėl blogumą, nuskubėjau į prausyklą, čia apsvaigau ir nukritau. Po kelių minučių atsigavau. Išgirdau, kad grįžo kapelionas kun. P. Kelpšas. Jam pasisakiau, kad jaučiuosi negerai ir einu tyrimų. Jis palydėjo.

30 d. Mane išlaikė iki 2.30 val. ryto, o paskui nuvežė į 427 kambarį.

Apie 11 val. atėjo mano gydytojas F. Winskūnas, pasakė, kad tyrimai rodą per smarkią dehidraciją, rytoj gal išleis. Visą dieną nedavė nieko valgyti, tik gerti.

31 d. Ryte savijauta gera, bet valgyti nedavė, tik gerti.

<...>

1978 m.

Sausis. Naujųjų metų dieną jaučiausi pakankamai gerai, tad ryte ligoninės pietinėje dalyje nunešiau ligonėms Komuniją, normaliu laiku laikiau Mišias. Dieną niekur nesilankiau, pas mane užėjo broliai.

Dvi pirmas savaites praleidau ramiai savo kambaryje, parašydamas užsilikusius laiškus ir kt.

14 d. vakare Jaunimo Centre vakaras - baigusių Lituanistikos institutą išleistuvės. Buvau žadėjęs dalyvauti, bet susilaikiau.

<...>

Vasaris. 5 d., sekmadienį, Lietuvos Vyčiai mini tradicinę Lithuanian Memories. Dalyvavau, kalbėjau maldą, pasakiau ta proga žodį; kai kam atrodė per daug pasakyta, kai, visus kviesdamas vienybėn, pasakiau, kad ton vienybėn priimsime ir komunistus, jeigu jie liausis tarnavę Maskvai ir maskoliams, imsis Lietuvos laisvinimo darbo.

<...>

Kovas. 5 d. Jau seniai man atrodė, kad turiu trūkį. Kai sirgau rudenį, tai pasakiau gydytojui, jis pasakė, kad taip yra, bet tuo pačiu metu daryti dviejų operacijų nesutiko. Nutariau, kad ši savaitė man bus geriausia: būsiu ištesėjęs visus patarnavimus, iki Velykų dar bus laiko atsigauti. Taigi 6 d. 11 val. mane operavo. Palyginti su rudens operacija, ši buvo visai nesunki, kitą dieną po gerai išmiegotos nakties jaučiausi visai neblogai. Apie vidurdienį atėjęs gydytojas liepė išlipti iš lovos, šiandien tai padariau kelis kartus, o sekančias dienas jau mažai kada grįžau į lovą.

10 d., penktadienį, 9 val. nuėjau į koplyčią, laikiau Mišias.

11 d., šeštadienį, Mišias laikiau 8 val. Prieš 11 val. atėjo mano gydytojas ir paleido „namo".

12 d. pradėjau įprastinį mano gyvenimą.

<...>

18 d. Popietį aplankė seselė Margarita, Putnamo N. P. Švč. M. vyresnioji su kita jauna sesele iš Punsko krašto. Pasikalbėjome apie vasarą. Jų kelios vyks vasarą į Lietuvą. Paskyriau savų 500 $ nuvežti į Lietuvą seselėms. Gerai, kad ji aplankė. Rytoj Jaunimo Centre bus metinė jų rėmėjų vakarienė, kuri visada būna ir įdomi, ir maloni. Jos sesutei Marijai Remienei, pirmininkei, kviečiant kadaise buvau žadėjęs dalyvauti, bet dabar paprašiau pasakyti, kad dar nepasitikiu savimi prasėdėti ten iki vėlyvo vakaro. Tą sekmadienį, 19 d., ir savo brolelį Juozapą tik telefonu pasveikinau, pakalbinau. Žinoma, būčiau pajėgęs užeiti ir šen, ir ten, bet žmonės mano pasiteisinimus laikė dar savaime suprantamais, tad ir aš taip elgiausi - kuo greičiau atsigauti namie.

20 - 25 dienas paskyriau sau privačias metines rekolekcijas.

26 d. Velykų sekmadienį užėjo broliai, aš pats nėjau niekur į vaišes.

Balandis. 2 d. Buvau operoj „Nabuco". Vertai pagyrė ne vien lietuvių, bet ir Čikagos miesto laikraščiai.

8 d., šeštadienį, Švč. Marijos Gimimo bažnyčioje laikiau Mišias ir palaiminau Lino Sidrio ir Rimos Briedytės moterystę. Šie jaunuoliai, abu medicinos studentai, man ne giminės. Linas yra mano bendradarbis katalikiškoje veikloje, P L K Bendrijos valdybos narys. Rimos motina - tyli kultūringa moteris - niekad neatsisako paprašyta padaryti kokį nors gerą darbą. Tą pavakarę mane aplankė iš Lietuvos M. M. L., pažįstama nuo jos moksleivės dienų, 18 metų išbuvusi rusų vergų stovyklose Sibire. Neįtikėtinai iškankinta ir fiziškai, ir psichologiškai, tiesiog neatpažįstamas žmogus. Tą vakarą beveik nieko nekalbėjome. Gerai, kad buvo jos sesuo, o tai turbūt būtume tik patylėję.

<...>

23 d. 11 val. koncelebravome Mišias, sakiau pamokslą, parapijos salėje pietūs. Ten išgirdau vieną naujieną, standartinę mano atvejui. Pasisveikindami klausia, ar tiesa, kad rudenį mane operuojant rado vėžį. Atsakiau, kad kiek aš žinau, tai tik gandas, bet aš pats to patikrinti negaliu, tačiau tikiu, kad taip nėra.

27 d. Šiandien parašiau asmenišką laišką Šventajam Tėvui Pauliui VI ir arkiv. Giuseppe Caprio, kad šių metų lapkričio 10 d. man sukanka 75 metai, kad, nepaisant mano sveikatos, laikas Europos lietuviams gauti jaunesnį vyskupą, paminėjau kai kuriuos motyvus ir išvardijau kelis kandidatus.

<...>

Gegužės 1 d. apsilankė p. R. Sakadolskis, įrašėme į juostelę mano žodį Lietuvai Sekminių proga.

<...>

4 d. pavakare netikėtai aplankė vysk. J. Labukas, čia atvykęs trumpam iš Romos. Jį palydėjo kan. V. Zakarauskas ir kun. I. Urbonas. Pokalbio įspūdis toks, kad nėra prasmės klausti kokių nors intymesnių klausimų. Ir jo psichologijai būdingas visų ilgamečių Rusijos kacetų kalinių baimės bruožas; iš čia jis turi grįžti atgal į Lietuvą, o aš kalbu per radiją, rašau laikraščiams, tad nenuostabu, kad jis santūrus. Susilaikiau neklausinėjęs, kai pajutau, kad į kai kuriuos „suktai" atsako (pvz., nežinąs, kiek po mėnesio bus Lietuvoje pašvęstų naujų kunigų).

<...>

Gavau vyskupo laišką, prašantį gegužės 14 d. Darieno bažnyčioje

suteikti Konfirmacijos sakramentą. Suprantama, kad Mišios, trumpas pamokslas ir Konfirmacijos apeigos buvo lietuviškai. Tikiuosi, kad sutvirtinamieji visi suprato... Po pamaldų parapijos salėje buvo gražiai paruoštos trumpos vaišės. Čia sutikau kelis ilgokai nematytus pažįstamus. Beveik visi buvo lietuviai tremtiniai inteligentai.

<...>

Rugpjūčio 6 d., sekmadienį, paskambino iš Vinipego Balčiūnai, kad per radiją pranešė apie Pauliaus VI mirtį. Netrukus atvyko ir kun. J. Bertašius, šios žinios dar negirdėjęs - bažnyčioje radijo neklausė.

<...>

Spalis. Praėjusias tris savaites ramiai praleidau namie. Atėjo mintis, kad jeigu neparašysiu aš apie lietuvius Vatikano II Susirinkime, tai niekas pasaulyje to negalės padaryti nei man esant gyvam, nei po manęs. Yra smulkmenų, kurių niekas neras jokiuose archyvuose, juos nusineščiau į kapą amžinai užmarščiai. Tarkime, jie Bažnyčiai ir apskritai žmonėms nėra svarbūs, bet lietuviams nors įdomūs. Jeigu jų dabar ir neskelbčiau, tai tegul liktų nors užrašyti. Taigi nusprendžiau parašyti: LIETUVIAI VATIKANO II SUSIRINKIME. Pats nustebau, kai savo „archyvuose" radau parašytų dalykų Susirinkimui, nuorašų daugiau, negu maniau turįs. Taigi nuo dabar laisvas valandas aukosiu šiam darbui. Taigi šis reikalas neliks nepaminėtas ir nereikės nuobodžiauti žiemą.

13 d. P L K Bendrijos valdybos posėdis. P. Povilaitis iškėlė mintį, jai pritarėme - parašyti lietuvių visuomenei laišką atsišaukimą, kviečiantį taikon ir vienybėn. Jo pirminį projektą parengti paprašė mane. Aš paprašiau kiekvieną ne tik pagalvoti, bet ir man atsiųsti savo mintis.

<...>

1979 m.

Sausis. 1 d. Jau kelinta diena ir šiandien taip šalta, kad net su čia pat arti gyvenančiais broliais tik telefonu pasveikinome vieni kitus su Naujaisiais metais, visi buvome tos pačios nuomonės, kad geriau sėdėti namie.

<...>

Balandis. 22 d. Šiandien dalyvavau Donelaičio šeštadieninės mokyklos 20 metų darbo sukakties minėjime, tariau trumpą žodį. Kiek liks tame jaunime lietuviškumo, kol jis subręs, priklausys nuo daugelio įtakų

ir t. t., bet vis tiek jaučiu didelę pagarbą mokytojams, tėvams ir pačiam jaunimui už pastangas ir rezultatus.

28 d. Šį vakarą dalyvavau Lituanistikos instituto absolventų išleistuvėse (Jaunimo Centro salėje). Ir žemesnių, ir šios lietuvių privačios iniciatyvos ir pasiaukojimo vaisiai yra tie, kad ir šiame institute, ir kitose mokyklose lietuvių kalbos, istorijos ir kt. lietuviškos srities dalykų mokytojai daugiausia yra jaunimas, baigęs tas mokyklas.

<...>

Gegužė. 26 d. Šiandien žinios praneša, kad yra paskirtų naujų kardinolų. Vienas „in pectore", t. y. Popiežiaus intencija, bet kas - viešai nepaskelbia. Šį vakarą Palmer Hause vakarienė pagerbti p. St. Lozoraičiui, Jn. Žadėjo atvykti J. E. kardinolas J. P. Cody. Vykau į vakarienę su intencija paklausti kardinolą, ar žinia yra tikra. Kardinolą jau radau besikalbantį su kunigais. Kardinolas sako: „Turiu tau žinią. Paskirti nauji kardinolai, tarp jų vienas lietuvis". - „Iš kur tokia žinia", - paklausiau. Kardinolas atsakė šiandien kalbėjęs telefonu su Roma. Neklausiau, su kuo kalbėjo. Po dienos kitos daugelis laikraščių paskelbė žinią ar gandą, kad tas kardinolas esąs Vilniaus Apaštalinis Administratorius vysk. Julijonas Steponavičius, dabar Lietuvoje, namų arešte Žagarėje. Gando šaltinio niekas nepasako, bet yra pagrindo juo tikėti. Kai apie 1960 metus P. Jonas XXIII paskelbė tris kardinolus „in pectore", buvo spėliojama, kad tai Čekoslovakijos vyskupas Beran, Ukrainos vyskupas Slipy, kuriuodu buvo kalėjime, ir arkiv. Teofilius Matulionis, Kaišiadorių vyskupas, po daugelio metų grįžęs iš kalėjimų į Lietuvą ir esąs namų arešte. Du pirmieji, ištremti iš savo krašto į laisvą pasaulį, viešai buvo paskelbti kardinolais. Trečiasis liko nežinomas - mirė ir arkiv. T. Matulionis, ir P. Jonas XXIII.

<...>

Birželis. 7 d. Švč. Marijos Gimimo bažnyčioje laikiau Mišias, skirtas vysk. J. Matulaičio-Labuko atminimui. Pamokslą sakė kun. Ignas Urbonas, tos pačios Kaišiadorių vyskupijos kunigas.

<...>

23 d. Vakare pas brolį Petrą, jo naujoje vietoje, vaišinomės. Sūnus Vincentas baigė teisę.

<...>

Rugsėjis. 28 d. Pas mane turėjo įvykti PL Katalikų Bendrijos naujos

valdybos posėdis, tačiau dar ne visi atsivasarojęs - susirinkimui per mažas skaičius, nepadoru skirstytis pareigas ne visiems esant, atidėjome porai savaičių, nes ateinantį savaitgalį Čikagoje lankysis P. Jonas Paulius II.

<...>

Spalis. 4 d. Nuvykau į kardinolo rezidenciją, iš kur kardinolas, jo pagalbininkai vyskupai ir aš nuvažiavome į O'Haro aerouosto karinį skyrių pasitikti Šventąjį Tėvą Joną Paulių II. Ten radome minią. <...> Nusileidus orlaiviui, kardinolas nuėjo pasitikti aukšto svečio, prie laiptelių laukė vyskupai ir civiliai dignitoriai. Kardinolas supažindino svečią su kiekvienu, sakydamas pavardę, titulą.

Vyskupus Abramowich, Hayes ir mane svečias pats pažino. Jis labai paprastai priėjo prie laukiančių, paduodamas ranką sveikinosi su vaikais ir su daugeliu, kuriuos galėjo pasiekti. <...> Katedroje buvo tik išrinktieji - kunigai ir gerą protekciją turėjusios seselės. Buvo malonu, kad dalyvavo ir būrelis seselių kazimieriečių.

<...>

5 d. Visa diena su Šventuoju Tėvu. Neminėsiu, kur pats nedalyvavau. Mačiau, kaip ankstų rytą pradėjo rinktis lietuviai California avenue. <...> Gaila, kad negalėjau laukti čia su mūsų žmonėmis. Bet visa procesija pravažiavo taip greitai, kad lietuviai negalėjo net pamatyti, kaip atrodo Šventasis Tėvas, nors jis važiavo stovėdamas atvirame auto. Kadangi lietuviai nežino, nei kas tvarką darė, nei kas ją vykdė, tai už tai daugelis rūgojo vysk. Povilą Marcinkų, nes tik jo vieno pavardę žinojo.

<...>

Kvaili Santo koplyčioje Šventasis Tėvas skaitė ilgoką programinę doktrinos paskaitą. Po to pietūs mokyklos valgomajame. Išeidamas iš valgomojo Šventasis Tėvas pasakė mons. Audriui Bačkiui, kokį jis turėtų parašyti lietuvišką pasveikinimą lietuviams per šv. Mišias, kurios netrukus bus Grant Parke. Monsinjoras priėjo prie manęs ir mudu parašėme: „Mano nuoširdus sveikinimas lietuviams. Likite ištikimi Kristui, Bažnyčiai, branginkite kilnias tautos tradicijas. Tegloboja jus Dievo Motina Marija. Garbė Jėzui Kristui". Mudviejų buvo lietuviški žodžiai, o mintis Šventojo Tėvo.

Minios žmonių buvo ne tik Grant Parke, kur įeiti galėjo tik turintys bilietus, bet ir gatvėse aplinkui. Prasidėjus procesijai, kilo ovacijos, ypač

pasirodžius Šventajam Tėvui. Aukšta pakyla buvo tokia erdvi, kad čia tilpo ne tik altorius, visi vyskupai, bet ir šimtai kunigų, pasiruošusių dalinti šv. Komuniją. Pakylą juosė plati erdvė geltonų chrizantemų. Kol Šventasis Tėvas, eidamas aplink pakylą, sveikino, minia šaukė, plojo. Vos tik priėjo prie altoriaus, nereikėjo ženklo ar žodžio - minia staiga nutilo. Šv. Mišių metu tvarka ir mintis buvo tobula. Dalyvavę nekatalikai stebėjosi.

Reklamavo ir bedievių protesto eiseną į Grant Parką. Organizatoriai buvo ne iš Čikagos. Policijos žiniomis, jų su plakatais buvo susirinkę apie 50. Pamatę, kokia minia susirinkusi, jie turbūt nusigandę, nes paslėpę savo plakatus pakrikę ar pranykę minioje. <...>

Po šv. Mišių Popiežiaus asmeniniai palydovai, Čikagos vyskupai ir aš vykome vakarienės į kardinolo rezidenciją. Prieš vakarienę turėjau progos pasikeisti keliais žodžiais su Šventuoju Tėvu. Jis sakė, kad pravažiavęs gražią minią lietuvių ir klausė, kas tos įstaigos, prie kurių žmonės buvo susirinkę. Paaiškinau, kad lietuvaičių ses. kazimieriečių mokykla su 1 400 mergaičių studenčių ir Šv. Kryžiaus ligoninė.

<...>

13 d. Klivlende - Amerikos Lietuvių Tarybos penkmetinis Kongresas. Beje, vakar po vakarienės drįsau pasikviesti gen. konsulą Anicetą Šimutį, VLIKo, ALTo pirmininkus pakalbėti apie mūsų diplomatinių ir konsulinių tarnybų išlaikymą. Pasikeitę nuomonėmis sutarėme, kad aš parašysiu dr. St. Bačkiui, Lietuvos chargé d'affaires Vašingtone, siūlydamas pasikviesti pas save minėtus ar ir kitus asmenis ir ką nors nutarti. Kongreso pabaigoj pasakiau trumpą žodį. Viskas vyko sklandžiai, išskyrus pačią pabaigą, kai vienas iš kongreso žymesnių žmonių pasakė tokią kalbą, gal tik kalbelę, kad buvo nejauku klausytis. <...>

Lapkritis. 1 d. Šį rytą Šv. Kryžiaus ligoninėje netikėtai mirė seselė Margarita - Ona Milevičiūtė. Kazimieriečių pradžioj Lietuvoje ji kelerius metus dirbo Kaune jų mokykloje, „Saulės" namuose, perimtuose iš „Saulės" draugijos. Ji, kaip mokytoja, Kaune įsigijusi nepaprastai gerą vardą. Grįžusi į Ameriką, turėjo labai sunkių išgyvenimų. Pagaliau mokytojavo, kol amžius leido. Kai jau negalėjo mokytojauti, gyvendama toje pat mokykloje buvo labai atsiskyrusi, iš šalies žiūrėdamas laukdavai, ar neparpuls, o išėjusi kasdien daug vaikščiodavo ne šiaip sau judėdama,

o eidavo, tarsi labai skubėtų. Staiga susirgo ir greitai mirė. <...>

6 d. Po vidurnakčio suskambo telefonas ir pranešė, kad ką tik Momence mirė mano tėvo pusbrolis Antanas Brizgys. Šiandien popiečiu išskrendu į Providensą Rod Ailende, į Lietuvių Kunigų Vienybės seimą ir nespėsiu grįžti į dėdės laidotuves, nors nežinau, kada laidos.

<...>

12 d. Šiandien atėjo pas mane p-lė A. Rugytė, dr. J. Meškauskas, B. Vitkus, prof. J. Račkauskas, P. Dundulis pasitarti apie a. a. prezidento Aleksandro Stulginskio mirties 10-čio paminėjimą ir jo užrašų - dienoraščio spausdinimą. Sutarėme tai daryti gegužės 4 d. - sekmadienį Mišios, paskui Jaunimo Centre Prezidento prisiminimas ir visuomenės supažindinimas su knyga, trumpas garsinis filmas iš jo laidotuvių Lietuvoje, fotografijos iš jo gyvenimo.

<...>

23 d. Šiandien ligoninėje esame likę tik su kapelionu dr. Kelpšu. <...> Vakare valgiau Kūčių vakarienę klebonijoje su tais kunigais, kurie šioje bažnyčioje laiko šv. Mišias su motiniškojo namo kapelionu kun. St. Gaučiu. Ši vakarienė visada būna broliška. Visada pasigendu čia niekad nepasirodančio ir čia pat gyvenančio kun. Povilo Jakulevičiaus. Jis ir šv. Mišias laiko savo kambaryje, beveik jokia proga nepasirodo nei šioje bažnyčioje, nei klebonijoje. Šią vasarą už kelių dešimčių žingsnių nuo klebonijos apsigyveno išėjęs pensijon kun. Vladas Aleksonis. Girdėjau, kad ir jis šv. Mišias laiko savo kambaryje. Buvo įdomu, ar jį sutiksiu šioje vakarienėje klebonijoje. Nepasirodė. Žinoma, neklausiau, ar jis čia kada pasirodo, ar buvo kviestas. Manau, kad, kaip ir kun. P. Jakulevičius, nebuvo kviestas, nepalaiko kontakto su klebonija. <...>

24 d. Šiandien, tikrąją Kūčių dieną, jau niekur nėjau.

25 d. Apie vidurdienį paskambino brolis Simas. Paskui 2 val. atvažiavo brolis Petras, nuvykau pas jį, kur buvo parvažiavusi iš Kalifornijos dukrelė, sūnus Antanas su žmona ir naujagime dukrele, buvo ir sūnus Vincentas, brolienės seserys. Vėliau rinkosi daugiau svečių, bet aš jaučiausi kiek pavargęs, tad išvykau namo. Skambino brolis Juozas, kiek vėliau sesuo Albina-Michaelė iš Toronto.

<...>

Baigdamas šiuos metus, negaliu pamiršti kelių išgyvenimų. Visi

žinome, kad yra kilnių žmonių, ir suaugusių, ir jaunimo. Visiems aišku, kad žmoniją tik jie palaiko. <...> Nors žmonijoje yra tiek daug blogio, tačiau pati žmonija netampa tokia, kurioje nesinorėtų gyventi ar ji pati taptų neverta egzistuoti. Tai dėka tokių asmenų, apie kuriuos kalbu. Jie nesudaro žmonijos daugumos, bet savo asmenybės įtaka, dvasia palaiko žmonijos teigiamą charakterį. Kokia būtų nelaimė ir kuo pavirstų žmonija, jeigu nebūtų tokių asmenybių. Tie asmenys gyvena nežinomi, gal niekada jokis laikraštis ar radijas nepaminės jų vardo, nebent kas apmokės kokiame laikraštyje skelbimą apie jų mirtį, bet neregima, negirdima įtaka žmonijai gero padaro daugiau, negu visi klystantieji blogo. Ačiū Dievui, kad tokių žmonių turi visos tautos, neišskiriant ir mūsų, ir Lietuvoje, ir už Lietuvos. Begyvenant teko nemažai pamatyti, pakeliauti, sutikti visokių žmonių, patirti gražių, malonių išgyvenimų. Tačiau maloniausi momentai yra praleisti su tokiais žmonėmis, apie kokius kalbu. Jų yra daugiau, negu aš žinau, tačiau esu ir būsiu Dievui dėkingas už tuos, kuriuos teko pažinti. Kad jaunimas tokius pažintų, jais pasektų ir savo laimei, ir žmonijos gerui. Dievui garbė už viską: orą ir vandenį, kasdienį maistą, už jo apreiškimus ir visokias malones, bet tebus nemažesnė garbė ir padėka Dievui ir už tuos žmones.

1980 m.

Sausis. 1 d. Grįžau prie rankraščio „Vatikano II nutarimai kasdieniame gyvenime". Juodraštį baigęs prieš Kalėdas, iki dabar buvau palikęs jį ramybėje. Popiečiu aplankė broliai Simas ir Juozas.

<...>

6 d. Mišių pabaigoje ilgokai kalbėjo J. E. kardinolas J. P. Cody, padrąsindamas seseris rengti savo steigėjos beatifikacijos bylą, pažadėdamas pagalbą. Mišių pabaigoje seselė Henrietta Bagdonaitė paskaitė vieną Motinos Marijos laišką seserims. Po Mišių salėje buvo Motinos Marijos prisiminimai. Nors dalyvavo visos po jos buvę ir visos dar gyvos generalinės vyresniosios: seserys Juozapa, Teofila, Adorata, Laurencija ir dabartinė Joanella, bet pirmos keturios nekalbėjo. Seselė Joanella gražiu jautriu žodžiu pradėjo šį minėjimą. Paskaitą skaitė Motinos Marijos sesers Cibulskienės duktė, kurią Motina Marija parsivežė į Ameriką 1924 metais. Pluoštą prisiminimų skaitė seselė Dorotea, kuri Šv. Kryžiaus ligoninėje slaugė Motiną Mariją. Paskui mažomis grupėmis

vedė, kurie norėjo aplankyti Motinos Marijos celę ir pažiūrėti jos paliktų asmeninių dalykėlių. Ten yra ir Lietuvos valdžios jai suteiktas Gedimino ordinas. Man buvo labai malonu matyti šį liudijimą, kad Lietuvos valdžia suprato ir įvertino jos atliktą misiją. <...> Jos užrašai, surasti vienuolyne tik prieš kelis mėnesius, dabar verčiami į anglų kalbą, bet jau ne kartą patyriau, kad daugelį jos posakių pagarbiai kartoja jaunos seselės.

Nors pakilo smarkus vėjas, beveik audra, krito lietus su sniegu, bet po vakarienės nuėjau aplankyti brolio Juozo šeimynėlę, nes jau nuo vasaros vis pasikalbame tik telefonu, jis buvo pas mane Naujųjų metų popietę, o mane sekmadieniais vis sutrukdo kokis nors lietuvių įvykis Čikagoje ar tenka išvykti kur kitur. Porą valandų maloniai pasikalbėjome, sūnus Raimundas parvežė mane į ligoninę.

7 - 26 d. Šiomis dienomis, išskyrus vieną kitą patarnavimą ligoniams, niekieno netrukdomas perrašiau iš juodraščio mano rengiamą „Vatikano II susirinkimo nutarimai mūsų kasdieniame gyvenime". Dabar ieškosiu, kas perskaitytų ir padarytų kalbos pataisų.

<...>

Vasaris. 3 d., sekmadienis. 1950 m. vasarą Felache prie Štutgarto, Vokietijoje, pakrikštijau savo jauniausio brolio Petro pirmagimį, vardu Antanas. Nors abu tėvai pažadėjo (ne rimtai), kad, jeigu berniukas, tai bus kunigas, tačiau prieš kelerius metus palaiminau jo moterystę Market Parke, Čikagoje, Švč. Marijos Gimimo lietuvių parapijos bažnyčioje. Šiandien krikštijau jų pirmagimę dukrelę. Dalyvavo abiejų šeimų nariai. Krikšto apeigos po Vatikano II liturginių reformų yra prasmingesnės, dalyviams įdomesnės, nes kai kurias maldas kalba visi dalyvaujantys.

Iš bažnyčios parskubėjęs persirengti, brolis Petras mane pavėžino į Jaunimo Centrą, BALFo koncertą. Programą atliko jauni iki šiol dar viešai nepasirodę. Manau, ne man vienam tai patiko, tačiau ir menininkai be priekaišto. Pianistas Kaminskas gali pasirodyti visokiomis progomis, birbyne grojo iš Lietuvos jaunas Arvydas Kasiulaitis, Berlyne pabėgęs nuo rusų atsiųstos grupės. Manau, kad juo visi gėrėjosi. Pakankamai gerai pasirodė ir dvi jaunuolės.

Šį vakarą seselių motiniškame name mirė seselė Teresė (Čižauskaitė). Ji - ligonė - kambaryje, lovoje, pragyveno 59 metus...

5 d. antradienio vakare palydėjome seselės Teresės kūną į koplyčią. Po pamaldų pranešė, kad ketvirtame aukšte, ligonių skyriuje, miršta

seselė Petronėlė. Apie šią seselę (Barusevičiūtę) yra daug ką pasakyti. Nuo 1952 metų ji buvo akla - po galvos vėžio operacijų prarado ne tik regėjimą, bet gydytojai, gelbėdami jos smegenis ir gyvybę, išėmė abi akis. Po operacijų ji neteko skonio ir uoslės pajautimų. Būtų ilga istorija pasakoti, kaip ji per tuos beveik 28 metus laikėsi, gal seselės tai aprašys, bet tai buvo nuostabaus tikėjimo, kantrybės, didvyriškos nuotaikos asmenybė. Išgirdęs žinią, kad ji miršta, meldžiuosi už ją, bet labiau jai. Malonu girdėti, kad ir seselės laiko ją šventa, maždaug tokie buvo ir kunigo žodžiai, pasakyti per jos laidotuves.

9 d., šeštadienį, šventą kankinę palaidojome. Tik ta proga sužinojau, kad prieš kelerius metus ji yra parašiusi tada generalinei vyresniajai seseriai Adoratai laiškelį, kurį naudinga paskaityti visiems, sveikiems ir sergantiems, ypač turintiems ilgesnio laiko kryželių. <...>

11 d., pirmadienį, nuvykau pas tėvą J. Vaišnį, S. J., nusivežiau mano parengto quasikatekizmo - Vatikano II Susirinkimo nutarimų keletą klausimų ir atsakymų iš nutarimų tekstų. Prašiau jį peržiūrėti ir turinį, ir kalbą; ir vieną, ir antrą taisyti nesivaržant, nes mano nuvežtas tekstas esąs dar tik „juodraštis". Jis sutiko tai padaryti.

12 d. ryte paskambino J. Vaišnys, S. J., pasakė vieną mano padarytą klaidą: vietoje P. Pauliaus VI enciklikos Žmogaus gyvybės klausimais aš miniu P. Pijaus XII encikliką Casti Connubii - apie padorumą moterystėje. Jis sakėsi manąs, kad gal būtų geriau pirma visą tą medžiagą spausdinti LAIŠKUOSE LIETUVIAMS, o paskui iš to ofsetu atspausdinti knygelę. Jo minčiai pritariau.

13 d. ryte parašiau du laišku. Vieną dr. L. Hemingway, Australijoje, autoriui knygos „The modern world and self-control", ir antrą „Desclee" leidyklai, išleidusiai anglų kalba Alphonse de Parvillez, S. J., knygą „Joy in the face of death". Ir vieną, ir antrą paprašiau leidimo išversti jas į lietuvių kalbą, paaiškindamas, kad tai nebus komerciniams tikslams. Lauksiu atsakymo ir jeigu bus teigiamas, tai iki vasaros kurią nors gal ir išversiu, nes prie rašomojo stalo dar pajėgiu pasėdėti visą ilgą dieną. Tai daug maloniau ir prasmingiau, negu nieko neveikti.

Baigiau dar kartą peržiūrėti parašytą: „Lietuviai Vatikano II susirinkime". Kiek parašyta - nieko „nuodėmingo". Tačiau neseniai gavau iš Vatikano leidyklos pranešimą, kad visi Susirinkimo darbai (ką dalyviai

parašė ar pasakė) yra išleisti keturiais tomais. Ką parašiau Vatikano II Susirinkimą beruošiant ir per jį, ne visko turiu nuorašus, tik dėl to vykti į Romą neverta, tad parašiau mons. A. Jonušui į mūsų kolegiją Romoje, kad tuos keturis tomus atsiųstų man kiek įmanoma greitesniu keliu. Lauksiu ir parašytą darbą gal kuo papildysiu.

<...>

Balandis. 20 d. Ne iš įdomumo, o iš lojalumo dirbantiems nuėjau į Maria H. S., į operą. Šį kartą dvi vienaveiksmės. Pirmąją lietuviai mato pirmą kartą - „Carmina Burana", iš vokiečių kalbos išversta Pūkelevičiūtės. Ir turinys, ir pats pastatymas - tikras šlamštas. Iš tikro tai nėra ten ko nei vadinti opera. O jos išlaidos buvo tokios, kad šį kartą Lietuvių opera savo „sezoną", tris kartus pakartotą, baigė, kiek girdėjau, su 15 000 $ deficitu. Šį deficitą turėtų sumokėti tie, kurie atsakingi už „Buraną" ir jos „pastatymo" būdą.

<...>

Gegužė. 13 d. Seselių Constancijos ir Marijos Balkus prašomas, nuvykau į jų sesutės Lee (Balkus) laidotuves. Lee laidojome šv. Kazimiero kapinėse, šalia tėvų ir prieš pusantrų metų staiga mirusio brolio. Nežinau, ar kada mačiau tokias isp°dingas pasaulietės mergelės laidotuves: tokią pagarbą pareiškė mokytojai, mokinių tėvai, kiek ir kaip dalyvavo vaikų. <...> Buvo labai įdomu girdėti, kaip Lee Balkus, gavusi Stoni Krike, Alsipo priemiestyje, mokyklėlę su 30 mokinių, ją išugdė į milžinišką įstaigą. Kaip viena motina pasakė, kad ta mokytoja pakeitusi jų visų supratimą apie tėvų ir vaikų santykius, auklėjimą ir t.t. Tuoj po laidotuvių mokytojams prašant ta mokykla buvo pavadinta „Lee Balkus Learning Center". Ilinojaus valstijos švietimo departamentas pripažino jai aukščiausią žymenį už jos atliktą darbą. Malonu, kad visa tai aprašė „Draugas", „Darbininkas", paminėjo „Vytis", pakartojo Australijos „Tėviškės aidai".

<...>

22 d. Šv. Kryžiaus ligoninėje vakarienė pagerbiant kraujo davėjus. Gėriesi matydamas, kiek tokių žmonių yra, kas jie, kiek jie drįsta atiduoti savo kraujo nežinomiem, kad juos išgelbėtų. Tiesa, gal jiem patiem tai į sveikatą, toks jų organizmas, tačiau tokių rastųsi daugiau, jeigu daugiau būtų panašiai filantropiškai nusiteikusių. Tai įkvepiantis humaniškumo ir, reikia manyti, krikščioniškosios artimo meilės pavyzdys.

25 d. Švč. Marijos Gimimo bažnyčioje laikiau šv. Mišias ir sakiau pamokslą Lietuvių krikščionių demokratų suvažiavimo proga. Kalbėjau ne apie partiją, o apie krikščioniškosios ideologijos principus, apie pasiaukojančius asmenis.

Po pietų nuėjau į parapijos salę, į sesiją. Atėjau pabaigon, atrodo, nieko ypatingo nebuvo, tik pasibaigė nesąmone. Pirmininkaujantis leido pasveikinti suvažiavimą „Naujienų" redaktoriui Gudeliui. Tas vietoj pasveikinimo rėžė pusvalandžio demagoginę kalbą, ir niekas jo nesustabdė. Tuo taip pasipiktinau, kad po sesijos ir susitikdamas su atskirais asmenimis, vadovavusiais susirinkimui, pasipiktinimo nenutylėjau.

31 d. Lietuvių Donelaičio mokyklą baigiančiųjų išleistuvės. Mokykla čia pat, skersai gatvės, viešosios mokyklos patalpose. Yra kuo pasidžiaugti: kiek šioje mokykloje mokinių, kiek ją baigė, kiek jaunų mokytojų. Iš viso tautinio veikimo panašios įstaigos ir jų rezultatai yra gal pats vertingiausias dalykas.

Birželis. 1 d. 12 val. tėvų jėzuitų koplyčioje laikiau šv. Mišias kybartiečiams, prisimindamas savo parapiją, veiklą.

<...>

15 d. sekmadienis. Šiandien visame pasaulyje ir čia, Čikagoje, minime 1941 m. birželio 15 - 22 masines lietuvių deportacijas mirčiai į Sibiro šiaurę.

Ta intencija buvo Šventa Valanda. Jos iniciatoriai buvo mūsų jauniausieji veikėjai, Linas Kuprys ir kiti. Ta tema kalbėjomės kelias savaites. Rimtai bijojau, kad neišeitų fiasco, jeigu kardinolui sakysim, kad neturime tokios lietuvių bažnyčios, kurioje ta proga galėtume sutilpti, o matysime pustuštę Katedrą, mūsų reputacijai tai nepagelbėtų. Ačiū Dievui, viskas išėjo jaudinančiai gražiai: Katedra pilnutėlė, skaitė ar maldas kalbėjo mons. D. Mozeris, kun. J. Stankevičius, seselė Agnesina - kazimierietė, p. J. Dauzvardienė - konsulė, P. Dilys - reformatų dvasininkas, jaunuoliai - studentė ir studentas, įspūdingai giedojo Švč. Marijos Gimimo parapijos choras, pabaigoje visus palaiminau. Iš pasauliečių girdėjau, kad ta Valanda juos giliai jaudinusi gal dviem dalykais: pasauliečių aktyviu dalyvavimu ir religiniu turiniu: maldos, skaitymai, giesmės. Pats organizatorius L. Kuprys laikėsi pasigėrėtinai nuošaliai.

16 d. Noriu pamatyti, kaip Putname laikosi kun. P. Dambrauskas ir

kiti. Jį radau, kaip paprastai, ramiai sėdintį, mane pažino, pasikalbėjome. Tame pat kambaryje prie durų ant kėdės sėdi kitas vyras, gyvenąs tame kambaryje, apsirengęs, su kepure ant galvos, ant stalelio išsidėstęs kortas, regis ir kitokių popierėlių. Pasveikintas nepažvelgė, nieko neatsakė. Sužinojau, kad esąs „susimaišęs", nesąmoningas. Kun. P. Dambrauskas nenormalios orientacijos. Kai paminėjau, kad prašė pasveikinti kun. P. Garšva, jis klausė, kur tas gyvenąs. Kai iš jo nuėjau toje pat pastato pusėje į kitą koridorių aplankyti prel. K. Vasį, jis mane palydėjo, sakėsi nežinojęs, kad ir Vasys ten gyvenąs, nors matė jį kasdien. Su prel. K. Vasiu pasisveikinęs ir išėjęs, kaip paskui girdėjau, nesurado savo kambario, reikėjo parodyti.

<...>

20 d. vykau į 119 So. La Saale St. - Y M C A namus, prieš tai laišku prašytas vysk. E. Swanstrom iš Niujorko, kur buvo įvairių žmonių - katalikų ir nekatalikų susirinkimas (apie 50 dalyvių). Tema: valdžios projektas pareikalauti pajamų mokesčio iš Amerikos piliečių, dirbančių misijose ne Amerikoje. Kalbėjusieji paaiškino šio projekto žalą ir ragino dalyvius rašyti prezidentui ir kt. laiškus, prašant šio projekto nepriimti. Tokių laiškų parašiau ir aš, plačiau pasakydamas, kokį darbą dirba katalikų ir kiti misionieriai, kaip jie kelia misijų kraštų žmonių civilizaciją, tvarką ir t. t., kaip jie sunaudoja iš kur nors gaunamas kokias nors pajamas. Jie verti valdžios paramos, o ne apmokestinimo. Po geros pusės metų, 1981 m. sausio 16 d. data, gavau Catholic Relief Service laišką, kuriame praneša, kad minėtas projektas nepriimtas - yra laimėta, ir dėkoja už mano rašytus laiškus. Beje, minėtas projektas būtų lietęs net atgal du metu - 1978 ir 1979 metus.

<...>

11 d. Sisere Šv. Antano bažnyčioje, dalyvavau šv. Mišiose, atlikau išlydėjimo apeigas mirusiam Aloizui Baronui - rašytojui, poetui, vienam iš „Draugo" redaktorių. „Draugas" neteko bendradarbio, kurį nebus lengva kitu pakeisti, o visuomenė netenka pozityvaus ir įdomaus asmens.

14 d. Tradicinė Švč. Marijos Gimimo oktavos procesija.

<...>

15 d. Tos pačios šventės pabaiga bažnyčioje. Čikagoje jau nėra kitos lietuvių bažnyčios, kurioje žmonės taip gausiai dalyvautų įvairiose

metinese šventėse, kaip šiomis dienomis ir šį vakarą Švč. Marijos Gimimo bažnyčioje. Ir čia tačiau nėra jaunimo.

<...>

Spalis. 1 d. Kadangi paštas su Roma neskubus, turiu laiko parengti minčių kalboms Adventui Australijos lietuviams. Šiandien „Margutyje" įkalbėjau į juosteles Kristaus Karaliaus, Vėlinių, Kalėdų šventėms žodį Lietuvai per Vatikano radiją. Pasiunčiau kun. V. Kazlausko buvusiu adresu, nežinodamas, kad jis jau persikėlęs į mūsų kolegijos svečių namus.

<...>

18 d. priešpiečiais išskridau į Detroitą, į L. Kat. Federacijos seimą. Spėjau dar į vieną sesiją, vakare dalyvavau vakarienėje.

19 d. Po pietų baigiamoji sesija, kurioje, kun. V. Dabušiui skaitant rezoliucijų projektus, neiškenčiau ir pasisakiau prieš dvi rezoliucijas, pareikšdamas, kad užtenka ginčų ir varžybų už politinę veiklą tarp „veiksnių", Federacija į šią sritį nesikiškime.

<...>

Gruodis. 10 d. Melburne vakarieniavome pas Slavėnus (Mykolaitytę - Vinco Putino seserį). Čia išgirdau, kad po V. Putino mirties jo buvusi draugė pastatė religinį antkapį-paminklą. Valdžia, komunistai, jį sunaikino, pastatė savą metalinį, mačiau vieno ir kito nuotraukas. Sakė, kad tą moterį dėl to įvykio ištiko nervų priepuolis ir buvo paguldyta į nervų kliniką (kokiose ten uždaromi visi, nesideriną su idiotų mintimis).

Įdomu, kaip nuostoliai ir laikas žmones ne atitolina, bet dar labiau suartina. Kai Vokietijoje su Slavėnais gyvenome toje pačioje stovykloje, tai buvome beveik nepažįstami (tiesą sakant, nesistengiau su nieku palaikyti ypatingesnės pažinties), o po daugelio metų ir nuotolių mūsų susitikimas buvo kaip gerų senų kaimynų (Lietuvoje gerai pažinau jos motinos giminę - Garbus, tačiau nepažinojau Mykolaičių šeimos maždaug už 10 km nuo mano tėviškės).

12 d. Šiandien išskridau į Hobartą - Tasmanijos salą. Po valandos nusileidau. Žinau, kad čia lietuvių nedaug, tačiau vis tiek būrelis jų mane pasitiko. <...> Vakarieniavau pas Taškūnus, čia buvo Kantvilai, Tarvidai. Ponia Taškūnienė - nelietuvaitė, inteligentė moteris ir gana gerai išmokusi lietuviškai. Tarvidienė - taip pat nelietuvaitė, bet man paliko plačiai

inteligentiško ir kultūringo žmogaus įspūdį. P. Kantvilienė-Truchanaitė, sesuo Olego Truchano, inžinieriaus, kuris savo vardą įamžino tyrinėdamas tą salą (iki šiol ją dar ne visą matė žmogaus akis). Olegas Truchanas praleisdavo savo atostogas tirdamas miškus, kalnus, vandenkričius. Vienoje iš tokių kelionių, mažu luoteliu patekęs į vandenkričio sūkurį, žuvo. Jo vardu pavadinta salos dalis, du nelietuviai išleido puikią, gausiai iliustruotą knygą. Melburno lietuviai ją man padovanojo: nors dar neseniai parašyta, bet jau buvo šešios laidos.

13 d. pavakare, bažnyčioje, kur lietuviams jau seniai kas mėnesį būna lietuviškos pamaldos, klausiau išpažinčių, pasakiau porą pamokslų, laikiau šv. Mišias. Iš bažnyčios vakarienės vykau pas Kantvilus. Kitų svečių nebuvo, tik mes trys. Pasikalbėjome apie tyrinėtoją Olegą Truchaną - Kantvilienės brolį, apie Kantvilo dienas Štuthofo koncentracijos stovykloje, pažadėjau, parvykęs į Čikagą, pasveikinti jo kaceto draugus: kun. S. Ylą, M. Mackevičių, P. Narutį.

<...>

1981 m.

Vasaris. 13 d., penktadienis. Šią savaitę niekas netrukdė, ramiai praleidau prie užsiimto darbo, kurį manau pavadinti: NEIŠSKIRIAMI TRYS NEŽINOMIEJI. Šiandien vakare 7.30 val. pas mane Pasaulio LK Bendrijos Valdybos posėdis.

<...>

Kovas. 24 d., antradienis. Šį rytą 10 val. aplankė p. B. Kviklys. Pasikalbėjome apie jo ruošiamus Lietuvos bažnyčių leidinius. Paliko parengtų projektų medžiagą patikrinti - ne cenzūrai, o tikslumui.

25 d. Atėjo kun. Juozapas Prunskis, p. Smilgaitė ir Saulius Girnius pasitarti apie lietuvišką teletipe - garsinių filmų programą. Šia tema anksčiau buvau kalbėjęs su prof. Jonu Račkausku, dabar Lituanistikos instituto rektoriumi. Šiai programai gauta lėšų iš Amerikos valdžios etninių kultūrų išsaugojimo biudžeto. Dabar tarėmės apie konkrečius klausimus.

<...>

30 d., pirmadienis. Šiandien pas tėvus marijonus Kunigų Vienybės Čikagos skyriaus posėdis. Tai kartą per metus atliekamas formalumas. Kadangi posėdžiavome pas marijonus, tai dalyvavo keli tėvai marijonai,

atvyko keli tėvai jėzuitai, ne visi Čikagoje gyveną tremtiniai lietuviai kunigai. Svarbesnių klausimų, galima sakyti, nebuvo. Prastos sveikatos atrodė skyriaus valdybos pirmininkas tėvas Petras Činikas - marijonas. Nors jis ir sėdėjo prezidiume kaip pirmininkas, bet faktiškai susirinkimui vadovavo kun. F. Kireilis. Išrinkta nauja valdyba, kuri gal dar sušauks kitą metinį susirinkimą... Iš vietinių, čia gimusių lietuvių kunigų, nedalyvavo nė vienas. Jie jau seniai nesidomi Kunigų Vienybe...

Gegužė. 23 d., šeštadienis. Šiandien pavakare mirė kunigas Petras Činikas - marijonas, „Draugo" administratorius. Visa lietuvių visuomenė netenkame ir mielo, ir naudingo asmens. Žinau, kad kai kurie iš mūsų tremtinių (DP) kunigų ir pasauliečių ne visai tokios nuomonės kaip mano, tačiau mes, tremtiniai (DP), ne vienu atveju apie save manome per gerai, ir kvailystes laikydami išmintingais žingsniais, nes tai padaryta **mūsų.**
<...>

Rugpjūtis. 18 d., antradienis. Vakare miesto centrinėje aikštėje lietuviai demonstravo, nes Lietuvoje areštuotas Skuodis, gimęs Čikagoje, užaugęs Lietuvoje. Vakar aš nedalyvavau, nes žinojau, kad šiandien bus tos pačios demonstracijos religinė tąsa.
<...>

Rugpjūtis. 20 d., ketvirtadienis. J. E. kardinolas J. P. Cody telefonu informavo, kad, atrodo, tie patys, kurie 1962 m., vadovaujami vieno žydo komunisto, „Pick Congress" hotelyje rengė prieš mane mitingus, vėl teiraujasi apie mane. Man tai jau ne naujiena, jie man ne tik telefonu ir anoniminiais laiškais grasino, bet yra pakartotinai darę žygių Vašingtone, ką žinau iš valdžios įstaigų.
<...>

Spalis. 9 d., penktadienis. Šiandien ryte, užėjęs į seselių kazimierieičių motiniškąjį namą, turėjau progos nors paviršutiniškai pamatyti jų archyvus. Pamačiau, kad iki šiol neturėjau tikslios nuovokos, ką jos turi: žinojau apie jų bibliotekas, muziejų, bet ne apie archyvus. Daugiau negu gėrėjausi - stebėjausi ir tuo, ką jos turi, ir kaip sistemingai, gražiai viskas sutvarkyta. Ir dabar kelios seselės, dėl amžiaus ar sveikatos jau pasitraukusios iš darbo mokyklose, toliau tvarko archyvą. Esu tikras, kad čia galima daug ko rasti iš Amerikos lietuvių gyvenimo, pradedant praėjusio šimtmečio paskutiniais dešimtmečiais, ir to nėra niekur kitur. Vienas sau

pagalvojau patarti kun. dr. J. Prunskiui tai pamatyti ir parašyti „Drauge" lietuvių visuomenei.

<...>

17 d., šeštadienis. Šiandien popiečiu išskrendu į Detroitą. Jau prieš kokius du mėnesius kreipėsi laišku P. Musteikis, kviesdamas atvykti 18-ą dieną į Detroitą, laikyti šv. Mišias Šv. Antano parapijos bažnyčioje, pasakyti pamokslą paminint 1941 m. sukilimą ir pagerbiant Lietuvos žuvusių partizanų prisiminimą.

<...>

Lapkritis. 10 d., antradienis. Šiandien perrašiau mašinėle žodį spaudai ir Vatikano radijui Kalėdoms ir apie seselių kazimieriečių kongregacijos 75 metų sukaktį. Ir šiandien vis galvojau apie kun. A. Staniukyną ir Motiną Mariją - Kazimierą Kaupaitę, kad čia jųdviejų gyventa ir veikta, ir tos mintys mane giliai jaudina. <...>

1982 m.

Sausis. 1 d., penktadienis. Šį vakarą pradėjau nuo pat pradžios skaityti Šv. Rašto vadinamąją Naują Vulgatos laidą. Kadangi daugelį vietų atsimenu pažodžiui, tai pasieksiu du dalyku - po kiek laiko vėl perskaitysiu visą Šv. Raštą ir palyginsiu, kokių pakeitimų yra padaryta. Žinoma, esminių nebus, bet kelis kartus esu jau pastebėjęs ir neesminių skirtumų (lotyniškuose išsireiškimuose), bet ypač Senajame Testamente pasitaikančių vardų rašymo.

<...>

8 d. Rudenį įvykusio mokslinio simpoziumo metu pajutau, kad mūsų lietuviai, ne tik eiliniai, bet ir inteligentai, neturi nuovokos apie šiandieninį lietuvaičių (ir kitų) seserų vienuolių intelektą. Nutariau ta tema parašyti nors trumpą straipsnį, kai baigsiu pradėtą darbą apie Motiną Mariją - Kaupaitę. Šiandien 10 val. motiniškajame name kalbėjausi ta tema su seselių kazimieriečių vadovybe. Jos pažadėjo paruošti man raštu informacijų apie kazimieriečių išsilavinimą pasaulietinių mokslų srityse.

<...>

Vasaris. 14 d., sekmadienis. Su keliais kunigais koncelebravome šv. Mišias Market Parke, lietuvių Švč. Marijos Gimimo bažnyčioje, aš sakiau pamokslą. Po pietų 2 val. Maria H. S. auditorijoje vyko civilinis šventės minėjimas dalyvaujant keliems nelietuviams „politikieriams" -

latvių, estų, ukrainiečių atstovams. Pagrindiniu kalbėtoju buvo pakviestas prof. Jokūbas Stukas, kuris pradžioje padarė tokią nevykusią užuominą lenkų adresu, kad čia buvęs ir jų atstovas tyliai atsistojęs išėjo iš salės. Ponia J. Dauzvardienė ir aš nepritarėme tokioms mintims.

<...>

24 d., Pelenų diena. Nors ir šiandien man tenka atlikti kapeliono pareigas, bet jau anksčiau pasižadėjau Maria H. S. mergaitėms paženklinti kaktas palaimintais pelenais priminimui, „kad esame dulkė ir į dulkes pavirsime". Su manim buvo dar trys kunigai. Visą apeigų programą: skaitymus, giesmes, skaidres - parengė pačios mergaitės, ir reikia tik stebėtis ir turiniu, ir skoniu. Tai gražus pavyzdys, kad mūsų religiniame gyvenime, net bažnyčios liturgijoje, yra naudinga leisti pasireikšti pasauliečiams. Mes, kunigai, per mažai kreipiame į tai dėmesio, užtat mūsų prisirišimas prie daugelio smulkmenų, paverčiant jas tradicijomis, padaro mūsų pamaldas nepatrauklias, ypač jauniems žmonėms. Nelabai linkęs tikėti, kad kunigas būtų sukūręs panašią Pelenais paženklinimo programą.

<...>

Kovas. 4 d., Šv. Kazimiero šventė. Ryte Mišias laikiau privačiai, o paskui laukėme atvykstant Filadelfijos kardinolo John Krol. Atvyko geru pusvalandžiu anksčiau, tad galėjau su juo pasikalbėti. O turėjau ne vien savo, bet ir švento Kazimiero metų - 1984 - ruošimo komiteto vardu jį painformuoti, ką mes, lietuviai, manome daryti, kad neiškiltų kokių sutapimų, jeigu lenkai ką nors ruoštų tais metais.

<...>

Balandis. 3 d. lankėsi p. Stasys Baras. Jis kvietė apsilankyti Lietuvių Fondo 20 metų sukakties 19-e suvažiavime, arba pradžioje maldą sukalbėti, arba pasakyti sveikinimo žodį. Sutarėme, kad aš sukalbėsiu maldą (ir tokioje maldoje gali pasakyti prasmingesnių žodžių negu rutininiame sveikinime). Paskui jis, tarsi tarp kita ko, užsiminė, ar aš nesutikčiau, kad jų leidžiamoje narių knygoje būtų įrašytas ir mano vardas. Prieš kiek laiko to paties klausė ir p. A. Rugytė, kaip ji sakė, prašyta valdybos narių. Ir jai, ir dabar S. Barui, be platesnių paaiškinimų, atsakiau neigiamai, ne dėl to, kad nepritarčiau L. Fondui, bet manau, kad panašiuose leidiniuose man nedera figūruoti. Turiu tam dar ir kitokių motyvų.

<...>

Balandis. 26 d., pirmadienį, 10 val. nuvykau į „Draugą" ir nuvežiau fotorinkinį knygelei „GARBINGOJI LIETUVAITĖ" - apie Motiną Mariją - Kazimierą Kaupaitę. Nuvežiau taip pat straipsnį apie seserų kazimieriečių pasaulietinius mokslus. Kai „Draugas" paskelbs, tai daugelis pasauliečių pamatys, kokis silpnas ir siauras yra jų supratimas apie mūsų laiko seserų vienuolynus.

<...>

Gegužė. 20 d. Paskambino, pasisakė kalbanti iš Justice Department ir klausė, ar aš esu liudininkas byloje Palčiausko, kuris gyvena Filadelfijoje ar kur kitur - nežinau, ir kaltinamas, kad Lietuvoje, būdamas Kauno burmistru, nusikaltęs žydams. Atsakiau, kad apie mano dalyvavimą toje byloje girdžiu pirmą kartą iš jos (tikrai, to niekur negirdėjau), kad paties Palčiausko asmeniškai nepažįstu taip, kad galėčiau ką nors apie jį pasakyti. Į kelis jos klausimus negalėjau nieko teigiamo atsakyti, nes klausė man nežinomų dalykų (kelių datų).

<...>

22 d. Šiandien ryte išskrendu į Vinipegą. Kun. J. Bertašius ir du jo kurso draugai kun. P. Kuras ir V. Katarskis mini kunigystės 40 metų...

25 d. Per dieną aš ruošiau žemę kun. Bertašiaus vasaros daržui. Žinoma, laikas nuo laiko vis nueidamas prie ežero patikrinti meškeres. Žuvų sugavau nedaug, bet gerų.

26 - 27 dienomis praleidome darže ruošdami žemę, sėdami, sodindami daržoves.

28 d. kun. Bertašius išvyko ir negrįš iki trečiadienio, birželio 2 d.

Birželis. 2 d. Keturias praėjusias dienas tikrai ilsėjausi: gamtos ramybėje pasiskaičiau, ką buvau atsivežęs, pasivaikščiojau paežere niekieno netrukdomas, be ypatingo darbo. Popiečiu parvažiavo kun. Bertašius. Buvome išvykę toliau pažuvauti, bet, matyt, tokis buvo sezonas, kad tik pasivažinėjome - be jokio laimikio.

4 d. Vėl lieku vienas iki pirmadienio. Pasiskyriau: kiek suspėsiu - šiandien, o likusią rytoj nupjauti mašinėle žolę aplink daržą.

<...>

21 d. Atvyko kartu su kun. Bertašium prel. L. Tulaba. Iki vakaro kalbėjomės įvairiais reikalais, o svarbiausia - apie siūlomus kai kuriuos

pakeitimus mūsų koplyčioje, Romoje, Šv. Petro bazilikoje. Visi siūlomi pakeitimai man atrodė priimtini, išskyrus grindis. Pasakiau savo motyvus, kodėl grindų pakeitimams nepritariu, ir sakiau, kad iš Čikagos parašysiu visa tai atskirame laiške. Pakeitimų planų kopiją paliko man.

22 d. Šiandien ryte visi trys išvykome. Prel. L. Tulaba skrenda į Torontą, o aš grįžtu į Čikagą.

29 d. Po pietų nuvykau į „Draugo" spaustuvę patikrinti, kaip spausdinami „Neišskiriami trys Nežinomieji" ir „Motina Marija - Kazimiera Kaupaitė". Atrodo, kad darbas bus baigtas sutartu laiku.

<...>

Liepa. 12 d. Visą šią ir kitą savaitę netrukdomas galėsiu peržiūrėti įvairius savo užrašus: straipsnius, paskaitas ir kt., su mintimi, kad gal iš jų sulipinsiu ką nors vieną ir kaip knygą atiduosiu visuomenei.

<...>

25 d. Seselių motiniškajame name generalinė vyresnioji kalbėjo apie savo įspūdžius iš kelionės Lietuvon. Tai buvo jos pirmas lankymasis Lietuvoje. Ji net nežinojo, ar ten rastųsi kas nors, kurie atsilieptų kaip jos giminės. Pranešimas buvo be ypatingų sensacijų, nes kalbėjo tik tai, ką galima viešai kalbėti, o apie susitikimus ir pokalbius su seselėmis Lietuvoje ji buvo diskretiška. Aš neišgirdau nieko, ko būčiau nežinojęs.

<...>

30 d. Šiandien 7 val. vakaro pasiuntinys iš teismo atnešė pranešimą, kad esu šaukiamas liudyti byloje Kazimiero Palčiausko, kuris vokiečių okupacijos metu buvo Kauno miesto burmistras, dabar kaltinamas už bendradarbiavimą su naciais ir žydų žudymą. Visų tokios rūšies klausimų ir bylų kėlimą bei vedimą apmoka Amerikos pinigais, taigi piliečiams tai kainuos ne vieną milijoną dolerių, o visokia kaltinamoji medžiaga, liudininkai, - beveik viskas melagingai sufabrikuota, - yra iš Maskvos. Sunku atspėti, ar Maskva per Amerikos politikierius turi tokią galią tvarkyti Amerikos reikalus, ar Amerikos valstybininkai-politikieriai taip nenutuokia, ką jie daro. Tokis klausimas pagrįstai yra kilęs jau daug kartų nuo tada, kai Amerika pripažino Rusijos komunistinį režimą.

<...>

Rugpjūtis. 5 d. Kun. V. Dabušis parodė parengto Mišiolo vieną egzempliorių, vieną bendrąją dalį, ne skaitymus. Nejaučiau jokio džiaugsmo. Apie tai turėčiau daug ką pasakyti, bet gal kita proga.

<...>

13 d. Šiandien 10 val. ryte turėjau būti pas *tardytoją kaip Kazimiero Palčiausko liudininkas.* Vakar buvo pas mane atvykęs jo gynėjas, jaunas advokatas iš Vašingtono, Račkauskas (man iki šiol negirdėtas). Šiandien, man atvykus, jis atėjo su man pažįstamu advokatu Povilu Žumbakiu. Kol mano eilė atėjo, buvo jau 3 val. po pietų. P. Žumbakys patarė, kaip elgtis, ir pasisiūlė kalbėti už mane arba mano vietoje, kaip mano advokatas. Tardytojo kambaryje buvome tik abu advokatai, vertėja P. Kraučiūnienė, dvi sekretorės ir tardytojas, iš išvaizdos tipiškas žydas, kurio pavardės nežinau. Į visus klausimus P. Žumbakis mano vardu atsisakė atsakyti. Tardytojas, matyt, buvo labai nepatenkintas, bet neturėjo ką daryti, po kelių minučių pasakė, kad apklausinėjimas atidedamas. Manau, kad mane liudininku įrašė gal K. Palčiauskas. Abu advokatai žadėjo patvarkyti, kad mano pavardė iš tos bylos būtų išbraukta. Aš tikrai neatsimenu, ar K. Palčiauską kada asmeniškai buvau susitikęs, o apie jo veiklą Kaune tikrai nieko negaliu pasakyti.

<...>

Spalis. 27 d. Paštu gavau Liet. Kunigų Vienybės išleistą „Romos Mišiolą" - sekmadienių ir proginių švenčių - bei vieną „Skaitymų" knygą. Išleistas techniškai labai gerai. Šia proga prisimenu, kaip prieš 10 metų prel. J. Balkūnas su kitais tada Kun. Vienybės valdybos nariais pasiskelbė leidžią pilną kasdieninį Mišiolą altoriui, t. y. didelio formato. Jie nepaisė, kad mes turime tokiem tikslam Vatikano patvirtintą Liturginę Komisiją. Bet nenorėjau prel. J. Balkūnui pasakyti savo veto, pažadėjau bendradarbiauti. Jie tai paskelbė viešai, paragino kunigus užsisakyti sau, savo bažnyčioms, o pasauliečius - užsakyti Lietuvos bažnyčioms. Bene kitais metais Seime, kuris įvyko Marianapolyje, tėvai marijonai pasisiūlė išleisti mažo formato sekmadienių ir švenčių Mišiolą pasauliečių privačiam naudojimui. Vėl prel. J. Balkūnas su kitais valdybos nariais pareiškė, kad ir tą leis Kunigų Vienybė. Seimo dalyviai valdybos pareiškimui pritarė. Nors valdybą ne kartą ne tik įspėjau, bet esu ir šiurkščiai pasakęs, kad jie tik žmones suvedžios, kad iš jų užsimojimo nieko neišeis.

Pasikeite valdyba, kuriai tikrai tas užmojus mažai rūpėjo, ir ji nieko nedarė, ir kunigai, ir pasauliečiai daug kartų klausė mane, kas nutiko su Mišiolu ir jų pinigais. Visiems atsakydavau, kad klaustų Kunigų Vienybę. Liko prie to darbo tik kun. V. Zakaras ir kun. V. Dabušis. Šiuodu, susisiekę su Lietuvos kunigais, Mišiolo rengėjais, vis laukė, kada anie atsiųs „visus pilnus" skaitymų ir kitus tekstus. Kelis kartus juos įspėjau, kad jie klysta anais pasitikėdami. Ir turime tik altoriui dvi minėtas knygas. Esu tikras, kad iš jų tai ir viskas, daugiau nesulauksime. Turiu vilties, kad gal ką nors padarys Putnamo seselės su prel. V. Balčiūnu.

Beje, prieš porą metų Vatikanas, vyskupo Pavilonio ir jo palydovų prašomas, pasiuntė į Lietuvą kelias tonas tinkamo popieriaus, nes „valdžia davusi leidimą Mišiolui spausdinti, o patys turį pasirūpinti popieriaus". Praėjusią vasarą gauta žinia, kad valdžios sandėliuose sukrauto to popieriaus jau bene pusė sugedusi nuo šlapio pogrindžio. Kol anie Lietuvoje Mišiolą parengs, kurį jie jau vis „baigia" bene 6 ar 5 metai, tai iš popieriaus liks šiukšlių kupeta. O jeigu būčiau savo tvirtą žodį pasakęs prel. J. Balkūnui ir to meto valdybos nariams kun. V. Dabušiui, kun. V. Pikturnai, būtų kilusi nemaža „pekla".

<...>

Lapkritis. 7 d. buvau Jaunimo Centro kavinėje, kur buvo visuomenė „supažindinta" su Broniaus Kviklio parengta antra Lietuvos bažnyčių knyga: Vilkaviškio vyskupija. Ši parengta daug geriau už pirmąją - Telšių vyskupiją. Turininga ir netrumpa beveik paskaita buvo p. Kazio Bradūno supažindinimas. Pakalbėjo pats autorius, buvo parodyta skaidrių. Šis B. Kviklio užsimotas ir labai rūpestingai tvarkomas darbas yra vertingas Lietuvos Bažnyčios istorijai. Jo surinkta tiek nuotraukų, kurių netrukus niekur nebus galima rasti, tad darbas vertas ne tik gero žodžio, bet ir paramos.

<...>

10 d. Šiandien mano gimtadienis, baigiu 79 metus. Mano visai savijautai atrodo skaičius tinkąs ne man. Nežinau kodėl: ar kad sveikai jaučiuosi, bet visai mano savijautai atrodo, kad tai ne mano. Niekas ta proga netrukdė ir aš niekam neužsiminiau, visą dieną rašinėjau, buvau ramiai užsiėmęs savo reikalais. Tiesa, ryte šv. Mišias aukojau padėkodamas Dievui už išgyventus metus, už visokią palaimą... Kiek dar gyvensiu

ir kur baigsiu?..

22 d. Buvau pareiškęs naujam Čikagos arkivyskupui, kad norėčiau jį trumpai aplankyti, pareikšti savo pagarbą ir lojalumą. Jo kvietimu šiandien jo rezidencijoje vakarieniavome: arkivyskupas, ten gyveną du kunigai ir aš. Jam pasipasakojau savo apsigyvenimo Čikagoje kelius, ką iki šiol veikiau, paminėjau lietuvių gyvenimo svarbesnius punktus. Jis domėjosi, kai ko nebuvo girdėję ir jo sekretoriai kunigai. Jis mane klausė, ar būčiau reikalingas kokios pagalbos. Atsakiau, kad gyvenu iš ses. kazimieriečių labdaringumo, ir jo užteks, jei mane Čikagoj toleruos. Jis pakartojo, kad netylėčiau, jeigu reikėtų kokios pagalbos.

<...>

Gruodis. 25 d. 3 val. atvyko brolis Petras ir su juo nuvažiavome pas jį, kur radau ne tik jo šeimą (išskyrus dukrelę su vyru, kuriuodu išvykę į Kaliforniją), bet ir kelias poras svečių. Iš čia sugrįžęs, vakare užėjau pas brolį Juozapą. Jų svečiai jau iškrikę, likę tik juodu - jis ir žmona. Valandėlę ramiai pasikalbėjome. Pas brolį Simą neužėjau, nes su jų sveikata buvo jau per vėlu. <...>

1983 m.

Sausis. 6 d. apsilankė dr. L. Sidrys. Įdomiai pasikalbėjome įvairiais lietuvių religinį gyvenimą liečiančiais reikalais. Tikrai malonu, kad čia, Čikagoje, o manau ir kitur, - yra tokių pasauliečių, kurie gali būti panašūs į Šalkauskį, Dovydaitį ne tik katalikišku gyvenimu, bet ir religijos žinojimu, pastangomis tuo dalintis ir su kitais.

7 d. Vėl aplankė P. Samuel P. Martin - Genealogical Society of Utah atstovas, kuris buvo pas mane prieš savaitę. Šiandien pasirašiau laišką arkiv. J. L. Bernardin, prašydamas leisti mikrofilmuoti visų parapijų, kapinynų metrikus apsaugai, kad jie nežūtų, kaip yra įvykę ne vienoje vietoje gaisro ar kitokios nelaimės atveju. <...>

13 d., ketvirtadienį atvyko iš Detroito dr. P. Butkus, naujas Amerikos Lietuvių Bendruomenės pirmininkas. Pasikalbėjome daugiausia apie ALBo, ALTo ir VLIKo santykius. Kalbėjomės taip pat apie planuojamą 1984 m. vasarą PL Šokių dieną, kuri turėtų įvykti šį kartą Klivlende, nes Čikagoje šią vasarą vyks Pasaulio Lietuvių Kongresas, Dainų diena, tad vėl rengti Čikagoje būtų nepopuliaru. Tik dėl to motyvo ir Pasaulio Lietuvių katalikų kongresą šv. Kazimiero metų proga darysime Toronte.

<...>

Vasaris. 9 d. Šiandien gavau iš Romos naują Bažnyčios Kanonų kodeksą. Knyga vidutinio formato, kad ir neblogas, tai vis tiek įprastas popierius. Tik atsivertęs pasigedau vardyno. Yra tik turinys, kuriame galima surasti tik skyrių, bet ne žodį ir kanoną, kuriame jį galima rasti, kaip iki šiol buvusio Kodekso laidoje. Reikia manyti, kad ši pirmoji laida skubi. Po jos, matyt, seks tradicinė praktiška. Palyginęs su senuoju Kodeksu, matau, kad naujajame yra 662 kanonais mažiau negu iki šiol buvusiame Kodekse. Kaip žmonės sako, „viską padėjęs į šalį", pasistengsiu perskaityti naująjį Bažnyčios Teisės kodeksą.

13 d. Švč. Marijos Gimimo bažnyčioje laikiau šv. Mišias minint Vasario 16-ąją. Paskui Marijos mokykloje pasaulietinis minėjimas. Kalbėtojas buvo neseniai iš Sibiro per Lietuvą atvykęs Pranckevičius. Jo kalba buvo turininga, nušviečianti faktiškąją komunistinės Rusijos padėtį. Buvo keli „politikieriai" nelietuviai - mat rinkiminiai metai: pasirodė, pasveikino ir daug visko žadėjo.

<...>

20 d. Po Mišių jėzuitų bažnyčioje - salėje programa. Kalbėjo dr. P. Kisielius. Prieš jį kalbėjo Čikagoje augęs Amerikos armijos karininkas Eivys, buvęs Pakistane pas Afganistano partizanus, kovojančius su Rusijos invazija į Afganistaną. Kalba buvo įdomi, nes Rusijos armijoje Afganistane yra ir lietuvių, jau nemažai žuvusių ir keli paimti nelaisvėn, išlaikyti gyvi dabar yra Raudonojo Kryžiaus globoje.

<...>

Kovas. 11 d. Tautiniuose namuose kalbėjau maldą pradėdamas vakarienę ir po maldos pasakiau sveikinimo žodį. Proga - susipažinti su nauja Lietuvos vicekonsule Marija Januškaite-Krauchuniene. Dalyvių gausiai, nors visi esame tikri, kad tyliai ne vienas nusivylęs...

24 d. ryte Loreto ligoninėje mirė kun. Stasys Yla. Antradienį dar kalbėjau su juo telefonu. Buvo jau ligoninėje, kur nuvyko ne tik sveikatos pasitikrinti, bet jau blogai jausdamasis. 13 d., sekmadienį, po Mišių išvyko pas marijonus, kitą šeštadienį ir sekmadienį nedalyvavo nė „Draugo" premijų vakare koncerte, nei sekmadienį seselių rėmėjų šventėje.

<...>

25 d. Petkaus koplyčioje, Market Parke su būreliu kunigų ir susirinkusiais žmonėmis kalbėjome rožančių už kunigą St. Ylą. Žmonių buvo minia, kokios šioje koplyčioje turbūt niekad nėra buvę.

26 d., šeštadienį, Švč. Marijos Gimimo bažnyčioje laikiau šv. Mišias ir sakiau pamokslą kun. St. Ylos laidotuvėms. Pareiškiau mintį, kuriai po pamaldų buvo aktyviai pritarta: surinkti kun. St. Ylos parašytas mintis ir išleisti atskiru leidiniu. Palydėjau karstą į laidotuvių automobilį, kuriuo jį nuveš į O'Haros aerouostą ir perveš į Putnamą.

<...>

Balandis. 28 d. Ketvirtadienio ryte išskridau į Brukliną, į Liet. Kat. religinės šalpos direktorių metinį susirinkimą. Klausydamasis pranešimų pagalvojau, kad jeigu čia būtų patys Rel. šalpos iniciatoriai ar kiti, kurie nežino, kaip ir ką veikia kun. K. Pugevičius, ne vieną jo siūlymą palaikytų nerealiu, per daug išlaidingu. Ir aš pats šį kartą vienam siūlymui nepritariau, bet visi kiti dalyviai pritarė. Galima sakyti, kad tas nepaprastas išlaidas, kurias jis pasiūlo, savo pastangomis ir padengia. O propagandai jam panašaus kunigo šiuo metu bent aš nežinau. Duok Dieve, kad atsirastų į jį panašus iš jaunųjų. <...>

Jurgio Matulaičio namuose radau kunigą Pijų Lekešį - kurso draugą iš kunigų seminarijos Gižuose, silpną ligonį, kun. Joną Ruokį sergantį, kun. P. Dambrauską geros fizinės sveikatos, bet be orientacijos, prel. Juozapą Tadarauską, atsigavusį fiziškai, bet dar labai nervingą, nesiorientuojantį, ką ir kaip toliau daryti.

<...>

Birželis. 13 d. Pirmadienį ryte nuvežiau į „Draugą" praėjusios žiemos ir pavasario darbą - knygelę, kurią pavadinau „Žmogus realiame gyvenime". Paprašiau rinkti, kada jų laikas leis, o leidėjo klausimu tuo tarpu tariuosi su P. Leono XIII fondu. Apsispręsti laiko daviau iki rugpjūčio mėnesio. Parvykęs iš „Draugo", ėmiausi peržiūrėti biblioteką. Knygų prikimšta jau per daug ir ne visos man reikalingos, darau atranką.

<...>

24 d. Šį rytą gavau pusbrolio Justino-Bernardo laišką, kuriame rašo, kad prieš trejetą savaičių grįžęs iš Lietuvos. Įspūdžius tik labai trumpai aprašo. Mini, kad gegužės 29 d. dalyvavo Kauno bazilikoje katedroje tuo metu, kai ten įšventino 12 naujų kunigų, žmonių buvusi pilna bazilika,

kad matėsi Kaune ir Vilniuje su mano šeimos nariais. Ką iš jų girdėjo ir bendrai apie įspūdžius beveik nieko. Gal netrukus bus proga susitikti ir plačiau pasikalbėti.

<...>

26 d. Vakare nuvykau į Jaunimo Centrą, kur buvo formaliai pradėtas PL Bendruomenės penkmetinis 6-asis seimas. Nuvykęs patyriau daugiau malonumo, negu iš anksto nujaučiau: susitikau keletą žmonių iš tolesnių šalių ir jau senokai nematytų. Nebuvo laiko su kuriuo nors ilgiau pasikalbėti, bet pats susitikimas buvo malonus. Įdomiausia dalis iš visos šio vakaro programos buvo prof. V. Vardžio paskaita apie Lietuvos perspektyvą praeityje ir dabar. Paprastai apie Lietuvą kalbama J. Basanavičiaus, V. Kudirkos ir kitų stiliumi - nematant nei praeityje, nei dabartyje silpnųjų pusių. Šią prof. V. Vardžio paskaitą galima būtų pavadinti panašia į prof. Z. Ivinskio „Lietuva iki Vytauto D. mirties". Ypač įdomus buvo apžvelgimas dabartinės padėties ir tautos dvasios. Apžvalga buvo labai objektyvi.

27 d. Sužinojau tačiau, kad rengėjams, kurie parodė tikrai pasigėrėtino pasiaukojimo ir darbštumo, trūko „diplomatinės" nuovokos kontaktuojant su Lietuvos atstovu Vašingtone, Lietuvos konsulais. Detalių nepateiksiu, bet patyriau, kad kai kas yra net užsigavęs, ir pagrįstai. Būtų išmintingai padarę, jeigu nors gerą mėnesį prieš seimo pradžią būtų šiais reikalais pasitarę su konsule p. J. Dauzvardiene.

<...>

Liepa. 5 d. Išvykau į Vinipegą atostogų prie Manitobos ežero. <...> Namo stogas ties valgomuoju kambariu buvo prakiuręs. Kunigas J. Bertašius kalbėjo apie kažkokius vyrus, kurie žadėjo atvykti ir sutvarkyti, bet jie vis nesirodė. Kaip jau ne vienu atveju mudu esame padarę, ir šį kartą pasitarėme, kad apseisime ir be jų. Vieną dieną kunigas Justinas nuplėšė stogo visą įtariamą plotą ir, susinešę medžiagų ir patys užsilipę ant stogo, uždėjome naują stogo dangą greičiau, negu tikėjomės darbą pradėdami. Mūsų vyrai tikrai nebūtų padarę geriau, o mudviem kainavo tik medžiagų nupirkimas. Atostogų metu panašūs pajudėjimai, ką mudu esame jau gerai išbandę, yra labai į sveikatą.

Jau trečia savaitė ir vis giedra, kaitra net įkyri, kad dieną lauke net

medžių pavesyje per šilta. Liepos 22 - 23 dienomis ruošėme garsiakalbius, stalus ir suolus bei kėdes lauke - sekmadienį, 24 dieną, čia bus tradicinis metinis lietuvių parapijos piknikas.

<...>

Rugsėjis. 25 d. Sekmadienį, mano įprastu šventadienių laiku pradėjus šv. Mišias, vos pradėjęs pirmą skaitymą (skaitau aš pats) pritrūkau kvapo. Trumpai pertraukęs skaitymą, atsikvėpęs vėl pradėjau, bet po kelių sakinių širdis pradėjo taip drebėti, kad turėjau skaitymą vėl pertraukti ir pasakęs, kad turiu nutraukti, nuėjau į zakristiją. Panašiai man dar niekad nėra buvę, nebuvo ir jokios ypatingos priežasties, prieš Mišias nešdamas ligoniams Komuniją jaučiausi visiškai normaliai. Čia pat paskui mane atbėgo į zakristiją dvi seselės, dvi slaugės, kurios buvo koplyčioje, po poros minučių, kol spėjau nusivilkti liturginius rūbus, jau buvo atvežta kėdė ir mane „procesija" nulydėjo iš antro į pirmą aukštą. Čia supuolė, subėgo keli gydytojai, slaugės, paguldė ant stalo. Nieko kito nejaučiau, tik širdis drebėjo. Tuoj leido vaistų į veną. Maždaug po pusės valandos paleido, ir nuėjau į koplyčią laikyti šv. Mišių. Blogos savijautos neliko.

<...>

Spalis. 28 d. Penktadienį Jaunimo Centro kavinėje apibūdinimas Kauno Arkivyskupijos knygos, parengtos Broniaus Kviklio. Buvau prašytas ta proga pakalbėti apie tos knygos turinį. Pasirinkau kalbėti ne apie tai, kas ten parašyta, bet apie smulkmenas, epizodus, faktus, kurie ten nepaminėti ir autoriui negalėjo būti net žinomi. Kiek patyriau iš atsiliepimų, dalyviai buvo patenkinti.

Lapkritis. 8 d. Šiandien Šv. Kryžiaus ligoninėje šv. Eucharistijos diena. Susirinko apie 20 kunigų (gaila, kad nebuvo nei vieno iš jauniausių, lietuvių kilmės ir nei vieno iš dviejų jaunųjų klebonų).

10 d. Švenčiau 80 metų sukaktį. Tikrai, praleidau kaip kurį nors svarbesnių šventadienių: pasimeldžiau, jaučiausi šventadieniškai, lankytojų neturėjau, išskyrus kelis telefono skambučius, kelis laiškus.

<...>

20 d. Niujorke laikiau šv. Mišias ir pasakiau pamokslą Aušros Vartų Švč. Marijos lietuvių parapijos bažnyčioje. Kelis paskutinius metus ši parapija gyvena krizę ne tik dėl lietuvių iškrikimo iš Niujorko, bet ir dėl

kunigų. Kai amžiaus ir sveikatos priverstas pasitraukė kun. Jurgis Gurinskas, čia perėjo keli: vienas lietuvis salezietis, keli nelietuviai, pabūdami vis po kelis mėnesius. Dabar čia dirba Argentinoje augęs kun. Vytautas Palubinskas. Jis stengiasi parapiją dar atgaivinti. Todėl ir aš šiandien čia lankausi. Žmonių buvo, bet iš kitų parapijų, bet ir tai nepripildė nedidelės bažnyčios.

<...>

Gruodis. 24 d. Ryte staigiai mirė seselė Clotilda (Mačiulionytė). Su jos broliais kunigais, ypač su marijonu vienuoliu kun. Juozu, visada susitikdavome kaimyniškos nuotaikos, nes jų tėvai iš mano tėviškės krašto: tėvas iš Šlavančių, motina - Gleveckaitė iš Daukšių (abu kunigai jau mirę).

<...>

25 d. Popiečiu aplankiau brolio Simo šeimą, brolienė Marija parvežta iš ligoninės, bet labai silpna, kenčianti ligonė. Vakare užėjau pas brolį Juozapą.

<...>

29 d., ketvirtadienį, 4 val. pavakare nuėjau į Lechavičiaus laidotuvių koplyčią pasimelsti už mirusią brolienę, kuri 4 val. turėjo būti jau pašarvota.

30 d. Tik po vakarienės nuėjau vėl į laidotuvių koplyčią. Čia radau ir kun. V. Mikolaitį, kuris vadovavo trumpai maldai už mirusią brolienę. Pasilikau valandėlę su šeima, pasikalbėjome dėl laidotuvių smulkmenų. Pažvelgęs į lankytojų knygą pamačiau, kad apsilankiusių per dieną būta nemažai, daug seselių kazimieriečių. Atvykusi ir mūsų sesuo Albina - seselė Michaelė iš Monrealio.

31 d. Šeštadienį laidojome brolienę Mariją. Bažnyčioje Mišias ir visas kitas apeigas atlikau aš, kartu su visais nuvykau ir į kapus, kur taip pat atsisveikinimo maldom ir apeigom vadovavau aš. Kapuose buvo gražus būrelis giminių. Pabuvome prie duobės, kol karstą nuleido. Dalyvavau pietuose, pasimačiau su keliais giminėmis, nedažnai sutinkamais.

1984 m.

Sausis. 1 d. Šiandien niekur nėjau. Su brolio Simo šeima, su broliu Petru pasikalbėjome telefonu. Brolis Juozas su žmona buvo, matyt, kur

nors išvykę, kad telefonu jų neprisišaukiau. Popiečiu užėjo valandai sesuo Albina, nakvos pas Petrus, o rytoj skris atgal į Monrealį.

<...>

2 d. Atėjo skulptorius Bert J. Gast, arkidiecezijos kapinių valdybos narys, pasitarti apie būsimą šv. Kazimiero paminklą šv. Kazimiero lietuvių kapinėse. Pasikalbėjome ir įdomiai, ir pozityviai. Dar prieš pietus skambino brolis Juozapas, papasakojo vakar dienos prietykius, kodėl neužėjo. Sutarėme pasimatyti pavakare pas mane.

3 - 14 d. Ramiai dirbau lietuvindamas Sr. Joyce knygą: „Įžadai: lobis moliniuose induose". <...>

Kovas. Vasario 29 - kovo 6 d. įvykiams ir nuotaikoms Romoje tektų parašyti visą knygą, kaip tos dienos Lietuvą ir šv. Kazimierą išgarsino visame pasaulyje. Apie tai daug rašė italų ir mūsų laikraščiai, apie tai ir aš parašysiu ką nors plačiau praėjus Kazimiero metams. Čia tik trumpai paminėsiu faktus.

1 d. vakare Villa Lituania svetainėje vakare - platesnis posėdis, kuriame didesnį pranešimą apie 3 - 4 dienas pateikė prel. L. Tulaba. Čia buvo paskirti asmenys, kurie kokias pareigas atliks sekmadienį per Šv. Tėvo Mišias, kurie iš Šv. Tėvo rankos priims Švč. Komuniją ir kt.

3 d., šeštadienis. Šiandien 9 val. visi lietuviai turėjo rinktis prie Vatikano audiencijos su Šventuoju Tėvu. Kunigus ir vienuoles leido be ypatingų patikrinimų, visi kiti privalėjo turėti specialius ženklus ir įėjimo bilietus. Audiencija buvo Konsistorijų salėje. Į audienciją Šventasis Tėvas atėjo 11 val. Pasisveikinęs su vyskupais ir keliais mūsų prelatais, Šv. Tėvas atsisėdo, o man teko privilegija pasakyti (tiksliau - paskaityti) žodį lietuvių vardu. Apie tai man pasakė ketvirtadienį, tekstą į anglų kalbą išvertė Donald Petraitis, tėvų marijonų vicegenerolas, gyvenąs Romoje. Manau, kad patikrino arkiv. P. Marcinkus ar kas nors kitas, nes angliškam tekste buvo vienas sakinys, kurio nebuvo mano parašytame tekste. Po to Šventojo Tėvo kalba, tada visi kunigai galėjo ateiti, pasisveikinti su Šv. Tėvu, kartu nusifotografuoti. Šv. Tėvas tyliai man pasakė, kad visi kartu sukalbėtume lietuviškai „Tėve mūsų..." ir Jis mus palaimino. <...>

4 d. - sekmadienis Šv. Petro bazilikoje taip pat visi turėjome būti 9 val. Lietuviams buvo rezervuotos pirmosios vietos prie altoriaus, su

Klivlendo jaunimo „Grandinėlės" giesmininkais visi giedojo net kelias giesmes lietuviškai. Koncelebravo su Šv. Tėvu visos Europos tautų Vyskupų Konferencijų atstovai. Nebuvo tik Vengrijos, Čekoslovakijos, Latvijos ir - nė vieno iš Lietuvos. Gal dėl to teko koncelebruoti vieninteliam lietuviui - man (tikiuosi, ir šią valandą aprašysiu plačiau atskirai). Visi lietuviai buvo pakviesti atvykti po pamaldų į mūsų Šv. Kazimiero kolegiją ir svetainę šeimyniškų vaišių. Svečių buvo arti tūkstančio, bet ir pasiruošta buvo taip, kad visus turėta kuo pavaišinti. Vakarienė restorane-hotelyje už miesto. Buvo svečių ir nelietuvių, keli Vatikano dignitoriai. Šia proga man pavyko privačiai pasikalbėti, kas, manau, pagreitino naujo vyskupo lietuviams paskyrimą. Buvau numatęs rytoj, pirmadienį, skristi atgal į Čikagą, bet pasakė, kad rytoj Šventasis Tėvas kviečia lietuvių vyskupus pietų jo privačioje rezidencijoje Vatikane.

5 d. Pirmadienį 11 val. vykome į Vatikaną: arkiv. G. Salatka, arkiv. J. Bulaitis, vysk. A. Deksnys ir aš. Vatikane susitikome su arkiv. P. Marcinkumi, prel. A. Bačkiu. Kelias minutes prieš 12 val. atėjo Šv. Tėvas. Pasisveikinome, nusifotografavome, užėjome minutėlei į koplyčią ir nuėjome pietų. Per pietus pokalbiai buvo pripuolami, be jokių svarbesnių klausimų.

<...>

18 d. Sekmadienį šv. Kazimiero metų minėjimo proga Filadelfijos katedroje mišias laikė ir turiningą pamokslą pasakė kardinolas J. Krol. Jis pamoksle paminėjo, kad laišku kvietęs į šią šventę atvykti Lietuvos vyskupą Julijoną Steponavičių, bet jo rusai neleidę. Po pamaldų katedros salėje valandėlė buvo skirta žmonių susitikimui su kardinolu, pokalbiui, pasivaišinimui kava.

Balandis. 8 d. Aplankė brolio Petro sūnus Vincentas su sužadėtine. Prašė ir prižadėjau rugpjūčio 25 d. palaiminti jų moterystę Švč. Marijos Gimimo bažnyčioje. Įspėjau, kad dėl to susitartų su klebonu.

<...>

18 d. Išskridau į Portlendą Mene. Pasitiko pranciškonų provinciolas Paulius Baltakis. Kaip buvome sutarę, iš aerouosto vykome tiesiai pas vietinį vyskupą su formaliu vizitu, bet ten kalbėjome ir apie kai ką daugiau. Jau visi trys žinojome dar nepaskelbtą „paslaptį", kad Paulius Baltakis yra nominuotas vyskupu lietuviams už Lietuvos. Visi trys

pasikalbėjome apie būsimą jo konsekraciją šios diecezijos katedroje. O su tėveliu Paulium - nauju vyskupu - pasitarėme ir kitais klausimais, liečiančiais jo ateitį. Šia proga atvežiau jam žiedą ir kryžių, kurie man buvo nereikalingi. Žiedas vertingas, kryžius ir grandinėlė pakankamai padorūs, kadaise man dovanoti kelių Čikagos nelietuvių kunigų. Tačiau aš niekad nenešiojau jų, nes turiu kitus du.

<...>

22 d. Velykų sekmadienis. Popiečiu nuvykau pas brolio Petro šeimą (jo paties pavėžintas). Ten užtrukęs porą valandų, vakare užėjau pas brolį Simą, brolį Juozą. Visai suprantama, kad aš pas juos, o ne jie pas mane lankosi tokia proga, nes pas juos ateina ir kiti jų savieji, taigi nėra nei kada, nei patogu iš namų išeiti.

<...>

Gegužis. 14 d. Jau ilgokai tam ruošęsis, šiandien po pietų nuvykau į šv. Kazimiero kapinių administracijos įstaigą kapinėse pasirinkti ir užsisakyti vietą savo kapui. Kapų administratorius norėjo man įkalbėti vietą senoje kunigų sekcijoje, kad užtektų vietos ir paminklui, bet į kalbas šia tema nesileidau ir paprašiau paskirti man vietą naujoje kunigų sekcijoje, kur yra visiems bendras paminklas, o kiekvieną kapą žymi tik mažu akmens antkapiu su ten palaidoto vardu, pavarde, gimimo-mirimo datomis. Pagaliau jis sutiko tai pranešti arkidiecezijos centrinei kapų administracijai. Vieta: trečiame skyriuje, kapas 16. Netrukus gavau iš centrinės administracijos šį „nuosavybės" dokumentą ir perdaviau seselių kazimieriečių vadovybei, kuri yra sutikusi patvarkyti mano laidotuves.

<...>

Birželis. 27 d. Šią vasarą prel. L. Tulaba ir jo kaimynas ir draugas kun. V. Aleksonis švenčia kunigystės 50 metų sukaktį. Šio mėnesio pradžioje prel. L. Tulaba lankėsi Čikagoje. Ta proga 7 d. čia, ligoninėje, jį kukliai pagerbėme. <...> Platesnio pagerbimo nerengėme, nes per vėlai sužinojome, kada jis atvyks. Žmonėms pranešėm tik per „Draugą" ir „Margučio" radiją.

<...>

Liepos 2. Išskridau į Vinipegą pas kun. J. Bertašių atostogų. Praleidau čia visą mėnesį nieko neveikdamas ir neturėdamas kada pasiskaityti

net tai, ką atsivežiau. Tačiau „skaitymas" buvo kiek įkyrėjęs. Nuo praėjusių metų rudens iki dabar visas laisvas valandas praleidau versdamas į lietuvių kalbą: „Įžadai: lobis moliniuose induose" ir baigiau.

<...>

Rugpjūtis. 25 d. Švč. Marijos Gimimo bažnyčioje laikiau mišias ir palaiminau brolvaikio Vincento moterystę. Dalyvavau vaišėse. Žinau, kad jo tėvams tai nebuvo didelis malonumas, nes jaunoji ne lietuvaitė.

26 d. Švč. Marijos bažnyčioje dalyvavau mišiose ir sakiau pamokslą Lietuvos Vyčių seimo dalyviams, dalyvavau pietuose. Čia man buvo įteiktas pažymėjimas, kad esu „pakeltas" į organizacijos Garbės Dvasios Vado titulą.

<...>

Rugsėjis. 1 d. Šiandien Čikagoje, Švč. M. Gimimo bažnyčioje, laiminama mano brolėno (Juozo ir Aldonos vyresnio sūnaus) moterystė su D. Rimaite, bet aš turiu būti Toronte. Tai iš anksto išsiaiškinom. Jiems buvo nepatogu datą keisti, bet ir mano nedalyvavimo priežastį suprato.

Toronto hotelio salėje pradedamas Katalikų Kongresas ir šv. Kazimiero metų minėjimas. Kongreso pradžioje man teko sukalbėti maldą. Buvo dvi įdomios paskaitos: Pauliaus Rabikausko, S. J., apie šv. Kazimierą ir prof. J. Girniaus apie religijos ir ateizmo kovą lietuvių tautoje. Popiečiu vyko jaunimo programa, kurioje dvi ištekėjusios moterys, vedęs vyras ir kandidatas į diakonus Putrimas skaitė pranešimus įvairiais krikščioniško gyvenimo klausimais. Po jų klausimai ir atsakymai. Ir ši dalis buvo įdomi ir naudinga. Buvo kuo pasigėrėti, kaip pasauliečiai rimtai žiūri ir moka pakalbėti gyvenimiškais klausimais.

<...>

Rugsėjis. 13 d. Turėjau skristi į Portlendą, Melno valstijoje į vysk. P. Baltakio konsekraciją. <...> Konsekracijoje dalyvavome 20 vyskupų, daugiau kaip šimtas kunigų, katedra buvo per maža sutalpinti visus pasauliečius. Lietuvių buvo atvykę net iš Pensilvanijos, Čikagos, iš Kanados. Mano širdžiai buvo taip malonu matyti, kaip Amerikos ir Kanados vyskupai reagavo į naujo vyskupo paskyrimą, su kokia nuotaika jį sutiko lietuviai. Darydamas šiuo reikalu žygius, ne kartą esu pagalvojęs, ar po manęs lietuviai dar jaus reikalo turėti sau „misionierių" vyskupą. Visa ši šventė, vaišės, rytojaus diena tas mano „baimes" išblaškė.

<...>

Spalis. 14 d., sekmadienį, Bostone šventė šv. Kazimiero metų minėjimą. Mišios buvo katedroje. Kadangi kun. A. Kontautui reikėjo patikrinti, ar viskas tvarkoje bažnyčioje ir kitur, tad jis vyko gera valanda iš anksto, kartu nuvykau ir aš. Katedra nebuvo visai pripildyta, bet vaizdas buvo gražus - dalyvavo apie 1600 žmonių. Pamokslą sakė arkivyskupas, po jo trumpą lietuvišką žodį - naujas lietuvių vysk. P. Baltakis. Per Mišias giedojo Berklio muzikos kolegijos choras, kur profesoriauja Jeronimas Kačinskas. Lietuviškas giesmes giedojo visi.

Vakarienė buvo Friporto salėje. Jos metu vienas sau permąsčiau, ką paskui trumpai pasakiau, pakviestas prabilti dalyviams - koks turiu būti dėkingas Dievui. Per tiek metų niekad neatsisakiau kur nors atvykti, patarnauti, kad būtų sveikata sukliudžiusi. Dabar šie metai: šv. Kazimiero minėjimuose, nuo pirmojo Čikagoje (vasario 25 d.), paskui Roma, Filadelfija, Vašingtonas, Kolumbijos apygarda, Torontas ir šiandien čia, kiek dabar žinome, jau paskutiniame. Ir šiais, šv. Kazimiero metais, išsipildė, ko siekiau šešerius metus - gavome naują vyskupą patarnauti lietuviams - pranciškoną vysk. Paulių Baltakį. To laukiau su dvejopa baime: ar gausime ir, jeigu gausime, kaip jį priims Amerikos, Kanados ir kitų kraštų vyskupai ir lietuvių visuomenė - ar ji dar parodys, kad tokio vyskupo pageidauja. Abi baimės buvo šviesiai išblaškytos: vyskupai ir lietuvių visuomenė naują vyskupą priima palankiai. Išreiškiau dėkingumą Dievui, padėkojau šios šventės Bostone rengėjams, visuomenei, kad ir mane pakvietė dalyvauti ir kad galiu būti šiandien kartu su jais.

<...>

16 - 17 d. sutvarkiau korespondenciją, kitus reikalus. Likusį laiką panaudojau parengti pamokslui 28 dienai, nes rytoj turėtų operuoti mano dešiniąją akį - pašalinti kataraktą.

Spalis. 22 d. Pirmadienis. Ketvirtadienį, 18 d. 8 val. ryto, operavo dešiniąją akį, pašalino kataraktą. Operavo dr. Linas Sidrys. Prieš tai mano kambaryje slaugė įleido į akį vaistų, adata įleido vaistų taip pat į šlaunį. Operacijos metu nejaučiau nė mažiausio nepatogumo. Po operacijos, trukusios nepilną valandą, parvežė į mano kambarį ir ramiai aukštielninkas išgulėjau tris valandas. Po trijų valandų atsikėlęs suvalgiau atneštus į kambarį pietus. Po pietų pasakė, kad galiu apsirengti ir jaustis laisvai.

Taip ir padariau. Į lauką nėjau, bet judėjau ne tik savo kambaryje, bet nuėjau žemyn pasiimti tos dienos pašto, skaičiau gautus laiškus, tos dienos laikraščius. Nors buvau įspėtas, kad akies apmarinimui praėjus galiu pajusti akies, o gal ir galvos skausmą, bet niekad nepajutau nė mažiausio nepatogumo, išskyrus, kad uždengta dešinioji akis.

<...>

21 d. Nors dar tik keturios dienos praėjo, bet labai žingeidžiai laukiu, kaip atrodys pasaulis per abi akis, ar apvalytoji tikrai tarnaus geriau negu kurį laiką iki šiol.

Lapkritis. 23 d. Penktadienis. Jaunimo Centre Lietuvių katalikų federacijos tarybos sesijų pradžiai sukalbėjau maldą. Ilgoką, turiningą žodį pasakė arkivyskupas kardinolas J. L. Bernardin.

24 d. Sesijų tąsa. Visokių komisijų užuomazgų pasitarimai. Be kitokių darbotvarkės punktų, buvo kun. K. Pugevičiaus viešas pasikalbėjimas su spaudos (lietuvių) atstovais. Vienas iš jų taip nediskretiškai pradėjo klausinėti, kas ir kaip redaguoja Lietuvoje „Katalikų bažnyčios kroniką" ir kaip mes ją gauname, kad aš pradėjau bijoti, ar kunigas K. Pugevičius nepradės atsakinėti. Pakilęs priėjau prie jo ir į ausį tik tiek pasakiau, kad į tuos klausimus nieko neatsakytų. Kunigo K. Pugevičiaus „atsakymai" buvo visai tinkami - jis pakalbėjo taip bendrai, kad tų klausimų net nepalietė. Klausėjas, matyt, susiprato, kad daugiau ta tema nieko neklausė.

<...>

Gruodis. 25 d. Vienas Mišias laikiau 7 val., antras 7.30 val. Popiečiu atvažiavo brolis Petras, nuvykome į jo šeimą, kur, kaip visada, buvo kelios jaunos šeimos, būrelis mažųjų. Apie 5 val. brolis Petras pavėžino mane pas brolį Simą, iš čia po valandėlės pas brolį Juozą. Apie aštuntą valandą buvau jau savo kambaryje. Kitos Kalėdų švenčių dienos praėjo ramiai. Sekmadienį, 30-ąją dieną, popiečiu užėjo brolis Simas, apie porą valandų pasikalbėjome. Kiekvienas žmogus išgyvena ir malonių, ir sunkių valandų ir dienų.

<...>

1985 m.

Sausis. Naujųjų metų rytas. Jau balta nuo vakar vakaro, naktį ir iki vidurdienio snigo. Mes gavome tik mažą dalį to, kas teko miesto šiaurinei daliai, apylinkėms į vakarus ir šiaurę. <...>

2 d. Tolokai pažengiau perrašinėdamas dienyno užrašus. Tęsiu toliau, tikiuosi iki vasaros baigti, t. y. „pasivyti šią dieną".

8 d. Vakare atvežė į Emergency (Greitosios pagalbos skyrių) dr. Feliksą Winskūną. Šią naktį jį operavo.

9 d. Winskūną kelis kartus lankiau, atrodo, kad iš pradžių pažino, bet nekalbėjo. Silpnėjo, gydytojai negalėjo sustabdyti viduriuose kraujavimo. Susirinko visi jo savieji.

Mirė... Tai skaudu ne tik jo saviesiems, bet ir man asmeniškai. Nuo 1953 m. jis buvo mano gydytojas ir ne vienu atveju taip padėjo, kad, kaszin, ar būčiau suradęs kitą, jam lygų. Ir medicinos žinojimas, ir patirtis buvo tikrai reto gydytojo. O jo atvirumas pacientui buvo tokis, kad jį gerbiau ir už tai. Nors buvo jau pasitraukęs iš praktikos, bet man buvo žadėjęs rekomenduoti gydytoją. Buvo labai kuklus, geras katalikas ir lietuvis.

<...>

Vasaris. 3 d. Sekmadienį šv. Kryžiaus bažnyčioje krikštijau Sidrių dukrelę - jaunos šeimos ketvirtą kūdikį. Labai domėjosi visomis apeigomis dvi vyresnės dukrelės ir sūnelis - dar maži vaikai, bet jau tokio amžiaus, kad visą įvykį gerai atsimins. Pasistengiau, kad jie būtų kuo arčiausiai, viską gerai matytų, girdėtų. Tikrai stebėjausi, kokiu žingeidžiu žvilgsniu krikštijamoji (šešių savaičių) žiūrėjo į mane. Ar mano spalvoti rūbai patraukė jos dėmesį, ar kas, ko negalėjome jos paklausti.

<...>

15 d. gavau iš Vašingtono, Kolumbijos apygardos, dr. S. Bačkio, Lietuvos chargé d'affaires, Vasario 16-osios proga Amerikos Valstybės Sekretoriaus George Shultso jam atsiųsto laiško kopiją.

16 d. parašiau padėkos laišką Valstybės Sekretoriui ir jo kopiją su atskiru asmeniniu laišku pasiunčiau dr. S. Bačkiui.

<...>

Kovas. 3 d. Dalyvauju kun. J. Bertašiaus „įvilktuvėse". Šio pagerbimo jis niekad nesiekė nei tiesiogiai, nei netiesiogiai ir vargu ar kada apie tai pagalvojo. Atsirado parapijiečių, jo pasišventimą ne tik vertinančių, bet ir norinčių kokiu nors būdu tai parodyti. Tiesa, jie tai yra parodę keliais atvejais. Šį kartą kreipėsi į mane. Jiems paaiškinau, kad be vietinio vyskupo tai neįmanoma ir patariau, kaip į Vinipego vyskupą kreiptis. Jie

taip ir padarė: parašė motyvuotą prašymą, surinko gražų skaičių parašų ir tai padėjo: kunigas Justinas buvo nelauktai ir nepaprastai nustebintas, kai Vinipego arkivyskupo pakviestas kurijoje išgirdo, kad jis yra prelatas. Tai įvyko dar prieš Kalėdas, bet dėl daugelio motyvų „įvilktuves" atidėjo iki šiai dienai.

<...>

Balandis. 26 d. Dalyvavau jėzuitų bažnyčioje Mišiose ir po to kavinėje vakare prisimenant kunigo Alfonso Lipniūno mirties 40 metų sukaktį. Pakalbėjo asmeniškai jį pažinojęs Pilypas Narutis, kartu kentėjęs Štuthofe. Šia proga buvo pateikta nedidelė knygelė, kolektyvinis leidinys apie kun. A. Lipniūną.

<...>

Gegužė. 10 d. palaiminau ligoninės visus naujus kompiuterius, naujai sutvarkytus archyvus. Tikrai neturėjau nuovokos apie ligoninės naują techniką, kokios man stebėtinos pažangos padaryta pastaruoju laiku. Savaime suprantama, kad ir mūsų dienų tarnautojai, ir darbininkai turi mokėti daug tokių dalykų, kokių dar neseniai nežinojo nė mokslininkai.

<...>

Gegužė. 21 d. Brolio Juozapo sūnui Raimondui prašant, aplankė jis mane su žmona ir su jos drauge iš Lietuvos. Ta norėjo, kad palaiminčiau rožančių, kurį ji parvešianti savo dukrelei, šią vasarą priimsiančiai pirmąją Komuniją. Palaiminau jos prašomus dalykėlius ir daviau rožančių, man duotą Šventojo Tėvo Jono Pauliaus II, kad ir tą parvežtų dukrelei. Negalėjau ilgiau su ja pasikalbėti, nors tokie lankytojai visada yra nekalbūs, jie mėgsta klausyti, bet ne pasakoti - turėjau būti marijonų vienuolyne laidojant netikėtai mirusį jų kunigą Benjaminą Uždavinį.

<...>

23 d. Pradėjau darbelį, kurio galvojau imtis po vasaros, nes maniau, kad ilgiau užtruksiu perrašinėdamas prisiminimus ir dienyną. O tas darbelis - padaryti tris sąrašus: diecezijų, abėcėlinį ir chronologinį tų kunigų, kurie mirė už Lietuvos, pasitraukę 1944 m. Jų gyventas vietas, mirimo, palaidojimo vietas, mirimo datas turėjau bemaž visų, trūko kai kurių gimimo datų. Pagalvojau, kad tai kada nors kam nors gali būti įdomu, o jeigu aš nepadarysiu, tai po manęs gal niekas net negalėtų tai

padaryti. Kurių neturėjau gimimo datų, tikėjausi kur nors surasti prieš 1940 metus išleistą Lietuvoje metinį Lietuvos kunigų ir bažnyčių Ellenchą. Kurių neturėjau (bet tik kelių) tikslių mirimo datų, parašiau kunigams, kurie tas žinias galėtų man suteikti. Prie šio užsimoto darbo, kuris vyko greičiau, negu iš anksto maniau, praleidau likusias šio mėnesio dienas.

Birželis. 9 d. Atvežta į Šv. Kryžiaus ligoninę p-lė Alicija Rugytė. Nors ji pati nusiteikusi ir tikisi, kad po dienos kitos galės grįžti prie savo nebaigtų darbų, bet sakėsi esanti silpna, o gydytojai, jai to gal nepasakę, sako, kad ji - labai rimtas ligonis: širdis ir plaučiai.

<...>

20 d. užėjęs pas mane į kambarį dr. Jonas Račkauskas - A. Rugytės sesers sūnus - papasakojo, kad ligonė A. Rugytė labai nusilpusi ir daktarai abejoją, ar ji gyvens iki kitos dienos. Ją perkėlė į kitą kambarį, nuėjęs radau susirinkusius jos gimines, ji tikrai atrodė labai silpna, nors buvo su sąmone.

22 d. ryte užėjo dr. Jonas Račkauskas, pasitarėme Alicijos Rugytės laidotuvių reikalais. Abu sutarėme, kad reikėtų ją pašarvoti Jaunimo Centro auditorijoje, nes laidotuvių koplyčios nė viena negalės sutalpinti norinčių mirusiąją aplankyti.

<...>

23 d. Alicija Rugytė jau pašarvota, jau pasirašiusių daugybė lankytojų. Vėlesniu popiečiu iki vakaro lankytojų praėję keli tūkstančiai, susirinkusieji giedoję, visi kartu garsiai meldęsi - įspūdis buvęs, kad visuomenė tikrai nuoširdžiai vertino Alicijos gyvenimą ir veiklą.

<...>

Lapkritis. 16 d. Jaunimo Centro Čiurlionio galerijos kambaryje vyko metinis Ateitininkų akademikų savaitgalis. Tai nebuvo šiaip pramoginis pobūvis, bet intelektualus. Ypač pasidžiaugiau dviejų jaunų profesorių: Skrupskelytės ir Kavaliūnaitės, bet ypač Skrupskelytės paskaita. Atrodo, dar taip neseniai matydavau mokyklinio amžiaus mergaites, o šiandien - profesorės su savo srities išsilavinimu.

<...>

Gruodis. 17 d. Skubėsiu parašyti kalėdinius sveikinimus į Lietuvą, seselių kazimieriečių, kitoms lietuvaičių ir nelietuvaičių vienuolių misi-

joms. Kaip paprastai, pirmiesiems rašau Šv. Tėvui, keliems ypatingiems asmenims Vatikane, Apaštaliniam Pronuncijui Vašingtone, keletui kardinolų, vyskupų ne tik Amerikoje, Lietuvos atstovybėms, konsulams, saviesiems ir daugeliui kitų asmenų Lietuvoje. Šį kartą kitiems kunigams, pasauliečiams rašysiu tik tiems, kurie pirmieji atsilieps. Bet turimuose mano sąrašuose jau nėra gyvųjų tarpe geroko skaičiaus kardinolų, vyskupų, kunigų, pasauliečių, su kuriais pasikeisdavome sveikinimais Kalėdų - Naujųjų metų švenčių proga.

<...>

25 d. Kaip buvo susitarta, apie 3 val. atvyko brolis Petras, ir valandėlei užsukau į jo šeimą, kur, kaip paprastai, susirenka ne tik jų sūnų ir jų marčių šeimos, bet ir sūnų draugai su šeimomis. Vėliau, taip pat brolio Petro pavėžintas, trumpai sustojau pas brolį Simą, kur taip pat radau jo sūnus ir Eugenijaus šeimą, pusbrolį Joną Kreivėną. Čia trukau labai trumpai, nes norėjau sutartą valandą būti pas brolį Juozapą. Čia pabuvau apie porą valandų, bet visos šios dienos mano savijauta buvo nelabai šventiška. Vakare pasitikrinęs radau kiek pakilusią temperatūrą. Gerai, kad nesitikrinau dieną, nes gal būčiau susilaikęs nuo brolių lankymo.

<...>

1986 m.

Sausis. 1 d. Naujuosius metus sutikau ramiai: pats niekur nevykau, niekas nesilankė ir pas mane. Telefonu pasisveikinome su broliais, seserim Albina-Michaele Toronte.

<...>

17 d. Penktadienis. Pirmadienį ir trečiadienį aplankiau kelias vyriškų rūbų krautuves ieškodamas kunigui tinkančios juodos rūbų „eilutės". Niekur neradau vilnonių, tik dacron-wool ir visur tik šviesiai juodas. Neradau geros vilnonės net medžiagos. Užsakiau tad dacron-wool, nors ne tokį juodą, kaip norėjau, tai nors pakenčiamą. Šia proga čia nusipirkau arnotą ir stulą, kurias skirsiu, kartu su kitais reikiamais rūbais, savo laidotuvėms.

<...>

Vasaris. 3 d. Šiandien atėjo generalinės vyresniosios pirmoji patarėja savo ir generalinės vyresniosios vardu pasikalbėti apie Motinos

Marijos beatifikacijos bylą. Ją išleidęs galvojau, jeigu būčiau jaunesnis, pasisiūlyčiau imtis beatifikacijos bylos postulatoriaus, bet mano amžiuje tai jau per vėlu - reikia jaunesnio.

<...>

9 d. Parašiau į Lietuvą laišką kunigui Vincentui Dumčiui į Veiverius, kuris šio mėn. 28 d. švęs 100 metų sukaktį. Parašiau apie tai ir prel. L. Tulabai į Romą, jam tai primindamas. Paskui sužinojau, kad šio mėn. 7 d. jubiliatas mirė - tris savaites prieš 100 metų. Parašiau ir „Moters" redaktorėms primindamas, kad praėjusią vasarą mirusi p-lė Alicija Rugytė buvo man pažadėjusi suorganizuoti tinkamų asmenų, kurie parašytų apie žymesnes lietuves moteris išeivijoje. Ji to nepadarė, dabar šioms priminiau tą pačią mintį.

<...>

10 d. A. Saulaitis, S. J. - provinciolas, pranešė, kad šiandien Monrealyje mirė tėvas Stasys Kulbis, S. J. - Kanados misionierius. Jam vadovaujant man teko daug pakeliauti po Kanadą lankant lietuvius, tad jautriai gaila jo netekus. Žinau, kad ilgokai sirgo.

<...>

12 d. Pelenų diena. Ryte paskambino dr. V. Dambrava. Iš jo sužinojau, kad sausio 31 d. mirė kun. Antanas Perkumas, S D B - Karkase, Venesueloje, kur daugelį metų aptarnavo lietuvius. Gerai nors tiek, kad tuo tarpu ten pasilieka kun. Petras Urbaitis, S D B. Juodu abu keletą metų dirbo Kinijoje, galima sakyti, visą jaunystę, užtat abiems likę lengvai pastebimų tai šaliai būdingų savybių.

<...>

Kovas. 4 d. Motiniškojo namo koplyčioje buvo Šventa Valanda sutinkant žinią, kad jau patvirtintos jų Kongregacijos konstitucijos. Pakviestas dalyvavau ir aš toje valandoje. Seselių atvyko daug iš aplinkinių misijų. Koplyčioje ties altoriaus mensa, priešakyje, ant žemo stalelio stovėjo gražiai įrėmintas gautas iš Romos vienuolių kongregacijos pranešimas-dekretas, už jo stovėjo užžiebta žvakė, šalia - gražių gėlių puokštė. Ta valanda buvo gražiai prasminga: pagiedota, paskaityta iš Šv. Rašto, ištrauka iš naujų konstitucijų, iš Romos gautas dekretas, pasimelsta. Nuoširdžiai savo įspūdį seselėms pasakiau, kad tą valandą - kaip ji paruošta, kaip praėjo, - verta nufilmuoti ir parodyti visuose vienuolynuose: kaip tokį įvykį - konstitucijas - sutikti ir priimti.

<...>

10 d. Pirmadienis. Šeštadienį perskaičiau seselių kazimieriečių Kongregacijos konstitucijų angliską tekstą, šio mėnesio ketvirtos dienos data patvirtintą Romoje, ir šiandien ėmiausi versti į lietuvių kalbą. Kol tai baigsiu, mano atliekamomis valandomis bus svarbiausias užsiėmimas.

11 d. parašiau keliolika velykinių sveikinimų į Lietuvą, sutvarkiau dėžę, kurioje sudėti mano laidotuvėms skirti rūbai. Taigi, dabar tai šventei trūksta jau tik karsto, kurį gal netrukus kaip nors surasiu, nors čia, Amerikoje, gauti karstą ne per „graborius" sunkiai įmanoma. Dabartinių karstų, labai gražiai atrodančių, savikaina yra kelios dešimtys dolerių, o „graborius" paima kelis ar net keliolika šimtų. Kitas dienas skiriu minėtoms konstitucijoms.

16 d. Sekmadienis. Jėzuitų bažnyčioje laikiau Mišias ir sakiau pamokslą Maldos dienoje, skirtoje už mūsų kalinius rusų bolševikų kalėjimuose, koncentracijos - vergų darbų stovyklose. Šį minėjimą organizavo buvę rusų ir vokiečių kalėjimų kaliniai, vadovaujantis iniciatorius buvo inž. Pilypas Narutis.

17 d. Turtinga visokių žinių. Iš eilės: iš Romos laiške kun. V. Kazlauskas rašo tikėdamasis žodžio Velykoms per radiją į Lietuvą. Prieš kiek laiko laišku jį klausiau, ar mano kalbos dar pageidaujamos, ar gal turi pakankamai jaunesnių kalbėtojų. Šį kartą jo prašymo patenkinti jau negalėsiu - per vėlu.

Šį rytą skambino kun. P. Garšva, M. I. C. , „Draugo" redaktorius, prašydamas žodžio Velykų proga. Parašęs gavėnios pradžiai, maniau, kad to paties pakaks ir Velykoms. Pažadėjau jam parašyti. Laiške iš Lietuvos seselė Bonifacija Endziulaitytė gan smulkiai parašė apie a. a. kun. kan. Žitkaus mirtį ir įspūdingas jo laidotuves. Tik šiandien iš laikraščio sužinojau, kad šio mėnesio 7 d. Toronte mirė Katarina Guogaitė-Grajauskienė, buvusi mano mokytoja Marijampolės gimnazijoje, kurią visi jos mokiniai labai gerbėme.<...>

20 d. Šiandien baigiau versti į lietuvių kalbą minėtas konstitucijas. Pirmasis tekstas yra per daug pažodinis, teks perredaguoti ir perrašyti, yra bent pora vietų, kur angliški išsireiškimai yra tokie, kad lietuvių kalbon juos galima išversti įvairiai. Susitarėme su sesele Agnesina, kad tai aptarsime, bet tai bus jau po Velykų.

Dar likusį laiką sutvarkiau kelis gautus laiškus, pasirūpinau medžiagos rekolekcijoms, taigi prieš Velykas jau neturėsiu jokio blaškymosi.

19 d. Palmių sekmadienį pradėjau vienas sau, savo kambaryje, metines rekolekcijas.

Motiniškajame name mirė seselė Damijona - Elena Margytė. Savo gyvenime kaip registruota slaugė labai nuoširdžiai tarnavo ir padėjo daugeliui žmonių, o paskutinius kelis metus buvo invalidė. Ypač paskutines kelias savaites daug kentėjo ir pamažu gyvenimas užgeso. Kaip pavyzdingai vienuoliškai gyveno, tarnavo ligoniams, seneliams, taip pavyzdingai kentėjo, ne tik religingai, bet paskutinių savaičių viena iš jos kančių buvo, kad ne ji gali kitiems padėti, bet kiti turi padėti jai...

Šiandien, pradėjęs rekolekcijas, po pirmo mąstymo išgyvenau labai ypatingą savijautą. Niekad savo gyvenime neįžiūrėjau ir nepajaučiau taip, kaip šiandien, ką savo gyvenime patyriau iš Dieviškos Apvaizdos ir kaip mažai patyrė iš manęs Dievas. Ši mintis ir liko, galima sakyti, vadovaujanti ir kitoms dienoms.

<...>

Balandis. 2 d. Atvyko p-lė Gintė Damušytė, mūsų Liet. Kat. religinės šalpos tarnautoja ir veikėja. Ji pateikė minčių, kaip organizuoti Čikagoje lietuvių būrelį, kuris padėtų Religinės šalpos įvairioms programoms, pvz., kalboms ir pamokslams Lietuvai per Vatikano ir „Laisvosios Europos" radijo stotis. Pasikalbėjome šiomis temomis plačiau, numatėme asmenis, su kuriais kontaktuotų pasilikdama Čikagoje iki pirmadienio (nes sekmadienį jos tėveliui, prof. Adolfui Damušiui, bus įteikiamas šv. Silvestro ordinas ir motinėlei Jadvygai - medalis ir dokumentas Pro Ecclesic et Pontifice). Kartu valgėme pietus ir ją išleidau sutaręs, kad penktadienį susitiksime pas mane su jos pakviestais kunigais klebonais.

3 d. Trečiadienį prieš Palmių sekmadienį baigęs versti seselių kazimieriečių naujas konstitucijas iš anglų į lietuvių kalbą, tik šiandien „prisėdau" peržiūrėti šio vertimo rankraštį, padarydamas būtinas lietuvių kalbos pataisas, nors vis tiek paliksiu vertimą kuo arčiausiai net žodžių tvarka originaliam tekstui.

<...>

11 d. Šiandien telefonu pakvietė į J. E. kardinolo rezidenciją. Mane

nuvežė ir pats ten pakviestas dalyvauti A. Saulaitis, S. J. - provinciolas. Paėmę atvykusį iš Bruklino vyskupą P. Baltakį, ten nuvykome. Dalyvavo kardinolas, jo kurijos kancleris kun. J. P. Roach, kun. J. Šarauskas ir mes trys. Iš pokalbio atrodė, kad ten būtų užtekę vieno vyskupo Baltakio. Kardinolas turbūt norėjo kai ką jam pasakyti prie liudininkų. O visa kalba, galima sakyti, buvo apie vieną: apie dr. Lino Sidrio „atkurtos" Lietuvių katalikų labdaros vardu ir jo pakurstytų iš įvairių Amerikos kampų rašomi laiškai, liečiantys tik Čikagos lietuvių katalikų reikalus: Šv. Kryžiaus bažnyčios pamaldų laiką, šv. Šeimos vilą. Buvo kalba ir apie Lemonto lietuvių parapiją ar misiją. Kardinolo kalbos tonas buvo mums prielankus, ką jis jau seniai mums parodo, bet įsakmiai pareiškė, kad dr. L. Sidrio laiškai ir jo pakurstytų laiškai jį yra įžeidę ir norėjęs mums tai pareikšti. Pokalbiui pasibaigus, kardinolas atsiprašė turįs išvykti ir pirmas pakilo, mums siūlydamas pasilikti, pasitarti, išgerti kavos. Atsisveikindamas kardinolui ir kun. J. P. Roach pasakiau, kad prieš kelias dienas L. kat. federacijos vardu leidžiamam mėnesiniame laikraštyje „Observer" buvo išspausdintas dr. L. Sidrio vardu straipsnis apie mane Čikagoje. Pasakiau, kad esu parašęs atsakymą - pataisą. Tai pasakiau todėl, kad kardinolas ir kun. J. P. Roach tą straipsnį vis tiek skaitys, tad tegul žino, kad jam nepritariu.

12 d. Šiandien Jaunimo Centre vyko komiteto posėdis Lietuvos krikšto sukakčiai minėti. Prieš posėdį dr. L. Sidrys man užminė parašęs straipsnį, gal tikėdamasis pritarimo. Trumpai jam pasakiau, kad visa, kas jo parašyta, yra visiškai priešinga tiesai ir kad jis negerai pasielgęs. Aišku, jis galėjo pirma pasikalbėti su manim, tad būtų tokių niekų neparašęs. Asmeniškai pripažįstu ir vertinu jo idealizmą, norą veikti, bet jo akiratis, žinios ir taktika dar „nesubrendę". <...>

Gegužė. 1 d. Ketvirtadienis. Pradedu šį mėnesį be ypatingų rūpesčių ir be kokio nors ypatingesnio užsiėmimo ką nors plačiau parašyti. Tiesa, kalendoriuje jau turiu vis ką nors kiekvienam šeštadieniui, kiekvienam sekmadieniui, kur nors dalyvauti, pasakyti žodį.

<...>

Birželis. 7 d. - šeštadienį nuėjau čia pat, skersai gatvę, į šeštadieninę lietuvių Donelaičio mokyklą šių mokslo metų užbaigos. Nors mokinių kasmet pamažu mažėja, bet vis tiek buvo didelis malonumas.

<...>

20 d. aplankė brolis Petras. Jis 30 d. išvyks savaitei į Lietuvą su turistų grupe. Buvome sutarę, kad įduosiu kai ką kai kam nuvežti.

30 d. užėjo seselė Marilyne - gen. vyresniosios seselės Joanellos pirmoji patarėja, ir pasisakė, kad ji yra oficialiai paskirta postulante vesti Motinos Marijos Kaupaitės dvasinio gyvenimo bylą. Tokią naujieną, kad moteris būtų paskirta tokioms pareigoms, girdėjau pirmą kartą, bet ji sakė, kad jai seselė Joyce iš Romos pranešusi, kad tai jau ne vienintelis atvejis, jau yra ir daugiau. Pažindamas seselės Maryline charakterį, mentalitetą, manau, kad tai labai geras paskyrimas - šią savo pareigą ji nuoširdžiai ir, reikia tikėtis, sėkmingai atliks. Dievas jai tepadeda...

Liepa. 1 d. priešpiečiais atvyko prel. L. Tulaba. Kartu papietavome, bet ką nors platesnio pasikalbėti nebuvo laiko - vos kelios valandos prabėgo besikalbant daugiausia apie jo naujas pareigas - Šv. Petro bazilikos kapituloje, kur jis rado ir jam teko tiek visokių reikalų ir rūpesčių, nieko bendra neturinčių su malda, ir kurių jis nenumatė, nesitikėjo, manau, neturėjo net nuovokos. Po 40 metų pasišventimo, rūpesčių mūsų Šv. Kazimiero kolegijoje šis naujas paskyrimas yra prastos „atostogos". Seni Šv. Petro bazilikos kapitulos nariai gavo asmenį, kuriam uždėjo didelę žemiškų reikalų naštą...

2 d. Šiandien išskridau į Vinipegą, Kanadą, atostogų. Aerouoste susitikome prel. J. Bertašių, mano seserį vienuolę iš Toronto ir kazimierietę seselę Mercedes iš Čikagos.

Mano atostogavimas parodė, kad jau nesu, kokis buvau. Po trijų savaičių taip pasijutau, kad, prel. J. Bertašiaus patartas, sėdau su juo į auto ir išvykau į Vinipegą pas jo gydytoją. Ką man sakė tas gydytojas ir ką radau jo, galima sakyti, liepiamas nuėjęs į universiteto miesto medicinos centrą, būtų ilga ir nemaloni istorija. Beveik fizinėmis jėgomis išsilaisvinau iš būrio jaunų gydytojokų, slaugių, kurie, jeigu būčiau sutikęs, iki vakaro gal būtų išbovinę iš šios žemelės... Tai įvyko birželio 23 d. - trečiadienį. Ketvirtadienį išskridau į Čikagą, nors visa litanija minėtų gydytojų mane įtikinėjo, kad skridimo orlaiviu nepakels mano širdis, kad turiu nors kelias dienas pasilikti jų ligoninėje. Išskrido savais keliais ir abi vienuolės. Parskridau laimingai - be jokios blogos savijautos. Čia, Šv. Kryžiaus ligoninėje, paprašiau dr. Bon patikrinti sveikatą,

jam papasakojau savijautą. Visokie patikrinimai truko 28 ir 29 dienomis. Po visų tyrimų pasakė, kad esu kiek pertempęs krūtinės ir pečių muskulus, kad širdis ir visi kiti tyrimai nerodo nieko bloga. Kaip pertempiau, gerai atsimenu: tai mano nenusimanymas, kad jau nesu fiziškai kokis buvau iki šiol... Kad nesirūpintų prel. J. Bertašius, 30 d., trečiadienio vakare, paskambinau telefonu ir jam papasakojau, ką girdėjau iš gydytojų Čikagoje.

<...>

Rugpjūtis. 9 d. Šeštadienį, 11 val., pas mane suėjome broliai: Simas, Juozapas, Petras, kad pasiklausytume brolio Petro pasakojimo apie kelionę Lietuvon. Paprašiau brolius iš pradžių nieko neklausinėti, o leisti Petrui papasakoti iš eilės, ką jis turi pasakyti. Buvo įdomu. Šį kartą susilaikiau nuo klausimo apie susitikimą su kazimierietėmis, palikau tai sekančiam mūsų pasimatymui.

13 d. Popiečiu pradėjau jausti vis didėjančius pečių skausmus. Naktį nepraėjo - negalėjau užmigti. Rytojaus dieną tas pats, tad po pietų pavyko surasti dar neišėjusį lankantį ligonius dr. A. Bon. Mane patikrinęs, tuojau pašaukė dr. V. Nemicką, kuris patikrinęs liepė čia pat eiti į A K G - kardiologijos laboratorijas, kur patikrinę abu sakė, kad turiu čia pat gulti į ligoninę kaip ligonis. Bandžiau aiškinti, ar nebūtų galima gauti porai dienų kokių nors vaistų, nes norėjau 15 d. dalyvauti seselės Zitos - Annos Kripavičiūtės įžadų Mišiose, bet gydytojai nesileido į kalbas, sakydami, kad mano širdis esanti pavojingoje stadijoje, kad gali įvykti priepuolis kiekvieną valandą. Čia pat pašaukė Intensive Care - nuolatinės priežiūros skyrių, gavo lovą 519-2 kambaryje ir čia pat nuvežė, paguldė, tuoj sekė ir tolesni patikrinimai ir pirmoji mediciniška pagalba. Seselėms pranešė, kad manęs nelankytų. Paprastai kunigai ir seselės, norį lankyti ligonius, yra netrukdomi. Taigi ir pas mane ėjo nesiklausdami: kelios seselės, mano broliai. Vienas pirmiausių atėjo kapelionas Pr. Kelpšas, išklausė išpažinties, suteikė Ligonių Patepimo Sakramentą.

16 d. Šeštadienis. Aplankė kun. J. Borevičius, S. J., ir pranešė, kad vakar staiga mirė jų kun. J. Beleckas, S. J. Laidos pirmadienį. Intensive Care pabuvau keturias dienas, skausmai praėjo, pirmadienį, 18 d., pervežė į 512-2 kambarį. Šiame kambaryje yra ir telefonas, ir TV. Rytais TV įsijungdavau koplyčią Mišių metu. Antradienį, 19 d., skambino Čikagos

kardinolas J. Bernardin, teiravosi, kaip jaučiuosi. Ketvirtadienį, 21 d., kardinolo sekretorius kardinolo vardu teiravosi apie savijautą.

Šiomis dienomis pakartotinai lankėsi mano broliai su šeimomis, sesuo Michaelė-Albina iš Kanados.

<...>

24 d. 11 val. išleido iš ligoninės į savo kambarį, pirašę keletą vartotinų vaistų. Atsilaikiau Mišias, padėkodamas Dievui už pagalbą.

<...>

Rugsėjis. Pirmas dienas praleidau, atsakinėdamas į gautus laiškus, pasiskaitydamas, pabandžiau išeiti į Maria H. S. sodną.

5 d., penktadienį, buvo paskirtas pasimatymas su dr. V. Nemicku. Patikrinęs nieko ypatingo nepasakė, leido pavaikščioti ir lauke, tik „nelakstyti". Mintyje turėjo susilaikymą nuo mano įprastinių ilgesnių pasivaikščiojimų, kurių metu eidavau kaip reikiant - ne lėtai pasivaikščiodamas. Paskyrė vėl pasimatymą spalio 7 d.

<...>

17 d. Pasidrąsinęs gera savijauta, šiandien 10 val. išėjau kasdieniniais reikalais kiek toliau. Kol viską atlikau, parėjau, jaučiausi taip pavargęs, širdį taip jaučiau, kad tai buvo savijauta, kurios nenorėčiau pakartoti.

18 d. Kaip buvo patarta dr. V. Nemicko, šiandien pasimačiau su savo dr. A. Bon. O šiandien priešpiet jaučiau gal per didelį širdies pulso nenormalumą. Daktaras patyrinėjo kraujo spaudimą, kuris esąs geras, paklausęs širdies veikimą, mane apramino, kad nėra nieko nepaprasto. Patarė ateinančios savaitės trečiadienį jį susirasti ligoninėje ir pasimatyti. Vakar ir šią naktį prastai miegojau, manau - nuo vienų vaistų.

19 d. ryte nesijaučiau „pilnose jėgose", bet geriau negu vakar.

Šio mėnesio laisvas dienas skyriau peržiūrėti savo užrašus - dienyną nuo 1952 metų ir dabar. Beveik nuolat vis kas nors klausia, ar rašau atsiminimus. Viską, kas įrašyta mano dienyne, kitiems skaityti ne viskas būtų įdomu. Bandau peržiūrėt, kaip nors pasižymėti ir, kiek laikas leis, perrašyti taip, kad tiktų ir būtų įdomu ir kitiems.

Lapkritis. 9 d. šv. Antano lietuvių parapija, Sisere, Ilinojuje šventė savo gyvavimo 75 metų sukaktį. Vidurdienyje, 12 valandą, koncelebravome Mišias: iš šios parapijos kilę arkiv. Paulius Marcinkus, kunigai, visi

čia klebonavę ar vikaravę kunigai, keli kaimynai ir aš. Dalyvavo ir Čikagos arkiv. kardinolas J. Bernardin. Visos apeigos bažnyčioje - kunigų, seselių vienuolių, pasauliečių gausus dalyvavimas, gražus giedojimas - tikrai buvo įspūdingos. Iš šios parapijos vienos generacijos - vadinamosios senosios imigracijos vaikų - yra 25 kunigai, diecezinia ar vienuoliai, bene 18 seselių vienuolių. Visa šventė pavyko labai gražiai, nors parapijiečių labai sumažėję. Širdyje džiaugiausi, galėdamas dalyvauti šventėje, nes toje bažnyčioje yra tekę daug kartų įvairiai patarnauti, dalyvauti daug kartų kieno nors laidotuvėse. Labai gražiai draugavome su mirusiu klebonu prel. Ignu Albavičium, su jo succesoriumi kunigu Jonu Stankevičium teko kelis metus kartu gyventi Šv. Kryžiaus ligoninėje. Nors dabar parapijiečių lietuvių gerokai sumažėję, bet yra asmenų labai gražios dvasios, labai gražios veiklos.

Šiandien, 13 dienos vakare, baigiau peržiūrėti iki šiol parašytą dienyną. Žiemą turėsiu ką veikti - bandysiu jį taip perrašyti, kad jis tiktų kam nors nenuobodžiai pasiskaityti.

Šio mėnesio likusias dienas tam ir praleidau, niekieno ypatingai netrukdomas. Jeigu panašiai bus ir toliau, tai šį užsimotą dalyką iki vasaros baigsiu.

Netrukdomos buvo ir pirmosios **gruodžio mėnesio dienos**, bet toliau jau buvo įvairesnės.

1987 m.

1987 metus pradėjau labai paprastai. Dieną niekur nėjau, išskyrus pačioje ligoninėje aplankytas seseles. Popiečiu valandėlei užėjo brolis Simas.

<...>

Kovas. 6 d. Penktadienį vakare Jaunimo Centre pokalbis apie palaimintąjį arkivyskupą Jurgį Matulaitį. Sekmadienį, 8 dieną, Šv. Marijos Gimimo lietuvių bažnyčioje L. Vyčių skelbiamas šv. Kazimiero minėjimas, kuria proga laikiau Mišias, sakiau pamokslą.<...> Trečiadienį ryte pranešė telefonu iš Toronto, kad staiga susirgo ir arti mirties sesutė Albina - seselė Michaelė. Tuoj užsisakiau lėktuve vietą, tikėdamasis rasti ją dar gyvą. Po pietų parėjus į kambarį suskambo telefonas, ligoninės gydytojas sako, kad jau antru kartu man skambinąs. Pranešė, kad maždaug prieš valandą mirė sesutė Albina... Tuoj telefonu pranešiau bro-

liams, Simo sūnų Rimą paprašiau, kad tuoj pasiųstų telegramas į Lietuvą broliui Antanui, seserims Magdalenai ir Marijai, į Argentiną - broliui Jurgiui. Jis labai greitai tai padarė. Susilaikiau nuo skridimo į Torontą, nes sesutę laidoti parveš į Putnamą. Tą pat vakarą keturi broliai susitvarkėme rytoj skristi į Putnamą. <...> Seselės, atlydėjusios mirusiąją, papasakojo, kaip gražiai maldingai už ją meldėsi, kaip išlydėjo Toronto lietuviai. Laidojome šeštadienį, 14 dieną. Mišias koncelebravo prel. V. Balčiūnas, vienuolyno kapelionas dr. V. Cukuras, tėvai marijonai iš Marianapolio Petrauskas ir Parulis, kunigai A. Petraitis, R. Krasauskas, A. Grigaitis ir vienas pusiau lietuvis itališka pavarde, kurio pavardės neatsimenu. Broliai pasilikome dar nakvynei ir grįžome į Čikagą sekmadienio vidurdienį.

Vasaris. 16 d. pasikviečiau popiečio brolį Simą, Joną Kreivėną. Su Jonu susitarėme, kad kovo 3 d. popiečiu užeisiu pas jį. Kovo 2 d. vakare jis paskambino pažįstamai seselei Lucillei - Želvytei, dirbančiai Šv. Kryžiaus ligoninėje, kad jam labai suskaudę krūtinę, ar ji neatneštų kokių nors vaistų. Seselė tuoj nuvažiavo pas jį, čia pat netoli gyvenantį, ir automobiliu parvežė į ligoninę. Tuoj pašaukė mane, atbėgęs radau jį jau be sąmonės ir čia pat, mums prie jo būnant, mirė. <...> Laidojome šeštadienį, 7 dieną. Mišias laikiau, visas apeigas bažnyčioje ir kapuose atlikau. Žmonės, įvairių organizacijų atstovai gausiai dalyvavo ir bažnyčioje, ir palydėjo į kapines. Savo žodyje bažnyčioje paminėjau, kad žmonės žino du jo gyvenimo periodus: kančias rusų kalėjimuose ir mirtininkų stovyklose, ir gyvenimą Amerikoje. O vertas pažinti jo gyvenimo tarpas 1918 - 1940 metų. Kuriantis Lietuvai, jis įstojo savanoriu į miliciją, kuri vėliau tapo policija, ir visą Lietuvos nepriklausomybės laiką taip tarnavo, kad gali būti gražus pavyzdys visiems tarnautojams, visiems valdininkams. <...>

Balandis. 4 d. Šeštadienį buvau pasižadėjęs malda pradėti rašytojams premijų įteikimo vakarą. Organizavo PL bendruomenės kultūros taryba. Galima sakyti, kad dalyvavo ne tik rašytojų gražus būrys, bet ir menininkų, ir kitokių įdomių asmenų iš visos Amerikos.

5 d. Pakrikštijau brolio Petro sūnaus Antano trečią kūdikį - dukrelę, vardu Aleksa-Emilija. Ir bažnyčioje, ir vaišėse buvo įdomi šeimyniška nuotaika: kelios dešimtys jaunų tėvų, jų giminių ir draugų dalyvavo ne tik

patys, bet ir su savo vaikučiais, nuo kūdikio iki pradžios mokyklos amžiaus, kas daug reiškė savotiškai šeimyniškai nuotaikai, nes visokiuose pobūviuose esame pratę matyti tik suaugusius.

12 d. Palmių sekmadienis. Šiandien vakare pradedu savo metines rekolekcijas - Šventąją savaitę. Ji ne visiems buvo labai šviesi: penktadienio, 17 dienos, ryte mirė ilgai kanceriu kentėjusi dr. Ona Vaškevičiūtė, Šv. Kryžiaus ligoninės gydytoja, plačiai lietuvių mėgiama ne tik už malonų paslaugumą ligoniams, bet ir už visuomeniškumą. Kaszin, ar po jos Market Parke veiks vasaromis „vaikų aikštelė". Atšventęs Velykas be ypatingų įvykių, pirmadienį, 20 dienos ryte, nuvykau į pasų įstaigą mieste panaujinti besibaigiantį pasą. Popiečiu aplankiau Petkaus laidotuvių namuose pašarvotą dr. O. Vaškevičiūtę.

<...>

Gegužė. Nors dėl sveikatos bijojau keliauti, bet, dalyvaudamas įvairiuose įvykiuose Čikagoje, nejutau nieko ypatingo. Gan stipriai t. G. Kijausko, S. J., kviečiamas buvau pasižadėjęs dalyvauti Klivlendo restauruotos bažnyčios naujų statulų palaiminime.

<...>

Birželis. 24 d. Išskridau su grupe lietuvių pavakare į Romą. Apsigyvenau, kaip buvo sutarta, Šv. Kazimiero kolegijos svetainėje. Išskyrus 29 dieną, pirmadienį, kai Mišias laikė P. Jonas Paulius II ir koncelebravo tik vyskupai, atskirų šalių atstovai, kai buvo paskelbtas Palaimintuoju arkiv. Jurgis Matulaitis, - visas kitas dienas koncelebravau su kitais.

29 - 30 d. buvo skirtos naujo Palaimintojo garbei. Mišios buvo Šv. Marijos Didžiojoje bazilikoje. Koncelebravome visi dalyvavę vyskupai (buvo keli atvykę iš Lenkijos) ir kunigai. Antradienį, 30 dieną, Mišių pabaigoje man teko pasakyti trumpą žodį. Kalbėjau: ką iš šios šventės išsivešime pastovaus visai savo ateičiai. Nežinau, ar šis mano žodis padarė žmonėms kokį nors įspūdį, bet man baigus kalbėti, ilgokai garsiai plojo, ko nedarė po jokios kitos kalbos. Visos šventėms skirtos dienos pavyko taip įspūdingai, kad, manau, to nesitikėjo ir jas rengusieji. Apie tai pasakyti tik kelis žodžius būtų viso įvykio neįvertinimas. Be abejo, apie tai daug parašys ne tik kunigai, bet ir pasauliečiai.

Liepa. 1 d. Su ta pačia lietuvių grupe išskridome atgal į Čikagą. Iš kelionės, gal dėl klimato, laiko pakeitimo, kelias dienas jaučiau galvos

svaigulį, bet be jokių rimtesnių pasekmių. Per neatsargumą antradienio vakare puoliau ir nusilaužiau per riešą kairiąją ranką, tą pačią ir toje pačioje vietoje, kaip prieš 50 metų Vilkaviškyje, puolęs ant ledo.

<...>

Rugsėjis. 2 d. Taip sutriko kvėpavimas, pradėjo skaudėti krūtinę, kad pašauktas gydytojas tuojau paguldė į ligoninę. Vaistais tą negalią ar savijautą greitai pašalino, bet tyrimai rodė, kad yra rimtesnis širdies negalavimas ir teks pabūti visokiems tyrimams ne mažiau kaip savaitę.

<...>

19 dieną išleido iš ligoninės į savo kambarį, bet iki šiai dienai, **spalio 15, jaučiuosi** toks silpnas, kad nežinia, ar galėsiu 24 dieną dalyvauti „Margučio" 55 metų minėjime ir 25 dieną t. J. Borevičiaus, S. J., kunigystės 50 metų sukakties minėjime.

Lapkritis. 22 d., sekmadienį, Šv. Jurgio bažnyčioje dalyvavau Mišiose, po Mišių nuėjau į parapijos salę „užkandžio" kartu su visais, dalyvavusiais Mišiose. Ši parapija, kur klebonas jau ne lietuvis, minėjo Lietuvos krikščionybės 600 metų sukaktį. Šią visą savaitę Čikagos lietuviai skyrė tam minėjimui. Šv. Jurgio bažnyčioje pradėta, nes tai seniausia Čikagos lietuvių bažnyčia.

<...>

1988 m.

Sausis. Tokia šalta Naujųjų metų diena, kad su broliais tik telefonu pasikalbėjome, pasisveikinome.

<...>

Laisvą laiką praleidžiu skaitydamas. Pajudėti galiu tik namo koridoriuose ar savo kambariuose, nes mano sveikatai per šalta pasivaikščioti lauke.

17 d. Širdies ir krūtinės negalia vėl paguldė dešimčiai dienų ligoninėn.

Vasaris. 2 d. Išleido iš ligoninės. Šį kartą jaučiuosi gerokai nusilpęs. Net vasario 14 d., sekmadienį, minint Vasario 16-ąją, tik koncelebravau Mišias su keliais kunigais, bet negalėjau sakyti pamokslo, dalyvauti Maria H. S. popietiniame pasaulietiniame Vasario 16-osios minėjime. Negalėjau dalyvauti ir mūsų konsulo Vaclovo Kleizos rengtame vakare Čikagos universiteto salėje priėmime kviestiems ne tik lietuviams, bet ir nelietuviams jaučiau, turįs per mažai jėgų.

<...>

Gegužė. 13 d. Penktadienio vakare Jaunimo Centro mažojoje salėje vyko susipažinimas su B. Kviklio „Lietuvos bažnyčių" šeštuoju tomu - Kaišiadorių diecezijos. Gan plačiai ta tema pakalbėjo kun. Ignas Urbonas, tos diecezijos kunigas. Buvau pakviestas pasakyti žodį ir aš. Dalyvių buvo, kiek tik tilpo salėje.

<...>

Birželis. 21 d. Antradienį, 11 val., atvyko A. Rudis ir iš Lietuvos ištremtas, daug metų kentėjęs kalėjimus ir visokius kankinimus, Lietuvos veikėjas, medicinos daktaras Krikščiūnas. Su juo atvyko į Ameriką, Čikagą, ir jo dukrelė, universiteto studentė. Ši turbūt grįš į Lietuvą, kitų šeimos narių neišleido. Pasikalbėjome, kartu papietavome. Galima sakyti, kad neišgirdau kokių nors man nežinomų naujienų. Taip, Lietuva netenka vieno po kito veikėjų - kovotojų. Čia, išeivijoje, lietuvių veiklai jie nedaug ką ypatingo duos, nes čia veikimas laisvas, veikėjų turime. Kurį laiką tokie atvykstantieji yra labai naudingi informacijai apie Rusijos komunizmą, Lietuvos nelaisvės sąlygas.

27 d. Praėjusią naktį širdis taip „veikė", kad visai neužmigau. Šį rytą taip jaučiausi, kad bandžiau laikyti privačiai Mišias, kaip paprastai, šiaip taip ištesėjau, užkandau pusryčių ir čia pat telefonu susisiekiau su savo daktaru. Pasakiau, kaip jaučiuosi, jis liepė tuoj eiti į Greitosios pagalbos skyrių. Ten jau jo telefonu pasakyta, ką su manim daryti iki jam atvykstant. Taigi mane tuoj paguldė į lovą, įjungė vaistų į veną. Netrukus atėjo ir gydytojas. Tačiau čia pagulėti teko kelias valandas, kol penktame aukšte, širdies ligonių skyriuje, liko laisva lova. Lovą ten gavau tik po vidurdienio. Čia taip pat tuoj įjungė intraveninius vaistus, deguonį, kitus vaistus gavau tuos pačius, kokius kasdien vartoju. Po poros dienų taip jaučiausi, kad gydytojui pasisakiau norįs grįžti į savo kambarį. Išleido tačiau tik po kelių dienų - šeštadienį priešpiečiais. <...>

Liepa. 18 d. Mirė seselė Concepta (Antanina Unguraitytė). Jeigu būtų sulaukusi rugsėjo 2 dienos, būtų baigusi 101 metus. Ji viena iš pirmųjų trijų, kurios pradėjo šv. Kazimiero seselių kongregaciją. Faktiškoji steigėja ir pirmoji seselė Marija (Kazimiera Kaupaitė) mirė 1940 m., antroji ses. Immaculata (Uršulė Dvaranauskaitė) mirė 1974 m. Ši iš trijų pirmųjų mirė paskutinė.

<...>

Baigėsi liepos mėnuo, lieku šią vasarą be atostogų. Vis laukiau, kad

galėsiu vykti keliolikai dienų į Vinipegą, bet ir Čikagoje, ir ten buvo tokios karštos dienos, kad geriausia buvo pasilikti „namie".

Gruodis. Sekmadienį, 18 d., Šv. Marijos bažnyčioje pakrikštijau mano jauniausio brolio Petro vyriausiojo sūnaus Antano ir Ramunės Brizgių ketvirtą kūdikį. Dalyvavau ir vaišėse. <...>

24 d. Kūčių vakarienę valgėme vakare pas brolį Juozą ir Aldoną. Dalyvavo jų sūnūs su žmonomis, brolienės Aldonos brolienė su savo tėvu. Kalėdų vakarienę 25 d. valgiau pas minėtus Antaną ir Ramunę Brizgius.

Šiuos metus baigėme vakare dalyvaudami seselių motiniškajame name Eucharistijos pagarbinimu.

1989 m.

Sausis. Šis mėnesis buvo be ypatingų įvykių.

Dalyvavau tik 29 dieną Mokytojų pagerbimo vakare. Dalyvių buvo daug, atvyko iš Vašingtono Lietuvos atstovas Stasys Lozoraitis, kuris pasakė ilgesnį ir gražų žodį. Paminėjo, kad jo gyvenime pirmasis mokytojas buvau aš: Romoje jį ruošiau Atgailos sakramentui ir Pirmajai šv. Komunijai.

Balandis. Ir šį mėnesį nedaug kas paįvairino mano kasdienį gyvenimą. Nors dabar nereikia, ir negalėčiau keliauti, kaip prieš gavimą jaunesnio vyskupo P. Baltakio, bet randu ką veikti.

<...>

28 d. Penktadienio rytą 9 val. dalyvavau Marijos mokykloje pašventinime medelių, kurie bus pasodinti mokyklos sodne. Buvo pašventinta keliolika klevelių ir vienas ąžuolaitis, dovanos S. Balzeko. Buvo sakyta, kad tas ąžuolaitis yra iš Stelmužės, kur yra seniausias ąžuolas Lietuvoje. Tačiau to ąžuolo iš Stelmužės buvo atvežta tik gilių, o iš jų čia, Čikagoje, išauginti medeliai, kurių vieną šia proga S. Balzekas padovanojo Marijos mokyklos sodnui.

<...>

Birželis. Apsilankė kun. Svarinskas, lydimas kun. Kuzminsko, ilgametis kalinys ir tremtinys Sibire. Jis papasakojo daug smulkmenų ne tik iš savo nelaisvės metų, bet ir įvykių Lietuvoje. Sekmadienį jis laikė Mišias ir pasakė pamokslą Švč. Marijos Gimimo bažnyčioje, Market Parke. Mišiose dalyvavau.

<...>

29 d. - Šv. Petro ir Povilo šventės rytą nusiprausęs ir pradėjęs rengtis,

pajutau staigų kairės rankos tirpimą. Suprasdamas, kas tai gali būti, nebaigęs rengtis skubėjau į Emergency - Greitosios pagalbos skyrių čia pat ligoninėje. Gydytojai greitai teikė pagalbą, kuri gal ir padėjo, kad negalia stipriau nepasireiškė, tačiau jaučiau, kad paliesta mano visa kairioji pusė. <...> Netrukus buvau paguldytas ligoninėn. Per šešias dienas teko patirti daug gana varginančių tyrimų. Po kiek laiko atsiuntė kopiją sąskaitų, kurias gydytojai ir ligoninė pateikė. Suma fantastiška: per dieną daugiau nei 1000 $. Teko kai ką pačiam sumokėti: keliems gydytojams, kurie už praleistas pas mane 10 - 15 minučių pareikalavo 150 $ ar apie tiek. Po 6 dienų iš ligoninės išleido į savo kambarį, davę praktiškų patarimų, kaip turiu elgtis su savimi, kad atgaučiau kairę ranką ir koją.

Kaip tik tomis dienomis, man esant ligoninėje, atvyko į Čikagą iš Lietuvos atplaukę buriuotojai. Daugiau negu derėjo ir man juos sutikti, bet to malonumo teko atsižadėti. <...>

Liepa. 16 d. Popiečiu, nors ne iki pabaigos, bet dalyvavau Gajauskų šeimos - ilgamečio bolševikų kalinio ir tremtinio Sibire - išleistuvėse. Jie grįžta į Lietuvą.

Rugsėjis. 25 d. Įvyko Amerikos L. Kat. federacijos susirinkimas. Dalyvių apie 30. Apie federacijos veiklą, reikalus nedaug kas buvo pasakyta. Iš anksto buvo gandas, kad tame susirinkime bus kalbama dr. L. Sidrio tema - apie Šv. Kryžiaus ligoninės lietuviškumą, apie dr. L. Sidrio neva įkurtos, bet jokiu veikimu nesireiškiančios L. K. labdaros sąjungos, kuriai pirmininkauja L. Sidrys, pretenzijas į Šv. Kryžiaus ligoninę. Taip ir įvyko: baigus kalbėti apie federaciją, pasiprašė žodžio viena mergelė ir pasisakė norinti kalbėti apie Šv. Kryžiaus ligoninę. Parapijos klebonas J. Kuzinskas pareiškė, kad pateikta federacijos susirinkimo programa baigta ir paskelbė susirinkimą baigtą. Taigi svarbiausias, bet nepasakytas federacijos susirinkimo motyvas nebuvo paliestas. <...>

Gruodis. 24 d. Sekmadienį vakare dalyvavau Kūčių vakarienėje pas brolį Juozapą.

Paprastai pasveikinimų su Kristaus gimimo, Naujųjų metų šventėmis parašydavau kelis šimtus. Šįmet nusprendžiau tik atsakyti, kurie man parašys. Tiesa, į Lietuvą ir keliems asmenims už Lietuvos parašiau, nelaukdamas žodžio iš jų. Vis tiek teko parašyti apie 150.

<...>

PUSVALANDIS PIETINĖJE AMERIKOJE

Drįstu pavogti jūsų pusvalandį, jei panorėsite skaityti pabirus mano įspūdžius apie praėjusių savaičių keliones pas Pietų Amerikos lietuvius.

Vykau į to kontinento lietuvių 4-ąjį kongresą. Į kiekvieną iš jų nuvyksta iš šio kontinento vis keliais asmenimis daugiau. Būtų tačiau daugeliu atžvilgių labai gera, kad abiejų Amerikų jaunoji lietuvių karta dažniau susitiktų, arčiau susipažintų. Iš anksto įspėju, kad nerašysiu apie kongresą, nes apie jį jau kiti parašė. Tai bus tik keletas pabirų įspūdžių.

Skristi į kurį nors vieną Pietų Amerikos tašką būtų nemaža skriauda. Ar jūs skrisite rytiniu, ar vakariniu pakraščiu, - keliose vietose yra lietuvių. Juos aplankydamas, ne tik juos palaikai, bet pamatai gabalėlį pasaulio, gerokai skirtingo nei ši Amerika ar Kanada.

Šį kartą skridau tiesiai į San Paulą. Maniau kelias dienas ten ramiai praleisti, tačiau išėjo daug maloniau. Išbuvau visą savaitę ir kasdien kur nors lietuvių būryje. Galvojau kurią dieną vienas pavažiuoti aplankyti ligoninėje komunistų kalėjimų tortūrų auką prelatą Kazimierą Miliauską, bet ir ten mane palydėjo trys lietuviai. Daugiau negu ankstesniais atvejais, pamačiau lietuvių gyvenimą, plačiai išsikalbėjome įvairiausiais klausimais.

Brazilijos lietuvių ekonominės sąlygos. Ir iš lauko, ir viduje mačiau keleto lietuvių rezidencijas. Tačiau jų nedaug. Pagal pačių lietuvių pasakojimą, vargstančių lietuvių esą nedaug ir tik dėl ypatingų priežasčių. Dauguma gyvena vidutiniškai. Mačiau ir tokių, kuriems neprilygsta nė viena man žinoma Čikagos lietuvių šeima. Gerai gyvenančių esą apie 40 %.

Jaunimas. Keliomis progomis sutikau gana daug jaunimo. Socialiniu charakteriu jie man primena vakarinės Kanados ten gimusį lietuvių jaunimą. Jauni San Paulo lietuviai kelis kartus po kelias valandas praleido su savo tėvais ir kitais suaugusiais, savo nuotaikomis ir bendravimu sudarydami tikrai vienos šeimos nuotaiką. Sutikau labai sąmoningų ir susipratusių. Tokių jaunuolių ir reiškinių lietuvių gyvenime daugėja. San

Paulo lietuviai turi gerą chorą, kurio daugumą sudaro jaunimas, turi sportininkų klubą. Šio miesto jaunimo man pareikštą pageidavimą vėliau pakartojo ir Argentinoje Buenos Airių jaunimas, pageidaudamas didesnio bendradarbiavimo. Tikrai būtų naudinga, jeigu įvairiomis progomis nuvyktų po kelis šaunius jaunuolius iš JAV ir Kanados į Pietų Ameriką. Į JAV, Kanadoje ruošiamas jaunimo studijų savaites, jų stovyklas reiktų atvežti po kelis iš Pietų Amerikos kraštų. Suprantama, kad jaunimas negali to padaryti be vyresniųjų didesnės paramos, bet kam gi visokie mūsų fondai, veiksniai, rinkliavos, kas yra svarbiau mūsų tautinėje veikloje, negu išugdyti susipratusių ir įgudusių jaunų veikėjų? Šiuo metu San Paule nors kelioms savaitėms reikia gero tautinių šokių mokytojo. Jaunimas ir kiti pakartotinai mane prašė tokį surasti. Jeigu kas iš skaitančių susigundytų, ir suteiktų Brazilijos lietuviškam jaunimui šį pasitarnavimą, prašyčiau atsiliepti. Manau, kad tokį svečią ar viešnią San Paulo lietuviai priimtų labai svetingai. JAV ir Kanados jaunimui verta įsirašyti į kalendorių, kad 1968 m. Brazilijoje įvyks Pietų Amerikos jaunimo studijų savaitė su sporto, dainų dienomis.

Kalbėdami apie San Paulą negalime nutylėti dviejų prelatų: Pijaus Ragažinsko ir Aleksandro Armino - poeto Venancijaus Ališo. Jų įtaka siekia ne tik lietuvius, ar tos diecezijos, miesto reikalus. Prelatą Pijų Ragažinską myli ne tik suaugę, bet ir jaunimas. Gražu matyti, kiek jis laiko ir jėgų atiduoda bendraudamas su jaunimu.

Šiuo metu San Paule kilo tėvų jėzuitų ir Lietuvių sąjungos naujos valdybos nesusipratimas dėl namų. Dar prieš dvejus metus turėjau progos pasakyti tėvams jėzuitams savo nuomonę, kad tai reikalas, kurio neverta liesti. Reikia tikėtis, kad abi pusės tai supras.

San Paulas turi didelę gamtos privilegiją: ne tik malonų klimatą, bet ir netoli Santos paplūdimį prie Atlanto, žmogaus rankų taip papuoštą, kad, atvirai prisipažinsiu, JAV tokio gražaus pajūrio nesu matęs.

Būtent San Paule teko nenumatyta proga susitikti su ypatinga jaunų intelektualų nelietuvių grupe. Kai kuriuose Pietų Amerikos kraštuose veikia jaunų intelektualų ir universitetų studentų sąjūdis kovai prieš komunizmą. Pažinau juos jau kiek anksčiau. Šį kartą San Paule vyko jų vadų iš įvairių kraštų studijų savaitė. Vieną popietį jų kviečiamam teko ir man su jais pabūti, pasikalbėti jų studijų temomis.

Montevidėjas. Pirmą kartą čia buvau prieš 10 su puse metų. Buvau ir vėliau. Nuo ano pirmo lankymosi iki dabar čia daug kas pasikeitė. Dabar čia yra jau ne tik komunistų, bet ir katalikų radijo programa, veikia jaunimo sporto klubas ir tautinių šokių grupė. Montevidėjaus jaunimas gražiai pasirodė Buenos Airių kongrese. Dar prieš dvejus metus buvę apleisti lietuvių namai dabar padoriai suremontuoti ir naudojami lietuvių susirinkimams ir šventėms. Vieną vakarą teko būti tuose namuose vestuvių pobūvyje. Ta proga susitikau asmenų, kurie nebuvo pažinę manęs. Kai kurie prašė paaiškinti, kodėl daugelis lietuvių laikomi komunistais, nors tokie nėra, klausė, kokie tie komunistai. Tos kalbos man priminė mano susitikimus su Kanados komunistais, kokie jie buvo iki 1950 metų. Ir Urugvajuje daugeliui nieko kito nereikia, tik lietuviško broliško žodžio ir gražios progos grįžti atgal į patriotinę lietuvišką šeimą.

Buenos Airės. Ne apie kongresą. Pirmiausia apie save. Noriu nuoširdžiai pasakyti, kad čia patyriau daug lietuvių bičiuliško malonumo. Buvo vienas įvykis, kurio nėra kongreso programoje, vargu ar apie jį kas rašė. Vieną dieną visi lietuviai kunigai buvome pakviesti pietų pas kun. J. Stasiulevičių, vienos naujos parapijos kleboną, kur turėjome ilgoką, naudingą pasitarimą lietuvių kalbos liturgijoje ir kitais mums įdomiais klausimais. Ir Buenos Airėse girdėjau tą pačią mintį kaip ir San Paule, kad pradžios mokyklos amžiaus vaikai, patekę į bendrąsias mokyklas, labai „sulietuvėja", nes kai kurie gal ir šeimoje per mažai girdi lietuviškai, tad sutapę su visa vaikų mase, ima kalbėti ispaniškai ir portugališkai. Tačiau paaugę ir tapę sąmoningesni, atsipeiki tie, kuriems kas nors padeda. Jaunuoliui atgauti lietuvišką dvasią čia yra gal net lengviau negu JAV ar Kanadoje, nes Pietų Amerikoje lietuviai turi labai gerą vardą. Tuose kraštuose lietuvių kilmės jaunimas yra pačių gražiausių žmonių grupė. Lietuvio vardas ten yra gera rekomendacija.

Visiems svetimšaliams įsimenantis Buenos Airių ir kitų Argentinos miestų technikos chaosas yra ne lietuvių kaltė, tačiau tiesa ir tai, kad jam lygaus nerasi jokiame kitame to kontinento mieste. Nesinori net tikėti, kad antai Limoje, neturtingos Peru valstybės sostinėje, vidurnaktį svetimšalio atvykimo formalumus atlikau per kelias minutes, nebuvo jokio keblumo patogiai nuvykti į miestą. Nebuvo perduota, kad iš Buenos Airių rezervavau viešbutį, tačiau telefonai puikiai veikė, net vidurnaktį čia

buvo lengviau susitvarkyti negu Buenos Airėse dieną. Kodėl apie tai rašau, suprantama tik buvusiam Buenos Airėse.

Kolumbija. Dar didesnis skirtumas Kolumbijoje. Telefonu čia pasieki ir kitus šalies miestus, taip pat ir JAV; elektra veikia tvarkingai, taksi gali važinėtis po visą valstybę ir niekas neklaus, ko išvažiavai už miesto ribų. Viena praktiška pastaba. Jei gerai krašto nepažindamas norėsite pasivažinėti po Kolumbiją, neverta samdytis automobilio be vairuotojo, nors ir tai galima. Geriau yra kelioms dienoms ar kelioms savaitėms pasiimti automobilį su vairuotoju. Tai kainuoja tik tiek, kad neverta pačiam vargintis ir klaidžioti ar net rizikuoti būti kieno apgautam.

Apie Kolumbijos lietuvius tiek tepasakysiu, kad čia jų nedaug, bet vardas jų garbus. Politiniai neramumai daugelį išbaidė į JAV ir Kanadą, o kurie pasiliko, tie laikosi gerai. Pakartosiu prieš keletą metų pareikštą savo nuomonę: padarytumėm lietuviams labai gerą darbą, jeigu viso pasaulio lietuviai bendromis pastangomis perkeltumėm į Kolumbiją ar Venesuelą visus lietuvius iš Urugvajaus ir nors kelis tūkstančius iš Argentinos.

Bogotos lietuviai savo maldos namų neturi, bet turi jiems skirtą laiką vienoje bažnyčioje. Jiems dvasinius patarnavimus teikia kun. dr. V. M. Mankeliūnas - valstybinio universiteto profesorius, vienos katedros vedėjas ir vieno žurnalo redaktorius. Didelėje vietinėje parapijoje dirba kun. V. Vaičiūnas. Savo pobūviams lietuviai turi Tres Kasite ir kelias kitas lietuvių nuosavas vietas, labai mėgiamas ir kitų.

Medeljino lietuviai jau naudojasi, nors oficialiai dar neatidarytais gražiais savo namais, kuriuose yra apie 300 vietų koplyčia, tokio pat dydžio salė, uždaras kiemelis, keturi butai ir kelios kitokios patalpos. Tai ypatingas kun. M. Tamošiūno, saleziečio, apsukrumo ir pasiaukojimo vaisius. Jokia kita tautinė grupė tokio židinio čia neturi, net amerikiečiai nuomojasi daug kuklesnę patalpą. Medeljine šventėme Vasario 16-ąją. Pamaldos buvo vienoje bažnyčioje mieste. Nors dalyvavo nemaža ir nelietuvių, šv. Mišias laikiau lietuviškai, lietuviai sutartinai atsakinėjo, tarpais lietuviškai giedojo. Popiečiu - minėjimas lietuvių namuose. Po programos praleidome šeimyniškai popietį iki vakaro. Mūsų tautos šventę gražiai ir prielankiai paminėjo visi žymesnieji Kolumbijos laikraščiai. Vienas kolumbietis pasakė, kad lietuviai moka save taip parodyti,

jog atrodo, kad jų yra pilna Kolumbija. Čia, Medeljine, yra dar kitas lietuvis salezietis Mikodemas Saldukas, kuris dabar eina pareigas, siekiančias plačią šio krašto sritį, tačiau randa laiko pabūti su lietuviais. Jo nuopelnai lietuvių gerui ir Lietuvos vardui čia labai dideli.

Aukštasis žemaitis. Kalbėdamas apie Kolumbijos lietuvius, negaliu nutylėti vieno žemaičio, saleziečio kunigo Stasio Matučio. Jo nepamirš nė vienas Kolumbijoje gyvenęs lietuvis. Jo vardas liks neužmirštamas Kolumbijai. Šiuo metu jis yra pačioje šiaurėje, ant Karibų jūros kranto, Barankiljos mieste, pačiame pakraštyje prie Magdalenos upės, didžiulės Šv. Roko parapijos klebonas. Tai ir pati vargingiausioji miesto dalis. Paveldėjo jis priterštą bažnyčią, be tinkamų altorių, be varpų, be vargonų. Dabar bažnyčioje viskas kitaip. Buvo mokykla, bet ji negalėjo priglausti nė mažos dalies parapijos vaikų ir, be to, iš ko ją išlaikyti, jeigu parapijiečiai tik žiūri, ką gauti iš kunigų. O dabar? Neseniai toje teritorijoje sukurta kita parapija gavo dvi mokyklas ir šv. Rokui liko dar šešios su 9000 mokinių - nuo pradžios mokyklų iki licėjaus. Keliose iš tų mokyklų visas mokslas veltui. Kitose nemaža dalis mokinių mokosi veltui. Prie vienos iš tokių nemokamų mokyklų šiuo metu statoma 1000 vietų auditorija su scena, tinkančia ir vaidinimams, ir koncertams. Kaip atrodys auditorija pačioje neturtingiausioje miesto dalyje, galime spėti iš ten esančios neturtingiesiems vaikams nemokamos mokyklos. Ji ne tik iš lauko gražiai atrodo, bet ir viduje švarutėlė, tarsi joje žmogaus dar nebūta. O jai jau ketveri metai. Švarą palaiko pamokoms pasibaigus patys vaikai: išplauna savo klasę, koridorius. Vietiniai kunigai jam kartą priekaištavę, kad jis purviniausiems miesto vaikams statąs rūmus, kai už tuos pinigus būtų galima daugiau ką nuveikti. Jis atsakęs, kad purve užaugę pasiliks visą gyvenimą tokie. O auginti rūmuose gal nors užaugę įsigeis turėti ką nors nuosava. Ten aplinkui išpirkta keletas namelių, sklypų, ir jis dar tikisi sukurti toje vietoje gražų kultūros židinį. Žinoma, iš vietinių parapijos gyventojų pagalbos negauna, reikia jos surasti kitur. Jo spaudžiama miesto magistratūra jau išasfaltavo visas aplinkines gatves, o dar neseniai ten buvo tik dulkės ir purvas.

Prieš kelis metus mirus vyskupui, diecezijos kapitula išrinko jį diecezijos administratorium - kapituliniu vikaru, kol bus paskirtas naujas vyskupas. Iki tol ir vyskupas gyveno vargingame namelyje. Kun. S. Ma-

tutis nupirko gražioje miesto dalyje puikią rezidenciją, ją gražiai įrengė. Ir dabartinis vyskupas jį vertina. Kiek kartų vyko į Romą, ar kitais atvejais, visada palieka kun. S. Matutį valdyti dieceziją. Tačiau visa jam tenkanti našta yra pakenkusi jo sveikatai.

Saleziečių vardu jis įgijo gražią vietą pajūryje, įrengė patalpas atostogauti, paruošė ten pat vietą būsimai mokyklai.

Kun. S. Matučiui pakanka ir nemalonumų. Jeigu pasiryš prieš ką kovoti, eis iki paties Dievo teismo. Negalėjo pakęsti mieste beveik viešos prostitucijos. Pradėjęs prieš tai kovą, konfliktavo ne tik su miesto ponais, bet ir su provincijos gubernatorium. Byla pasiekė prezidentą. Laimėjo kun. S. Matutis.

Provincijos mokytojų sąjungos pirmininke tapo slapta komunistė. Tą dvasią pajuto ir mokytojai, ir mokyklos, o per mokyklas ir visuomenė. Kun. S. Matutis paskelbė jai kovą. Kilo sąmyšis. Dienraštis „El Nacional" beveik kasdien įdėdavo ką nors įžeidžiančio ar žeminančio kun. S. Matutį. Žinoma, buvo laikraščių, kurie jį atvirai palaikė. Ir tada laimėjo kun. S. Matutis. Pirmininkei teko pasitraukti.

Kun. S. Matutis ir dabar yra tos provincijos žurnalistų sąjungos dvasinis patarėjas. Vasario 18 d. jo bažnyčioje buvo minima sąjungos metinė šventė. Jo prašomam man teko privilegija laikyti šv. Mišias ir paskaityti trumpą pamokslą, kurį ispaniškai man perrašė ten pat dirbantis kitas lietuvis salezietis, buvęs mano mokinys Kalvarijoje kun. Vaclovas Dubinskas. Po šv. Mišių klebonijos kiemelyje visi praleidome kelias valandas besivaišindami, įdomiai, o gal ir naudingai pasikalbėdami. To vakaro radijo, TV, vakariniai ir kito ryto laikraščiai įvykį gan plačiai paminėjo, beveik visi laikraščiai spausdino ištisą mano žodžio bažnyčioje tekstą. Kitą pirmadienį dienraštis „El Meralde" dar atsiuntė savo reporterį, su kuriuo gana ilgai kalbėjomės.

Apie kun. S. Matutį galėčiau dar daug pasakyti. Malonu konstatuoti, kad Kolumbijoj visi lietuviai kunigai jį vertina ir myli. Ką čia parašiau, nieko negirdėjau iš paties kun. S. Matučio, o tik iš kitų kunigų. Prisimenant Kolumbiją ateina mintis: Don Bosco sekėjai yra jau padarę pasaulyje labai daug gero. O kiek būtų galima padaryti, jeigu daugiau būtų tokių, kaip mūsų saleziečiai Kolumbijoje.

Mano įspūdžiai iš Kolumbijos nebūtų pilni, jeigu nepaminėčiau, kad

kun. S. Matučio ir kun. M. Tamošiūno statyboms labai nuoširdžiai darbu ir patarimais talkininkauja inž. Piktšilingis. Sunkiai sergantį aplankiau vienoje Bogotos ligoninėje.

Kiti įspūdžiai. Žemės drebėjimas. Buvau Bogotos mieste vasario 9 dieną per stiprų žemės drebėjimą. Tas momentas užklupo mudu su kun. prof. V. Mankeliūnu miesto centre gatvėje. Didžiausią įspūdį man padarė žmonių išgąstis. Tokio nesu matęs net per pačius didžiuosius bombardavimus Vokietijoje.

Vasarvietės. Karibų jūros paplūdimiai. Iš Majamio į ten tik 2 val. ir 10 min. skridimo. Kai Floridoj ar Kalifornijoj gruodžio, sausio, vasario, kovo mėnesiais retą dieną gali maudytis, nes dažniau tenka ir krosnį pasikurti, ten maloniai šilta. Tais mėnesiais ten nelyja ir kasdien pučia švelnus rytinis vėjas, kuris ypač malonius padaro vakarus. Mūsų vėlyvo pavasario ir vasaros mėnesiais ten įkyriai šilta ir dažnokai lyja. Į vakarus nuo Barankiljos keliolika mylių pakrante vandenį gerokai užteršia Magdalenos upė. Tačiau toliau į vakarus, apie Kartachenos miestą, ir visur į rytus nuo Barankiljos vanduo švarus ir šiltas. Kartachenoj ir El Rodadere prie Santa Martos pristatyta gražių viešbučių prie pat vandens. El Rodadere teko pasinaudoti inž. Tyliaus statytu puikiu viešbučiu „Tamaca". Yra tačiau jau ir čia už jį naujesnių ir prašmatnesnių. Kainos visai neamerikoniškos. Už gerą kambarį ir maistą vienas sau moki apie 6 dolerius per dieną. Tiesa, žmonės čia kitokie negu Amerikos gyventojai, tačiau su jais reikalų turi tiek, kiek pats pageidauji. Tai rašau ne reklamai, tik pasidalindamas įspūdžiais.

Kolumbijos bytnikai. Ta banga ir žodis pasiekė ir Pietinę Ameriką. Kolumbijos provincija Antiochija laikoma iškilia ir turi savo skonį. Kažkaip Medeljine ir kituose Antiochijos miestuose paplito paprotys sutikus bytniką užsiimti nosį. Sako, bytnikas dvokia tvartu. Toks žmonių elgesys įerzino Antiochijos bytnikus. Vieną dieną Medeljino mieste jie suruošė demonstraciją prie gubernatoriaus įstaigos reikalaudami uždrausti piliečiams juos įžeidinėti.

Pietų Amerikos universitetai. Šių metų sausio 16 dienos „US News and World Reports" 37 - 38 puslapiuose spausdino įdomų reportažą iš Karakaso universiteto Venesueloje, kur buvo pasiųsta kariuomenė padaryti universitete tvarką. Tą straipsnį pravartu perskaityti kiekvienam, kas

tais klausimais domisi. Jis atspindi dvasią ir įvykius daugelyje kitų universitetų. Panašiai kaip Karakase, administracinės valdžios įstaigos įsikišo į kelis kitus universitetus: Meksikoje, Čilėje, Argentinoje. Trumpai pakartosiu, kas buvo man papasakota vienam privačiam susitikime apie valstybinį Buenos Airių universitetą. Prezidento Frendizi brolis buvo universiteto rektorium. Savo prielankumo komunistams jis neslėpė. Nekalbant apie profesorių kolektyvą, surinktą iš Čekoslovakijos, Rytų Vokietijos ir kt., viešai prokomunistines nuotaikas, - komunistinė literatūra buvo studentams brukte brukama. Gali jos neskaityti, bet nedrįski jos neimti, ar nepalankų žodį ištarti, kai ji dalinama. „Kolegos" už tai pavartodavo net fizines bausmes. Buvę atsitikimų, kad raudonasis pasiuntinys ateidavęs į auditoriją per paskaitą, padarydavęs ten pranešimą ar padalindavęs literatūros. Tokių niekas nesudrausdavo. Neraudoni studentai negaudavo medicinos, technikos, chemijos praktikos darbų. Tik neseniai įsikišo į tai valdžios įstaigos. Dabar esą jau galima bent privačiai ir prieš komunistus ką pasakyti.

Pietų Amerikos integracija, neturtas ir kt. Labai daug kalbama apie Pietų Amerikos turtuolius ir vargšus. Tiesa, ten yra stambių žemės savininkų ir kitokių turtuolių, be savų nuopelnų. Yra daug vargšų, be savo kaltės. Yra tačiau ir kita tos problemos pusė.

Viena lietuvių šeima nusipirko namą iš vietinės šeimos. Namas buvo apleistas. Lietuvių šeima savo rankomis namą išvalė, perdažė, įdėjo duris, prieš namą pasodino gėlių. Vieną dieną buvusioji savininkė sako naujajai: „Matai, ką daro pinigai". Lietuvė atsakė: „Ponia, tai ne pinigai, o mano pačios darbas".

Daugelis P. Amerikos laikraščių įsidėjo žinelę, kad vasario 12 d. Limos mieste nusižudė 28 metų vyras, palikęs tokį raštelį: „Nieko nekaltinkite, žudausi pats. Nieko neturiu, dirbti nenoriu ir niekas manęs nesupranta, nenori padėti".

Net keli kunigai man sakė, kad jie nepriima ir nepriims vargšams siunčiamos pagalbos maistu bei rūbais nei iš M G W C, nei iš carito. Kai tie žmonės išalksta, tai nors tada eina arba darbo ieškoti, arba nors vogti. O be darbo, juo daugiau gauna, tuo daugiau girtuokliauja ir ištvirkauja. Anot tų kunigų, visame pasaulyje reiktų skelbti devizą: „Prieš neturtą kovokime darbu".

Daugeliu atvejų buvo minėta spaudoje, visokiuose suvažiavimuose, kad Pietų Amerikoje esąs išspręstas integracijos klausimas. Įstatymais, gal ir dvasia, taip. Gyvenime tačiau yra kitaip. Kiekvienas miestas turi atskiras sekcijas ne tik pagal turtingumą, bet ir pagal rases. Kodėl taip? Papasakosiu, kaip man buvo aiškinta. Kad tai lengviau suprastume, pavyzdžiu paimsiu San Paulo Vilja Selinos lietuvių parapiją. Kai čia kūrėsi lietuviai, lėtai ir sunkiai augo jų bažnyčia - tai zona nebuvo tuščia, žmonės gyveno neturtingai, nemažas procentas gyventojų buvo spalvotieji. Dar prieš 10 metų spalvotųjų čia buvo gerokai daugiau negu dabar. Dabar čia gyvena baltieji, japonai ir tik retas juodas ar pusjuodis. Kur tie dingo? Zonoje pagerinus gatves, įvedus kanalizaciją, atvedus vandenį, atsirado kultūringesnių gyventojų, padoresnių rezidencijų, pabrango nuosavybės. Juodieji ir pusjuodžiai savo nuosavybes čia pardavė, išėjo į miesto pakraščius, nusipirko vėl pigų sklypą, pasistatė lūšną, kokią ir ten turėjo, o likutį pralaidokavo. Tik ateiviai, jų vaikai ir dalis mišrių vietinių pažangą įvertino ir ja naudojasi. Kitame krašte viename pajūryje man vietiniai pasakojo apie vietinius žvejus. Jie žvejoją tik ketvirtadienį, o bėdai prispyrus, ir penktadienį. Žuvį pardavę, užmoka skolą krautuvei už maistą, dvi - tris dienas girtuokliauja, pirmadienį, antradienį, trečiadienį vėl ima maistą į skolą, o ketvirtadienį vėl eina žvejoti, nes krautuvė neduos maisto skolon. Klimatas jų nevaro iš molinių lūšnų. Marichuaną, kitokias svaiginančias žoles bei šaknis ir alkoholį jie labiau vertina nei civilizaciją, ar tai, ką mes vadiname gerove. Kadangi ir toje gamtoje tik sodindamas gali gauti vaisių, tai milijonai lieka gyventi tarp piktžolių, nes sodinti - reiškia dirbti, o tai baisus žodis. Ne visiems pakeliama pažanga, sukurta kitų rankomis. Keliuose miestuose girdėjau tą pačią pasaką, kaip priemiesčių laužus nugriovus ir pristačius dangoraižių su moderniais butais, į juos buvo suvaryti lūšnų gyventojai. Nemažai jų naktį pabėgę į džiungles.

Visuose Pietų Amerikos kraštuose dar yra primityvių grupių, kurių kultūra nėra aukštesnė, negu buvo prieš kelis tūkstančius metų. Jos net jėga ginasi nuo bet kokios pašalinės įtakos, kuri sugriautų jų primityvumo tradicijas. Atrodo, kad tos grupės pirma išnyks, negu įsisavins civilizaciją. Visa tai žinant tampa suprantamiau, kodėl daug kur pasaulyje net šviesūs žmonės nevertina Amerikos ir kitų civilizuotų kraštų medžiagi-

nės pagalbos taip, kaip mes to lauktume. Ten reikia ne milijonų valdžios iždams, nes iš jų sau indėlius pasidarys svetimų bankų valdžioje sėdį žmonės, o liaudžiai nieko neteks. Ten reikia kultūros apaštalų ir darbo duodančių industrijos bei kitokių įmonių. Ne visos bėdos pasaulyje išsprendžiamos idealistų trumpu pasikarščiavimu ir pinigų sauja, paberta tik tai dienai.

Market Parke. Sausio pab. pakilęs orlaiviu iš 86 F, po 6 valandų ir 30 minučių praleistų jette nusileidau Čikagos žiemoje. Neturėjau net apsiausto - tik megztuką. Laimei, tuoj pagavau taksi, vairuojamą dano iš Čikagos šiaurinių priemiesčių. Iš Vestern aveniu pasukus į 69 gatvę, danas kiek patylėjęs klausia: „Kokia žmonių grupė čia gyvena, kad beveik kiekviename name saliūnas?". Gerai, kad nebuvo laiko aiškinti. Spėjau tik pasakyti: „Privažiavęs bažnyčią, pirmu įvažiavimu pasuki dešinėn".

Bendri įspūdžiai iš šios kelionės Australijoje

Gamtą ir klimatą palikime - kiekvienas gali pasiskaityti plačiau, negu aš keliais sakiniais atpasakočiau. Tik paminėsiu, kad šį kartą lapkritis, o ypač gruodis, buvę nepaprastai karšti. Antai Brisbane mus užklupo 41 C arba 106 F. Tą dieną, kai iš Melburno skridau į Hobartą - Tasmanijon, Melburne buvo 44 C arba 110 F. Tai Amerikos Teksaso vasaros. Būnant Tasmanijoje tik trys dienos buvo debesuotos, vėsios. Tačiau rudenį paltą ir skrybėlę vos atvykęs palikau Sidnyje. Toliau su savim turėjau valizėlėje lengvą megztuką, kurio tačiau nereikėjo apsivilkti. Visur buvo per šilta.

Krašte tvarka apirusi. Ir visada taip buvę. Visada kas nors streikuoja. Man esant iš pradžių streikavo benzino stočių darbininkai, tiems pabaigus, prasidėjo aerodromų operatorių neramumai. Nusimanantys apie Australijos gyvenimą, sako, kad visos sąjungos esančios komunistų rankose ir todėl vienokis ar kitokis sabotažas (dažn. streikai) ten niekad nesibaigia. Kai baigiasi vienas, tą pat dieną prasideda kitas.

Miestų komunikacija primena Ameriką ar Europą. Tik miestų suplanavimas kitoks. Pertas gana tvarkingas ir gražus. Neklaidi Adelaidė. Jau

daug blogiau Melburne. Na, o Sidnyje Brisbane tai, kaip patys gyventojai sako: kur kada šuns nubėgta, ten tapo takelis, paskui kelelis, paskui kelias, o dabar miesto gatvės. Kur šuns stabtelėta, ten ir gatvės pabaiga, tenka sukti į vieną ar kitą pusę. Na o Kanbera... Naujas miestas, suplanuotas, matyt, amerikiečio. Kol privažiuoji prie kurio nors namo, tenka kelis kartus aplink jį apsukti. Ne juokas, o tikrai taip yra, kad net vietiniai gyventojai, grįždami iš kur nors namo, paklysta.

Pragyvenimas, palyginti su uždarbiais, brangus. Uždirba žmonės gerokai mažiau, o viskas yra daug brangiau negu Amerikoje.

Lietuvių ekonominė būklė yra aukštesnė negu vidutinė. Kai lankiausi 1959 m., jau tada dauguma lietuvių gyveno talkomis pasistatytuose savo nameliuose, kurių didesnė dalis atrodė geresni negu vietinės australų dirbančios visuomenės. O dabar jau tik retas gyvena dar ano laiko namelyje, jau pasistatę kitus, patogesnius, erdvesnius, dažnai geresnius negu senųjų vietinių gyventojų, turi didesnius žemės plotus. Išskyrus vieną kitą, lietuviai tvarkosi gerai; yra aukštesnės klasės (šiuo atžvilgiu) gyventojai. Tačiau tą patį galima pasakyti ir apie kitus imigrantus, atvykusius po Antrojo pasaulinio karo - italus, graikus, portugalus, jau nekalbant apie vokiečius. Jie ir savo sugebėjimais, ir užmojais, ir gyvenimo skoniu lenkia vietinius senuosius baltuosius Australijos gyventojus, kilusius iš D. Britanijos, Airijos, Škotijos. Beveik visi Australijos gyventojai priklauso kokioms nors organizacijoms, turinčioms politinių tendencijų ir planų. Premjero Witolam, kuris buvo pripažinęs Maskvai Baltijos kraštų okupaciją, partija pralaimėjo dėl to rinkimus. Kita vyriausybė, supratusi pirmtakų klaidas, iš anksto pasižadėjo ir tuoj po rinkimų atšaukė minėtąjį Pabaltijo kraštų pripažinimą Maskvai.

Kaip sakė arkivyskupas J. W. Gleeson, Australijos ateitis yra naujųjų imigrantų rankose.

Reikėtų pasidžiaugti, kad jaučiau lietuvių aktyvumą politikoje, tam tikrą įtaką senate, kongrese, spaudoje, radijuje, TV programose.

Neseniai Australijos valdžia buvo jau beveik sutikusi leisti rusams turėti plaukiojantį uostą, kuriame galėtų leisti sustoti laivams, plaukiantiems į Antarktidą. Lietuviai pakėlė tokį protestą, kad valdžia aną koncesiją ar jos pažadą atšaukė.

Pakitėjusi ir Katalikų hierarchijos atmosfera. Anais 1959 metais

negalėjo būti nė kalbos apie savas parapijas, savus maldos namus. Šiandien, kaip minėjau, Adelaidėje yra savo parapija su trobesiais. Misijos šiandien visai kitaip traktuojamos negu buvo anuo metu. Vietos hierarchai parodo dėmesio ir lietuvių šventėms, ir kitokiem įvykiam. Jeigu būtų jaunesnių kunigų ir jaunoji karta tuo domėtųsi, šiandien turbūt nebūtų sunku bent didesnėse kolonijose susikurti savas parapijas, savus maldos namus. Kai iš Perto išvyko lietuvis kunigas, vysk. ordinaras Goody nebuvo prielankus leisti kur nors lietuviams pamaldas. Juo sekdamas ir jo sekretorius, ir generalinis vikaras nenorėję apie tai net kalbėti. Girdi, atsiradę iš pačių lietuvių, kurie ėję pas vyskupą aiškinti, kad lietuviams atskirų pamaldų nereikia. Tačiau vis dėlto lietuviai laimėjo: kroatų kilmės Australijoje gimusiam jaunam kunigui pavesta patarnauti italams ir lietuviams, paskiriant pamaldas skirtingu laiku, t. y. kiekvienai tautinei grupei atskirai. Apie tai kalbėjau pasakodamas apie mano lankymąsi Perte. Žinoma, šios nuotaikos pasikeitimui didelės įtakos turės jo direktyvos iš Vatikano, kurios yra labai palankios emigrantams.

Nemažas lietuvių procentas yra „nebažnytiniai". Daugiausia tai nelegalios poros, negalinčios naudotis bažnyčios patarnavimais.

Lietuvybės požiūriu Australijos lietuvių bendruomenė nesuskilus ir gana aktyvi. Žinoma, ne visi vienodai aktyvūs, kaip ir visur, kas yra visai natūralu. Lietuvių bendruomenės skyriai yra net ir nedidelėse kolonijose, toli nuo centrų, kaip pvz., Perte ar Tasmanijoje. Yra du savaitiniai laikraščiai: „Mūsų pastogė", leidžiama lietuvių bendruomenės ir „Tėviškės aidai" - Katalikų federacijos. Išsišokimai prieš katalikus „Mūsų pastogėje" ir kitur pagimdė „Tėviškės aidus". Kurį laiką buvę žodinių peštynių, bet dabar jos aprimę.

Jaunimas Australijoje daugiau nukentėjęs negu Amerikoje ar Kanadoje. Tai atsitiko todėl, kad buvo nepalankios pradinės sąlygos. Mažesnis procentas pasiekė aukštąjį universitetinį išsimokslinimą. Nedaug jaunuolių dalyvauja lietuviškame kultūriniame ar religiniame gyvenime. Visur nusiskundžia - jaunimo nesimato lietuvių pamaldose. Pokalbyje su kunigais patariau rimtai pagalvoti apie pamaldas lietuvių jaunimui kad ir anglų kalba. Nėra jaunų kunigų - nėra kam palaikyti kontakto su jaunimu. Girdėjau, kad iš tremtinių šeimos viena mergaitė esanti tapusi vienuole,

bet jos nesutikau. Iš jaunų vyrų yra penki kunigai, trys iš jų Australijoje (vienas invalidas, vienas dirba nelietuvių parapijoje, pats pasitraukęs iš darbo su lietuviais), vienas Filadelfijoje ir vienas Vokietijoje. Šiuo metu du jaunuoliai yra Romoje, mūsų kolegijoje.

Dar pajėgių dabar dirbančių kunigų pakanka paprastam patarnavimui lietuviams. Kunigai P. Vuseris ir P. Dauknys leidžia „Tėviškės aidus", aktyviai dalyvauja lietuvių gyvenime. Tą pat reikėtų pasakyti ir apie kunigus P. Butkų ir kun. P. Bažinską. Jie neapsiriboja vien lietuvių reikalais, turi įtakos vietos Bažnyčios hierarchijai. Pvz., reikėjo ir kantrybės, ir pastangų, ir laiko, kol Sidnyje buvo laimėtas plotas kapinėse lietuviams.

Etninėms grupėms nemažai dėmesio yra iš valstybės valdžios pusės. Antai radijo valandas apmoka valdžia savo lėšomis. Vedėjams būna konkursiniai egzaminai. Laimėjusiam valdžia moka algą už jo darbą radijo valandėlėse savo kalba. Neklausiau, tačiau manau, kad ir Lietuvių dienoms buvo gauta lėšų ir iš valdžios.

Kaip ilgai tai tęsis, sunku pranašauti - daug priklausys nuo padėties pačioje Lietuvoje, nuo ryšio su kovojančia tauta, bet Australijoje Lietuva dar gyva ir iki šiol gyvai teigiamai reiškiasi.

DIEVO IR TAUTOS TARNYBOJE

Vincentas Brizgys buvo ne eilinis kunigas, bet vyskupas, kuris turėjo galvoti apie visus lietuvius Tėvynėje ir svetur, turėjo guosti gerai gyvenančius ir varginguosius, nes svetimi kraštai daugeliui nebuvo svetingi. Ganytojas nesigailėjo savo jėgų lankydamas pasaulyje išsisklaidžiusius lietuvius ir visuomet tardamas jiems paguodžiančius ir skatinančius žodžius.

Garbingasis vyskupas kilęs iš gausios devynių vaikų šeimos, vyriausias sūnus.

Gimė 1903 m. lapkričio 10 d. Plynių km., Daukšių par., Liudvinavo valsč., Marijampolės apskr. Jo mokslas prasidėjo Daukšiuose, tęsėsi Rygiškių Jono gimnazijoje Marijampolėje ir nuo 1921 m. kunigų seminarijoje, kuri iš Seinų buvo perkelta į Vilkaviškį, nors 1927 m. baigė ją

Gižuose. Tais pačiais metais birželio 5 d. buvo įšventintas kunigu. Po primicijų Daukšiuose trejus metus vikaravo Kalvarijos parapijoje, išvystydamas sielovadoje didelį uolumą ir taikydamas naujus darbo būdus.

Kun. V. Brizgys nepasitenkino tik seminarija - jis norėjo gilintis toliau. 1930 m. išvyko į Romos Gregorianumo universitetą ir ten studijavo filosofiją, kurią baigė daktaro laipsniu. Kad būtų naudingesnis Lietuvai ir savo vyskupijai, jis dar studijavo bažnytinę teisę ir 1935 m. gavo Kanonų teisės daktaro laipsnį. Iš filosofijos parašė disertaciją „Spinozos Dievo buvio įrodymo kritiką", o iš Kanonų teisės - „Moterystė pagal civilinius įstatymus".

Tuo pačiu metu klausė socialinių mokslų paskaitų, išvyko į Prancūziją ir ten gerai susipažino su katalikišku jaunimo Žosistų Joc judėjimu ir socialiniais laimėjimais. Po tokių studijų, pasiruošęs darbui ir pilnas energijos, nors sveikata tuo metu buvo kiek sušlubavusi, jis buvo pakviestas profesoriumi Vilkaviškio kunigų seminarijoje. Nesiekdamas paaukštinimo buvo nominuotas Kauno arkivyskupo Juozapo Skvirecko vyskupu pagalbininku. Dalyvavo taip pat Katalikų akcijos valdyboje ir kurijos tribunole, kol 1940 m. balandžio 2 d. buvo nominuotas Kauno vyskupu.

Vyskupo Vincento Brizgio konsekracija buvo Kaune gegužės 19 d., dalyvaujant daugeliui dvasiškių, pasauliečių, valdžios žmonių ir giminių. Nuo tada ir prasidėjo sunkus vyskupiškas gyvenimas, nes tuo metu reikėjo kentėti Sovietų Sąjungos ir vokiečių nacių okupaciją. Jas yra aprašęs savo darbe „Katalikų Bažnyčia Lietuvoje 1940 - 44 metais".

Jam reikėjo lankyti Kauno arkivyskupijos parapijas ir nuo 1941 iki 1944 m. būti Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos fakulteto dekanu ir profesoriumi. Parašė ir išspausdino „Civilinės metrikacijos klausimu", „Vadinamosios civilinės jungtuvės proto, teisės ir istorijos šviesoje". Išvertė L. Fanfani „Vienuolių luomo katekizmą" ir kt., nuo 1922 m. bendradarbiavo katalikų spaudoje: „Pavasary", „Tėvynės sarge", „Tiesos kelyje", „Žvaigždėje", „Ryte", „XX amžiuje" ir kt.

Sielovados darbus sutrukdė traukimasis nuo antros bolševikų okupacijos. Bet vysk. V. Brizgys nesėdėjo tik Rėgensburge Vokietijoje. Jis lankė lietuvius, juos guodė, nors ir pats nežinojo tikrosios ateities.

Gyvendamas Vokietijoje po Antrojo karo, vysk. V. Brizgys lankė

visas lietuvių kolonijas - stovyklas, padėdamas žmonėms ir teikdamas Sutvirtinimo sakramentą. Tuo metu jis išvertė ir spaudai paruošė „Popiežių Enciklikas“, kurios apėmė daugiausia socialinius klausimus.

Atsidarius Romoje Šv. Kazimiero kolegijai, vysk. V. Brizgys ir vysk. V. Padolskis išvyko į Romą, bet ten nepasiliko gyventi. 1951 m. jis persikėlė į Čikagos šv. Kazimiero seserų Šv. Kryžiaus ligoninę, kur galėjo aptarnauti ne tik pačią ligoninę, vienuolyną, padėti lietuviškose ir amerikietiškose parapijose Sutvirtinimo sakramentu, bet taip pat dirbti ir plačius darbus tarp laisvojo pasaulio lietuvių. Nors jis buvo Kauno arkivyskupijos augziliaras, bet į Kauną vykti dėl okupacijos negalėjo. Galėjo tik padėti lietuviams visuose kontinentuose ir daugelyje valstybių. Jo apaštalavimas yra toks didelis, kad to negalės ištrinti laikas, nes tai istoriniai įvykiai, buvę daugelyje kraštų.

Gyvendamas Čikagoje, a. a. garbingasis Velionis lankėsi įvairiuose kraštuose, vadovavo delegacijoms Eucharistiniuose kongresuose, statė lietuviškas koplyčias Vašingtone ir Romos Šv. Petro bazilikoje. Jos primena Lietuvą ir lietuvius tuose miestuose besilankantiems ir norintiems susipažinti su istorinėmis meno apraiškomis.

Kas penkeri metai vyksta Eucharistiniai kongresai viename ar kitame krašte. Vysk. Brizgys nuo 1952 m. vadovavo lietuvių delegacijoms Madride, Rio de Žaneire, Miunchene, Bombėjuje Indijoje, Filadelfijoje, Australijoje. Visur jis pats ir jo vadovaujama delegacija reiškėsi kaip lietuvių tautos atstovai, norį pagarbinti Jėzų Eucharistijoje. Nors tos kelionės buvo varginančios, bet Vyskupas to nepaisė, kad tik galėtų aptarnauti ir paguosti lietuvius ir atstovauti Lietuvai.

Nėra lietuviškos parapijos ir lietuvių būrio JAV ir Kanadoje, kur net po kelis kartus nebūtų lankęsis vysk. Brizgys. Jis žmonėms nešė ne tik paguodą, iškilmių didybę, bet ir teikė Sutvirtinimo sakramentus ar surengdavo specialias pamaldas. Jis lankė ir Europos lietuvius, kol 1965 m. jo prašymu Europai buvo paskirtas vyskupas Pranas Brazys, vėliau vysk. Antanas Deksnys.

Vyskupas Brizgys nuolat lankė ir kituose kontinentuose gyvenančius lietuvius - tris kartus buvo tolimoje Australijoje ir Naujoje Zelandijoje, net aštuonis kartus Pietų Amerikos valstybėse, kur gyveno nuo seno ir po dabartinio karo atklydę būriai lietuvių ir jų vaikų, tuose kraštuose

užaugusių. Jo būta Argentinoje, Urugvajuje, Brazilijoje, Kolumbijoje, Venesueloje. Visur yra lietuvių ir visur buvo reikalinga sielovada ir žmogiškas suraminimas, kurio vysk. V. Brizgys niekada nestokojo.

Vysk. V. Brizgys dalyvavo ir Vatikano II Bažnyčios Susirinkime. Prieš tai buvo svarstomi pasiūlymai, administraciniai, sielovadiniai, Bažnyčios aptarties reikalai. Vėliau vyko svarstymai, kuriuose turėjo dalyvauti viso pasaulio vyskupai. Popiežius Jonas XXIII pakvietė ir vysk. Brizgį, kuris Susirinkime buvo iki jo pabaigos, nes tik pabaigoje jau įsijungė ir vysk. P. Brazys. Apie šio Susirinkimo nutarimus ir lietuvių įtaką vysk. Brizgys parašė knygą: „Vatikano II Susirinkimo mintys ir lietuviai susirinkime".

Šv. Kazimiero 500 metų sukakčiai buvo uoliai ruošiamasi visame pasaulyje, kur tik buvo lietuvių. Iškilmės vyko Romoje 1984 metais. Net iš Lietuvos, dar okupuotos, buvo didelė delegacija su vyskupais, kunigais ir pasauliečiais. Didžiausia delegacija, kuriai vadovavo vysk. V. Brizgys, buvo iš JAV ir iš Kanados.

Į vysk. Vincento Brizgio uolią tarnybą Dievui ir savo Tėvynei atkreipė dėmesį Šv. Tėvas Paulius VI. 1965 m., - 25-aisiais jo vyskupavimo metais, - Popiežius V. Brizgiui suteikė Solio Pontificip Adstans garbės titulą. Kukliai atšventė kunigystės 50 metų jubiliejų 1977 m. O Čikagos arkivyskupui kardinolui Joseph L. Bernardin pageidaujant, vyskupystės 50 metų jubiliejų šventė iškilmingai, nes tokių sukakčių mažai pasitaiko.

Vyskupas Vincentas Brizgys niekada nepaleido plunksnos iš rankų. Bendradarbiavo lietuvių katalikų spaudoje: „Drauge", „Darbininke", „Aiduose", „Ateityje", Kanados „Tėviškės žiburiuose", Šv. Kazimiero Akademijos „Aide", „Varpely" ir kt. Yra parašęs ir išleidęs daug knygų, iš kurių dar minėtinos „Marija danguje ir žemėje", „Negesinkime aukurų", „Trisdešimt meilės žodžių", „Neišskiriami trys nežinomieji (žmogus, pasaulis ir Dievas)", „Žmogus realiame gyvenime". Prieš pradedant Motinos Marijos, Šv. Kazimiero seserų vienuolijos steigėjos palaiminimo bylą, vysk. Brizgys 1981 m. parašė išsamią, labai gerą knygą „Kazimiera Kaupaitė - Motina Marija". Taip pat puikiai parašyti jo atsiminimai. Be to, angliškai jis išleido „Religious Condition in Lithuania under Soviet Russian Occupation".

Verta prisiminti jo žodžius, parašytus paskutinėje knygoje „Žmogus realiame gyvenime“: „Atskirtas nuo savo tautos pasijunta tarsi būtų kur tai dingusi žemė iš po kojų. Visa, kas yra nepakeičiamai ir nepakartojamai sava, yra tik savoje gimtoje tautoje“ (113 psl.) Vincentas Brizgys jautė savo įsipareigojimus Dievui ir Tėvynei, tautai ir žmonėms, jo žodžiai skatina ištikimai tarnauti Dievui ir savo tautai.

Pranas GARŠVA

Vincentas Brizgys
Gyvenimo keliai
Atsiminimai

Redaktorė A. Venskevičienė
Dailininkas R. Tumasonis
Techninė redaktorė A. Malinauskienė
Korektorė D. Tunkevičienė

SL 426 1993 11 23. 24 leidyb. apsk. lankai. 55 leidyklos knyga. Užsakymas 1553 . Tiražas 3000. Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, K. Sirvydo 6, 2600 Vilnius. Spausdino valst. „Aušros" spaustuvė, Vytauto pr. 23, 3000 Kaunas.

Kaina sutartinė.

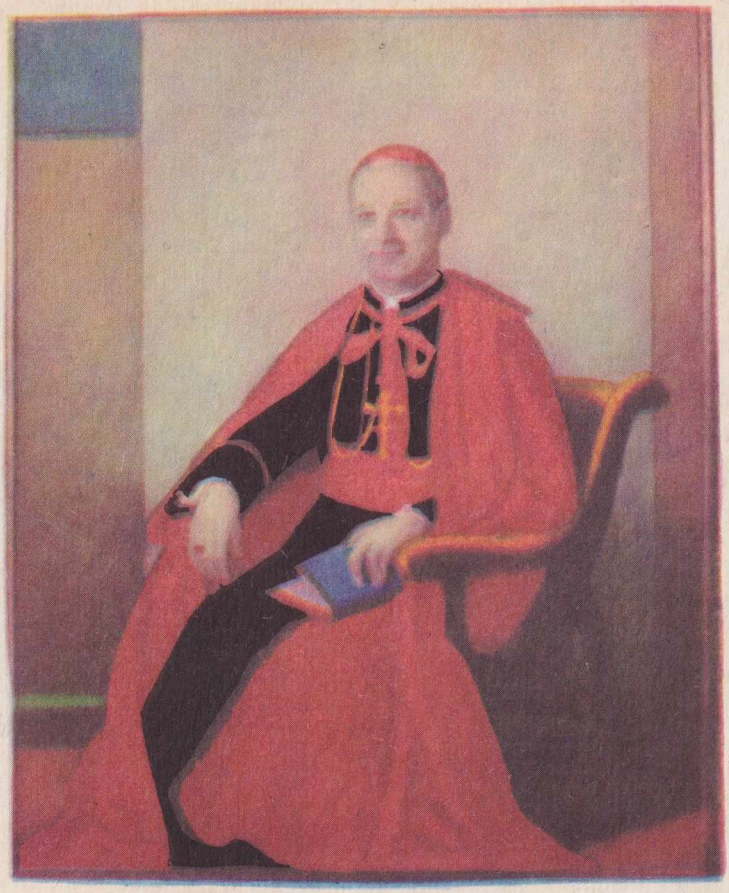

Rašydamas apie savo gyvenimo kelius daugiausia dėmesio kreipiau ne į save , bet į vietas ir asmenis , su kuriais teko susitikti , kartu gyventi ir bendrauti. Ne svetimi man buvo ir mūsų visuomenės rūpesčiai , kuriems skyriau nemažai laiko ir jėgų. Lieku nuoširdžiai dėkingas tiems, kurie manimi daugiau rūpinosi negu aš pats.